

HANDELINGEN

DER
MAATSCHAPPIJ VOOR
GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE TE GENT

NIEUWE REEKS DEEL LX GENT 2006

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN
OUDHEIDKUNDE
TE GENT

HANDELINGEN - DEEL LX

INHOUD

Marc BOONE, De 'Gentse historische school'. Colloquium n.a.v. 75 jaar V.G.K. – 28 november 2006	1
Marc BOONE, Henri Pirenne (1862-1935): godfather van de Gentse historische school?	3
Raoul C. VAN CAENEGEM, Professor Ganshof herdacht	21
Erik THOEN, Adriaan Verhulst (1909-2002) en de Gentse historische school. Een subjectieve visie op een groot historicus	31
Hugo SOLY, Honderd jaar geschiedenis van de Nieuwe Tijd aan de Universiteit Gent: de dynamiek van een selectief en kritisch eclectisme	49
Jan ART, De Nieuwste Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Gent tussen 1815 en 1945	63
Daniel LIEVOIS, Fruit en fruitverkopers in Gent (1357-1542)	75
Jan BASTIAENS en Anton ERVYNCK, Fruit uit de bodem	145
Anne-Laure VAN BRUAENE, De gildenbroeders en gildenzusters van Mariën Theeren. Een prosopografie op basis van de oudst overgeleverde ledenlijst van een rederijderskamer (Gent, 1478-1484)	153
Liesbeth DE FRENNE, Verzoening en herstel van het vorstelijk gezag. De aartshertogen Albrecht en Isabella en de stad Gent (1598-1621)	247
Jelle MOENS, Het huis de Spijker aan de Pensmarkt in Gent	285
Jeannine BALDEWIJNS en Lieve WATTEEUW, Calques van de muurschilderingen uit de Leugemeete met voorstelling van de stedelijke milities (1861-2004)	337
Elise HOOFT, "Wie zijt gij die lacht met de taal uwer vaederen?". Eerbetoon aan de schilderingen van de Leugemeete in de Belfortstraat anno 1902	369
Leen CHARLES, Marie Christine LALEMAN en Valérie MEILLANDER, Bibliografie van de geschiedenis van Gent 2005-2006	393
Naamindex bibliografie van de geschiedenis van Gent	443

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

Jan Art (°1947) is gewoon hoogleraar bij de vakgroep nieuwste geschiedenis van de Universiteit Gent. Hij publiceerde over de religieuze en culturele geschiedenis van de lange 19e eeuw, o.m. in de NAGN en de reeks 'Nederlandse cultuur in Europese context'. Hij is hoofdredacteur van het Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis en coördinator van de reeks 'Inleiding tot de lokale geschiedenis'.

Contact: Universiteit Gent, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent, Jan.Art@UGent.be

Jeannine Baldewijns (°1951) studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit Gent, is sedert 1976 als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Oudheidkundige Musea van de Stad Gent (Bijloke museum en Museum voor Stenen Voorwerpen of Museum van de Sint-Baafsabdij). Momenteel beheert zij de Bijlokecollectie als kernverzameling binnen het nieuwe stedelijk museum STAM.

Contact: STAM, V.Z.W. Gent Cultuurstad, Bijlokekaai 7, B-9000 Gent, tel. + 32 (0)9 267 65 52, jeannine.baldewijns@gent.be

Jan Bastiaens is licentiaat in de geografie (Universiteit Gent, 1993). Hij werkt aan het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, waar hij onderzoek doet op het vlak van archeologie, monumenten en landschappen. Jan Bastiaens is gespecialiseerd in de studie van zaden en vruchten uit archeologische contexten en uit natuurlijke afzettingen. Doelstelling is zicht te krijgen op de vroegere vegetatie, en het plantaardige luik binnen de landbouw, de handel, de nijverheid en de voedselconsumptie in het verleden.

Contact: Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210 Brussel, jan.bastiaens@rwo.vlaanderen.be

Marc Boone (°1955) is hoogleraar bij de vakgroep middeleeuwse geschiedenis van de Universiteit Gent. Hij publiceerde voornamelijk over stadsgeschiedenis en de sociale en politieke geschiedenis van de middeleeuwen. Hij is secretaris van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.

Leen Charles (°1960) is stadsarchivaris van Gent. Zij studeerde middeleeuwse geschiedenis (1983) aan de Universiteit Gent en Archivistiek aan de Vrije Universiteit Brussel (1991). Belangrijkste werkdomeinen: co-auteur van geautomatiseerd archiefbeheersysteem Dulle Griet, onderzoek naar Vlaamse bodem (middeleeuwen-nieuwe tijden), huizenonderzoek en digitaal archiefbeheer.

Contact: De Zwarte Doos, Stadsarchief, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge; 09 266 57 60; leen.charles@gent.be

Liesbeth De Frenne (°1981) is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep Nieuwe Geschiedenis van de Universiteit Gent. Ze bereidt er momenteel een doctoraal proefschrift voor over Engelse ballingen in de Zuidelijke Nederlanden (1603-1660).

Anton Ervynck is licentiaat in de biologie, optie dierkunde (Universiteit Gent, 1983) en verdedigde in 1989 een proefschrift over de verspreidingsgeschiedenis van de zwarte en de bruine rat aan de Universiteit van Amsterdam. Hij werkt aan het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, waar hij onderzoek doet aan dierlijke resten uit archeologische opgravingen. De onderzoeksthema's beslaan alle aspecten van de interactie tussen dieren en mensen uit het verleden maar chronologisch ligt de nadruk op de Romeins, middeleeuwse en post-middeleeuwse periode. Sinds enkele jaren is hij deeltijds gastdocent aan de vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa van de Universiteit Gent.

Contact: Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210 Brussel, anton.ervynck@rwo.vlaanderen.be

Elise Hooft (°1975) studeerde kunstwetenschappen aan de Universiteit Gent en volgde de opleiding postgraduaat monumenten- en landschapszorg in Antwerpen. Ze onderzocht in het kader van de eindverhandelingen van beide opleidingen het oeuvre van de Gentse bouwmeester Jacob Gustaaf Semey. Elise Hooft maakt sinds 2004 als erfgoedonderzoeker deel uit van het inventaristeam bouwkundig erfgoed van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

Contact: Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210 Brussel, tel. + 32 (0)2 553 18 33, elise.hooft@rwo.vlaanderen.be

Marie Christine Laleman (°1952) studeerde kunstgeschiedenis en oudheidkunde aan de Universiteit Gent, specialiseerde zich in middeleeuwse archeologie, architectuur en bouwtechniek. Ze werd in 1973 als wetenschappelijk medewerker aangesteld bij de Stad Gent en heeft sinds 1977 de leiding van de stadsarcheologische werking. Thans staat zij aan het hoofd van de Dienst Stadsarcheologie in De Zwarte Doos. De studie rond de middeleeuwse stadshuizen, uitgewerkt met co-auteur Patrick Raveschot, werd in 1989 bekroond door de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. De belangrijkste wetenschappelijke projecten, veelal interdisciplinaire samenwerkingsverbanden, hebben betrekking op middeleeuwse archeologie en architectuur, stadsgeschiedenis, de ontwikkeling van Gent, stadsarcheologie en resultaten van archeologisch onderzoek in Gent. Als gastdocent verzorgt zij lessen in stadsarcheologie en bouwarcheologie aan de Universiteit Gent.

Contact: De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, B-9050 Gentbrugge, tel. +32 (0)9 266 57 60, marie-christine.laleman@gent.be

Daniel Lievois (°1940) is licentiaat geschiedenis. Hij werkt, na een loopbaan in het secundair onderwijs, als free lance medewerker bij het Stadsarchief en de Dienst Stadsarcheologie van Gent, verricht sinds 1983 zeer divers historisch onderzoek over Gent, voornamelijk met betrekking tot de materiële geschiedenis, reconstrueerde de methodiek van het huizenonderzoek in Gent. Recente Gentse projecten: het Hof ten Walle of Prinsenhof, de Berg van Barmhartigheid, Project Winkel, de schilders van 1375 tot 1475. Ontving in 2000 de Cultuurprijs van de Stad Gent. Werkt nu onder meer aan een studie van een Gentse boomgaard en bloementuin kort na 1700.

Contact: Duinendreef 33, 8301 Knokke-Heist, tel. +32 (0)478.461.661, daniel.lievois@telenet.be.

Valérie Meillander (°1963) studeerde geschiedenis, richting nieuwe tijden aan de Universiteit Gent. Zij promoveerde bij Chris Vandenbroeke met een eindverhandeling over mentaliteitsgeschiedenis rond sterven en rouwen in de 17de en 18de eeuw. Zij is consulente bij het Stadsarchief Gent en daar verantwoordelijk voor de leeszaal, de inventarisatie, de bibliotheek en de redactie van @rchieflink.

Contact: De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gent, tel. + 32 (0)9 266 57 88, valerie.meillander@gent.be

Jelle Moens (°1981) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Gent en onderzocht de bouwhistorische evolutie van De Spijker, een middeleeuws graanstapelhuis in Gent, voor de graad van master in de monumenten- en landschapszorg aan het Hoger Instituut voor Architectuurwetenschappen Henry van de Velde in Antwerpen. Zij is thans ook docent in de opleiding monumenten- en landschapszorg aan dat instituut.

Contact: Rozendreef 26, B-9300 Aalst, jellemoens@hotmail.com

Hugo Soly (°1945) promoveerde in 1973 aan de Rijksuniversiteit Gent. Thans is hij gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel. Zijn recent onderzoek betreft vooral de sociaal-economische en sociaal-politieke betekenis van ambachten in het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Europa. In 2006 was hij co-editor van *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries: Work, Power, and Representation*, Aldershot, Ashgate (samen met Maarten Prak, Catharina Lis en Jan Lucassen).

Erik Thoen is gewoon hoogleraar en voorzitter van de vakgroep middeleeuwse geschiedenis van de Universiteit Gent. Hij is gespecialiseerd in de rurale en ecologische geschiedenis van de middeleeuwen.

Contact: Universiteit Gent, Vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent, Erik.Thoen@UGent.be

Anne-Laure Van Bruaene (°1975) is als postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen verbonden aan de Universiteit Gent. In 2004 promoveerde

ze op basis van haar proefschrift *Om beters wille. Rederijerskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)*. Haar licentiaatverhandeling *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)* werd in 1998 gepubliceerd als Verhandeling nr. 22 van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Contact: Universiteit Gent, Vakgroep Nieuwe Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent, Anne-Laure.VanBruaene@UGent.be

Raoul C. Van Caenegem (°1927) is baron, professor-emeritus van de Universiteit Gent en huidig voorzitter van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Hij publiceerde voornamelijk over rechtsgeschiedenis en middeleeuwse geschiedenis.

Lieve Watteeuw (°1959) studeerde in 1988 af als conservator-restaurator van handschriften, boeken, papier, leder en perkament (HICOREB, Gent). Na deze studie was zij actief als zelfstandig conservator-restaurator (DUODECI-MO, 1989-2003) en studeerde zij kunstwetenschappen aan de Katholieke Universiteit Leuven (2002). Zij is wetenschappelijk medewerkster van Illuminare, Studiecentrum voor Miniatuurkunst (Katholieke Universiteit Leuven) en van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (Brussel). Haar lopende doctoraatsonderzoek (Katholieke Universiteit Leuven) beoogt het thema van de preservatie en conservatie van het grafische patrimonium in België in een cultuurhistorische context te plaatsen. Contact: Twaalfkameren 87, 9000 Gent tel. + 32 (0) 9/223 29 12, + 32 (0)486 83 42 85, lieve.watteeuw@pandora.be

DE 'GENTSE HISTORISCHE SCHOOL'

Colloquium n.a.v. 75 jaar V.G.K. – 28 november 2006

Marc Boone

Op 28 november 2006 herdacht de studentenorganisatie van de studenten geschiedenis van de Universiteit Gent het feit dat ze vijfenzeventig jaar bestond. Op de concrete stichtingsdatum 26 november 1931, was medestichter en praeses van het eerste uur wijlen dr. Frans Blockmans, bij de leden van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent ongetwijfeld bekend als auteur van de klassieke studie over het al even klassiek te noemen Gentse middeleeuwse stadspatriciaat, verschenen in de reeks van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte van wat toen nog de Rijksuniversiteit Gent heette in 1938. De in 1931 boven de doopvont gehouden V.G.K. zette de tradities verder van een sinds 1896 opgerichte 'Société académique d'histoire', later het 'Historisch Academisch Genootschap', dat in de nadagen van de vernederlandsing van de Rijksuniversiteit een trage maar onvermijdbare doodstrijd aan het leveren was.

Op het programma van de herdenkingsweek door de huidige generatie studenten georganiseerd in november 2006, stonden ondermeer een tentoonstelling (van half november tot midden december in de universiteitsbibliotheek) over het studentenleven bij de Gentse geschiedenisstudenten, en een reeks studentikoze activiteiten: een lustrumcantus, een voetbaltoernooi, een lustrumbal en diner en ook, in de meer academische sfeer: een colloquium over de Gentse historische school. Dit laatste greep plaats in de Aula van de Universiteit op 28 november 2006. Verschillende eminente vertegenwoordigers van deze Gentse school werden er belicht: Henri Pirenne (door Marc Boone), François-Louis Ganshof (door Raoul C. Van Caenegem), Adriaan Verhulst (door Erik Thoen), Franz Cumont (door Danny Praet), Jan Dhondt (door Helmut Gaus). Twee andere sprekers belichtten telkens een groep historici: Hugo Soly focuste op de hoogleraren Nieuwe Tijden, terwijl Jan Art de schijnwerpers richtte op de hoogleraren Nieuwste Tijden (voor Jan Dhondt). Aansluitend volgde een debat over de Gentse historische school, waaraan onder meer behalve een selectie van de vermelde sprekers ook deelnamen: prof. dr. Chris Lorenz (Vrije Universiteit Amsterdam), prof. dr. Tom Verschaffel (KULeuven) en lic. Anton Froeyman.

Door het publiceren van de meeste gehouden referaten wil het bestuur van de Maatschappij op haar manier hulde brengen aan de Vlaamse Geschiedkundige Kring. Het thema past uitstekend binnen de Handelingen, aangezien in het bestuur van de Maatschappij bijna altijd vertegenwoordigers van 'de Gentse historische school' zeer actief zijn geweest.

HENRI PIRENNE (1862-1935) Godfather van de Gentse historische school?

Marc Boone

'*Une avalanche d'honneurs*' of nog '*un ensemble barnumesque*' met deze woorden karakteriseerde J. Dhondt in 1966 in wat een van de meest geslaagde analyses van het 'fenomeen Pirenne' blijft, de stortvloed aan eerbewijzen, gelegenheidspublicaties, eredocoraten, herdenkingszittingen die Henri Pirenne reeds tijdens zijn leven te beurt vielen, en die na zijn overlijden bleven aanhouden. Het overlijden van Pirenne was op zich ook een gelegenheid waarbij de Belgische natie de kans aangreep om haar erkenning te betuigen aan de historicus die met zijn '*Histoire de Belgique*' diezelfde natie een historische legitimitatie van hoog wetenschappelijk niveau had bezorgd. In tegenstelling tot wat de '*communis opinio*' voorhoudt, werd niet in een staatsbegrafenis voorzien. Maar: de officiële aanwezigheid van twee ministers namens de regering (Paul Hymans en Hendrik De Man) en van eerste minister van Zeeland en minister De Schrijver, de nationale persbelangstelling, het sluiten die dag ten teken van rouw van de Koninklijke Bibliotheek, het opschorten van de lessen aan de ULB, de officiële aanwezigheid van politieke, militaire en academische hoogwaardigheidsbekleders uit binnen- en buitenland (met als belangrijkste delegatie: de Franse, vertegenwoordigd door haar ambassadeur, de mediëvisiten Marc Bloch en Georges Espinas, en de rector van de Sorbonne), het was duidelijk dat niet enkel van de mens Pirenne, maar ook van een symbool afscheid werd genomen op de door typisch Belgisch druilerig weer gekenmerkte maandag 28 oktober 1935¹. Pirenne is bovendien de enige Belgische historicus wiens beeltenis ooit een postzegel sierde, de emissie dateert van 1962, precies een eeuw na Pirennes geboorte! De reeds vermelde bijdrage van Jan Dhondt over Pirenne is kritisch, maar ook lovend, en zoals wel meer gebeurt met historiografische opstellen, leert het ook veel zonet meer over haar auteur, Dhondt, dan over het eigenlijke voorwerp van studie, Pirenne. De slotbemerking van Dhondt verdient het toch in dit verband om geciteerd te

¹ Een omstandige beschrijving van de eerbewijzen en het verloop van de plechtigheid treft men aan in de klassieke Pirenne biografie: B. LYON, *Henri Pirenne. A biographical and intellectual study*, Gent, 1974, p. 391-395. Over dit werk werd in de *Handelingen van de Maatschappij* een discussie gevoerd, zie: W.P. BLOCKMANS, Mandarijnenhulde en wetenschapsgeschiedenis, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.s. 29, 1975, p. 27-37. Een verslag en documenten over de eerbewijzen die bij het overlijden van Pirenne werden geformuleerd treft men aan in *Henri Pirenne. Hommages et souvenirs*, 2 delen, Brussel, 1938. Een indringende biografische schets werd door F.L. Ganshof over Pirenne geschreven in de *Biographie Nationale*, XXX, 1958, elektronisch beschikbaar via <http://digitheque.ulb.ac.be/fr/digitheque-henri-pirenne/biographie/la-vie/index.html>.

worden: « *Si, comme je le crois, la tâche ultime de l'historien est de faire penser des générations, si ce n'est pas les pages imprimées qui importent, mais la vie nouvelle qui en jaillit, alors on conviendra que Henri Pirenne, pour avoir fait penser deux générations, est l'égal des plus grands* »².

In wat volgt zal geen volledige schets van het leven en werk van Pirenne gegeven worden. Wel gaat aandacht, naast enkele algemene beschouwingen over de grote thema's die in zijn werk te onderscheiden zijn, naar het omschrijven van Pirenne als een geëngageerde historicus die gedwongen door de actualiteit van zijn tijd (de voor hem zowel in persoonlijk als in wetenschappelijk opzicht uiterst dramatische eerste wereldoorlog), en door zijn maatschappelijke en academische verantwoordelijkheden opvattingen heeft verwoord, waaruit onder meer zijn 'moderniteit' naklinkt en de voorlopersrol gestalte kreeg die hij bekleedde in de context van dé vernieuwende beweging bij uitstek in het bezadigde wereldje van historici in de eerste decennia van de twintigste eeuw, de Annales-school³.

Mediëvistiek in Gent voor de benoeming van H. Pirenne

Op 9 september 1886 – amper drie jaar na het behalen van zijn doctoraat in Luik, waar hij een eerste korte leeropdracht voor paleografie en diplomatiek had gekregen in september 1885 – wordt Henri Pirenne in Gent voor de vakken algemene geschiedenis der middeleeuwen en geschiedenis van België benoemd. Hij zal er 46 jaar blijven onderwijzen tot hij op 20 mei 1930 op eigen verzoek tot het emeritaat wordt toegelaten, met onderbrekingen tijdens de oorlogsperiode van 1916 tot 1918. Voor Pirenne in Gent werd aangesteld, beantwoordde enkel de kort voordien (in 1883) benoemde Paul Fredericq (1850-1920) aan de in die tijd in landen als Duitsland en Frankrijk gestelde eisen inzake wetenschappelijke basis voor het onderwijs (doctoraat op proefschrift, onderwijs dat niet louter via de ex cathedra formule verliep, maar ook op praktische oefeningen stoelde enz...). De vele voorgangers van Pirenne en Fredericq, die in 2005 even kort in het licht werden gesteld naar aanleiding van een door het 'Einhard onderzoeksinstituut voor middeleeuwse studies' aan de UGent georganiseerde tentoonstelling '*Van Romantiek tot Wetenschap: een hobbelig parcours. Een eeuw mediëvisten aan de*

² J. DHONDT, Henri Pirenne: historien des institutions urbaines, in: « *Annali della fondazione italiana per la storia amministrativa* », III, 1966, (heruitgegeven in *Mensen en machten. De belangrijkste studies van Jan Dhondt over de geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw*, Gent, 1976, p. 119).

³ Dit sluit aan bij de vergelijking tussen twee grote tijdgenoten (en vertegenwoordigers van de historische scholen in België en Nederland): Pirenne en Huizinga, die ik in mijn inaugurale les bij de aanvang van een binnenlandse Francqui-leerstoel aan de ULB op 14 maart 2006 heb uitgesproken: *L'automne du moyen âge : Johan Huizinga et Henri Pirenne ou plusieurs vérités pour la même chose*. Een publicatie van deze lessenreeks die liep onder de titel "Emergence d'une modernité civique: la société urbaine des anciens Pays-Bas" is in voorbereiding.

HENRI PIRENNE

*Gentse universiteit (1817-1914)*⁴ beantwoordden niet aan deze maatstaf. Met uitzondering van rechtshistoricus Leopold-August Warnkoening (in Gent actief in de jaren 1831-36) en historicus en literatuurwetenschapper Constant Serrure (in Gent hoogleraar tussen 1835 en 1871), waren het figuren (zoals de Fransman Henri-Guillaum Moke, hoogleraar geschiedenis 1835-1862) die eerder door de romantiek dan door een positivistisch ingestelde wetenschapsbeoefening werden gekenmerkt. Daar kwam grondig verandering in met het aantreden van historici van de generatie Fredericq en Pirenne. Ook in de andere afdelingen van de Letterenfaculteit, bij de beoefenaars van letterkunde en taalkunde waaide in die jaren een nieuwe geest, met als gevolg dat bij een programma hervorming in 1890 definitief de literaire spelerei werd achterwege gelaten voor een kritisch professionalisme, met praktische oefeningen (*cours pratiques*) en doctoraat op proefschrift als sleutelementen⁵.

Methodologische vernieuwing en onderzoeksthema's in het oeuvre van Henri Pirenne

Pirenne bracht bij zijn aanstelling in Gent heel wat intellectuele bagage mee die hem perfect in deze overgang van literair dilettantisme naar wetenschappelijke geschiedbeoefening doet passen. Om te beginnen was hij in Luik de leerling van Godefroid Kurth (1847-1916) geweest en Kurth was zelf een door de Duitse wetenschap beïnvloed historicus die als eerste in België het seminariesysteem heeft toegepast⁶. Tijdens het jaar tussen zijn promotie en zijn

⁴ Zie de 'wandelgids' die ter begeleiding van de tentoonstellingsbezoeker (de tentoonstelling liep van de 25^e februari tot de 25^e maart 2005 in de Centrale Bibliotheek van de UGent) werd opgesteld en die essentieel een korte bio-bibliografische schets van de weerhouden mediëvisten bevat, uitgegeven door de Einhard Stuurgroep o.l.v. Th. de Hemptinne. De hoofdstukken over de Gentse historici mediëvisten voor Pirenne die hier ter sprake komen zijn van de hand van W. Prevenier.

⁵ Over deze nog niet grondig bestudeerde periode in de historiografie zie W. PREVENIER, De mislukte lente van de eruditie in België na 1830, in: J. TOLLEBEEK, G. VERBEECK, T. VERSCHAFFEL (red.) *De lectuur van het verleden. Opstellen over de geschiedenis van de geschiedschrijving aangeboden aan Reginald de Schryver*, Leuven, 1998 (*Symbolae facultatis litterarum Lovaniensis series A*, vol. 24), p. 263-272.

⁶ Ook Fredericq was deels in Luik gevormd en had er in de kringen rond Kurth verkeer (tussen 1879 en 1883 is ook Fredericq hoogleraar in Luik), zie over Fredericq met verwijzingen naar eerdere literatuur en naar de bronnen: J. TOLLEBEEK, *Writing the Inquisition in Europe and America. The correspondence between Henry Charles Lea and Paul Fredericq*, Bruxelles, Commission Royale d'histoire, 2004, p. XXVII-XLIII. Over Pirenne als leerling van Kurth in Luik: LÉON-E. HALKIN, Henri Pirenne à Liège, in: F. BIERLAIRE, J.-L. KUPPER (éd.), *Henri Pirenne de la cité de Liège à la ville de Gand. Actes du colloque organisé à Liège le 13 décembre 1985, Cahiers de Cléo*, 86, 1986, p. 13-22. In de ideologische erg geladen sfeer van 1879 was de keuze gemaakt door de liberaal Pirenne om college te volgen bij de als katholiek bekend staande Kurth allesbehalve evident, in de woorden van Pirenne zelf 'Ce fut un scandale que l'arrivée d'un gibelin parmi tous ces guelfes'!

eerste Luikse aanstelling zal de jonge Pirenne een volledig jaar in Duitsland studeren (het academiejaar 1884-85). Concreet studeert hij er in Berlijn bij Harry Bresslau paleografie, bij Gustav Schmoller economische geschiedenis en in Leipzig bij Wilhelm Arndt instellingengeschiedenis, diplomatiek bij Friedberg⁷. Deze oriëntering op Duitsland, ook al zal hij ze in de dramatische ontwikkeling van de eerste Wereldoorlog in vraag stellen en naderhand zeer actief afzweren, heeft Pirenne blijvend als historicus getekend, vooral de band die hij tot aan diens overlijden met een van de Duitse tophistorici, Karl Lamprecht heeft gecultiveerd. Daarnaast studeerde Pirenne in deze cruciale jaren tussen het doctoraat en de aanvaarding van een professoraat ook in Parijs, aan de 'Ecole des Chartes' en de 'Ecole pratique des Hautes Etudes', dit laatste bij Giry: ook hier weer met een opvallende klemtoon op 'praktisch' onderwijs, volgens het Duitse seminariemodel.

De grote inspirator blijft evenwel Karl Lamprecht (1856-1915), in die jaren de centrale figuur in de ontwikkeling van de Duitse geschiedschrijving. Reeds tijdens zijn leven was Lamprecht een omstreden figuur, in die mate dat hij in het centrum van de zogenaamde 'Methodenstreit' (die daarom soms ook de Lamprechtstreit wordt genoemd) is terecht gekomen. Het ging daarbij om een nogal heftig gevoerd wetenschappelijk dispuut tussen neorankianen (en eigenlijk neokantianen) die een ideografische opvatting over de geschiedenis voorstonden en historici die in het kielzog van Lamprecht een eerder nomothetische opvatting over de geschiedenis huldigen⁸. De herinnering aan Lamprecht is dan ook levendig gebleven⁹. Recent, in 1991, opmerkelijk genoeg maar niet toevallig zeer kort na de 'Wende', is aan de universiteit Leipzig, de instelling waarmee hij bij zijn leven geïdentificeerd is geworden (hij bekleedde er sinds 1891 een leerstoel), een *Karl-Lamprecht-Gesellschaft* opgericht - dat interdisciplinariteit en comparatieve geschiedenis hoog in het vaandel voert - en

⁷ Over deze Duitse mediëvisten zie de notities in R. VOM BRUCH, R. A. MÜLLER (ed.), *Historikerlexikon. Von der Antike bis zur Gegenwart*, München, 2002 (2de editie), passim.

⁸ Betreffende Lamprecht, en de 'Methodenstreit' uitgelokt door de twaalf delen van zijn 'Deutsche Geschichte' vanaf 1891 : G. OESTREICH, Die Fachhistorie und die Anfänge der sozialgeschichtliche Forschung in Deutschland, in : "*Historische Zeitschrift*", 208, 1969, p. 320-363; R. VOM BRUCH, *Wissenschaft, Politik und öffentliche Meinung. Gelehrtenpolitik im wilhelmischen Deutschland (1890-1914)*, Husum, 1980.

⁹ Ook in Nederland, op een historicus als Blok, zelf leermeester van Huizinga, had Lamprecht een zeer grote invloed: J. TOLLEBEEK, Historiografie en politiek omstreeks de eeuwwende: Bloks sociale geschiedenis, in : "*Tijdschrift voor sociale geschiedenis*", 13/2, 1987, pp. 132-137; betreffende zijn invloed en relatie tot Pirenne: B. LYON, The letters of Henri Pirenne to Karl Lamprecht, in : *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 132, 1966, p. 161-231 aan te vullen met H. VAN WERVEKE, Karl Lamprecht et Henri Pirenne, in : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 138, 1972, p. 39-60

HENRI PIRENNE

dat aansluit bij het “*The European Network in Universal and Global History*”¹⁰.

Van Lamprecht neemt Pirenne essentieel het werken met aan de collectieve psychologie en aan de economie ontleende begrippen over. Lamprecht die een theorie van *Kulturstufen* (een reeks van culturele ontwikkelingsfasen die elke nationale staat doorliep) ontwikkelde, demonstreerde deze opvattingen in zijn visie op de Duitse geschiedenis. Pirenne zal dit bij de aanvang ook op zijn ‘*Histoire de Belgique*’ toepassen. Het eerste deel van zijn bekendste werk de ‘*Histoire de Belgique*’ verscheen ten andere in 1899 eerst in het Duits (pas in 1900 volgde de Franse editie), als het ware op bestelling van Lamprecht die het in een door hem geleide reeks wou opnemen. Gaandeweg, en ook hier zal Wereldoorlog I als een cruciaal breukmoment aan te merken zijn, zal Pirenne van de geest en invulling van deze begrippen bij Lamprecht afstand nemen. De zorgvuldige taalkundige analyse die mevrouw Geneviève Warland er recent van bezorgde illustreert deze opmerkelijke evolutie, ze levert aldus een genuanceerder beeld op van het historisch denken van Pirenne, dan wat velen er achteraf van gemaakt hebben¹¹.

Globaal genomen kunnen in het oeuvre van Pirenne drie thema’s onderscheiden worden die in verschillende varianten terugkeren en waarrond zich een onderzoekstraditie heeft gevormd, ook al zijn de meeste van zijn opvattingen bijgesteld, verworpen en omgebogen. Zoals het bij de aanvang aangehaalde citaat van Dhondt nog bevestigt: Pirenne heeft generaties historici na hem aan het denken gezet en een aantal ankerpunten uitgezet waarrond veel hedendaags onderzoek nog steeds draait. Ze komen ten andere ook op merkwaardige wijze terug voor in een van zijn grote syntheses, tot stand gekomen tijdens de jaren van gevangenschap in Duitsland, de *Histoire de l’Europe. Des invasions au XVIe siècle* (postuum gepubliceerd in 1936).

Er is vooreerst het thema van de nationale geschiedenis, met het grote magnum opus de ‘*Histoire de Belgique*’ als uithangbord. In de opvatting van

¹⁰ Zie de websites: <http://www.lamprecht-gesellschaft.de/> en <http://www.eni-ugh.org/> (geconsulteerd op 8-11-2006)

¹¹ G. WARLAND, *Les métaphores de la nation chez Henri Pirenne et Karl Lamprecht. Entre romantisme et humanisme*, in : H. ROLAND, S. SCHMITZ (ed), *Pour une iconographie des identités culturelles et nationales. La construction des images collectives à travers le texte et l’image*, Frankfurt-Berlin, Peter Lang, 2004, p. 179-207 ; zie ook van haar (ter perse) *Rezeption und Wahrnehmung der deutschen Geschichtswissenschaft bei belgischen ‘Epigonen’ : Paul Fredericq (1850-1920), Godefroid Kurth (1847-1916) und Henri Pirenne (1862-1935)*, in : M. BEYEN, G. DRAYE, H. ROLAND, *Deutschlandbilder in Belgien, 1830-1945*, Münster, 2006 passim. De analyse van Warland laat toe om de opvattingen van bijvoorbeeld J. Dhondt dienaangaande op gepaste wijze te nuanceren.

Pirenne zijn het voornamelijk sociale en economische situaties (concreet: de verstedelijkte samenleving) die de basis voor een politiek eenwordingsproces hebben gecreëerd, de Bourgondische periode bood aldus de eerste manifestatie van dit eenheidsstreven. Men heeft voor deze opvattingen Pirenne, niet geheel ten onrechte een teleologische opvatting verweten, maar voornamelijk heeft recent onderzoek afstand genomen van zijn voorstelling dat vanaf de Bourgondische tijd de centrale overheid (de hertogen en hun administratie) de drijvende krachten leverde achter het eenwordingsproces; ook aan de door hem negatief ingeschatte stedelijke tegenkrachten, het geheel van corporatief georganiseerde economische, politieke en culturele instellingen, dat in de steden actief was, wordt nu recht gedaan.

Het tweede centrale thema is dat van de stadsgeschiedenis, waarbij Pirenne het primaat van de handelseconomie als drijvende kracht voorop plaatst. Het is daar dat hij verklaringen zoekt, zowel voor het ontstaan van steden als voor de latere ontwikkelingen van het handelskapitalisme, opnieuw op basis van vele voorbeelden die aan de geschiedenis der Nederlanden (vaak dan nog gereduceerd tot de Maasvallei en het oude graafschap Vlaanderen) zijn ontleend. Dit onderzoeksthema heeft op zijn beurt veel vernieuwend onderzoek gestimuleerd – men denke aan de worsteling van wijlen Adriaan Verhulst met het onderwerp van het ontstaan van de steden – en doet dat nog steeds¹².

Derde thema is dat wat men als de 'Pirenne-thesis' is gaan beschouwen, de stelling dat de breuk tussen oudheid en middeleeuwen er is gekomen ten gevolge van het succes van de Islam, synthetisch naar voren gebracht in andermaal een postuum boek, *'Mahomet et Charlemagne'* uit 1937 (maar aangekondigd in publicaties over stadsgeschiedenis uit de jaren 1893 en 95) en in zijn rede op het internationaal historisch congres in Oslo in 1928 (waar al meteen de controverse ontstaat die na het verschijnen van het boek een hoogtepunt zal kennen)¹³.

¹² Een laatste synthese: A. VERHULST, *The rise of cities in North-West Europe*, Cambridge, 1999, stedelijke geschiedschrijving waarin vele van de door Pirenne gelanceerde stellingen kritisch tegen het licht worden gehouden vindt plaats in de verschillende onderzoeksprojecten (IUAP's van de POD wetenschapsbeleid van de Belgische federale diensten) onder leiding van ondergetekende, een overzicht van de thema's uit de fases V (2002-2006) en VI (2007-2011) treft men aan op <http://www.ulb.ac.be/philo/urbs/>. Zie ook de bijdragen van R. VAN UYTVEN en van W. PREVENIER in: *La fortune historiographique des thèses d'Henri Pirenne. Actes du colloque organisé à l'occasion du cinquantenaire de la mort de l'historien belge par l'Institut des Hautes Etudes de Belgique par G. Despy et A. Verhulst, Bruxelles 10-11 mai 1985*, Brussel, 1986 (*Archives et bibliothèques de Belgique, numéro spécial* 28).

¹³ Ook hier kan men de evolutie van de opvattingen terzake best meten door kennis te nemen van de recente synthese over de Karolingische economie: A. VERHULST, *The Carolingian economy*, Cambridge, 2002 en een recente stand van zaken: J.-P. DEVROEY, *Puissants et misérables. Système social et monde paysan dans l'Europe des Francs (VIe-IXe siècles)*, Brussel, 2006, passim.

HENRI PIRENNE

Met deze thema's heeft Pirenne de geschiedbeoefening, die in zijn tijd nog in heel sterke mate samenviel met de mediëvistiek in België en in Gent in het bijzonder op de kaart geplaatst, als er al van schoolvorming sprake kan zijn dan in die mate dat verschillende van die thema's in de op hem volgende generaties zijn doorgegeven, bijgesteld, gecorrigeerd maar steeds een bron van inspiratie zijn gebleven.

Bovenop de inhoudelijke thema's is er uiteraard de methodologische vernieuwing: een solide basis verworven vanuit het beheersen van hulpwetenschappen en vaktechniek, met daarnaast een internationaal gerichte en comparatief opgevatte vraagstelling die bewust (in de geest van Lamprecht) inspiratie zoekt bij andere sociale wetenschappen.

Invloed en internationale uitstraling

De onderzoeksresultaten van Pirenne zijn reeds tijdens het leven van de auteur voorwerp van grote internationale belangstelling geweest, de reeds aangehaalde omschrijvingen van Dhondt zijn dan ook meer dan terecht. In een recent opstel over het grote internationale historische congres van 1955 in Rome, twintig jaar na de dood van Pirenne en het tweede naoorlogse congres (in 1950 was in Parijs de draad van de internationale bijeenkomsten weer opgenomen) toont Jo Tollebeek aan hoe de Belgische delegatie nog steeds door de geest van Pirenne werd beïnvloed¹⁴. De forse Belgische delegatie werd overigens door een aantal directe Gentse leerlingen van Pirenne, François Louis Ganshof, Fernand Vercauteren, en Charles Verlinden gedomineerd, andere Belgische zwaargewichten waren op cruciale momenten van hun academische carrière door tussenkomsten van Pirenne geholpen geweest (Paul Bonenfant, Paul Harsin). De geest van Pirenne die zelf een van de voorafgaande congressen van de CISH (*comité international des sciences historiques*) had georganiseerd en voorgezeten - het congres van Brussel in 1923 waar hij het voorzitterschap van het comité dat hem werd aangeboden geweigerd had - overvleugelde zeker wat het opgemerkte optreden van de Belgische delegatie aanging, nog steeds het gebeuren. Ook inzake de overdonderende belangstelling voor één periode (de middeleeuwse geschiedenis) en wat de klemtoon op sociaal-economische geschiedenis betrof. De geest van de zogenaamde tweede Annales school (met Fernand Braudel als sleutelfiguur) en haar agenda domineerde anno 1955 de historische wetenschap, de meeste Belgische deelnemers sloten daar inzake thematiek en chronologische belangstelling erg vlot bij aan. De opvallende aanwezigheid van de leerlingen van Pirenne in Rome in 1955 werd vertaald als

¹⁴ J. TOLLEBEEK, Rome in 1955. Een momentopname van de Belgische en Nederlandse geschiedschrijving, ter perse in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 85, 2007.

een manifestatie van niet zozeer een 'Gentse' dan wel van een 'Belgische historische school', zoals Vercauteren bij een terugblik enkele jaren nadien zou verwoorden¹⁵. In zijn studie over nationale geschiedschrijving in België en Nederland in de jaren kort voor tot kort na Wereldoorlog II (1938-1947) stelt Marnix Beyen ook onomwonden dat indien Belgische historici zich als een 'school' presenteerden, dit onder verwijzing naar Pirenne gebeurde, ze beschouwden zich als de intellectuele kinderen van Pirenne. Hij waagt zich ook aan een soort robotfoto:

*'Eerder dan met Pirenne te worstelen, leken de Belgische historici zonder meer in het voetspoor te willen treden van hun grote voorbeeld. Het Belgisch historisch bedrijf werd in de late jaren dertig dan ook gedomineerd door een type historicus dat grote verwantschappen vertoonde met Pirenne. Zij waren veelal mediëvisten van oorsprong en bezaten een grote methodologische onderlegdheid (vaak waren zij ook bronnenuitgevers en verscheidene onder hen hadden enige tijd in het archiefwezen gewerkt). Bovendien waren de meesten onder hen overtuigd van de invloed van economische factoren op de (politieke) geschiedenis. Na de benoeming van Jan Van Houtte gold dat zelfs voor de katholieke Leuvense universiteit. Net als Pirenne waren zijn epigonen zowel op de Franse als op de Duitse historische wereld gericht. In tegenstelling tot hun Nederlandse collega's waren zij over het algemeen vertrouwd met de aspiraties en verwezenlijkingen van de Annales-school. De evidentie van dat pirennistische model lijkt mede aan de oorsprong te hebben gelegen van het theoretische deficiet van de Belgische historische wereld. Ook het feit dat de geschiedenis van de geschiedschrijving als discipline in België nauwelijks was ontwikkeld, lijkt zijn oorsprong althans gedeeltelijk in die vanzelfsprekendheid te vinden'*¹⁶.

Er was met andere woorden na Pirenne geen behoefte aan een intern debat over waarheen met de geschiedwetenschap, hard werken en voortdoen in de door de leermeester uitgezette richting leek het parool te zijn.

Maar ook bij de Annales was Pirenne, van bij de beginjaren van het tijdschrift dat in 1929 van start ging, heel nauw betrokken geweest. Aan de Amerikaanse biograaf van H. Pirenne, Bryce Lyon, danken we een editie van de correspondentie tussen Pirenne en de twee stichters van de Annales, Marc Bloch en Lucien Febvre¹⁷. Beide Franse historici erkenden in Pirenne, steevast als

¹⁵ F. VERCAUTEREN, *Cent ans d'histoire nationale en Belgique*, Brussel, 1959, p. 9-10.

¹⁶ M. BEYEN, *Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947*, Amsterdam, 2002, p. 388-389.

¹⁷ B. EN M. LYON, *The birth of Annales history : the letters of Lucien Febvre and Marc Bloch to Henri Pirenne (1921-1395)*, Brussel, 1991 (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, in-8°), passim.

HENRI PIRENNE

'*cher maître et ami*' bij Febvre, of als '*monsieur et cher maître*' (bij Bloch) omschreven, een geestelijk vader, en hebben dan ook gepoogd om hem er reeds in 1921 van te overtuigen als eerste directeur van hun nieuwe, op te richten tijdschrift te fungeren. Dit laatste heeft Pirenne weliswaar geweigerd, maar van bij de aanvang hebben zowel hij als verschillende van zijn directe leerlingen regelmatig in het tijdschrift gepubliceerd en het steeds een erg warm hart toegedragen. Daarvoor zijn een aantal inhoudelijke overwegingen aan te geven, de vernieuwing van de *Annales* sloot inhoudelijk in vele opzichten aan bij de richting waarin reeds Lamprecht de geschiedenis had willen stuwten. Maar van bij de aanvang is het duidelijk dat in de nadagen van Wereldoorlog I ook andere motieven meespelen: met de *Annales* wilden Bloch en Febvre toen nog in Straatsburg actief een alternatief bieden voor het Duitse '*Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte*' dat reeds in 1919 opnieuw was van start gegaan en dat een monopolie positie op het terrein van de sociaal-economische geschiedenis dreigde te gaan innemen. Vergeten we niet dat ook de *Annales*, in hun eerste fase door de ondertitel '*Annales d'histoire économique et sociale*' gekenmerkt, zich uitgerekend ook op dit terrein wilden manifesteren. In deze anti-Duitse demarche, Bloch zelf was tijdens de oorlog frontsoldaat geweest, was Pirenne een voor de hand liggend bondgenoot. Heel recent verscheen een verzameling van gedeeltelijk reeds eerder uitgegeven maar ook van onuitgegeven geschriften, wetenschappelijke publicaties, fragmenten uit brieven, egodocumenten allerhande, van de hand van Marc Bloch waarin de verwijzingen naar Pirenne legio zijn, vaak gekruid met een sterk persoonlijke noot en dit in de pen van een man die niet met zijn ziel te koop liep, maar waarvan de intellectuele eerlijkheid en rigueur boven alle twijfel verheven staan. In een brief aan zielsverwant Febvre uit 1935 schrijft Bloch bijvoorbeeld, na het overlijden van Pirenne vernomen te hebben '*Entendu pour les hommages funèbres à notre pauvre Pirenne, dont la disparition va creuser pour nous deux un grand vide. Même quand on ne le voit pas, pendant longtemps, il faisait bon savoir vivre avec ce Vivant*'¹⁸.

Aan deze op het eerste gezicht wetenschappelijke opgang en carrière was ook een schaduwzijde verbonden: de Eerste Wereldoorlog was namelijk voor Pirenne een zware beproeving geworden, zowel op persoonlijk als op wetenschappelijk vlak. Al tijdens de eerste maanden van de oorlog sneuvelde zijn zoon Pierre aan het IJzerfront en vele jarenlange vriendschappen met Duitse collega's bleken niet bestand tegen de opstoot van nationalistische waanzin die Europa in die jaren in de ban hield. Vooral de breuk met Karl Lamprecht moet wonden gelaten hebben: Lamprecht was een der 93 ondertekenaars van de '*Aufruf an die Kulturwelt*' waarmee vooraanstaande Duitse intellectuelen de Duitse agressie verantwoordden en vergoelijkten en stelling namen tegen de

¹⁸ A. BECKER, E. BLOCH (éd.), *Marc Bloch, l'histoire, la guerre, la résistance*, Parijs, 2006, p. 41.

beschuldiging van gruweldaden begaan tijdens de opmars door België, met de verwoesting van Leuven en de executies in Dinant als internationaal meest bekend wapenfeit¹⁹. Naast Lamprecht hadden ook andere invloedrijke en belangrijke historici als Schmoller en Sombart de oproep mee ondertekend. In een analyse van onderlinge correspondentie en van de sinds 1970 publiek toegankelijke dagboeken van Fredericq heeft Hans van Werveke in 1972 aangetoond hoe de missie van Lamprecht namens de Duitse keizer om Vlaamse intellectuelen (en in de eerste plaats de groep rond Pirenne) tot een collaboratie met de Duitse bezetter te bewegen, tot een fatale breuk heeft gevoerd²⁰. Kort na een confrontatie in het Brusselse stadhuis met Pirenne's leerling Guillaume Des Marez (archivaris van Brussel en hoogleraar aan de ULB) is Lamprecht naar Duitsland teruggekeerd en overleden²¹.

Pirenne als symbool voor 'poor little Belgium'

De betekenis van Pirenne als Belgisch symbool tijdens de eerste Wereldoorlog gaat uiteraard veel verder dan het directe, persoonlijke verlies en de breuk met Lamprecht.

Wanneer op 16 maart 1916 Duitse soldaten Pirenne en Fredericq uit Gent wegvoeren en naar Duitsland deporteren²² worden beiden symbool van weerstand (tegen de door de bezetter opgelegde vernederlandsing en tegen de manier waarop het oorlogvoerende Duitsland zich in België in het algemeen gedraagt)

¹⁹ Over deze Duitse wandaden is tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw geredetwist, een huidige stand van zaken, die in vele aspecten een verpletterende Duitse verantwoordelijkheid blootlegt bij J. HORNE, A. KRAMER, 1914. *Les atrocités allemandes*, Paris, 2005, p. 313-320 over de 'Aufruf' en de discussies tussen geleerden aan beide zijden van het front (oorspronkelijke Engelse editie van het werk van Horne en Kramer dateert uit 2001).

²⁰ H. VAN WERVEKE, Karl Lamprecht et Henri Pirenne, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CXXXVIII, 1972, p. 39-60.

²¹ Over Pirenne en Des Marez: B. LYON, Guillaume Des Marez et Henri Pirenne : a remarkable rapport, in : *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 77, 1999, p. 1051-1078.

²² Pirenne zal eerst in een gevangenkamp voor officieren in Crefeld, daarna van 12 mei 16 tot 28 augustus 16 in het kamp van Holzminden en nadien onder druk van de internationale wetenschappelijke gemeenschap en van politieke autoriteiten zoals de Amerikaanse president Wilson en de paus, onder toezicht geplaatst in de universiteitstad Jena, van waaruit beide Gentse hoogleraren beschuldigd van anti-Duitse agitatie, opnieuw gedeporteerd worden in ballingschap in een dorpje in Thüringen in Creuzburg, in de buurt van Eisenach. Een overzicht (waarin ook kritisch wordt ingegaan op de 'mythe' dat Pirenne geen toegang tot boeken of tot een bibliotheek zou hebben gehad): G. WARLAND, *L'Histoire de l'Europe de Henri Pirenne: genèse de l'oeuvre et représentation en miroir de l'Allemagne et de la Belgique*, in: *Textyles. Revue des lettres belges de langue française*, n° 24, 2004, p. 38-81.

HENRI PIRENNE

samen met kardinaal Mercier, burgemeester Adolphe Max van Brussel, koning Albert I. Tijdens deze Duitse gevangenschap is Pirenne ook niet als wetenschapper blijven stilzitten: hij heeft zijn 'Histoire de l'Europe' geconcipieerd, zijn stelling die postuum in Mahomet et Charlemagne zal worden geponeerd komt er tot rijpheid, en hij reflecteert veel meer dan men doorgaans aangenomen heeft, over theoretische en andere aspecten van het historisch bedrijf²³. In een recent, hoogst persoonlijk en van een diep inlevingsvermogen getuigend boek over Pirenne heeft de Italiaanse mediëvist Cinzio Violante (die tijdens Wereldoorlog II een vergelijkbaar lot als dat van Pirenne zal kennen) deze periode geanalyseerd²⁴. De titel van Violante's boek '*la fine della grande illusione*' zegt veel over de tijdsgeest van de jaren na Wereldoorlog I maar getuigt ook van de moeizame zoektocht, in de context van de oprichting van de Annales naar een nieuwe zingeving voor het historische bedrijf. Pirenne heeft daarvan in zijn vele geschriften die hij tijdens zijn gevangenschap bijhield en waarvan er verschillende zijn uitgegeven getuigenissen nagelaten²⁵.

De publieke rol die hem evenwel als symbool van 'poor little Belgium' werd opgedrongen heeft veel energie opgeslorpt, de tijd van gevangenschap door hemzelf gekwalificeerd als '*n'ayant aucun devoir à accomplir, libre de toute besogne, débarrassé de toutes obligations mondaines et sociales, dans mon isolement je goûtais le charme de la méditation, l'élaboration lente et progressive des idées que l'on porte en soi...*'²⁶ mocht dan wel ruimte gelaten hebben voor wetenschappelijke arbeid en voor het nodige denkwerk, na de wapenstilstand van 1918 werd op Pirenne en zijn op zich grote werkkraft van velerlei zijden beslag gelegd. In juni 1919 wordt hij eredoctor van de universiteit van Oxford (als enige wetenschapper naast een reeks maarschalken Joffre, Pershing, Haig, admiralaals en politici zoals Herbert Hoover) op 11 november 1919 eredoctor in Straatsburg

²³ Zeker op dit terrein moet het opstel van Dhondt bijgesteld worden, zie de aangehaalde bijdragen van G. Warland.

²⁴ C. VIOLANTE, *La fine della 'grande illusione'. Uno storico europeo tra guerra e dopoguerra, Henri Pirenne (1914-1923). Per una rilettura della 'Histoire de l'Europe'*, Bologne, 1997 (*Annali dell'Istituto storico italo-germanico. Monografia 31*) ; zie de notie over dit boek bij P. TOUBERT, Henri Pirenne et l'Allemagne (1914-1923), in : « *Le Moyen Age* », CVII, 2001, p. 317-320. Sinds kort bestaat het boek ook in het Duits met een belangrijke inleiding over Violante door Giorgio Cracco : C. VIOLANTE, *Das Ende der 'grossen Illusion'. Ein europäischer Historiker im Spannungsfeld von Krieg und Nachkriegszeit, Henri Pirenne (1914-1923) – Zu einer Neulesung der 'Geschichte Europas'*, Berlin, 2004, Duncker&Humblot, (Schriften des Italienisch-Deutschen Historischen Instituts in Trient, Band 18).

²⁵ B. AND M. LYON (ed.), *The Journal de guerre of Henri Pirenne*, Amsterdam-New York, 1976 en : B. LYON, M. LYON, J.-H. PIRENNE (+), « Réflexions d'un solitaire » by Henri Pirenne, in : *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CLX, 1994.

²⁶ Aangehaald bij G. WARLAND, *L'histoire de l'Europe de Henri Pirenne*, p. 40.

(zijn eerdere Duitse eredoctoraten in Leipzig en Tübingen had hij teruggestuurd als protest) een plaats en datum die meer dan symbolisch zijn, maar waar hij opnieuw Bloch en Febvre ontmoet²⁷. Het is tekenend dat de twee laatste grote publicaties, de *Histoire de l'Europe* en *Mahomet et Charlemagne* eigenlijk onafgewerkt zijn gebleven en uiteindelijk postuum uitgegeven werden.

Aan de eigen universiteit werd Paul Fredericq bij de bevrijding rector (op 10 januari 1919) maar al na enkele maanden, meer bepaald op 18 april 1919 nam hij ontslag uit deze functie, ontgoocheld door de felle anti-Vlaamse reacties in deze periode van oplaaierend patriotisme en omwille van gezondheidsproblemen (op 23 maart 1920 werd hij door een beroerte geveld). Pirenne volgde hem op in de jaren 1919-1921. In deze functie hield hij verschillende rectorale redes die allemaal de relatie België-Duitsland als onderwerp hadden²⁸. De bekendste daarvan is ongetwijfeld '*Ce que nous devons désapprendre de l'Allemagne*' uitgesproken op 18 oktober 1921. Het verdient aanbeveling deze korte tekst opnieuw door te nemen, want het is een geloofsbelijdenis van een door de omstandigheden getekend man, die een aantal schepen achter zich verbrandt. Over Lamprecht lezen we bijvoorbeeld in een beschouwing over de nefaste invloed van het nationalisme op de geschiedschrijving:

*'Il semble presque, à lire cette littérature que ni la Prusse, ni l'Allemagne ne puissent mal faire. Il y a là une sorte de convention tacitement admise, et qui se généralise à mesure que la puissance allemande se manifeste plus lourdement dans le monde. Prenez la dernière histoire de l'Allemagne qui ait été écrite avant la guerre, la Deutsche Geschichte de Karl Lamprecht, débarrassez la des théories fumeuses dont elle s'entoure, et dites s'il a jamais existé un ouvrage où le chauvinisme se révèle avec autant d'aveugle volupté'*²⁹.

En Pirenne somt vervolgens in een reeks mooie vergelijkingen de punten op waarin Duitsland historisch achter de ontwikkelingen in de rest van West-Europa aanhinkt, een thema dat nadien en ook nu door Duitse historici wordt overgenomen: Duitsland als 'Verspätete Nation'. Waar hij zich zo virulent tegen afzet is een opvatting die niet louter Duits is tenandere '*nous sommes si j'ose dire, mal dégorgés, et le langage de mons. Maurice Barrès ne laisse pas que de me rappeler parfois celui de Karl Lamprecht*', de grootste bedreiging is immers met name '*cette funeste théorie des races, la plus fausse et la plus décevante qui ait jamais été, car elle permet de tout expliquer sans chercher les raisons de rien*'³⁰. In tegenstelling daarmee pleit hij voor een univer-

²⁷ B. LYON, *Henri Pirenne. A biographical and intellectual study*, p. 282.

²⁸ La nation belge et l'Allemagne. Quelques réflexions historiques (1919), L'Allemagne moderne et l'Empire romain du Moyen Age (1920).

²⁹ H. PIRENNE, *Ce que nous devons désapprendre de l'Allemagne. Ouverture solennelle des cours et remise du rectorat*, Gent, 1922, p. 15.

³⁰ *Ibidem*, p. 21.

HENRI PIRENNE

sele opvatting, ook en in de eerste plaats, als het over de geschiedenis gaat. Niet verwonderlijk dan ook dat hij voortaan voor een comparatieve geschiedenis pleit, ondermeer in 1923 tijdens het andere grote internationale congres dat hij zelf en zijn leerlingen in Brussel organiseren en waarvan hij officiële vertegenwoordigers van de Duitse wetenschap zal uitsluiten van deelname. Deze roep om comparatieve geschiedschrijving als opstap naar een universele geschiedenis zal door Marc Bloch op de grote internationale conferentie van Oslo in 1928 overgenomen worden³¹.

Henri Pirenne, kind van zijn tijd: de grote ontgoochelde of een strijdbaar intellectueel ondanks alles?

Een en ander verklaart ook de moeizame relatie van Pirenne met de Vlaamse beweging en zijn onvermogen om ooit met de vernederlandsing van de Gentse universiteit in te stemmen, de herinnering aan de opgelegde vernederlandsing onder de Duitse bezetter en zijn gevangenschap in Duitsland als resultaat van het protest daartegen, was te sterk om veel begrip hiervoor te kunnen opbrengen. De ongenueanceerde opvatting dat Pirenne een Vlamingen-hater zou zijn geweest verdient dienaangaande dan ook op veel scepsis onthaald te worden³². Enig herstel van de ook al zeer beproefde relatie met de Duitse wetenschap is er amper gekomen. Wanneer Pirenne in 1935 overlijdt schrijft de Duitse mediëvist Franz Petri (1903-1993) in een in memoriam in het *Vierteljahrschrift*: '*Es offenbarte sich damals, wie wenig Pirenne trotz seinen vielfältigen wissenschaftlichen und persönlichen Beziehungen, das innerste Wesen des Deutschen und einer um Volksverbundenheit ringenden deutschen Wissenschaft begriffen hat*'³³. Een handige poging om het probleem bij

³¹ Zie hierover A. VERHULST, Marc Bloch and Henri Pirenne on comparative history. A biographical note, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 79, 2001, p. 507-510.

³² Zoals ook overtuigend betoogd bij W. PREVENIER, Pirenne à Gand, in: F. BIERLAIRE, J.-L. KUPPER (éd.), *Henri Pirenne de la cité de Liège à la ville de Gand. Actes du colloque organisé à Liège le 13 décembre 1985, Cahiers de Clio*, 86, 1986, p. 37-40.

³³ Aangehaald bij G. WARLAND, *Rezeption und Wahrnehmung*, p. 40, Petri zou in 1937 een Habilitation verdedigen over 'Germanische Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich. Die Fränkische Landnahme in Frankreich und in den Niederlanden und die Bildung der westlichen Sprachgrenze', waarmee hij zou uitgroeien tot vertegenwoordiger van de zogenoemde *Westforschung*, tijdens de bezetting in Wereldoorlog II zou Petri een belangrijke rol in de organisatie van collaboratie bij Vlaamse intellectuelen spelen. Zie over de rol van Petri: M. BEYEN, *Oorlog en verleden*, p. 80-81, 86-95, 117-118 en passim, over de figuur Petri, ten andere een der eerste Duitse vakhistorici die een genuanceerde visie ontwikkelde op de slachtpartijen op Belgisch grondgebied door Duitse troepen in 1914 en zijn optreden in de context van de Militärverwaltung tijdens Wereldoorlog II: W. DOLDERER, Petri, Franz, in: *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 2467-2468.

Pirenne te situeren, en de problematische evolutie van de geschiedwetenschap in Duitsland meteen te minimaliseren. Enige toenadering met Duitsland is te merken in de briefwisseling die Pirenne aan het einde van zijn leven voerde met de jonge aankomende (en wat gemarginaliseerde) Duitse mediëvist Heinrich Sproemberg³⁴.

In dit alles is het ook relatief gemakkelijk om een grote dosis van zelfkritiek op het gezapige universitaire leven op te vangen, academici hebben zich in slaap laten wiegen en niet tijdig en zeker niet adequaat gereageerd op de eerste symptomen van een uit de hand gelopen pangermaans nationalisme. Ik citeer nogmaals Pirenne ditmaal uit een bij de koninklijke academie uitgegeven opstel uit 1919 onder de titel 'le pangermanisme et la Belgique':

*'Et le plus terrible, ce n'est pas que des publicistes fanatiques aient répandu ce poison à travers la masse, c'est que les philosophes, les historiens, les économistes, les philologues et les sociologues n'aient pas résisté à la contagion, et qu'elle ait infecté ces universités allemandes que l'étranger cependant continuait à admirer béatement comme de sereines écoles de sciences et de critique (...) L'apologie de la Prusse, l'apologie du nationalisme allemand, du génie allemand, de l'art allemand, de la politique allemande, des ambitions allemandes, voilà ce qui s'y déversait à jet continu de la chaire des maîtres dans les crânes dolichocéphales des auditeurs et y fomentait des passions d'autant plus redoutables qu'elles s'imaginaient fondées sur la science. Des générations d'étudiants se formaient là, pour qui rien au monde n'existait plus que l'Allemagne, pleins d'incommensurables mépris pour le reste de l'univers, le considérant comme un champ ouvert à la conquête germanique et attendant avec impatience le moment de la lui imposer'*³⁵.

Aan het einde van zijn leven, Pirenne woont dan al in Brussel en doceert er aan de ULB, klinkt deze hartstochtelijke en geëngageerde stem nog eenmaal fors door wanneer hij schrijft aan een tijdgenoot en sinds decennia epistolair vriend Johan Huizinga. Beide historici hadden een groot wederzijds respect voor elkaar en voor hun respectievelijk werk, maar bleven ook gescheiden door een zeer groot verschil in temperament en wetenschappelijke methode.

³⁴ H. SPROEMBERG, *Mittelalter und demokratische Geschichtsschreibung. Ausgewählte Abhandlungen*, (ed. M. UNGER), Berlin, 1971, (*Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte*, Band 18), p. 377-446. (In bijlage editie van een reeks brieven uitgewisseld tussen Pirenne en Sproemberg, waarin de eerste uiting geeft aan zijn nostalgie naar het Duitsland dat hij in zijn jaren als aankomend historicus heeft gekend: een maand voor zijn overlijden heet het: 'Les photographies de Berlin que vous avez eu la gracieuseté de m'envoyer m'ont fait le plus grand plaisir. J'ai tant appris dans son Université et j'y ai laissé tant de bons souvenirs ! Le reverrai-je avant de mourir ?')

³⁵ Bulletin de l'Académie royale de Belgique, classe des lettres, 5-6, 1919, p. 14.

HENRI PIRENNE

De mooie kritische editie van de briefwisseling van Huizinga die we sinds enkele jaren tot onze beschikking hebben laat evenwel toe hun gedachtewisselingen te reconstrueren, een dialoog die reeds voor de eerste wereldoorlog aanvangt wanneer de tien jaar jongere Huizinga naar Gent komt om er met eigen ogen het door Pirenne geïntroduceerde praktische onderwijs te komen observeren³⁶. In het voorjaar van 1933 had Huizinga als rector van de Leidse universiteit een internationaal studenten congres verwelkomd, evenwel zonder de leider van de Duitse delegatie, dr. Johann von Leers (1902-1965) auteur van een antisemitische brochure (*Forderung der Stunde : Juden raus!*, Berlin, 1928, 1933) namens de universitaire gemeenschap zijn afkeer te laten kennen. Het onderhoud eindigde met de gedwongen aftocht van de Duitse delegatie. Terug in Berlijn nam Von Leers revanche door van het Historische Zeitschrift gedaan te krijgen dat na de tekst van een lezing die Huizinga kort voordien in Berlijn gehouden had, de nota werd opgenomen dat indien de redactie eerder van het incident Huizinga-Von Leers had geweten, ze Huizinga's tekst nooit had afgedrukt³⁷. Als represaille zegde het Tijdschrift voor geschiedenis haar ruilabonnement met het Historische Zeitschrift op. En onmiddellijk kruipt de oude Pirenne in zijn pen om aan Johan Huizinga het volgende te melden:

*'Votre belle attitude à l'égard de la brutalité hitlérienne a été digne d'eux. L'Historische Zeitschrift vous a exclu honoris causa et nous avons tous applaudi ici à la riposte si méritée de la Tijdschrift voor geschiedenis. Jusqu'où les aberrations du racisme entraîneront-elles ces malheureux allemands ? Qui donc a dit : 'Der Weg der Menschheit geht von Humanität, durch Nationalität, zur Bestialität' ?'*³⁸

Twee maanden voor zijn overlijden had Pirenne nog weinig van zijn in de jaren na 1918 zo fel klinkend engagement ingeboet.

Het is merkwaardig vast te stellen dat de huidige Duitse mediëvistiek nog steeds enigszins met gêne op de hele zaak Pirenne terugblikt. Nog in 1995

³⁶ Zie mijn in druk zijnde studie over de relatie tussen beiden: M. BOONE, 'L'automne du Moyen Age': Johan Huizinga et Henri Pirenne ou 'plusieurs vérités pour la même chose', in: *L'automne du Moyen Age. Textes, iconographie, philologie. Journées pour Alberto Varvaro (chaire Franqui au titre étranger 2003-2004)*, éd. P. MORENO, G. PALUMBO, (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège,...).

³⁷ Het ging concreet om volgende tekst: J. HUIZINGA, Burgund, eine Krise des romanisch-germanischen Verhältnisses, in: *Historische Zeitschrift*, CXLVIII, 1933, p. 1-28 (heruitgegeven in Huizinga's *Verzameld Werk*, II, p. 238-265).

³⁸ J. HUIZINGA, *Briefwisseling II*, ed. L. HANSSSEN, W.E. KRUL, A. VAN DER LEM, Veen-Utrecht, 1990, p. 492 (n° 1064) waar ook het citaat geïdentificeerd is als komend uit een gedicht van de 19de eeuwse Oostenrijkse dichter Franz Grillparzer.

vond een der meest getalenteerde en gerenommeerde hedendaagse Duitse mediëvisten, Otto Gerhard Oexle het nodig zijn landgenoten uit te dagen met een essay 'Was deutsche Mediävisten an der französischen Mittelalterforschung interessieren muss' een titel met een bewuste knipoog naar Pirenne's 'ce qu'il faut désapprendre de l'Allemagne'³⁹. Tot ver in de jaren 50 was het nog steeds bon ton om zich in Duitsland af te zetten tegen de verworvenheden van de Annales school die, bijvoorbeeld door Heimpel op de openingsrede van de Historikertag in Ulm in 1956, als een nieuwe versie van de Lamprechtiaanse kultuurgeschiedenis van omstreeks 1900 werd voorgesteld, iets wat toen nog kon tellen als veroordeling⁴⁰. Deze negatieve houding is nu dan wel grotendeels weggewerkt (of de generatie die ze formuleerde is zo goed als uitgestorven) de relatie tussen een geschiedbeoefening die ofwel nomothetisch dan wel ideografisch georiënteerd is blijft moeilijk. In de onmiddellijke nadagen van Huizinga en Pirenne was de keuze, zoals de studies van dezelfde Oexle over het historisme en de Historikerstreit aan het einde van de 19de en in de eerste helft van de 20ste eeuw aangeven geen waardevrije, van de wereld onthechte activiteit. Het ging niet alleen over geschiedtheoretische opvattingen maar ook over een totaal opvatting over mens en samenleving, die met de opkomst van het nazisme op de achtergrond allesbehalve vrijblijvend was⁴¹. Misschien zit in het engagement voor een wetenschappelijke geschiedschrijving die zich bewust afkeert van nationalisme, irrationalisme, en vergelijkbare 'théories fumeuses' dat Pirenne en vele van zijn strijdvaardige tijdgenoten met hem beleden hebben of waarvoor ze, het voorbeeld van Marc Bloch voor ogen een grote prijs hebben betaald, een les voor een periode waarin een allesomvattende postmoderne twijfel om zich grijpt. Is het dit dan 'que nous pouvons encore apprendre de Henri Pirenne?'.

³⁹ Nog steeds aktueel zie W. PARAVICINI, Zwischen Bewunderung und Verachtung. Französische und deutsche Mediävistik seit dem letzten Kriege, in: P. MORAW, R. SCHIEFFER (ed.), *Die Deutschsprachige Mediävistik im 20. Jahrhundert*, (Vorträge und Forschungen LXII), Ostfildern, 2005, p. 181.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 178.

⁴¹ Zie O.G. OEXLE, *L'historisme en débat. De Nietzsche à Kantorowicz*, Parijs, 2001 (vertaling van zijn *Geschichtswissenschaft im Zeichen des Historismus*, Göttingen, 1996), passim en O.G. OEXLE, Das Mittelalter und das Unbehagen an der Moderne. Mittelalterbeschwörungen in der Weimarer Republik und danach, in: *Spannungen und Widersprüche. Gedenkschrift für Frantisek Graus*, éd. S. BURGHARTZ, H.-J. GILOMEN, G. MARCHAL, R.C. SCHWINGES, K. SIMON-MUSCHEID, Sigmaringen, 1992, p. 125-153.

HENRI PIRENNE

Henri Pirenne (Archief van de Universiteit Gent)

PROFESSOR GANSHOF HERDACHT

R.C. Van Caenegem*

1. De historicus

Universitaire loopbaan

François Louis Ganshof heeft geleefd van 1895 tot 1980, een geleerde van de twintigste eeuw, met diepe wortels in de negentiende - een geschiedschrijver die zelf geschiedenis is geworden.

In oktober 1913 had hij aan onze Universiteit zijn 1^e Kan. Geschiedenis aangevat en hij werd er doctor in de letteren en wijsbegeerte in 1921 en doctor in de rechten in 1922. In 1923 werd hij aan onze Alma Mater tot docent en in 1933 tot gewoon hoogleraar benoemd. De beroemde mediëvist doceerde een brede waaier van cursussen, gaande van de Encyclopedie van de Middeleeuwen tot de Rechtsgeschiedenis en de Kunst en Cultuur van de Byzantijnse Wereld. In 1938-39 was hij decaan van de Faculteit der Letteren. Hij werd emeritus in 1961 (naar ik verneem zou de titel "emeritus" door onze politieke machthebbers zijn afgeschaft, wat niet verhindert dat onze "gepensioneerde" collega's in de ogen van de geleerde wereld best het epithet "emeriti" - "verdienstlijken" - hebben verdiend).

Methode

De plaats bepalen die Ganshof innam in het spectrum van de geschiedschrijving is niet moeilijk: hij was duidelijk een Rankiaan, die geloofde in de mogelijkheid door close reading van de bronnen en objectieve afweging van de getuigenissen te komen tot een zo getrouw mogelijk beeld van "wie es eigenlijk gewesen".

Naast deze methodologische, bestond er ook een - onrechtstreekse - persoonlijke band tussen Leopold von Ranke en Ganshof. Inderdaad, we weten van de Gentse mediëvist dat zijn leermeester, Henri Pirenne, toen hij in Duitsland studeerde, nog met de beroemde hoogbejaarde Duitse historicus heeft gesproken en diens "intellectuele eerlijkheid" heeft bewonderd¹. Theorie en ideologie waren aan Ganshof niet besteed. Hij aanzag ze eerder als bedreigingen voor de strikt wetenschappelijke geschiedvorsing. Van de

* Voordracht gehouden in de Aula van Gentse Universiteit op 28 november 2006 n.a.v. de viering van 75^e verjaardag van de Vlaamse Geschiedkundige Kring.

¹ F.L. GANSHOF, Pirenne (Henri), in: Biographie Nationale, 30, 1959, kol. 673-74.

impact van de sociologie en de "wetten van de geschiedenis" was hij bijzonder afkerig. Volledige objectiviteit en neutraliteit zijn – we weten het nu wel – niet haalbaar zolang geschiedschrijving mensenwerk blijft. De historicus is nu eenmaal ingebed in een bepaalde samenleving met haar gevoeligheden, prioriteiten en vooroordelen, waaraan niemand echt kan ontsnappen, maar waartegen men zich wel bewust kan afzetten. Dat volledige objectiviteit niet haalbaar is ontslaat ons niet van de plicht dit doel na te streven. Ooit komt wellicht de dag dat robotten geschiedenis schrijven die neutraal en gevoelloos – maar dan ook onmenselijk – zal zijn, maar zelfs dan zullen mensen beslissen welke gegevens worden ingevoerd.

Ganshof geloofde in de maatschappelijke rol van de vakhistoricus. De publieke opinie wil weten wat er vroeger is gebeurd en, indien de geleerden dat niet uitmaken, wie dan wel? Wetgevers die lijsten afkondigen van onaanvechtbare historische waarheden? Of een almachtige partijsecretaris die de thesis van een vooraanstaand historicus verkettert, zoals Mikhaïl N. Pokrovski is overkomen, toen een uitspraak van Stalin voldoende was om zijn opvatting over de oorsprong van de Russische eenheidsstaat uit te bannen?²

Onderzoeksgebieden

Ganshof heeft zeer graag over de stadsgeschiedenis gewerkt, gaande van detailstudies over Brugge tot zijn grote synthese Over Stadsontwikkeling tussen Loire en Rijn gedurende de Middeleeuwen van 1941 (met voortreffelijk kaartenmateriaal). Ook de landbouwgeschiedenis werd door hem beoefend, vooral dan de grote domeinen van de Karolingische tijd – ik verwijs o.m. naar zijn editie, in 1975 (m.m.v. Françoise Godding-Ganshof en Antoine De Smet) van de Polyptiek van Sint-Bertijns.

Vanzelfsprekend heeft hij ook de algemene middeleeuwse geschiedenis beoefend, zowel van de Westerse Wereld (Le Moyen Age, in de Relations Internationales van Renouvin, uit 1953), als van het graafschap Vlaanderen (Vlaanderen onder de eerste graven, uit 1944) en – in ontelbare Vorstudien – van het Rijk van Karel de Grote. Met bijzondere voorliefde heeft hij zich – wat logisch was voor een geleerde die zowel Rechten als Geschiedenis had gestudeerd – toegelegd op de studie van de staatsinstellingen en het recht, de klassieke Staats-und Rechtsgesichte. Hij was zich bewust van het grote belang van good government, dat gesteund is op efficiënte staatsstructuren, en de rule of law, die harmonie verzekert onder burgers en standen en vreedzame betrekkingen onder de natie-staten. Het is toch zo dat interne en externe vrede in West-Europa in de voorbije zestig jaar een economische en sociale voorspoed zonder voorgaande heeft mogelijk gemaakt. Ik moge hier

² Zie T.J.G. LOCHER, De Nieuwe Tijd, in: W. DEN BOER et al. (eds.), Gestalten der Geschiedenis, Den Haag, 1960, p. 221.

PROFESSOR GANSHOF HERDACHT

Ganshof's gezaghebbende boeken over het leenstelsel, de capitularia en de rechterlijke organisatie in het graafschap Vlaanderen in herinnering brengen.

Ganshof in en na zijn tijd

De Gentse mediëvist paste perfect in zijn eigen tijd – zijn geliefde themata waren overal aan de orde van de dag: stads- en landbouwgeschiedenis, het leenstelsel en de regering van Karel de Grote waren overal het voorwerp van geleerd onderzoek en intense discussie. Ganshof voelde zich als een vis in het water tussen zijn collega's-mediëvisten, die hij op congressen ontmoette, die hij uitnodigde en bij wie hij uitgenodigd werd voor gastcolleges en wier universiteiten hem eredoctoraten verleenden.

Maar wat is zijn reputatie op de dag van vandaag ? Sommige van zijn studieobjecten zijn wat weggedeemsterd ten voordele van nieuwe interesses: minder de politieke structuren dan hun sociale en persoonlijke invulling. Meer belangstelling voor het leven van iedere dag en van de gewone mens, meer gender studies en mentaliteitsgeschiedenis. Het is normaal dat elke generatie haar eigen belangstelling en stokpaardjes heeft. Toch blijft het oeuvre van de Gentse mediëvist nog steeds relevant. Zijn beschrijvingen en analyses zijn nog steeds fundamenteel en onmisbaar voor wie gefascineerd is door het Rijk van Karel de Grote, de pater Europae, of door de feodaliteit, die eeuwenlang de sociale orde in Europa heeft gestructureerd, of door het verleden van ons eigen land: laten we niet vergeten dat “in het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal”. Dat de door Ganshof behandelde problemen actueel blijven moge blijken (om één recent voorbeeld te citeren) uit de uitvoerige bijdrage van Dirk Heirbaut en Antonio Masferrer in de bundel *Rewriting the Middle Ages in the Twentieth Century*, in 2004 uitgegeven door Jaume Aurell en Francisco Crosas.

Een befaamde Amerikaanse rechtsschool heeft als uitgangspunt de slogan *Law is Politics*. Ik heb me dikwijls afgevraagd of men hetzelfde zou kunnen zeggen over de geschiedschrijving: “*History is Politics*”. Op het eerste gezicht klopt dit wel. Verandering van regime leidt tot het herschrijven van de leerboeken geschiedenis: helden worden schurken, standbeelden worden omvergehaald. In China ten tijde van Mao wist men welke nieuwe koers op komst was – liberaal of oppressief – naargelang de officiële geschiedschrijving een keizer ophemelde die vrijheid had bevorderd of een despotisch bewind had gevoerd. Dat machthebbers hun zegje willen hebben over de geschiedenis is een bekend fenomeen. Zo werd de kerkgeschiedenis eeuwen lang gedomineerd door katholieke of protestantse scholen tot Gottfrid Arnold in 1700 op het idee kwam wetenschappelijk, neutraal werk te leveren met zijn *Unpartheyische Kirchen – und Ketzer-Historie*.³

³ Nederlandse vertaling: *Historie der kerken en ketteren, onzijdig in 't Hoogduytsch beschreven...* in het Nederduyts vertaald, 3 dl., Amsterdam, 1701-29.

Hoe stond Ganshof daartegenover? Het is duidelijk dat hij de gedachte alleen al van historisch onderzoek in dienst van politieke ideologieën of partijen fundamenteel afwees. Maar in hoeverre kan een geleerde – op Erasmiaanse manier – boven het strijdgewoel staan? Eigenlijk alleen door “geladen”, “gevoelige” onderwerpen te vermijden en zijn aandacht te wijden aan fenomenen en personen uit een ver verleden – Karel de Grote bijv. – waar geen staatsman of ideoloog van wakker ligt. Dit wil eigenlijk zeggen aan problemen die alleen door erudieten voor andere erudieten worden bestudeerd – zoals bijv. de vraag wanneer Nithard leke-abt van Saint-Riquier is geworden en overleden is⁴. In het algemeen is Ganshof er in geslaagd zich ver van politieke polemiek te houden – soms echter kon zelfs onze Gentse mediëvist niet aan de maalstroom ontsnappen. Dit was nl. het geval wanneer hij het had – noodgedwongen moest hebben – over de *Histoire de Belgique* in zijn notitie over Pirenne in deel 30 van de *Biographie Nationale*. Het werk van zijn leermeester, dat bij het grote publiek bekend was en gehuldigd werd door het aan de nationale eenheid gehechte Belgische establishment, had tot polemiek geleid over Pirenne’s stelling dat men het negentiende-eeuwse België reeds in de Middeleeuwen kon ontwaren: dit werd nl. aangevochten vanuit Grootnederlandse, Vlaamse en Waalse hoek. De kritiek gold het door Pirenne zelf geformuleerde uitgangspunt van zijn onderneming: “Je m’y suis proposé de retrouver l’histoire de la Belgique au moyen âge, en faisant ressortir surtout son caractère d’unité”. Was dit een standpunt a priori vraagt Ganshof zich af. Neen, antwoordt hij en hij neutraliseert Pirenne’s uitgangspunt door het uit de politieke sfeer te halen en het te reduceren tot een “moyen technique” om zijn synthese te verwezenlijken. En, de woorden van Pirenne aan een subtiële exegese onderwerpend, schrijft Ganshof dat de uitdrukking “je me suis proposé de” “vise un procédé de composition sans plus”. Hij voegt er nog aan toe dat Pirenne zelf dit antwoord had gegeven toen zijn leerling “zich had gepermitteerd deze vraag te stellen”⁵. Hij legt ook uit dat Pirenne zich in de bladzijden over de Middeleeuwen had beperkt tot het gebied van het latere België omdat er een parallel deel verscheen over Nederland, van de hand van P.J. Blok. Het zal u inderdaad bekend zijn dat Pirenne’s *Geschiedenis van België* eerst is verschenen als *Geschichte Belgiens* (in een vertaling door Fritz Arnheim) in de reeks *Geschichte der Europäischen Staaten* (waarin ook Blok zijn plaats had), die was ontworpen tijdens de Historikertag van 1894 in Leipzig door Karl Lamprecht, die de Gentse mediëvist voor het Belgische deel heeft aangeworven (over Ganshof en Pirenne verder meer).

⁴ F.L. GANSHOF, Note critique sur la biographie de Nithard, in: *Mélanges Paul Thomas*, Brugge, 1930. Nithard was in 845 korte tijd abt en overleed op 15 mei van dat jaar.

⁵ *Biographie Nationale*, 30, 1959, col. 691.

2. De mens

Persoonlijkheid

Ganshof's roots lagen, zoals die van Henri Pirenne, in de gegoede, liberale burgerij. Die van Ganshof in het handeldrijvende Brugge, dit van zijn leermeester in het industriële Verviers. Ganshof luisterde onvervaard naar de stem van zijn geweten, wat o.m. bleek toen hij zich als jonge man tot het protestantisme bekeerde. Deze godsdienstige keuze bleef hij zijn leven lang trouw, o.m. door zijn medewerking aan de Faculté de Théologie Protestante te Brussel. Hij stelde zich graag principieel op en was moeilijk van zijn ingenomen standpunt af te brengen: achterpoortjes, koopjes en compromissen waren aan hem niet besteed.

Hij wijdde zich volledig aan het "alumnos docere et libros scribere", wat hij als zijn levenstaak en roeping beschouwde. Vandaag zou men hem een workaholic noemen, een reputatie die hij ook echt verdiende. Hij was het die op zijn huwelijksreis in Venetië zo zeer werd afgeleid door de kans in een boekhandel zeldzame delen van de *Momumenta Germaniae Historica* te kopen, dat hij zijn Italiaans verblijf inkortte. Hij was het ook die wanneer de Koninklijke Bibliotheek op een zondagmorgen (!) pas 5 minuten na 9 u. opengegaan was, bij de hoofdbibliothecaris protesteerde. Hij was ook een perfectionist. In één geval was dit bijzonder jammer, want hij had zoveel tijd besteed aan minutieuze Vorarbeiten voor zijn langverwachte biografie van Karel de Grote, dat het levenswerk nooit is verschenen. Het was ook een schok voor mij toen hij me schreef, in de vroege vijftigerjaren, dat hij het volledige manuscript van de eerste versie van zijn bijdrage over Vlaanderen in de *Institutions seigneuriales* had vernietigd, omdat hij ze bij herlezing beneden peil had gevonden en hij dan ook besloten had de redactie van a tot z te hernemen ⁶.

De staatsburger

Ganshof was een zeer loyale man. Hij was loyaal tegenover Vlaanderen en, hoewel hij zijn studies te Gent in het Frans had gedaan en er ook in die taal had gedoceerd, stond hij positief tegenover de Vlaamse emancipatie en doceerde met volle inzet in de vernederlandste Universiteit. Hij was een liberale Vlaming, lid van het Willemsfonds en lezer van *Het Laatste Nieuws*. Toen ik eens bij hem thuis, in de Jacob Jordaensstraat te Brussel, op bezoek kwam lag daar toevallig een krant op een tafeltje, nl. *La Libre Belgique*. Toen

⁶ Zie hierover R.C. VAN CAENEGEM, In Memoriam F.L. Ganshof, in: *Jaarboek 1980* [v.d.] Kon. Acad. Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, p. 239. De *Institutions seigneuriales* waren dl. I van de door F. LOT en R. FAWTIER geleide *Histoire des institutions françaises au Moyen Age*, Parijs, 1957.

Ganshof zag dat ik dit zag, legde hij me met een zekere nadruk uit dat dit de krant van zijn vrouw was (die in de Brusselse conservatieve burgerij was opgegroeid) en dat zijn krant, *Het Laatste Nieuws*, iets verder lag. Toen het – thans tweetalig – Belgische Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis besloot om na de Tweede Wereldoorlog de Nederlandse titel op symbolische wijze uit één jaargang te schrappen, reageerde de Gentse mediëvist, samen met zijn Gentse collega Hans van Werveke, tegen deze belediging – in een “Belgisch” tijdschrift – van zijn Nederlandstalige landgenoten. Terwijl hij sinds 1925 van genoemd orgaan redactie-secretaris was geweest en sinds 1939 lid van het Comité Directeur, nam hij in 1946 uit protest ontslag en voorgoed.

Ganshof was loyaal tegenover België. Hij diende in het Belgisch leger tijdens de Eerste Wereldoorlog en nam, lid zijnde van de Geografische Dienst van het leger en kenner van de historische aardrijkskunde, als attaché van Minister Hymans deel aan de Conferentie van Parijs, waar het Verdrag van Versailles (waarvan hij de ondertekening heeft bijgewoond) werd uitgedokterd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij kapitein-commandant in het Belgisch leger en heeft hij de krijgsverrichtingen tegen Duitsland tijdens de winter van 1944-45 meegemaakt: hij was, als reserveofficier van de Eerste Wereldoorlog, één van de eersten om zich in september 1944 voor actieve dienst aan te melden. In die tijd werd hij ook verbonden aan de diensten van 's Rijks Commissaris voor de Veiligheid van de Staat ⁷. Ganshof's jaren in het leger lieten sporen na in zijn optreden, dat soms als ietwat plechtstatig, stijf en stram kon overkomen, wat in overeenstemming was met zijn zin voor orde, discipline en stiptheid. Hij kon het niet verdragen dat sommige boeken in het Seminarie voor Mediëvistiek niet netjes in een rij op hun plaats stonden.

Achter dit uiterlijk ging een gevoelig mens schuil. Zo liet hij te Gent op 11 december 1962 uit een rede over Pirenne een emotionele passus weg over diens rouw bij het graf van zijn leerling Guillaume Des Marez, omdat hij vreesde door ontroering overmand te worden. Zo ook schreef hij op 16 februari 1974, bij de voorstelling van Professor Lyon's Pirenne-biografie, dat hij het woord niet kon nemen uit vrees voor een te grote emotie ⁸.

Ganshof was ook een overtuigde en loyale Europeaan. Europa was voor hem een vaderland en historisch actieterrein. Hij kon zich niet voorstellen dat men zich binnen strikt nationale grenzen zou opsluiten. In een recent artikel heeft Wim Blockmans het over de “national boundaries of modern Europe” en hoe die “seem to be indelibly etched into the consciousness of historians”. En hij

⁷ Zie J. GILISSEN, In Memoriam F.L. Ganshof, in: *Handelingen van de Kon. Com. Oude Wetten*, 30, 1980-81, p. V. Ganshof's documenten i.v.m. zijn activiteiten in die periode zijn overgemaakt aan het Navorsings-en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

⁸ Wij bedoelen hier natuurlijk het werk van Bryce Lyon, *Henri Pirenne. A biographical and intellectual study*, Gent, 1974.

PROFESSOR GANSHOF HERDACHT

schrijft verder dat “the implicit assumptions, terminology and frame of reference inevitably continue to relate to the author’s national background”. Hij signaleert verder “deeply ingrained research traditions”, die het gevolg zijn van het Europese statensysteem⁹. In tegenstelling tot zoveel collega’s werd Ganshof nooit gehinderd door nationale oogkleppen. Natuurlijk bestudeerde hij graag het nationaal verleden – ik denk aan Vlaanderen onder de eerste graven en La Belgique carolingienne – maar zijn belangrijkste boeken overschreden vanzelfsprekend de nationale grenzen.

Zijn ruime vriendenkring omvatte mediëvisten uit Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Nederland en Zwitserland en met sommige Spaanse collega’s heeft hij de – wetenschappelijke – degen gekruist op internationale congressen. Zijn collegiale kring omvatte ook Amerikaanse geleerden. Ik volsta hier met de evocatie van de hechte en langdurige vriendschap die hem verbond met Bryce en Mary Lyon. Hij heeft trouwens op Professor Lyon’s uitnodiging, als gastprofessor, een boeiend jaar doorgebracht aan de Universiteit van Berkeley in Californië.

De professor

Om Ganshof in zijn universitair milieu te plaatsen moet men goed begrijpen hoe klein onze Alma Mater destijds was. Toen ik in 1955 de cursus Encyclopedie van de Middeleeuwen begon te doceren, bezorgde hij mij de met de hand geschreven tekst van zijn lessen uit de twintiger jaren. Met verstomming zag ik dat hij zijn college begon met de woorden: “Monsieur, je vous parlerai aujourd’hui des Mauristes”: hij kwam van Brussel om aan die ene student les te geven! Dan begrijpt men ook beter zijn reactie toen hij mij in 1954 in de eerste les van het jaar vroeg te kijken hoeveel studenten er waren. Er waren er twaalf, in de hele 1e Kandidatuur Geschiedenis – mededeling waarop hij zich ongelovig afvroeg waar het heen moest met zulke massa’s studenten. Hoe kon hij twaalf jongelui leren werken met de Monumenta, waarvan het Seminarie maar één exemplaar had? Alles ging beter in de licenties, waar we soms maar met twee studenten waren om de geheimen van de capitularia te doorgronden. Zijn lessen, zelfs in de licenties, werden echt ex cathedra gegeven. Vraag en antwoord en echte discussie waren minder aan de orde. Al zijn vragen stonden zorgvuldig op fiches genoteerd, maar ook de juiste antwoorden.

Zijn woord was levendig en enthousiast en de kleine aantallen maakten individueel en inspirerend contact best mogelijk. Echt persoonlijke banden ontstonden echter moeizaam. Zijn collega’s Strubbe en van Werveke sprak hij

⁹ W. BLOCKMANS, Europe’s history of integration and diversity, in: *European Review*, 14, 2006, pp. 241-42.

aan met "Egied" en "Hans", maar met mij bleef het steeds bij "collega" of de familienaam. Als examinator had hij de reputatie streng en rechtvaardig te zijn – en erg gesteld op een keurig voorkomen bij de examinandus.

Voor zijn leermeester Pirenne had hij genegenheid en respect: zijn inaugurele les van 19 oktober 1927 was gewijd aan diens oeuvre. Daarin prees hij Pirenne's objectiviteit en legde uit dat diens gehechtheid aan het vaderland hem, na de pijnlijke ervaringen van de Eerste Wereldoorlog, er niet toe had gebracht "de transporter dans l'histoire des préoccupations d'aujourd'hui" en dat hij ook na 1914-18 erkende hoeveel de geschiedschrijving verschuldigd was aan de Duitse Wetenschap¹⁰. En in zijn notitie over Pirenne in de Biographie Nationale heeft Ganshof het over diens "simplicité, noblesse et fermeté de caractère"¹¹.

Toch waren leermeester en leerling zowel wetenschappelijk als persoonlijk zeer verschillend. Ganshof is dan ook in vele opzichten niet in de voetstappen van zijn leermeester getreden. Hij deelde diens beroemde thesis over Mohammed en Karel de Grote niet en schreef daarover: "doorgaans werd echter de grondstelling van Pirenne door de historici die zich op de studie dezer periode toeleggen niet aanvaard"¹². En elders klinkt het nog negatiever dat: "Sans doute la thèse même de Pirenne... n'est-elle guère admise par la plupart de ceux qui pratiquent beaucoup et connaissent un peu l'histoire de l'Europe et des régions avoisinantes du IVe au IXe siècle"¹³. Grote en stoutmoedige thesissen of theorieën lagen Ganshof niet. De Hegeliaanse wetten van de geschiedenis behoorden niet tot zijn denkwereld, terwijl Pirenne hem nochtans herhaaldelijk had bekend dat hij graag filosofeerde en zelfs dat "les conceptions et les constructions de Hegel avaient exercé et exerçaient toujours une forte attraction sur son esprit"¹⁴.

Pirenne was geen jurist en een artikel over sporen van het Romeinse recht in de capitularia moest men van hem niet verwachten. Hij was daarentegen een actieve uitgever van bronnen – en secretaris van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis (waarvan Ganshof geen lid was) – terwijl deze laatste zich slechts uitzonderlijk op dit terrein heeft begeven (zie de boven vermelde editie van het Polyptiek van St. Bertijns). Wel reisde hij soms naar Parijs om op de handschriften de capitularia-editie van Boretius en Krause te controleren (hij sprak soms van de noodzaak van een nieuwe uitgave), maar hij werkte toch hoofdzakelijk op uitgegeven bronnen.

¹⁰ F.L. GANSHOF, *L'Histoire du Moyen Age dans l'oeuvre de M. Henri Pirenne*, Brussel, 1928, p. 15.

¹¹ *Biographie Nationale*, 30, Brussel, 1959, col. 680.

¹² Rijksuniversiteit Gent. *Liber Memorialis 1913-1960*, I, Gent, 1960, p. 40.

¹³ *Biographie Nationale*, 30, 1959, col. 710.

¹⁴ *Biographie Nationale*, 30, 1959, col. 720.

PROFESSOR GANSHOF HERDACHT

Dat Ganshof zijn eigen weg ging blijkt ook uit zijn verhouding tot zijn Duitse collega's. Na de oorlog had de verbitterde Pirenne alle relaties met de Duitse mediëvisten verbroken, doch zijn leerling had vriendschapsbanden met collega's van over de Rijn: en hij aarzelde niet, in zijn voormelde inaugurele les, te vermelden wat zijn leermeester verschuldigd was aan zijn Berlijnse hoogleeraar Gustav Schmoller en hoe hij diens uitspraken placht te citeren. Pirenne begreep dat allemaal best en nam het geen van zijn leerlingen kwalijk dat ze hun eigen weg gingen ¹⁵.

Wat ik hier over Ganshof en Pirenne heb gezegd heb ik uit publicaties gehaald. Het is me inderdaad soms opgevallen dat Ganshof met mij nooit over zijn leermeester heeft gesproken. Toeval? Of een reticentie die verband hield met de afwijzende houding van Pirenne tegenover de vernederlandste Universiteit, de Alma Mater waarin Ganshof met volle overgave actief was en wier rol in de Vlaamse gelijkberechtiging hij beaamde? Ik weet het niet.

In de Universiteit genoot Ganshof een groot prestige en wanneer hij in de academieraad het woord nam, werd hij aandachtig beluisterd want hij speelde een opmerkelijke rol in de universitaire politiek. In zijn eigen Faculteit was hij een gezaghebbende stem, die zwaar woog op de beslissingen, zodat hij soms de allures aannam van een Fakultätspapst.

Tot daar, dames en heren, deze zeer fragmentarische herinneringen aan een beroemde mediëvist en een voortreffelijke leermeester. Ik hoop u te hebben geboeid en ik denk hierbij niet zonder ontroering aan de vier of vijf commilitones onder u die, in 1950, samen met mij licentiaat in de Geschiedenis zijn geworden.

¹⁵ Zie over dit alles LYON, Pirenne, p. 379.

RAOUL C. VAN CAENEGEM

FL Ganshof (Archief van de Universiteit Gent)

ADRIAAN VERHULST (1909-2002) EN DE GENTSE HISTORISCHE SCHOOL Een subjectieve visie op een groot historicus¹

Erik Thoen

Vele oud-studenten geschiedenis hebben nog les gehad van professor Adriaan Verhulst. Genoemde was ongetwijfeld een speciaal figuur die met reden een opmerkelijk vertegenwoordiger mag genoemd worden van de Gentse Historische school. Ik heb het genoeg gehad om meer dan twintig jaar met hem te kunnen samenwerken, eerst als zijn assistent, later als collega. Sommige zaken uit onderstaand exposé zijn ontleend aan bestaande biografieën over genoemde, maar vele bedenkingen zijn ook gebaseerd op jarenlange persoonlijke ervaringen, contacten en kennis van zijn oeuvre. Ik heb getracht om hem op een zo eerlijk mogelijk wijze te situeren binnen de wetenschappelijke traditie(s) en een ongetwijfeld subjectief maar zo getrouw mogelijk beeld te schetsen van zijn werk en zijn persoonlijkheid.

1. Korte levensloop van Verhulst als historicus en publiek figuur in de culturele en maatschappelijke sector.²

Verhulst werd te Gent geboren op 9 november 1929. Op vier jaar tijd doctorerde hij in 1957 met zijn *magnum opus* over de domeinen van de Gentse Sint-Baafsabdij in de Middeleeuwen³, een boek van meer dan 700 pp dat nog

¹ Gewijzigde versie van de lezing gehouden te Gent op 28 november 2006 in de aula van de Gentse Universiteit ter gelegenheid van de lustrumviering van de Vlaams Geschiedkundige Kring naar aanleiding van de 75ste verjaardag van deze kring.

² Voor de bibliografie van Verhulst tot 1995 zie G. Declercq, 'A bibliography of Adriaan Verhulst', in: Peasants and townsmen in Medieval Europe. Studia in honorem Adriaan Verhulst, eds. J.-M. Duvosquel-E. Thoen, Gent, 1995, pp. 31-48. Voor bestaande schetsen van zijn leven en werk zie: W. Prevenier and E. Thoen, 'The scholarly career of Professor Adriaan Verhulst', aldaar, pp. 15-30 en R. van Uytven, 'Adriaan Verhulst: historicus van platteland en stad', In: Ons erfdeel, nr.416, 1998, pp. 361-368.

³ A. Verhulst, De Sint-Baafsabdij en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw). Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating va het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen, Brussel, 1958 (Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, Verhandelingen, nr. 30), 665 p.

Voor de betekenis van dat werk voor de historiografie: zie E. Thoen, 'Het archief van de Gentse Sint-Baafsabdij en het werk van de landschapshistoricus en agrarisch historicus Adriaan Verhulst.' In: Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks-deel LIX, Gent, 2005, pp. 9-16.

ERIK THOEN

altijd een standaard werk is. Zijn promotor was F.L. Ganshof. Hij werd deeltijds prof op zijn 29ste met een cursus over landschapsgeschiedenis en vrij snel nadien full-time hoogleraar. Vanaf 1967 nam hij de cursussen over economische en sociale geschiedenis over van Van Werveke, die in dat opzicht een rechtstreekse leerling was van Henri Pirenne.

Maar Verhulst was niet alleen een historicus. Hij slaagde erin om, zeg maar, het werk van drie mensenlevens met elkaar te combineren. Zijn energie was eindeloos.

Wellicht had dat ten dele te maken met zijn deels protestantse opvoeding en zijn niet gemakkelijke jeugd. Vele van zijn herinneringen daaraan publiceerde hij in 2000 onder de veelzeggende titel *'Zoon van een 'foute' Vlaming'*.⁴ Zijn moeder - volgens zijn zus ook degene die hem gestimuleerd heeft om professor te worden - was een intellectueel aangelegde dochter van een protestantse herenboer uit Nederland, zijn vader een activistische flamingant uit Antwerpen, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de collaboratie verzeild raakte en daarvoor na de oorlog werd veroordeeld. Als oudste van drie kinderen leefde hij bij de bevrijding van Gent in september 1944 in angst voor het blinde geweld van de repressie, en moest hij tijdens de volgende jaren trachten bij te dragen in de karige gezinsinkomsten. Zijn moeder was ondermeer kotmadam om in die moeilijke jaren bij te verdienen. Ook dat kan zijn werkwijzer mee verklaren, al heeft het ook te maken met een ongebreidelde ambitie en grote fierheid.

Als briljante leerling en student te Gent sloot hij vele vriendschappen en legde contacten die de basis zouden vormen voor zijn later politiek-culturele netwerk.⁵ Ten dele gebeurde dat via zijn moeder die blijkbaar een charismatische dame was die jong intellectueel geweld stimuleerde. Zo was hij in zijn studietijd goed bevriend met de onlangs overleden erector De Meyer, die daar ten huize Verhulst op kot is geweest en van wie hij me zei dat hij hem heel goed kende want dat ze nog lange tijd in dezelfde kamer geslapen hadden. Misschien dateert uit die tijd ook wel de eigenschap die ik bij hem ontdekte toen ik assistent bij hem was, dat hij op sociaal vlak niet al te goed overweg kon met het vrouwelijk geslacht. Immers, zijn toenmalige kamergenoot kon dat wel zeer goed en tot laat in zijn carrière meende ik een zekere jalousie waar te nemen in de allusies die hij vaak maakte op deze periode uit zijn

⁴ Verhulst, Adriaan, *Zoon van een "foute" Vlaming*, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 2000, 140 p.

⁵ Een groot deel van onderstaande commentaar over zijn politieke loopbaan is ontleend aan: Blockmans, W. P., Adriaan Verhulst. 'Levensbericht.' In: *Levensberichten en herdenkingen 2004*, Amsterdam, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2004, p. 98-106. Zie ook: W. Prevenier, 'Adri Verhulst, een liberale klauwaard en geus.' In: *Liber amicorum Adriaan Verhulst*, Gent, 1995, pp. 9-39. Voor dit stukje baseer ik me grotendeels op werken van Prevenier en Blockmans.

leven. In die studentenjaren heeft hij ook Michel Oukhow (1926-1997) leren kennen met wie hij heel zijn leven zeer intens bevriend is gebleven. Laatstgenoemde was een welbespraakt en charismatisch cultuurminnaar en -mecenas en was later bekend in het gehele Vlaamse cultuurleven, vooral in de literatuur- en schilderswereld. Deze heeft hem ongetwijfeld mee gestimuleerd in zijn cultuurminnende houding.

Maar niet alleen zijn gedrevenheid gaat ten dele terug op zijn opvoeding, ook de keuze van zijn studieobjecten zelf. Hij vertelde me ooit dat zijn liefde voor de landbouwgeschiedenis gegroeid is uit vakantieverblijven tijdens zijn jeugd bij een Nederlandse boerenfamilie waar hij aan verwant was en waar hij nog mee achter de ploeg had mogen staan. Maar dat terzijde.

Verhulst was ook zeer actief in de politieke en ideologische wereld en bekleedde hoge functies in de culturele sector. (Zie noot 5) Inderdaad, zo was hij jarenlang algemeen secretaris (1957-1965) en voorzitter (1965-1984), van het Willemsfonds, maar ook vele jaren voorzitter van de raad van bestuur van de BRT, nu VRT.

Als voorzitter van het liberale Willemsfonds vernieuwde hij deze instelling totaal en maakte er een politiek-culturele onafhankelijke drukkingsgroep van die zich opstelde buiten de partijstructuren van de liberale partij wat in die partij vaak tot wrevel leidde. Hij was, eerder een sociaal-liberaal, en bovendien Vlaamsgezind wat hem met sommigen in de liberale beweging in bepaalde periodes van zijn leven in conflict bracht. Hij eiste enerzijds culturele autonomie op voor Vlaanderen om de volledige ontplooiing van dit gewest mogelijk te maken die tot dan toe in het unitaire België was afgeremd; anderzijds drong hij aan op waarborgen voor de filosofische minderheden die toen nog onder de overweldigende macht van de katholieke zuilorganisaties dreigden te worden verdrukt. In de jaren zestig werd hij geconfronteerd met de kwestie van de toen nog grote tweetalige universiteit te Leuven. Ik beschrijf hier even de situatie zoals ze door W. Blockmans en W. Prevenier is geschetst in biografische artikels over onze leermeester. Ikzelf was toen nog middelbare schoolstudent.

In de genoemde Vlaamse stad, Leuven dus, oefenden de tienduizenden Franstalige studenten en medewerkers een onmiskenbare verfransende invloed uit, wat de Vlamingen deed vrezen dat na Brussel ook deze stad haar Nederlandstalige karakter zou verliezen, en weldra in één grote Franstalige 'olievlek' in Vlaams gebied zou opgaan. Een krachtige Vlaamsgezinde beweging, die veel aanhang vond bij de studenten, eiste de splitsing van de universiteit naar taalregime en de verplaatsing van de Franstalige instelling naar Waals grondgebied. Het leidde tot betogingen en rellen. In dit verhitte klimaat heeft Verhulst zich met deelname aan grootse manifestaties ten volle ingezet om de toenmalige regering – de staat was immers de belangrijkste financier van de universiteiten en de uitvoerder van de taalwetgeving – onder druk te

ERIK THOEN

zetten om de universiteiten van Leuven en Brussel te splitsen. In februari 1968 dwong de bekendmaking tijdens een meeting door Verhulst dat ook toenmalig premier Vanden Boeynants in een besloten vergadering had erkend dat de splitsing van Leuven 'in de lijn van de geschiedenis' lag, die regering tot aftreden. Officieel hield op dat moment die regering nog vast aan de eenheid. De regering viel en de volgende regering voerde de splitsing onverwijld uit.. Enkele toenmalige liberale ministers hebben Verhulst deze 'indiscretie' nooit vergeven. Zijn rechtlijnige optreden was echter van groot historisch belang. Een tweede essentiële verwezenlijking voor de Vlaamse emancipatiestrijd die grotendeels kan worden toegeschreven aan het persoonlijke optreden van Verhulst was de grondwettelijke erkenning in 1971 van de culturele autonomie van de gewesten onder garantie van de rechten, financiering en medebeheer van de ideologische minderheden, het zogenaamde cultuurpact. Hij werd ook in die jaren voorzitter van de BRT, een functie die hij, aanvankelijk geheel onverwacht, gedurende 15 jaar zou uitoefenen. Hij zag het als zijn missie om de publieke omroep te behoeden voor wat we nu 'VTM-isering' zouden kunnen noemen (al bestond VTM dan nog niet). Dat hij hiermee steeds weer moest strijden tegen liberale politici die juist de volledige liberalisering van de media nastreefden zonder zich te bekommeren om de culturele effecten daarvan, stemde hem bitter. Misschien, maar dat is geen verwijt, heeft hij door deze houding het succes van VTM, opgericht in 1989, in de beginperiode wel vergroot door de VRT zo lang overheersend een cultuurzender te laten blijven in plaats van tegelijk een ontspanningsmedium op niveau van de gewone man, maar dat is een persoonlijke mening. Volgens Blockmans en Prevenier was hij duidelijk teveel een belangeloos idealist en openhartige persoonlijkheid om geschikt te zijn voor het politieke bedrijf en ik denk dat dat klopt.

Toen de toen neo-conservatieve vleugel onder leiding van de nog jonge Verhofstad invloed kreeg werd de breuk met de politiek nog groter: dat een dergelijk 'jong manneke' met voor hem toen nog bovendien weinig aanvaardbare extreme neoliberale ideeën zich dierf opstellen tegen hem vond hij vreselijk. Toch had hij ongetwijfeld graag volwaardig gemandateerd politieker geworden maar dat heeft men hem niet gegund omdat hij door zijn persoonlijke standpunten te veel mensen had tegen de haren ingestreken. Toch is het zo dat hij tegelijk een verzoenend man was. De uitwerking van het cultuurpact had het bewezen en ideologisch was hij, hoewel vrijzinnig zeker geen papenvreter. Ook met de Université Catholique de Louvain bijvoorbeeld, waarvan hij het ontstaan mee had uitgelokt, maar waarvan hij me later, toen we er samen waren voor een vergadering, nog zei dat "deze nieuwe stads-campus gebouwd was met Vlaams geld", werkte hij nadien nog zeer uitvoerig samen op wetenschappelijke vlak (o.m. met de toenmalige hoogleraar aldaar prof. Léopold Genicot en later met de opvolgers J.P. Sosson en Cl. Bruneel)

Het moge duidelijk zijn, hij was niet alleen historicus maar ook uitgesproken en betrokken sociaal geëngageerd: als sociaal liberaal, als cultuurpropagant en als flamingant. Voor hem stond geschiedenis niet los van de werkelijkheid. Ik denk dat vele collega's vandaag daar veel van kunnen leren. Het is inderdaad mijn opinie dat de professoren van vandaag uit de Letteren te weinig hun sociale rol vervullen als intellectuele denktank en te weinig een sociale voortrekkersrol vervullen in de maatschappij. Dat heeft ook te maken met het feit dat de profen van vandaag dat eigenlijk zelfs nauwelijks nog mogen/kunnen: publiceren en lesgeven is de boodschap, want in de evaluaties – die toen nog niet bestonden- en in de promotiecriteria -die toen nog niet zo uitgesproken concurrentieel waren- telt maatschappelijk engagement nauwelijks mee. Mensen zoals Verhulst, Vermeersch, Kruithof, Apostel, Prevenier en anderen die ook hun sociale rol opnamen zijn er niet veel meer. De Letteren, eens de 'sociale long' van onze maatschappij is, onder druk van de concurrentie van de positieve wetenschappen die rol als sociale long aan het verliezen, met alle gevolgen van dien op lange termijn voor de maatschappij en voor de positie van de universiteiten zelf.

Uiteraard gaat het in dit stuk niet alleen over Verhulst als cultureel-politiek figuur. Toch vermeld ik deze zaken omdat het hem ook typeert als mens en historicus. Ook als historicus was hij, net als in zijn politiek cultureel bedrijf, tegelijk tolerant en stevig in zijn standpunten, maar steeds bereid tot bijsturen. Onzekerheid en gedrevenheid gingen samen. Ook dat kan met zijn opvoeding te maken gehad hebben. Inderdaad, weinig historici waren bereid om hun stellingen zo vaak bij te schaven of zelfs in de loop van hun carrière zoveel te veranderen als Verhulst, maar daarover hierna meer.

Tegelijk ging hij ook als historicus de confrontatie niet uit de weg. Zo zie ik hem nog ziedend binnenstormen in mijn bureau toen hij een stemming voor een eredoctoraat had verloren in de faculteitsraad en uitschreeuwen: «van die bende 'kinders' wil ik nooit decaan worden.... ». Ik herinner me ook hoe hij met genoegen vervuld was na een congres waar hij de bekende Franse historicus Guy Bois wetenschappelijk een kopje kleiner had gemaakt in verband met diens boek over 'L'an mil'. En toch is hij dan weer jaren verzoenende voorzitter geweest van diverse instellingen, inclusief de latere vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis. Verhulst is altijd een complexe persoonlijkheid geweest.

Terloops vermeld ik hier dat Verhulst me als assistent eigenlijk niet veel vertelde over zijn niet-historische activiteiten, niet in het minst ook om mijn persoonlijke sociale overtuigingen niet te veel te beïnvloeden want, het zij benadrukt, ook dat was een van zijn kenmerken: hij heeft altijd de vrije overtuiging zowel ideologisch als wetenschappelijk verdedigd.

Verhulst werkte ook bijzonder efficiënt. Vaak zag ik natuurlijk van dichtbij wat en hoe sommige zaken in hun werk gingen. Dat hij mémoires heeft geschreven (voorlopig onuitgegeven) van zijn tijd als voorzitter van de BRT is bekend. Weinigen weten evenwel dat hij maandenlang zijn toenmalige bediende en typiste Louise De Piere geluidsbandjes heeft laten uitschrijven die hij telkens opnam in zijn auto op weg van Antwerpen- waar hij jarenlang woonde- naar Gent om er les te geven. Toen hij dan, zoals vaak het geval was, om tien na negen toekwam in de gebouwen van de Gentse Blandijnberg (het "academisch kwartiertje" bestond toen nog!), stond hij om kwart na negen les te geven, maar ondertussen had hij wel al in de wagen gewerkt. Snel werden daarna de brieven geopend, in sneltempo met de hand beantwoord in een zeer literair, bijna Duits Nederlands en dan vertrok hij meestal snel naar en volgende vergadering om dan s'avonds thuis wetenschappelijke artikelen te maken die tegen maandag op het bureel van zijn bedienden lagen.

2. Verhulst binnen de Gentse historische school

2.1. *De wetenschappelijke publicaties van Verhulst korte schets en peiling naar de oorsprong van zijn wetenschappelijke interesse.*⁶

Zoals Vermeld is Verhulst's wetenschappelijke carrière gestart met een groot werk over het beheer van de onroerende goederen door de Sint-Baafsabdij van de 7de tot de 13de eeuw. Door deze studie, gemaakt onder het promotorschap van F.Louis Ganshof, kwam hij in contact met velerlei disciplines die in de lijn liggen van zijn voorgangers. Ze bepaalde bijna zijn volledige latere interessesfeer.

De studie van het platteland was al de grote verdienste geweest van zijn promotor van wie hij ook zijn onderwerp gekregen heeft. Aanvankelijk werkte hij- en dat zit ook nog sterk in dat eerste werk- zeer sterk in de institutionele-beschrijvende richting zoals zijn leermeester. Speciale aandacht ging van begin af vooral naar de structuur van de grote domeinen uit de vroege middeleeuwen: hoe was de relatie tussen het centrale stuk dat de abdij zelf beheerde en de zgn. *mansi* van de kleinere boeren? Werkte men met een systeem van verplichte karweien of niet? De centrale conclusie van het werk was dat dit klassieke tweeledig domein waar men met diensten werkte in Vlaanderen maar weinig was voorgekomen op de domeinen van genoemde abdij. Vrij kort nadien werkt hij dit uit voor geheel West-Europa en nuanceerde er de beteke-

⁶ Voor een bibliografisch overzicht zie noot 2. Zijn belangrijkste artikelen werden, soms licht aangepast en in het Engels vertaald, uitgegeven in: A. Verhulst, *Rural and Urban Aspects of Early Medieval Northwest Europe*, Aldershot, 1992, XII-338 p. (Variorum Reprints)

ADRIAAN VERHULST EN DE GENTSE HISTORISCHE SCHOOL

nis van dat domein in belangrijke mate en hij werd er als jong snaak wereldberoemd mee. In zijn structureel-institutionele benadering was hij, zo zei hij vaak tijdens zijn lessen behoorlijk beïnvloed, niet alleen door Ganshof, maar vooral ook, en dat is veel minder bekend, door de Franse historicus, Charles-Edmond Perrin bij wie hij nog cursus had gevolgd.

Later werd hij ook meer beïnvloed door de sociale benadering van de agrarische geschiedenis en dit door zijn kennismaking met de Annales-school wellicht vooral via Hans Van Werveke bij wie hij assistent werd. Vooral de oudere werken van Marc Bloch, een van de stichters van de Annales-School hadden grote invloed op hem, nadien die van Duby die hij persoonlijk goed kende en die nog geregeld lezingen is komen geven aan de Gentse Universiteit. Zelfs de marxistische historici zoals Kosminski hebben hem ten dele beïnvloed. Zo was hij erg onder de indruk geweest van het werk van laatstgenoemde over het 13de eeuwse England maar, vertelde hij er telkens bij, Ganshof was daar zodanig boos over "dat ik de ideeën uit dat boek snel over boord gegooid heb". Toch bleef hij als sociaal-economisch historicus alle opinies naar waarde schatten. Hij was het ook die de hierboven al vermelde marxistische historicus Guy Bois uitnodigde wanneer diens bekend en goed boek over Normandië in de late Middeleeuwen uitkwam (zijn grote onenigheid met deze auteur dateert van later). Maar ondanks deze algemene invloeden op zijn werk vanuit diverse hoeken heeft hij zich nooit willen positioneren in de sociaal-economische geschiedenis in een of andere modelmatige hoek. Sommige van zijn ideeën waren evenwel duidelijk Malthusiaans (zeer duidelijk in zijn syntheseboek over de agrarische geschiedenis van België⁷, andere Smithiaans (waarbij de markt als motor van de economie fungeerde), andere lieten dan weer het fysische determineren (zoals vaak in zijn werken over landsgeschiedenis) maar nog andere waren ten dele neo-marxistisch geïnspireerd, al zou hij dat zelf niet toegegeven hebben, toch niet in het begin van zijn carrière. Dat laatste is bijvoorbeeld waar in zijn visie over het ontstaan van de steden waarop ik terug kom. Maar ook dat was zijn overtuiging: modellen mogen niet deterministisch zijn, want wat uiteindelijk van belang is, was volgens Verhulst de bron die we hebben en er zijn er te weinig bewaard om de realiteit te kunnen kennen. Op dat vlak was hij eigenlijk in zekere zin postmodernistisch, ook al zou hij dat niet graag gehoord hebben. Toch focuste hij zijn sociaal-economisch onderzoek vooral op de periode voor de grote overvloed aan bronnen en lag zijn hart vooral in de Karolingische periode waarover hij het meest en het langst publiceerde.⁸

⁷ A. Verhulst, *Précis d'histoire rurale de la Belgique*, ULB, Brussel, 1990

⁸ Zie zijn laatste boek: *The Carolingian Economy*, Cambridge Medieval Textbooks series. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 160 p.

ERIK THOEN

Vanuit de domeingeschiedenis in zijn eerste boek was hij al geïnteresseerd geraakt in de landschapsgeschiedenis,⁹ meer dan zijn voorganger Ganshof. Deze laatste had zelden of nooit de moeite gedaan om de domeinen die hij bestudeerde te gaan situeren. Verhulst deed dat wel en bracht het in relatie met het ontstaan van de landschappen. Dit heeft ondermeer te maken met invloed van Jan Dhondt. Deze laatste bezorgde hem, zo vertelde hij me, ook zijn eerste cursus aan de universiteit in 1958: er lag –zo zei Dhondt– toen “nog een cursus in de schuif van de geograaf Dept”. Deze laatste is nog een rechtstreekse leerling geweest van Pirenne. Maar het waren vooral de contacten met toen zeer bekende geografen, geologen en bodemkundigen, hem aangeraden door Jan Dhondt, die hem beïnvloedden. Met name met bodemkundige Amerijckx – die toen onder leiding van Tavernier de bodemkaart van België mee aan het maken was– bestudeerde hij in de jaren 1950 en 60 de geschiedenis van de kustvlakte wat leidde tot diverse internationale publicaties die veel bekendheid kregen. Ook met de Nederlandse geografe Elisabeth Gottschalk werkte hij veel samen. Hij werd op die manier pionier van de interdisciplinaire geschiedenis, iets wat trouwens uitmondde in de oprichting in 1967 van een interuniversitair centrum voor agrarische geschiedenis op Belgisch niveau: het Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis.¹⁰ Hoewel deze interesse ook, leidde naar een visie waarin voor de mens een grote plaats werd opgeëist in de landschapsgeschiedenis, met name door de invoering van het vak « historische menselijke aardrijkskunde » dat mee aan de basis ligt van de hedendaagse cursus « ecologische geschiedenis » heeft hij toch steeds niet meer dan schoorvoetend deze menselijke activiteit verdedigd in zijn historisch-geografische publicaties. In zijn landschapsgeschiedenis heeft hij steeds minder scherpe posities ingenomen en zich vaak, tegen zijn zin denk ik achteraf, aangesloten bij fysisch deterministische meningen van geografen. Op wetenschappelijk vlak was soms een zeker opportunisme hem niet vreemd, of misschien was het wel overdreven voorzichtigheid; we komen op dit ambigue aspect van zijn persoonlijkheid nog terug.

Nog dit: hij was bij ons een van de eerste landschapshistorici die ook nog op een andere manier interdisciplinair werkte: met name met de toponymie. Daar had hij het geluk te kunnen samenwerken met één van de grootste toponymisten van de tweede helft van de 20 ste eeuw: Maurits Gyseling die ook in Gent doceerde.

Zijn proefschrift over de Sint-Baafsabdij heeft hem ook van in het begin van zijn carrière in contact gebracht met de stadsgeschiedenis: de inplanting van

⁹ Zijn laatste belangrijk boek op dit terrein: A. VERHULST, *Landschap en landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*, Gemeentekrediet, Brussel, 1995, 191 p.

¹⁰ Zie de brochure: (M. Cloet en E. Thoen, eds.,) *Het Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis. Terugblik en toekomstperspectieven*, BCLG, Gent-Leuven, nr. 100, 1992.

de abdij had te maken met de vroegste geschiedenis van de stad, zo dacht hij toen nog ook al omdat hij op dat vlak beïnvloed was door Vercauteren die ook in Gent had gedoceed en door Hans Van Werveke bij wie hij assistent was. Hij is hier veel over gaan werken, ook in vergelijkend perspectief vooral vanaf de jaren 1980 maar steeds startend vanuit en minutieuze vergelijking van de bronnen over het ontstaan van de steden met de stadsarcheologie die vanaf dan erg populair werd. Zijn toen nog jonge assistent Georges De Clercq, nu docent aan de VUB, heeft hem hierbij veel geholpen.

Hij maakte er ook één van zijn laatste syntheseswerken over in het Engels. Hier wou hij zich vooral afzetten tegen de visies van Henri Pirenne, die de steden maar laat zag ontwikkelen na 1050 en dat vooral ten gevolge van een vermeende revival van handel en handelaars vanaf die periode. Verhulst wou vooral de nadruk leggen op het feit dat vele steden veel ouder waren. Tevens had hun ontstaan niet zozeer te maken met het nieuwe aanbod van handelaars, maar vooral met de sinds de vroege middeleeuwen gegroeide vraagzijde. Deze vraag werd vooral gestimuleerd door de machtscentra die zich geleidelijk her en der ontwikkelden. Hij sloot zich hier aan bij andere grootheden als Pierre Toubert die hij goed kende en zette zich daarmee af tegen het werk van Pirenne zoals gezegd maar ook tegen groten namen zoals Fossier en Duby, waarbij deze laatste hem nadien gelijk gaf en de eerste tot vandaag nog het tegenovergestelde standpunt verdedigt. Toch is Verhulst er m.i. niet geheel in geslaagd om zijn ideeën op dat vlak grondig af te ronden.¹¹ We komen erop terug Dat geldt voor veel werken die hij perse voor zijn dood wou afwerken zei hij zelf.

Verhulst was, zoals al vermeld « positivistisch » ingesteld: alleen een grondige kritische bronnenanalyse bewijst iets. Dat maakte hem ook zeer bezorgd over goede bronnenuitgaven en erudiete tekstanalysen. Hij deed in dat opzicht veel werk samen met de bekende tponymist M. Gysseling maar ook met W. Prevenier en vooral met collega Th. de Hemptinne.¹² Met deze laatste gaf hij vele oorkonden van de Vlaamse graven uit bij de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.

¹¹ Ondanks het laat in zijn carrière gepubliceerde syntheseswerk: A. Verhulst, *The Rise of Cities in North-West Europe*, Cambridge University Press, 1999, 174p.

¹² Ondermeer de megawerken uitgegeven bij de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis: *De Oorkonden der Graven van Vlaanderen (Juli 1128-September 1191)*, Deel II. Uitgave. Band I: *Regering van Diederik van de Elzas (Juli 1128-17 Januari 1168)*, door Th. De Hemptinne en A. Verhulst, 1988; 612 p. (waarvan 90 p. bibliographie en inleiding), Deel II, Uitgave. Band II: *Regering van Filips van de Elzas (Eerste deel: 1168-1177)*, Addenda en errata in deel II, band I, door Th. De Hemptinne en A. Verhulst m.m.v. L. De Mey, Brussel, 2001; 380 p.

Uiteraard weegt hier ook weer de invloed van de Gentse historische traditie, namelijk de erfenis van Ganshof maar daarvoor ook van Pirenne, die ook veel bronnenuitgaven had verzorgd, als is dat weinig bekend. De eerstgenoemde was wellicht zelfs te veel zuiver brongericht zodat hij m.i. de Gentse historische School heeft afgeremd inzake interpretatie, zeker ook omdat dat blijkbaar een zodanig charismatische persoonlijkheid was dat hij dat doorgaf aan vele van zijn studenten.

Via zijn vermeld sociaal engagement werkte hij ook over de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Ik herinner me dat hij ons al 30 jaar geleden waarschuwde voor de toenmalige zgn. standaardwerken zoals die van Norbert Elias over die VL. Beweging, die geschreven waren door oude leden van die beweging zelf. Later zal hij ondermeer dankzij het werk van collega Bruno De Wever gelijk krijgen.¹³ Met andere woorden, ondanks zijn engagement en zijn afkomst was hij hier een van de eersten om kristisch naar die beweging in die tijd te kijken.

Als voorzitter van de VRT toen nog BRT, zag hij het als zijn verantwoordelijkheid om een zo objectief mogelijke en wetenschappelijk verantwoorde programmareeks te laten produceren over deze moeilijke episode uit de Belgische geschiedenis ('De Nieuwe Orde'), dat gemaakt is onder leiding van een bediscussieerd maar gedreven journalist: Maurits De Wilde. Later nog ook nog leidde hij mee de vrij recente encyclopedie van Vlaamse beweging.

Tot daar niet meer dan enkele belangrijke aspecten over het rijke pallet van zijn werk.

3. Verhulst als prof aan de universiteit

Een deel van Verhulst's arbeid werd ook besteed aan onderwijs en dienstverlening aan de Universiteit Gent, waar hij gedurende zijn hele carrière full-time hoogleraar was. Welk soort prof was hij daar eigenlijk?

Vooreerst zij vermeld dat de huidige vakgroepstructuur van de Universiteit gedurende het grootste deel van zijn carrière nog niet bestond. Elke prof had zijn 'dienst' bestaande uit één of meer assistenten en vooral ook vaak meerdere administratieve medewerkers.

Lange tijd heeft hij twee assistenten (en diverse, maar niet zo veel onderzoekers) en twee bedienden gehad. Zo hebben ondermeer als assistent voor hem gewerkt de assistenten:

Anecka, Boon, Blockmans, Augustyn, en, in mijn eigen tijd wellicht de twee

¹³ O.m. B. De Wever. *Greep naar de Macht. Vlaams-Nationalisme en Nieuwe Orde/Het VNV 1933-1945*, Lannoo, 1995; 706 p.

personen die het langst voor hem hebben gewerkt: ikzelf en Mark Rijckaert. Hij had ook een typiste en een cartograaf in dienst die in principe alleen voor hem dienden te werken.¹⁴ Voorwaar een luxe die voor de meeste hedendaagse professoren niet meer is weggelegd!

Verhulst was ook een begaafd lesgever. Hij kon goed spreken en zelfs al bereidde hij zijn lessen - uiteraard wegens tijdsgebrek - niet altijd voor; ze waren steeds boeiend omdat je de kans had dat hij vertelde over het werk dat hij de vorige avond had gelezen. Kortom hij introduceerde het nieuwste wetenschappelijk onderzoek zeer duidelijk in zijn lessen, iets wat men nu pas heeft ingeschreven in de nieuwe eisen van het universitair onderwijs.

Hij was ook zeer gewonnen voor het seminariesysteem, in de tijd ingevoerd door Pirenne die dat in Duitsland had gezien: lesgeven in kleine groepen en dat op basis van de authentieke bronnen en de studenten verplichten om deze kritisch te benaderen en alle hulpwerken te leren kennen. Vaak was dat bibberen in de les! Liefst deed hij dat samen met zijn assistenten. Maar er waren lange tijd ook zeer stimuleerde seminarielessen waarbij twee diensten tesa-men les gaven: die van zijn jonge collega en vriend Prevenier en die van Verhulst. Vaak was er toen méér wetenschappelijk personeel dan studenten in dit soort lessen, maar uiteraard lag het lesniveau daardoor zeer hoog. Het waren seminaries zoals ze wellicht bijna nergens meer in Europa bestaan en bestaan hebben. Dit seminariesysteem bevorderde ook de collegialiteit tussen het wetenschappelijk personeel.

Maar ook buiten de universiteit heeft Verhulst in de historische sector vele hoge functies bekleed. Dat kwam door zijn eloquentie en intelligente maar ook door zijn indrukwekkende talenkennis: met gemak schakelde hij van Frans naar Duits... Overigens was hij in de eerste helft van zijn carrière, behalve in België en Nederland, vooral in Frankrijk en Duitsland bekend. Later ook binnen de UK en de VS toe hij inzag dat het zwaartepunt van de historiografie zich naar daar aan het verschuiven was.

4. Werken met en onder Verhulst

Natuurlijk was Verhulst's manier van werken ook vaak zwaar voor zijn medewerkers. In de seminarieoefeningen, waarover ik het had, dienden ze zich ook telkens te bewijzen en moesten zij het onderzoek vaak in de goede richting sturen. Hij was even veeleisend ten opzichte van hen als ten opzichte van zichzelf. Voor velen was dat evenwel keihard en er zijner diverse vertrokken; anderen zijn erdoor gestimuleerd geweest (zoals de latere prof. Wim Blockmans die nu nog steeds één van de leidinggevende mediëvisten is in Nederland)

¹⁴ Lang waren dat respectievelijk mw. Louise De Piere en dhr. Walter De Schampelaere.

ERIK THOEN

Over het einde van zijn carrière zal ik kort zijn. Toen we geconfronteerd werden met de omschakeling van diensten naar vakgroepen in de late jaren 1980 was dat voor Verhulst een hele aanpassing: vermindering van rechtstreeks ondersteunend personeel was er het gevolg van maar hij werd wel voorzitter van de groep hetgeen hij met verve deed de laatste jaren van zijn carrière. Hij werd er van tijd tot tijd voor in de bloempjes gezet op de klassiek geworden 'einde academiejaar'-feestjes, vaak georganiseerd door zijn collega's Milis en Prevenier.

5. Verhulst: een kritische waardeschatting als wetenschapper

Laat ons toe te eindigen met een kritische inschatting van onze leermeester als wetenschapper.

Verhulst was zonder twijfel een kind van zijn tijd en een hoogtepunt van een traditie die we als kenmerkend voor de Gentse historische school kunnen beschouwen. Net als diverse van zijn voorgangers wist hij een strenge bronnenkritiek te combineren met een synthetische visie. Dat was ook al de eigenschap geweest van Pirenne- zoals hierboven vermeld-, maar ook van Van Werveke, Ganshof, Van Caenegem en anderen. De 'dril' in bronnenkritiek was bijzonder hard. Men diende zelfs de plaats van de hulpwerken in de rekken van buiten te kennen bij die generatie historici. Ik heb daar nog nooit voor andere universiteiten analoge verhalen over gehoord. Tegelijk zijn er altijd uitgebreide internationale contacten geweest, die mogelijk mede het gevolg zijn van het feit dat Vlaamse historici een talenkennis hebben en hadden die elders zeer zeldzaam was. Zo was Verhulst mede door deze talenkennis (hij kende behalve zijn moedertaal vlot Frans, Duits, Engels en Italiaans) lid van diverse befaamde internationale wetenschappelijke verenigingen en bekleedde hij er belangrijke bestuursfuncties. Deze Internationale kontakten bevorderen ongetwijfeld de zin voor synthese die deze generatie eigen was. Tegelijk bevorderde dat ook de grote belezenheid, belezenheid die bij Verhulst, zoals we al vermeldden, uitzonderlijk groot was.

Hoger beklemtoonden we al het feit dat hij ook een "open" visie op geschiedenis had en niet vooringenomen was door één enkele filosofische tendens, maar inpikte op de moderne onderzoekslijnen zoals dat ook vandaag nog gebeurt.

Hierbij komt nog dat hij karakterieel en intellectueel zonder twijfel een uitzonderlijke persoon was. Zoals velen van die generatie was geschiedenis een "luxestudie" die vaak met iets anders werd gecombineerd, zoals rechten (Verhulst was ook eerst rechten gaan studeren). Zij grootste historische bagage heeft hij opgedaan in zijn jonge jaren toen politieke en maatschappelijke bekommernissen nog geen of in ieder geval weinig rol speelden. We zijn er dan ook van overtuigd dat de meeste ideeën en onderzoeksonderwerpen van Verhulst al dateren van het begin van zijn carrière en voortvloeien uit zijn eerste boek over de Sint-Baafsabdij. Maar toch heeft het feit dat hij niet geïso-

leerd was van de maatschappelijke problematiek er toe bijgedragen dat hij steeds openstond voor nieuwe ideeën.

Men kan zich de vraag stellen welke aspecten van zijn werk het langst zullen blijven voortleven. Voorlopig zal hij in de meeste van hoger vermelde disciplines nog wel een tijdlang geciteerd worden. Ik vermoed evenwel dat vooral zijn ideeën over de agrarische structuur van de vroege middeleeuwen zullen zijn die het langst zullen stand houden. Ook zijn synthesen over de landschapsgeschiedenis zullen nog lang toonaangevend, al worden sommige stellingen ook nu al gecontesteerd op vele vlakken.

Op sommige terreinen evenwel had zijn onderzoek, ondanks zijn uitzonderlijke kwaliteiten, m. i. steviger gefundeerd kunnen zijn en ook dat had te maken met zijn karakter. Zo meen ik ervaren te hebben dat, er aan zijn wetenschappelijk werk, net als aan zijn karakter, een zekere onzekerheid niet vreemd was, hoewel dat bij velen anders over kwam en hij zijn ijdelheid niet weg stak. Zo heeft hij zijn interdisciplinaire houding niet geheel waar gemaakt in zijn historisch-geografisch werk. Bevreemd voor te veel kritiek (?) vanuit de hoek van de geografen en bodemkundigen is het opvallend dat hij maar weinig sociaal-historische verklaringen naar voren schoof voor geografische fenomenen (vb i.v.m. het ontstaan van de 'kouters' in Vlaanderen, de geschiedenis van de bedijkingen aan de kust etc...). Dat is toch merkwaardig voor een sociaal-economisch historicus. Hetzelfde is waar voor het gebrek aan integratie van landschapsgeschiedenis en stedelijke geschiedenis hoewel hij nu net goed geplaatst was om beide onderzoeksvelden te integreren... Onzekerheid? Hier en daar toch en zeker wetenschappelijk opportunisme? Ten dele vermoed ik van wel.

De beschreven karaktertrek van onzekerheid verklaart m.i. ook zijn soms wel erg grote afkeer voor een modelmatig denken (cfr supra), al is dat natuurlijk ook ten dele ingegeven door zijn ideologische houding.

Soms leidde de vermelde onzekerheid (ook een gevolg van zijn ambigue jeugd?) ook tot een zodanig hyperkritische houding dat hij zijn verklaringen en opvattingen nogal gemakkelijk veranderde. Op zichzelf is daar niets mis mee wanneer dat op wetenschappelijke basis gebeurt maar soms gebeurde het ten gevolge van twijfel aan eerder werk en beïnvloeding door anderen. Hierdoor zijn bepaalde stellingen op het einde van zijn carrière eerder warrig geworden. Dit geldt bijvoorbeeld voor zijn opvattingen over het ontstaan van de steden die hij vrij cryptisch samenvatte in zijn vermeld boek "the rise of cities". Probleem is ook dat hij zijn gewijzigde opvattingen maar zelden in zijn publicaties vermeldde.

Een andere wat ambigue karaktertrek die zijn werk, naar mijn mening, niet altijd ten goed kwam was zijn grote publicatiedruk, druk die hij zichzelf oplegde en waardoor sommige zaken, vooral zijn latere boeken nogal snel zijn geschreven, vaak zonder kritisch notenapparaat waardoor diverse zaken

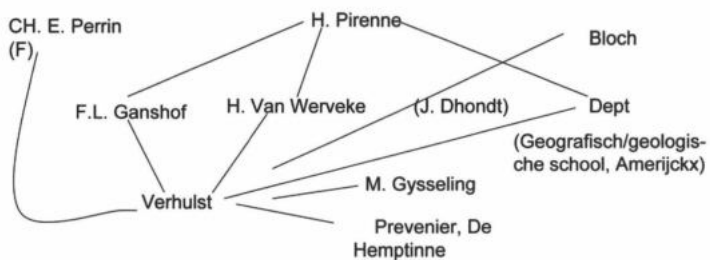
helaas oncontroleerbaar zijn. Ook dat zou je niet verwachten van en hyperkritisch historicus uit de Gentse school.

Maar dit alles belet niet dat Verhulst nog voor lange tijd een monument zal blijven van de Gentse historische school. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij als historicus - in juli 1995 nog erkend werd met de vijfjaarlijkse Prijs van het FWO, Ernest-John Solvay. Een prijs van dat kaliber is nog maar weinig Belgische historici te beurt gevallen.

6. Slot: Verhulst als antipode van het hedendaags financierings- en evaluatiebeleid

Tot slot willen we eindigen met de volgende bedenking, die met de figuur van Verhulst in relatie kan worden gebracht. De financiering van de hedendaagse opvolgers van de Gentse historische school wordt, net zoals aan andere historische departementen in Europa, bedreigd door de nieuwe, wat ik zou noemen «pseudo-wetenschappelijke eisen» of “pseudo-wetenschappelijke standaards”. Verhulst is een goed voorbeeld dat het niet alleen met zgn. A1 tijdschriften is dat je wereldvermaardheid kan krijgen. Zijn aantal publicaties in later vermeende hoog gekwalificeerde tijdschriften opgenomen in de zgn. ISI lijsten, was beperkt en de meeste maakte hij dan nog na zijn pensionering, hoewel hij al veel eerder bekend was. Vele van zijn publicaties zijn in in Gent zelf uitgegeven, ook de boeken, en het werd in heel Europa en daarbuiten als een hele eer beschouwd om in deze boeken als co-auteur te mogen publiceren ook al werden ze niet door een grote uitgeverij gepromoot en gepubliceerd. Vandaag tellen dergelijke publicaties evenwel nauwelijks nog mee in de (kwantificerende) waardering van het historisch onderzoek. Het is moeilijk om onze collega's uit de wetenschappen vandaag te overtuigen van het feit dat Geschiedenis geduldig bouwen is aan een monument waarbij je begint met de bouwstenen: de bronnen. Dat is altijd de sterkte geweest van Gent en «zijn» middeleeuwse school, zoals hierboven meermaals benadrukt in verband met Verhulst, en is dat nu nog zo. Maar dat vraagt ook vele moeizame detailstudies, kritische analyses van bronnen, die, in vele gevallen, de redacties van zgn. “A1 tijdschriften” te weinig geschikt zullen vinden voor een groot publiek. Pas na jaren kunnen die bouwstenen leiden tot monumenten waarmee de wereld van de geschiedenis duurzaam kan worden volgebouwd. Maar voor onze jonge wetenschappers is het vaak dan al te laat.... Ondertussen moeten ze huizen bouwen met verouderde bouwstenen die ze ontleen aan anderen om in de running te blijven. Dergelijke woningen zullen niet lang meegaan... Mensen als Verhulst die tegelijk zorgden voor de ‘bouwstenen’ en voor het ‘dak’ van de historische bouwwerken zullen nog maar moeilijk kunnen op de voorgrond treden als de eigen publicatiecultuur van onze discipline verder wordt miskent.

Wetenschappelijke invloed van Verhulst

Verhulst tijdens de seminarieoefeningen « historische kritiek » (1978)

ERIK THOEN

*Verhulst op een einde-academiejaarfeestje thuis
bij collega Prevenier met studenten en een assistent, ca 1980.*

ADRIAAN VERHULST EN DE GENTSE HISTORISCHE SCHOOL

Professor Verhulst op zijn afscheidsfeest als prof in 1996.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD AAN DE UNIVERSITEIT GENT

De dynamiek van een selectief en kritisch eclectisme¹

Hugo Soly

“Toute histoire est un choix”, schreef de grote Franse modernist Lucien Febvre in 1933,² en inderdaad, men kan als historicus niet anders dan keuzes maken, zeker wanneer men historiografisch terugblijkt. Men kan wel trachten de keuzes zo bewust mogelijk te maken. Daarom zal ik geen encyclopedisch overzicht geven van wat de Gentse modernisten sedert de vroege twintigste eeuw allemaal gepresteerd hebben. Ik zal de chronologie weliswaar respecteren, maar ik zal alleen ontwikkelingen in het licht stellen die naar mijn mening een generatie-overschrijdende betekenis hebben gehad, en die enig licht kunnen werpen op de centrale vraag van het Colloquium, namelijk: bestaat er zoiets als een Gentse Historische School?

Niet minder dan drie sprekers hebben het over de beoefening van de middeleeuwse geschiedenis gehad. Dat is begrijpelijk, want voor zover er al van een Gentse Historische School kan worden gesproken, is zij door mediëvisten gegrondvest. Ik voel me als enige spreker over de geschiedenis van de Nieuwe Tijd dan ook thuis. De impact van de Gentse mediëvisten op mijn vakgebied is inderdaad zeer groot geweest. Dat was uiteraard het geval in het prille begin, dus voor de Tweede Wereldoorlog, want de eerste hoogleraar Nieuwe Tijd aan de Rijksuniversiteit Gent, Hubert van Houtte, was niet alleen mediëvist van vorming, maar tevens een collega en vriend van Henri Pirenne. Net zoals deze laatste was hij sterk door de Duitse economisch-historische school beïnvloed. Van Houtte heeft zich al in een vroeg stadium op de geschiedenis van de Nieuwe Tijd toegelegd, en hij heeft op dat gebied zelfs pionierswerk verricht, niet alleen in dit land, maar ook vanuit een mondiaal perspectief. Hij is, voor zover ik kan nagaan, de eerste historicus geweest die systematisch prijsreeksen heeft verzameld en gepubliceerd – de eerste historicus in dit land, en zelfs in de wereld tout court. Zijn bronnenuitgave *Documents pour servir à l'histoire des prix de 1381 à 1794* verscheen in 1902.³ Om te begrijpen hoe baanbrekend

¹ De tekst van de lezing gehouden op het Colloquium over “De Gentse Historische School” georganiseerd door de Vlaamse Geschiedkundige Kring op 28 november 2006 is slechts op detailpunten gewijzigd. Wel zijn in voetnoten referenties toegevoegd.

² Lucien Febvre, ‘Leçon inaugurale au Collège de France’, 13 december 1933, herdrukt in zijn *Combats pour l'histoire* (Parijs, 1953), pp. 7-8.

³ Brussel, Commission royale d'Histoire, série in-4°.

dit werk was, dient men te weten dat het vermaarde *International Scientific Committee on Price History*, dat zowel in Groot-Brittannië als op het Continent zo'n stimulerende rol op het vlak van de prijzengeschiedenis zou spelen, pas in 1931 werd opgericht, dus bijna dertig jaar later.⁴

Collega Boone heeft er al op gewezen dat Pirenne door de stichters van de *Annales* als een lichtend voorbeeld werd beschouwd. Zij apprecieerden vooral Pirennes afwijzen van een in zichzelf gekeerde geschiedschrijving, zijn beklemtonen van de noodzaak van comparatieve benaderingen en de originaliteit van zijn sociaal-economische analyses. Vandaar dat Marc Bloch en Lucien Febvre in eerste instantie aan Pirenne dachten als hoofdredacteur van het nieuwe internationale historische tijdschrift dat ze van plan waren op te richten – de titel van dat nieuwe tijdschrift, dat in 1929 van de pers kwam, liet er geen twijfel over bestaan waarop de klemtoon volgens de initiatiefnemers behoorde te liggen: *Annales d'Histoire économique et sociale*. Fernand Braudel, de historicus die na de Tweede Wereldoorlog meer dan wie ook zijn stempel op de *Annales* drukte en een hele generatie van modernisten in binnen- en buitenland beïnvloedde, was eveneens schatplichtig aan Henri Pirenne. Diens gastcolleges aan de universiteit van Algiers in januari en februari 1931 hadden hem met enthousiasme vervuld.⁵ Zoals hij later zelf verklaarde, was het vooral Pirenne's visie op de Middellandse Zee als een actieve en zelfs bepalende historisch entiteit die hem inspireerde om het concept 'économie-monde' te smeden. Op de betekenis van Braudel en 'zijn' *Annales* voor de geschiedschrijving te Gent kom ik zo dadelijk terug. Eerst dient de opvolging van Hubert van Houtte kort te worden toegelicht.

Van Houtte had vooral belangstelling voor de economische geschiedenis, zoals al werd opgemerkt. Net zoals Pirenne was hij een historicus die empirie, dus bronnenonderzoek, en synthese wist te combineren, wat onder meer blijkt uit zijn *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'Ancien Régime*, gepubliceerd in 1920 en nog altijd niet door een recentere synthese vervangen. Net zoals Pirenne was Van Houtte echter van mening dat inzicht in politiek-institutionele ontwikkelingen noodzakelijk was om sociaal-economische fenomenen en processen te verklaren, en hij heeft deze opvatting niet alleen in de genoemde synthese tot uitdrukking gebracht, maar hij heeft zich ook op de instellingengeschiedenis toegelegd, meer bepaald op de geschiedenis van de representatieve instellingen. Zo verzorgde hij onder meer de uitgave van de

⁴ Zie Arthur H. Cole en Ruth Crandall, 'The International Scientific Committee on Price History', *Journal of Economic History*, 24 (1964), pp. 381-388. Deelnemers aan dit grote internationale onderzoeksproject waren o.a. William Beveridge (Engeland), Earl J. Hamilton (voor Spanje), Wilhelm Abel (Duitsland), A.F. Pribram (Oostenrijk), N.W. Posthumus (Nederland), Moritz John Elsas (Duitsland) en Henri Hauser (Frankrijk).

⁵ Zie Pierre Daix, *Braudel* (Parijs, 1995), pp. 91-95, 117-118, 122-123.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

resoluties van de Staten van Vlaanderen in de late zestiende en vroege zeventiende eeuw.⁶ Het is deze draad die Jan Dhondt in 1940 opnam. Drie zaken mogen hier worden onderlijnd: 1° Dhondt was als mediëvist onder Ganshof gevormd, 2° hij heeft zich van 1940 af op de geschiedenis van de representatieve instellingen toegelegd, met bijzondere aandacht voor de Nieuwe Tijd, zoals zijn voortzetting van de bronnenuitgave opgestart door Van Houtte en talrijke artikelen ten overvloede aantonen,⁷ en 3° er kan weinig twijfel over bestaan dat hij zich ook door Van Houttes grote belangstelling voor economische en sociologische benaderingen heeft laten inspireren.⁸ Dat Dhondt na 1945 op de geschiedenis van de hedendaagse periode focuste, hing eigenlijk samen met een verdeling van leeropdrachten tussen hemzelf en een andere jonge docent, Charles Verlinden, die in 1945 met de geschiedenis van de Nieuwe Tijd werd belast.

Op latere leeftijd sprak en schreef Verlinden graag in termen van 'mijn leerlingen en de leerlingen van mijn leerlingen'. Ook al valt er over dat 'leerlingenschap' te discussiëren – beschouwden al die 'leerlingen' Verlinden echt als hun 'meester'?⁹ – het is duidelijk dat hij tijdens een cruciale periode een zeer stimulerende rol in de afdeling geschiedenis van de Rijksuniversiteit Gent heeft gespeeld, zowel wat de oriëntatie naar nieuwe probleemvelden als wat de rekrutering van nieuwe onderzoekers betreft. Verlinden was één van de laatste twee rechtstreekse leerlingen van Pirenne, die hem – bijna per definitie – een vorming als mediëvist had gegeven. Die vorming zou hem grote diensten bewijzen, niet alleen op het vlak van de heuristiek, maar ook wat de probleemstelling betreft, want zij maakte hem zeer alert voor de vraag in welke mate de Nieuwe Tijd eigenlijk iets nieuws bracht – een vraag waarmee iedere

⁶ Hubert van Houtte, *Tafels van de resolutieboeken der Staten van Vlaanderen*, Deel I: 1580-1583 en 1614-1631 (Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, reeks in-4°, 1936).

⁷ Jan Dhondt, *Tafels van de resolutieboeken der Staten van Vlaanderen*, Deel II: 1631-1656 (Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, reeks in-4°, 1941). De artikelen van Dhondt betreffende de representatieve instellingen zijn gebundeld en van toelichtingen voorzien door Willem Blockmans: *Estates or Powers: Essays in the Parliamentary History of the Southern Netherlands from the XIIIth to the XVIIIth Century* (Heule, 1977).

⁸ Zie vooral Hubert Van Houtte, 'L'économie moderne et les tendances de l'économie contemporaine', *La Revue générale*, 38 (1902), pp. 856-869, en 'Une loi d'ampliation. Essai sur l'évolution politique, économique, morale et intellectuelle de l'Europe moderne', *Le Mouvement Sociologique international*, 8 (1907), pp. 85-120 en 417-448; dit laatste artikel is ook in brochurevorm gepubliceerd onder de titel *Vers la paix? Essai sur l'évolution politique, économique, morale et intellectuelle de l'Europe moderne* (Brussel, s.d.).

⁹ Jan Craeybeckx beschouwt hem in ieder geval als leermeester. Zie zijn artikel: 'Charles Verlinden: de Gentse leermeester', in *Album aangeboden aan Charles Verlinden ter gelegenheid van zijn dertig jaar professoraat* (Gent, 1975), pp. V-X.

modernist wordt geconfronteerd, althans zichzelf zou moeten confronteren. Zijn bronnenonderzoek met betrekking tot de slavernij in het middeleeuwse en zestiende-eeuwse Europa – waarvan een eerste, monumentaal deel in 1955 zou verschijnen¹⁰ – had hem al voor de Tweede Wereldoorlog in contact gebracht met talrijke buitenlandse historici, waaronder Marc Bloch. Vandaar dat hij goed op de hoogte was van de nieuwe tendensen in de historische wereld, met name in de Franse historische wereld, waar de *Annales*-beweging vernieuwing op theoretisch, methodologisch en thematisch gebied voorstond.

In mijn plaats zou er nu iemand moeten spreken die het allemaal van dichtbij heeft meegemaakt: Jan Craeybeckx, Wilfrid Brulez of Etienne Scholliers. Zelf kan ik alleen maar de chronologie van publicaties en doctoraten als leidraad gebruiken.¹¹ Die wijst in ieder geval uit dat veel van wat de *Annalistes* propageerden heel snel in Gent ingang vond, zonder dat er evenwel van imitatie kan worden gesproken. De Gentse modernisten waren selectief, met andere woorden: ze vonden lang niet alles wat in Parijs gebeurde even waardevol. Ze transformeerden bovendien wat ze zich toeëigenden. En wat nog belangrijker is: ze innoveerden zelf. Dat is niet niks, want de na-oorlogse *Annales*-beweging was in eerste instantie een beweging van modernisten, zoals Peter Burke terecht heeft opgemerkt: 'It was a movement dominated by students of early modern history...followed closely by medievalists'.¹²

Maar laten we de chronologie bekijken. Het meesterwerk van Fernand Braudel, *La Méditerranée*, verscheen in 1949,¹³ en in datzelfde jaar kreeg hij de leiding van de VIe Section de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes, waar hij geleidelijk een groep van jonge onderzoekers rond zich vormde. Wanneer verschenen hun onderzoeksresultaten? Tussen 1955 en 1966. Ik vermeld hier alleen de voornaamste. De elf boekdelen van Huguette en Pierre Chaunu over de handel van Spanje met Amerika verschenen tussen 1955 en 1959; de doctoraatsverhandeling van Pierre Goubert over *Beauvais et le Beauvaisis*, het

¹⁰ Charles Verlinden, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, I, *Péninsule ibérique-France* (Universiteit Gent, Werken uitgegeven door de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, afl. 119). Een tweede deel verscheen in 1977: *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, II, *Italie, Colonies italiennes du Levant, Levant latin, Empire byzantin* (Universiteit Gent, Werken uitgegeven door de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, afl. 162).

¹¹ *Lijst van de doctoraats- en licentiaatsverhandelingen voorgelegd aan de Sectie Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Gent van 1952 tot 1967 en publicaties daaruit voortgevloeid* (Gent, Studia Historica Gandensia, nr. 100, 1968).

¹² Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-89* (Cambridge, 1990), p. 98.

¹³ In 1966 verscheen een volledig herziene uitgave, die bijna tweemaal zoveel bladzijden telde als de eerste. De (programmatische) titel bleef echter ongewijzigd: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

eerste grote voorbeeld van regionale geschiedschrijving, werd gepubliceerd in 1960; de monumentale studie van Pierre Vilar over Catalonië in het vroegmoderne Spanje, eigenlijk een analyse van de economische grondslagen van nationale structuren, in 1962; en *Les Paysans de Languedoc* van Emmanuel Le Roy Ladurie in 1966.¹⁴

Laten we nu enkele data met betrekking tot de wetenschappelijke activiteiten van Verlinden en zijn 'leerlingen' op een rijtje zetten. Tussen 1953 en 1960 fungeerde Verlinden als promotor van vijf belangrijke doctoraatsverhandelingen. Jan Craeybeckx was de eerste, in 1953, met een proefschrift over de import en het verbruik van Franse wijnen in de Nederlanden in de late Middeleeuwen en de zestiende eeuw; het zou in het Frans worden gepubliceerd in de reeks Ports-Routes-Trafics uitgegeven door de VIe Section de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes.¹⁵ Wilfrid Brulez volgde in 1957 met een baanbrekend proefschrift over 'De firma della Faille en de internationale handel van Vlaamse firma's in de zestiende eeuw';¹⁶ deze weldra in boekvorm uitgegeven studie had de ondernemersgeschiedenis ook buiten dit land kunnen vernieuwen, als zij in een andere taal dan het Nederlands was gepubliceerd. In 1958 promoveerde Hilda Coppejans-Desmedt op een onderzoek naar de textielindustrie te Gent in de periode 1795-1835, dat de basis zou vormen voor een groot aantal artikelen.¹⁷ In 1959 was het de beurt aan Etienne Scholliers. Hij presenteerde een diepgaande studie over de levensstandaard te Antwerpen in de vijftiende en zestiende eeuw, waarbij hij zowel sociaal-economische als politieke factoren in aanmerking nam om oorzaken en gevolgen te duiden;¹⁸ voor dit werk geldt hetzelfde als voor dat van Brulez: de invloed in eigen land was groot, maar de Nederlandse taal verhinderde een ruimere uitstraling. In 1960 tenslotte promoveerde Paul Deprez op een diepgravende

¹⁴ Huguette en Pierre Chaunu, *Séville et l'Atlantique, 1504-1650*, 11 dln. (Parijs, 1955-1959); Pierre Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730: contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle* (Parijs, 1960); Pierre Vilar, *La Catalogne dans l'Espagne moderne: recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, 3 dln. (Parijs, 1962); Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les paysans de Languedoc* (Parijs, 1966).

¹⁵ Jan Craeybeckx, *Un grand commerce d'importation: les vins de France aux anciens Pays-Bas, XIIIe-XVIe siècle* (Parijs, 1958).

¹⁶ Wilfrid Brulez, *De firma della Faille en de internationale handel van Vlaamse firma's in de XVIde eeuw* (Brussel, 1959).

¹⁷ Hilda Coppejans-Desmedt, 'De Gentse textielnijverheid van 1795 tot 1835. Het proces van de mechanisering en zijn economische gevolgen', onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1958. Voor een lijst van haar publicaties in artikelvorm over de textielindustrie zie: Michel Nuyttens, 'Bio-bibliografie Hilda Coppejans-Desmedt', in *Actief in Archief. Huldeboek Hilda Coppejans-Desmedt* (Antwerpen, 1989), pp. 19-22.

¹⁸ Etienne Scholliers, *Loonarbeid en Honger. De levensstandaard in de XVde en XVIde eeuw te Antwerpen* (Antwerpen, 1960).

analyse van de sociaal-economische structuren in de kasselrij van de Oudburg in de achttiende eeuw.¹⁹

Nog twee data. In 1955 publiceerde Verlinden samen met Craeybeckx en Scholliers in de *Annales* een artikel over de bewegingen van prijzen en lonen in België in de zestiende eeuw, dat grote weerklank vond,²⁰ en in 1959 gaf hij samen met Craeybeckx het eerste deel uit van de 'Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant'. In de loop van de daaropvolgende jaren zouden nog meerdere delen verschijnen, waarbij Scholliers en zijn leerling, Chris Vandenbroeke, als bezielers optraden. De bronnenuitgave omvatte uiteindelijk niet minder dan 2.700 bladzijden.²¹ Wat de prijzengeschiedenis van de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd betreft, blijft ze één van de rijkste die ooit tot stand is gebracht.

Vroegmoderne handelsgeschiedenis viel volledig binnen de belangstellings-sfeer van Braudel. Vergelijkend kwantitatief onderzoek naar prijzen en lonen sloot aan bij de studies die een andere *Annales*-coryfee, Ernest Labrousse, voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog had gepubliceerd.²² Er kan bovendien op meer fundamentele overeenkomsten tussen Verlinden en zijn leerlin-

¹⁹ Paul Deprez, 'De Kasselrij van de Oudburg in de 18e eeuw. Bijdrage tot de studie van de sociale en economische structuur van het platteland', onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1960.

²⁰ Charles Verlinden, Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers, 'Mouvements des prix et des salaires en Belgique au XVIe siècle', *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, 10 (1955), pp. 173-198. Italiaanse vertaling: 'Sul movimento dei prezzi e dei salari in Belgio nel secolo XVI', in Ruggiero Romano (ed.), *I prezzi in Europa dal XIII secolo a oggi. Saggi di storia dei prezzi* (Turijn, 1967), pp. 259-289. Engelse vertaling: 'Price and Wage Movements in Belgium in the Sixteenth Century', in Peter Burke (ed.), *Economy and Society in Early Modern Europe. Essays from Annales* (Londen, 1972), pp. 72-81.

²¹ Charles Verlinden en Jan Craeybeckx (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XVe-XVIIIe eeuw* (Brugge, 1959); Charles Verlinden en Etienne Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XVe-XIXe eeuw, Deel II* (2 dln., Brugge, 1965); Charles Verlinden en Etienne Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XVIe-XIXe eeuw, Deel III* (Brugge, 1972); Charles Verlinden en Etienne Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XIIIe-XIXe eeuw, Deel IV* (Brugge, 1973). Zie de beschouwingen van Herman van der Wee, 'De geschiedenis van prijzen en lonen: terugblik en toekomstperspectief', in *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek voor Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers* (Brussel, 1988), pp. 252-259.

²² Camille-Ernest Labrousse, *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle* (Parijs, 1933, herdruk 1984), en *La crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime et au début de la Révolution* (Parijs, 1944; herdruk 1990). Voor de betekenis van Labrousse zie Maria Novella Borghetti, *L'oeuvre d'Ernest Labrousse. Genèse d'un modèle d'histoire économique* (Parijs, 2005).

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

gen enerzijds en de *Annalistes* van de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw anderzijds worden geweest. Op de eerste plaats een probleem-gerichte geschiedenis: de historicus laat zich niet door de bronnen leiden, maar bevraagt ze, situeert ze binnen een problematiek, die als vertrekpunt fungeert en die het onderzoek oriënteert. "La nouvelle histoire, c'est une histoire problème", verklaarde Jacques Le Goff in 1978,²³ maar in Gent was dat eigenlijk niets nieuws, want Pirenne schreef al een "histoire-problème"; en dat bleven ook de Gentse modernisten doen. Een tweede gemeenschappelijk element was de grote aandacht voor structuren en conjuncturen, wat dan weer met de zegetocht van de sociaal-economische geschiedenis samenhang. Verschillende factoren hebben daarin een rol gespeeld, maar doorslaggevend waren naar mijn mening enerzijds de nooit geziene, aanhoudende groei die de wereld-economie tussen 1945 en 1975 doormaakte en de daarmee gepaard gaande verhoging van de levensstandaard in de westerse wereld, en anderzijds de spectaculaire ontwikkeling van de sociale wetenschappen, wat nieuwe methodologische perspectieven leek te openen. Een derde overeenkomst tussen de *Annalistes* en de Gentse modernisten hield daar verband mee, namelijk de voorkeur voor een kwantitatieve geschiedenis, of beter nog: een seriële geschiedenis. Chaunu, Furet, Le Roy Ladurie en andere vertegenwoordigers van de *Annales*-beweging wijdden euforische artikelen aan deze methode, die volgens hen niet alleen de meest geschikte was voor de sociaal-economische en demografische geschiedenis, maar al evenzeer voor de studie van politieke, culturele en religieuze fenomenen.²⁴ In Gent werd de kwantitatieve benadering eveneens omarmd, maar zonder deze als panacee te beschouwen en zonder de traditionele historische kritiek terzijde te schuiven. In een uitvoerige bespreking van *Séville et l'Atlantique* toonde Brulez in 1964 aan dat Pierre en Huguette Chaunu de regels van de historische kritiek zozeer met voeten hadden getreden dat hun conjunctuuranalyse van nul en generlei waarde was: hun lijst van de overtochten naar Amerika was hoogst onvolledig, zij konden het tonnage van de schepen zelfs niet bij benadering berekenen en zij stelden tonnage ten onrechte met het volume van de lading gelijk.²⁵ Het positieve van zijn vernietigende kritiek, dat wil zeggen positief vanuit een Gents perspectief, was de én-én redenering: ja aan de kwantitatieve geschiedenis, maar alleen wanneer de bronnen het toestaan, én alleen wanneer men precies weet wat er met de aldus bekomen gegevens te doen valt, en vooral: wat er *niet* mee

²³ Jacques Le Goff, *La nouvelle histoire* (Parijs, 1978).

²⁴ Pierre Chaunu, 'L'histoire sérielle: bilan et perspectives', *Revue Historique*, 494 (1970), pp. 297-320; François Furet, 'L'histoire quantitative et la construction du fait historique', *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, 26 (1971), pp. 63-75 (herdrukt in Jacques Le Goff en Pierre Nora (eds.), *Faire de l'histoire*, I, *Nouveaux problèmes* (Parijs, 1974), pp. 42-61); Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire de l'historien*, I (Parijs, 1978), pp. 13-14, 20.

²⁵ Wilfrid Brulez, 'Séville et l'Atlantique: quelques réflexions critiques', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 42 (1969), pp. 568-592.

te doen valt. Het is wat men, meer algemeen uitgedrukt, de logica van de accumulatie zou kunnen noemen: accumulatie van methoden, werkinstrumenten, gegevens. Die logica bleef de geschiedenis van de Nieuwe Tijd in Gent karakteriseren. Men stond open voor vernieuwing, maar niet voor de waan van de dag. Een brede vraagstelling bleef samengaan met het 'métier' van de historicus, zoals gedefinieerd door Marc Bloch.²⁶ Rekening houdend met mijn leeftijd, zult u het me hopelijk niet kwalijk nemen dat ik even een persoonlijke getuigenis afleg. Met buitengewoon veel genoegen heb ik als wetenschappelijk medewerker de seminarie-oefeningen blijven bijwonen die Brulez voor de licentiestudenten gaf, en waarin hij ieder jaar een nieuw, belangrijk historisch probleem aan de orde stelde. Zo passeerden onder meer de volgende thema's de revue: de consequenties van de vroegmoderne oorlogvoering; de dynamiek van het handelskapitalisme; het sociale draagvlak van het absolutisme; de impact van de slavenhandel op Afrikaanse samenlevingen; de economische betekenis van luxe in de Nieuwe Tijd. Mijn genoegen vloeide echter vooral voort uit de scherpzinnige en tegelijk meedogenloze manier waarop Brulez de grootse bouwwerken van bijvoorbeeld Perry Anderson²⁷ of Immanuel Wallerstein²⁸ steen na steen deconstrueerde – om een post-modernistische term te gebruiken die pas veel later opgang zou maken. En die deconstructie steunde in hoge mate op de toepassing van de traditionele historische kritiek.

Ik keer terug naar de onderzoeksdomeinen van de Gentse modernisten. De probleemvelden die Verlinden en zijn leerlingen in de jaren vijftig hadden geëxploreerd, bleven tijdens de daaropvolgende decennia op de agenda staan. Dat gold voor de maritieme geschiedenis en de koloniale geschiedenis, waarop Verlinden zelf zeer actief is geweest;²⁹ dat onderzoek werd zowel door

²⁶ Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou le métier d'historien* (Parijs, 1949). Een integrale uitgave is in 1997 verschenen. Er bestaat nu ook een elektronische editie.

²⁷ Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State* (Londen, 1974).

²⁸ Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York, 1974).

²⁹ Verlinden heeft een groot deel van zijn historisch-wetenschappelijk werk gewijd aan de middeleeuwse precedenten van de vroegmoderne kolonisatie. Zie de bundeling van zijn voornaamste artikelen terzake: *The Beginnings of Modern Colonization: Eleven Essays with an Introduction* (Ithaca, 1970). Een volledige bibliografie tot 1974 is te vinden in: *Miscellanea aangeboden aan Charles Verlinden ter gelegenheid van zijn dertig jaar professoraat* (Gent, 1975), pp. XXVII-LIV. Voor een kritische evaluatie: Claude Morin, 'De la Reconquista à la Conquista: transferts et adaptations dans le contrôle des populations étrangères', in Alain Musset en Thomas Calvo (eds.), *Des Indes occidentales à l'Amérique latine: à Jean-Pierre Berthe* (Parijs, 1997), pp. 559-568.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

Brulez³⁰ als door John Everaert³¹ gecontinueerd. Continuïteit was er ook wat de geschiedenis van prijzen en lonen betreft,³² de agrarische geschiedenis,³³ de ondernemersgeschiedenis,³⁴ de geschiedenis van de textielindustrie.³⁵ Het accent bleef met andere woorden op de sociaal-economische geschiedenis liggen. Het waren echter de sociale dimensies die steeds meer aandacht kregen. Dat verklaart waarom de *New Economic History* geen aantrekkingskracht uit-

³⁰ Aangezien Brulez bij zijn emeritaat met aandrang heeft gevraagd hem geen huldealbum of iets wat daar op lijkt aan te bieden, is er geen bibliografie van zijn wetenschappelijk werk samengesteld. Daarom vermeld ik hier enkele titels met betrekking tot de maritieme en koloniale geschiedenis: 'La navigation flamande vers la Méditerranée à la fin du XVIe siècle', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 36 (1958), pp. 1210-1242; 'Les routes commerciales d'Angleterre en Italie au XVIe siècle', in *Studi in Onore di Amintore Fanfani*, IV (Milaan, 1962), pp. 123-184; 'Venetiaanse handelsbetrekkingen met Perzië en Indië omstreeks 1600', *Orientalia Gandensia*, I (1964), pp. 1-27; 'Les voyages de Cadamosto et le commerce guinéen au XVe siècle', *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, XXXIX (1968), pp. 311-326; *Der Kolonialhandel und die Handelsblüte der Niederlande in der Mitte des 16. Jahrhunderts* (Keulen, 1969; *Kölner Vorträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 3); 'Marchands italiens dans le commerce américain au XVIe siècle', *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, XLIV (1974), pp. 87-99; 'Les escales au carrefour des Pays-Bas (Bruges et Anvers, 14e-16e siècles)', in *Les grandes escales*, I, *Recueils de la Société Jean Bodin*, 32 (1974), pp. 417-473.

³¹ Zie de bibliografie in Jan Parmentier en Sander Spanoghe (eds.), *Orbis in Orbem. Liber amicorum John Everaert* (Gent, 2001), pp. XXI-XXVII.

³² Hier dienen in eerste instantie de fundamentele bijdragen van Chris Vandenbroeke te worden vermeld. Voor een volledige bibliografie zie Isabelle Devos en Thijs Lambrecht (eds.), *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden. Verzamelde studies van Prof.dr. Chris Vandenbroeke* (Gent, 2004), pp. VII-XXIV.

³³ O.m. het proefschrift van Chris Vandenbroeke, verdedigd in 1970, gepubliceerd in Franse vertaling: *Agriculture et alimentation. L'agriculture et l'alimentation dans les Pays-Bas autrichiens. Contribution à l'histoire économique et sociale à la fin de l'Ancien Régime* (Gent-Leuven, 1975).

³⁴ O.m. de proefschriften van Hugo Soly, *Urbanisme en kapitalisme te Antwerpen in de 16de eeuw: de stedenbouwkundige en industriële ondernemingen van Gilbert van Schoonbeke* (verdedigd in 1973, gepubliceerd in 1977), en Karel Degryse, *De Antwerpse fortuinen: kapitaalaccumulatie, -investering en -rendement te Antwerpen in de 18de eeuw* (verdedigd in 1985, postuum gepubliceerd in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 88, 2005).

³⁵ O.m. de proefschriften van Jos Vermaut, 'De textielnijverheid in Brugge en op het platteland in westelijk Vlaanderen voor 1800. Konjunktuurverloop, organisatie en sociale verhoudingen', 1974, en Alfons Thijs, *Van 'werkwinkel' tot 'fabriek'. De textielnijverheid te Antwerpen (einde 15de-begin 19de eeuw)* (verdedigd in 1978, gepubliceerd in 1987).

oefende.³⁶ De leerlingen van Craeybeckx, Brulez en Scholliers waren geïnteresseerd in structuren en conjuncturen, maar hun belangstelling gold in eerste instantie de sociale consequenties van economische processen, de oorzaken van armoede en verarming, veranderingen in levensstandaard en levenswijze, sociale verhoudingen in relatie tot productieprocessen, de ontwikkeling van een sociale politiek. Dat betekent niet dat ze allemaal op dezelfde golflengte zaten wanneer het om de verklaring van historische processen ging, wel integendeel. Vandenbroeke was geneigd neo-malthusiaanse verklaringsmodellen te privilegiëren. Ikzelf zag meer heil in verklaringen gebaseerd op sociale productieverhoudingen. En Brulez verwierp iedere vorm van wat hij als systeembouw bestempelde. Hij was eigenlijk een radicale post-modernist avant la lettre, wat discussies met hem overigens zo boeiend maakte. Ieder van ons bleef als historicus in ieder geval de mens en het menselijk handelen centraal stellen.³⁷

Het zou me te ver voeren hier alle nieuwe onderzoeksdomeinen te bespreken die in de jaren zeventig en tachtig werden gestimuleerd. Kijkt men zowel naar de publicaties van de stafleden als naar de verhandelingen die ze begeleid- den,³⁸ dan vallen in ieder geval vijf succesvolle oriëntaties te signaleren. Eerst en vooral de demografische geschiedenis. Die was op zichzelf niet nieuw, want de Gentse mediëvist Hans Van Werveke had al meerdere publicaties dienaangaande op zijn naam staan.³⁹ Chris Vandenbroeke introduceerde echter de methode van de gezinsreconstructie die de Franse demograaf Louis

³⁶ Over de opmars van de *New Economic History* in de Verenigde Staten in de jaren zestig van de vorige eeuw en de 'cliometrische kolonisatie' van Europa in de jaren zeventig en tachtig, zie J.W. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet. Hoe de economische geschiedenis onze ideeën over economische groei veranderde* (Utrecht, 2003), pp. 81-124. Zie ook Herman van der Wee, 'Economic History: its Past, Present and Future', *European Review*, 15 (2007), pp. 33-45.

³⁷ Dit was één van de meest frappante verschillen met Braudel en andere toenmalige *Annales*-coryfeeën, die (bijna) uitsluitend oog hadden voor onpersoonlijke processen. Zie in dit verband de kritische bedenkingen van François Dosse, *L'histoire en miettes. Des 'Annales' à la 'nouvelle histoire'* (Parijs, 1987), pp. 156-160, 186-187.

³⁸ Zie *Lijst van de doctoraats- en licentiaatsverhandelingen voorgelegd aan de Sectie Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Gent van 1973 tot 1981 en publicaties daaruit voortgevloeid tot maart 1982* (Gent, Studia Historica Gandensia, nr. 254, 1982), pp. 24-28, 64-67, en Luc François, *Lijst van de doctoraats- en licentiaatsverhandelingen voorgelegd aan de Sectie Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Gent van 1982 tot 1987 en publicaties daaruit voortgevloeid tot december 1987, met addenda voor de vroegere jaren* (Gent, Studia Historica Gandensia, nr. 272, 1988), pp. 16-21, 61-65.

³⁹ Zie de bibliografie in Hans Van Werveke, *Miscellanea Medievalia. Verspreide opstellen over economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen* (Gent, 1968), pp. XXIX-XLII.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

Henry had ontworpen,⁴⁰ en dat was een grote stap voorwaarts. Hij liet bovendien experimenteren met nieuwe types van bronnen, en wat nog belangrijker was: het onderzoek dat hijzelf verrichtte en dat hij licentiestudenten liet uitvoeren, omspande doorgaans vele eeuwen, waardoor het Braudeliaanse concept van de *longue durée* in Gent een wel heel ruim toepassingsgebied kreeg. Op de tweede plaats werd het door Scholliers geïnitieerde onderzoek naar de levensstandaard door Vandenbroeke en mezelf uitgebreid tot de studie van levenswijzen en levensstijlen, waarbij niet alleen de voeding aandacht kreeg, maar ook de kleding, interieurs, boekenbezit, medische consumptie, enzovoort. Op de derde plaats liet ik bedelarij, criminaliteit en andere consequenties van sociale uitsluiting onder de loupe nemen, en tegelijk peilen naar de factoren die tot sociale disciplineren leidden.⁴¹ Op de vierde plaats, en dat mag toch wel worden onderlijnd, stimuleerden de Gentse modernisten steeds vaker onderzoek dat onder de noemer cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis kan worden gebracht. Het ging om een brede scala van thema's: de gezinsgeschiedenis en alles wat daarmee op relationeel gebied samenhangt, dus ook veranderende opvattingen over seksualiteit, de studie van de 'volkscultuur', de studie van wereldbeelden, enzovoort. Er werd bovendien aandacht geschonken aan de vraag of er in de Nieuwe Tijd al dan niet causale verbanden bestonden tussen cultuurproductie, economische conjunctuur en politieke machtsuitoefening – een vraag waarop Brulez in een klein maar fijn werk radicaal 'nee' antwoordde: er bestond in de Nieuwe Tijd geen significant verband tussen de omvang van de cultuurproductie enerzijds en economie of politiek anderzijds.⁴²

Het feit dat de meeste Gentse modernisten tijdens het derde kwart van de vorige eeuw op het gebied van de sociale geschiedenis bedrijvig waren, valt niet louter en alleen aan maatschappelijke ontwikkelingen en historiografische fac-

⁴⁰ In 1953 stelde Louis Henry voor om de parochieregisters van het Ancien Régime te gebruiken om de 'prestatistische' periode te bestuderen: 'Une richesse démographique en friche: les registres paroissiaux', *Population*, 8 (1953), pp. 281-290. Samen met de archivaris-paleograaf Michel Fleury zette hij de methode van de gezinsreconstructie in een klassiek geworden handboek uiteen: *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien* (Parijs, INED, 1956). Zie P.-A. Rosental, 'La nouveauté d'un genre ancien: Louis Henry et la fondation de la démographie historique', *Population*, 58 (2003), pp. 103-138.

⁴¹ O.m. het (helaas onuitgegeven) proefschrift van Anne-Marie Roets, 'Rudessen, dieften ende andere crimen. Misdadigheid te Gent in de 17de en 18de eeuw: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse', 1987.

⁴² Wilfrid Brulez, *Cultuur en getal: aspecten van de relatie economie-maatschappij-cultuur in Europa tussen 1400 en 1800* (Amsterdam, 1986). Zie het discussiedossier in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 105 (1990), pp. 78-86.

toren toe te schrijven: het was ook het resultaat van de onderzoeksmogelijkheden die werden geboden, met andere woorden: van de relatieve machtsposities die hoogleraren bekleedden – laten we de sociologie van de wetenschapsbeoefening nooit uit het oog verliezen! De politiek-institutionele geschiedenis is echter nooit weggeweest. In concreto werd de geschiedenis van de vroegmoderne instellingen na de Tweede Wereldoorlog gedurende lange tijd door Egied Strubbe gedoceed, die eerst en vooral mediëvist en rechtshistoricus was,⁴³ en die de instellingengeschiedenis ook als zodanig beoefende. Strubbe was bovendien een geboren en getogen Bruggeling, waardoor het hem vanzelfsprekend leek dat men als onderzoeker op zijn geboortestad of althans op het westelijk deel van het graafschap Vlaanderen focuste. Hij was zeker geen voorstander van een sociaal-wetenschappelijke geschiedschrijving. Nog even een persoonlijke anecdote: toen ik als eerstejaarsstudent tijdens het examen historische kritiek op zijn vraag waarom ik geschiedenis studeerde iets antwoordde in de trant van: zoeken naar de marges van menselijk handelen en de veranderingen die daar kunnen in optreden, kreeg hij bijna een appelflauwte. Laat er echter geen misverstand over zijn wetenschappelijke kwaliteiten bestaan: hij is in mijn ogen de incarnatie gebleven van de traditionele historische kritiek in de beste zin van het woord. Dat neemt niet weg dat het zijn leerling, Michel Baelde, is geweest die te Gent een heel nieuwe oriëntatie aan de instellingengeschiedenis van de Nieuwe Tijd heeft gegeven. In 1975 betreunde hij openlijk de zware nadruk op formele institutionele thema's en de geringe aandacht voor het complexe maatschappelijke krachtveld waarin instellingen evolueren. Om hemzelf te citeren: "Men heeft te veel...het instutioneel onderzoek opgevat in een te strikt juridische zin, als een beschrijving dus van de uiterlijke vormen en van de vastgelegde omkadering, en te weinig als een doorgronden van de innerlijke spanningen en de evoluerende conflicten".⁴⁴ Die lijn wordt thans voortgezet door zijn leerling, René Vermeir, die ook weer nieuwe accenten legt, met name wat de machtsuitoefening vanop afstand betreft, wat in het geval van de Spaanse Nederlanden per definitie een Europese dimensie impliceert.⁴⁵

Daarmee zijn we bij het heden aanbeland, en dus ook bij de toekomst, want kijken we niet in eerste instantie naar het verleden in functie van onze toe-

⁴³ Zie over hem: Walter Prevenier, 'In Memoriam Prof. Mr. Egied I. Strubbe (1897-1970)', *De Brug* (1971), pp. 43-60.

⁴⁴ Michel Baelde, 'Het historisch onderzoek betreffende de Belgische "moderne" instellingen: lacunes en prioriteiten', in Hugo De Schepper (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België/Sources de l'histoire des institutions de la Belgique. Handelingen, van het Colloquium te Brussel/Actes du Colloque de Bruxelles, 15-18.IV.1975* (Brussel, 1977), p. 152. Voor een volledige bibliografie van Baelde zie Hugo Soly en René Vermeir (eds.), *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden. Liber Amicorum Prof.Dr. M. Baelde* (Gent, 1993), pp. XI-XVIII.

⁴⁵ René Vermeir, *In staat van oorlog: Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648* (Maastricht, 2001). Een Spaanse vertaling is ter perse.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

komstverwachtingen? Hoe dan ook, wat de geschiedenis van de Nieuwe Tijd betreft, is er in Gent sprake van continuïteit *en* verandering. Continuïteit wat de impact van de Middeleeuwen betreft, want de huidige voorzitter van de Vakgroep Nieuwe Geschiedenis, Hilde De Ridder-Symoens, is gevormd als mediëviste, maar dan wel een mediëviste waarvan het proefschrift over de periode 1450-1550 handelde, dus de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd, en zij heeft een groot aantal publicaties betreffende de zestien- en zeventiende eeuw op haar naam staan. Toch ook verandering, want zij heeft de prosopografie als methode bij de Gentse modernisten geïntroduceerd⁴⁶ en zij propageert een sociaal-culturele benadering op domeinen waar dat gedurende lange tijd niet evident was. Continuïteit en verandering ook bij haar collega's. Bij René Vermeir, zoals ik al heb opgemerkt, bij Isabelle Devos, die de sterke traditie op het gebied van demografisch onderzoek voortzet, maar daarin nu de medische geschiedenis integreert, wat nieuwe perspectieven opent,⁴⁷ en bij Jan Parmentier, die de maritieme geschiedenis thans via egodocumenten benadert en haar aldus met de mentaliteitsgeschiedenis verbindt.⁴⁸ En dan heb ik het niet eens over de jongere generatie, waarvan de proefschriften en eerste publicaties het allerbeste doen verhoppen.

Een besluit ligt voor de hand: de geschiedenis van de Nieuwe Tijd te Gent is een verhaal van continuïteit *en* verandering, van vasthouden aan beproefde tradities *en* het introduceren van vernieuwingen, van het zich toeëigenen van vraagstellingen, methoden en thematieken die door anderen worden aange-reikt *en* van het zelf uittesten van nieuwe benaderingen en het zelf exploreren van nieuwe probleemvelden. Zoals ik al zei: een *én-én* verhaal. Ongeacht het antwoord op de vraag of er van een Gentse Historische School kan worden gesproken, en, in het bevestigende geval, of de afdeling Nieuwe Tijd daar dan heeft toe bijgedragen, ben ik van mening dat de aanhoudende bloei van de geschiedbeoefening te Gent in hoge mate aan deze *én-én* houding valt te danken, dus aan eclectisme zo men wil, maar dan wel een kritisch, selectief en juist daarom vruchtbaar eclectisme. Immers, het feit dat studenten en jonge onderzoekers zeer verschillende maar degelijke werktuigen uit een welge-vulde gereedschapskist kunnen *kiezen*, is de beste garantie voor vernieuwing.

⁴⁶ Hilde De Ridder-Symoens, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 45 (1991), pp. 95-117, en 'Prosopographical Research in the Low Countries concerning the Middle Ages and the Sixteenth Century', *Medieval Prosopography*, 14 (1993), nr. 2, pp. 27-120.

⁴⁷ Isabelle Devos, *Allemaal beestjes. Mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw* (Gent, 2006).

⁴⁸ Zie o.m. Jan Parmentier, *Het gezicht van de Oostendse handelaar: studie van de Oostendse kooplieden, reders en ondernemers actief in de internationale maritieme handel en visserij tijdens de 18de eeuw* (Oostende, 2004).

HUGO SOLY

Charles Verlinden (Archief van de Universiteit Gent)

DE NIEUWSTE GESCHIEDENIS AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GENT TUSSEN 1815 EN 1945

Jan Art

Bestond er, vooraleer Jan Dhondt de hand aan ploeg sloeg, zoiets als een Gentse historische school inzake hedendaagse geschiedenis, of was het al oudheidkunde, mediëvistiek en moderne tijden dat de klok sloeg? Vooraleer op die vraag een antwoord te zoeken moeten we erover akkoord gaan dat met hedendaagse geschiedenis de geschiedenis van de laatste twee eeuwen bedoeld wordt. Ik besef wel dat met die invulling, tot spijt van wie het benijdt, de contemporanistiek tot de oudste onder de historische disciplines wordt gepromoveerd: Herodotus en zeker Thucydides zouden in hun tijd lid geweest zijn van de vakgroep Nieuwste geschiedenis, als er toen al zoiets zou bestaan hebben. Maar er bestond toen natuurlijk geen aparte subdiscipline gewijd aan de hedendaagse periode omdat er in hun ogen gewoon geen andere periode was. Wie geschiedenis schreef, schreef ipso facto nieuwste geschiedenis.

Dit gezegd zijnde is het maar een kleine stap om te beweren dat alle modernisten van de 19de eeuw eigenlijk contemporanisten waren in zoverre ze ook de 18^e eeuw bestudeerden, en dat deden ze wel degelijk. Maar ik wil mijn collegae van de andere verdiepingen niet van hun pedigree beroven en zal de geschiedenis van de hedendaagse geschiedenis voor Dhondt laten beginnen wanneer het vak 'histoire contemporaine' voor het eerst opduikt, namelijk in 1880. Trouwens, voor die datum kan men amper spreken van een Gentse historische school, en daar wil ik toch eerst nog even bij stil staan. Ik ga het dus eerst hebben over het onderwijs en de publicaties uit de tijd voor 1880, en dan, in een tweede deel over wat er na 1880 gebeurde.

Pieter Dhondt heeft in zijn onlangs verdedigde proefschrift over de discussies over het universitair onderwijs in 19de-eeuws België een mooie getuigenis van een Gentse alumnus van rond 1850 over het universitair geschiedenisonderwijs vanonder het stof gehaald, die ik u graag wil voorlezen:

"In de historische vakken, aldus de meedogenloze oudstudent, komt het tekortschieten van ons hoger onderwijs pas goed aan de dag. De diverse takken van de historische wetenschap worden er gedoceerd zoals op de middelbare school...In plaats van een filosofie van de geschiedenis, in plaats van hooggestemde beschouwingen over de politiek, het publiek recht, de beschaving, de ontwikkeling, de transformaties, de betrekkingen tussen de volkeren, lijkt men er zich toe te leggen op een vereeuwigen van het chronologisch onderwijs, het koude opsommen van feiten zodat het studentenverstand tot

een opslagzolder van data wordt omgebouwd.” Bovendien, zo besluit deze malcontente alumnus, “wordt de moderne periode volledig buiten beschouwing gelaten”¹ Dat laatste mag geen wonder heten als men weet dat Constant-Philippe Serrure, die van 1835 tot 1868 met het vak ‘Nationale geschiedenis’ was belast, met verlamming was geslagen bij de gedachte dat hij ook de recente geschiedenis van België zou moeten behandelen. Hij vroeg de bevoegde minister zelfs om hiervan vrijgesteld te worden – zonder gevolg overigens².

En ook kort voor 1880 klinkt het nog weinig bemoedigend: het vak ‘nationale geschiedenis’ was intussen, van 1857 tot 1876, gedegradeerd tot een ‘cours à certificat’, d.w.z. dat de studenten werden verondersteld de lessen bij te wonen maar dat ze er geen examen hoefden over af te leggen. Dit had voor gevolg, zo getuigde Paul Frédéricq, en ik citeer “dat de studenten tijdens de colleges romans zaten te lezen, met de kaarten speelden of liefdesbrieven zaten te schrijven. De enkele studenten die het college met aandacht trachtten te volgen werden door hun jaargenoten als zeer naïef beschouwd en konden rekenen op het medelijden en zelfs het misprijzen van hun leeftijdsgenoten”³. Dat voor wat het vak ‘Nationale geschiedenis’ aangaat, dat in de kandidatuur Wijsbegeerte Letteren werd gedoceerd, een kandidatuur die in die jaren een soort van propedeuse voor de rechten was. De overgrote meerderheid van de studenten waren dan ook, voor 1890, toekomstige juristen. In de eigenlijke rechtenfaculteit stond ook zoiets als ‘moderne geschiedenis’ op het programma. Thorbecke bijvoorbeeld, de grote Nederlandse staatsman die tijdens de periode van het Verenigd Koninkrijk prof was te Gent, gaf les over de Diplomatieke geschiedenis van Europa van in de tijd van Lodewijk XIV tot aan het Congres van Wenen, wat naar onze tijd vertaald evenveel betekent als tot aan de val van de Berlijnse muur: wel degelijk contemporaine geschiedenis dus. Of het vak in de jaren 1830-1880 ook zo dicht bij de eigen tijd aansloot is twijfelachtig: veel hing af van wie titularis was – dat waren overigens

¹ *Observations relatives à l'enseignement moyen et à l'enseignement supérieur, considérés dans leur objet, par un ancien élève*, Antwerpen, 1849, pp. 10-12, geciteerd bij Pieter DHONDT, *Een tweevoudig compromis. Discussies over universitair onderwijs in het negentiende-eeuwse België*, Leuven, 2005, pp. 186-187.

² “Il s’effraya à l’idée de devoir entretenir ses auditeurs des périodes modernes de l’histoire de Belgique” Fernand VERCAUTEREN, *Cent ans d’histoire nationales en Belgique I*, Brussel, 1959, p. 93.

³ *Ibidem*, p. 121.

altijd rechtsgeleerden⁴. De ministeriële toelichting bij de oprichting van het vak 'histoire contemporaine' in 1880 laat in elk geval uitschijnen dat voor die datum de 19de eeuw zo goed als niet ter sprake kwam: de lesgevers stopten meestal bij het einde van de 18de eeuw. "Quand nous sommes à l'université, on nous enseigne les institutions romaines et l'histoire du moyen âge, c'est parfait. Mais on ne nous dit rien de ce qui s'est passé au XIXe siècle, des grands événements qui ont changé la face du monde ; aussi peut-on sortir de l'université avec un diplôme de docteur en droit et ne rien savoir de ces événements » aldus het kamerlid Warnant in 1879, en dus moest de minister het vak contemporaine geschiedenis op het programma zetten. Dat voor wat het onderwijs in de nieuwste geschiedenis voor 1880 betreft⁵.

Maar, als er in de leszalen weinig creativiteit werd aan de dag gelegd, noch door docenten, noch door studenten, en de recente geschiedenis amper aan bod kwam, dan kan hetzelfde niet worden gezegd van wat er door soms dezelfde docenten, eenmaal hun katheders verlaten, werd gepubliceerd. De publicaties van Schrant, Hennebert, Moke, Wouters en Laurent betroffen wel degelijk de geschiedenis van de laatste twee eeuwen maar stonden wel in het teken van de strijd tussen klerikalen en antiklerikalen⁶. De Gentse universiteit

⁴ Het vak 'Nationale geschiedenis' werd achtereenvolgens (onder verschillende titels) gedoceerd door Serrure (1835-1868), Hennebert (1868-1874) en Wouters (1874-1886). Moke gaf hetzelfde vak aan de Ecole du génie civil van 1838 tot 1842 en werd opgevolgd door Fuérisson, tot het in 1868 werd afgeschaft. Van Hennebert zijn geen nota's bewaard, wel een *Précis de l'histoire politique de la Belgique pendant les quatre derniers siècles*, Gent, 1863. Er zou ook een vak « Histoire politique moderne » gedoceerd zijn : van 1835 tot 1849 door De Rote, dan een tijdlang door Roulez, tot 1854 door Moke, tot 1866 door Lenz, tot 1873 door Hennebert, tot 1902 door Motte. Enkel Moke publiceerde over de geschiedenis van België. Van Motte zijn interessante cursusnota's bewaard betreffende zijn 'Cours d'histoire moderne' zoals die in 1875-1876 werd gedoceerd (Universiteitsbibliotheek Gent, Handschriften, HS 2827; HS 2824 geeft de versie van 1901-1902 weer): hij houdt op in 1791 maar geeft in een inleiding weer wat geschiedenis volgens hem is: 'des faits' en geen 'notions générales'.

⁵ Jan ART, "Uit de voorgeschiedenis van een vakgebied: hedendaagse geschiedenis aan de RUG voor Jan Dhondt" in Gita DENECKERE en Bruno DE WEVER red., *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, p. 37.

⁶ Bv. J.M. SCHRANT, *Kort overzicht van de geschiedenis der Nederlanden*, Gent 1828 (4) behandelt op de pp. 102-120 "het zevende tijdvak: 1648-1815" maar houdt zijn commentaar voor 'tijdens de lessen'. Frédéric HENNEBERT, "Etude sur la République des Etats-Belgiques-Unis", *Revue trimestrielle*, juli-oktober 1865 kiest het kamp van Jozef II en Vonck ; hij en Hennebert zijn in de ogen van Vercauteren overigens maar 'vulgarisateurs' (*op.cit.*, p.95). François LAURENT geeft in zijn deel 18 (!) van zijn "Etudes sur l'histoire de l'humanité" een *La philosophie de l'histoire* (1870) waarin wel geloof wordt gehecht aan de Goddelijke Voorzienigheid maar niet aan de rooms-katholieke Kerk. In de delen 13 tot en met 17 waarin hij de geschiedenis na de Franse Revolutie behandelt, legt hij uit waarom.

was in de loop der jaren immers regelmatig het voorwerp van de bisschoppelijke toorn geweest en stond bij de publieke opinie bekend als een *fief* van het vrijzinnig liberalisme. De bisschoppen van Gent en Brugge verbieden zelfs, in de jaren 1850, aan katholieke ouders hun zonen in Gent te laten studeren – een verbod waarvan de gevolgen zich tot nog niet zo lang geleden hebben laten gevoelen. Nu, doordat de minister het alleenrecht had inzake de benoemingen van professoren was het inderdaad zo dat onder liberale kabinetten enkel liberale kandidaten een benoeming in de wacht sleepten – zo hebben alle proffen benoemd aan de faculteit rechten of wijsbegeerte-letteren tussen 1854 en 1880 hun middelbaar onderwijs aan een atheneum gekregen. Na 1884 keren de rollen om en worden vrijzinnigen juist weggehouden – het geval Cumont is daar een mooie illustratie van⁷. De politieke inkleuring van de benoemingen had een merkwaardige gespletenheid voor gevolg: in de hoorcolleges gingen de docenten die de geschiedenis behandelden liever niet in op de recente periode om zo het verwijt van partijdigheid te ontlopen – als ambtenaar waren zij tot strikte onpartijdigheid verplicht. Maar anderzijds, eenmaal de aula verlaten, gaven ze als rechthebbende burgers soms ongezoeten hun mening te kennen over het recente verloop der gebeurtenissen. Contemporaine geschiedenis behoorde, m.a.w., tot 1880 en ook nog nadien, meer tot het veld van de politieke polemiek dan van wetenschappelijke studie. ‘Plus l’historien se rapproche du présent, plus sa tâche devient malaisée...Le recul nécessaire lui manque’ aldus Pirenne in het voorwoord tot het laatste deel van zijn geschiedenis van België, dat de 19de eeuw behandelde⁸. Misschien dat de eigenschappen van wat na 1890 de Gentse historische school zou genoemd worden voor een stuk door die voorgeschiedenis kunnen verklaard worden: een voorkeur voor de middeleeuwen, veraf en dus politiek relatief ongevaarlijk, en een benadrukken van de empirie, de bron, de zogenaamd loutere feiten, om zo toch maar niet van partijdigheid of onwetenschappelijkheid te kunnen beschuldigd worden.

Wat er ook van zij, wanneer in 1880, midden de schoolstrijd, minister van Humbéeck besluit dat aan de rijksuniversiteiten voortaan ook het vak ‘histoire contemporaine’ zou gedoceerd worden, wordt dit door de katholieke opinie

⁷ Pieter DHONDT, *op.cit.* over benoemingen: pp. 109 e.v., pp. 282 e.v.; over de bisschoppen: p. 146 e.v. Heremans, Delboeuf, Hennebert, Mertens, Wouters, Motte, Thomas, Discailles hebben allen hun middelbaar onderwijs aan een atheneum genoten. Met De Ceuleneer, benoemd in 1882, is voor de eerste maal sinds 1854 een oudleerling van een katholiek college benoemd (het Antwerpse jezuïetencollege) *Université de Gand. Liber Memorialis. Notices biographiques. Tome I: Faculté de Philosophie et Lettres. Faculté du Droit*, Gent, 1913, *passim*. Over Cumont: Corinne BONNET, « Franz Cumont et les risques du métier d’historien des religions » in *Hieros*, 5, 2000, pp. 12-29.

⁸ Geciteerd bij Els WITTE, *Over bruggen en muren. Hedendaagse politieke geschiedenis en politieke wetenschappen in België (1945-2000)*, Leuven, 2003, p. 12.

beschouwd als de zoveelste poging van het liberale kabinet om de studenten politiek te indoctrineren⁹. De figuren die met het vak belast werden stonden inderdaad bekend als overtuigde liberalen. In Luik kreeg Paul Frédéricq het vak toegewezen tot hij in 1884 naar Gent werd overgeplaatst alwaar hij zijn expertise inzake het hedendaagse tijdvak zou kunnen gebruiken in zijn vak 'Geschiedenis van België, partim moderne tijden' en ook zou laten blijken in zijn publicaties, o.m. over de Vlaamse Beweging. In Gent werd Ernest Discailles benoemd, een overtuigde, militante liberaal van het eerste uur, blauwer en vrijzinniger kon het niet. In tegenstelling tot Frédéricq, die tot de eerste generatie professionele en Duits-wetenschappelijk geschoolde historici kan gerekend worden, was Discailles een prof oude stijl, historisch gezien een autodidact. Niet zonder verdienste overigens: zijn meerdelige biografie van Rogier is nog altijd onmisbaar. Hij gaf zijn vak, dat hij combineerde met dat van Franse literatuur, met veel verve en werd door de studenten –alle faculteiten mochten zijn colleges volgen- op handen gedragen. Maar van seminarie-oefeningen over de nieuwste geschiedenis was er voor 1907, toen hij op emeritaat ging, geen sprake. "Je suis un homme de parti" zou Discailles verklaard hebben," en daar ben ik fier op, "mais l'homme de parti tâchera de s'effacer devant l'historien". Nu, in die poging zou hij naar het oordeel van de *Bien public*, het orgaan van de conservatieve opinie te Gent, niet geslaagd zijn: "De Hr. Discailles is een toneelspeler" zo luidde het volgens de verslaggever "wie zijn colleges bijwoont, waant zich bij wijlen in de 'Comédie Française". Of, volgens een andere katholieke krant: "L'histoire telle que l'enseigne M. Discailles n'est pas plus de l'histoire que des bouts de ficelle rattachés ensemble ne forment une corde, car ce cours n'est qu' une suite de cancans, d'anecdotes, de facéties, de babioles – que relie entre elles la préoccupation anticléricale ». De overwegend liberale studenten dan weer hadden niets dan lof voor hun professor : 'le plus entraînant et le plus sympathique de tous les guides de notre jeunesse universitaire. On sent, après vos leçons d'histoire, vibrer en son cœur une foi patriotique plus ardente ». Waarop Discailles antwoordt : 'J'ai toujours travaillé à faire penser mes élèves'. Merk op, niet alleen hoe Discailles al meer dan een eeuw geleden de slogan 'Durf denken' uit zijn mouw wist te toveren, maar ook hoe hij het heeft over "élèves" en niet over "étudiants" – hij had immers tientallen jaren in het middelbaar onderwijs gestaan.

⁹ Wat volgt is, tenzij anders aangegeven, gebaseerd op Jan ART, *art.cit.* Het vak bestond al eerder aan de ULB en zou in 1887 ook in Leuven ingevoerd worden. De KULeuven hield de *terminus ad quem* liever wat op afstand: pas in 1876 geeft ze haar verzet op tegen de invoering van de moderne geschiedenis (16^e – 18^e eeuw). In 1883 stelt rector Pieraerts dat het opschuiven van de einddatum van het vak hedendaagse geschiedenis van 1830 naar 1848, zoals door de ULB werd voorgestaan, de neutraliteit van het geschiedenisonderwijs zou schaden. Pieter DHONDT, *op.cit.* pp. 308-309.

Discailles mag dan al een kleurrijke en innemende persoonlijkheid geweest zijn, aan de verwetenschappelijking van de studie van de nieuwste geschiedenis heeft hij door zijn colleges waarschijnlijk weinig bijgedragen. Die verwetenschappelijking was nochtans met de benoeming van de proffen nieuwe stijl, Frédéricq en Pirenne, in de jaren tachtig definitief van start gegaan, maar drong maar in de contemporanistiek door voor zover Frédéricq in zijn moderne geschiedenis van België ook de 18e en 19e eeuw behandelde – wat hij ook deed.

Het is wachten tot 1907, wanneer Hubert Van Houtte het vak nieuwste geschiedenis krijgt toegeschoven, om een wetenschappelijk geschoolde historicus aan het roer van ‘de hedendaagse’ te zien. Vooral Pirenne zou die toewijzing hebben gesteund, omdat het vak kost wat kost door een historicus moest gegeven worden. Van Houtte, een mediëvist uit Leuven, was al in 1902 belast met de moderne geschiedenis en dus als ‘proximus’ de aangewezen figuur om ook de contemporaine erbij te nemen. Hij is in de bestaande overzichten van de geschiedenis van de Gentse historische school altijd wat in de schaduw gebleven, ook al omdat hij nooit zo’n publieke rol als Pirenne heeft gespeeld en zich wat in de rand van diens entourage situeerde. Het ware, wat dat laatste aangaat, de moeite na te gaan in hoeverre die afstandelijkheid ook met hun verschillende politieke opinie te maken had – Van Houtte was een overtuigd katholiek, benoemd onder een katholiek kabinet en alumnus van Leuven. Misschien speelde dat ook mee in het wat hooghartige oordeel van Van Werveke over Van Houtte: ik citeer: ‘een verdienstelijk man, maar geen hoogvlieger, die de hedendaagse geschiedenis in bescheiden mate doceerde’ einde citaat – voorwaar een vernietigend oordeel, als men de didactische kwaliteiten kent van degene die het neerschreef. Als modernist was Van Houtte in elk geval een eminente wetenschapper – dat heeft collega Soly zojuist duidelijk gemaakt. Wat de hedendaagse geschiedenis aangaat zou hij zich in zijn colleges volgens sommigen wat op de vlakte gehouden hebben – een oude Gentse reflex? “Catholique convaincu, il ne tolérait pas qu’on reprochât à sa foi de diminuer son objectivité et son impartialité” aldus zijn necroloog¹⁰. Misschien dat hij daarom ook, naar getuigenis van één van zijn oudstudenten minder aandacht besteedde « aan wat de hedendaagsche stromingen betreft, vooral op economisch, sociaal en staatkundig vlak. Dit is echter in grote mate te verklaren” aldus deze zegsman “doordat prof. Van Houtte zich alleen voor de verhalende feitengeschiedenis interesseerde”. Nu, de nota’s genomen door Herman Van Looy in het academiejaar 1940-41, en die door toedoen van Walter Prevenier in de handschriftenleeszaal raadpleegbaar zijn, geven inderdaad een erg chronologische, feitelijke en gedetailleerde opsomming van de politieke gebeurtenissen uit de periode 1789-1914 te zien. 265 dicht beschre-

¹⁰ E. DE MOREAU, “Notice sur Hubert Van Houtte” in *Annuaire de l’Académie royale de Belgique, classe des lettres*, CVII, 1951, p. 252.

ven bladzijden, zowat evenredig verdeeld over de periodes 1789-1814, 1814-1848, 1848-1870 en 1870-1914, het geheel voorafgegaan door een overzicht van de voornaamste bronnen en literatuur¹¹. Veel verschil met wat ik heb moeten blokken heb ik niet opgemerkt. Van Houtte hield zich misschien in zijn colleges op de vlakte, in sommige van zijn publicaties laat hij een heel ander geluid horen. Om te beginnen is Van Houtte een van de zeer zeldzame Belgische proffen geschiedenis uit die tijd die zich met theoretische geschiedenis inlaat. In 1902 publiceert hij een artikel waarin hij nagaat welke nieuwe inzichten de Duitse *Historikerstreit*, tussen pro- en anti-lamprechtianen, heeft opgeleverd¹². De naïeve objectiviteitsopvatting zoals die door de Rankeanen en neo-Rankeanen werd gehuldigd is volgens Van Houtte definitief achterhaald: "C'est par un étrange abus des mots qu'on a appelé cette méthode [die van Ranke dus] objective, alors qu'elle ne met en relief que des motifs subjectifs, avancés par les acteurs de l'histoire eux-mêmes. Pour comprendre l'histoire dans sa réalité dynamique il faut souvent sortir des documents proprement dits et mettre en oeuvre des indices qu'on ne trouve directement dans aucune source". Pas zo komt men de 'causes objectives' op het spoor, aldus de nog jonge doctor. Hij geeft wel toe dat "les prétendues lois de l'histoire auront toujours un caractère hypothétique et conjecturel, elles seront éternellement relatives", maar dat neemt niet weg dat de historische ontwikkeling onderworpen is "à certains rythmes et certaines règles semblables à ce qu'on est convenu d'appeler en économie politique des 'lois empiriques'. Rechercher ces rythmes et ces règles, en préciser la portée » : dat is de opdracht de historicus « qui désire se rendre utile ». In 1907 publiceert hij in het tijdschrift *'Le mouvement sociologique international'* een artikel getiteld "Une loi d'ampliation. Essai sur l'évolution politique, économique, morale et intellectuelle de l'Europe moderne"¹³. Daarin voorspelt Van Houtte, lapidair uitgedrukt, de totstandkoming van de Europese Unie en de globalisering van de wereldeconomie. De 'wet' die volgens hem uit de geschiedenis kan gelezen worden is dat sinds de middeleeuwen samenlevingen steeds grotere gehele vormen gaan vormen. Hij is met die stelling waarschijnlijk niet de eerste of de enige, maar wel de eerste Belgische historicus die ze tracht geschiedwetenschappelijk te onderbouwen en bovendien het woordje 'loi' in de titel van een artikel van zijn hand durft zetten. Het artikel verschijnt in hetzelfde jaar ook als aparte brochure onder de titel 'Vers la paix?' met een speciaal daartoe

¹¹ Universiteitsbibliotheek Gent, Handschriftenzaal, HS III 126 C1. Noteer dat Dhondt zijn overzicht van de nieuwste geschiedenis beperkte tot de periode voor 1848. Pas R. Van Eenoo zou ook de jaren nadien behandelen.

¹² "Les résultats des récentes controverses sur la conception scientifique de l'histoire » in *Annales de la Société belge de sociologie*, 1902, pp. 192-206. Van Houtte had college bij Lamprecht gevolgd.

¹³ Pp. 86-448. Nota bene: in hetzelfde nummer een artikel van de hand van Otlet over die 'loi d'ampliation'.

geschreven voorwoord¹⁴. Daarin laat Van Houtte zich toch van een erg verrassende kant zien. Hij trekt van leer tegen de aanhangers van 'la science pour la science' en zet zich af tegen historici die zich ertoe beperken het verleden herop te roepen 'pour le plaisir de le contempler, sans lui demander le moindre enseignement pour l'avenir'. Hij maakt zich geen illusies "sur l'accueil que notre étude recevra dans certains milieux, où l'on condamne a priori tout essai de synthèse historique et, à plus forte raison, toute téléologie ». Niet dat hij de erudieten misprijst 'qui consacrent souvent toute une carrière à rectifier quelques dates ou à préciser quelques faits' en die soms 'de voddenrapers van het verleden' worden genoemd. Ze leveren het noodzakelijke voorbereidende werk voor de synthesebouwers; maar het zijn enkel die laatste die de verbanden kunnen aanduiden tussen verleden, heden én toekomst en zodoende een sociale rol van betekenis kunnen spelen. Dat het bij dit artikel niet om een jeugdzonde gaat waarop de oude en wijze Van Houtte op het einde van zijn loopbaan meewarig zou terugkijken, bewijst zijn lezing uit augustus 1945, twee wereldoorlogen verder, met als titel "L' Avenir des rapports internationaux. Une loi historique"¹⁵. Men kan eraan toevoegen: "je persiste et signe". Ondanks al wat de wereld sinds 1907 heeft meegemaakt blijft Van Houtte bij zijn oorspronkelijke idee, die ligt in de 'logique impitoyable des faits': niet alleen Europa, de hele wereld evolueert naar een steeds groter geheel. Naar één taal zelfs: daarom had hij zich in 1918 al tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit verzet: de wetenschap zou op termijn toch ééntalig worden, en als men het Frans wilde uitsluiten zou zich al gauw een andere, internationale taal opdringen: Van Houtte dacht aan Duits, maar we weten intussen dat het Engels is geworden¹⁶. Merkwaardige geschriften toch: een lid van de Gentse school die –in die tijd!– met de sociologen flirt, zich als internationalist en niet als nationalist opstelt en niet aarzelt op basis van zijn historisch inzicht voorspellingen te doen.

Van Houtte bleef zolang hij mocht, tot zijn 70ste, actief als professor, mede om de benoeming van een Nieuwe-Ordegezinde opvolger tegen te gaan. In 1942 is het dan zover: andermaal wordt een voor die tijd 'politiek geschikte' vervanger aangeduid, Robert Van Roosbroeck, die erin slaagde beslag te leggen op zowat alle vakken die de nieuwste tijd behandelden. En dat waren er, als gevolg van de programmahervormingen nogal wat: ook de studenten van de Handelshogeschool of zij die politieke en administratieve wetenschappen studeerden kregen een of andere vorm van nieuwste geschiedenis mee. Meer nog, tijdens de jaren dat Van Roosbroeck te Gent doceerde worden drie nieu-

¹⁴ Brussel, Imprimerie Polleunis & Ceuterick, 1907, pp.v-ix.

¹⁵ In *Académie royale de Belgique. Bulletin de la classe des Lettres et Sciences morales et politiques, 5e série, XXXI, 1945*, pp. 179-191.

¹⁶ Zie o.m. zijn *Oorsprong en wezen der Vlaamsche Beweging*, Gent, 1919, 31 p.

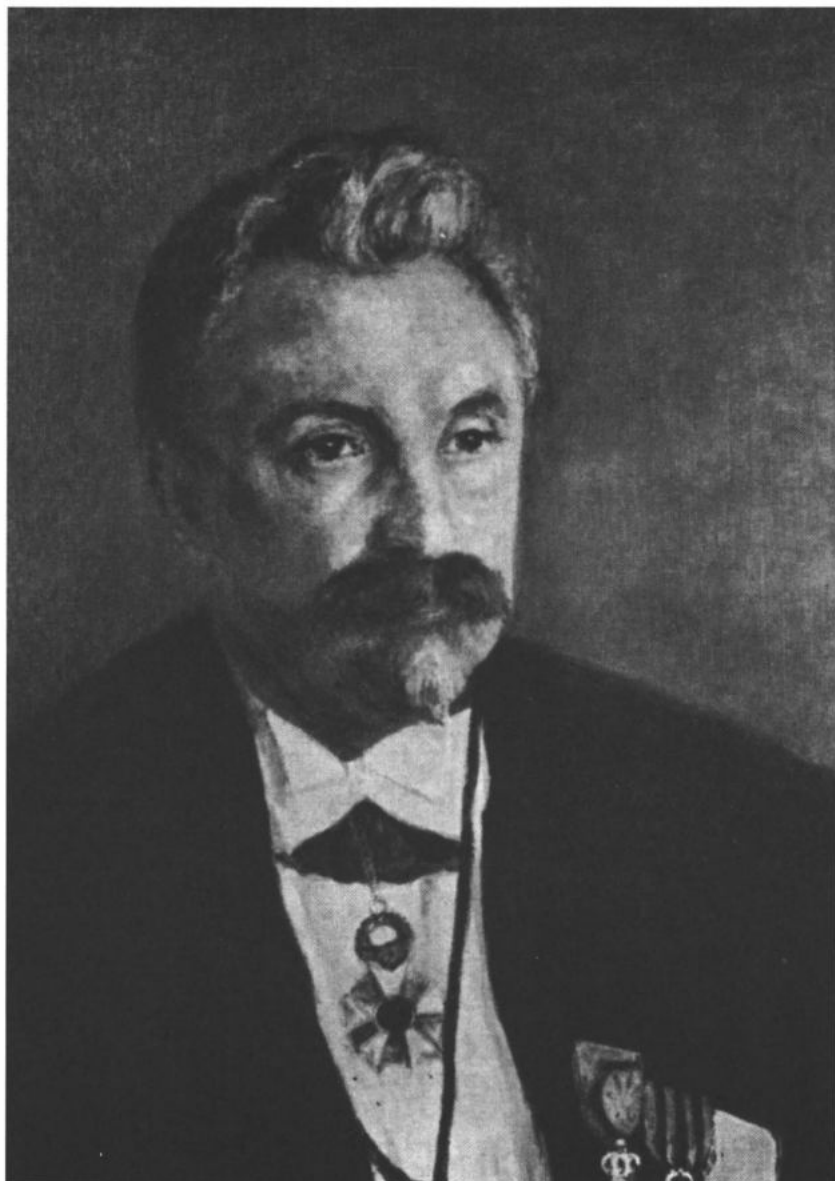
DE NIEUWSTE GESCHIEDENIS AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GENT

we vakken gecreëerd, waardoor 'de Nieuwste' tot een volwaardige richting uitgroeit: Encyclopedie (de huidige 'Algemene Inleiding'), Oefeningen (de huidige Historische praktijk) en Historische Kritiek, telkens met betrekking tot de 19^e en 20ste eeuw. Men mag zeggen dat de vakgroep eigenlijk een oorlogskind is. Aan Jan Dhondt om het na 1945 tot volwassenheid te brengen.

Tijd om een antwoord te geven op de vraag die bij het begin van deze lezing werd gesteld: bestond er voor Dhondt zoiets als 'hedendaagse geschiedenis' aan de universiteit te Gent? Wat het onderwijs aangaat bood het programma in elk geval al van voor 1880 aan de titularissen van de vakken 'Nationale' en 'Moderne' geschiedenis de mogelijkheid om ook de recentere periode te behandelen. Of ze dat ook hebben gedaan, is maar zeer de vraag – dichter dan de Franse Tijd zal men maar zelden gekomen zijn. In hun publicaties echter gaven vele docenten hun visie op de eigen eeuw en aarzelden ze niet partij te kiezen binnen de klerikaal-antiklerikale strijd die toen de publieke opinie beheerste. Na 1880, datum waarop het vak 'histoire contemporaine' in het leven werd geroepen, verandert er wel wat. Ernest Discailles nam geen blad voor de mond in zijn colleges, en laat ook in zijn publicaties geen twijfel over zijn overtuiging bestaan. Voor 1907, datum van zijn ontslag, is van verwetenschappelijking of bronnenonderzoek enkel sprake in de colleges van Paul Frédéricq die vanaf 1884 belast was met de moderne geschiedenis van België, en daarover ook heel wat publiceerde. Met de aanstelling van Hubert Van Houtte komt het vak hedendaagse voor de eerste maal in handen van een beroepshistoricus. In tegenstelling tot zijn voorganger houdt Van Houtte zich in zijn colleges, wat de hedendaagse tijd betreft, op de vlakte. In sommige van zijn publicaties dan weer geeft hij zich meer bloot: als internationalist met oog voor wetmatigheden in de geschiedenis. Pas onder Van Roosbroek, in volle oorlog, wordt de hedendaagse tot een volwaardig en autonome subdiscipline uitgebouwd en wordt de grondslag gelegd waarop Dhondt zou verderbouwen. Bepaalde eigenschappen van Dhondts bedrijvigheid zijn al bij zijn voorgangers aan te wijzen. Vrijzinnigheid en sociaal engagement vinden we ook bij Discailles terug: beiden, zowel Discailles als Dhondt waren zich ervan bewust dat er een permanente strijd om het verleden woedt en ze wensten die strijd met open vizier te voeren. Merkwaardiger nog is de verwantschap tussen bepaalde inzichten van Van Houtte en die van Dhondt. Ook Dhondt interesseerde zich voor theoretische geschiedenis – het is op zijn initiatief dat het vak op het curriculum wordt ingeschreven, en het wordt tot op vandaag steeds door een contemporanist gedoceerd. En bovendien: ook Dhondt had aandacht voor 'les rythmes de l'évolution', voor l'histoire récurrente zoals dat bij hem heette – een spoor dat verder is uitgediept door, toch ook een contemporanist, Helmut Gaus.

Ernest Discailles (Archief van de Universiteit Gent)

Hubert van Houtte (Archief van de Universiteit Gent)

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

Daniel Lievois¹

Toen aardappelen, deegwaren en heel wat groenten hun intrede nog niet hadden gedaan en vlees duur was, was fruit een belangrijk en goedkoop voedingsingrediënt. Paul Lindemans citeerde een passage waar Lodovico Guicciardini omstreeks 1600 uitwijdde over de fruitteelt in onze gewesten². Hij schreef: *Dese landen brenghen veel fruyts ende oefts voort, besonder peyren, appelen, pruymen, kersen ende kriecken, moerbesyen, persen, abrikotten, okernoten, hazelnoten, mispelen ende op sommige plaetsen oock castanien. Maar d'ander vruchten behalve peyren ende appelen, dewelcke veelderley zijn en seer goedt duerende 't gansche jaer door, en hebben soo lieffelijcken smaeck niet als die van Italiën; noch en zijn oock niet soo volkomen, want zij niet warmte genoeg en hebben.*

Toch werd de systematische studie van de productie en de verkoop van fruit nauwelijks aangeroerd. In hun vruchtbare zoektocht naar informatie over de geschiedenis van hun stad hadden de Gentse archiefonderzoekers van de 19de en het begin van de 20ste eeuw nochtans oog voor die aspecten. Hun vondsten vonden in zeer beperkte mate de weg naar het publiek in gedrukte vorm³, maar hun handgeschreven notities bleven sluimeren in archiefdozen. Voor dit onderzoek werd er geput uit de nota's over fruit van Alfons Van Werveke en Victor Vander Haeghen⁴; laatstgenoemde collectie bevat ook notities van Frans De Potter en van Ferdinand Vanden Bemden. Er werd ook gebruik gemaakt van de nota's over huizen en bebouwde erven, die Vanden Bemden jarenlang bijeenprokkelde⁵. Deze bijdrage wil dan ook een eerbetoon zijn aan hun onverdroten werk en een pleidooi voor het intensief gebruik ervan. Hun notities verdienen te worden gevaloriseerd, al dienen ze te worden aangevuld en gebruikt in het licht van de huidige historische methodiek en kennis. Die aanvulling gebeurde met documenten uit diverse reeksen in het

¹ Met dank aan Georges Antheunis en Peter Steurbaut, Dienst Stadsarcheologie Gent, die voor de illustraties bij deze bijdrage instonden.

² LINDEMANS, P., *Geschiedenis van de landbouw in België*, Antwerpen, 1952, dl. 2, p. 200-201.

³ DIERICX, L.C., *Mémoires sur la ville de Gand*, Gand, 1815, dl. 1, p. 118-119; DE POTTER, F., *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1893, dl. 3, p. 116-126.

⁴ Stadsarchief Gent (verder SAG), Nota's Van Werveke en Nota's Vander Haeghen (verder NVDH).

⁵ Universiteit Gent, Handschrift nr. 2484, Ferdinand vanden Bemden, Rues et fonds bâtis (verder UG, Hs. 2484).

DANIEL LIEVOIS

Gentse Stadsarchief en in het bijzonder met archiefmateriaal van de nering van de fruitkopers. Wanneer men uiteindelijk alle disparate bescheiden samen legt, blijkt dat het neringarchief in grote mate bewaard bleef. Sommige documenten dragen weliswaar sporen van verwaarlozing ergens op een zolder of in vochtige omstandigheden, maar omdat ze op perkament werden geschreven, bleven ze over het algemeen wel leesbaar. Jammer genoeg konden er geen rekeningen van de nering worden opgespoord.

De verkoop van fruit in de late middeleeuwen was op corporatieve leest geschoeid. Zoals voor de verkoop van andere voedingsmiddelen, bijvoorbeeld vlees, vis of zuivelproducten, zochten de verkopers elkaars nabijheid op. Voortgaande op de traditie, voorzag de Gentse schepenbank voor de officiële stedelijke fruitmarkt een gemakkelijk toegankelijke ruimte in het zuidelijke gedeelte van de Korenmarkt tegenover de westgevel van de Sint-Niklaaskerk⁶ (afb. 1). Ook voor de aanvoer bood die plek uitstekende mogelijkheden. In contracten voor de aankoop van fruit werd soms afgesproken dat het fruit diende te worden geleverd in het water tussen bruggen, dit is tussen de Sint-Michielsbrug en de Grasbrug, de toenmalige Veebrug⁷. De nagenoeg vierkante marktruimte werd ten westen begrensd door de huizenrij waar in de 20ste eeuw het centrale postgebouw verrees, tot aan het Hazewindsteeg. Vanaf die plaats liep er een begrenzing tot de hoek van het huidige Klein Turkije. De grens werd er gemarkeerd door een afvoergoot die via een ondergronds kanaal onder het Chastelet, de stadsgevangenis, naar de Leie liep. Ten oosten werd de grens gevormd door de huisjes tegen de omheiningmuur van het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk, met de kapellen van Sint-Joris en van Sint-Niklaas-ten-Poele. Ook daar was er sprake van een waterafvoer, parallel aan de vermelde muur. Ten zuiden van de fruitmarkt liep eveneens het afvoerkanaal op enige afstand van de rooilijn van de straat die naar de Sint-Michielsbrug liep. Frans De Potter citeerde een schepenordonnantie van 4 augustus 1470, die bevestigde dat de fruitmarkt werd gehouden *tusschen den vier greppen, streckende toter Meersenersteghe*, dit is de voorloper van de Pakhuisstraat. De nering mocht er het plaatsgeld ontvangen, maar zij diende er ook voor te zorgen dat de fruithandelaars de mobiliteit garandeerden. De bestuurders van de nering dienden *den tooch ende coopmanscepe zo verre houden ende doen zullen voor der ghebueren huusen also men gherumelic*

⁶ De omgeving van de kapel van Sint-Niklaas ten Poele werd trouwens ook gebruikt voor de handel in zuivelproducten. Voor de locatie van die kapel, zie: LIEVOIS, D., Kapellen, huisjes, fruit en bloemen bij de westgevel van de Sint-Niklaaskerk in Gent, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent, Gent, 2005, nr. LIX, p. 71-115.

⁷ Stadsarchief Gent, Oud Archief (verder SAG, OA), Reeks 301, Wettelijke passeringen Keure (verder Reeks 301), nr. 57, 1482-1483, f. 75v/5, akte van 23 december 1482.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

*daer tusschen zal moghen varen ende liiden met waghene ende peerden; ook zouden zij de plaats cuusch ende reyne zullen doen houden van alre vuullichede zodat de buren noch andere lieden te klagen hadden*⁸. De bedoelde ruimte werd vroeger aangeduid als de Kleine Korenmarkt, soms ook de Appelmarkt⁹ of de *fruyteniersmaerct*¹⁰. De fruitverkopers hadden een goede reden om daar te wonen omdat ze er over een gedroomde verkoopruimte vóór hun eigen huis beschikten. Andere fruitverkopers dienden dan genoeg te nemen met de resterende open ruimte en wellicht ook met een gedeelte van het neringhuis, die bij loting aan de gegadigden werden toegewezen.

In deze bijdrage wordt de nering van de fruitverkopers eerst als instelling belicht, met reglementeringen van 1357 tot 1506. Niet iedereen wenste zich naar de regels te plooiën, wat aanleiding gaf tot conflicten en bijsturing. Vervolgens wordt er nader ingegaan op de stedelijke fruitmarkt en op het neringhuis van de fruitverkopers aldaar. Dit roept de vraag op in welke mate die plek inderdaad de geprefereerde woonplaats was van de fruitverkopers die in Gent de *fruyteniers* of *freyteniers* werden genoemd. Zij verkochten allerlei vers fruit, vooral appels en peren. De gebruikte bescheiden vermelden meer dan vijftig specifieke namen voor fruitrassen die in Gent werden verhandeld en dus ook door een ruim publiek verbruikt. De meeste namen kunnen helaas (nog) niet worden gelinkt aan de latere, in hoofdzaak Franse naamgeving die in onze gewesten werd gehanteerd. Toch blijkt dat een aantal in Gent verhandelde variëteiten ook nu nog in de handel verkrijgbaar zijn. De fruitverkopers verdeelden ook vijgen en rozijnen, die uit Brugge werden aangevoerd. Toen de kooplieden uit Brugge ook de kleinhandel in gedroogde zuidvruchten in handen wilden krijgen, kwam er een resoluut verzet van de Gentse fruitverkopers, hierin op impliciete wijze gesteund door de schepenen. Ook de kaasverkopers mochten dit gedroogde fruit tijdens de jaarlijkse vasten verkopen. De fruitconsumptie vond een weerspiegeling in de culinaire tradities. Daarvan bieden de Gentse laatmiddeleeuwse kookboeken enkele specifieke voorbeelden, die in dit verhaal niet mochten ontbreken. Ten slotte is er enige aandacht voor de fruittraditie in het Hof ten Walle, de Gentse residentie van de Bourgondische dynastie, beter bekend als het Prinsenhof.

Bij de studie van de fruitverkoop in Gent tijdens de late middeleeuwen beschikt men over een duidelijk tijds kader. Dit vangt aan met het oudste document waarvan de tekst bewaard bleef, namelijk een reglement van 1357. De

⁸ DE POTTER, F., p. 123, met referentie: Neringarchief ten stadhuize. Het document werd niet teruggevonden in het Stadsarchief.

⁹ Zie bijvoorbeeld 'de appelmaerct' in SAG, OA, Reeks 301, nr. 60, 1488-1489, f. 72v, akte van 24 juni 1489.

¹⁰ SAG, OA, Reeks 301, nr. 68, 1504-1505, f. 73v, akte van 19 april 1505.

DANIEL LIEVOIS

terminus ante quem anderzijds is de definitieve opheffing van de nering ingevolge de *Concessio Carolina* van 1540, waarna het geconfisqueerde neringshuis onder de hamer ging in 1542.

De nering van de fruitverkopers kende nochtans een lange traditie. Dit wordt wellicht het best geïllustreerd door het feit dat haar leden in de sacramentsprocessie van de Sint-Niklaasparochie direct vóór de priesters met het sacrament mochten lopen¹¹. De rangorde in een dergelijke manifestatie werd als uiterst belangrijk ervaren. Vooraan liep het ambacht of de nering waaraan het geringste prestige werd toebedacht; verder zag het publiek de meer belangrijke corporaties verschijnen en uiteindelijk kwamen de priesters van de parochie omringd door de kerkmeesters en de armenmeesters, die respectievelijk voor de materiële situatie van de kerk en voor de armenzorg instonden. In 1430 kwam het in de Sint-Niklaasparochie tot een discussie over dit prerogatief tussen de dekens van de lokale corporaties. In een afspraak van 12 juni 1430¹² werd de rangorde definitief vastgelegd door Lieven van Damiaet, deken van de visverkopers, Jan van den Bouchaute van de meerseniërs, Jan Boele van de kruideniërs, Willem Nutincs van de kaasverkopers, Jan de Grave van de fruitverkopers, Heinric de Brune van de wijnmeters en Ghyselbrecht de Grutere van de koreneters. Het overleg had plaats in de *santuwarye* of sacristie van de kerk, in het bijzijn van de beide pastoors, *her* Pieter de Vlieghere en Gillis van den Bossche, als vertegenwoordiger van meester Pieter Vermachtilden, van de kerkmeesters Boudin de Grutere, Pieter van der Muelen, Jan van der Linden en Lieven de Pape, en met het advies van de notabelen van de parochie. Na informatie over de aloude traditie van de rangorde in de processie, kwamen zij tot het akkoord dat de meest eervolle plaats vóór de priesters met het sacrament toekwam aan de fruitverkopers. Zij werden vooraf gegaan door respectievelijk de wijnmeters, de kruideniërs, de kaasverkopers, de meerseniërs, de visverkopers en de koreneters, die helemaal vooraan liepen. De betrokken dekens lieten de regeling acteren door *her*

¹¹ Die processie werd gehouden op het kerkelijke feest van sacramentdag, namelijk op de tweede donderdag na Pinksteren. Die processie werd gehouden op het kerkelijke feest van sacramentdag, namelijk op de tweede donderdag na Pinksteren. Over de rangorde in de sacramentsprocessie in 1540 en later in de 16de eeuw, zie ook: DAMBRUYNE, J., Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2002, nr. 28, p. 129-137, met verwijzing naar BOONE, M., Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, Brussel, 1990, jg. 52 nr. 133, p. 74-80.

¹² SAG, OA, Reeks 172, Archief van de nering der kaasverkopers, nr. 12, akte van 12 juni 1430.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

Daneel van Zeverne, de opperdeken van de kleine neringen¹³. Opvallend is dat de rangorde niet in overeenstemming was met de politieke invloed, het maatschappelijke prestige of met het financiële vermogen van de corporaties in 1430. Ze verwijst dus wellicht naar een toen algemeen aanvaarde preëminentie op een andere basis, misschien de vermeende ouderdom van de nering.

De Gentse fruitverkopers beschikten over een wapenteken: een fruitboom in een grasveldje op zilveren grond, met rechts tegen de boom een ladder en links een mand (afb. 2). Dit embleem werd geëmailleerd op de bodem van de zilveren schaal met vergulde boord die de nieuwe leden aan de neringdeken dienden aan te bieden bij hun intrede. Het sierde waarschijnlijk het vaandel van de nering waarrond de fruitverkopers zich schaarden in tijden van oorlog, maar dat ook aanrukte bij de begrafenis van een lid van de nering en dat mogelijk feestelijk wapperde bij elk huwelijk. Die religieuze diensten werden gevierd in de Sint-Niklaaskerk, meer bepaald in de kapel van Sint-Vincentius die de fruitverkopers wellicht als hun patroonheilige beschouwden. Meester Jan vander Ghyst, een welvarende fruitverkoper en deken van de nering, stichtte op 24 september 1475 een wekelijkse mis op zondag voor het altaar van Sint-Vincent, dat werd gesitueerd op de zuidzijde van het hoogkoor. Die mis diende aan te vangen meteen als de zondagse processie voor de hoogmis terug binnentrad in de kerk en alleszins voor de aanvang van de hoogmis. Indien de priester van *eerbaren levende* die ermee werd belast zich niet hield aan deze afspraak, ging de helft van zijn vergoeding naar de nering van de fruitverkopers tot hulp bij de processie waaraan de nering deelnam op sacramentdag. Bovendien voorzag de fundateur nog een jaarmis voor zijn eigen zielenheil op 4 september, met onder meer een uitreiking aan dertien armen van een brood van een halve groot, plus een groot in geld. Drie van deze aalmoezen dienden te worden voorbehouden voor de deken van de nering van de fruitverkopers om ze te bezorgen aan de armste drie leden van de nering. Meester Jan vander Ghyst betaalde voor de fundatie aan zijn collega's armenmeesters het aanzienlijke bedrag van 24 pond groot¹⁴.

¹³ Uitvoeriger biografische gegevens over Daneel van Zeverne, die als gewezen opperdeken werd gedood tijdens een volksoproer op 12 augustus 1432, vindt men in: BOONE, M., Zeveren (Daneel van), in: Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1990, dl. 13, kol. 901-904. Zie ook: BOONE, M., Omzien met bewondering, vooruitblikken met verwachting. De Gentse geschiedenis van middeleeuwen en Ancien Régime, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, Gent, 1993, nr. XLVII, p. 29-48; BOONE, M., Geld en macht: de Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatshervorming, 1384-1453, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1990, nr. 15, p. 105.

¹⁴ Rijksarchief Gent (verder RG), Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, Cartularium van de armentafel, 1471, aangevuld tot 1591, f. 38v-40v, akte van 24 september 1475; geregistreerd in SAG, OA, Reeks 301, nr. 53, 1475-1476, f. 18.

Het institutionele kader

In de oudst bekende tekst over de nering bevestigden Lievin den Amman, als opperdeken van de kleine neringen met zijn collega's dekens op 14 januari 1357 de rechten van de nering van de Gentse fruitverkopers tegen initiatieven om ze te ontcrachten¹⁵. Sommige Gentse poorters en lieden van buiten de stad wilden immers de Gentse fruitverkopers hun voorrechten ontzeggen om zelf de fruitverkoop te bedrijven, zelfs op andere plaatsen dan traditioneel voorzien. De raad van dekens¹⁶ bevestigde dat wie fruit invoerde met schepen of wagens om het in kleine hoeveelheden te verkopen, dit diende te doen op de voorziene fruitmarkt, mits betaling aan de nering van de vanouds vastgestelde rechten. In feite werden hier de lieden gevisieerd die later de onvrije fruit-handelaars werden genoemd; zij teelden fruit op eigen of op gepachte grond en mochten hun producten onder bepaalde voorwaarden te koop aanbieden.

Die beslissing werd bevestigd op 17 juni 1363¹⁷. De corporatiedekens van 1357 traden als getuigen op onder de leiding van *der* Lievin Damman, de toenmalige opperdeken van de kleine neringen¹⁸. Omdat de druk van de onvrije fruitverkopers blijkbaar aanhield, werd de ordonnantie schriftelijk vastgelegd door de dekens van 1363¹⁹.

De nering beschikte verder nog over een meer gedetailleerde regelgeving waarvan een bevestiging van 8 maart 1393 bewaard bleef²⁰. Ze voorzag in de

¹⁵ Akte van 14 januari 1357, opgenomen in SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, Register van de Wijsdommen der dekenen, 1357-1583 (verder Reeks 156, nr. 1), f. 22, akte van 17 juni 1363. Zie ook SAG, NVDH, N2, Fruit.

¹⁶ Genoemd werden der Gillis de Curte, deken van de huidenvetters, der Lauwereins Snouc, van de smeden, der Jan van Tsialons, van de lammerwerkers, Gillis Wedaeghe, van de schiplieden, Lievin Harinc, van het wijnambacht, Jan Zeghers, zoon van Zegher, van de sceppers, Jan Scandelein, van de tinnenpotgieters, Jan Roggheman, van de bakkers, Gheeraerd Braem, van de beurzenmakers, Jacop Hudgeboud, van de kaarsenmakers, Jan van Andwerpen, van de stickers, Pieter Rebbe, van de metselaars, en Wouter vander Muden, van fruiteniers.

¹⁷ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 22, akte van 17 juni 1363. Zie ook SAG, NVDH, N2, Fruit.

¹⁸ Het betrof der Jan Roggheman, deken van de bakkers, Jan Zeghers, van de kleermakers, Gheeraerd Braem, van de witledertouwers, Pieter Rebbe, van de metse-laars, Lievin Harinc, van het wijnambacht, Jan van Ansdeghem, van de kuipers, Pauwels de Bonte, van de cordewaniers en nog meer andere dekens.

¹⁹ Namelijk der Gillis van Latem, opperdeken van de kleine neringen, Lievin van Damyat, deken van de vleeshouwers, der Jan Mayu, van de schiplieden, Gheeraerd Janssone, van de brouwers, der Heinric Goethals, van de houtbrekers, der Jan Houkin, van de molenaars, Aernoud van der Varent, van de huidenvetters, Jan Peister, van de koren timers.

²⁰ SAG, OA, Reeks 175, nr. 1, Nering van de fruithandelaars, Reglement van 8 maart 1393. Zie ook SAG, NVDH, N2, Fruit, en DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 122.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

verdeling van de beschikbare verkoopruijnte en in de plek waar vijgen en rozijnen werden verkocht. Elke verkoopplaats of *stal* – op de Kleine Korenmarkt - werd bij loting toegewezen. Het was verboden zich met een collega te associëren in de hoop van met zijn tweeën een goede verkoopplaats te verwerven. Wie een gunstig lot trok, diende zijn *stal* ook metterdaad te betrekken, hij of zijn vrouw, en er binnen drie dagen fruit te koop aan te bieden, zoniet werd de plaats opnieuw verloot. Men mocht de *stal* onder geen beding breder maken dan door de sergeanten van de stad was aangewezen. Het fruit diende te worden afgewogen met toegelaten schalen en met exacte gewichten. Bij de vermelding van de plaats van herkomst van de diverse fruitvariëteiten werd geen fraude geduld. Het was verboden vijgen of rozijnen te verkopen tussen de Sint-Niklaaskapel en de Vismarkt, dus op de eigenlijke Korenmarkt. Alleszins merkwaardig is de vermelding van de verkoop van bloemen, wat suggereert dat Gent al in de 14de eeuw een bloemenstad was: de verkopers van erwten en bloemen dienden plaats te ruimen als de sergeanten van de stad hun dit aanzegden; wellicht werd hun aanwezigheid op de fruitmarkt enkel geduld op minder drukke momenten. De inhoud van dit reglement, op het punt over de erwten en bloemen na, werd herhaaldelijk als voorgebod in herinnering gebracht van de fruitverkopers, namelijk op 27 februari 1462, 8 februari 1469, 5 maart 1470, 25 februari 1471 en 21 maart 1500²¹.

De regelmaat waarmee ordonnanties of verbodsbepalingen werden toegevoegd of vernieuwd, duidt er wellicht op dat de corporatie aan veel kritiek was onderworpen, zowel intern als extern. Het dient dan ook niet te verwonderen dat de nering van de fruitverkopers haar bestaansrecht definitief verloor na de Gentse opstand tegen keizer Karel V, waardoor de fruithandel ten dele werd geliberaliseerd.

Op 24 september 1420 keurden opperdeken *her* Vynsent Mayeraerts en zijn collega's een afspraak goed, die de fruitverkopers onderling hadden gemaakt aangaande de bestuurders van hun nering. Hun deken moest zich voortaan tevreden stellen met 1 pond groot per jaar voor zijn *heuyke*, dit is zijn kapmantel als ambtsgewaad, en voor zijn dienst. De vergoeding van de gezworenen beperkte zich tot het meetgeld van al het aangevoerde fruit. De deken mocht ten hoogste twee jaar aanblijven en moest twee jaar *wepelen* – ambteloos blijven - na zijn dienst. Die laatste bepaling gold ook voor de gezworenen²².

In 1449 kwam er een nieuw reglement dat door opperdeken *her* Daneel Sersanders en zijn collega's dekens werd goedgekeurd en dat elk jaar werd

²¹ SAG, OA, Reeks 108bis, Voorgeboden, nr. 50, Fruiteniens, akte van 27 februari 1462.

²² SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 70. Zie ook SAG, NVDH, N2, Fruit.

DANIEL LIEVOIS

voorgelezen op de dag van de verkiezingen na de eedaflegging van deken en gezworenen²³. Op 5 augustus 1506 vroegen deken Jan Callant en zijn gezworenen aan opperdeken Christoffels vanden Hove en zijn collega's dekens de vernieuwing en aanpassing van het reglement van 1449 goed te keuren. Diverse artikelen werden immers met voeten getreden *bijden tijden van divisien ende andere tsindert ghepasseert*²⁴.

Het inschrijvingsrecht van nieuwe leden in het neringboek bedroeg 12 groot, evenveel als de vrij geborenen. Als gunst- en overgangsmaatregel kregen de vrije leden het recht hun kinderen te laten registreren aan halve prijs. Een gildenbroeder of –zuster betaalde bij het huwelijk 5 groot en bij overlijden 10 groot om daarmee de religieuze dienst te verrichten op de vier hoogdagen voor het altaar van Sint-Vincentius in de Sint-Niklaaskerk. Bij de begrafenis werd er dan gezorgd voor het kleed op de lijkbaar en voor het vaandel van de nering. De deken en de gezworenen konden elke persoon die dit wenste in de nering aanvaarden, mits hij een voldoende ruime borg stelde om te voorkomen dat de nering geen schade opliep. Wie in *verwanesse* - dit is in de ban van de kerk - was²⁵, mocht de nering niet uitoefenen. Iemand die *onghelder* was – achterstallig van goed dat aan de nering toebehoorde²⁶-, kon noch deken noch gezworene zijn. Wie zich niet onder het vaandel schaarde met zijn gezellen bij een oproep door het stadsbestuur om gewapend op de Vrijdagmarkt of een andere plaats te verschijnen, verbeurde 20 groot als hij in de stad aanwezig was en niet onder een ander ambacht ressorteerde.

De verkiezing van het bestuur van de nering gebeurde door de vrije meerderjarige leden van de nering, die hun bijdrage hadden betaald en die tijdig aanwezig waren²⁷. Wie niet alle kosten had betaald voor het waakgeld en voor andere verplichtingen van de nering, genoot geen kiesrecht. Men mocht geen mandaat bekleden in het bestuur onmiddellijk na het beëindigen van een vorig mandaat of als men de nering nog iets verschuldigd was. Bij de verkiezing voorzag men zoveel busjes als er leden aanwezig waren; in vier busjes stak men een teken en legde men ze dan opnieuw bij de hoop. De deken liet elke kiesgerechtigde een busje kiezen. De vier personen die een teken trokken werden kiesmannen; zij konden het volgende jaar niet deelnemen aan de trekking. Zij duiden elk een gezworene aan en die vier gezworenen verkozen

²³ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 96-97.

²⁴ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, kohier 1504-1506, f. 31v-36, akte van 5 augustus 1506; zie DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 124-125.

²⁵ VERWIJS, E., & VERDAM, J., Middelnederlandsch woordenboek, 's-Gravenhage, 1885-1952, CD rom, 1998 (verder VERWIJS & VERDAM), sub: *verwatenisse, verwaetnisse, verwaennisse, verwanisse*.

²⁶ VERWIJS & VERDAM, sub: *on(t)gelden*.

²⁷ Over de verkiezingen van het bestuur van de Gentse ambachten, zie: DAMBRUYNE, J., 2002, p. 264-294.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

samen de deken. In 1506 werd dit artikel aangepast en in overeenstemming gebracht met de desbetreffende bepalingen in de Vrede van Cadzand die door Maximiliaan van Oostenrijk aan de Gentenaren was opgelegd in 1492. De eed van de vier gezworenen wees dan een notabele als deken aan. In de eed mochten er geen twee broers zijn, noch de vader en zijn zoon; was dit wel het geval dan werd er één afgezet door de andere drie leden van de eed en werd er geen rekening gehouden met de beslissing van de kiesmannen. Die dienden een boete van 20 groot op te hoesten als de verkiezing werd overgedaan.

De duur van het mandaat en de vergoeding van de deken en zijn gezworenen bleef zoals in 1420 vastgelegd. Zij konden de nering niet met een schuld opzadelen zonder het akkoord van de algemene vergadering. De gezworenen ontvingen een meetgeld van 8 groot per mud fruit, zowel van vrije als van onvrije kooplieden. Zijzelf en de deken tekenden het aangeboden fruit met een schildje met de herkomst en de prijs; hiervoor ontvingen zij 4 denier parisis. De knaap van de nering functioneerde als de officiële bode; voor elke wettelijke daging ontving hij 4 denier parisis. Wie klacht neerlegde tegen een juridische interventie door een lid van de eed, betaalde 1 groot voor die klacht, die werd ontvangen door twee gezworenen. De aanzegging van elke uitspraak gebeurde door de knaap. Men diende er binnen de drie dagen aan te voldoen op straffe van beroepsverbod. Goede omgangsvormen van de fruitverkopers werden op prijs gesteld en wie iemand uitschold of vloekte of loog op de Korenmarkt of onbehoorlijke woorden gebruikte, betaalde telkens 5 schelling parisis boete.

Verder omvatten de ordonnanties een aantal bepalingen over de aanvoer en de aankoop van fruit door de fruitverkopers. Ook de eed kon ten behoeve van de nering een hoeveelheid fruit aankopen, wellicht van wat in het neringhuis te koop werd aangeboden. Die verkoop was nauwgezet geregeld. Van Bamis (1 oktober) tot half maart was het verboden fruit te *verlesen* - dit is sorteren of selecteren²⁸ - 's morgens voor het luiden van de dagklok en 's avonds na de smedenklok. Waarschijnlijk verschuilden de fruitverkopers, die werden betrapt bij verkoop voor het luiden van de dagklok, zich achter het excuus dat zij hun fruit aan het *verlesen* waren, wat dus nadrukkelijk werd verboden. Er mocht op de vrije markt na 10 uur niet worden verkocht op zondagen, vigi-liedagen en op onze-lieve-vrouwedagen. In 1506 was dit lijstje uitgebreid tot: nieuwjaarsdag, dertiendag (Driekoningen), Sint-Vincentiusdag (22 januari), alle onze-lieve-vrouwedagen, de beide paasdagen, de twee sinksendagen, sacramentdag, Allerheiligen en de beide kerstdagen. Op die dagen werd de verkoop enkel toegestaan binnen het eigen woonhuis. Om fraude te vermijden diende men maten te hanteren zoals door de nering voorzien. Het stond de deken en zijn gezworenen vrij op om het even welk moment de schalen en

²⁸ VERWIJS & VERDAM, sub: verlesen.

DANIEL LIEVOIS

gewichten te ijken. In 1506 werd die bepaling herhaald, maar met de toevoeging dat dit gold zolang de maten niet gemerkt waren met het teken en brandmerk van het Leprozenhuis.

Van Aswoensdag tot de zaterdag voor Pasen was het aan de vrije fruitverkopers verboden vijgen en rozijnen te verkopen buiten hun deur of hun uitstalraam. Verder mocht niemand meer rozijnen afwegen nabij het Groot Vleeshuis met meer dan één paar schalen. Er werd afgesproken dat elke fruitverkoper maar door één enkele bediende rozijnen mocht laten verkopen en wel door iemand in jaarlijkse loondienst die kost en inwoon genoot in het huis van de fruitverkoper. Die maatregelen waren duidelijk bedoeld om te beletten dat sommigen een onevenredig groot gedeelte van de afzet inpalmden.

Ten slotte reglementeerde men de ambulante verkoop door vrouwen die deur aan deur fruit te koop aanboden. Deze praktijk was strikt verboden aan de vrije fruitverkopers zelf. Men mocht aan een dergelijk *coopwyf* niet meer dan vier manden fruit tegelijk verkopen *ende moet daeruit gesleghen zyn gave ende litsoen*²⁹, op een beroepsverbod van veertig dagen en een correctie door de eed. Een koopwif kon ook fruit aankopen bij de nering. Als zij haar schulden niet betaalde, verbeurde zij haar *gracie*, dit was een speciale licentie die haar door de nering was toegekend. Het was de fruitverkopers verboden haar toch nog fruit te verkopen vooraleer ze haar achterstal had bijgepast.

Conflicten in de nering

In de nering van de fruitverkopers deden er zich vaak interne conflicten voor. Over de meeste uitspraken van de eed van deken en gezworenen bleven er geen archiefbescheiden bewaard. Van de beroepsprocedures bij de raad van de opperdeken van de kleine neringen en zijn collega's dekens en zelfs bij de schepenbank van de keure, is er wél een representatief aantal voorbeelden voorhanden.

Puur institutionele conflicten waren zeldzaam. De reglementen waren immers voldoende duidelijk. Een voorbeeld betrof een conflict tussen twee dekens van de nering. Dekan Jan de Sceppere had destijds een lening aan de nering toegestaan en sprak in 1497 deken Willem Lambrechts hierop aan. Lambrechts repliceerde dat dergelijke eisen in de loop van het dekenschap

²⁹ De uitdrukking 'gave ende litsoen' is niet meteen duidelijk. Gave betekent geschenk of toegift, terwijl met litsoen volgens Karel Stallaert (STALLAERT, K., Glossarium van verouderde rechtstermen, Leiden 1891, p. 171, sub: litsoen) bedoeld schijnt: bedorven goed. De tekst van het reglement beoogt dus wellicht dat haar winstmarge en de hoeveelheid bedorven fruit in de bedoelde vier manden begrepen waren.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

dienden te worden afgerekend en dat er geen schulden aan de nieuwe deken werden overgelaten. De Sceppere ontkende dit en verwees ook naar een schepenordonnantie waarbij men omwille van *den scamelen tijt* elke gewone schuld na zes maanden diende af te betalen. De schuld in kwestie verviel in mei, terwijl hij op halfoogst daarna als deken was afgetreden. Na de gebruikelijke palavers werd beslist dat de beide dekens gezamenlijk dienden te ageren om de achterstallige schulden van de nering te innen en dat daarvan de schuld aan Jan de Sceppere zou worden vereffend, maar dat Lambrechts in geen geval uit zijn eigen zak diende te betalen³⁰. In 1505 ging het dan weer op een overdreven kostenstaat die Jan Callant als deken van de fruithandelaars had voorgelegd toen hij een klacht inleidde tegen fruitverkoopster Catheline Steels. De schepenen halveerden de kosten die de deken had aangerekend³¹.

Diverse zaken in beroep gingen om uitspraken door deken en gezworenen over *mesusen* of onbehoorlijke gedragingen. In 1380 was er een betwisting gerezen tussen Jan de Slueteleere, deken van de fruitverkopers en Jan van den Kerkove, die zich had *gemesuseerd* ten aanzien van de nering en die was veroordeeld tot een pelgrimstocht naar Sint-Ambrosius in Milaan. Op 5 augustus werd de uitspraak bekrachtigd door opperdeken Jan Boele en zijn collega's dekens³². Zij stipuleerden dat Van den Kerkove de pelgrimstocht inderdaad zou verrichten als hij zich nogmaals *mesuseerde* tegen zijn deken en nering en als de klacht hierover door de andere dekens werd erkend. In dat geval zou hij na zijn terugkeer uit Milaan binnen de veertien nachten een tweede pelgrimage aanvatten naar Avignon. De beschuldigde verdiende in bescherming te worden genomen tegen molest door de deken of andere leden van zijn nering. Ook hen dreigde een pelgrimstocht naar Avignon³³. Meer dan een eeuw later, in 1490, veroordeelde het bestuur van de nering, bij monde van deken Zegher Hans, Lysbette sPloughers, de echtgenote van Cornelis Hekele, tot een pelgrimstocht naar Sint-Joos³⁴ wegens een *meshuus* tegen Jan Liebaerd en zijn vrouw Joessine Goetghebuer ten huize van Willem de Mangheleere. De raad der dekens bevestigde de uitspraak omdat er sprake was van herhaling van het *meshuus*³⁵.

³⁰ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 187, akte van 8 mei 1497.

³¹ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, kohier 1504-1506, s.f. (tussen f. 1 en f. 2), akte van 14 maart 1505.

³² Namelijk der Willem Stemaer, van de wevers, Jan Vierman, van de kruideniers, Gillis de Linmakere, van de lijnmakers, Lievin de Riemmakere, van de riemmakers, Kerstiaen de Scoenhachtere, van de zwartledertouwers, en Weyn de Swertwaghere, van de wapenmakers.

³³ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 33v-34, akte van 3 augustus 1380. Zie SAG, NVDH, N2, Fruit.

³⁴ Bedoeld is Saint-Josse-sur-Mer, nabij Montreuil in het département du Pas de Calais, Frankrijk.

³⁵ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, s.f. (achteraan), akte van 13 december 1490.

DANIEL LIEVOIS

In een enkel geval had men het over geweldpleging. Op 4 mei 1383 viel een uitspraak in het geschil tussen de fruitverkopers Arnoud Meeus en Pieter Valke. Jhan de Winter, de deken van de fruitverkopers, tesamen met Jhan de Mets en zijn gezellen gezworenen, eisten van hen een borgstelling van 100 pond parisis. Valke stelde als borg zijn beroep als fruitverkoper en al zijn goed binnen en buiten Gent. Voor Arnoud Meeus stond borg Boidin de Mets, een zoon van de vermelde gezworene. Aansluitend werd Pieter Valke veroordeeld tot een schadevergoeding van 16 pond parisis aan Arnoud Meeus wegens kwetsuren, verminking en smart aan zijn duim. Hiervan kwam er 6 pond parisis ten goede van de erfgenamen van meester Pieter van Oestboerch, de chirurgijn die de duim in kwestie had verzorgd. Alle andere wederzijdse klachten werden om de goede vrede afgewezen³⁶.

Ook het sociale gedrag leidde tot gerechtelijke uitspraken. Op 29 juli 1402 bevestigden opperdeken Jacop vanden Houdenhuus en zijn raad van de ambachtsdekens een vonnis van Jan Stuerbout, deken van de fruitverkopers, ten laste van Jan van Beverne³⁷. Hij was ontzet uit zijn rechten als fruitverkoper omdat hij *sine weerdine* – zijn onwettige vrouw – die niet vrij was in de nering, op de vrije fruitmarkt zijn fruit liet verkopen. Een tweede reden was dat *zij beede onwettelic saten* omdat zij een wettige echtgenoot had en hij een wettige echtgenote. Hierop repliceerde Jan van Beverne dat *zij syn joncwijf* – zijn dienstmeid – was en dat hij haar dus wel zijn fruit mocht laten verkopen, zoals alle andere fruitverkopers die ook *hare joncwive ter maert setten*. De uitspraak luidde dat Jan van Beverne en de bedoelde verkoopster wel degelijk *onwettelic saten* en dat zij bijgevolg op de vrije markt geen fruit mocht verkopen dat aan haarzelf of aan Van Beverne toebehoorde. De enige toegeving was dat zij het fruit uit zijn huis naar de markt mocht helpen dragen.

In de 16de eeuw doken er betwistingen op over het recht van vrouwen om fruit te verkopen. In 1506 liep Vincent Praet een veroordeling tot drie verschillende boetes op, ten gunste van de nering en van het altaar van Sint-Vincentius in de Sint-Niklaaskerk. Praet vroeg uitleg waarom het zijn vrouw verboden was haar fruit in het klein te verkopen. Zij had dit voordien immers wél gedaan, zoals trouwens andere onvrije vrouwen. Deken Jan Callant en zijn gezworenen hielden hun vonnis staande. Zij hadden inderdaad aan enkele vrije *fruyteniersterighen* en aan andere onvrije vrouwen uit goede wil het recht toegekend fruit te verkopen. Ook aan de echtgenote van Vincent Praet. Zij had echter in het *Druufsteen* aan de Korenmarkt³⁸ in de vergadering van

³⁶ SAG, OA, Reeks 330, nr. 7, Boedelbeschrijvingen Gedele, 1382-1383, Zoendinc, f. 6, akte van 4 mei 1383. Zie SAG, NVDH, N2, Fruit.

³⁷ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 47/2, akte van 29 juli 1402.

³⁸ Misschien was dit een andere benaming voor het Coelsteen, het neringhuis van de fruitverkopers.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

de fruitverkopers *diveersche quade vylayne woorden* geuit. Om die reden had de nering haar het gewraakte verbod opgelegd. De opperdeken en zijn collega's dekens sloten zich op 20 juli 1506 aan bij dit standpunt³⁹.

In hetzelfde jaar kregen Jan Callant en zijn gezworenen het aan de stok met Lisbette Dhanis, de weduwe van fruitverkoper Jan Symoens. Zij ging in beroep tegen een uitspraak van het neringbestuur en tegen de boetes die haar waren opgelegd. Het standpunt van de bestuurders was dat zij *den toegh ende uutstellen vanden goede, daer questie omme was, thueren huuse niet en vermochte*, met andere woorden dat zij op grond van de geldende gewoontes het recht niet had haar fruit in haar eigen huis ten toon te stellen en te verkopen. Het is niet meteen duidelijk waar het probleem precies lag. Haar woning was immers gelegen op de Kleine Korenmarkt, vlak naast het neringhuis van de fruitverkopers. Zij werd echter in de akte nadrukkelijk vernoemd als *Lisbette Dhanis, weduwe Janne Symoens fruytenier* was en werd dus niet zelf als een *fruyteniersterighe* beschouwd. Hoe dan ook, de opperdeken Christoffels vanden Hove en zijn raad van dekens oordeelden op 19 januari 1506 dat het standpunt van de nering niet ontvankelijk was, tenzij de rechtsgronden werden aangetoond waarop het gesteund was. De boetes werden opgeschort en de fruitverkopers veroordeeld tot de proceskosten⁴⁰. De zaak kreeg nog een staartje toen bleek dat het bestuur van de nering weigerde haar een achterstalige schuld van 28 schelling groot uit te betalen. Op 11 mei 1506 veroordeelden de eerder genoemde opperdeken en zijn collega's deken Jan Callant en zijn gezworenen tot betaling binnen de drie dagen, op straffe van beroepsverbod tot de vereffening van de schuld⁴¹.

In 1524 behandelden opperdeken *her* Jan van Caneghem en zijn collega's het proces tussen Baerbele vanden Berghe, de weduwe van fruitverkoper Adriaen de Vos, en deken Willem Stoep met de gezworenen van de fruitverkopers⁴². Zij beklaagde zich over een vonnis te haren laste geveld in het neringhuis op 3 september 1524. Zij had gevraagd om als weduwe de vrijheid van de nering te mogen behouden, zoals dit ook met andere weduwen het geval was, maar tevergeefs. Zij vermoedde dat de reden hiertoe was dat zij zich had misdragen tijdens haar weduwschap en dat zij er een baby had aan overgehouden. Zij oordeelde dat de deken en de gezworenen daarmee geen zaken hadden en dat die materie enkel aan de baljuw en de schepenen toekwam. In de statuten van de nering stond nergens dat een weduwe, die zich misdroeg, haar vrijheid in

³⁹ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, kohier 1504-1506, f. 25, akte van 20 juli 1506.

⁴⁰ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, kohier 1504-1506, f. 17v-18v, akte 19 januari 1506.

⁴¹ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, kohier 1504-1506, f. 22-23, akte van 11 mei 1506.

⁴² SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, niet gefolieerd, akte van 28 november 1524.

DANIEL LIEVOIS

de nering verbeurde. Zij verwees naar een gelijkaardig geval met de weduwe van Jacop vanden Maren. Bovendien had de deken niet kunnen bewijzen dat zij zich had misdragen en een kind gebaard toen ze weduwe was. Zij betoogde dat dit niet met de waarheid strookte en eiste dat het volgens haar onterechte vonnis te haren laste ongedaan gemaakt werd. Het standpunt van de fruitverkopers was dat de weduwe van een vrije fruitverkoper de zaak van haar man enkel kon verder zetten zolang zij tijdens haar weduwschap *haer heerbarelic regiert ende draecht met haeren lichame*. Zij verloor echter dat recht wanneer zij hertrouwde met een man van buiten de nering en of als zij zich schandelijk gedroeg. Dit standpunt was ingegeven door de oude tradities in de nering. De deken van de nering bevestigde dat het bekend was dat zij zich had misdragen en een kind gekregen en gebaard. Daarom hield hij zich aan het vonnis. Dit standpunt werd op maandag 28 november 1524 gevolgd door de opperdeken en zijn raad van dekens.

Er kwamen ook betwistingen voor over de fruithandel zelf, onder meer over de onrechtmatige invoer van fruit in de stad door personen die niet genoten van de vrijheid van de nering. In 1460 bijvoorbeeld werd Olivier Laephout daarop betrapt. Hij bekende dat hij inderdaad geen vrije fruitverkoper was. Hij beloofde dat als hij in de toekomst de nering wenste uit te oefenen, hij hetzelfde toetredingsrecht zou betalen als de laatste persoon die dit recht had gekocht. De deken en gezworenen verklaarden van hun kant dat zij hem dan *in gracien* zouden ontvangen⁴³.

In 1494 werd ook de zaak tussen Cornelis Hekele en de nering op vriendelijke wijze beslecht. Hij was verwonderd dat men hem verbood zijn fruit te verkopen. De onderliggende reden hiertoe was dat hij onvrije goederen wilde invoeren, namelijk appels die toebehoorden aan Ghelain de Bellemakere. Hekele betoogde dat hijzelf wél vrij was in de nering, maar op een of andere wijze bleek hij toch de regels te hebben geschonden, waarop opperdeken Jan vander Vennen en zijn raad van dekens hem op 16 december 1494 veroordeelden tot het betalen van de proceskosten. Hij werd echter niet verder vervolgd door zijn nering op de belofte voortaan rekening te houden met het reglement⁴⁴.

Wouter de Vroede kocht in 1484 een hoeveelheid kriecken en bracht die binnen de stad waar hij ze verkocht aan personen die de vrijheid van de nering niet genoten. Voor dit feit eiste deken Jan vanden Bogaerde een boete van 20 pond parisis. De Vroede repliceerde dat eenieder vanouds fruit mocht binnenbrengen, dat was geteeld op zijn eigen grond of op zijn pachtgrond, en dit verkopen aan wie dan ook. Hij voegde eraan toe dat hij kriecken had mogen

⁴³ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 139, akte van 17 november 1460.

⁴⁴ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, s.f. (achteraan), akte van 16 december 1494.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

kopen op meer dan 3 mijl buiten de stad en die in de stad te verkopen zonder iets te misdoen. De deken repliceerde dat De Vroede fruit had gekocht – en dus niet zelf geteeld – en het dan verder verkocht binnen de stad, wat aan een onvrije niet was toegestaan. De schepenen beaamden dit en Wouter de Vroede mocht de boete betalen⁴⁵.

Een laatste voorbeeld betreft een betwisting over inhoudsmaten⁴⁶. Fruithandelaar Adriaen Ghyselins betoogde voor de opperdeken van de kleine nering en diens collega's dat hij aan Jan Hans, een Gentse fruitverkoper, twaalf manden *audenaertssche mate* appels, namelijk *hooghinghen* van de nieuwe oogst had verkocht. Hij zou de appels leveren voor de deur van Hans' huis veertien dagen voor of na Sint-Martensmis 1511. De prijs bedroeg 6 schelling groot per mand, te betalen op de dag van levering. Zowel de koper als de verkoper verbeurden 2 pond groot als zij de afspraak niet nakwamen. Verder verkocht hij op dezelfde dag aan Hans nog een mand *hooghinghen* van de beste kwaliteit voor 4 schelling groot en nog een harington vol *puppighen*, ook van de beste kwaliteit. Jan Hans deed toen aan Ghyselins een hoed cadeau. Toen hij de appels aanvoerde, werd ze evenwel afgewezen door Hans omdat de levering naar zijn mening niet correct was. De zaak kwam voor de schepenen van de keure. Hans' standpunt was dat ze waren afgesproken dat de manden van Oudenaardse maat zouden zijn, terwijl het in werkelijkheid gebeurde in manden van Sluis, waarvan er drie Sluise manden minder inhielden dan één Oudenaardse mand. Uiteindelijk wezen de opperdeken en zijn collega's op 24 mei 1512 de eis van Ghyselins af en veroordeelden hem tot betaling van de proceskosten. Adriaen Ghyselins strubbelde nog even tegen, maar zonder succes.

Zoals eerder gezegd, hadden de schepenen de Kleine Korenmarkt aangewezen als de officiële fruitmarkt in Gent. Gaandeweg zochten de fruitverkopers evenwel naar andere plekken om hun waar aan de man te brengen, zelfs op de Vismarkt, de huidige Groentemarkt. Op 28 juli 1444 beslechtten de schepenen van de keure een betwisting hierover. Joeris Buuc, de deken van de fruitverkopers en een aantal leden van de nering, die dagelijks hun kramen en stallen met vijgen en rozijnen opstelden voor het Vleeshuis, beweerden dat zij daarvoor van oudsher voor elk kraam 2 mijten⁴⁷ per dag hadden gegeven en weigerden elke hogere retributie te betalen. Pieter de Baertmakere, de pachter van de banken op de Vismarkt, wees dit standpunt af omdat die plek aan de stad toebehoorde. De fruitverkopers behoefden bijgevolg zijn toestemming, vooral gezien het onredelijke aantal de kramen en stallen die zij er opstelden. De schepenen sloten zich aan bij die stelling⁴⁸. Over het verschuldigde stand-

⁴⁵ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 150, akte van 6 juli 1484.

⁴⁶ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, kohier 1511-1512, f. 5-6, akte van 24 mei 1512.

⁴⁷ Een denier groot was onderverdeeld in 24 mijten.

DANIEL LIEVOIS

geld repten zij met geen woord, wellicht omdat zij in die materie de vrije hand lieten aan de pachter van de verkoopsruimte.

Frans De Potter beweerde dat de loting in de eerste helft van de 15de eeuw in onbruik raakte, maar dat ze opnieuw werd ingevoerd omstreeks 1445⁴⁹. Wat daar ook van zij, in 1447 ontstond er onenigheid over het standrecht tussen de leden van de nering. Deken Jacop de Suttere kwam in aanvaring met Jan Zwandijn, Jan de Neve alias de Curte, Jan de Neve en Jan Ghiselins, zoon van Pieter, en nog enkele andere vrije leden van de nering der fruitverkopers. De deken streefde ernaar de marktordonnantie op rigoureuze wijze te handhaven om elk geschil hierover te vermijden; hij beweerde hierin te worden gesteund door de meerderheid van de fruitverkopers. Hij stond erop dat de loting behouden bleef en strikt verliep, zodat elke gelukkige zijn standplaats zonder probleem kon betrekken. De vermelde opposanten met hun medestanders lieten opmerken dat zij huizen en kelders in eigendom of in huur bezaten op de fruitmarkt. Zij eisten dat de gangbare praktijk werd voortgezet. Zij stelden hun kramen op voor hun huizen en kelders en eisten dat die plekken bij de loting werden weggelaten, omdat *elc meer voordele hadde voor tzine dan een vreemde*. Zij gingen zelfs zover te beweren dat de loting een nieuw gegeven was dat vroeger niet had bestaan⁵⁰. Hun huizen waren alle gelegen in de huizenrij aan de westkant van de Korenmarkt, waar later het Postgebouw zou verrijzen (zie verder). Zij eisten dat zij zelf over de standplaatsen voor hun huizen en kelders konden beschikken en wensten dat de praktijk van de loting in die zin werd aangepast. Een commissie *ad hoc* ging op plaatsbezoek en bracht verslag uit bij de schepenen. In hun vonnis van 19 juli 1447⁵¹ sloot de schepenbank zich aan bij het standpunt van de opposanten en stond aan de betrokken vrije fruitverkopers toe hun fruit te venten voor hun huizen en kelders. Zij dienden zich hierbij echter te beperken tot een maximum van vier manden, zoals blijkbaar de traditie was in de nering. Deze toegeving had evenwel een enigszins uitdovend karakter. Bij verkoop of verhuring van de huizen of kelders aan lieden die niet tot de nering behoorden, verviel dit recht. Het schepenvonnis liet de deur op een kier staan door te stellen dat *de selve huusen ende kelders verliesen souden de voorseyde plaetse also langhe als zij buten voorseyder neeringhe waeren*. Dit hield in dat de nieuwe eigenaar of huurder die zich bij de nering aansloot of die er al eerder toe behoorde, altijd het recht

⁴⁸ SAG, OA, Reeks 301, nr. 37, 1443-1444, f. 190v/2, akte van 28 juli 1444. Zie SAG, NVDH, N2, Fruit.

⁴⁹ DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 122

⁵⁰ Mogelijk werd Frans De Potter door deze ontorechte bewering geïnspireerd toen hij stelde dat de loting in de eerste helft van de 15de eeuw in onbruik was geraakt.

⁵¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 39, 1446-1447, f. 192v/1, akte van 19 juli 1447. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 93/5, en DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 123.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

behiel zijn fruit te verkopen voor zijn gevel. De vroegere eigenaars of huurders verloren echter hun standrecht, tenzij zij het verwierven op grond van een gunstige loting. De schepenen bevestigden nogmaals de praktijk van de loting voor alle andere fruitverkopers die niet over een vaste stek beschikten. Die loting werd door de deken en zijn gezworenen georganiseerd op sacramentdag. De schepenen namen de gelegenheid te baat om te voorkomen dat de fruitkramen hinderlijk waren voor de meerseniërs - handelaars in luxegoederen en snuisterijen - die in die omgeving woonden en tevens om de mobiliteit op die plek te verzekeren. Daarom dienden de kramen 42 voet, iets minder dan 12 meter, van de rooilijn verwijderd te blijven om het vrij verkeer met wagens en paarden te verzekeren.

Toch bleef de verdeling van de ruimte op de Kleine Korenmarkt onder de fruithandelaars betwistingen oproepen. Vandaar dat de schepenen op 27 januari 1489 de regelgeving herhaalden dat *de goede lieden vander neeringhe vanden fruyteniers binnen Ghend van nu voortan staen zullen met haren fruyte op den cleenen Corenaert tusschen de greppen vanden chastelette ende der Meerseniërsteghe* en dat *alle manieren van lieden die fruyt bringhen ter stede waerts omme vercoopen dat ghewassen es up haer erve of up hueren pacht, staen zullen upden voorseyden cleenen Coorenaert achter ande voornoempde vrye fruyteniers commende tsent Joris cappellewaerts*⁵². In duidelijke termen: de vrije fruithandelaars stonden aan de westzijde van de Kleine Korenmarkt en de onvrijen aan de oostkant, tegen de Sint-Joriskapel aan.

De regel dat onvrije verkopers enkel fruit mochten verkopen dat geteeld was op hun eigen grond of op die welke zij in pacht hielden, werd zeer strikt opgevat. Een aanwijzing hiervoor vindt men in een schepenvonnis van 17 november 1464 over een geschil tussen de vrije en de onvrije fruithandelaars. Jan Stryncx en Jan Calliau, twee fruithandelaars uit Moregem, een deelgemeente van Wortegem-Petegem, brachten per schip een lading fruit naar Gent om het te verkopen zowel in kleine als in grote hoeveelheden. Zij stuitten echter op een weigering van deken Gheerolf Goetghebuer en zijn gezworenen, die hen beletten hun fruit te verkopen omdat zij niet tot hun nering behoorden. Zij gaven weliswaar toe dat buitenlieden het recht hadden fruit te verkopen dat zij hadden geteeld op hun eigen of op een gehuurd erf. Dit fruit kon dan worden verkocht *up den cleenen coorenaert achter ande voorseyde vrye fruyteniers commende tsent Jooris capelle waerts ende nieuwers el*. Stryncx en Calliau voerden aan dat zij bereid waren er een eed op te doen dat een deel van het fruit aan die voorwaarden beantwoordde, maar zij gaven toe dat zij een ander deel hadden opgekocht. Dit laatste detail gaf de doorslag. De uitspraak door

⁵² SAG, OA, Reeks 93, nr. 26, De zevenenveertig registers, Voorgeboden, register BB, 1482-1545, f. 11v, akte van 27 januari 1488.

de schepenen was dan ook duidelijk: Jan Stryncx en Jan Calliau dienden uit Gent te vertrekken met al hun fruit⁵³.

Het fruitverkopershuis

Op de meest in het oog springende plek van de Kleine Korenmarkt bezaten de fruitverkopers iets meer dan een eeuw lang, vanaf omstreeks 1444 tot 1542, een eigen neringhuis. Zij hielden er hun vergaderingen, de jaarlijkse verkiezing van het bestuur en hun rechtszittingen. Zij bespraken er ook hun commerciële aangelegenheden, vierden er hun huwelijksfeesten, kwamen er bijeen bij de begrafenis van een medelid en beschikten er over een grote opslagruimte. Wellicht werden er ook verkoopsruimten verhuurd, maar daarvoor bestaat er geen bewijs omdat er geen rekeningen van de nering bewaard bleven. Het imposante Steen in kalksteen uit de streek van Doornik heette het *Coelsteen*⁵⁴.

Het oudst bekende document betreffende het *Coelsteen* dateert van 1307⁵⁵. Katerine vanden Spieghelle, dochter van wijlen *ser* Boidin, verkocht toen aan de armentafel van de Sint-Niklaasparochie een erfelijke rente van 4 1/2 pond op 9/16 van het erf waarop het *Coelsteen* stond. Hoe lang de Gentse erfachtige familie Vanden Spieghelle het Steen al in zijn bezit had, is niet bekend, maar het zou wel eens heel lang kunnen geweest zijn. De straat die vanaf de zuidelijke Korenmarkt naar de Leie toe liep, de verre voorloper van de huidige Pakhuisstraat, stond gedurende meerdere eeuwen bekend als het *Spiegelstraetkin* of de *Spiegelsteghe*. Bovendien stond het Spiegelhuis aan de Graslei naast de zuidwestelijke hoek van dit Spiegelstraatje⁵⁶.

De armentafel was maar wat geïnteresseerd in het bezit van gronden en renten in de onmiddellijke omgeving van de kerk. Zo verwierf *her* Wouter van Wachtbeke, kapelaan in de Sint-Niklaaskerk en ontvanger van de armentafel, in 1317 van Pieter, zoon van wijlen *ser* Pieter en van *ver* Mergriete, en ten behoeve van de armentafel, het volledige erf van voor aan de straat tot achter aan de straat waarop zijn woonhuis stond naast het *Coelsteen*⁵⁷. Bedoeld

⁵³ SAG, OA, Reeks 301, nr. 48, 1464-1465, f. 32, 17 november 1464. Zie UG, Hs. 2484, dl. 2, f. 49.

⁵⁴ Als naar gewoonte werd de oudst bekende naamgeving *Coelsteen* verkozen boven de moderne grafie *Koolsteen*.

⁵⁵ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, Cartularium van de armentafel, 1471, aangevuld tot 1591, f. 36v, akte van vrijdag na hemelvaartdag 1307.

⁵⁶ UG, Hs. nr. 2484, Ferdinand vanden Bemden, Rues et fonds bâtis, dl. 10, p. 211.

⁵⁷ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, f. 22v-23, akte van vrijdag na de ommeegang in Doornik 1317.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

waren de Meersenijsstraat, de huidige Pakhuisstraat, en de Jan van Stopenberghestraat. In de akte werd er niet gepreciseerd hoeveel landcijs de verkoper voortaan betaalde voor het feit dat zijn huis op dit erf stond.

Een ander document over het Coelsteen dateert van 1323⁵⁸. Jan vander Brugghen verklaarde toen dat Jan vanden Brouke, zoon van Matheus, na zijn overlijden het levenslange gebruik kreeg van zijn aandeel in het Coelsteen met de aanpalende *love* en het erf waarop zij stonden aan de Korenmarkt; hiervan werd enkel uitgesloten het huis achteraan dat grensde aan dat van Philips de Groeninghen. Uit latere bescheiden blijkt dat de *love* een gebouw was te westen van het eigenlijke Coelsteen, waarvan de noklijn parallel verliep aan de straat naar de Leie toe. Mocht de begunstigde overlijden voor zijn broer Jacob, dan kreeg deze op zijn beurt het levenslange vruchtgebruik. Na hun beider overlijden kwam het pand dan definitief toe aan de armentafel van de Sint-Niklaasparochie. In 1347 ontstond er daarover een betwisting, waarvan men kan vermoeden dat ze werd uitgelokt door Jacob vanden Brouke of door zijn erfgenamen. Toch bevestigden de schepenen de hoger vermelde schenking. Dit gebeurde op het verzoek van meester Jan vanden Brouke en van de meesters van de armentafel. De schepenen steunden zich op een chirograaf die zij gingen halen bij de erfgenamen van wijlen *her* Goijsin Steppe en die zij op de heerlijkheid van Sint-Baafs gingen vergelijken met een andere chirograaf die werd bewaard door Jacop Borluut, die zich zelf niet kon verplaatsen. Die twee personen waren schepenen toen de oorspronkelijke schenkingsakte werd verleden. De beide documenten bleken inderdaad te zijn uitgesneden uit éénzelfde blad perkament met een aantal identieke afschriften van de akte. De schepenen van de keure lieten de tekst ervan registreren in hun schepenboek op 27 april 1347⁵⁹. Na verder onderzoek volgde de bevestiging van de schenking op 24 maart 1348⁶⁰.

Jan vander Brugghen was niet de enige eigenaar van het erf en de gebouwen. In 1378 schonk Mergriete van Baerzele, de weduwe van Symoen de Vandere, 40 schelling parisis erfelijke rente aan dezelfde armentafel. Zij hypothekeerde dit bedrag op een kwart min een half achtste deel van een ander kwart van het Coelsteen op het erf van dezelfde armentafel. Die schenking hield verband met een vroegere fundatie van drie missen per week voor het altaar van Sint-Servaas in de Sint-Janskerk (de huidige Sint-Baafskathedraal). Voor die diensten ter nagedachtenis van Symoen de Vandere, die overigens in het Coelsteen overleed, was er eveneens een kwart min een half achtste deel van een ander

⁵⁸ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, f. 22, akte van maandag na het feest van de apostelen Pieter en Paulus 1323.

⁵⁹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, f. 32-33, akte van 27 april 1347.

⁶⁰ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, f. 24, akte van 24 maart 1348.

kwart van het Steen overgedragen aan de beheerders van het gilde van Onze-Lieve-Vrouw in de Sint-Janskerk, die hun aandeel hadden verkocht aan de armentafel van Sint-Niklaas voor een erfelijke rente van 15 pond parisis per jaar⁶¹.

Tijdens hetzelfde tijdsgewricht verwierf de armentafel het volledige bezit van het Coelsteen, dat evenwel sterke sporen van verval vertoonde, hetzij wegens gebrek aan onderhoud, of ingevolge een brand of hoe dan ook. Die situatie verminderde ongetwijfeld de huurwaarde van het pand en de restauratie ervan vereiste een belangrijke investering waartoe de armenmeesters niet bereid werden gevonden. Zij besloten dan ook het Coelsteen van de hand te doen. In 1410 kochten Fransoys van der Wostine en zijn echtgenote Jehanne Schivincks het *huus den Coelsteen metter loeve daer neffens ... voer sente Niclaeus keerke*⁶². Het buurhuis naast die *loeve* was in het bezit van de weduwe van *ser* Jacop huter Wolghen. De armentafel hield de middelste kelder onder het Coelsteen in eigen bezit. De kopers dienden die kelder bovenaan in orde te houden *van rebben, planken ende dake*. Er was dus geen stenen gewelf, maar een houten zoldering. De betalingsmodaliteiten waren behoorlijk ingewikkeld. Voor de aankoop voorzag het echtpaar een eeuwige rente van 53 pond 13 schelling 6 denier parisis, waarvan de helft verviel op half augustus en de andere helft op half maart, en te verdelen over diverse rechthebbers. Bovendien bleef er 29 pond 13 schelling parisis bezet op de vermelde twee gebouwen. Hiervan kwam 26 schelling parisis ten goede aan de erfgenamen van Gheeram Borluut, 52 schelling parisis aan de armentafel van de Sint-Niklaasparochie en 26 schelling parisis aan de pastoors van de Sint-Michielskerk, alles als landcijs vervallend op half maart. De resterende rente werd overgedragen aan de armentafel van de Sint-Niklaasparochie, maar dan als *sourente*, dit is als een eeuwige en erfelijke rente die enkel gehypothekeerd was op de gebouwen en niet op het erf. Verder bepandde het echtpaar 12 pond parisis per jaar op hun huis, Vrij huis, Vrij erf, op de Korenmarkt, gelegen tussen het Miersteen en het huis van Jan Stuerbout⁶³, met de voorwaarde dat zij

⁶¹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, f. 37v-38, akte van 20 februari 1378.

⁶² SAG, OA, Reeks 301, nr. 21, 1410-1411, f. 41/1; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, S168, Cartularium van de armentafel, wellicht 14de eeuw, f. 36v-37v, akte van 10 februari 1410; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, f. 29-30v, akte van 10 februari 1410. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 93/1, DIERICX, L.C., 1815, dl. 1, p. 124 en DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 116.

⁶³ Een eerste voorlopig onderzoek naar het (Pieter) Miersteen wijst in de richting van Steen S102, zie: LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De kelders, Brussel, 1991, p.98 en passim. Aan de noordzijde ervan bevond zich de Miersteeg. Zie onder meer SAG, OA, Reeks 301, nr. 19, 1406-1407, f. 46 (UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 142/1) en SAG, OA, Reeks 301, nr. 20, 1409-1410, f. 41 (UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 142/3).

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

binnen de zeven jaren dit bedrag mochten bezetten op een huis elders in Gent, maar waar de armentafel van de Sint-Michielsparochie landheer was. Deden zij dit niet, dan dienden zij die armentafel tot landheer te maken door overdracht van het desbetreffende erf op de Korenmarkt. Ten slotte bleef er nog 12 pond parisis te worden bepand; dit zou ook gebeuren binnen de zeven jaren met minstens 1 pond landcijs tegelijk te bezetten binnen de stadsvesten. Desgewenst mochten zij die rente ook aflossen met 22 penningen voor elke penning erfelijke rente. Het echtpaar beloofde ten slotte de beide gebouwen, het Steen en de *loeve*, onder dak te brengen binnen de volgende drie jaar en het interieur te stofferen en uit te rusten binnen de twee daarop volgende jaren. Door die restauratie verkregen de gebouwen een meerwaarde die de borgstelling des te steviger maakte. Als supplementaire borg voor het vervullen van al deze voorwaarden wezen Fransoys van der Wostinen en Jehanne Schivincks een partij vrij erf aan, gelegen achter Jan van Duermen tussen de Bagattenstraat en de Savaanstraat, die voordien aan Jan van Duermen had toebehoord, en verder al hun overige bezit. Als landheren van het Coelsteen en van de aanpalende woningen traden op *der* priester Gheeraert de Monteneere, als vertegenwoordiger van de armentafel van Sint-Niklaas, *der* priester Jacop Leyscoef, voor de armentafel van Sint-Michiels, en Joes Vijd en Jan Sersymoens, zoon van Pieter, in naam van hun echtgenoten, de eerder vermelde erfgenamen van Gheeram Borluut.

Maar er is meer: France, alias Fransoys vander Wostinen was ook een *fruytenier*, een fruitverkoper dus. Dit blijkt uit een kwijtschrift over de aankoop van het erf van Jan van Duermen. De transactie was gebeurd voor de schepenbank van de Sint-Pietersheerlijkheid en geregistreerd door de schepenen van de Keure op 26 juli 1402⁶⁴. De laatste afbetaling gebeurde op 7 mei 1403. Fransoys van der Wostinen moet wel een succesvolle fruitverkoper zijn geweest die minstens een Steen met aanpalende gebouwen en nog een ander handelspand bezat aan de Kleine Korenmarkt en bovendien een grote boomgaard op het Sint-Pietersdomein. Jammer voor hem overleed hij vooraleer alle hierboven vermelde voorwaarden waren vervuld en bijgevolg draaiden zijn weduwe en de andere erfgenamen ervoor op⁶⁵. Op 10 november 1418 verschenen voor de schepenen weduwe Jehanne sCuenincx (staat voor Schivinks) met hun dochter Marie, gehuwd met Pieter Diederix, hun tweede dochter Kateline, met haar echtgenoot Jan van Thorout, en Jan Stoop, hun schoonzoon en weduwnaar van Lysbette van der Wostinen, als voogd van hun kinderen Callekin en Hannekin. Zij droegen aan de armentafel van de Sint-

⁶⁴ SAG, OA, Reeks 301, nr. 16, 1401-1402, f. 79/3, akte van 26 juli 1402, met kwitantie op 7 mei 1403.

⁶⁵ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, S168, f. 68, akte van 10 november 1418; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, f. 30v-31, akte van 10 november 1418.

DANIEL LIEVOIS

Niklaasparochie hun huis en erf over aan de Korenmarkt, gelegen tussen het Miersteen en het huis van Jan Stuerbaut, alsmede het vrije erf gelegen achter Jan van Duerme tussen de Bagattenstraat en de Savaanstraat, die ook als een kriekerij of boomgaard werd aangeduid. Na de gebruikelijke onterving ontvingen zij het gebruik van hun eigendommen terug mits betaling van een eferlijke rente. Voor elk van de beide pand bedroeg deze 20 schelling groot per jaar, voor de helft te betalen op half maart en voor de andere helft op half-oogst.

In 1426 verkocht Jan van Thorout aan Kateline Pantins, de echtgenote van Olivier Poucstrate senior, en aan haar zoon Jan Poucstrate één derde van drie huizen naast elkaar aan de Korenmarkt, waarvan één het *Coolsteen* heette en dat gelegen was tegenover het Sint-Niklaaskerkhof⁶⁶. Uit latere documenten blijkt dat met de andere twee huizen de *loeve* was bedoeld naast het Coelsteen aan de huidige Pakhuisstraat. Jan van Thorout verhuurde kort daarop aan Lodewick de Bisscop een ander derde van het huis *den Coelsteen* aan de Korenmarkt⁶⁷.

Vanaf omstreeks 1444 liet de nering van de fruitverkopers zijn oog vallen op dit voor hen zo interessant gesitueerde pand aan de Fruitmarkt. In dat jaar deed Jan Stoep zijn aandeel - namelijk 1/6 en 3/24 of 7/24 - van de hand aan Jooris Buuc, deken van de fruitverkopers, en ten behoeve van die nering, van het huis *den Coelsteen* met de twee witte Stenen ernaast aan Sint-Niklaaskerkhof aan het uiteinde van de Korenmarkt⁶⁸. De twee witte Stenen waren blijkbaar in de plaats gekomen van de *loeve* uit de oudere documenten. Mogelijk was dit gebeurd tijdens de restauratie door Fransoys vander Wostinen. De foto's van het begin van de 20ste eeuw tonen twee dwarshuizen met elk een trapgevel (afb. 5).

Omdat de eigendomstructuur van het Coelsteen zo bijzonder complex was, kon de nering het slechts stap voor stap verwerven⁶⁹. In 1458 verkocht Willem van Landeghem, in zijn naam en als voogd van zijn echtgenote Jhenne Boudins, over haar kinderen bij haar eerste echtgenoot Dieric Lambrecht, aan Gillys de Valkeneere alias De Dromere, deken, en aan Pieter Ghys, Lowijc de Neve, Cornelis Stocman en Jan de Sceppere, gezworenen van de nering, 1/8 en 1/48, dus nog eens 7/48, van de drie huizen aan de Korenmarkt, namelijk

⁶⁶ SAG, OA, Reeks 301, nr. 29, 1426-1427, f. 135, akte van 10 juli 1426. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 93/2.

⁶⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 29, 1427-1428, f. 92/5, akte van 12 april 1428. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 93/3.

⁶⁸ SAG, OA, Reeks 301, nr. 37, 1443-1444, f. 126v/11, akte van 4 april 1444. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 93/4.

⁶⁹ Over de Gentse ambachtshuizen, zie: DAMBRUYNE, J., 2002, p. 90 e.v.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

het *Coolsteen* en de twee huizen daarnaast *ter Spiegelsteghe waert*. Van de koopsom werd er een deel ingehouden als vergoeding voor het inschrijvingsrecht van Willem van Landeghem in de nering⁷⁰. Het aanzienlijke gebouwencomplex werd gebruikt als vergader-, feest- en stockeerruimte. Toch werd het ten dele verhuurd, bijvoorbeeld aan barbier Gillis van den Perre die in 1470 zijn huurcontract vernieuwde voor een huis aan de Korenmarkt; de nering beloofde een deur te laten aanbrengen die uitgaf op de open ruimte achter het huis van Jan de Neve aan de Meerseniersstraat⁷¹.

Mogelijk had de nering haar financiële vermogen overschat, want in 1486 deed ze aan fruitverkoper Jan van den Bogaerde een van de beide huizen aan de Meerseniersstraat van de hand, waar hij trouwens al woonde. Als burens werden toen opgegeven Willem Lambrecht en Zegher Ghys, beide ook fruitverkopers⁷². In 1475-1476 werd het *houchuus ghenaeamt den Coolsteen up den Coorenaert* nog in een adem vermeld met de twee aanpalende huizen⁷³, waarvan het eigenlijke Coelsteen *up twesthende van sente Niclays kerke, thouchuus vanden Coorenaerde* belast was met een rente van 26 schelling parisis⁷⁴. Vanaf omstreeks 1486 beperkte het bezit van de nering zich evenwel tot het hoekpand alleen⁷⁵.

Vanaf dan wordt de geschreven documentatie over het huis van de fruitverkopers vrij karig. Men zal zich herinneren dat de armentafel in 1410 de middelste kelder onder het Coelsteen in eigen bezit had gehouden. In 1511 verkocht ze die aan kruidenier Pieter Duerync, zoon van Gillis; de toegang ervan werd gesitueerd *ter straete jeghen over sente Niclaus kerckhof*. Licht en lucht kreeg de ruimte achteraan vanaf de open ruimte achter het huis van fruitverkoper Jan

⁷⁰ SAG, OA, Reeks 301, nr. 44, 1457-1458, f. 120/8, akte van 20 januari 1458. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 94/1.

⁷¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 50, 1469-1470, f. 136v, akte van 28 juli 1470. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 94/2.

⁷² SAG, OA, Reeks 301, nr. 58, 1485-1486, f. 136, akte van 27 april 1486. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 96/1.

⁷³ SAG, OA, Reeks 330, Boedelbeschrijvingen Gedele, nr. 33, 1475-1476, f. 18-19v, akte van 12 oktober 1475. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 94/5.

⁷⁴ SAG, OA, Reeks 330, Boedelbeschrijvingen Gedele, nr. 32, 1472-1473, f. 16, akte van 5 december 1472. Zie ook UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 94/3.

⁷⁵ Zie onder meer: SAG, OA, Reeks 301, nr. 59, 1487-1488/2, f. 105v, akte van 16 mei 1488 (VdB 10, p. 92/4); *ibidem*, nr. 64, 1496-1497, f. 71, akte van 1 februari 1497 (UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 92/5); *ibidem*, nr. 71, 1510-1511, f. 22, akte van 23 oktober 1510 (UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 92/6).

DANIEL LIEVOIS

Ghys⁷⁶. Ook de nering van de fruitverkopers kwam eens te meer in geldnood. Op 24 september 1520 nam ze bij gezworene Joris Alaert een lening op, die werd gehypothekeerd op het Coelsteen⁷⁷.

De nering kreeg de genadeslag in de periode van de Gentse Opstand tegen keizer Karel V. Op 3 maart 1541 hadden de verkopers nog wel een meevaller gekend toen een aloud privilege van de Gentse scherprechter werd opgeheven. Hij mocht voordien gratis zijn keuze maken van eieren, appelen, peren, ander fruit, maar ook van glaswerk en andere goederen die op de Korenmarkt te koop werden aangeboden⁷⁸. Voortaan moest de Gentse beul nu betalen zoals iedereen. Maar dan kwam het harde vonnis van keizer Karel V dat de meeste corporatiehuizen openbaar werden verkocht, onder meer als vergoeding aan de proost en de kanunniken van Sint-Baafs in ruil van het verlies van de Sint-Baafsabdij voor de oprichting van het nieuwe Spaans kasteel⁷⁹. Ydrop van Waerhem, keizerlijk raadsheer en procureur-generaal in Vlaanderen, presenteerde aan de schepenen van de Keure zijn te Leuven gegeven volmachtbrief van 4 oktober 1542. Hij eiste dat de schepenen de verkopingen garandeerden. Dit gebeurde onder meer voor wat betreft *la maison du mestier des frutiers* met de twee kelders daaronder, dat op 11 december 1542 voor 53 pond 6 schelling groot aan Cornelis Neyt was verkocht, samen met *lestampe de verjus*, alias *de verjus stampe metten houten huuseken daer toe dienende* die aan dezelfde nering had toebehoord. Ten slotte werd er nog *une aultre maisonette estant scituée en une ruelle derriere saint Nicolas nommé int Nieustexken* verkocht voor 8 pond 8 schelling groot; in het Nederlands werd dit een *scoelappershuuseken* genoemd. De identificatie van dit laatste huisje is vooralsnog problematisch. De plek waar de *verjus stampe* of verjuispers stond, kan daarentegen wél worden aangewezen dank zij een erscheidersakte van 1691 (zie verder) en wel op de zuidoostelijke hoek van de Meersenijsstraat. Het woord verjuis werd afgeleid van het Frans *vert jus*, groen sap. Het werd geperst van

⁷⁶ SAG, OA, Reeks 301, nr. 72, 1511-1512, f. 29v, akte van 4 augustus 1511 (UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 94/4); RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, Armentafel SN 120, Register met de oorkonden die niet in het cartularium van 1471 werden opgenomen, 1561, bijgewerkt tot 1622, f. 107-109.

⁷⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 76, 1520-1521, f. 19v, akte van 24 september 1520. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 94/6.

⁷⁸ SAG, OA, Reeks 93, De zevenenveertig registers, nr. 26, Register van aangeboden BB, f. 293v, akte van 3 maart 1541. Zie DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 125.

⁷⁹ SAG, OA, Reeks 175, Nering van de fruitverkopers, nr. 5, akte van 11 december 1542. SAG, OA, Reeks 301, nr. 96, 1542-1543, f. 192, akte van 11 december 1542. Zie UG, Hs. 2484, dl. 10, p. 94/7.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

onrijpe druiven of groene appels en diende als een soort azijn bij de bereiding van sausen⁸⁰.

De verdere historiek van het Coelsteen wordt hier buiten beschouwing gelaten. Het veranderde vaak van naam. In 1728 werd het vermeld als het *Fruyteniershuijs, alias den Colsteen, nu het Lappers fort*. Omstreeks 1770 maakte Francies de Vos er twee woningen van. In 1790 kwam het in handen van Petrus van Goethem-Leunens⁸¹. Intussen kreeg het huis nog de naam mee van *den Coolstock, ende alsnu het Lappersfort*. In 1780 was het herberg De Hertog van Beieren, die omstreeks dezelfde tijd werd omgedoopt tot *den hertogh Charles de Loraine*. Op de duur wist men niet goed meer hoe het te noemen, want in de *Gazette van Ghendt* van 14 augustus 1769 werd het aangekondigd als een huis op de hoek van de Korenmarkt, *van ouds den Koolstock ofte Lappers fort, ende alwaer alsnu voor teeken uytsteekt den Hertogh Charles de Lorraine, wesende een oud caffè-huys ... ende den kelder daer onder, synde eene herberghe, alwaer voor teeken uytsteekt het Lappers fort*⁸². Uiteindelijk kreeg het in de Franse tijd de kadastrale aanduiding: *Section C, ilot 22 n° 7*. In het Belgische kadaster werd dat Sectie C, blad 1, nr. 83. Het viel onder de slopershamer in 1906. Na een opgravingcampagne van de Dienst Stadsarcheologie op de Korenmarkt in 2006 werd het Coelsteen in de Steneninventaris geregistreerd als S208⁸³.

⁸⁰ Johan Dambruyne behandelde de openbare verkoping van het bezit van de fruitverkopers in: DAMBRUYNE, J., 2002. De kapitaalwaarde van het ambachtshuis bedroeg in 1540 28845 groot Vlaams. Hiermee namen de fruitverkopers de zeventiende plaats in. Het kruideniershuis had de hoogste waarde met 94992 groot Vlaams, het huis van de riemenmakers sloot de rij af met 5053 groot Vlaams (DAMBRUYNE, J., 2002, p. 96 en tabellen 13 en 15). De fruitverkopers bezaten toen een kapitaal van 11520 groot Vlaams aan renten, waarmee zij de 33ste plaats innamen (DAMBRUYNE, J., 2002, p. 96 en tabellen 14 en 15). Hun bezit aan huisraad was slechts 161 groot Vlaams waard of acht daglonen van een geschoolde arbeider (DAMBRUYNE, J., 2002, p. 110). Zij bezaten bovendien voor 6010 groot Vlaams aan ambachtszilver, waarmee zij de tiende plaats innamen (DAMBRUYNE, J., 2002, p. 120-121). De vergelijkende studie door deze auteur wees uit dat de fruitverkopers behoorden tot de ambachten van een middelmatige vermogenscategorie (DAMBRUYNE, J., 2002, p. 126 en tabel 21). Voor de situering van het ambachtshuis zie ook: DAMBRUYNE, J., 2002, p. 756-757, bijlage 2 en kaart 4.

⁸¹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, SN 60, Ontvangboek van landcijzen en sourenten en andere niet losbare renten in Gent, 1728-1796, Abeelstraat-Leie, nr. 94.

⁸² DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p.117-118.

⁸³ Mededelingen van de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent. Met dank aan Marie Christine Laleman, Peter Steurbaut en Geert Vermeiren.

Behalve twee foto's van kort voor de afbraak⁸⁴ (afb. 5 en 6), bleef er één enkele oudere voorstelling bewaard van een deel van de voorgevel van het Steen. Het betreft een gequarelleerde tekening als bewijsmateriaal bij een deskundig verslag van 5 juli 1691 door de beëdigde erfscheiders van de stad, Pieter Reynax en Andries Smacke⁸⁵ (afb. 3). Zij begaven zich naar het huis De Koolstock op de hoek van de Korenmarkt, eigendom van *m'her* Frans Colijns de Rocefontejne. Zij stelden vast dat er voor de gevel op de hoek van het huis stond *een hauw verrodt hauten huijseken ter ruwijne met vier hoekstijlen inde haerde*, een oud bouwvallig houten huisje met vier hoekstijlen in de grond, 8 1/2 voet hoog, 5 voet 3 duim breed en 4 voet 1 duim diep. Zij oordeelden dat het beter werd afgebroken omdat het een hinderlijke uitsprong op de Korenmarkt vormde en nergens toe diende dan als *eenen wacht ofte moorthoek bij nachte*. Bovendien was het een groot *insiraedt* op een zo belangrijke plek als de Korenmarkt. Zij nodigden de eigenaar uit zijn eigendomsrecht op de desbetreffende grond te bewijzen. Het hokje ging inderdaad tegen de grond, mogelijk pas in 1699. Op 8 januari 1700 gaf het schepencollege aan de ontvanger van de werken van de stad de opdracht te doen *volcalsijden eene ronde* op de Korenmarkt op enige afstand van het huis De Coolstock of het Lappersfort. Die zone was opengelaten toen men twee of drie weken voordien aan die kant de markt opnieuw had geplaveid en *afgheteekent met linien van witte steenen*, die wellicht dienden om de eigenlijke marktzone af te scheiden van de voetgangerszone. Als reden van de lacune werd opgegeven dat er werd verteld dat op die plek een verjuipers stond die had toebehoord aan de nering van de fruitverkopers, eigenaars van het betreffende huis⁸⁶. In feite behoorde de grond van het betwiste huisje wel degelijk toe aan de eigenaar in 1691, omdat de verjuipers in 1542 samen met het neringhuis was verkocht na de confiscatie ten nadele van de fruitverkopers⁸⁷.

Op de tekening van 1691 staat de voordeur van de kelderherberg Het Lappersfort open (afb. 3). Die toegang bevond zich in de noordelijke gevel van het Coelsteen en bijgevolg stond het – en dus ook de verjuipers van 1542 – tegen die gevel aangebouwd⁸⁸. De tekening geeft dus een kijk op een deel

⁸⁴ SAG, Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, foto's nr. 2991 en 6452.

⁸⁵ SAG, OA, Reeks 536, Erfscheidersakten, bundel 5, jaar 1691.

⁸⁶ SAG, OA, Reeks 107, Resolutieboeken van de schepenen van de keure, nr. 11, 1699-1700, f. 45. Zie ook SAG, Nota's Van Werveke, nr. 754, Fruit.

⁸⁷ De vermelde ronde laat vermoeden dat de verjuipers er tot dan toe had gestaan en dat ze nog in gebruik bleef na de confiscatie van 1542. De koper van het Coelsteen had er alle belang bij dat die lucratieve dienstverlening bewaard bleef ten behoeve van de fruitverkopers en burgers die er hun onrijp fruit lieten persen.

⁸⁸ Zie ook DE POTTER, F., 1893, dl. 3, p. 119. De afbeelding werd opgenomen in: CHARLES, L., e.a., Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent, Gent, 2001, kleurafbeelding VII.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

van de blauwstenen voorgevel van het Coelsteen, zoals die er in 1691 uitzag. Omdat de afbeelding op schaal werd gemaakt, laat ze toe een aantal afmetingen van het Steen te bepalen. De hiervoor vermelde foto's werden wellicht gemaakt in het vooruitzicht van de afbraak in 1906 (afb. 5 en 6). Het Coelsteen droeg toen de naam: *Hotel de la Nouvelle Poste* en de kelderherberg heette nog altijd *Het Lappersfort*, met als opschrift: *In het Lappersfort is er geen drank tekort*.

De afbraak was het gevolg van de bouw van de nieuwe Sint-Michielsbrug met de bijbehorende hellingen aan de beide kanten van de Leie. De gemeenteraad van Gent onder het voorzitterschap van Emile Braun nam hiertoe de beslissing op 21 september 1896. Na goedkeuring door de minister voegde men dit besluit toe aan het desbetreffende Koninklijk Besluit van 16 september 1896⁸⁹. Het onteigeningsplan van 30 oktober 1902⁹⁰ (afb. 7) toont dat de noordelijke rooilijn van de Meersenijsstraat/Sterrenstraat nagenoeg overeenstemt met de noordelijke borstwering van de Sint-Michielshelling aan de Korenmarkt. Omdat het plan voorzag in een verbreding van de Sterrenstraat, de huidige Pakhuisstraat van zowat 7.5 tot 12 meter⁹¹, verdwenen ook de huizen aan de andere zijde van de Sterrenstraat onder de sloophamer. De modaliteiten van de afbraak van het Coelsteen werden vastgelegd in een lastenkohier van 3 januari 1906⁹². De aannemers konden vanaf 1 maart 1906 aan de slag voor de afbraak van de huizen Kleine Korenmarkt 27 (het Coelsteen) en Korenmarkt 23 en 25 (de beide aanpalende woningen naar de Sint-Michielsbrug toe). De gebouwen werden afgebroken tot een 0,5 meter onder de begane grond. De gewelven en vloeren van de kelders en putten werden uitgebroken en dan gevuld met goede grond of fijn afval, vrij van steenbrokken. Een bijzondere voorwaarde was dat de hardstenen deuroplijsting met smeedijzeren waaier ten gunste van de Stad Gent werden gerecupereerd. Tegelijk moesten ook alle andere buurhuizen van het Coelsteen tot tegen de Leie eraan geloven, onder meer ook de beide aanpalende trapgevels.

Waar woonden de fruitverkopers?

Dank zij de handgeschreven notities van Ferdinand Vanden Bemden (*Rues et fonds batis*) is het mogelijk heel wat locaties te bepalen waar fruitverkopers woonden. Hun woningen waren vooral gelegen in de twee bouwblokken aan beide zijden van de straat naar de Sint-Michielsbrug toe, die nagenoeg volledig verdwenen bij de aanleg van de Sint-Michielshelling en de bouw van de

⁸⁹ SAG, MA, Reeks G, Stukken over openbare werken, bundel 189.

⁹⁰ SAG, MA, Reeks G, Stukken over openbare werken, bundel 276.

⁹¹ SAG, MA, Reeks G, Stukken over openbare werken, bundel 191.

⁹² SAG, MA, Reeks G, Stukken over openbare werken, bundel 275.

DANIEL LIEVOIS

Sint-Michielsbrug en van het Postgebouw in het begin van de 20ste eeuw. Daarom was het niet zinvol in het raam van deze bijdrage de woningen van de betreffende fruitverkopers te linken aan op heden nog bestaande huizen. Een approximatieve situering van de woonplaats van de fruitverkopers, uiteraard gebaseerd op een nauwlettende interpretatie van de documenten, is in dit geval toereikend.

Om de woonplaats van de fruitverkopers te situeren werd de omgeving van de Kleine Korenmarkt in vier zones opgedeeld. Dit moet helpen aantonen dat die omgeving inderdaad dé concentratie bij uitstek bood van de fruitverkoop in Gent. Zone A was gelegen tussen de Jan van Stopenberghestraat⁹³ en het neringhuis van de fruitverkopers op de hoek van de Meerseniersstraat⁹⁴. Zone B vormde de zuidkant van de Meerseniersstraat en van zijn verlengde in de Sterrenstraat⁹⁵ tussen het neringhuis en de Leie. Zone C liep van de noordelijke hoek van de Sterrenstraat/Korenmarkt en de Hazewindsteeg. In zone D werden de eerder gespreide woningen van fruitverkopers gerangschikt aan de oostelijke kant van de Korenmarkt, tegen de omheiningmuur van het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk en aan de Cataloniëstraat. Het onderzoek van de Nota's Vanden Bemden wees uit dat er geen fruitverkopers waren gehuisvest op het meer noordelijk gelegen gedeelte van de Korenmarkt, noch over de hele lengte van de Veldstraat en evenmin aan oever van de Leie.

De lijst van de bij naam bekende fruitverkopers volgt als bijlage 1. Hieruit blijkt dat thans voor de bestudeerde periode in totaal 80 fruitverkopers bekend zijn. Van 44 onder hen is er geen woonplaats achterhaald. Dit lijkt vrij veel, maar niet alle onroerende transacties werden in de schepenregisters opgeno-

⁹³ Andere namen waren: sher thomaes of Stopenberch steghe (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 127/1 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 28, 1425-1426, f. 61v, s.d.); meester Thomas steghe ofte Stoppenberch straetken (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 79/6 – RG, Fonds Rijke Klaren, landboek 16de eeuw); Stoeppenbergh straetken (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 85/5 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 58, 1484-1485, f. 110v, akte van 8 maart 1485); borrestraetkin (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 90/4 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 51, 1470-1471, f. 103, akte van 20 april 1471); tstraetken streckende voor Oste sGruters huus (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 87/1 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 38, 1445-1446, f. 175v, akte van 13 juli 1446).

⁹⁴ Andere namen voor de straat tussen de Korenmarkt en de Leie naar de Sint-Michielsbrug toe: Coernaertsteghe (RG, Fonds Sint-Michielskerk Gent, nr. 384, Rentenboek van de armentafel, 1405, s.f.); Coorenaert steghe (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 143/1 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 29, 1427-1428, f. 15, akte van 29 oktober 1427); Spieghelstrate diemen heet de Meerzenier steghe (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 136/4 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 64, 1497-1498, f. 4v, akte van 6 juli 1497); Mersseniers steghe (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 101/3 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 37, 1443-1444, f. 150, akte van 18 mei 1444); Spellestraetkin (UG, Hs. 2484, deel 10, p. 151/5 – SAG, OA, Reeks 301, nr. 87, 1532-1533, f. 97, s.d.)

⁹⁵ Ook Spieghelstraetkin of de Spieghelsteghe genoemd.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

men en bovendien waren sommigen huurder en geen eigenaar. Van de 36 fruitverkopers van wie de woonplaats wel bekend is, woonden er 9 in zone A, 9 in zone B, 15 in zone C en 3 in zone D. De omgeving van de toenmalige fruitmarkt was dus het woonareaal bij uitstek van de Gentse fruitverkopers. Die vaststelling stemt overeen met de middeleeuwse traditie dat de lieden van eenzelfde corporatie hun bedrijf uitoefenden op één locatie in de stad of eventueel op één locatie per parochie of per groep van parochies.

Groothandel in fruit

Tal van Gentse 15de- en 16de-eeuwse contracten bevatten namen van appel- en perenvariëteiten. In die documenten vindt men bovendien namen van leveranciers, van hun klanten-fruitverkopers, leveringsvoorwaarden, prijzen en nog meer details. Omdat deze gegevens in onze contreien weinig werden bestudeerd, zijn er geen echte vergelijkingspunten om op terug te vallen. Jammer genoeg is het niet bekend welke de precieze inhoud was van een Gentse mand, zodat de omrekening naar een huidig gewicht vooralsnog niet mogelijk is. In één document werd eraan herinnerd dat een mand gelijk was aan 7 oude *teelen*⁹⁶. In een rentebezetting in 1515 op een erf te Vogelzang nabij het Hof ten Walle in Gent is er sprake van twee bussen appels⁹⁷. Dat er een aanzienlijk verschil bestond tussen de inhoud van manden in diverse steden blijkt uit een betwisting over manden van Sluis, waarvan er drie minder inhielden dan één Oudenaardse mand⁹⁸. De bekommernis om elk misverstand te vermijden blijkt uit een levering van appels in 1490 die bedongen werd in tonnen. De Gentse fruitverkopers dienden zelf hun bestelling in Sluis en Hoeke te komen ophalen waarbij zij de keus hadden tussen het vullen van hun eigen tonnen of het aanvaarden van de levering naar rato van twee Sluise boomgaardmanden per ton⁹⁹.

Fruitbomen werden als een waardevol bezit beschouwd. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de verdeling van de erfenis van Olivier de Neve, tussen zijn weduwe Zoetine van Ypre en zijn andere erfgenamen. De beide partijen behielden samen de eigendom van vier bomen in het land van Nevele, een boom keizerinperen in het land van Waas en nog een boom in Vinderhoute, drie locaties die toch wel behoorlijk gespreid lagen¹⁰⁰.

⁹⁶ SAG, OA, Reeks 301, nr. 37, 1442-1443, f. 185v/2, akte van 19 september 1442.

⁹⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 61, 1491-1492, f. 31v, akte van 10 februari 1492, met verwijzing naar een schepenakte van 12 april 1415.

⁹⁸ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, kohier 1511-1512, f. 5-6, akte van 24 mei 1512.

⁹⁹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 60, f. 72-72v, akte van 26 januari 1490.

¹⁰⁰ SAG, OA, Reeks 330, Boedelbeschrijvingen Gedele, nr. 15, 1414-1415, f. 46/5, akte van 15 mei 1415.

DANIEL LIEVOIS

Sommige leveringen gebeurden ongetwijfeld door de eigenlijke fruitteilers zelf, maar de geschreven bronnen laten niet toe hen te onderscheiden van fruitleveranciers die fruit bij particulieren gingen opkopen en het dan verder commercialiseerden. De contracten werden in principe afgesloten vóór de volgende oogst – met een partiële voorafbetaling – en omvatten een clause van schadevergoeding aan de koper als de verkoper bijvoorbeeld niet de gewenste hoeveelheden van één bepaalde variëteit kon vinden. Een voorbeeld is de bestelling door Cornelis Deghele en Joris Corbeel bij Adriaen vander Muelne uit Sluis. De totale koopprijs voor 197 tonnen appels bedroeg 20 pond 10 schelling 5 groot, te betalen op de dag van de levering. Er werd een boete bedongen van 2 pond groot van *raucoepe* als een van de partijen het contract verbrak. Hierbij kwam ten laste van de verkoper nog extra 1 pond groot die vooraf was betaald en 10 schelling groot van *lyfcoepe* voor het gelag waarop de kopers de verkoper hadden onthaald¹⁰¹.

De woonplaats van leveranciers geeft een beeld op de streken in de ruime omgeving van Gent waar toen aan de fruitteelt werd gedaan. De bij naam bekende leveranciers waren: Heverdey Been (Zeeland)¹⁰², Pieter Bogaert (Zaamslag)¹⁰³, Stevin Boudins¹⁰⁴, Zegher Bultinc¹⁰⁵, Pieter van Caudenberghe¹⁰⁶, Gillis de Colfmakere, alias De Moer¹⁰⁷, Jan de Colfmakere¹⁰⁸, Joeris Corbeel¹⁰⁹, Adriaen Ghyselins¹¹⁰, Jan van Hanselaer (Baaigem)¹¹¹, Jan Laveric (Niepkerke, Nieppe, Frankrijk, département du Nord)¹¹², Gillis de Mayere (Sint-Niklaas-Waas)¹¹³, Adriaen vander Muelne (Sluis en Hoeke)¹¹⁴, Jacop van Ramout¹¹⁵, Michiel Sacheric¹¹⁶, Joeris

¹⁰¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 60, 1489-1490, f. 72-72v, akte van 26 januari 1490.

¹⁰² SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1482-1483, f. 216/6, akte van 12 juni 1483.

¹⁰³ SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1482-1483, f. 92v/10, akte van 10 januari 1483.

¹⁰⁴ SAG, OA, Reeks 301, nr. 31, 1431-1432, f. 71v/5, akte van 2 mei 1432.

¹⁰⁵ SAG, OA, Reeks 301, nr. 46, 1461-1462, f. 98, akte van 26 juli 1462.

¹⁰⁶ SAG, OA, Reeks 301, nr. 29, 1427-1428, f. 130v, akte van 31 juli 1428.

¹⁰⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 37, 1442-1443, f. 185v/2, akte van 19 september 1442.

¹⁰⁸ SAG, OA, Reeks 301, nr. 37, 1442-1443, f. 185v/2, akte van 19 september 1442.

¹⁰⁹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1482-1483, f. 75v/5, akte van 23 december 1482; SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 175v, akte van 22 mei 1484.

¹¹⁰ SAG, OA, Reeks 156 nr. 1, kohier 1511-1512, f. 5, akte van 24 mei 1512.

¹¹¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 45, akte van 11 oktober 1483.

¹¹² SAG, OA, Reeks 301, nr. 17, 1402-1403, f. 38/4, akte van 7 maart 1403.

¹¹³ SAG, OA, Reeks 301, nr. 60, 1489-1490, f. 123v/6, akte van 3 juni 1490.

¹¹⁴ SAG, OA, Reeks 301, nr. 60, 1489-1490, f. 72-72v, akte van 26 januari 1490.

¹¹⁵ SAG, OA, Reeks 301, nr. 59, 1486-1487, f. 190/2, akte van 6 juli 1487.

¹¹⁶ SAG, OA, Reeks 301, nr. 28, 1424-1425, f. 99v, akte van 6 juni 1425.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

Stocman (Baaigem)¹¹⁷, Heinric Tibaut (Niepkerke, Nieppe, Frankrijk, département du Nord)¹¹⁸, Pieter Valke (Rupelmonde)¹¹⁹, Pieter vanden Vivere (Rupelmonde)¹²⁰, Gheleyn van Waesberghe, zoon van Jan (Zottegem)¹²¹, Willem van der Ween (Nevele)¹²², Gillis de Weert¹²³, Joos de Weert (Nevele)¹²⁴, Jan de Weesterlinc (wellicht streek van Rupelmonde), Heynric Wet (Nevele)¹²⁵, Cornelis Weyns (Zaamslag)¹²⁶ en Heinric Wittewronghele (Nevele)¹²⁷.

Omstreeks het midden van de 15de eeuw komt Rupelmonde aan de Schelde als plaats van herkomst voor. Pieter Valke en Pieter vanden Vivere leverden appels, peren en noten, met als betalings- of leveringstermijn het feest van Sint-Amelberga (10 juli). Die heilige was de patroon van Temse en omgeving en werd vereerd langsheen de bovenloop van de stroom. Die aanwijzing laat toe te veronderstellen dat ook de peren van Jan de Weesterlinc uit de omgeving van Rupelmonde afkomstig waren. Tegen het einde van de 15de eeuw ontving een Gentse fruitverkoper een lading appels van Gillis de Mayere van Sint-Niklaas-Waas. Ook Pieter Bogaert en Cornelis Weyns, beide wonend in Zaamslacht, leverden appels. Pieter Bogaert leverde zijn fruit *ter Zouter Speije*. Hiermee werd bedoeld de zeewaarts gelegen sluis ter hoogte van Sasvan-Gent, die kort na het midden van de 16de eeuw aanzienlijk werd uitgebouwd. Die plek van levering werd ook bedongen voor Heverdey Been die dus ook wel in Zeeland woonde. De Gentse klanten dienden hun bestelling bij Adriaen vander Muelne op te halen in Sluis en Hoeke. In de streek ten zuiden van Gent komen voor: Zottegem (peren geleverd door Gheleyn van Waesberghe, zoon van Jan) en Baaigem (appelen en peren van Joeris Stocman

¹¹⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 19/3, akte van 26 september 1483.

¹¹⁸ SAG, OA, Reeks 301, nr. 17, 1402-1403, f. 38/4, akte van 7 maart 1403.

¹¹⁹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 38, 1445-1446, f. 88/12, akte van 25 februari 1446.

¹²⁰ SAG, OA, Reeks 301, nr. 39, 1447-1448, f. 116v/9, akte van 2 maart 1448.

¹²¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1482-1483, f. 202v/3, akte van 26 mei 1483; SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 212v/1, akte van 23 juli 1484.

¹²² SAG, OA, Reeks 301, nr. 60, 1488-1489, f. 111v/5, akte van 27 juni 1489.

¹²³ SAG, OA, Reeks 301, nr. 56, 1481-1482, f. 74v/3, akte van 29 december 1481; SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 102v/3, akte van 26 januari 1484.

¹²⁴ SAG, OA, Reeks 301, nr. 56, 1480-1481, f. 129/10, 10 juli 1481; SAG, Reeks 301, nr. 56, 1481-1482, f. 74v/3, akte van 29 december 1481.

¹²⁵ SAG, OA, Reeks 301, nr. 56, 1480-1481, f. 129/10, akte van 10 juli 1481; SAG, OA, Reeks 301, nr. 56, 1481-1482, f. 74v/3, akte van 29 december 1481.

¹²⁶ SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 49/3, akte van 5 november 1483.

¹²⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 56, 1480-1481, f. 129/10, akte van 10 juli 1481; SAG, OA, Reeks 301, nr. 56, 1481-1482, f. 74v/3, akte van 29 december 1481.

DANIEL LIEVOIS

en kersen van Jan van Hanselaer). De leveringen van appels en peren uit Nevele werden verricht door Heinric Wittewronghele, Heynric de Wet, Joos de Weert en Willem van der Ween. Deze laatste verkocht in 1489 aan de Gentse fruitverkoper Jan de Sceppere de opbrengst van zes jaar van een perelaar op zijn hof in Nevele. Jan de Sceppere zelf bezat in Nevele onder meer twee peren- en één appelboom die hij in 1492 aan Olivier vanden Briele verhuurde voor een termijn van vier jaar; de huurder diende zelf in te staan voor het nodige stro en de wissen om het fruit in gevlochten manden te verpakken. Een dergelijke afspraak komt meermaals voor. Dit toont aan dat de manden als verloren verpakking werden beschouwd en dat ze ter plaatse werden gevlochten. Het stro beschermde het fruit tegen de schokken bij het transport en tegen het vocht en bood ideale conditionering voor de voorlopige opslag ervan.

De in de contracten vermelde namen van Gentse fruitverkopers waren: Olivier vanden Briele, Lievin Calant, Jooris Corbeel, Jan de Leeu, Jacop Ghistelins, Jan Ghistelins, Jan Ghyselins, zoon van Mathys, Jan Hans, Lieven Hellebuuc, Wouter Hellebuuc, Cornelis de Kele (Deghele), Willem Lambrechts, Jan Leen, Rombout de Mueleneere, Jan Paridaens, Jan de Sceppere, Jan de Sceppere, zoon van Arend, Cornelis de Scrivere, Jan Stuerbaut, Jan Swandin en Pieter de Vos. Van de meesten hiervan is bekend waar zij woonden. Soms zijn zij ook vermeld in andere documenten over de nering.

Uit de contracten kan een en ander worden afgeleid over de prijzen van appels en peren. De prijs kon schommelen van jaar tot jaar, maar dit hing ook samen met de in het contract besproken modaliteiten. Een mand appels kostte 53 groot in 1425, 27 groot in 1432, 22 groot in 1446 (toen ging het om appels en noten), 36 groot in 1463, 35 1/2 groot in 1481 en 36 groot in 1482. In 1483 zijn er twee sterk uiteenlopende prijzen bekend, namelijk 24 groot en 18 groot per mand. Appelen werden in Zaamslacht besteld op 10 januari 1483 om te worden geleverd tegen Sint-Martensmis 11 november 1483; de verkoper liet ze uitzoeken onder den boom, bezorgde stro en wijmen om ze daarmee in manden te verpakken en leverde ze *ter Zouter Speije* voor 18 groot per mand. Een bestelling op 12 juni 1483, te leveren voor Bamis 1 oktober van hetzelfde jaar, kostte 24 groot bij levering *ter Zauterspeye int watre*. Het verschil in prijs wordt hier ingegeven door het feit dat bij de eerste bestelling de afspraak werd vastgelegd toen de bomen nog niet eens bloemen droegen, wat dus vrij speculatief was. De tweede bestelling werd geplaatst na de bloei en werd geleverd in korter bestek waardoor de onderhandelingspositie van de verkoper sterker werd. In 1487 ten slotte kostte een mand *puppinghen* appels 48 groot. Peren waren minstens dubbel zo duur waren als appels: 90 groot in 1482, 98 groot in 1483, 60 of 62 groot in 1484.

Fruitrassen

De classificatie van de vermelde fruitvariëteiten binnen de recente naamgeving is niet evident. Voor de meeste zal dit wellicht nooit mogelijk zijn. Het uitzicht van de in de teksten vermelde variëteiten is immers niet bekend en zonder twijfel komen een aantal kweekvormen nu niet meer voor. Ook de archeobotanie, meer bepaald het archeologisch onderzoek van pitten en zaden, laat niet toe eeuwenoude resten met huidige fruitvormen in verband te brengen, lhoewel een soortdeterminatie meestal wel mogelijk is¹²⁸.

Toch vallen er een aantal rassen te ontdekken die wél nog bekend zijn. Het *Crujdeboeck* van Rembert Dodoens van 1554 vermeldde weinig of geen rassen van de fruitsoorten¹²⁹. De Franstalige naslagwerken van de 17de tot de 19de eeuw bieden weinig soelaas omdat ze de middelnederlandse namen uiteraard niet vernoemen als synoniemen van de Franse namen van fruitrassen. Daarom kan onder meer een uitstekend overzicht als dat van André Leroy hier niet worden aangewend¹³⁰. Veel interessanter is de Nederlandstalige *Fructologia* van Johann Hermann Knoop, al stamt dit werk uit 1763¹³¹. De webstek van de Universiteit van Wageningen (Nederland) biedt heel wat informatie en een interactieve index met synoniemen voor fruitsoorten die Knoop behandelde¹³². Bovendien zijn er studies zoals die van Herman Vandommele op basis van een uitgebreid bibliografisch onderzoek¹³³. De auteur vernoemde heel wat rassen, maar liet na telkens zijn bron te vermelden. In een overzicht onder de redactie van A.C. Zeven¹³⁴ werden tal van namen van fruit in de 14de en 15de eeuw bijeen gesprokkeld¹³⁵. Men steunde zich

¹²⁸ Zie de bijdrage van J. BASTIAENS en A. ERVYNCK in deze *Handelingen*.

¹²⁹ DODONAEUS, R., *Crujdeboeck*, Antwerpen, 1554.

¹³⁰ LEROY, A., *Dictionnaire de Pomologie contenant l'Histoire, la Description, la Figure des Fruits anciens et de Fruits modernes les plus généralement connus et cultivés*, Paris, Poires Tôme I A-C (1869) en II D-Z (1873) en Pommes Tôme I A-L (1873) en Tôme M-Z (1877).

¹³¹ KNOOP, J.H., *Fructologia, of beschryving der vrugtboemen en vrugten die men in de hoven plant en onderhoud*, Leeuwarden, 1763.

¹³² Zie <http://library.wur.nl/speccol/fruithof/pomologia/Pomol/HfdMen.htm>.

¹³³ VANDOMMELE, H., *Peren voor Miljoenen. De geschiedenis van hout- en smoutpeer tot beurré en doynné (Verleden – Heden – Toekomst)*, s.l. [Sint-Niklaas], 1985; VANDOMMELE, H., *Appelen voor Miljoenen. De geschiedenis van paradijsappelen tot golden delicious (Verleden, heden en toekomst van de oervrucht)*, s.l. [Sint-Niklaas], 1980.

¹³⁴ ZEVEN, A.C. (red.) e.a., *De introductie van onze cultuurplanten en hun begeleiders, van het Neolithicum tot 1500 AD*, Wageningen, 1997, p. 86-87.

¹³⁵ Met dank aan Anton Ervynck (VIOE) voor de verwijzing naar dit werk.

DANIEL LIEVOIS

hierbij op publicaties van Baudet¹³⁶, Lindemans¹³⁷, Sangers¹³⁸, Burema¹³⁹ en Vandommele¹⁴⁰.

Bij de verschillende fruitnamen staat het niet vast dat het telkens om echte variëteiten ging. Sommige namen zijn duidelijk of zeer waarschijnlijk identiek. Bij de verschillende fruitnamen staat het niet vast dat het telkens om echte variëteiten ging. Sommige namen zijn duidelijk of zeer waarschijnlijk identiek. In Bijlage 2 volgt een overzicht van de fruitrassen die in Gent en elders in de late middeleeuwen bekend zijn.

Bij de appelnamen resten er na groepering nog zowat zesentwintig verschillende namen, namelijk: *ameldonghen (annelonghen, hannelonghen), blancaerten, blandereelen, blaue baerden, brune zoetinghen, bruninghen, bustinghen, coolinghen, crobeelen, crockettinghen (corkettinghen), groeninghen, hoeghelinghen (ogelinghen, oogginghen, oeghelinghen, oegghelinghen, oegghelijnen, vranssche oeghelinghe), hoginghen (ooghinghen, highinghen), ketelboeters, leydinghen, nieuwe ghebueren, peroeninghen (zomer appelen), pippinghen (puppinghen), ranckoysen, rebauden (rebouden, ribauden), ritsaerden, schyvinghen (schyffinghen, scyvinghen, stivinghen), scioelen (scryoelen, scharrolen), sent jans appelen, tuninghen en zydinghen.*

Voor de peren blijven er na groepering nog vijftientig verschillende namen over, namelijk: *braetpeeren, bruwieren, coevoets peeren, craeypeeren, crupeeren (grupeeren), gaupeeren, gaveelen, hanc ghewissen peeren, peren van Aywières (peeren van ywiers, van ywiere, van Huwiers, van der wiers, heene-wiersche en heynewiersche peren), juede peeren, keerckinghen (kierkinghen), kengeweelen, keizerinperen (keyserinne peeren, keyserpeeren, winter keyserpeeren), peeren van vranx, peeren van elst, pontpeeren, poperynxsche peeren, smout peeren, sucreyen, surelen (suereel peeren, brune suereelen, bruune sereelen, bruusereelen, nevelsche surreelen), tytpeeren, wackerzelen, willekins peeren, witte scruwelen en zommeringhen.*

De leveringstermijnen geven enige aanwijzing voor de pluktijd van het fruit. Tijdens de zomer waren er diverse soorten peren: *braetpeeren, craeypeeren*, zomer *keyserpeeren* en *winter keyserpeeren*; op 10 juli (Sint-Amelbergadag):

¹³⁶ BAUDET, F., *De maaltijd en de keuken in de middeleeuwen*, Leiden, 1904.

¹³⁷ LINDEMANS, P., *Geschiedenis van de landbouw in België*, Antwerpen 1952. Op p. 202 vermeldde Lindemans acht namen van variëteiten van appelen en peren in Gent; hij ontleende zijn informatie aan DIERICX, L.C., 1815, dl. 1, p. 119.

¹³⁸ SANGERS, W.J., *De ontwikkeling van de Nederlandse tuinbouw tot het jaar 1930*, Zwolle, 1952.

¹³⁹ BUREMA, L., *De voeding in Nederland van de Middeleeuwen tot de twintigste eeuw*, Assen, 1953.

¹⁴⁰ VANDOMMELE, H., 1985.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

keyserpeeren, kierkinghen en wackerzelen. 15 augustus was de leveringstijd van zowel appels (*ameldonghen, bustinghen, coolinghen, oghelinghen, pappinghen, ribauden, ritsaerden en scryoelen*) als peren (*craeypeeren, keyserpeeren, nevelsche surreelen en peeren van Huwiers*). Ook op 1 oktober (Bamis) leverde men appels (*bruin soetinghen, hannelonghen, ketelboeters, oegelinghen, nieuwe ghebueren, peroeninghen, pappinghen, rebauden, scryoelen, stivinghen, sucreyen en zydinghen*) en peren (*keyser peeren, peeren van der wiers en zommeringhen*). Tussen 1 oktober en 11 november (Sint-Martensmis) kwamen er andere appelsoorten binnen, namelijk *blandereelen* en *vranssche oeghelinghe*. Het meest voorkomende leveringsmoment van appels schijnt wel 11 november te zijn geweest. We troffen hierbij aan: *blancaerten, bruninghen, brune zoetinghen, crokettinghen, hoghinghen, oegelinghen, ooghinghen, pappinghen, ranckoysen, rebouden, rokettinghen, scrioelen, schyvinghen, tuninghen en zydinghen*. De enige perensoort die op 11 november werd geleverd waren *keerckinghen*.

Aankopen van andere fruitsoorten werden niet teruggevonden, behalve dan twee transacties over kersen, beide in 1483. Vooreerst verkocht Jan van Hanselaer, wonend in Baaigem, aan Jan de Sceppere 13 *rytseelen spaenssche kersen*¹⁴¹. Een nadere aanwijzing over het gewicht vindt men bij de verkoop van 25 *ritseelen spaenschen kerssen*, waarbij elk *ritseel* 22 pond woog¹⁴².

Vijgen en rozijnen

Vijgen en rozijnen werden in de late middeleeuwen vrij veel geconsumeerd. De tot nu toe oudst bekende vermelding in Gent dateert van 1393. In een eerder geciteerde marktreglement werd aan de fruitverkopers een verbod opgelegd om tussen de Sint-Niklaaskapel op de Korenmarkt en de Vismarkt, de huidige Groentemarkt, vijgen of rozijnen te verkopen. Hoger werd uiteengezet hoe de fruitverkopers zich op de toenmalige Vismarkt zelf verdrongen bij de verkoop van vijgen en rozijnen.

In 1395 brak er een geschil uit tussen de nering van de kaasverkopers en die van de fruithandelaars. Bij wijze van uitzondering mochten de kaashandelaars tijdens de vasten gedroogde zuidvruchten zoals vijgen, rozijnen en dergelijke meer verkopen. De vastenplicht gold tijdens de veertig dagen tussen Aswoensdag en Pasen. Heel de vasten lang en ook op de andere vrijdagen en zaterdagdagen was het bovendien verboden vlees, dierlijk vet, eieren, zuivel, en

¹⁴¹ SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 18v, akte van 26 september 1483. Zie SAG, NVDH, F1, Fruitverkopers.

¹⁴² SAG, OA, Reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 45, akte van 11 oktober 1483. Zie SAG, NVDH, F1, Fruitverkopers.

dus ook kaas, te gebruiken. Op zondagen werd er niet gevast. De vermelde toegeving aan de kaasverkopers is bijgevolg te beschouwen als een commerciële compensatie. De onenigheid tussen de beide neringen had evenwel te maken met het moment waarop deze uitzonderingsmaatregel inging. De fruitverkopers stelden vast dat de kaashandelaars *begonsten wegghen ende vercoepen vijghen, rosinnen ende dat daer toebehoirt* in de week voor papenvastenavond en dat zij dit ook zo wilden handhaven. Met papenvastenavond bedoelde men de zevende zondag voor Pasen. Op de daaropvolgende woensdag ving de vasten officieel aan; hij werd als Aswoensdag ingesteld door de synode van Benevento in 1091. Al op het concilie van Nicea in 325 had de christelijke kerk de duur van de vasten vastgelegd op veertig effectieve vastendagen. Namelijk zeven weken, min de zeven zondagen en min de maandag en dinsdag voorafgaande aan Aswoensdag. De geestelijken vinghen hun vasten evenwel aan op de zondag – of dus op zaterdagavond na zonsondergang – daarvoor, dus op papenvastenavond. Die discrepantie tussen het begin van de vasten voor geestelijken en voor leken gaf aanleiding tot de betwisting tussen de Gentse kaasverkopers en fruitverkopers. De deken van de fruitverkopers betoogde dat het standpunt van de kaasverkopers niet correct was en dat zij geen fruit mochten wegen, venten, uitstallen en verkopen voor Aswoensdag. De kaasverkopers preciseerden dat traditioneel gewoon waren *fruit te wegghene, te venten, te stelne ende te vercoepene vyf daghe voer asschewoensdach ende dat te beghinnene svrindaeghs voer papevastenavonde ende tsaterdaeghs, smaendaeghs ende sdiicendaeghs daer naest volghende*. Men bemerkt dat de zondag niet werd vermeld omdat er dan niet werd gevast.

Het geschil werd voorgelegd aan Jan Hebbel, opperdeken van de kleine neringen, en zijn collega's dekens¹⁴³. Zij beslisten dat met het oog op het *ghereescepe, nutschip ende profijt vanden goeden lieden vander stede ghemeenlic* de kaasverkopers gedroogd fruit mochten beginnen verkopen op maandag en dinsdag voor Aswoensdag en niet eerder¹⁴⁴. Die beslissing was alleszins in overeenstemming met de kerkelijke traditie. Voor de maaltijden der geestelijken was er geen probleem: zij vastten niet op zondag en konden zich desgewenst voor hun magere keuken van maandag en dinsdag vooraf bevoorraden bij de eigenlijke fruitverkopers.

De kaasverkopers dienden voor de hiervoor behandelde compensatie een vergoeding van 1 groot per week te betalen aan de fruithandelaars. Dit blijkt uit

¹⁴³ Namelijk Francois Sysone, van de vleeshouwers, Jan Deinoet, van de visverkopers, Jan Sersymoens, van de makelaars, Jacop Sneevoet, van de barbiers, Jacop Peynaert, van de brouwers, Arent Everwiin, van de schiplieden, Tomaes Stuerem, van de grauwwerkers, Jan van Erleghem, van de lammerwerkers, Jan vanden Pitte, van de cordewaniers, Juliaen vanden Cleighate, van de sceppers, en anderen.

¹⁴⁴ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 38/1 en f. 39/2, twee exemplaren van de chirograaf van 29 mei 1395. Zie SAG, NVDH, N2, Fruit.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

een ander geding tussen de beide neringen. De deken en de gezworenen van de fruitverkopers eisten de betaling van dit recht op en steunden hierbij op de traditie, op vonnissen die hiervan melding maakten en op het feit dat de kaasverkopers dit recht sinds meer dan 28 jaar betaalden aan de deken van de fruitverkopers. De deken van de kaasverkopers repliceerde dat hij er zich wel bewust van was dat sommige kaasverkopers die gedroogd fruit verkochten de gewoonte hadden 12 mijt, dus een 1/2 groot te geven en dat het de gewoonte was dat de beide dekens dit bedrag samen in drank omzetten. Al hadden sommigen misschien zelfs 1 groot gegeven, toch was hij van mening dat dit geen recht mocht worden genoemd en dat twintig jaar onrecht niet mocht worden gelijkgesteld met één dag recht. Hij ontkende dan ook de bewering van de deken van de fruitverkopers dat de leden van de nering der kaasverkopers dit vanouds hadden betaald en dat het ging op een verworven recht. Na verdere pleidooien en bewijsvoering werden de fruitverkopers in het gelijk gesteld. Voortaan betaalde elke kaasverkoper die in de vasten vijgen en rozijnen wens- te te verkopen, een vergoeding van 1 groot per week, die werd ontvangen door de deken van de fruitverkopers ten behoeve van zijn nering. Dit vonnis werd geveld op 24 maart 1424 (oude stijl) door opperdeken *her Clays* van Hoedevelde en zijn collega's dekens¹⁴⁵.

De druk van de internationale handel in zuidvruchten lijkt te zijn toegenomen tegen de tijd dat Karel de Stoute het bewind overnam uit de handen van zijn vader Filips de Goede. Dit leidde meteen tot een aanvaring tussen de Gentse fruitverkopers en de Venetiaanse kooplieden. De Gentse schepenen van de Keure kregen eind 1465, begin 1466 het bezoek van *her Franciscus Georgius*, de afgevaardigde van de consul van de natie der Venetianen in Brugge, die vergezeld was van meerdere *galeyers*. Met *galeyers* of *maroniers* werden de Venetiaanse schip- en kooplieden bedoeld. Na overlegging van zijn geloofs- brieven gaf hij te kennen dat het ter kennis was gekomen van de consul en van de natie dat de *maroniers ende dienaers vander galeyen* van de natie hadden aangemeerd in de Zwinhaven te Sluis. Vervolgens waren zij naar Gent geko- men om er hun goederen te verkopen. Hun zogenaamde *portaije* omvatte groene en witte gember, peper, kruidnagels, *rosinen van corinten* en andere, pruimen van Damascus en dergelijke. Zij beweerden dat zij die waren tradi- tieoneel invoerden en verkochten in Gent, Brugge en elders in het hele land van Vlaanderen en Brabant. Die praktijk, inzonderheid als het gebeurde per gewicht – dit wil zeggen in kleine hoeveelheden – werd hen nu in Gent ver- boden op het verzoek van de dekens en hun gezworenen van de neringen van de kruideniers en van de fruitverkopers. Dit had geleid tot een geschil tussen de *galeyers* en de vermelde dekens. Die *galeyers*, zo betoogde Georgius, waren simpele lieden en dienaars van de Venetiaanse natie, die zelf weinig beslagen waren in juridische aangelegenheden. Georgius verwees naar een

¹⁴⁵ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 75. Zie SAG, NVDH, N2, Fruit.

DANIEL LIEVOIS

vidimus waarbij aan zijn natie een privilegie was toegekend door wijlen een hertogin van Bourgondië. Op grond daarvan werd aan de *maroniers* en hun dienaars, die in het Zwin aanlegden, toegestaan hun *portaige* te verkopen in heel Vlaanderen, zowel in de goede steden als daarbuiten en insgelijks in Brabant, en dit gedurende vijftig dagen nadat zij hadden aangemeerd. Niet enkel dit privilegie was hen bevestigd door de huidige hertog, maar ook hun oude *costumen*, onder meer over de verkoop van de vermelde waren per gewicht op openbare plaatsen en andere. Dit werd hen zonder probleem toegestaan in Brugge en in Antwerpen, zoals hij het diverse keren zelf had kunnen vaststellen. Verder stelde Georgius dat de verkoop per gewicht beter was dan *by hoopen of met scotelen* omdat de kopers dan beducht waren dat zij te weinig ontvingen. Zij zouden zich dan tot het gerecht kunnen wenden en de *galeyers* aanklagen als bedriegers, wat tot nadeel zou strekken van de Venetiaanse natie. *Her* Franciscus Georgius verzocht dus dat de *galeyers* en *maronniers* hun oude gewoonte zouden mogen behouden op basis van het privilegie van de *portaige*. Hij verzocht verder de schepenen van de Keure dat zij een goed woord zouden doen voor de Venetiaanse natie bij de dekens en gezworenen van de beide betrokken neringen.

Deze laatsten protesteerden echter tegen zijn beweringen. Volgens hen hadden de kooplieden of *galeyers* van de Venetiaanse noch van enige andere natie ooit de gewoonte gehad om hun *cruudt*, *specerye*, *rossinen* of andere koopwaar op openbare plaatsen binnen de stad Gent per gewicht te verkopen. Het was wel mogelijk dat zij die in kelders en heimelijk verkochten, maar daarvan hadden de dekens geen kennis. Zij ontkenden verder dat de *galeyers* over de voorrechten beschikten die door *her* Franciscus Georgius werden vermeld. En al mocht hij die rechten bewijzen op grond van oorkonden, toch zou dat de rechten van de kruideniers en fruitverkopers niet verminderen omdat zij konden aantonen dat in Gent de verkoop per gewicht uitsluitend aan de beide betrokken neringen toekwam. Al in 1446 was er door schepenen van de keure en op klacht van de kruideniers aan de *galeyers* een verbod opgelegd om *huerlieder cruudt oft specie* per gewicht in Gent te verkopen zolang zij geen bewijs hadden geleverd van hun privilegies of van de door hen vermelde vidimus. Zij betoogden verder dat de beide neringen en alle andere neringen van de stad, tot 53 in getal, eveneens over een vorstelijk privilegie beschikten die aan iedereen verbood iemand anders nering uit te oefenen en dit op een boete van 20 pond parisis.

Uiterst merkwaardig is het volgende argument dat verdient tekstueel te worden weergegeven: *Ende en ware niet te ghelykene de voorseyde stede van Brugghe noch Andwoorpen van ghelyken in dit stic byder voorseyde stede van Ghent, want de voornoemde twee steden zijn coopsteden ghefondeert up coopmanscepe principalic ende de stede van Ghent was ghefondeert up brootwininghe ende neeringhe van elc andren zo elc weten mochte ende daghelicx ansien.* Vrij vertaald: In deze materie mag men Brugge en Antwerpen zeker

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

niet vergelijken met Gent. De beide eerstgenoemde steden zijn handelssteden, in hoofdzaak gefundeerd op de handel. De essentie van Gent daarentegen berust op de broodwinning en op nering, wat eenieder toch dient te weten en dagdagelijks kan vaststellen! Dit politiek-economisch statement drukt op onwaarschijnlijk scherpe wijze uit hoe heel wat Gentenaren hun eigen gemeente bekeken. Men vindt hierin een andere visie op wat van buitenaf als stedelijk particularisme werd gedoodverfd. Tevens kan men hierin een verre voorspiegeling zien van de zo uitzonderlijke Calvinistische stadsrepubliek, van de vroege industrialisering en van Gent als een van de pijlers van het nationale en internationale socialisme.

Tot conclusie eisten de beide dekens dat de schepenen aan de bedoelde kooplieden en *galeyers* verboden hun waren af te zetten, inzonderheid in kleine hoeveelheden. Zij vroegen bovendien de bijeenroeping van een vierschaar om hun privileges te bevestigen indien die werden bedreigd door de privileges of door de tradities van verkoop waarop Georgius zich beriep.

Her Franciscus Georgius reageerde met het aanbod dat hij zijn rechten zou bewijzen. Hij betoogde bovendien dat de traditionele verkoop in kelders diende te worden beschouwd als gebeurd op een openbare plek. De *maronniers ende galeyders* die in een goede stad aankwamen, hadden de gewoonte op de plek waar zij logeerden *de baniere van sente marcke* uit te steken, waarmee zij openlijk te kennen gaven dat zij aldaar hun koopwaar aan het publiek aanboden. *Her Franciscus Georgius* voegde daaraan toe dat het verbod dat in 1446 werd uitgevaardigd, enkel betrekking had op de *maronniers*, die slechts dienaars zijn, maar dat dit de rechten en privileges van de Venetiaanse natie niet aantastte omdat de consul of de natie niet werden gehoord. Het kwam immers aan hen toe hun rechten en privileges te verdedigen. Daarom was de akte van 1446 van generlei juridische waarde.

De dekens en hun gezworenen wezen die bedenkingen van de hand omdat volgens hen de kelders niet als openbare verkoopplaatsen mochten worden beschouwd. Verder hielden zij zich bij hun eerder vermelde standpunten. De schepenen hielden zich in hun vonnis van 4 januari 1466¹⁴⁶ op diplomatische wijze op de vlakte. Zij stonden aan de dekens van de kruideniers en van de fruitverkopers toe de wettelijke vierschaar aan te vragen om hun rechten te bevestigen tegen om het even wie. De schepenen zegden op impliciete wijze dat zolang die vierschaar niet tot een verdere beslissing had geleid, het aan de vreemde verkopers verboden was kruiden en gedroogde zuidvruchten te koop aan te bieden.

¹⁴⁶ SAG, OA, Reeks 301, nr. 48, 1465-1466, f.52, akte van 4 januari 1466. Zie SAG, NVDH, N2, Fruit.

Alleszins lijkt het duidelijk dat de bedoelde vierschaar nooit werd bijeenge-roepen, want in 1476 werd aan de *galeyers* eens te meer hetzelfde verbod opgelegd. Deken meester Jan vander Ghyst en zijn gezworenen verschenen toen voor de schepenen en herinnerden hen eraan dat er voor enige tijd een zaak aanhangig was gemaakt tegen *cooplieden gheseyt galeyers* omdat de nering hen had verboden hun *portaige*, bestaande uit rozijnen en andere waren per gewicht te verkopen. De *galeyers* beriepen zich opnieuw op een privilege dat zij beweerden te hebben verkregen van hertog Jan zonder Vrees en dat gold in heel Vlaanderen en dus ook in stad Gent. Zij waren door de schepenen afgewezen tot zij dit privilege hadden voorgelegd. Toch waagden zij het in 1476 eens te meer hun handeltje verder te zetten, wat in strijd was met de belangen van de nering en met de uitspraak van schepenen. De *galeyers* beweerden dat zij geen kennis hadden van die gerechtelijke uitspraak en dat zij gewoon waren hun waren te verkopen, zowel binnen Gent als elders, zonder dat iemand hen dit had belet. De schepenen wezen ook deze keer de verdediging van de *galeyers* af tot zij hun privilege en tradities hadden bewezen¹⁴⁷.

Ook in 1479 kwam dezelfde problematiek weer te berde. Rougier Catelaen, een poorter en inwoner van Brugge, beklaagde zich bij de schepenenbank van de Keure dat deken Jan vanden Bogaerde en zijn gezworenen van de fruitverkopers hem hadden belet te verkopen *rosijnen van surien in groote fraijellen* die hij naar zijn zeggen had aangevoerd ten dienste van de inwoners van Gent¹⁴⁸. Met *fraijellen* waren wellicht de manden of matten bedoeld waarin de rozijnen uit *surien* (Syrië) waren verpakt. De fruithandelaars antwoordden dat hun nering een vanouds erkende nering was en dat het aan personen van een vreemde natie, of aan poorters van Brugge of elders verboden was hier vijgen of rozijnen te verkopen in grote of kleine hoeveelheden. Wie niet vrij was in de nering mocht dergelijke goederen niet verkopen. Indien het aan Rougier Catelaen of aan anderen werd toegestaan dergelijke goederen in de stad te brengen, dan nog mochten ze niet te koop worden gesteld. Er was hierover eerder een geschil geweest tussen deken Olivier de Grave en kooplieden van Portugal die ook een poging hadden aangewend om vijgen en rozijnen te verkopen. Zij beweerden dat zij dit elk jaar mochten doen in heel Vlaanderen en dit gedurende een termijn van zes weken. Bij het hoger vermelde vonnis van januari 1466 en bij diverse andere vonnissen waren de Portugese kooplieden – in 1466 waren het alleszins Venetianen – door de Gentse schepenen teruggedfloten. Catelaen voerde aan dat hij als koopman grote schade leed

¹⁴⁷ SAG, OA, Reeks 301, nr. 53, 1475-1476, f. 57v/2, akte van 1 februari 1476. SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 146. Zie SAG, NVDH, N2, Fruit.

¹⁴⁸ SAG, OA, Reeks 175, Nering van de fruithandelaars, nr. 2, akte van 11 februari 1479; SAG, OA, Reeks 156 nr. 1, f. 138v, en een tweede exemplaar zonder foliering, akte van 11 februari 1479.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

indien hij de rozijnen die hij met grote kosten naar Gent had laten brengen, niet mocht verkopen. Als hij had geweten dat de fruitverkopers hem dit zouden beletten, dan had hij dit risico niet gelopen. De schepenen beslisten op donderdag 11 februari 1479 met het akkoord van de fruitverkopers dat Rougier Catelaen voor deze enkele keer zijn vijgen in het groot mocht verkopen *metten fraijelle* zonder enig andere maat of gewicht te hanteren. Dit diende te gebeurd te zijn vóór de zonsondergang op zaterdag. Daarna diende hij de onverkochte rozijnen uit de stad weg te voeren naar waar het hem geliefde. De schepenen preciseerden dat een dergelijke toegeving in de toekomst niet meer mocht worden verwacht.

In hetzelfde jaar 1479 was er nog een ander conflict over de verkoop van vijgen en rozijnen tijdens de vasten. Jan vanden Bogaerde, deken van de fruitverkopers, had aan kaasverkoper Joos Spigghe een boete van 3 pond parisis of dus 5 schelling groot opgelegd omdat hij voor de middag bij hem thuis had gedaan *tooch, wincle ende vercoopinghe* van vijgen en rozijnen in strijd met de belofte die daaromtrent eerder had gedaan. De opperdeken en zijn collega's dekens dwongen Spigghe zich bij de boete neer te leggen. Zij hoorden verder zijn belofte dat hij de gelaakte praktijk in het vervolg zou achterwege laten¹⁴⁹. Daarmee was de kous echter niet af, omdat de nering van de kaasverkopers het standpunt steunde van Spigghe, die dus weigerde de boete te betalen. Daarop gingen Jan vanden Bogaerde, deken van de fruitverkopers, en Jan de Zeelandere, deken van de kaasverkopers, met elkaar in de clinch. Laatstgenoemde beriep zich op zijn jurisdictie over Spigghe als kaasverkoper. De deken van de fruitverkopers repliceerde dat Spigghe onderworpen was aan de wetten van de fruitverkopers als hij tijdens de vasten gedroogd fruit verkocht. Hij kreeg gelijk van de opperdeken en zijn collega's, die Joos Spigghe veroordeelden tot betaling van de boete en van de gerechtskosten¹⁵⁰.

Tegen het einde van de 15de eeuw werd de druk nog groter om de liberalisering te bekomen van de invoer en de verkoop van vijgen en rozijnen, tegen de voorrechten van de fruitverkopers in. Die waren er als de kippen bij om de onverlaten met een boete van 20 pond parisis te bedenken, maar steevast voerden de schepenen ze af en kwamen de schuldigen er goedkoop onder uit met de belofte niet in herhaling te vallen. In 1487 gebeurde dit met kruidenier Joeris vande Stichelen¹⁵¹, in 1493 met Vincent vande Wyngaerde¹⁵² en met

¹⁴⁹ SAG, OA, Reeks 175, Nering van de fruitverkopers, nr. 3, Ordonnanties, akte van 23 juni 1479

¹⁵⁰ SAG, OA, Reeks 172/1, Nering van de kaasverkopers, nr. 3, Ordonnanties, akte van 9 juni 1480.

¹⁵¹ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 150, akte van 3 december 1487.

¹⁵² SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, f. 179, akte van 5 maart 1493.

DANIEL LIEVOIS

wollewever Lievin van Heyste¹⁵³ en het jaar daarna met Pieter vander Poorten¹⁵⁴.

Bijzonder interessante details biedt een vonnis van 20 maart 1497 tegen Cornelis Hekele, een vrije fruitverkoper. Hij riep zijn deken Willem Lambrechts ter verantwoording omdat hij hem had verboden rozijnen te verkopen op het Sint-Veerleplein, wat aan zijn collega's fruitverkopers wél werd toegestaan. De deken antwoordde dat hij zich steunde op een uitspraak van zijn gezworenen, na een reglementaire dagvaarding door de knaap van de nering. De reden waarom Hekele zijn rozijnen niet meer mocht verkopen op het Sint-Veeleplein was dat *tzelve rozyn tarters rozyn was*. Opperdeken *her* Jan van Sycleer en zijn collega's dekens hadden immers verboden *tarters rozyn noch sexsche vighen* te verkopen op het Sint-Veerleplein. De vraag wat *tarterse* rozijnen waren, komt verder aan de orde; met *sexsche vighen* waren wellicht droge vijgen (*des figues sèches*) bedoeld. Hekele repliceerde dat hij geen *tarterse* rozijnen verkocht, maar *malikes* rozijnen (wellicht rozijnen van Malaga) en dat zijn leverancier hem die als *maliques* en niet als *tarterse* rozijnen had verkocht. Die leverancier bevestigde dit trouwens onder ede voor de schepenen van de keure. Deken Lambrecht presenteerde toen bewijsmateriaal aan te voeren van binnen en buiten de stad met getuigenissen *vanden discreetsten ende goeden ouden mannen van eeren*. Bovendien voerde hij een certificatie aan, voorzien van het zakenzegel van de stad Brugge. De dekens van de kruideniers en van de fruitverkopers aldaar, beide gesteund door hun gezworenen, hadden voor de Brugse schepenen bevestigd wat de Gentse deskundigen hadden betoogd, namelijk dat zowel de rozijnen van *Malicque* als die van *Marvellen* (van Marbella) al sedert onheuglijke tijden in Brugge en elders werden verkocht als *tarters rozyn*. Hekele wees het getuigenis af van de leden van de Gentse nering van fruitverkopers omdat die onder druk waren gezet door deken Lambrecht. Deze repliceerde dat niemand meer deskundig was dan zij die de nering bedreven of bedreven hadden en dan wie in Brugge of elders dergelijke koopwaar verkochten. Daarom hadden de gezworenen en de raad van de fruitverkopers aan Cornelis Hekele verboden nog *tarterse* rozijnen te verkopen op het Sint-Veerleplein, in overeenstemming met het vonnis door opperdeken *her* Jan van Sycleer en zijn collega's dekens. Die uitspraak werd op 20 maart 1497 bevestigd door *dher* Jan Hueriblok, de toenmalige opperdeken, samen met zijn collega's dekens van de neringen in Gent. Cornelis Hekele mocht niet enkel zijn rozijnen niet meer verkopen op het Sint-Veerleplein, maar hij draaide ook op voor de gerechtskosten¹⁵⁵.

¹⁵³ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, s.f., akte van 9 mei 1493.

¹⁵⁴ SAG, OA, Reeks 175, Nering van de fruitverkopers, nr. 4, akte van 14 april 1494.

¹⁵⁵ Gedaan op maandag 20 maart 1496 voor Pasen, dus 1497 n.s. (SAG, Reeks 156, nr. 1, f. 186-187).

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

Wat er mis was met de *tarterse* rozijnen kon (nog) niet worden achterhaald¹⁵⁶, maar toch kwamen er in het begin van de 16de eeuw nog meer klachten over de kwaliteit. In 1500 stelden deken Jan van den Bogaerde en zijn gezworenen Willem Lambrechts, Jooris Corbeel, Lievin Ellebuuc en Gillis Lievins vast dat er *onduechdelicken rosynen* te koop werden aangeboden. Op hun verzoek lieten de schepenen de baljuw de betwiste waar in beslag nemen voor verdere beoordeling¹⁵⁷. Daarop vaardigden zij op 31 juli 1501 een voorgebod uit waarbij alle vijgen en rozijnen die in Gent binnenkwamen vooraf dienden te worden geschouwd door de dekens en telkens twee gezworenen van de neringen van de fruitverkopers en de kaasverkopers, die hun beslissing namen bij meerderheid van stemmen. De schepenen stelden op 22 september 1501 het bedrag van de boete op 50 pond parisis¹⁵⁸. Fruitverkoper Willem Lambrechts waagde het toch 5 vaten of *toppen* rozijnen uit Brugge in zijn huis te brengen, wat in strijd was met de privileges van de fruithandelaars en de kaasverkopers. Na waardering werden ze ondeugdelijk bevonden. Lambrechts verweerde zich duchtig, maar toch werd hij op klacht van Jan Sersanders, onderbaljuw van Gent, op 5 maart 1504 veroordeeld tot een boete van vijfmaal 3 pond parisis¹⁵⁹.

Ook het eerder behandelde reglement van 1506 kon niet alle moeilijkheden van de baan helpen. Bovendien waren de schepenen steeds meer geneigd oogluikend toe te kijken wanneer de monopolie van de fruitverkopers werd geschonden. Bijvoorbeeld in 1507 daagden deken Claeys Lambrechts en zijn gezworenen, samen met deken Pieter de Vos en de gezworenen van de kaasverkopers, de fruitverkoper Lievin Hellebuuc voor de schepenbank. Hij had gedroogd fruit laten invoeren zonder het vooraf te laten waarden. Hellebuuc beweerde van zijn kant dat de vijgen en rozijnen niet werden aangevoerd om in Gent zelf te worden gesleten, maar om elders aan de man te worden gebracht. De schepenen ontsloegen hem van de boete, maar veroordeelden hem in de kosten¹⁶⁰.

In 1510 ten slotte deed zich een conflict voor over de verkoop van rozijnen, het laatste dat ons bekend is voor de opheffing van de nering der fruitverkopers. Jan Righoet (of Ryghoet), een koopman uit Brugge, vroeg meer uitleg over het verbod hem opgelegd door deken Willem Stoop en gezworenen van de nering, om een hoeveelheid rozijnen te koop aan te bieden die hij *in groote*

¹⁵⁶ Mogelijk betrof het rozijnen die werden geproduceerd in gebieden onder de dominantie van de Turkse sultan.

¹⁵⁷ SAG, Reeks 156, nr. 1, f. 181.

¹⁵⁸ SAG, OA, Reeks 108bis, Voorgeboden, nr. 50, Fruiteniers, akte van 31 juli 1501.

¹⁵⁹ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, s.f. (na kohier 1510-1512), akte van 5 maart 1503.

¹⁶⁰ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, s.f. (na kohier 1510-1512), akte van 1 maart 1507.

stycken in Gent had laten aanvoeren. De Gentse fruithandelaars beriepen zich op hun aloud privilege dat geen koopman, vreemdeling, Brugs poorter of wie ook, in Gent vijgen of rozijnen mochten invoeren om ze hier te verkopen *in groots ofte in cleenen pennewaerden*. Ook al werd aan Jan Righoet of aan anderen toegestaan die vijgen of rozijnen binnen Gent te brengen, toch mochten ze enkel worden verkocht door vrije fruitverkopers. De Bruggeling stelde daar tegenover dat hij toch vermoedde dat hij rozijnen mocht aanvoeren om ze in het groot te verkopen. Dit bracht de nering toch geen schade toe omdat die was opgericht om in het klein te verkopen. De schepenen traden zijn standpunt bij, maar als hij zijn rozijnen niet kon verkopen aan vrije fruithandelaars - en aan niemand anders - diende hij zijn waar meteen buiten de stad te brengen¹⁶¹.

Bij al die betwistingen kan men tussen de regels lezen dat de verkoop van exotisch fruit gaandeweg in belang toenam. Dit ging gepaard met een groeiende reactie vanwege de voorstanders van meer liberalisering van de handel tegen de oude monopolies van de lokale neringen. Een en ander werd ongetwijfeld versterkt door het opnemen van de Nederlanden in een ruimere internationale context na de Vrede van Cadzand in 1492 en vooral na het huwelijk van hertog Filips de Schone met Johanna van Castilië in 1496. Dat de nering van de fruitverkopers na haar opheffing in 1540 ingevolge de repressie na de Gentse opstand tegen Karel V geen tweede kans kreeg, is dan ook beter begrijpelijk.

Fruit eten

De fruitmarkt was voor de Gentenaren een hoorn van overvloed die hen voorzag van allerlei lekkere fruitsoorten. Ze werden zomaar uit het vuistje gegeten als ze op hun best waren, maar ook zachtjes geeraard in de warme asse als het om harde braadperen gingen. Appelen werden in schijfjes gesneden en op lijnen gereggen om ze te laten drogen. Ten slotte kwamen ze terecht in allerlei gerechten die soms werden genoteerd in kookboeken (bijlage 3).

Uit wat vooraf gaat kan de indruk ontstaan dat er geen fruit werd geteeld binnen Gent zelf. Niets is minder waar. Het groene areaal binnen de stadsmuren was aanzienlijk. Men hoeft maar een blik te werpen op het Panoramisch Gezicht van 1534 om vooral in de perifere gebieden de fruitbomen in bloei te zien staan. Die boomgaarden of kriekerijen brachten ongetwijfeld voldoende op om de eigenaars toe te laten een deel van de oogst te koop aan te bieden. Er bestaan heel wat aanwijzingen dat de fruitverkopers zelf boomgaarden in

¹⁶¹ SAG, OA, Reeks 156, nr. 1, s.f. (tussen kohier 1507-1508 en kohier 1508-1509, akte van 8 februari 1510).

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

eigendom of in pacht bezaten, maar op dit thema wordt hier niet dieper ingegaan. Bij wijze van voorbeeld de analyse van een pachtcontract van 1421¹⁶². Jan van Melle verhuurde aan fruitverkoper Jan de Zwarte voor een termijn van vijf jaar *eene krykerye* gelegen op het einde van *Huckeram* – in de omgeving van de huidige Belgradostraat. In dit geval betekende het woord kriekeryj enerzijds een kriekenboomgaard, maar er groeide ook ander fruit en groenten. Behalve de pachtsom diende de pachter de helft te leveren van alle krieken, druiven, salie en venkel. Jan de Zwarte stond in voor het ruimen en onderhouden van de grachten en hagen. Van de nabij gelegen vijver beschikte elk over een kwart. Jan van Melle behield een sleutel die hem, zijn vrouw en zijn gezin toegang tot de boomgaard verschafte. Hij reserveerde trouwens voor zijn eigen verbruik twee krikelaars bij de vijver en vier perenboompjes die hij zelf had aangeplant. Al wat Jan de Zwarte *winnen sal van kerven van boomen* - zijn nieuw geënte fruitbomen dus - diende hij op het einde van zijn pacht achter te laten.

Prinselijk fruit

Ook in het prinselijke Hof ten Walle, de Gentse residentie van de hertogen van Bourgondië, werd er fruit geteeld¹⁶³. In de 15de-eeuwse rekeningen was er voor het eerst in 1422 sprake van een boomgaard. Hij was gelegen ten zuiden en ten westen van het centrale hof en maakte deel uit van de zogenaamde Leeuwenmeers. Wellicht in die zone werden er in 1416 veertig jonge bomen aangeplant, namelijk appelaren, perelaren en andere fruitbomen. De kastelein of verantwoordelijke voor het Hof ten Walle kocht in 1419 160 vierkant gezaagde stukken hout om de aanplantingen tegen het grazende vee te beschermen. Maar ongetwijfeld waren er meer kapers op de kust, want bij afwezigheid van de vorsten konden de kastelein noch de muren de Gentenaren, jong of oud, beletten de fruitbomen te komen plunderen¹⁶⁴.

Ook de druiventeelt werd aan het Hof ten Walle druk beoefend. Op dit aspect wordt in deze bijdrage niet in detail ingegaan. De wijnstokken kregen hun jaarlijkse onderhoud, vooral in de periodes dat de hertogen of zijn gezin vaker in Gent verbleven. Ze waren te vinden in de tuinen, op de zogenaamde mote, het eiland in de slotgracht, en vanaf 1449 en 1451 tegen de tuinmuren.

Maar ook aalbessen en frambozen waren in trek bij de hertogelijke familie. Hertogin Isabella van Portugal, de derde echtgenote van Filips de Goede, beschikte over een eigen tuin. In het vooruitzicht van haar bezoek in 1457, het eerste na de Gentse opstand in 1452, werd die groenzone opgefrist. Omdat de

¹⁶² SAG, OA, Reeks 301, nr. 26, 1420-1421, f. 50-51, akte van 5 maart 1421.

¹⁶³ LIEVOIS, D., Op bezoek bij de hertogen van Bourgondië, in: Het prinselijk hof ten Walle in Gent, Gent, 2000, p. 120-124.

¹⁶⁴ LIEVOIS, D., 2000, p. 167.

houten afrastering het had begeven, besloot kastelein Louys de Gourry de tuin te omringen met struiken. Er kwamen onder meer aalbessen- en frambozenstruiken bij van pas. De hoveniers snoeiden ook de druivelaars bij en bonden ze op aan een vernieuwd lattenwerk. In 1459 drukte Filips de Goede zijn ongenoegen uit over de druivelaars die al te welig tierden langsheen de slotgracht, mogelijk omdat ze het uitzicht vanuit zijn kamer beperkten. Hij beval ze het volgende jaar te verplanten langsheen een tuinpad dat eerder met aalbessenstruiken was afgeboord. De aalbessenstruiken – het betrof zowel de witte als de rode variëteit – werden opnieuw aangeplant aan beide zijden van de slotgracht tegenover de kamer van de vorst. De struiken werden zo dicht aangeplant dat de hertog er ongezien kon gaan wandelen. Zoals afgesproken, werden de druivelaars verplant. Met tweeëntwintig houten steunpalen van meer dan 4 meter lang, waaraan de *hangaerds*, een opgehangen hekwerk, werden vastgemaakt vormden de hoveniers een wandelprieeel.

Ook voor de komst in 1467 van Margareta van York, de toekomstige hertogin en derde echtgenote van Karel de Stoute, kregen de tuinen een bijzondere opknapbeurt. De hagen van rozenstruiken, aalbessenstruiken en druivelaars werden aangeaard en opgebonden. Het fruitbomenbestand was ten dele aan vernieuwing toe. Men plantte zeven jonge bomen aan, namelijk appelaars, perelaars en perzikbomen, maar over de fruitrassen is niets bekend.

Tijdens het leven van keizer Karel V – die in het Hof ten Walle werd geboren – leveren de rekeningen geen informatie over fruit¹⁶⁵. Het Hof functioneerde toen ook veel minder als vorstelijke residentie en wellicht vond men het niet de moeite om de boomgaarden in stand te houden. Men kon zich immers op de Gentse fruitmarkt bevoorraden.

Over de bewaring van fruit is er tot nog toe weinig bekend. De Gentenaren die beschikten over enkele bomen in hun tuin of zelfs over een heuse boomgaard, konden wellicht in hun woning op een droge en koele plek hun wintervoorraad appels en peren opslaan. Dit gold in het bijzonder voor de fruitverkoopers. Ook abdijen, kloosters en godshuizen zullen wel een bijzondere ruimte voor fruitopslag hebben gehad. Anders is het gesteld voor het Hof ten Walle¹⁶⁶. Vanaf 1424 werd een kamer vermeld waar de appels uit de eigen boomgaard werden bewaard. Na een brand in 1429 die ook de *fruiterie* in de as legde, werd ze opnieuw opgebouwd. De afmetingen bedroegen zowat 5 bij 24 meter. De ruimte had een stenen vloer op een plankenvloer en werd spaarzaam verlicht door twee vensters. Het meubilair bestond uit kasten, een koffer en een slaappleaats voor de bediende.

¹⁶⁵ LIEVOIS, D., Het Hof ten Walle ten tijde van Keizer Karel V, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 2000, nr. LIV, p. 135-191.

¹⁶⁶ LIEVOIS, D., 2000, p. 161.

Conclusie

Het Gentse Stadsarchief is een echte schatkamer wanneer het gaat om de studie van het dagelijkse leven van de Gentenaren in vervlogen eeuwen. Toch vormen de in deze bijdrage gebruikte documenten maar het topje van de ijsberg. Oneindig veel meer transacties van koop en verkoop van fruit werden nooit op schrift gesteld. De registratie voor de schepenbank kostte immers geld en er moet dus een goede reden voor zijn geweest. Waarschijnlijk werden de contracten enkel dan voor de schepenen gebracht als er enige onzekerheid of enig wantrouwen bestond bij de betrokken partijen. Anders nam men genoegen met een ondertekende geschreven afspraak of met een palmslag in het bijzijn van getuigen. De pomologen zullen ongetwijfeld hun kritische en aanvullende commentaren hebben bij de identificatie van de vermelde fruitrassen. Dit kan op termijn leiden tot de aanleg van een realiteitsgetrouwe boomgaard zoals men zich die omstreeks het einde van de 15de eeuw kan voorstellen. Er weze beklemtoond dat dit mede werd mogelijk gemaakt door de inspanningen van archiefonderzoekers als Ferdinand Vanden Bemden, Victor Vander Haeghen en Alfons Van Werveke. Hun notities leidden wel niet steeds tot een publicatie, maar dat neemt niet weg dat hun postuum partnerschap uiterst welkom en vruchtbaar kan zijn tot op heden toe.

Bijlage 1 - Namenlijst van de bekende Gentse fruitverkopers

In dit overzicht komen de namen van de bekende fruitverkopers voor, indien mogelijk met hun woonplaats, de functies die zij vervulden en de contracten tot aankoop van fruit die zij afsloten en lieten registreren door de schepenen van de keure. Daartoe worden de volgende verkortingen gebruikt:

- 156/1 betekent SAG, reeks 156 nr. 1, Register van ordonnantiën en wijsdommen der dekenen van de neringen der stad Gent, 1356-1583.
- VdB10/152 (1483-1487) betekent dat er in de Nota's Ferdinand vanden Bemden op pagina 152 van band 10 diverse vermeldingen voorkomen uit de periode van 1483 tot 1487.
- VdB10/154/1 (301/64/1496-1497/f.15/28 september 1496) dient te worden geïnterpreteerd als: Universiteit Gent, hs. 2484, Ferdinand vanden Bemden, *Rues et fonds bâtis*, band 10/pagina/rangnummer van de inschrijving (Stadsarchief Gent, Oud Archief, reeks 301, Wettelijke passeringen Keure/nummer/schepenzaar/folio/datering)¹⁶⁷.
- NVDH/F1 is Stadsarchief Gent, Nota's Vander Haeghen, F1, Fruitverkopers.
- NVDH/N2 (301/35/1438-1439/f.181/6 juni 1439) staat voor Stadsarchief Gent, Nota's Vander Haeghen, N2, Fruit.

Alaert, Jan - zone B - VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.136/27 april 1486), daarna zone C - VdB10/154/1 (301/64/1496-1497/f.15/28 september 1496); gezworene - VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.136/27 april 1486); mogelijk identiek met de volgende.

Alaert, Jan, zoon van Gillis - zone C - VdB10/147/2 (301/56/1480-1481/f.85v/28 april 1481) - VdB10/152 (1483-1487); overleden voor 28 september 1496 (VdB10/154/3).

Alaert, Joos, zoon van Jan - zone C - VdB10/151/2 (301/73/1513-1514/f.34/19 september 1513)

Alaert, Joris, gezworene in 1520 (301/76/1520-1521/19v/ acte van 24 september 1520)

Alaert, Willem, zoon van Jan - zone C - VdB10/154/5 (301/70/1507-1508/f.54v/15 maart 1508) - VdB10/152 (1507-1511); ook als brouwer vermeld: VdB10/110/3 (301/69/1505-1506/f.188v/12 augustus 1506) en VdB10/110/4 (301/76/1519-1520/f.30v/31 oktober 1519)

¹⁶⁷ In zeldzame gevallen wordt ook verwezen naar SAG, OA, reeks 330, Boedelbeschrijvingen Gedele.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

Buuc, Joris – deken in 1439 - NVDH/N2 (301/35/1438-1439/f.181/6 juni 1439); deken in 1444 - VdB10/93/4 (301/37/1443-1444/f.126v/11/4 april 1444) en NVDH/N2 (301/37/1443-1444/f.190v/2/28 juli 1444; ook deken in 1445 (156/1/f.82).

Callant, Jacop – zone C – VdB10/154 (1534-1537)

Callant, Jan – zone C - VdB10/154/3 (301/64/1496-1497/f.62v/28 januari 1497) tot VdB10/154/6 (301/76/1520-1521/f.113v/13 maart 1521); zie ook VdB10/138/5 (1506), VdB10/152 (1507-1511), VdB10/151/3 (1516) en VdB10/154 (1506-1507); ook zone B - RG, Fonds Sint-Michielskerk Gent, nr. 389, Rentenboek van de armentafel, 1515, f. 35v, en VdB10/139/4 (301/75/1518-1519/f.29v/18 november 1518); deken in 1505 (156/1/kohier 1504-1506/s.f. (tussen f.1 en f.2)/14 maart 1505) en in 1506 (156/1/kohier 1506-1507/f.1); 19 januari 1506 (156/1/kohier 1504-1506/f.17v-18v, afschrift, plus ibidem origineel, s.f.); 11 mei 1506 (156/1/kohier 1504-1506/f.22-23) en 20 juli 1506 (156/1/kohier 1504-1506/f.25).

Callant, Lieven – zone C – VdB10/148/1 (301/30/1429-1430/f.83v/17 mei 1430) / VdB10/153/1 (301/33/1434-1435/f.41/17 november 1434); deken in 1453 (156/1/f.111); aankoop van fruit NVDH/F1 (301/29/1427-1428/f.130v/31 juli 1428)

Callant, Martin, deken in 1451 (156/1/f.107) en in 1452 (156/1/f.108v).

Corbeel, Joris, gezworene in 1486 – VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.136/27 april 1486); gezworene in 1500 (156/1/181); aankopen van fruit: NVDH/F1 (301/57/1482-1483/f.75v/5/23 december 1482) – NVDH/F1 (301/57/1482-1483/f.92v/10/10 januari 1483) – NVDH/F1 (301/59/1486-1487/f.190/2/6 juli 1487).

Danis/Dhanis, Lysbette, weduwe van Simoens/Symoens, Jan – zone A - VdB10/91/5 (301/69/1506-1507/f.83v/4 mei 1507); VdB10/92/6 (301/71/1510-1511/f.22/23 oktober 1510); fruitverkoopster - 156/1/kohier 1504-1506/f.17v-18v/19 januari 1506 en 156/1/kohier 1504-1506/f.22v-23/11 mei 1506; zie haar echtgenoot Moens/Simoens/Symoens, Jan, zoon van Symoen.

De Brune, Alard - 301/20/1408-1409/f.18v/1/23 december 1408 (NOWÉ, R., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenzaar 1408-1409, Gent, 1984).

De Grave, Jan, vader van Olivier – zone A – VdB10/89/1 (301/23/1414-1415/f.63v/9 april 1415) en VdB10/89/2 (301/36/1440-1441/s.f./5 mei 1441); deken in 1430 (SAG, reeks 172 nr. 12, Archief van de nering der kaasverkopers, acte van 12 juni 1430).

DANIEL LIEVOIS

De Grave, Olivier, zoon van Jan – zone C – VdB10/157/4 (301/41/1451-1452/f.94/16 februari 1452) en VdB10/157/5 (301/47/1462-1463/f.60v/12 maart 1463); deken in 1454 (156/1/f.115/ deken in 1455 (156/1/f.117v); deken in 1465 (156/1/148); opperdeken van de kleine neringen in 1463 - VdB10/157/5 (301/47/1462-1463/f.60v/12 maart 1463).

De Jonghe, Anthonis – zone C - VdB10/147/3 (301/69/1506-1507/f.58/21 januari 1506); daarna zone B - VdB10/141/5 (301/75/1518-1519/f.4v/27 augustus 1518).

De Kele/Hekele/Degele, Cornelis – aankoop van fruit bij Gillis de Mayere van Sint-Niklaas-Waas - NVDH/F1 (301/60/1489-1490/f.123v/6 - 3 juni 1490); diverse conflicten met de nering: 156/1/s.f./13 december 1490 - 156/1/s.f./16 december 1494 - 156/1/f.186-187/20 maart 1497).

De Leeu, Jan – 301/17/1407-1408/ f.55/2/4 september 1407 (NOWÉ, R., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenzaar 1407-1408, Gent, 1982) - 301/20/f.8v/2/3 november 1408 (NOWÉ, R., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenzaar 1408-1409, Gent, 1984) - 301/20/f.18v/10/6 januari 1409 (NOWÉ, R., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenzaar 1408-1409, Gent, 1984); aankoop van Jan Laveric in Nieperke - 301/17/1402-1403/ f.38/4/7 maart 1403 (DE ZUTTER, J., Regesten op de jaarregisters van de Keure, 1402-1403, Gent, 1981)¹⁶⁸; borg in 1403 voor Jan Laveric van Nieperke - 301/17/1402-1403/ f.38/4/7 maart 1403 (DE ZUTTER, J., Regesten op de jaarregisters van de Keure, 1402-1403, Gent, 1981).

De Mets, Jhan, gezworene in 1383 - NVDH/N2/330/7/1382-1383/Zoendinc/f.6/4 mei 1383.

De Meuleneere/de Mueleneere, Rombout – zone B – VdB10/102/2 (301/39/1446-1447/f.104v/13 februari 1447); lid van de nering vanaf 1441 (301/36/1440-1441/f.116/10 mei 1441; zie Diericx, L.C., *Mémoires sur la ville de Gand*, dl. 1, Gand, 1815, p. 118-119, noot 1; zie DE POTTER, F., *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, dl. 3, Gent, s.d., p. 125, noot 2); aankopen van fruit: NVDH/F1/301/38/1445-1446/f.88/12/25 februari 1446, en NVDH/F1/301/39/1447-1448/f.116v/9/2 maart 1448.

De Meyere, Bernaert, zoon van Jan - zone B – VdB10/96/4 (301/70/1507-1508/f.110v/12 juli 1508), VdB10/96/5 (301/72/1512-1513/f.22/12 maart 1513), VdB10/95/1 en 2 (1513-1516), VdB10/97/2 en 3 (1515-1518); gezworene in 1520 (301/76/1520-1521/19v/ acte van 24 september 1520).

¹⁶⁸ Met oprechte dank aan de heer Gilbert de Leu voor deze verwijzing.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

De Neve, Jan – zone C – VdB10/153/6 (301/42/1452-1453/f.9v/6 oktober 1452) en VdB10/153/7 (301/42/1452-1453/f.65v/17 mei 1453); wellicht identiek met De Neve, Jan alias De Curte, 1447 (VdB10/93/5 (301/39/1446-1447/f.192v/1/19 juli 1447).

De Neve, Lowys, zoon van Jan – zone B – VdB10/105/1 (301/43/1454-1455/f.44/16 november 1454), tevens verwerving van het lidmaatschap van de nering – ook VdB10/105/2 en 3 (1454-1462); gezworene in 1458 - VdB10/94/1 (301/44/1457-1458/f.120/8/20 januari 1458).

De Sceppere, Jan – er zijn diverse document op die naam vanaf 1458 tot omstreeks 1530 – ze slaan waarschijnlijk op drie personen met dezelfde naam:

De Sceppere, Jan I - 1458 gezworene in 1458 - VdB10/94/1 (301/44/1457-1458/f.120/8/20 januari 1458).

De Sceppere, Jan II, zoon van Arend – zone B – VdB10/96/1 – 301/58/1485-1486, f. 136 - 27 april 1486; NVDH/F1/301/57/1483-1484/f.19/3/26 september 1483 - NVDH/F1/301/57/1483-1484/f.49/3/5 november 1483 - NVDH/F1/301/57/1483-1484/f.102v/3/26 januari 1484; NVDH/F1/301/60/1488-1489/f.111v/5/27 juni 1489; NVDH/F1/301/61/1491-1492/f.39v/9/6 maart 1492; deken in 1493 (156/1/s.f./ acte van 9 mei 1493, en ibidem, f.179/ acte van 5 maart 1493/geregistreerd in 301/62/1492-1493/f.14); deken in 1494 (SAG, reeks 175, Nering van de fruitverkopers, nr. 4, acte van 14 april 1494); deken in 1496 (156/1/f.186-187/20 maart 1497); aankopen van fruit: NVDH/F1/301/56/1480-1481/f.129/10/10 juli 1481 - NVDH/F1/301/56/1481-1482/f.74v/3/29 december 1481; NVDH/F1/301/57/1482-1483/f.75v/5/23 december 1482 - NVDH/F1/301/57/1482-1483/f.75v/6/28 december 1482 - NVDH/F1/301/57/1482-1483/f.216/6/12 juni 1483; 301/57/175v/22 mei 1484; aankoop van kersen – NVDH/F1/301/57/1483-1484/f.18v/26 september 1483; hij beschikte wellicht over een eigen schip, want hij leverde in 1482 aan Willem vande Walle, zoon van Zegher, een last *droechs harincx*, droge haring die meestal via de Lieve naar Gent werd gebracht - SAG, OA, reeks 301, nr. 57, 1482-1483, f. 75v/6, acte van 28 december 1482.

De Sceppere, Jan III (?) - zone D tegen de omheiningmuur van het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk (301/65/1498-1499/f.83/11 mei 1499 – zie ook VdB2/62) en (301/66/1499-1500/f. 28/16 september 1499 – zie ook VdB2/62) – daarna zone C (RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 51, Rentenboek van de kerk 1530, s.f.); deken in 1507 (156/1/kohier 1506-1507/f.1v); deken in 1508 (156/1/kohier 1508-1509/f.1v); deken in 1510 (156/1/kohier 1510-1511/f.1); deken in 1511 (156/1/kohier 1511-1512/f.1 en 156/1/5-6/ acte van 24 mei 1512); gezworene in 1520 (301/76/1520-1521/19v/ acte van 24 september 1520).

DANIEL LIEVOIS

De Scrivere, Cornelis, gezworene in 1484 – VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.136/27 april 1486); aankoop van fruit NVDH/F1/301/57/1483-1484/f.212v/1/23 juli 1484.

De Slueteleere, Jan, deken in 1380 – 156/1/f.33v-34/ acte van 5 augustus 1380; zie ook NVDH/N2.

De Suttere, Jacop, deken in 1447 - VdB10/93/5 (301/39/1446-1447/f.192v/1/19 juli 1447) en 156/1/f.85.

De Swarte, Jan – 301/16/1401-1402/f.57v/3/23 mei 1402 (VANDENSTEEN, H., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenzaar 1401-1402, Gent, 1981); borg in 1403 voor Jan Laveric van Niepkerke - 301/17/1402-1403/ f.38/4/7 maart 1403 (DE ZUTTER, J., Regesten op de jaarregisters van de Keure, 1402-1403, Gent, 1981).

De Valkeneere alias De Dromere, Gillis – zone A – VdB10/89/5 (301/49/1467-1468/f.29v/26 november 1467); deken in 1457-1458 - VdB10/94/1 (301/44/1457-1458/f.120/8/20 januari 1458).

De Vos, Adriaen, zoon van Pieter – zone D aan de huidige Cataloniëstraat – VdB10/45/6 (301/74/1515-1516/f.150v/23 juni 1516).

De Vos, Daneel, gezworene in 1520 (301/76/1520-1521/19v/ acte van 24 september 1520)

De Vos, Pieter, zoon van Jan – zone D aan de huidige Cataloniëstraat – VdB10/45/5 (301/72/1512-1513/f.72v/25 januari 1513) – overleden voor 23 juni 1516 (VdB10/45/6); aankoop van fruit NVDH/F1/301/57/1482-1483/f.221/5/16 juni 1482.

De Winter, Jhan, deken in 1383 NVDH/N2/330/7/1382-1383/Zoendinc/f.6/4 mei 1383.

De Wulf, Lievin - 301/16/1401-1402/f.50/2/18 maart 1402 (VANDENSTEEN, H., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenzaar 1401-1402, Gent, 1981); aankoop van fruit bij Jan Laveric in Niepkerke - 301/17/1402-1403/ f.38/4/7 maart 1403 (DE ZUTTER, J., Regesten op de jaarregisters van de Keure, 1402-1403, Gent, 1981); borg in 1403 voor Jan Laveric van Niepkerke - 301/17/1402-1403/ f.38/4/7 maart 1403 (DE ZUTTER, J., Regesten op de jaarregisters van de Keure, 1402-1403, Gent, 1981).

Ghiselins, Jan – zone C - VdB10/155/1 (301/36/1441-1442/ f.62/25 december 1441) en VdB10/155/2 (301/44/1456-1457/ f.111/27 juni 1457); mogelijk identiek met Ghiselins, Jan, zoon van Pieter.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

Ghiselins, Jan, zoon van Pieter - VdB10/93/5 (301/39/1446-1447/ f.192v/1/19 juli 1447.

Ghistelins, Jacop - aankoop van fruit – NVDH/F1/301/46/1461-1462/f.98/26 juli 1462

Ghistelins, Jan - aankoop van fruit – NVDH/F1/301/46/1461-1462/f.98/26 juli 1462

Ghys, Pieter - gezworene in 1458 - VdB10/94/1 (301/44/1457-1458/f.120/8/20 januari 1458).

Ghys, Zegher - zone B – VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.236/27 april 1486); weduwe en oors – zone B – VdB10/96 (1508-1513)

Ghyselins, Adriaen – zone C - VdB10/160 (1507-1509)

Ghyselins, Jan – 301/20/1408-1409/f.21bis/6 (NOWÉ, R., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenjaar 1408-1409, Gent, 1984).

Ghyselins, Jan, zoon van Mathys – aankoop van fruit – NVDH/F1/301/40/1448-1449/f.71/4/16 november 1448.

Goetghebuer, Gheerolf – zone A – VdB10/89/3 (301/44/1456-1457/f.68v/23 februari 1457) – VdB10/88/1 (301/55/1478-1479/f.62/29 november 1478); zijn weduwe Jacquemyne vanden Vivere - VdB10/92/4 (301/59/1487-1488/2/f.105v/16 mei 1488 – verkoop van het huis aan fruitverkoper Jan Moens, zoon van Symoen); deken in 1464 – VdB2/49 (301/48/1464-1465/f.32/17 november 1464.

Hans, Jan, 1511 – 156/1/kohier 1511-1512/f.6/ acte van 9 augustus 1511 en 156/1/kohier 1511-1512/f.5/ acte van 24 mei 1512.

Hans, Zegher, deken in 1490 – 156/1/s.f./ acte van 13 december 1490.

Heindricx/Heyndricx, Katheline, dochter van Lievin, weduwe van Nauts/Neyt, Pieter, fruitverkoopster – zone B – VdB10/139/2 (301/67/1502-1503/f.14v/21 september 1502), VdB10/139/4 (301/75/1518-1519/f.29v/18 november 1518) en RG, Fonds Sint-Michielskerk Gent, nr. 389, Rentenboekvan de armentafel, 1515, f. 36..

Hellebuuc, Lievin – 156/1/s.f. (na kohier 1510-1512)/1 maart 1507; gezworene in 1500 (156/1/181); aankoop van fruit – NVDH/F1/301/59/1486-1487/f.190/2/6 juli 1487.

DANIEL LIEVOIS

Hellebuuc, Wouter - aankoop van fruit - NVDH/F1/301/38/1444-1445/f.17/11/6 oktober 1444.

Hillaert/Illaer, Jacop, zoon van Jacop - zone C - VdB10/144/4 (301/52/1472-1473/98v/10 mei 1473) en VdB10/144/6 (301/53/1475-1476/49/1 januari 1476).

Lambrecht/Lambrechts, Willem - zone B - VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.236/27 april 1486) - VdB10/96 (1508-1513) - VdB10/97 (1515-1518) - VdB10/98/2 (1514); 156/1/s.f./ acte van 5 maart 1503; deken in 1487 - 156/1/f.150 en 301/59/1487-1488/2/f.8v/13 december 1487 (zie NVDH/N2); deken in 1497 - 156/1/f.186-187; gezworene in 1500 (156/1/181); aankoop van fruit - NVDH/F1/301/57/1482-1483/f. 202v/3/26 mei 1483.

Lambrechts, Claeys, deken in 1507 - 156/1/s.f. (na kohier 1510-1512)/ acte van 1 maart 1507.

Lievins, Gillis, gezworene in 1500 (156/1/181).

Meeus, Arnoud, 1383 - NVDH/N2/301/7/1382-1383/Zoendinc/f.6/4 mei 1383.

Meys, Jan - 301/20/1408-1409/f.17/1/17 december 1408 (NOWÉ, R., Regesten op de jaarregisters van de Keure: schepenzaar 1408-1409, Gent, 1984).

Moens/Simoens/Symoens, Jan, zoon van Symoen - zone A - aankoop in VdB10/92/4 (301/59/1487-1488/2/f.105v/16 mei 1488) en VdB10/92/5 (301/64/1496-1497/f.71/1 februari 1497); VdB10/91/4 (301/67/1502-1503/f.185/14 augustus 1503); overleden voor 4 mei 1507 - VdB10/91/5 (301/69/1506-1507/f.83v/4 mei 1507); zie zijn echtgenote Danis/Dhanis, Lysbette.

Paridaens, Jan - aankoop van fruit NVDH/F1/31/301/31/1431-1432/f.71v/5/2 mei 1432).

Praet, Vincent, en echtgenote - 156/1/kohier 1504-1506/f.25/ acte van 20 juli 1506.

Scellinc, Jooris - zone C - VdB10/150 (1492-1496); koopt een huis op de Leie achter de Sint-Michielskerk - VdB10/131/1 (301/72/1511-1512/f.98/30 maart 1512)

Steels, Catheline - 156/1/kohier 1504-1506/s.f. (tussen f. 1 en f. 2)/ acte van 14 maart 1505.

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

Stocman, Cornelis - gezworene in 1458 - VdB10/94/1 (301/44/1457-1458/f.120/8/20 januari 1458).

Stoep/Stoop, Gillis - deken 1448 (156/1/f.91); deken in 1449 (156/1/f.100); deken in 1450 (156/1/f.105).

Stoop, Willem, deken in 1509 – 156/1/kohier 1509-1510/f.1); deken in 1510 – 156/1/s.f./ acte van 8 februari 1510; deken in 1523 (156/1/kohier 1523-1524/s.f.); deken in 1524 (156/1/kohier 1524-1525/s.f. en 156/1/s.f./ acte van 28 november 1524); mogelijk identiek met de volgende.

Stoop, Willem, zoon van Claeys – zone A - VdB10/91/4 (301/67/1502-1503/f.185/14 augustus 1503) en VdB10/91/5 (301/69/1506-1507/f.83v/4 mei 1507).

Stuerbaut, Jan – zone C – VdB10/142/3 (301/20/1409-1410/f.41/10 februari 1410) / VdB10/153 (1434-1440); overleden voor 23 juli 1440 (hij stond toen onder de voogdij van Olivier de Grave) - VdB10/153/6 (301/35/1439-1440/f.160v/23 juli 1440); deken in 1402 – 156/1/f.47/2/ acte van 29 juli 1402 - zie NVDH/N2; aankoop van fruit - NVDH/F1/301/28/1424-1425/f.99v/6 juni 1425 en NVDH/F1/301/31/1431-1432/f.71v/5/2 mei 1432.

Swandins/Zwandijn, Jan - zone C – VdB10/153/6 (301/42/1452-1453/f.9v/6 oktober 1452); VdB10/146/5 en 6 (1446-1469); VdB10/93/5 (301/39/1446-1447/f.192v/1/19 juli 1447); VdB10/148/4 (301/46/1460-1461/f.116v/1 juli 1461); overleden voor augustus 1475 – VdB10/149/2 (301/53/1474-1475/f.135/ augustus 1475); aankoop van fruit – NVDH/F1/301/37/1442-1443/f.185v/2/19 september 1442.

Valke, Pieter, 1383 – NVDH/N2/301/7/1382-1383/Zoendinc/f.6/4 mei 1383.

Van Beverne, Jan - 156/1/f.47/2/ acte van 29 juli 1402 - zie NVDH/N2.

Van de Walle, Roelant, gezworene in 1486 – VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.136/27 april 1486).

Van den Bogaerde, Jan – zone B – VdB10/96/1 (301/58/1485-1486/f.236/27 april 1486); deken in 1479 - SAG, OA, reeks 175, Nering van de fruithandelaars, nr. 2, acte van 11 februari 1479; kopie in 156/1/f.138; deken in 1480 - SAG, OA, reeks 172/1, Nering van de kaasverkopers, nr. 3, Ordonnanties, acte van 9 juni 1480; deken in 1484 – 156/1/s.f./ acte van 6 juli 1484; deken in 1500 (156/1/181).

Van den Kerkove, Jan – 156/1/f.33v/ acte van 5 augustus 1380; zie ook NVDH/N2.

DANIEL LIEVOIS

Vanden Berghe, Baerbele, weduwe van fruitverkoper Adriaen de Vos – 156/1/s.f./ acte van 28 november 1524.

vanden Briele, Olivier – aankoop van fruit – NVDH/F1/301/61/1491-1492/f.39v/9/6 maart 1492.

Vander Ghyst, meester Jan, alias Stopenbeerghe – zone A – VdB10/90/3 (301/50/1468-1469/f.97v/2 mei 1469) - VdB10/90/2 (301/51/1470-1471/f.103/26 april 1471) – VdB10/89 (1457-1467) - VdB10/92/4 (1488); huurde al in zone A in 1462 - VdB10/92/3 (301/47/1462-1463/f.21v/7 november 1462); deken in 1476 - SAG, reeks 301, nr. 53, 1475-1476, f. 57v/2, acte van 1 februari 1476; zie NVDH, N2; kopie in 156/1/f.146; overleden voor 29 mei 1479 - VdB10/91/1 (301/55/1478-1479/f.105v/29 mei 1479); stichtte een wekelijkse mis voor het altaar van Sint-Vincent in de Sint-Niklaaskerk - RG, Fonds Sint-Niklaaskerk in Gent, SN 118, Cartularium van de armentafel, 1471, aangevuld tot 1591, f. 38v-40v, acte van 24 september 1475; geregistreerd in SAG, OA, reeks 301, nr. 53, 1475-1476, f. 18.

Van der Hasselt, Lieven – zone C (RG, Fonds Sint-Niklaaskerk, SN 51, Rentenboek van de kerk 1530, s.f.); deken in 1520 (301/76/1520-1521/19v/ acte van 24 september 1520).

Vander Muden, Wouter, deken in 1357 – 156/1/f. 22/ acte van 14 januari 1357; zie NVDH, N2.

Vander Wostinen, Fransoys – zone A - 301/16/79/3/27 juli 1402 en 7 mei 1403.

Van Landegem, Willem – inschrijving in 1458 (301/44/1457-1458/120/8/20 januari 1458).

Bijlage 2 - Fruitvariëteiten in Gent en elders in de late middeleeuwen

- *ameldonghen (annelonghen, hannelonghen)*
- *blanckaerten - blanckaerden* bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86.
- *blandereelen* - VANDOMMELE, H., 1980, p. 90, vond in een document uit Den Haag van 1402-1403 de naam *blanderelen*. Vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86.
- *blaue baerden*
- *brune zoetinghen*
- *bruninghen*
- *bustinghen*
- *coolinghen*
- *crobeelen* – VERWIJS & VERDAM, sub: *corbeel*; wellicht identiek met de *corbulen*, een appelras dat al in de 14de eeuw werd vernoemd (ZEVEN, A.C., 1997, p. 86).
- *crockettinghen (corkettinghen)* - LINDEMANS, P., 1952, p. 202, citeerde de pachtvoorwaarde van een hof in Westkapelle in 1517, met een vermelding van *crockettinghen*; overgenomen bij VANDOMMELE, H., 1980, p. 102, en bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86, maar weergegeven als *crolrettinghen*, op basis van een foute lezing bij DIERICX, L.C., 1815, p. 119, noot 1, en bij VERWIJS & VERDAM, sub: *crolrettinc*. Misschien identiek met *grolzettinghen* (ZEVEN, A.C., 1997, p. 86).
- *groeninghen* - VERWIJS & VERDAM, sub: *groeninc*; LINDEMANS, P., 1952, p. 202, vond in Westkapelle in 1517 een vermelding van *groeninghen*; overgenomen bij VANDOMMELE, H., 1980, p. 102, en bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86.
- *hoeghelinghen (ogelinghen, ooggelinghen, oeghelinghen, oegghelijnen, vranssche oeghelinghe)* - VERWIJS & VERDAM, sub: *ogelinc*; vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86.
- *hoginghen (ooghinghen, highinghen)*
- *ketelboeters*
- *leydinghen*
- *nieuwe ghebueren*
- *peroeninghen* (zomer appelen)
- *pippinghen (puppinghen)* – VERWIJS & VERDAM, sub: *pippinc, puppinc, pupinc*; *pippingen* in het handboek uit 1488 van Hendrik van Zon (VANDOMMELE, H., 1985, p. 65-66). Dezelfde auteur, p. 90, vond *pippingen* in een document uit de abdij van Egmont (Zuid-Holland) van 1485-1486. De 15de-eeuwse *pippinghen* of *puppinghen* zullen wel een of andere soort peppingappelen geweest zijn, ook bekend als *pepling, pippling, pipping*. KNOOP (p. 22-23, afb. 6) kende de blanke of witte en de rode pepping. Volgens hem (p. 24, afb. 6) gelijkt de grauwe pepping op de renetappel. De Hollandse pepping wordt dan weer geïdentificeerd met de *pomme madame*; deze vertoont gelijkenissen met de renet bellefleur, met als andere synoniemen Wijker pepping en ronde renet (KNOOP, p. 41,

DANIEL LIEVOIS

afb. 11). Sommige pippinvariëteiten worden in onze tijd nog gecommmercialiseerd. Als *pypingen* vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86.

- *ranckoysen* - LINDEMANS, P., 1952, p. 202, ontdekte *rancoysen* in Westkapelle in 1517; deze naam vond hij ook in Oostkamp in 1518; overgenomen bij VANDOMMELE, H., 1980, p. 102.
- *rebauden* (*rebouden, ribauden*) - dit ras stemt wellicht overeen met de rabauwappel. Knoop kende die als de *rabau*, namelijk de gewone of grauwe rabauw (KNOOP, p. 24, afb. 6). De witte, blanke of franse rabauw heeft als synoniemen de bloemzuur (bij KNOOP, J.H., p. 19, afb. 5 als *bloem zuir*), de witte franse renet, ook witte renet met stippen of in het Frans de *renette triumpfhante*. Het ministerieel besluit betreffende de toekenning van subsidies voor de bescherming van de genetische diversiteit van hoogstamboomgaarden met toepassing van het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling van 19 december 2003 verschenen in het Belgisch Staatsblad van 11 februari 2004, kende een subsidie van 4 euro per jaar toe voor elke hoogstammige fruitboom van onder meer de rabauwappel. Als rabauwen vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86).
- *ritsaerden*
- *schyvinghen* (*schyffinghen, scyvinghen, stivinghen*) - *stinninghen* bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86.
- *scrioelen* (*scryoelen, scharrolen*)
- *sent jans appelen* - de abdij van Egmont verkocht in 1485 sint-jansappelen aan Willem Claes (VANDOMMELE, H., 1985, p. 65-66). Hij vond sint-jansappelen in een document uit de 15de eeuw (p. 91). De sint-jansappel stond bij Knoop ook bekend als paradijsappel, naantjesappel en witte of rode zomerappel; de paradijsappel werd volgens hem vooral gebruikt om er andere variëteiten op te enten. De rode variëteit beschouwde hij vooral als een stoofappel. Vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 86.
- *tuninghen*
- *zydinghen*

Voor de peren blijven er na groepering nog vijftientig verschillende namen over, namelijk:

- *braetpeeren* - vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.
- *bruwieren*
- *coevoets peeren*
- *craeypeeren* - VANDOMMELE, H., 1985, p. 50, vond *craeypeeren*, volgens hem een donker en slank perenras, in de keukenregisters en rentmeestersrekeningen van de abdij van Egmond (13de eeuw). Het eerder geciteerd ministerieel besluit van 19 december 2003 kende een subsidie van 4 euro per jaar toe voor het aanplanten van onder meer de kraaipeer die toen voorkwam in Sleidinge en Waarschoot. Vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.
- *crupeeren* (*grupeeren*)

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

- *gaupeeren*
- *gaveelen*
- *hanc ghewissen peeren* – VERWIJS & VERDAM, sub: anguwissen; VANDOMMELE, H., 1985, p. 45, schreef dat *peren van angoyen* (worg- en kropperen, een wrange peer met steencellen, alleen goed om te koken of te braden), al werden vermeld in de 11de en 12de eeuw. Dezelfde auteur verwees op p. 50 naar *angewissen* (volgens hem *poires d'angoisse* of angstperen) in een 13de-eeuws Gelders keukenboek; hij identificeerde dit ras met de *kannuwelen*, peren met een kruidige kaneelsmaak, die worden vernoemd in de abdij van Egmond. Hij stelde dat in Parijs eveneens in de 13de eeuw de *poire d'angoisse*, met bittere schil en kleine gestalte, door de venters werd aangeprezen voor de kleine luiden (p. 52). Ook in de 15de eeuw vond hij vermeldingen van angstperen of *angoissen* (p. 120-121). De abdij van Egmont verkocht in 1485 *anguois* peren aan Willem Claes (VANDOMMELE, H., 1985, p. 65-66). Als *anguois* peren vermeld in het handboek uit 1488 van Hendrik van Zon, monnik van de abdij Egmont (VANDOMMELE, H., 1985, p. 65-66); de auteur identificeerde die peer met het ras *bon chrétien*. *Anguwissen* werden aangeprezen als een uitstekende perensoort in het Gentse kookboek UG, Handschrift nr. 1035; uitgave: SERRURE, C.A., Keukenboek, uitgegeven naar een handschrift der vijftiende eeuw, in: Maatschappij der Vlaemsche Bibliophilen, dl. 10, Gent, 1872. Bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87, vermeld als *anguwissen*, een benaming die al in de 14de eeuw voorkwam.
- *peren van Aywières (peeren van ywiers, van ywiere, van Huwiers, van der wiers, heenewiersche en heynewiersche peren)* - VANDOMMELE, H., 1985, p. 69, als *henyerspeer*. *Helwyerspeer* of *huwiers* bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.
- *juede peeren* - In een rekening van de abdij van Averbode van 1434 vond VANDOMMELE, H., 1985, p. 69, de *juetpeer*, volgens hem een sappige, zoete zomerpeer. Ook *juetpeer* bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87. De juttepeer en/of jodenpeer is nog verkrijgbaar.
- *keerckingen (kierkinghen)*
- *kengeweelen* - VANDOMMELE, H., 1985, p. 50, vond *kannuwelen*, peren met een kruidige kaneelsmaak, in het archief van de abdij van Egmond (13de eeuw). In een rekening van de abdij van Averbode van 1434 vond hij de *carduweel*, een peer met kruidige kaneelsmaak (p. 69). Als *kensenruwelen* vermeld in het Gentse kookboek UG, Handschrift nr. 1035. Ten slotte *canduweelen*, een benaming die al in de 14de eeuw voorkwam, bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87. Op de webstek van de Universiteit van Wageningen, bij de interactieve index bij KNOOP (p. 62, afb. 4) worden als synoniemen voor de kaneelpeer, kanjuweel, of kruidkanjuweel, ook nog geciteerd *bon chrétien d'été*, *safran d'été*, zomer bon chrétien, zomer safranpeer, *gratiolle d'été*, *gratiolle di Roma*, zomergratiolle, brabantse gratiolle, *suyker-kandy-peer*, marsepeinpeer, malvasierpeer, schagermaagd, apothekerspeer en *canelle*. De franse kaneelpeer heet ook *fondan-*

- te, fondante de Brest* (en niet *de Bresse*, zoals in de vermelde interactieve index), *beurré hatyf, beurré d'aout ronde, coule soif, inconnue de che-neau, franc royal d'été, fin-or d'(été ?), gros micet d'été*. (KNOOP, p. 58, afb. 3).
- *keizerinperen (keyserinne peeren, keyserpeeren, winter keyserpeeren)* – VERWIJS & VERDAM, sub: *keyserpeer, keiserinne*; VANDOMMELE, H., 1985, p. 50, vond keizerperen en keizerinnen, een grote tafelppeer, in de abdij van Egmond (13de eeuw). Volgens hem werden in een rekening van Enkhuizen (Noord-Holland) in 1396 keizerinnen vermeld (p. 57-58). Keizerinnen, een grote bewaarpeer, staan ook vermeld in het handboek van Hendrik van Zon van 1488 (VANDOMMELE, H., 1985, p. 65-66). De abdij van Egmont verkocht in 1485 keizerinnen aan Willem Claes (VANDOMMELE, H., 1985, p. 65-66). Bij KNOOP (p. 64, afb. 5) vindt men als synoniemen voor de enkele keizerinpeer: zoete keizerin, lange keizerin, kleipeer, winter suikerijpeer, soms geïdentificeerd met de sint-magdalenepeer (al geeft Knoop er een verschillende beschrijving van), ook *poire magdalene*, franse keizerin, *citron des carmes* (KNOOP, p. 48, afb. 1). Synoniemen voor de dubbele keizerinpeer, een bijzonder grote peer: colmar, kalmerpeer, grote kalmer, kalmerpeer van Dantzig, witte keizerin, commandeurpeer, kolmer, *impératrice* (KNOOP, p. 56, afb. 3). Bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87 vermeld als *keyserynen* of *keyserpeeren*, een ras dat al in de 14de eeuw werd vermeld. ZEVEN, A.C., 1997, p. 86 vermeldt ook het appelras *keyserinnen*. Het ministerieel besluit van 19 december 2003 voorzag in een subsidie van 4 euro per jaar voor elke hoogstammige fruitboom van onder meer de keizerinperen. KNOOP, p. 49, afb. 1.
 - *peeren van vranx* – wellicht Franse peren (zie VERWIJS & VERDAM, sub: *vranxsch*, Frans).
 - *peeren van elst*
 - *pontpeeren* – pondpeer. Bij KNOOP (p. 77, afb.8) krijgt de pondpeer als synoniemen ronde wintergratiole, endegeesterpeer, *florus-heypeer, ysboutpeer*, grote monarch, grote mogul of grote tamerlan en in het Frans *poire de livre, grand monarque* en *gratiole ronde*. Ze staat bekend als de grootste perensoort en wordt als sier- en als stoofpeer aangewend. De pondpeer is nog in de handel verkrijgbaar.
 - *poperynxsche peeren* – Er zijn twee vermeldingen bekend van poperingse peren. Volgens VANDOMMELE, H., 1985, p. 45, kwamen *peren van Poperinghen ende van Risele* al voor in de 11de en 12de eeuw, maar zonder bronopgave. Verder zijn er de *poperynxsche peeren* die Gheleyn van Waesbeerghe, van Zottegem, verkocht aan Cornelis de Scriverre, vrije fruitverkoper in Gent (SAG, OA, reeks 301, nr. 57, 1483-1484, f. 212v/1, acte van 23 juli 1484. Dit op heden onbekende fruitras heeft nochtans een plaats in de wereldliteratuur en namelijk in *Romeo and Juliet* van William Shakespeare (1564–1616.) in Acte II, scene 1, regel 34-38 waar Mercutio zijn vriend Romeo op ironische wijze herinnert aan zijn vurige gevoelens

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

voor zijn geliefde Rosaline¹⁶⁹. In Quarto 1 van 1597, de oudst bewaarde versie, luidde de tekst: *Now will he sit vnder a Medler tree, / And wish his Mistris were that kinde of fruite, / As maides call Medlers when they laugh alone. / Ah Romeo that she were, ah that she were / An open Et cetera, thou a poprin Peare*. Vrij vertaald: 'Nu gaat hij zitten onder een mispelboom en wensen dat zijn geliefde tot die fruitsoort behoorde, zoals meisjes mispels heten wanneer ze onder elkaar schertsen. O Romeo, was zij maar een open etcetera en jij een poperingse peer'. Mispels krijgen hier een duidelijk vrouwelijk seksuele connotatie, terwijl de steel van de poperingse peer de mannelijke tegenhanger suggereert. In de tweede versie, de Quarto 2 van 1599, werd de laatste regel uitgezuiverd tot *An open, or thou a Poprin Peare*. Door het weglaten van *et cetera* werd het versritme doorbroken en wist men meteen dat er een woord moest worden ingevuld volgens de inspiratie van de acteur. Deze oplossing werd ook gekozen voor de derde versie Folio 1 van 1623. In de moderne editie werd het *An open-arse, thou a pop'rin' pear*. *Open-arse* is een volkse benaming voor een mispel, maar de associatie met de vrouwelijke genitalia is duidelijk.

- *smout peeren* – VERWIJS & VERDAM, sub: *smoutpere*; VANDOMMELE, H., 1985, p. 57-58, ontdekte smoutperen in Enkhuizen (Noord-Holland) in 1396. De smoutpeer, een vroege herfstsoort die vlug beurs wordt, staat vermeld in het handboek uit 1488 van Hendrik van Zon (ibidem, p. 65-66). Zie ook VANDOMMELE, H., 1985, p. 69, en ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.
- *sucreyen* – VANDOMMELE, H., 1985, p. 50, vond suikerperen, zomerperen met zoeterig sap, in de abdij van Egmond (13de eeuw). Van de suikerrijpeer kende KNOOP diverse kweekvormen: vroege (een klein peertje, een van de vroegste, ook *blanquet*, misschien blankaart – p.47, afb. 1), kortstelige (*muscat d'anjou* – p. 48, afb. 1), langstelige (blanke suikerij – p. 49, afb. 1), herfstsuikerij (sint-nicolaaspeer, *blanquet d'automne*, brederooper, groene suikerpeer – p. 50, afb. 1), vroege suikerij (honingpeer), grauwe suikerij (grauwe suikerpeer – p. 49-50, afb. 1), wintersuikerij (p. 72-73, afb. 7). *Suckerpeeren* bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.
- *surelen* (*suereel peeren, brune suereelen, bruune sereelen, bruusereelen, nevelsche surreelen*) – VERWIJS & VERDAM, sub: *surreel*, met de onrechte bedenking dat Nevelse surrelen hun naam dankten aan de plaatsnaam Nivelles (Nijvel), terwijl Nevele bij Gent werd bedoeld. In de abdij van Averbode (1434) vond VANDOMMELE, H., 1985, p. 69, de *zaruweelpeer*, volgens hem afkomstig uit Nijvel in Brabant (Nivelles), op basis van de vermelde foute interpretatie bij VERWIJS & VERDAM. *Zaruwelpeer* bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.

¹⁶⁹ Romeo and Juliet, by William Shakespeare, edited by Roger Apfelbaum for the Internet Shakespeare Editions. Coordinating Editor Michael Best, University of Victoria, Victoria (British Columbia Canada), 2005.

DANIEL LIEVOIS

- *tytpeeren*
- *wackerzelen* – VERWIJS & VERDAM, sub: *wackerseel*; VANDOMMELE, H., 1985, p. 69, en ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.
- *willekins peeren - wilcken peer* bij VANDOMMELE, H., 1985, p. 69; ook vermeld bij ZEVEN, A.C., 1997, p. 87.
- *witte scruwelen*
- *zommeringhen*

ZEVEN, A.C., 1997, p. 86, vermeldde ook nog andere appelrassen van de late Middeleeuwen die niet in de bewerkte Gentse documenten voorkomen, namelijk: *appel van geryt die dersker, braitappelen, brantappelen, breydelingh, butringen, cautenajugen, coninghinnen, cruijtappel, cruyelinck, cruysinge, dysselinghe (dytschellingen, dytzeling, kleeffsche dytzeling), eynappel, geelnerich, guddelinc (somerguldeling, winterguldeling, witte zomerguldeling), heylesem, keutneven, loevensche wytinghe, louwersz appel, neerlansen, nordelingen, overlansen, potappels, ribbelingh, roetselinghe, schyvert, sibbeling, sinte Jacobsappelen, smertelinghe, vetting, vijfappel, vlaamsche trippelinc, wynghelinge, wynsunnen en zeutneven*. Voor de perenrassen in de late Middeleeuwen vond ZEVEN, A.C., 1997, p. 87, ook nog: *alaertspeer, beachêmepeer, boenen peer, engelse braadperen, garsny, jacobspeer, oogstperen (oostperen), peerdeduyc, peren van hairlem, regelperen, rijetpeer, venuspeer, wollepeer, wynterperen en ysbouten*.

Bijlage 3 - Recepten met fruit

Alle drie de belangrijkste manuscripten met keukenwijsheid in het Middelnederlands van het einde van de 15de en het begin van de 16de eeuw worden in Gent bewaard. Het betreft twee manuscripten in de Universiteitsbibliotheek (UG, hs. 476 en UG, hs. 1035) en een in de Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde (KANTL, ms. 15). Dit laatste handschrift is samengesteld uit vier afzonderlijke delen; in de eerste drie komen er vooral keukenrecepten voor die werden gepubliceerd, terwijl het vierde deel enkel medische voorschriften omvat¹⁷⁰. Manuscript UG, hs. 476 werd in gedrukte vorm gepubliceerd¹⁷¹, terwijl UG, hs. 1035 zowel in gedrukte als in digitale vorm ter beschikking staat¹⁷².

In het eerste deel van dit laatste handschrift staan enkele fruitrecepten: gevulde appels (recept 1.6, *Om appelen te vaerzene*), gestoofde groenten (recept 1.15, *Compost*) en drie vastenrecepten voor appelmoes (recept 1.16, *Appelmoes in de vastene*), amandelbroodpap (recept 1.17, *Inde vastenen mortroel*) en pannenkoeken (recept 1.18, *Vasten struven*). Enkele recepten zijn de moeite waard om ze uit te proberen. Heel de vasten lang en op alle vrijdagen en zaterdagen gold er een verbod voor vlees, dierlijk vet, eieren, zuivel, en dus ook kaas. Vandaar het veelvuldig gebruik van vers fruit, vijgen en rozijnen, vis, amandelmelk, olijfolie en raapolie. Vooreerst: Appelmoes in de vastentijd (*Appelmoes in de vastene*) – Breng geschilde en aan stukken gesneden appels in een pot. Voeg er de lever van kabeljauw of schelvis aan toe en laat dit samen koken onder veelvuldig roeren. Stoot de gekookte appels fijn en vermeng met fijngewreven saffraan en met amandelmelk. Pureer het mengsel, schep het op schotels en bestrooi met specerijen. Of ook nog: Amandelbroodpap in de vastentijd (*Inde vastenen mortroel* of amandelbroodpap met zuidvruchten) - Bereid dikke amandelmelk met saffraan. Laat er kleingesneden korsten van witbrood in koken met gehakte vijgen en ontpitte rozijnen van overzee. Ten slotte: Pannenkoeken voor in de vastentijd (*Vasten*

¹⁷⁰ Deel 1 in BRAEKMAN, W.L., Een belangrijke middelnederlandse bron voor Vorselmans' Nyeuwen Coock Boeck (1560), in: *Volkskunde*, dl. 87, 1986, p. 1-24; deel 2 in BRAEKMAN, W.L., Een nieuw zuidnederlands kookboek uit de vijftiende eeuw, in: *Scripta*, dl. 17, Brussel, 1986. Die beide delen werden met commentaar digitaal gepubliceerd op www.coquinaria.nl, de webstek van Christianne Muusers, terwijl het derde in voorbereiding is.

¹⁷¹ JANSEN-SIEBEN, R. & VAN WINTER, J.M., *De keuken van de late Middeleeuwen*. Een kookboek uit de 16de eeuw, Amsterdam, 1989; herdrukt in 1998.

¹⁷² SERRURE, C.A., *Keukenboek*, uitgegeven naar een handschrift der vijftiende eeuw, in: *Maatschappij der Vlaemsche Bibliophilen*, dl.10, Gent, 1872; de tekst werd ook opgenomen op de webstek van Christianne Muusers. Zij bezorgde een eigen transcriptie met vertaling in het modern Nederlands en in het Engels, onder de titel 'Wel ende edelike spijse'.

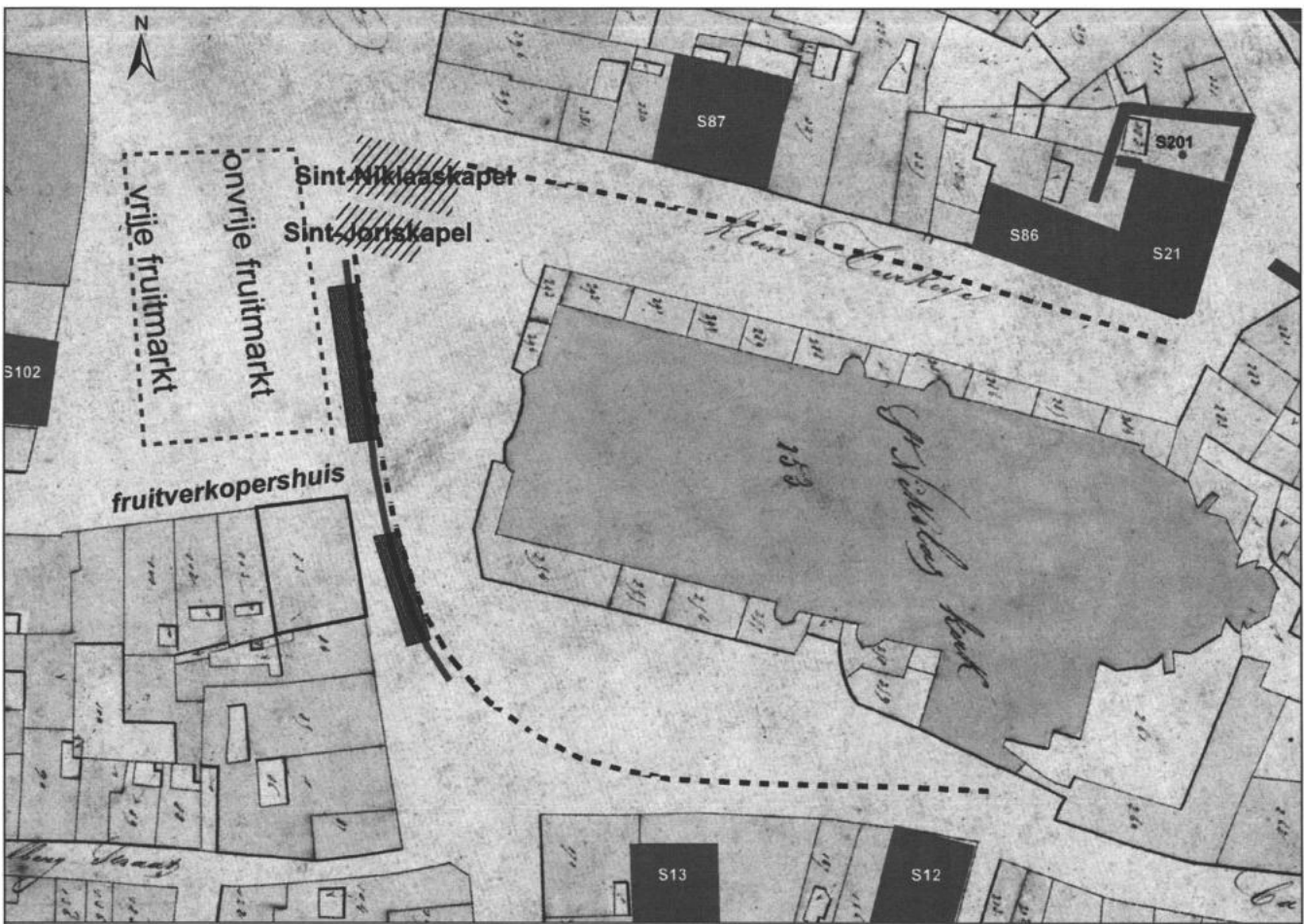
struven) - Stamp filet van snoek en saffraan goed fijn. Maak hiermee een deeg van witte bloem vermengd met wijn. Meng klein gesneden vijgen onder het deeg. Neem kokendheet vet en bak de pannenkoeken erin. In KANTL, ms. 15, tweede deel, zijn de recepten veel korter weergegeven. Om appeltaart te maken gebruikte men gember, saffraan, vijgen en groene peterselieblaadjes met suiker en kaneel (recept 5). De ingrediënten van een taart in de vastentijd waren appels, kaneel, suiker, vijgen, rozijnen en gember (recept 6)¹⁷³.

Voor de hier behandelde periode is er ook *Een notabel boecxken van cokeryen*, dat omstreeks 1514 in Brussel bij Thomas Vander Noot werd gedrukt. Het werd heruitgegeven en digitaal gepubliceerd¹⁷⁴. Het bevat liefst 175 recepten waarvan er acht met fruit werden bereid, namelijk nr. 66, Knoflooksaus voor vers rundvlees (*Looock tot gruenen rintvleesche*), nr. 123, Appeltaart (*Om appeltaerten*), nr. 124, Een gekruide appelmoes (*Om pameie in den hoven te backen*), nr. 125, Een ander soort gekruide appelmoes (*Een ander pameye*), nr. 127, Appel- en notenflappen (*Om roffioelen van appelen ende van noten tegadere te maken*), nr. 129, Flappen tijdens de vasten (*Roffioelen binnen der vastenen*), nr. 173, Kweemoes (*Om quecruyt te maken*) en nr. 174, Nog kweemoes (*Men maecht oock maken aldus*).

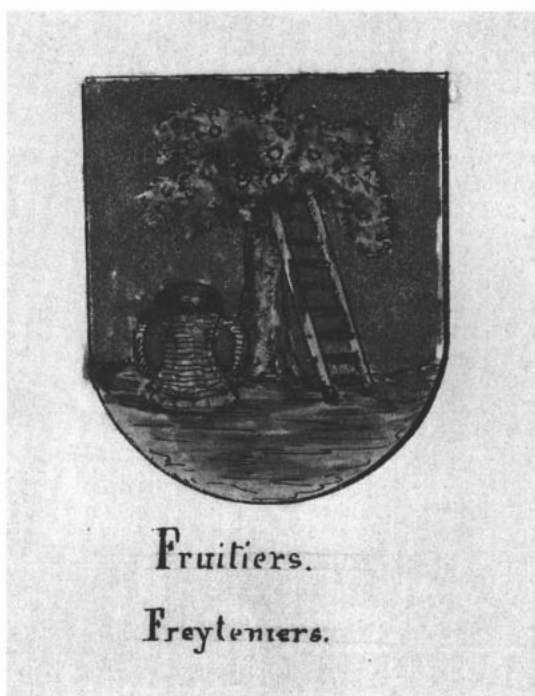
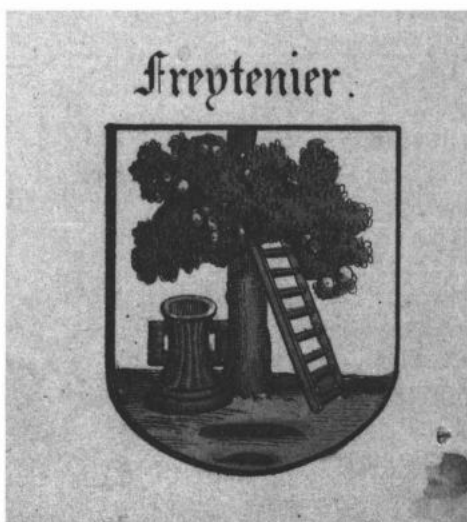
Enkele voorbeelden als smaakmakers. Eerst: een gekruide appelmoes (recept nr. 124, *Om pameie in den hoven te backen*) - Laat gesnipperde appelen sudderen in een vladepan met een deksel. Meng de moes met goede boter en met specerijen, namelijk gember, kaneel, foelie, muskaatnoot, kruidnagel en fijne suiker. Laat dit goed uitdrogen in de oven. Vervolgens: appel- en notenflappen (recept nr. 127, *Om roffioelen van appelen ende van noten tegadere te maken*) - Wrijf appelen en walnoten fijn en vermeng dit met kardemom of gember, kaneel en fijne suiker. Bereid deeg en vorm die tot een ronde plak. Leg het mengsel daarop en vouw in tweeën. Bak de *roffioelen* - let op de associatie met ravioli - in vet. Dien op met pannenkoeken als nagerecht. Ten slotte: Flappen tijdens de vasten (recept nr. 129, *Roffioelen binnen der vastenen*). Stamp appelen, vijgen, saffraan, peperkoek en specerijen samen. Dek dit toe zoals in het vorige recept en bak in vet of in de oven. Eet smakelijk!

¹⁷³ Al deze recepten werden ontleend aan de digitale transcriptie en vertaling door Christianne Muusers, in www.coquinaria.nl. We zijn de auteur onze erkentelijkheid verschuldigd.

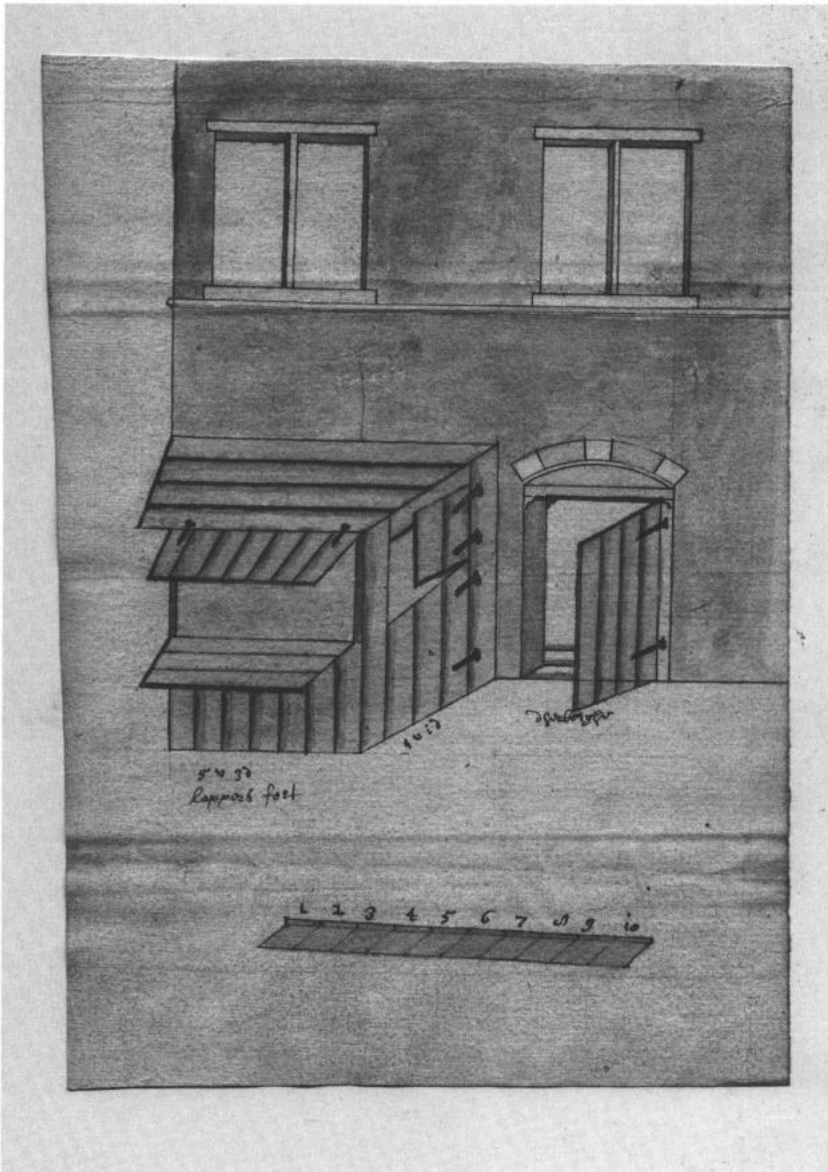
¹⁷⁴ JANSSEN-SIEBEN, R. & VAN DER MOLEN-WILLEBRANDS, M., *Een notabel boecxken van cokeryen*, Amsterdam, 1994. Digitaal op de webstek www.kookhistorie.com van Marleen van der Molen-Willebrands.

1. Poging tot situering van de geschreven gegevens aan de Gentse fruitwinkel en de directe omgeving van de korenmarkt (Plan Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

2. Het wapenschild van de Gentse fruitverkopers, uit: DE VIGNE, F., *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs drapeaux, leurs armes, leurs blasons, etc.*, Gand, 1847; en SAG, *Historische nota's* nr. 13

Vakgroep
Middeleeuwse Geschiedenis
Blandijnberg 2
9000 Gent

3. Een deel van de noordelijke gevel van het Coelsteen met het huisje van de verjuipers, geaquarelleerde schets door de erfscheiders Pieter Reynax en Andries Smacke, 1691 (Foto Stadsarchief, Gent)

*4. De hoek van het voormalige Coelsteen met de smalle doorgang naar de Kleine Korenmarkt, bij de plechtige ontvangst in 1886 van de kunstschilder Constant Montald (Gent 1862 – Brussel 1944) toen hij de Prijs van Rome had ontvangen
(Foto Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten Gent)*

FRUIT EN FRUITVERKOPERS IN GENT (1357-1542)

5. Het voormalige Coelsteen alias Hotel de la Nouvelle Poste en de Sterrenstraat, omstreeks 1906
(Foto Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, Gent)

6. Het voormalige Coelsteen alias Hotel de la Nouvelle Poste aan de Kleine Korenmarkt, omstreeks 1906
(Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, Gent)

FRUIT UIT DE BODEM: het archeologisch onderzoek van soorten en variëteiten

Jan Bastiaens en Anton Erynck

Op zoek naar vergelijkingsmateriaal

Wanneer historisch onderzoek gegevens op het spoor komt over de vroegere consumptie van fruit, het planten van fruitbomen, en de verschillende variëteiten die daarbij genoemd worden, rijst onvermijdelijk de vraag welke andere informatiebronnen kunnen bijdragen aan de kennis hieromtrent. Een voor de hand liggende piste is het bekijken van wat er nu nog geweten is over fruit, fruitsoorten en variëteiten binnen een soort, en wat er van al dat moois nog aan levend materiaal voorhanden is. De Nationale Boomgaardenstichting en de museumtuin van het Kasteel van Gaasbeek leveren hier een belangrijke bijdrage tot het behoud van kennis, kunde en rassen. Vanuit dit gegevensbestand kan dan gepoogd worden om verbanden te zoeken met de termen en beschrijvingen die in de oude documenten voorkomen. Eenvoudig is dit evenwel nooit. Termen en namen veranderen doorheen de tijd en de naamgeving zelf maakt het er ook niet meteen eenvoudiger op: fruit werd genoemd naar geografische herkomst, gebruik, seizoen, kwaliteit, uitzicht, dan nog verschillend van streek tot streek, ... of zelfs naar vrouw of geliefde. Bovendien hebben vele recente fruitvariëteiten geen eenduidige, rechtlijnige connectie met vroegere rassen of kweekvormen. Vooral in de 18de en de 19de eeuw zijn er op grote schaal nieuwe rassen gecreëerd. In diezelfde periode werd ook heel veel fruit beschreven in encyclopedische werken, die nu een goede invalshoek bieden voor historisch onderzoek. Zo is er bijvoorbeeld het monumentale werk over appels, peren, abrikozen, perziken, kersen en krieken van Leroy (1867-1879)¹. Nog verder terug in de tijd worden afbeeldingen en beschrijvingen helaas heel wat vager; schilderijen en kruidboeken bieden nog enig houvast.

Even boeiend is het om na te gaan wat er nog aan oud, dood materiaal bewaard is. Oude herbaria zouden nog de resten kunnen bewaren van fruitrassen die reeds eeuwen geleden verdwenen zijn. In de praktijk blijkt dit evenwel nogal tegen te vallen. Oude plantencollecties bevatten immers vaak de platgedrukte exemplaren van kleinere kruidachtige planten maar minder het materiaal van fruitdragende bomen of struiken. Maar gelukkig is er nog een informatiebron die niet in bibliotheken of recente tuinen bewaard wordt: de resten die bij archeologische opgravingen worden gevonden.

¹ LEROY, A., *Dictionnaire de pomologie contenant l'histoire, la description, la figure des fruits anciens et des fruits modernes*, Paris, 1876-1879, 6 tomes.

Archeologisch fruit

Bij recent archeologisch onderzoek wordt grote aandacht besteed aan het inzamelen van kleine dieren- en plantenresten. Waar in het verleden een archeologische context grofweg met de hand werd leeggeschept, zal men nu grote volumes uit de vulling zeven. Daarbij spoelt men het sediment met water over een set van zeven met maaswijdtes van 5, 2 en 0,5 mm. Voor de recuperatie van heel kleine plantenresten wordt zelfs een liter van het sediment over een zeef met mazen van 0,25 mm gespoeld. Daarmee heeft men dan een beeld van het totale spectrum aan plantensoorten die aanwezig zijn in het sediment.

Het materiaal dat op de zeef achterblijft, het zogenaamde residu, wordt met de hand uitgezocht, met behulp van een stereo-microscop. Dit optische toestel laat toe om via vergrotingen van 5 tot 150 maal zelfs de kleinste plantenzaadjes op te sporen in een matrix van kleine dierenbotten, mortelbrokjes, steenfragmenten en ander klein afval, en ze op naam te brengen.

De archeologische oogst aan zaden en vruchten is altijd bepaald door de bewaringsomstandigheden in de onderzochte structuur. Plantenresten zullen in een droge zandbodem minder kansen hebben om de tand des tijds te weerstaan dan botanisch materiaal dat in een waterverzadigde omgeving is bewaard. In een droge zandbodem staan de resten bloot aan zuurstof waardoor allerlei bacteriën en andere micro-organismen hun vernietigend werk kunnen doen. Stabiele omstandigheden onder de grondwatertafel, afgesloten van zuurstof, zijn daarentegen beduidend beter voor de bewaring van archeologisch plantenmateriaal.

De bewaringsproblematiek van archeologisch plantenmateriaal is nog complexer dan enkel een zaak van 'nat of droog' of 'zuurstofrijke of -arme omstandigheden'. Zaden en vruchten hoeven immers niet altijd te bewaren in de organische toestand waarin ze van de plant vallen. Ze kunnen door een toevallige brand, het opstoken van afval of tijdens een uit de hand gelopen keukenactiviteit verkoold raken en in die toestand in een archeologische context terecht komen. De verbranding, op zich een vernietigend proces, biedt de plantenresten unieke bewaringskansen. Micro-organismen zijn niet langer in het verkoold materiaal geïnteresseerd – er blijft alleen oneetbare pure koolstof over. Soms worden in steentijdsites zelfs complete wilde appeltjes verkoold aangetroffen.

Daarnaast kunnen zaden en vruchten in bepaalde bodemcondities ook 'mineraliseren'. Dat gebeurt wanneer het organische deel van het plantenmateriaal vergaat maar er zich tegelijk mineralen in het binnenste van het zaad afzetten. Aldus vinden archeologen in bepaalde contexten, bvb. vaak in leembodems en in beerputten, enkel de gemineraliseerde binnenafdrukken van plantenzaden

FRUIT UIT DE BODEM

terug. De aanwezigheid van kalk en fosfaten speelt hierbij een grote rol. Probleem is dus wel dat gemineraliseerde zaden meestal slecht op naam te brengen zijn, precies omwille van het feit dat alleen binnenafdrucken bewaard zijn, die in weinig herinneren aan de buitenkant van zaden.

Zoeken en vinden

Op zoek naar archeologisch fruit, vraagt de archeoloog zich af waar op de site de beste kansen zitten om een betekenisvolle vondstenverzameling te verkrijgen. Alles hangt natuurlijk af van de periode waaruit de vindplaats stamt. In prehistorische context zullen haardplaatsen, waar verbrand materiaal bijeen ligt, de beste kansen bieden om plantaardig consumptieafval te vinden. In latere, Romeinse, middeleeuwse of postmiddeleeuwse sites valt steeds op dat mensen toen diepe structuren in de bodem groeven om afval te bergen. Uiteraard zullen bij bemonstering die plekken de voorkeur krijgen omdat ze, door de aard van hun structuur, kans maken om een grote hoeveelheid zaden en vruchten te concentreren. Voorbeelden zijn kuilen of beerputten waarin consumptieafval terecht kwam. In de laatste soort contexten kwamen trouwens ook de menselijke uitwerpselen terecht, en die blijken op zich een rijke bron aan zaden te zijn.

In beerputten werd zowat alles gegooid wat composteerbaar was: keukenafval, etensresten en menselijke uitwerpselen. Bij de eerste categorie hoort het materiaal dat in de keuken, bij bereidingen, uit het voedsel werd verwijderd. Onder etensresten wordt alles verstaan wat na de maaltijd op het bord achterbleef. Uiteraard horen zaden, vruchtstenen en pitten in beide categorieën thuis. Een klokhuis met appelpitten, de steen van een perzik of de zaden van een mispel kunnen in de keuken of aan tafel uit de vruchten zijn verwijderd. Vaak werden zaden uit fruit echter gewoon mee opgegeten om dan via het spijsverteringskanaal het lichaam weer te verlaten. Het gaat dan om de pitjes van bvb. vijgen, aardbeien, druiven of bessen allerhande. Die zitten in de gegeten vruchten maar kunnen het traject doorheen het spijsverteringskanaal overleven en aldus in een archeologische vondstencollectie belanden. De vondst van veel pitjes van bijvoorbeeld vijgen of aardbeien wil overigens nog niet zeggen dat er massaal vijgen en aardbeien zijn gegeten: één aardbei of vijg bevat tientallen, honderden pitjes, maar in één perzik zit maar één pit.

Meer dan zaden, stenen, pitten is er overigens doorgaans niet over van fruit: de rest is opgegeten, kapot gekookt, of gewoonweg weggerot, zonder een spoor na te laten. Daarom is het ook zo moeilijk zich een voorstelling maken van het uitzicht van oude fruitrassen, laat staan van smaak en kwaliteit. En hoe werd al dat fruit verwerkt? Vers gegeten of gedroogd of gekookt of als cider of gelei ...

Problemen van identificatie

Een goede selectie van te onderzoeken contexten, goede bewaringsomstandigheden, en een verfijnde inzamelmethode zijn op zich nog altijd geen garantie voor een goede reconstructie van de fruitconsumptie in vroegere tijden. Een onderzoeker moet in eerste instantie immers op de verzamelde plantenresten een naam kunnen kleven, een identificatie van de plantensoort dus. Dergelijke identificatie steunt op de vergelijking van het archeologische materiaal met zaden en vruchten verzameld van hedendaagse planten, de zogenaamde referentiecollectie of vergelijkingsverzameling. Daarnaast is er nog gespecialiseerde literatuur waarin de zaden van vele soorten staan in afgebeeld. Hoe goed gestoffeerd de bibliotheek van de onderzoeker evenwel is, en hoe omvangrijk de referentiecollectie, toch blijven problemen van identificatie het onderzoek parten spelen.

Zo leert de praktijk dat de zaden van sommige fruitsoorten moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn. Pitten van appels, peren en kweeperen uit elkaar houden is niet eenvoudig en sterk afhankelijk van de kwaliteit van de bewaring. De steencellen van peer en kweeper en de fragmenten van klokhuizen van appel helpen wel een handje. Ook lastig zijn pruimensoorten, kers en kriek, meloen en zijn groentebroertje komkommer, ... Maar gelukkig zijn er heel wat soorten fruit die gemakkelijk op naam te brengen zijn: mispel, perzik, moerbeï, druif, ...

Nog groter wordt het identificatieprobleem wanneer men op zoek gaat naar de geschiedenis van variëteiten binnen een soort. Of correcter nog, het probleem wordt (haast) onoverkomelijk: soms is binnen één soort een grote variatie aan zaden vast te stellen, maar hoe die zich laat vertalen in vroegere of actuele rassen is (nog) niet geweten. Momenteel wordt er alleen bij pruimensoorten een serieuze poging gedaan om al die vormvariatie te beschrijven en in te delen, maar zonder er namen van gekende rassen op te plakken².

Gelukkig moeten we bij de identificatie van fruit in archeologische contexten voor veel soorten geen rekening houden met wilde voorlopers of verwanten, die in de meeste gevallen trouwens ook gegeten werden. Met wilde appel, wilde peer, zuurbes, gele kornoelje, sleedoorn, zwarte bes, vlier, framboos, braam en wilde zoete kers (?) zijn we zowat rond³. Vooral de Romeinen brachten vele fruitsoorten voor het eerst binnen in onze gewesten, als introductie (lokaal gekweekt) of als import (niet lokaal gekweekt). Zij worden ook

² VAN ZEIST, W. & WOLDRING, H., *Plum (Prunus domestica L.) varieties in late- and postmedieval Groningen: the archaeobotanical evidence*, in: *Palaeohistorica*, Groningen, 2000, nr. 39/40, p. 563-576.

³ MAES, B. e.a., *Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen. Herkenning, verspreiding, geschiedenis en gebruik*, Amsterdam, 2006.

FRUIT UIT DE BODEM

beschouwd als de grondleggers van de fruitteelt in onze contreien; daarvóór verzamelde men fruit in het wild.

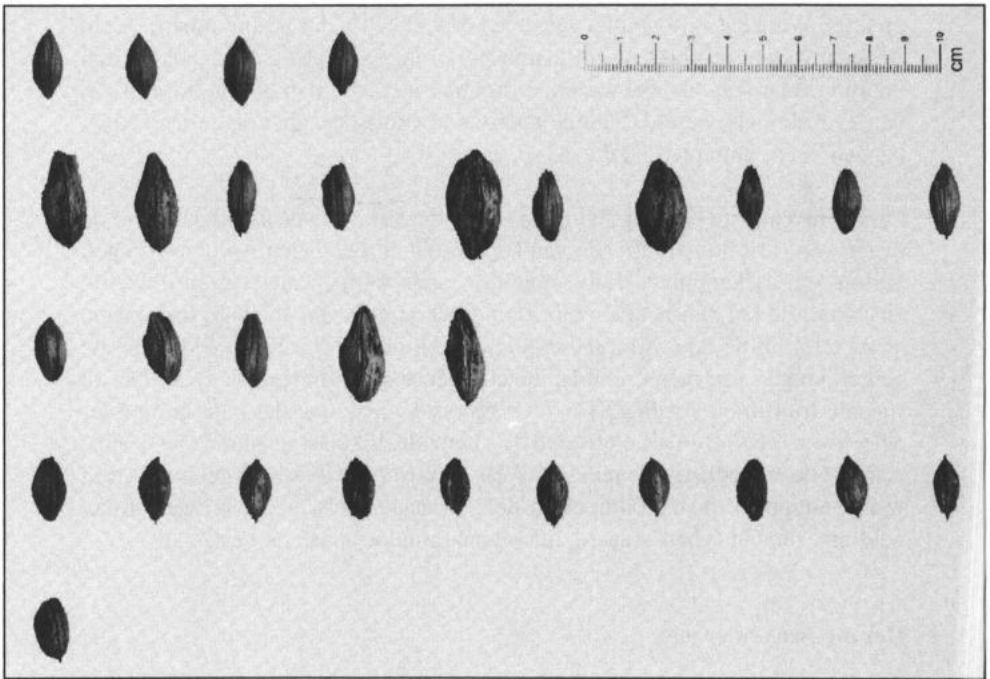
De informatie achter het fruit

Met al die archeologische vondsten van zaden en pitten van fruit weten we welke fruitsoorten vroeger in onze streken gegeten werden, vanaf wanneer, en hoe de fruitconsumptie is geëvolueerd in de loop der tijden. Sommige ooit zeer populaire fruitsoorten staan nu nog nauwelijks of zelfs helemaal niet meer op het menu. Mispel, halfrot op zijn best, komt nog nauwelijks ergens op tafel. Wie kent er nog gelei van gele kornoelje? En dat zwarte moerbeï echt rijp nauwelijks te plukken en te transporteren is, helpt de zaak ook al niet vooruit. Maar laat ons wel wezen, er ligt nu meer fruit dan ooit in de winkels, van over de hele wereld. De ene naam is al exotischer dan de andere: kiwi, banaan, kaki, kumquat, pitahaya, ...

Op het niveau van een opgraving en een nederzetting maken onder andere de resten van fruit de identificatie van beerputten en beerlagen wel heel simpel: kersen- en kriekepitten, druivenpitten, ... zijn talrijk aanwezig en duidelijk zichtbaar. En het zijn net die contexten die leren wie wat at. Welk fruit kwam er op tafel bij de adel, wat at Jan-met-de-pet, de abt, ... Socio-economische vergelijkingen van mensen en nederzettingen worden mogelijk. En welke rol speelde fruit in de voeding? De vaak gehoorde uitspraak dat men in de middeleeuwen (vers) fruit als ongezond beschouwde, lijkt hoegenaamd niet te stroken met de archeologische realiteit. Welk fruit werd in de streek gekweekt, wat werd geïmporteerd (bijvoorbeeld dadels, granaatappels, ...), wat werd in het wild ingezameld (vlier, bramen, misschien duindoorn aan de kust, ...)?

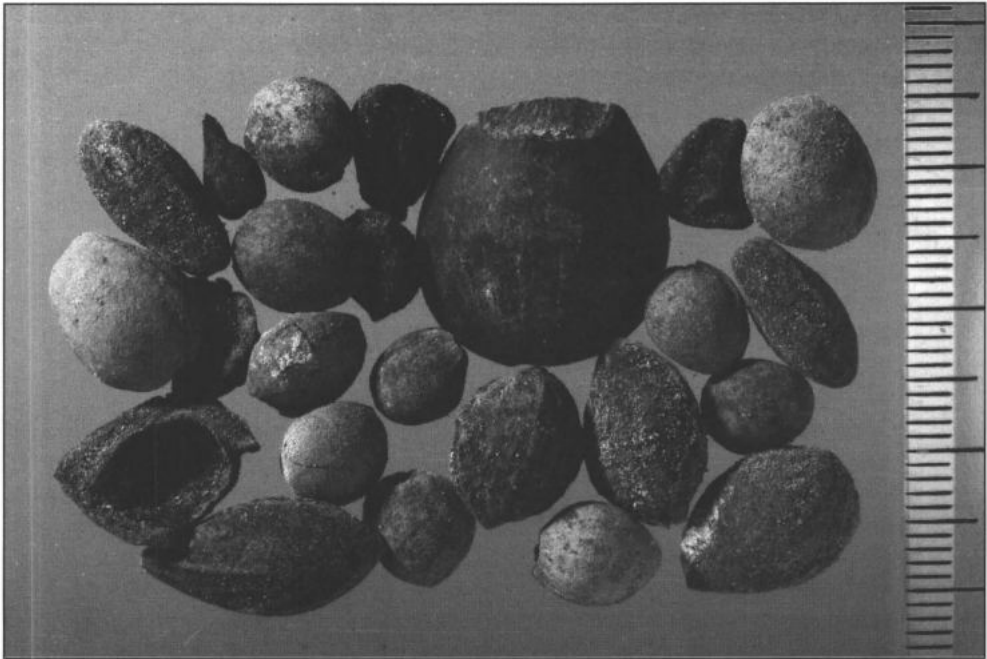
Het nieuwe onderzoek

Met genetisch onderzoek is recent een nieuwe bron aangeboord voor de studie van de geschiedenis van fruit. Zo weten we ondertussen uit onderzoek aan nu levende planten dat de wilde voorouders van onze gedomesticeerde appel en peer waarschijnlijk te zoeken zijn in Klein- en Centraal-Azië. Wat de precieze rol is van onze inheemse wilde appel en peer in de ontwikkeling van de cultuurappelen en -peren is nog niet duidelijk. Ook is men er al in geslaagd oud DNA uit archeologische pitten te halen. Het onderzoek concentreert zich hier momenteel vooral op pruimensoorten en aanverwanten, en op de druif. Bij de pruimensoorten probeert men soorten precies te identificeren, van elkaar af te lijnen en hun onderlinge relaties te bepalen. Bij druiven gaat men op zoek naar de geografische herkomst van cultivars. Het staat buiten kijf dat dit genetisch onderzoek zal leiden tot belangrijke nieuwe inzichten in de geschiedenis van fruit.

1. Zicht op de pitten van verschillende *Prunus*-soorten en variëteiten
(foto L. Depypere, Universiteit Gent)

FRUIT UIT DE BODEM

2. Zaden en vruchten uit archeologische contexten: o.a. hazelnoot, zoete kers, gele kornoelje en pruimensoorten of -variëteiten (foto B. Cooremans Hans Denis, VIOE, Brussel)

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Een prosopografie op basis van de oudst overgeleverde ledenlijst van een rederijderskamer (Gent, 1478-1484)

Anne-Laure Van Bruaene

Zowel historici als literatuurhistorici hebben in het verleden met nadruk gewezen op het pijnlijk ontbreken van prosopografisch onderzoek naar rederijderskamers. Er zijn immers al heel wat kortere of langere biografische nota's verschenen over bekende rederijders-auteurs, maar de vraag blijft steeds hoe representatief zij wel zijn voor hun groep¹. De laatste jaren is echter heel wat aandacht besteed aan die "groep", met name de rederijders niet zozeer als literair maar wel als sociocultureel fenomeen².

De oudst bewaarde ledenlijst van een rederijderskamer, met naamgegevens vanaf de late vijftiende eeuw, is die van de Gentse rederijderskamer Mariën Theeren³. In deze bijdrage stellen we de resultaten voor van een prosopogra-

* Gebruikte afkortingen: LL=Ledenlijst Mariën Theeren, Archief Sint-Jacobskerk Gent, nr. 1472; ASJ=Archief Sint-Jacobskerk Gent; SAG=Stadsarchief Gent; HMGOG=Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Met dank aan Marc Boone, Laurence Derycke, Jan Dumolyn, Jelle Haemers, Inge Schoups en de kerkenraad van de Sint-Jacobskerk te Gent.

¹ Pleij, H. e.a., *Op belofte van profijt. Stadsliteratuur en burgermoraal in de Nederlandse letterkunde van de middeleeuwen*. Amsterdam 1991, p. 18; De Ridder-Symoens, H., 'Discussiedossier over de Sneeuwpoppen van 1511. Beschavings-offensief of verraad van de middenklassen?', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 106 (1991), p. 429.

² Van der Heijden, Th.C.J., 'Aanzet tot een sociale stratificatie van de rederijders in het gewest Holland', *Jaarboek de Fonteyne*, 51-52 (2001-02), pp. 203-21; Van Bruaene, A.-L., *Om beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden*. Onuitgegeven doctoraatverhandeling, Gent 2004; Van Dixhoorn, A., *Lustige geesten. Rederijders en hun kamers in het publieke leven van de Noordelijke Nederlanden in de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw*. Onuitgegeven doctoraatverhandeling, Amsterdam 2004.

³ Deze ledenlijst was reeds het voorwerp van studie: Beyaert, M., *Opkomst en bloei van de Gentse rederijderskamer Mariën Theeren*. Cultureel Jaarboek van Oost-Vlaanderen 7. Gent 1978. Paul Trio merkte reeds op dat het noodzakelijk is de bron aan kritischer onderzoek te onderwerpen; Trio, P., *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving: de broederschappen te Gent in de late Middeleeuwen*. Leuven 1993, p. 51.

fische analyse van het oudste deel van de lijst, dat betrekking heeft op de jaren 1478-1484. We staan echter ook stil bij de betekenis en interpretatieproblemen van de ledenlijst zelf en bij de valkuilen van dergelijk prosopografisch onderzoek naar het lidmaatschap van laatmiddeleeuwse en vroegmoderne corporaties. Deze bijdrage zal bij gebrek aan relevante bronnen weinig vertellen over de culturele praktijken van Mariën Theeren en niets over de literaire bedrijvigheid van haar leden⁴, maar zal wel inzicht bieden in de bredere sociale en devotionele context waarin een 'doorsnee' rederijderskamer op het einde van de vijftiende eeuw ontstond.

1. Methodologische bedenkingen bij de analyse van een ledenlijst

In een mooi verlucht perkamenten boek, dat opent met de statuten van de Gentse rederijderskamer Mariën Theeren uit 1478, zijn in alfabetische volgorde en in verschillende handen de leden opgetekend uit de late vijftiende en zestiende eeuw. Vanaf de late zestiende eeuw tot het midden van de achttiende eeuw werd de overgebleven ruimte opgevuld met doodschulden van nieuwe leden, die niet langer alfabetisch werden gerangschikt. In die periode werden ook enkele akten opgenomen. Tussendoor staan enkele bestuurslijsten uit de tweede helft van de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw opgetekend. Op het eerste zicht lijkt dit een ideale bron om inzicht te krijgen in de sociale samenstelling van een rederijderskamer en de ontwikkelingen hierin over een langere periode. Toch moeten hierbij een aantal belangrijke methodologische kanttekeningen worden geplaatst.

In de eerste plaats is de lijst wat de vijftiende en zestiende eeuw betreft heel moeilijk exact te dateren. Zoals op de eerste folio duidelijk wordt gesteld, werd het boek vervaardigd in 1484, tijdens het dekenchap van Pieter de Groote⁵. In dezelfde hand van die eerste folio's start ook de ledenlijst. Er wordt echter op gewezen dat die lijst werd gekopieerd uit 'den houden regis-

⁴ Voor de literaire en religieuze praktijken van Mariën Theeren in de tweede helft van de zestiende eeuw, zie Van Bruaene, *Om beters wille*, pp. 302-36.

⁵ LL, 1r: 'Dit naevolghende zijn de oordonanchien van den broederschepe vander Rethorijcke welc men onderhaut ten altare ende capelle van Onze Vrouwen in Sente Jacobs kercke achter den hooghen choir, gheconsenteert ende gheconformeert bij der wet vander stede van Ghend. Aldus ghedaen registreren ende overstellen, ghetrocken vut den principalen lettren den zelven broederscepe verleent bij der voorn. wet, bij Pietren de Groote als deken vanden voorn. broederscepe metgaders zijnen prouiserers medeghezellen, int jaer ons heeren duust.vierhondert. ende.viere ende tachtentich. Marien Theeren.'

tere'⁶. Aangezien Mariën Theeren officieel door de stad Gent erkend werd in 1478 en het nieuwe register start met de statuten uit dat jaar, kan men er van uitgaan dat het oudere register uit 1478 dateert. Wellicht besloten de deken en proviseerders in 1484 een kunstenaar aan te trekken om een mooier en meer prestigieus ledenboek te maken. Die kunstenaar is zeer waarschijnlijk Jan vanden Vallegate, 'verlichtere ende boucscrivere', die in het ledenboek staat opgetekend als geprivilegieerd lid, vrijgesteld van jaargelden⁷.

Over de 285 namen in de eerste hand (geposeerd, met initialen en gerubriceerd, alfabetisch gerangschikt op de voornaam) bestaat dus vrij grote zekerheid dat het gaat om leden die werden ingeschreven in de periode 1478-1484⁸. De daaropvolgende handen zorgen voor meer problemen. Na de eerste hand volgen een aantal andere geposeerde handen die we door de datering van de hand ervoor en erna niet nader kunnen situeren dan in de periode tussen 1484 en 1563, maar er zijn aanwijzingen dat die inschrijvingen kort na de optekening van de eerste lijst volgden⁹. Het gaat om 113 namen. Daarna volgen 378 namen in één geposeerde hand, dezelfde hand waarin de bestuurslijsten van 1556 tot en met 1562 zijn opgetekend. Heel af en toe wordt de datum vermeld van het moment waarop het lid in de kamer is gekomen. Die data variëren tussen 1549 en 1563. Het is dus erg waarschijnlijk dat de namen in deze hand werden opgetekend in 1563, maar dat er een beroep werd gedaan op oudere documenten¹⁰. Daarna volgen in een aantal cursieve zestiende-eeuwse handen nog 53 namen die op basis van de enkele bijgevoegde data in de periode tussen ca. 1562 en ca. 1594 kunnen worden gesitueerd. In totaal werden dus in de periode tussen 1484 en ca. 1594 833 namen in de alfabetische ledenlijst ingeschreven. Door de alfabetische rangschikking wordt een illusie van continuïteit gewekt. Toch blijkt er een hiaat te zijn voor de eerste helft van de zes-

⁶ LL, 7r: 'Dit naervolghende zijn de persoonen ghuldebrouwers ende ghuldezustersen jaerlicx haerlieder jaergrooten schuldich zijnde in dit voorn. broederscip. Aldus ghedaen registreren ende overstellen vut den houden registre bijden voors. dekin ende int jaer voorn.'

⁷ LL, 15r. Ik vond deze miniaturist niet terug in de recente naslagwerken over Vlaamse miniaturen; Smeyers, M. en J. Van der Stock, *Vlaamse miniaturen voor vorsten en burgers 1475-1550*. Gent 1997; Smeyers, M., *Vlaamse miniaturen van de achttste tot het midden van de zestiende eeuw. De middeleeuwse wereld op perkament*. Leuven 1998.

⁸ Het gaat om 289 inschrijvingen, 4 'erfachtige' personen worden twee maal vermeld.

⁹ Zo werden enkele echtgenotes van mannen die in de eerste hand werden ingeschreven, in een van de latere handen ingeschreven: vgl. Christiaan Dreeleinc (19r) en zijn echtgenote Margriete vander Vurst (23r), Jacob Heyns (15v) en zijn echtgenote Lisbette Brunen (20r).

¹⁰ Zie bijvoorbeeld de opmerking bij de inschrijving van Jan de Cleercq op f. 16v: 'quam in 't gulden den 29 novembris 52, blijkende by chedulle'.

tiende eeuw. Uit vergelijking met andere bewaarde stukken uit deze periode (amendementen op de statuten en processtukken) blijkt dat vele daarin vermelde bestuursleden ofwel niet staan opgetekend in de ledenlijst ofwel achteraf werden opgetekend in de lijst uit 1563¹¹.

Een tweede probleem is dat, hoe uniform de alfabetische lijsten ook ogen, er toch een subtiele verandering in de aard ervan optreedt: het ledenboek evolueert van een lijst van leden die een jaargeld moeten betalen in 1484 naar een lijst van leden die een doodschuld vastleggen in de tweede helft van de zestiende eeuw. In 1484 gaat het uitdrukkelijk om de lijst van mensen die als lid van het gilde een jaargeld moeten betalen of daarvan zijn vrijgesteld. Dat jaargeld bedroeg volgens de statuten van 1478 1 groot. Volgens dezelfde statuten moest er ook een doodschuld van minstens 12 groten worden vastgelegd¹². Bij de leden die voor 1563 werden opgetekend wordt slechts in 4% van de gevallen verwezen naar die doodschuld, vaak zonder exact bedrag. In de lijst van 1563 wordt echter bij 42% uitdrukkelijk de waarde van de doodschuld vastgelegd, bij de namen die daarna werden opgetekend zelfs bij 85%. De rekeningen van de kamer die vanaf 1556 werden bijgehouden, bieden een verklaring: na 1558 werden de jaargelden niet langer geïnd, de doodschulden daarentegen wel¹³.

Een doodschuld was een bedrag (doorgaans in geld, soms ook in natura) dat door een persoon die intrad in een gilde of broederschap werd vastgelegd en dat na het overlijden van die persoon door de erfgenamen diende te worden betaald. Het werd in de eerste plaats gebruikt om de zielenmis van het overleden lid te bekostigen¹⁴. Het laten optekenen van zo'n doodschuld was dus een devotieele daad, een extra verzekering voor een voorspoedige doorgang naar het hiernamaals, die geenszins sociale of – in het geval van een rederijderskamer – literaire verplichtingen hoefde te impliceren. Wat meer is, uit de confrontatie met de bestuurslijsten en de rekeningen van de kamer uit de

¹¹ Zie bijvoorbeeld de bestuursleden vermeld in ASJ, nr. 1481/240 (25 augustus 1535): deken Lievin vander Bruggen en proviserers Pieter vander Piet, Gheeraert van Wettere en Hendric de Bisscop worden vermeld in de hand van 1563 (respectievelijk LL, 20v, 29r en 39r), de proviserers Gillis vanden Vivere, Lievin vanden Abeele, Willem Alaert, Hendric Bruynhals, Jan vander Mote, Lievin Ratevelt, Lievin vander Hoyen en Francois de Meyere echter niet. Ook de bijzonder actieve deken Gillis Baervoet (deken in 1536-1537 en vermeld in diverse processtukken (ASJ, nr. 1485) en in een amendement op de statuten uit 1537 (ASJ, nr. 1481/240)) wordt niet in de ledenlijst vermeld.

¹² ASJ, nr. 1471/184. Voor een editie, zie Beyaert, *Opkomst en bloei*, pp. 15-17.

¹³ Van Bruaene, *Om beters wille*, pp. 307-08.

¹⁴ Trio, *Volksreligie*, pp. 148-52. Het minimumbedrag van 12 groten dat in Mariën Theeren werd gevraagd, was ook de norm in de meeste Gentse religieuze broedersschappen (*Ibid.*, p. 149).

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

tweede helft van de zestiende eeuw blijkt dat wie in de hoedanigheid van deken, proviseerder, knaap of factor wel actief was als rederijker niet noodzakelijk een doodschuld liet optekenen. Van de 100 bestuursleden, knapen en factors uit de periode 1556-1590 worden er 13 niet in de ledenlijst vermeld, voor 11 daarvan is er ook nooit een doodschuld betaald¹⁵. Opvallend is vooral dat van de vijf knapen en factors enkel de atypische factor Marcus van Vaernewijck in de ledenlijst is opgenomen¹⁶. Het ligt voor de hand dat de vrijstelling van doodschuld behoorde tot de vergoedingen voor hun diensten.

Op basis van het voorgaande kunnen vragen worden gesteld bij de waarde van dit type ledenlijsten als bron voor het inzicht in de sociale achtergrond van rederijkers. Voor velen die enkel een doodschuld betaalden maakte het wellicht weinig uit of de corporatie die de religieuze diensten verzorgde een rederijderskamer of een gewoon religieus broederschap was. In het geval van de Gentse kamer Mariën Theeren kan hier, wat de periode na 1556 betreft, aan verholpen worden door de ledenlijst in combinatie met de rekeningen van de kamer te analyseren. Zo kan 23% van de leden die in het ledenboek opgetekend werden tussen ca. 1549 en ca. 1594 of vermeld worden in het rekeningenboek geïdentificeerd worden als een actief lid¹⁷.

Voor de lijst die in het laatste kwart van de vijftiende eeuw werd opgesteld bestaat die mogelijkheid niet. Behalve de statuten uit 1478 en de aanvullingen daarop uit 1484 zijn er geen andere bronnen van Mariën Theeren uit deze periode bewaard. Ook de stadsrekeningen bieden geen uitkomst. Net als de andere Gentse rederijderskamers werd Mariën Theeren wel regelmatig vergoed voor optredens, maar de posten onthullen zelden de namen van de verantwoordelijke rederijkers¹⁸. Enkel de deken uit 1496-1497, Gerolf van Caneghem, is op deze manier bekend¹⁹. Samen met deken Jacob Utenberghe en zijn 12 proviseerders uit 1478²⁰ en deken Pieter de Grootte uit 1484 brengt

¹⁵ Van Bruaene, *Om beters wille*, pp. 302-03.

¹⁶ De knaap en factor Lieven vander Vennen (1556-1565, proviseerder in 1570-1571), de factor Jan de Hane (1565-1569), de knaap Lieven Leeman (1565-1577) en de knaap Vincent vanden Dale (1577-?) ontbreken in de alfabetische ledenlijsten. De factor Marcus van Vaernewijck, die ook proviseerder was in 1557-1558, liet na het verlopen van dit bestuursmandaat een rentebrief van 240 gr. aan de kamer, op voorwaarde dat hij nooit meer tegen zijn zin een bestuursfunctie in de kamer moest waarnemen (LL, 23r).

¹⁷ Van Bruaene, *Om beters wille*, pp. 302-36.

¹⁸ Zie voor deze rekeningposten, Everaert, G., *Letterkundig leven te Gent in de vijftiende eeuw. De rederijders*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent 1964, pp. 86-115.

¹⁹ Everaert, *Letterkundig leven*, p. 111.

²⁰ Jan Webbegeerne, Gillis Mannaert, Jacob Matthijs, Pieter Libbe, Lievin de Stoovere, Joos Vuustman, Joos de Steenwerpere, Jan van Laerbeke, Claas Neyt, Geraard Baers, Cornelis Lievins en Lievin de Keystere (ASJ, nr. 1471/184).

ons dat op een totaal van 15 bekende actieve leden voor 1500. Wie in deze periode eventueel als factor of literair brein van de kamer optrad, is al helemaal onbekend. Wat de lijst van 1484 betreft, kan dus slechts 5% als een actief lid worden geïdentificeerd²¹.

Hoger werd opgemerkt dat de ledenlijst uit 1484 niet zozeer een lijst van vastgelegde doodschulden was, dan wel een lijst van diegenen die jaargeld dienden te betalen in de kamer. Of dit jaargeld consequent geïnd werd is niet bekend, maar in principe impliceerde dit jaarlijkse engagement een minder vrijblijvend lidmaatschap dan wanneer enkel een doodschuld werd gevraagd. Ter vergelijking kan worden opgemerkt dat, terwijl in alle Gentse religieuze broederschappen een doodschuld werd gevraagd, het eerder uitzonderlijk was dat de leden ook een jaargeld dienden te betalen²². Toch moet het belang van ook dit type lidmaatschap niet worden overschat. Uit de statuten uit 1478 blijkt dat de gewone leden enkel financiële verplichtingen hadden: een intredegeld van 1 groot, een jaargeld van 1 groot en een doodschuld van minimum 12 groten. Deze financiële eisen wogen voor een geschoolde arbeider niet erg zwaar door²³. Nog opvallender is dat in de amendementen op de statuten van 1478 zelfs niet meer gealludeerd wordt op de rechten en plichten van deze gewone leden. Enkel de deken en proviseerders werden verwacht de missen en gildenmaaltijden bij te wonen, deel te nemen aan de Sacramentsprocessie en contacten te onderhouden met de andere Gentse rederijkerskamers²⁴. Het bestuur vormde duidelijk de spil van de activiteiten van de rederijkerskamer²⁵. De vele gewone leden (over een periode van zeven jaar 285 ingeschrevenen) konden zelf beslissen in welke mate ze participeerden.

2. Mariën Theeren: de vierde Gentse rederijkerskamer

Hoewel de bakermat van de rederijkerscultuur niet in Gent lag, pikte de grootste stad van Vlaanderen bijzonder snel in op de impulsen die ze vooral via westelijk Vlaanderen en het Scheldebekken opving²⁶. In 1448 verleende het

²¹ Met name de hoger genoemde 15 bestuursleden minus Joos Vuustman, die niet in de lijst voortkomt.

²² Trio, *Volksreligie*, p. 148.

²³ In de periode rond 1478 bedroeg het zomerdagloon van een metselaar of ticheldekker in Gent 12 gr., dat van een diender van een metselaar of ticheldekker 6 gr.; Scholliers, E., 'Lonen te Gent (XVe-XIXe eeuw)', in: C. Verlinden e.a. (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant. Deel 2: XIVe-XIXe eeuw. A. Vlaanderen*. Brugge 1965, pp. 422-23.

²⁴ ASJ, nr. 1471/184 (1478); LL, n.g (1484); ASJ, nr. 1481/240 (1535).

²⁵ Vgl. met de situatie van de Gentse broederschappen in de vijftiende eeuw (Trio, *Volksreligie*, pp. 300-01).

²⁶ Voor het ontstaan van de rederijkerscultuur, zie Van Bruaene, *Om beters wille*, pp. 71-124.

stadsbestuur statuten aan De Fonteine, een rederijdersgezelschap toegewijd aan de Heilige Drievuldigheid en met een kapel in de Sint-Niklaaskerk, dat vooral door beeldende kunstenaars werd geleid²⁷. Bij de blijde intrede van Filips de Goede in 1458 trad naast De Fonteine reeds een tweede Gentse rederijderskamer op: Sint-Barbara, die een kapel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in de Sint-Pietersheerlijkheid onderhield²⁸. Het gezelschap van Sint-Agnete, dat reeds in 1469 de Sint-Agneskapel in de Sint-Janskerk betrok, werd in 1471 door het stadsbestuur geofficialiseerd²⁹.

De Gentse markt voor rederijderskamers was echter nog steeds niet verzadigd. In de zomer van 1478 ambieerden zelfs twee gezelschappen het statuut van rederijderskamer. Op 6 augustus 1478 werd het 'gheselscepe van der helegheer maeght ende martelesse Sente Baerbelen, Sente Appolonien, Sente Elizabeth van Dueringhen' erkend door de magistraat van Gent. In de statuten werd niet uitdrukkelijk gesteld dat het om een rederijdersgezelschap ging (wat wel het geval was bij de andere Gentse kamers), maar er werd wel bepaald dat vier van de twaalf proviseerders van de broederschap 'van der Rethorique' dienden te zijn. Het gezelschap, dat al snel zijn rederijdersactiviteiten zou staken, had net als Sint-Agnete een kapel in de Sint-Janskerk³⁰. Een week later, op 14 augustus, werden de statuten van Mariën Theeren goedgekeurd. Daarin werd wel uitdrukkelijk gestipuleerd dat het om een 'gheselscepe van der Retorijcke' ging. Mariën Theeren (*Maria ter ere*) was toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en beschikte over een altaar in de parochiekerk van Sint-Jacobs³¹.

Er kunnen verschillende hypothesen worden gevormd, waarom het stadsbestuur in augustus 1478 aan twee gezelschappen het fiat gaf rederijdersactiviteiten te ontplooiën. Een eerste reden moet gezocht worden in de samenstelling van het Gentse stadsbestuur. De schepenbanken van 1477 en 1478 vormden een duidelijke breuk met het regime onder Karel de Stoute. Vele schepe-

²⁷ Van Bruaene, A.-L., "Abel in eenighe const'. Claeys vander Meersch, meester-schilder, en de jonge Fonteine (1448-1476)", *Jaarboek de Fonteine*, 49-50 (1999-2000), pp. 77-94.

²⁸ Blommaert, P. en C.P. Serrure (eds.), *Kronyk van Vlaenderen van 580 tot 1467*. Gent 1839-40. Deel 2, p. 254.

²⁹ Potter, F. De, *Gent, van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*. Gent s.d. Deel 5, pp. 470-92.

³⁰ SAG, reeks 301 nr. 54 (1477-1478), 150r. De enige twee bekende optredens vonden plaats bij de opeenvolgende intredes van Maximiliaan van Oostenrijk in 1485 en 1486 (Everaert, *Letterkundig leven*, pp. 101-03). In het begin van de zestiende eeuw was het gezelschap nog als broederschap actief (Trio, P., *De Gentse broederschappen (1182-1580)*. Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent 16. Gent 1990, p. 140).

³¹ ASJ, nr. 1471/184.

nen waren nieuwelingen, die nog nooit een mandaat hadden vervuld³². Het is heel aannemelijk dat zij ook sneller geneigd waren nieuwe rederijdersgezelschappen een kans te geven. Zo werd een van die nieuwbakken schepenen, Jan de Brauwere, die op 14 augustus 1478, dag dat de kamer haar statuten ontving, een eerste maal tot schepenen van de keure werd verkozen, in het ledenregister ingeschreven als geprivilegieerd lid. Op deze wijze werd ook de band tussen Mariën Theeren en het stadsbestuur bezegeld³³.

Een andere aanleiding was de geboorte te Brugge in juni 1478 van de Bourgondische erfopvolger Filips de Schone. Het nieuws was ook in Gent gepaard gegaan met feestelijkheden. Daarbij trad naast de drie erkende Gentse rederijderskamers ook het 'gheselscepe van Onser Vrouwen gulde van Sent Jacops' op³⁴. In de jaren 1460 en 1470 had een 'gheselscip van Sente Jacops prochie' reeds herhaaldelijk tableaux vivants of esbattementen vertoond bij blijde intreden van leden van de vorstelijke familie³⁵. De blijde geboorte van Filips de Schone, de eerste mannelijke erfopvolger in bijna vijftig jaar, leek na de politieke malaise die de dood van zijn grootvader Karel de Stoute in 1476 had veroorzaakt, eindelijk betere tijden in te luiden³⁶. Volgens de Bourgondische kroniekschrijver Jean Molinet was vooral het gewone volk bijzonder gelukkig met de geboorte:

³² Blockmans, W., 'Het wisselingsproces van de Gentse schepenen tijdens de 15de eeuw', *HMGOG*, 41 (1987), pp. 88-89; Hancké, K., *Conflict & Confiscatie. Een Bijdrage tot de Kennis van de Sociale Structuren te Gent op het Einde van de XVde eeuw*. Onuitgegeven Licentiaatverhandeling, Gent 1995. Deel 1, pp. 28-30.

³³ LL, 15r en 44r. Jan de Brauwere was laatste schepenen van de keure in 1478. Hij bekleedde deze functie opnieuw in 1487. Ook andere schepenen uit 1477 en 1478 waren lid van Mariën Theeren: Jan de Cupere was 12^e schepenen van gedele in 1477, Joos de Bake was 7^e schepenen van gedele in 1478 en Willem de Vos 6^e schepenen van gedele in 1478 (er waren twee personen met de naam Willem de Vos lid van de kamer).

³⁴ SAG, reeks 400/27, stadsrekeningen Gent 1477-1478, 128r.

³⁵ SAG, reeks 400/21, stadsrekeningen Gent 1465-1466, 66v (intrede van de graaf van Charolais in 1466); reeks 400/21, stadsrekeningen Gent 1467-1468, 309r (intrede van Margaretha van York in 1468); reeks 400/26, stadsrekeningen Gent 1476-1477, 208r (intrede Maria van Bourgondië in 1477); reeks 400/27, stadsrekeningen Gent 1477-1478, 106r (intrede Maximiliaan van Oostenrijk). In 1472 werd in een gelijkaardig verband (een intrede van Karel de Stoute) in de stadsrekeningen gewag gemaakt van 'de guldebroederen van sente Baerbelen tsente Jacops' (SAG, reeks 400/23, stadsrekeningen Gent 1471-1472, 46r). Of er qua samenstelling continuïteit was tussen dit broederschap en Mariën Theeren is niet duidelijk.

³⁶ Blockmans, W. en W. Prevenier, *De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid, 1384-1530*. Amsterdam 1997, pp. 217-21.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Sus tous aultres qui s'en esjoissoient, le povre commun et petit peuple des pays longuement oppresséz de tyrannie estoit tant joyeux en coeur qu'il ne lui souvenoit de nulle tribulation precedente³⁷

Die optimistische stemming was wellicht een *incentive* om de feestcultuur in de stad verder te institutionaliseren³⁸. In ieder geval wordt in het ledenregister van Mariën Theeren uit 1484 uitdrukkelijk verwezen naar Filips de Schone: in de randversiering van het eerste folio staat zijn wapenschild – omhangen met het Gulden Vlies – centraal tussen de wapenschilden van Vlaanderen en Gent³⁹. De jonge prins was toen, sinds het overlijden van zijn moeder Maria van Bourgondië, in naam graaf van Vlaanderen. In werkelijkheid streden zijn vader Maximiliaan en een Regentschapsraad samengesteld uit edelen en vertegenwoordigers van de drie grote steden om de voogdij. Vanaf oktober 1483 erkende Maximiliaan de legitimiteit van de Regentschapsraad niet langer. De Regentschapsraad bleef echter het graafschap verder regeren en droeg Filips, die al die tijd in Gent verbleven had, pas na een jaar van militaire confrontaties in juni 1485 aan Maximiliaan over⁴⁰. De Gentse rederijkerskamers met voorop De Fonteine toonden zich in deze opstandige periode bijzonder actief⁴¹. Toch zijn er geen aanwijzingen dat Mariën Theeren met het etaleren van het wapenschild van Filips de Schone duidelijk positie wilde kiezen in het conflict tussen Maximiliaan en de Leden van Vlaanderen. Filips was nu eenmaal de 'natuurlijke prince'⁴². In ieder geval was Mariën Theeren, die zich het minst van de Gentse rederijkerskamers profileerde, niet erg selectief in de keuze van haar publieke optredens: ze trad zowel op bij de feestelijkheden rond de voltooiing van het schepenhuis in het opstandige jaar 1484 als bij de verzoenende intrede van Maximiliaan van Oostenrijk na de vrede van Sluis in het jaar erop⁴³.

³⁷ Doutrepont, G., en O. Jodogne (eds.), *Chroniques de Jean Molinet*. Brussel 1935-37. Deel 1, p. 273.

³⁸ Ook De Fonteine werd door de magistraat erkend in de nadagen van een lange periode van feestelijkheden; Van Bruaene, 'Abel in eenighe const', pp. 86-87.

³⁹ Filips de Schone werd op 9 mei 1481 in 's-Hertogenbosch opgenomen in de orde van het Gulden Vlies; Cauchies, J.-M., 'Philippe le Beau, archiduc d'Autriche', in: W. Paravicini (ed.), *Les chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or au XVe siècle. Notices bio-bibliographiques publiées sous la direction de Raphaël de Smedt*. Frankfurt 2000 (2e uitgave), p. 204.

⁴⁰ Blockmans, W.P., 'Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre, après des documents inédits, 1482-92', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 140 (1974), pp. 280-81; Blockmans en Prevenier, *De Bourgondiërs*, pp. 221-22; Cools, H., *Mannen met macht. Edellieden en de Moderne Staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)*. Zutphen 2001, pp. 119-23.

⁴¹ Van Bruaene, *Om beters wille*, pp. 143-47.

⁴² Blockmans, W.P. en J. van Herwaarden, 'De Nederlanden van 1493 tot 1555: binnenlandse en buitenlandse politiek', in: *Nieuwe Algemene Geschiedenis*, 5 (1980), p. 443.

⁴³ Everaert, *Letterkundig leven*, p. 101.

Ook de beschermheren en -vrouwen van de kamer hadden uiteenlopende profielen. Achteraan in het ledenregister is een lijst opgenomen van 'ervachtige personen' die vrijgesteld waren van het jaarlijkse lidgeld⁴⁴. Ook in de alfabetische ledenlijst werd af en toe de vermelding 'ervachtig' neergepend naast de naam van een lid. Voor de periode 1478-1484 gaat het om 16 personen⁴⁵, waaronder de deken uit 1478, zijn echtgenote en vijf van de proviseerders uit dat jaar en de miniaturist en kopiist Jan vanden Vallegate, die waarschijnlijk het ledenboek in 1484 vervaardigde. Daarnaast zijn ook een aantal 'politieke' figuren opgenomen, die wellicht in de eerste plaats het prestige van het gezelschap dienden te verhogen. Naast *homo novus* Jan de Brauwere, genoot ook Denijs vander Sare, die drie maal schepen was tijdens de regeerperiode van Karel de Stoute, de status van geprivilegieerd lid. Vander Sare was een omstreden figuur en moest dat tijdens de opstand uiteindelijk met de dood bekopen⁴⁶. Een erelid met een heel ander politiek profiel was Lievin Tijncke, die in 1484 deurwaarder van de Raad van Vlaanderen was en in de opstandsjaren 1488-1490 kastelein werd van de schepensbank van de keure. Hij was getrouwd met Joozijne vanden Kethulle, bastaarddochter van voormalig raadsheer in de Raad van Vlaanderen, Frans vanden Kethulle, en eveneens lid van Mariën Theeren. Het erelid met de meeste uitstraling was echter zonder twijfel Lisbette Colins, de tweede echtgenote van Jan van der Bouverie, voorzitter van de Grote Raad in Mechelen en hoveling van Maximiliaan van Oostenrijk⁴⁷. Zij was de dochter van Andrië Colins, die tot 1475 president van de Raad van Vlaanderen was geweest⁴⁸.

⁴⁴ LL, 44r: 'Dit naevolghende zijn de Ervachtighe personen de welcke van de jaergrooten ontslegghen zijn'.

⁴⁵ Jan de Brauwere, Lisbette Colins, Pieter Fiers, Jan de Groote, Lievin de Keystere, Jan van Laerbeke, Cornelis Lievins, Gillis Mannaert, Margriete, Claas Neyts, Pieter Rabaut, Denijs vander Sare, Lievin Tijncke, Jacob Utenberghe en zijn echtgenote Katheline Goemans, Jan vanden Vallegate.

⁴⁶ Fris, V. (ed.), *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470, met een vervolg van 1477 tot 1515*. Gent 1901-04. Deel 2, p. 265; Van Bruaene, A.-L., *De Gentse memoerieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)*. Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent 22. Gent 1998, p. 214.

⁴⁷ 'Mijn vrouwe Lisbette Colins, ghezelnede mijns heeren van Weeres' (LL, 44r). De jurist Jan van der Bouverie (+1493) was heer van Wiere, Longfossé, Bierbeek, Sint-Joris-Weert etc. Hij was vermoedelijk van Vlaamse afkomst (Rijsel), maar maakte eerste carrière in de Hollandse ambtenarij en daarna in de Grote Raad en het Parlement van Mechelen. In 1477 werd hij aangesteld als voorzitter van de Grote Raad, van 1481 tot 1483 was hij kanselier van Brabant. Hij werd tijdens de kapittelvergadering van het Gulden Vlies in 1478 door Maximiliaan tot ridder geslagen. Enkele malen lobbyde hij tegen betaling voor de Hollandse steden; Damen, M., *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)*. Hilversum 2000, pp. 382-89 en 450; Cools, *Mannen met macht*, pp. 173-74.

⁴⁸ Dumolyn, J., *Het hogere personeel van de hertogen van Bourgondië in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*. Onuitgegeven doctoraatverhandeling, Gent 2001. Deel 4, pp. 916-21.

3. De leden van Mariën Theeren: 1478-1484

Om een beter inzicht te krijgen in de sociale context waarbinnen Mariën Theeren werd opgericht, combineren we een analyse van de lijst zelf met een meer uitgebreide prosopografische analyse op basis van een aantal uitgegeven of geïnformateerde databestanden die betrekking hebben op het laatmiddeleeuwse Gent (ca. 1450 – ca. 1510)⁴⁹. Bij dit onderzoek is duidelijk gebleken wat de moeilijkheden en beperkingen zijn van prosopografisch onderzoek naar rederijerskamers of verwante types corporaties waarvan de leden slechts in beperkte mate tot de elites behoorden⁵⁰. Voor 35% van de 285 leden uit 1478-1484 werd geen aanvullende informatie gevonden. Daarenboven zijn voor vele personen verschillende identificaties mogelijk en zijn dus niet alle identificaties even zeker. De zekerheid stijgt naarmate de gegevens konden getoetst worden aan de aanvullende informatie (alias, suffix, titel, socioprofessionele status) die de ledenlijst zelf bood. Toch kon door de combinatie van de gegevens op enkele belangrijke vragen een antwoord worden gevonden.

Gender, verwantschap en statuut

Mannen beheersten Mariën Theeren, ze maakten 91% van het ledenbestand uit. In vergelijking met de Gentse religieuze broederschappen waarvoor gegevens bekend zijn, was het onevenwicht tussen mannen en vrouwen bijzonder groot. In de meeste broederschappen was slechts iets meer dan 50% van de leden van het mannelijke geslacht⁵¹. De nadruk op literaire praktijken en de retorische identiteit blijken een impact te hebben gehad op de gendersamenstelling van het gezelschap. Van de 26 vrouwelijke leden was het merendeel gehuwd (58%), driekwart daarvan (73%) met een lid van de kamer, dat is 42% van alle vrouwelijke leden. Er was ook één religieuze lid. Van 35% van alle vrouwen was er geen enkele aanwijsbare mogelijke verwante (echtgenoot of familielid) lid van de kamer.

Op het eerste zicht lijkt er slechts een beperkte familieverwantschap tussen de leden van Mariën Theeren te zijn geweest. De meeste familienamen (192) komen een maal voor, 33 familienamen komen twee maal voor, zes familienamen drie maal. Er zijn geen indicaties dat men zich samen met zijn of haar kinderen liet inschrijven, een fenomeen dat trouwens ook in de Gentse religi-

⁴⁹ Zie bijlage 1 en 2.

⁵⁰ De Ridder-Symoens, H., 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *HMGOG*, 45 (1991), p. 105; Boomsma, C., 'Prosopografie. Mogelijkheden en kanttekeningen', *Groniek*, 30 (1997)136, p. 359.

⁵¹ Trio, *Volksreligie*, pp. 220-21.

euze broederschappen erg uitzonderlijk was⁵². Een gegeven uit het prosopografische databestand suggereert wel dat de verwantschap tussen de leden sterker was dan het op het eerste zicht lijkt: zo waren heer Joos de Steenwerpere, een van de stichtende leden, en Lievin vander Haghen schoonbroers.

Mariën Theeren was in de eerste plaats een gezelschap van leken, maar telde, in vergelijking met de Gentse religieuze broederschappen, een behoorlijk aantal religieuzen. Twaalf leden, waaronder zeven gewone priesters, worden expliciet in die hoedanigheid aangeduid⁵³, maar we kunnen de tien leden die enkel met de titel 'heer' bedacht worden, zonder twijfel bij de priesters tellen⁵⁴. Eventueel waren ook de twee meesters, waarvan de status niet verder werd gespecificeerd universitair geschoolde geestelijken⁵⁵. Zo komen we tot 22 à 24 geestelijken op een totaal van 285 leden (ca. 8%). Dat percentage komt min of meer overeen met het percentage religieuzen onder de hele Gentse bevolking⁵⁶. Het lidmaatschap van enkele reguliere geestelijken is des te opvallender, omdat dat in de meeste religieuze broederschappen erg uitzonderlijk was⁵⁷. Belangrijk is ook dat een van de proviseerders uit 1478 priester was⁵⁸.

Met uitzondering van de clerici worden heel weinig leden met een titel aangeduid. Vier leden worden aangeduid met de titel meester, met name twee chirurgijnen en twee waarvan het beroep niet verder wordt gespecificeerd en die eventueel bij de geestelijken kunnen worden gerekend⁵⁹. De meesterstitel kon

⁵² Trio, *Volksreligie*, p. 222. Voor de Normandische broederschappen werd het fenomeen wel frequent vastgesteld; Vincent, C., *Des charités bien ordonnées. Les confréries Normandes de la fin du XIIIe siècle au début du XVIe siècle*. Parijs 1988, p. 204.

⁵³ 7 priesters (waarvan 6 met de titel 'heer' en 1 met de titel 'meester'), 1 kanunnik en cantor van het kapittel van West-Souburg in Zeeland ('Zuburch') (met de titel 'heer'), 1 dominicaan ('meester'), 1 'broeder' en 1 zuster ('juffrouw') van het Gemene Leven verbonden aan het godshuis van Sint-Jans-ten-Dullen in Gent, 1 proost van de premonstratenzerabdij van Sint-Niklaas bij Veurne ('heer').

⁵⁴ Uit het prosopografische databestand blijkt dat heer Jan Bijl, heer Joos Gheerolf, heer Lievin Heylinc, heer Pieter Sowele en heer Joos de Steenwerpere inderdaad priesters waren.

⁵⁵ Trio, *Volksreligie*, p. 203.

⁵⁶ Trio, *Volksreligie*, p. 225.

⁵⁷ Trio, *Volksreligie*, p. 226.

⁵⁸ Heer Joos de Steenwerpere (LL, 15r).

⁵⁹ Het gaat om meester Andries van Crombrughe en meester Wouter (LL, 7r en 36r).

zowel gebruikt worden voor universitair geschoolden als ambachtsmeesters⁶⁰. Het is duidelijk dat in deze lijst gewone ambachtsmeesters niet met titel werden aangeduid, met uitzondering van de chirurgijnen die een hoger aanzien genoten⁶¹. De schaarse andere titels wijzen op een hogere sociale status: een 'juffrouw' Heleene van Steelant⁶² en als erelid 'mijn vrouwe' Lisbette Colins (zie hoger). Een lid dat zelf zonder titel wordt aangeduid, de poorter Willem vander Zijpen, was de zoon van 'mer Gwijts, ruddere'⁶³. Het aantal adellijke of semi-adellijke leden was dus bijzonder beperkt. Daarin verschilde Mariën Theeren weinig van de Gentse religieuze broederschappen⁶⁴.

Socioprofessionele achtergrond

Er worden regelmatig aanduidingen van de socioprofessionele status bij de naam van het lid gevoegd. Dit gebeurde echter niet systematisch, de bedoeling was vooral om homoniemen van elkaar te onderscheiden en zo de identiteit van de leden onbetwistbaar vast te leggen⁶⁵. Op een totaal van 237 man-

⁶⁰ Van Uytven, R., 'Vers un autre colloque: hiérarchies sociales et prestige au Moyen Âge et aux Temps Modernes', in: W. Prevenier e.a. (eds.), *Sociale structuren en topografie van armoede en rijkdom in de 14e en 15e eeuw. Methodologische aspecten en resultaten van recent onderzoek. Handelingen van het colloquium gehouden te Gent op 24 mei 1985*. Gent 1986, p. 164.

⁶¹ Trio, *Volksreligie*, p. 203.

⁶² De titel 'juffrouw' of 'jonkvrouw' kon zeer uiteenlopende betekenissen hebben (zowel gehuwde als ongehuwde vrouw, jong meisje, meisje van goede stand als religieuze) (Trio, *Volksreligie*, p. 201). De enige vrouwelijke religieuze uit Mariën Theeren wordt inderdaad met die titel aangeduid. De scribent van het ledenregister van 1484 geeft over het algemeen de indruk heel consequent te noteren (bvb. wat de spelling betreft), zodat we aan deze titel toch enige betekenis kunnen hechten. In het geval van Heleene van Steelant, echtgenote van Jacob Sanders, die zelf ook lid was, verwijst de titel wellicht naar haar hogere sociale status. De familie Van Steelant behoorde in Vlaanderen zowel op het lokale niveau (o.a. in Gent) als op het gewestelijke niveau tot de politieke elite; Dumolyn, *Het hogere personeel*. Deel 4, pp. 1224-30.

⁶³ Ridder Guy vander Zype was vermoedelijk een verwante van de adellijke raadsheer in de Raad van Vlaanderen Wouter vander Zype; Dumolyn, *Het hogere personeel*. Deel 4, pp. 1339-40.

⁶⁴ Enkel het Gentse Sint-Annabroederschap telde naast Margaretha van York en Maria van Bourgondië heel wat adellijke leden; Trio, *Volksreligie*, p. 228.

⁶⁵ Zo was in Mariën Theeren zowel een schilder als een schepper (= kleermaker) met de naam Augustijn Seys en zowel een schrijnwerker als een volder met de naam Willem de Vos ingeschreven (LL, 7r en 36r). In het reglement van de Gentse rederijderskamer Sint-Agnete uit 1477 werd uitdrukkelijk gestipuleerd dat alle gegevens over nieuwe leden (naam en toenaam, kinderen, nering) zo goed mogelijk moesten worden bijgehouden, zodat er geen betwisting over de identiteit kon ontstaan bij de vervolging van wanbetalers (SAG, reeks 93, register LL, 92v-94r). Uit een proces tussen Mariën Theeren en de schilder Jan de Smet uit 1536 blijkt dat het ledenboek inderdaad gebruikt werd als bewijs in rechte (ASJ, nr. 1485).

nelijke leken⁶⁶, wordt bij 72 een aanduiding gegeven van beroep of status (30%)⁶⁷. Een analyse hiervan kan dus enkel indicatief zijn (zie onderstaande tabel). Voor de overige mannelijke leken, voor wie in de ledenlijst geen beroep wordt opgegeven, werd in 42% van de gevallen in andere bronnen een of meerdere mogelijke beroepsaanduidingen gevonden (zie bijlage 2)⁶⁸. Aangezien het probleem van de homoniemen hier een lastige rol speelt, heb ik deze aanvullende gegevens niet in een tabel verwerkt. Deze aanvullende gegevens zijn echter wel erg nuttig gebleken, aangezien ze bepaalde trends die in onderstaande tabel zichtbaar worden, bevestigen en versterken.

De overgrote meerderheid (92%) van de groep van 72 mannelijke leken waarvoor in de lijst een beroep of status wordt gespecificeerd was lid van een ambacht. Van de overigen worden twee leden als poorter aangeduid (3%). Hiermee wordt zonder twijfel bedoeld dat zij behoorden tot het lid van de poortერი in enge zin, de geprivilegieerde en gegoede burgerij, die de politieke macht deelde met de ambachten⁶⁹. Twee andere leden (3%) behoorden tot het Gentse dienstpersoneel van vorst of hoge adel: een lijfwacht van Filips de Schone⁷⁰ en een kok van Adolf van Kleef, de heer van Ravenstein die als adellijke bloedverwant van Filips de Schone in de Regentschapsraad zetelde⁷¹. Er was ook een hoge vaste ambtenaar van de stad lid, met name de klerk van den bloede, Joos vander Spiere. De klerk van den bloede had de functie van griffier in de stedelijke criminele rechtspraak. Het ambt werd als erfelijk leen gehouden van de graaf van Vlaanderen. De leenhouders verpachtten het

⁶⁶ Hiervoor telde ik: 26 vrouwen, 22 geestelijken, 237 mannelijke leken (totaal: 285 leden).

⁶⁷ Ik heb de geestelijken bij de analyse van de socioprofessionele achtergrond niet meegerekend, omdat hun aandeel anders zwaar zou worden overschat, aangezien we kunnen aannemen dat zij door de scribent altijd minstens met hun titel werden aangeduid.

⁶⁸ In totaal werd zo voor 59% van de mannelijke leken een aanduiding van de socioprofessionele status gevonden.

⁶⁹ Boone, M., *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 - ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*. Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jaargang 52 nr. 133. Gent 1990, pp. 49-53; Boone, M., "Cette frivole, dampnable et desraisonnable bourgeoisie": de vele gezichten van het laatmiddeleeuwse burgerbegrip in de Zuidelijke Nederlanden", in: J. Kloek en K. Tilmans (eds.), *Burger. Een geschiedenis van het begrip 'burger' in de Nederlanden van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw*. Amsterdam 2002, p. 34.

⁷⁰ Lievin Stuvaert, 'archier van onzen prinche' (LL, 20r).

⁷¹ Jacob de Backere, 'coc van mijnen heere van Ravestein' (LL, 15v). Zie voor Adolf van Kleef, heer van Ravestein: De Win, P., 'Adolphe de Clèves, seigneur de Ravenstein, de Wijndale et de Dreischor', in: W. Paravicini (ed.), *Les chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or au XVe siècle. Notices bio-bibliographiques publiées sous la direction de Raphaël de Smedt*. Frankfurt 2000 (2e uitgave), pp. 131-34; Cools, *Mannen met macht*, pp. 238-40.

ambt echter meestal. Joos vander Spiere, die het ambt tussen 1483 en 1491 uitoefende verving in feite de erfelijke klerken Willem en Joos Bette⁷². Tenslotte telde Mariën Theeren nog een trompetspeler, vermoedelijk ook in dienst van de stad Gent, onder haar leden⁷³. Uit de aanvullende gegevens in het prosopografische databestand blijkt dat ook enkele andere leden van de kamer voor korte of lange duur in dienst waren van de stad als secretaris van de keure of gedele, als ontvanger-boekhouder, kastelein van de keure of als sergeant. Drie leden werkten voor de Raad van Vlaanderen, respectievelijk als bodes en als deurwaarder.

Om een beter inzicht te krijgen uit welke ambachten Mariën Theeren rekruteerde, hebben we ze ingedeeld volgens de verschillende economische sectoren. Daarbij staat het type product dat vervaardigd en/of verhandeld werd voorop⁷⁴. De volgorde weerspiegelt in aflopende orde het geschatte aantal ambachtsmeesters dat in deze sectoren actief was, althans in de periode 1570-1584. Uit het prosopografische databestand blijkt dat heel wat van de ambachtslieden uit Mariën Theeren meesters waren, die soms ook bestuursfuncties binnen hun ambacht waarnamen⁷⁵.

⁷² Fris, V., 'Le cleric de sang à Gand', *Annales de l'Académie royale d'archéologie de Belgique*, 10 (1922), pp. 199-235.

⁷³ Joos Ghijs, 'trompere' (LL, 15v).

⁷⁴ Hierbij nam ik het schema over dat Johan Dambruyne ten behoeve van zijn proefschrift over de Gentse ambachten opstelde. Uiteraard is deze indeling, zoals hij zelf opmerkt, niet alleenzaligmakend, maar aangezien het over dezelfde stad gaat en Dambruyne belangrijke aanvullende informatie geeft, lijkt ze me wel de meest aangegeven (zie Dambruyne, J., *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*. Gent 2002, p. 58). Een alternatieve indeling voor Gent is te vinden in Boone, M. e.a., *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*. Standen en Landen 78. Kortrijk-Heule 1981, pp. 206-07.

⁷⁵ Bij gebrek aan systematische gegevens is het heel moeilijk om in te schatten hoe groot het aandeel van de ambachtsmeesters in de totale groep ambachtslieden die lid waren van Mariën Theeren was. Johan Dambruyne schatte dat in de tweede helft van de zestiende eeuw ca. 60% van de ambachtslieden meester was; Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, p. 40.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Ambachtslieden in Mariën Theeren, 1478-1484 (volgens de gegevens in de ledenlijst)

Sector	Mariën Theeren 1478-1484	TOT	%	% Gent 1570- 84
Levensmiddelen	3 bakkers, 3 brouwers, 1 kaaskoper, 2 kruideniers	9	13,6	18,2
Textiel	1 blauwverver, 1 drapenier, 1 droogscheerder, 1 touwslager, 2 (rood-) ververs, 2 tapijtwevers, 2 volders, 3 wolwevers	13	19,7	13,6
Leder en pels	1 grauwwerker, 1 lammerwerker, 2 plattijnmakers, 3 riemmakers, 2 schoenmakers, 1 speldenmaker, 3 zwartleertouwers	13	19,7	11,4
Detailhandel	6 meerseniers, 2 oudkleerkopers	8	12,1	11,4
Hout	2 kuipers, 2 schrijnwerkers	4	6,1	11,4
Kleding	3 scheppers	3	4,5	9,7
Bouw	2 timmerlieden	2	3,0	5,7
Metaal	2 smeden, 1 hoornmaker	3	4,5	5,1
Transport		0	0	5,1
Huishoudelijke producten	1 kaarsengieter	1	1,5	2,8
Kunst	1 beeldsnijder, 1 goudsmid, 1 schilder, 2 verluchters (waarvan 1 ook boekschrijver was)	5	7,6	2,4
Diensten	1 korenmeter	1	1,5	2,2
Gezondheid	2 barbiers, 2 chirurgijnen	4	6,1	1,1
TOTAAL		66	99,9	100,1

In 1570-1584 vertegenwoordigde de levensmiddelensector zo'n 700 à 800 meesters, de gezondheidssector slechts 25 à 50 meesters. Zonder de cijfers van een eeuw later al te dwingend over te nemen kan de grens tussen de sectoren met veel en de sectoren met weinig ambachtsmeesters, gelegd worden tussen de kledingsector en de bouwsector (respectievelijk 375 à 425 meesters en 175 à 225 meesters in 1570-1584)⁷⁶. In de meest rechtse kolom wordt aangegeven hoeveel procent van het totale aantal Gentse ambachtsmeesters in de periode 1570-1584 in deze sectoren actief was.

Mariën Theeren had in 1478-1484 leden in ongeveer alle ambachtelijke sectoren. Enkel uit de transportsector (vrije schippers, pijnders, wijnschroders)

⁷⁶ Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, p. 58.

worden geen vertegenwoordigers in de ledenlijst vermeld⁷⁷. Ook de sectoren van bouw en huishoudelijke producten zijn nauwelijks vertegenwoordigd⁷⁸. De sector hout lijkt op het eerste zicht ook niet zo sterk aanwezig, maar uit het prosopografische onderzoek is gebleken dat minstens vier houtbrekers lid waren. Deze detailhandelaars in hout konden samen met de schrijnwerkers en timmerlieden een nuttige bijdrage leveren bij de opbouw of afbraak van toneelpodia. Ook de metaalsector was volgens de prosopografische gegevens beter vertegenwoordigd dan de bovenstaande tabel doet uitschijnen. Zo kunnen twee stichtende leden van de kamer worden geïdentificeerd als meester-smid⁷⁹. Wat de sector levensmiddelen betreft, blijkt uit de prosopografische gegevens dat er nog een aanzienlijk aantal brouwers (4 à 8) lid waren, bovenop de drie die als zodanig in de ledenlijst worden vermeld.

Meer dan de helft van de ambachtslieden (56%), voor wie in de lijst een beroep wordt opgegeven, behoorde tot de wereld van stoffen, pelzen, leder en accessoires (textiel, detailhandel⁸⁰, leder en pels en kleding). In het rederij-kersmilieu waren mensen die goedkoop kostuums, attributen en stoffen (gordijnen, vaandels, doeken en touwen) konden leveren of vervaardigen natuurlijk erg welkom⁸¹. Ook het scholingsniveau van deze beroepsgroepen speelde een rol. In het zestiende-eeuwse Lyon gaven bont- en lederbewerkers en ambachtslieden actief in de textiel- en kledingindustrie blijk van een gemiddelde geletterdheid, lager dan die van chirurgijnen, drukkers, herbergiers en kunstenaars, maar beduidend hoger dan die van de corporatief georganiseerde arbeiders uit de bouw- en transportsectoren⁸².

Voorals de stevige vertegenwoordiging van de leder- en pelssector in Mariën Theeren valt op. Die indruk wordt enkel versterkt door de prosopografische gegevens. Daaruit blijkt dat naast de grauwerker en lammerwerker die in de

⁷⁷ De gegevens uit het prosopografische databestand bevestigen dat de transportsector niet of nauwelijks vertegenwoordigd was. Wat de enkele leden van het wijnambacht betreft, kan niet uit de bronnen worden opgemaakt of zij actief waren als wijnschroder (door Dambruyne bij de transportsector gerekend) of als wijnmeter (door Dambruyne bij de dienstensector gerekend); Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, p. 58.

⁷⁸ De gegevens uit het prosopografische databestand bevestigen dit.

⁷⁹ Jan van Laerbeke en Claas Neyts.

⁸⁰ Meerseniërs verhandelden metaalwaren, edelmetaalwaren, textielwaren en meer exclusieve kledingstukken; de oudkleerkopers verhandelden tweedehands goederen waaronder kledij; Van der Hallen, E., 'Het Gentse meerseniërsambacht (1305-1540)', *HMGOG*, 31 (1977), p. 94.

⁸¹ Uit het prosopografische databestand blijkt dat er ook 3 tot 6 tijkwevers lid waren, een beroep dat in de ledenlijst zelf niet wordt vermeld.

⁸² Davis, N.Z., *Society and Culture in Early Modern France*. Oxford 1987, p. 210.

lijst worden vermeld, nog eens negen bontwerkers lid waren⁸³. Deze sterke vertegenwoordiging van bontwerkers in een rederijkerskamer is geen uniek verschijnsel. In de zestiende eeuw groeide het Sint-Barbarabroederschap uit Aalst, dat mee bestuurd werd door twee gezwoeren van de bontwerkers, snel uit tot een officiële rederijkerskamer⁸⁴.

Opvallend is ook het relatief grote aantal meerseniërs. Op zich is dit niet zo verwonderlijk, aangezien het meerseniërsambacht het grootste aantal meesters telde van alle Gentse ambachten⁸⁵. Maar er is meer. Uit de prosografische gegevens blijkt dat er bovenop de zes in de lijst vermelde meerseniërs, nog eens 6 à 13 meerseniërs lid waren⁸⁶. Verschillende van deze meerseniërs waren ook actief betrokken bij de activiteiten van de kamer. Twee of drie van de 13 stichtende leden kunnen als meerseniër worden geïdentificeerd⁸⁷. Ook Gerolf van Caneghem, deken uit 1496-97, oefende het ambacht uit. Als typische vertegenwoordigers van de middengroepen, voelden de meerseniërs zich onmiskenbaar aangetrokken tot de rederijkerscultuur. Met hun kleine zelfstandige bedrijfjes genoten zij van een behoorlijke welstand en scholingsgraad, en van het bijbehorende zelfbewustzijn en prestige. Hun dagelijkse

⁸³ De bontwerkers, die instonden voor de bewerking en verkoop van bont, waren georganiseerd in twee ambachten (lammerwerkers en grauwerkers), die echter nauw samenwerkten. De leden dienden jaarlijks vast te leggen welke van de twee ambachten ze dat jaar zouden uitoefenen. In een document uit 1481, uitgaande van beide ambachten, worden maar liefst 6 leden van Mariën Theeren samen genoemd. Slechts een daarvan wordt ook in de ledenlijst als lammerwerker aangeduid; De Potter, F., *Gent, van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*. Gent s.d. Deel 6, pp. 58-60; databestand ambachten Inge Schoups.

⁸⁴ Reyntens, O. (ed.), *Boek met den Haire. Oorkondenboek der stad Aelst*. Deel 1, Aalst 1906, pp. 224-28. De Gruuthuse-dichter Jan Moritoen was meester-lammerwerker; Brinkman, H., 'In graeu vindic al arebeit'. Biografische contouren van de Gruuthuse-dichter Jan Moritoen', *Queeste*, 9 (2002)1, pp. 8-12.

⁸⁵ In 1485 telde het ambacht minstens 324 meesters; Dambruyne, *Corporatieve middengroepen*, p. 270.

⁸⁶ In Gent was het ambacht verdeeld in vijf 'leden': 'dled van den Coornaerde' en 'dled van der Maerct' die de echte meerseniërs verenigden, respectievelijk voor de Korenmarkt en de Vrijdagmarkt, 'dled van den Wasse' (de waskaarsgieters), 'dled van den sceemakers' (de schedemakers), 'dled van den mesmakers' (de mesmakers) (Van der Hallen, 'Het Gentse meerseniërsambacht', p. 78). Van 13 van de meerseniërs uit Mariën Theeren is het precieze lidmaatschap bekend: 5 behoorden tot 'dled van der Maerct', 1 tot 'dled van den Coornaerde', 4 tot 'dled van den sceemakers' en 2 tot 'dled van den Wasse'. De meerseniërs gingen er prat op dat hun hun beroep geen handwerk was. Dubbel lidmaatschap kwam daardoor ook regelmatig voor (*Ibid.*, 96-97). Twee meerseniërs uit Mariën Theeren waren ook barbier, een was ook kruidenier en een was ook kaaskoper.

⁸⁷ Jacob Matthijs (was ook barbier), Geraard Baers (als waskaarsgieter) en Lievin de Stoovere (meerseniër verbonden aan de Vrijdagsmarkt). Zie voor een andere mogelijke identificatie van Lievin de Stoovere voetnoot 92.

omgang met de meer luxueuze stoffen en accessoires vond een pendant in de beeldcultuur van de rederijkers⁸⁸. Door hun betrokkenheid bij de regionale en interregionale handel en hun voorkeur voor vreemde fabrikaten hadden ze een wijde blik⁸⁹. Tegelijkertijd waren ze uit eigenbelang scherpe verdedigers van de lokale autonomie⁹⁰. Die dubbele oriëntatie kon gemakkelijk een uitlaatklep vinden in de activiteiten van een rederijderskamer.

Bij de kleinere sectoren valt de relatief sterke vertegenwoordiging van de hooggeschoolde barbiers en chirurgijnen en kunstenaars op⁹¹. Het lidmaatschap van kunstenaars was een constante in de vijftiende-eeuwse Gentse rederijderswereld. Zowel De Fonteine als Sint-Agnete werden door beeldende kunstenaars opgericht⁹². Uit de aanvullende prosopografische gegevens blijkt dat de schrijnwerker Jan de Crop ook als beeldsnijder actief was. Jan Criekenbuerch kan misschien geïdentificeerd worden als de beroemde schilder en kopiist Jan van Criekenborch, die onder andere voor Lodewijk van Gruuthuuse werkte. In ieder geval waren ook twee miniaturisten lid (Jan Spierinc en Jan vanden Vallegate), wat toch op een opvallende vertegenwoordiging van de sector van de boekverluchting wijst⁹³.

⁸⁸ Voor een cultureel profiel van een Gentse meersenier-rederijker uit de zestiende eeuw, zie Van Bruaene, *De Gentse memorieboeken*, pp. 82-86 en 187-241.

⁸⁹ Van der Hallen, 'Het Gentse meerseniersambacht', p. 147.

⁹⁰ Berger, R.M., *The Most Necessary Luxuries. The Mercers' Company of Coventry, 1550-1680*. Pennsylvania 1993, pp. 243-81.

⁹¹ Eventueel kunnen ook de twee tapijtwevers, beiden 'tappijchiers van onzen prinche' bij de kunstenaars worden gerekend.

⁹² Van Bruaene, 'Abel in eenighe const', p. 80. Een van de stichtende leden van Mariën Theeren kan eventueel als kunstenaar worden geïdentificeerd. Het gaat om Lievin de Stoovere, mogelijk te identificeren als schilder, lid van een Gentse kunstenaarsfamilie. Hij werkte onder andere mee aan de versieringen voor het huwelijk van Karel de Stoute en Margaretha van York in Brugge in 1468 en kwam zo zonder twijfel in contact met Anthonis de Roovere, die nauw betrokken was bij de organisatie (Cornelis, E., 'De kunstenaar in het Laat-Middeleeuwse Gent', *HMGOG*, 42 (1988), p. 134; Lievens, R., 'De Blijde Inkomst van Margaretha van York', *Vlaanderen*, 31 (1982), pp. 171-73). Een ander lid, Jan de Stoovere, kan eventueel worden geïdentificeerd als de deken van het schildersambacht uit 1480-1481, 1481-1482 en 1493-1494 (Cornelis, 'De kunstenaar', pp. 134-35). Anderzijds waren er twee gebroeders de Stoovere, Jan en Lievin, actief als meerseniers, verbonden aan de Vrijdagmarkt.

Els Cornelis noemt bij haar opsomming van vijftiende-eeuwse kunstenaars die lid waren van rederijderskamers terecht Cornelis de Smet (beeldsnijder) en Jan Spierinc (verluchter) als lid van Mariën Theeren, maar maakt een vergissing in het geval van Gillis Ghyselins. Er was inderdaad een Gillis Ghyselins lid en zelfs deken van Mariën Theeren, maar dan pas in de tweede helft van de zestiende eeuw. Hij was geen schilder, maar oudkleerkoper-kleermaker (Van Bruaene, *Om beters wille*, p. 302).

⁹³ Ook Jan Moke, 'verlichter' was lid van de kamer (LL, 15v). Hij werd in een van de latere handen ingeschreven. Hij werd lid van het Brugse Sint-Lucasgilde in 1485; Daem, M., 'Jan Moke. Miniaturist Gent-Brugse School 1478', *Ghendtsche Tydinghen*, 22 (1993)5, pp. 275-80.

Om de sociaal-economische status van een persoon te achterhalen, is het lidmaatschap van een ambacht slechts een beperkte indicator, aangezien het niet zozeer de sociaal-economische maar wel de institutionele werkelijkheid reflecteert. Mensen die in naam hetzelfde ambacht uitoefenden konden tot heel uiteenlopende sociale categorieën behoren⁹⁴. Uit bovenstaande gegevens blijkt wel dat er een verband was tussen het type ambacht en de socioculturele status. Mariën Theeren rekruteerde uit ambachten waarvan de vervaardigde of verhandelde producten een rol speelden bij de rederijksactiviteiten of waarvan de leden doorgaans gemiddeld tot hooggeletterd waren.

Tot slot mag het ene vrouwelijke lid, voor wie een beroep wordt opgegeven, niet worden vergeten. Het gaat om Agneese Rabauts, 'draeysterigge'. Een draaister was een arbeidster uit de twijnnijverheid, die de garentwijnmolen bediende⁹⁵. Dit alleenstaande gegeven geeft aan dat ook niet corporatief georganiseerde arbeiders lid konden worden van Mariën Theeren.

Topografische rekrutering

Rederijkskamers representeerden op verschillende niveau's de eigen lokaliteit. Op grote wedstrijden verdedigden ze de eer van de stad. Binnen de stedelijke context bekampten de verschillende rederijksgezelschappen elkaar echter ook om de eer van de wijk te verdedigen. Zo waren de vroegste rederijksgezelschappen in Westelijk Vlaanderen (eerste helft vijftiende eeuw) wellicht op wijkbasis georganiseerd⁹⁶. De vraag is of die lokale binding ook bestond in een grote stad als Gent, waar in de onderzochte periode vier rederijkskamers actief waren. De keuze voor de patroonskapel wijst in ieder geval in die richting. De Fonteine had een kapel in de Sint-Niklaaskerk, Sint-Barbara in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in het Sint-Pietersdorp, Sint-Agnete in de Sint-Janskerk en Mariën Theeren in de Sint-Jacobskerk. Vier van de zeven Gentse parochiekerken, waaronder de drie kerken in de Kuip, herbergden dus de devotionele zetel van een rederijkskamer⁹⁷.

⁹⁴ Van Uytven, R. en W. Blockmans, 'De noodzaak van een geïntegreerde sociale geschiedenis. Het voorbeeld van de Zuidnederlandse steden in de late middeleeuwen', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 84 (1971), p. 282; Farr, J.R., *Artisans in Europe, 1300-1914*. Cambridge 2000, p. 4.

⁹⁵ Thijs, A.K.L., *Van "werkwinkel" tot "fabriek". De textielnijverheid te Antwerpen van het einde der vijftiende tot het begin der negentiende eeuw*. Onuitgegeven doctoraatverhandeling, Gent 1978. Deel 5, pp. 548-49. Zie voor de Gentse twijnnijverheid Dambruyn, J., *Mensen en centen. Het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief*. Gent 2001, pp. 272-89.

⁹⁶ Van Bruaene, *Om beters wille*, pp. 91-92.

⁹⁷ Boone, M., 'Openbare diensten en initiatieven te Gent tijdens de late Middeleeuwen (14de-15de eeuw)', in: *Het openbaar initiatief van de gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime)*, Brussel 1984, p. 96; Trio, *Volksreligie*, pp. 23-24. Toeval of niet, het ging net om de vier kerken onder het patroonschap van de Sint-Pietersabdij, de andere vielen onder de Sint-Baafsabdij.

De ledenlijst van Mariën Theeren biedt een unieke kans om na te gaan of de rederijerskamers ook lokaal rekruteerden. De gezinshoofden uit de Sint-Jacobsparochie uit het begin van de jaren 1490 zijn immers bekend dankzij enkel bewaarde fiscale lijsten⁹⁸. De resultaten zijn veelzeggend: 41% van de leden uit Mariën Theeren, die lid werden in de periode 1478-1484, woonden in de periode 1490-1494 in de Sint-Jacobsparochie binnen de poorten of in de twee wijken buiten de poorten die deel uitmaakten van de kosterie van Sint-Jacobs⁹⁹. Voor de veel sterker bevolkte Sint-Michielsparochie bedroeg de verhouding slechts 7%¹⁰⁰. Een sterke lokale rekrutering lijkt dus de regel te zijn geweest, hoewel bijvoorbeeld ook een man 'wonende tAndwerpen' lid was. Zo iemand was echter waarschijnlijk enkel om devotionele redenen lid. De binding met de Sint-Jacobsparochie was in ieder geval nog beduidend groter bij de bekende bestuursleden: 73% woonde in 1490-1494 in de parochie of de kosterij¹⁰¹.

Vermogen en fiscaliteit

De leden van Mariën Theeren die in de Sint-Jacobsparochie woonden, waren verspreid over zowat alle straten, van de rijke Langemunt tot de overwegend arme Baudelostraat¹⁰². Om een beter inzicht te krijgen in de positie van de leden van Mariën Theeren in de vermogenshiërarchie van de parochie, hebben we ze volgens hun globaal belastbaar bezit ingedeeld in de vijf – uiteraard

⁹⁸ Zie bijlage 2 en 3.

⁹⁹ Een kosterie was een lagere juridische omschrijving, waarvan het ressort samenviel met de parochie waarnaar de naam verwees (Boone, *Gent*, pp. 124-27). Uiteraard speelt hier opnieuw het probleem van overschatting door de vele homonimen, maar dat wordt mijns inziens geneutraliseerd door een onderschatting doordat het om een periode van tien jaar later gaat, en dus vele leden intussen overleden waren of verhuisd uit de Sint-Jacobsparochie en doordat enkel de gezinshoofden in de fiscale lijst worden vermeld. Ik heb wel de vrouwelijke leden, van wie de echtgenoten in de Sint-Jacobsparochie woonden, en de broeder en zuster uit het godshuis van Sint-Jans-ten-Dullen dat in de parochie lag, meegerekend.

¹⁰⁰ Hiervoor werd eveneens een fiscale lijst uit het begin van de jaren 1490 nagekeken, samen met het namenbestand van de bewoners en eigenaars van de wijk rond de Sint-Michielskerk uit de periode 1480-1520; zie bijlage 2.

¹⁰¹ Hiervoor rekenden we ook Joos Vuustman die niet in de ledenlijst wordt vermeld mee.

¹⁰² Vgl. Blockmans, W., 'Peilingen naar de sociale structuren van Gent tijdens de late vijftiende eeuw', in: W. Blockmans e.a., *Studiën betreffende de sociale structuren van Brugge, Kortrijk en Gent in de 14e en 15e eeuw*. Standen en Landen 54. Kortrijk/Heule 1971, p. 225; Boone, M. e.a., *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*. Standen en Landen 78. Kortrijk/Heule 1981, pp. 164-65.

artificiële - klassen die Wim Blockmans opstelde¹⁰³. Enerzijds zijn er 51 gezinshoofden die vermeld worden in de evenredige belasting op de inwoners van de kosterie van Sint-Jacobs uit 1490-1491¹⁰⁴, anderzijds 47 gezinshoofden die vermeld worden in de evenredige belasting op de inwoners van de Sint-Jacobsparochie uit ca. 1492¹⁰⁵. In het geval van deze laatste taxatie konden we de gegevens vergelijken met de gemiddelden voor het rijke stratencomplex van de Langemunt tot de Steendam (L-S) en het stratencomplex Steendam tot Baudelostraat (S-B).

¹⁰³ Het globaal belastbaar bezit was de som van de jaarlijkse betaalde huur en/of de jaarlijkse huurwaarde van de huizen die men in eigendom had met de waarde van het in renten geïnvesteerde kapitaal. Aangezien bij de taxatie enkel rekening werd gehouden met de huizen en renten binnen de omschrijving van de parochie of de kosterie, is het bezit van de allerrijksten, van wie het onroerende bezit verspreid was, onderschat; Blockmans, 'Peilingen', pp. 227-29.

¹⁰⁴ Het gaat hier om de bedragen die in het register werden aangeduid met H of HR (Boone, *Sociale structuren*. Deel 2, 117-49). Deze bedragen mogen niet verward worden met de uiteindelijke belasting die aan de betalers werd opgelegd en die gemiddeld overeenkwam met het volledige bedrag van de jaarlijks betaalde huur of met de helft van de som van de jaarlijkse huurwaarde van de huizen in eigendom en het rentenkapitaal. Deze laatste bedragen werden door Marc Boone in een fiscale hiërarchie verwerkt (Boone e.a., *Immobilienmarkt*, pp. 123-25). Als er voor een persoon verschillende identificaties en dus verschillende bedragen mogelijk waren, hebben we deze niet meegerekend.

¹⁰⁵ We namen de bedragen over uit de editie van Blockmans van de evenredige belasting op de inwoners van de Sint-Jacobsparochie uit ca. 1492 (Blockmans, W., 'De vermogensstructuur in de St.-Jakobsparochie te Gent in 1492-1494', in : W. Blockmans e.a., *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Gent en Kortrijk in de 14e en 15e eeuw*. Standen en Landen 63. Kortrijk/Heule 1973, pp. 141-98). Die bedragen zijn niet voor alle straten volledig. Net als Blockmans hielden we enkel rekening met de bedragen waarin de waarde van een effectieve woonst was meegerekend (Blockmans, 'Peilingen', pp. 227-29). Als er voor een persoon verschillende identificaties en dus verschillende bedragen mogelijk waren, hebben we deze niet meegerekend.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

De leden van Mariën Theeren ingedeeld volgens de vermogensklassen in de Sint-Jacobsparochie ca. 1490-1492

globaal belastbaar bezit ¹⁰⁶	St-Jacobskosterie 1490-91		St-Jacobsparochie ca. 1492			
		%		%	% alg. L-S ¹⁰⁷	% alg. S-B ¹⁰⁸
- 120	8	15,7	9	19,1	12,7	42,5
120 - 240	16	31,4	14	29,8	29,5	27,5
241 - 480	14	27,5	13	27,7	28,5	19,4
481 - 1200	7	13,7	6	12,8	20,6	9,4
+ 1201	6	11,8	5	10,6	8,8	1,2
TOTAAL	51	100,1	47	100	100,1	100

De leden van Mariën Theeren waren ondervertegenwoordigd in de laagste vermogensklasse van de Sint-Jacobsparochie¹⁰⁹, maar het percentage lag wel hoger dan in het rijke stratencomplex van de Langemunt tot de Steendam. In de hoogste categorie waren de leden van de kamer, met een score van meer dan 10%, oververtegenwoordigd. Ongeveer een kwart behoorde tot de twee hoogste vermogensklassen, daarmee haalde men net niet het peil van de wijk Langemunt-Steendam. Het merendeel behoorde tot de tweede en derde klasse (ca. 58%), wat opvallend samenvalt met het cijfer voor de wijk Langemunt-Steendam. Echter ook in de meer bescheiden woonbuurt van de Steendam tot de Baudelostraat behoorde bijna de helft van de inwoners tot die groep. De leden van Mariën Theeren werden dus binnen de Sint-Jacobsparochie in alle vermogensgroepen gerekruteerd wellicht met uitsluiting van de echte armen, die het lidgeld toch niet konden betalen en met een lichte voorkeur voor de echte rijken, die voor een extra in middelen en prestige konden zorgen.

Als men de vermogenspositie van de leden van Mariën Theeren meer globaal wil bekijken, moet men een beroep doen op de gegevens uit de verplichte lening voor de hele stad van 1492-1493, die het karakter aannam van een min of meer evenredige belasting. Toch waren de betaalde bedragen geen getrou-

¹⁰⁶ Uitgedrukt in deniers groten Vlaams. Zie hiervoor Blockmans, 'Peilingen', p. 227 en Boone e.a., *Immobilienmarkt*, p. 124.

¹⁰⁷ Algemeen percentage voor het rijke stratencomplex Langemunt, Onderstraat, Koningstraat, Kammerstraat, Vrijdagmarkt, Steendam (Blockmans, 'Peilingen', pp. 227-29).

¹⁰⁸ Algemeen percentage voor het stratencomplex Steendam, Varkensmarkt, Nieuwpoort, Waaistraat, Plaatsje, Standveestraat, Loofsteeg, Struvelstraat, Wolfsteeg, Gracht, Krommewal, Guldenstraat, Sint-Katelijnestraat, Gelukstraat, Baudelostraat (Blockmans, 'Peilingen', pp. 227-29).

¹⁰⁹ Slechts een enkeling werd door de Heilige-Geesttafel ondersteund.

we afspiegeling van het werkelijke bezit: het ging om een soort compromis tussen wat iemand kon betalen en wat hij wilde betalen. De bedragen uit deze fiscale hiërarchie (zie onderstaande tabel) mogen dus niet verward worden met de bedragen uit de vermogenshiërarchie uit bovenstaande tabel, waarin de bedragen wel het werkelijk geschatte bezit vertegenwoordigen. Ook moet men er rekening mee houden dat de laagste sociale klassen, de paupers, in deze verplichte lening niet werden opgenomen. Dat betekent dat de laagst getaxeerden tot de stedelijke middengroepen moeten worden gerekend¹¹⁰.

Slechts 16% van de leden van Mariën Theeren wordt vermeld in de verplichte lening van 1492-1493. Voor 38 personen konden we ondubbelzinnig een betaald bedrag vastleggen¹¹¹.

De leden van Mariën Theeren ingedeeld volgens de fiscale klassen uit de verplichte lening 1492-1493

Fiscale klassen ¹¹²	Verplichte lening 1492-1493		
		%	alg. % ¹¹³
- 120	26	68,4	67
120 - 240	8	21	19,8
241 - 480	3	7,9	8
481 - 1200	1	2,6	3,7
+ 1201	0	0	1,4
TOTAAL	38	99,9	99,9

Er is een opvallende overeenkomst tussen de vermogenshiërarchie voor de hele stad en die van de leden van Mariën Theeren die meebetaalden in de verplichte lening. De leden van de kamer behoorden wel nog iets meer tot de twee laagst getaxeerde groepen en duidelijk minder tot de twee hoogst getaxeerde groepen. De beperkte groep die meebetaalde in de verplichte lening moet dus vooral tot de fiscale middenklasse worden gerekend¹¹⁴.

¹¹⁰ Boone e.a., *Immobilienmarkt*, pp. 105-16.

¹¹¹ Uiteraard waren er ook dit maal erg veel homoniemen. Het voordeel was dat de verschillende bedragen bij de verschillende mogelijke identificaties meestal tot één fiscale categorie konden worden herleid. Enkel als dat niet het geval was hebben we de bedragen niet meegerekend.

¹¹² Uitgedrukt in deniers groten Vlaams.

¹¹³ Zie Boone e.a., *Immobilienmarkt*, p. 108.

¹¹⁴ Vergelijk met het afwijkend (hoger) fiscaal profiel van de bewoners en eigenaars van de huizen rond de Sint-Michielskerk; Derycke, L., *De Sint-Michielswijk in Gent (1480-1520), een sociaal topografische reconstructie*. Gent 1999, pp. 78-83.

Politieke mandaten

Een andere manier om de sociale status van de leden te meten is na te gaan in welke mate de leden politiek actief waren op het niveau van de stad (als schepen, overdeken van de neringen of weverij, heren- of stedekiezer)¹¹⁵. Hier stelt zich het probleem van de identificatie erg scherp. Individuen uit de te onderzoeken populatie kunnen bij gebrek aan bijkomende identificatiegegevens immers gemakkelijk verward worden met hun machtigere, politiek actieve naamgenoten, waarvoor de gegevens uiteraard veel talrijker voorhanden zijn. Daarom moeten de cijfers die hierna volgen als absolute maxima worden aanzien.

Twintig van de leden van Mariën Theeren hebben vermoedelijk een of meer politieke mandaten vervuld tussen 1450 en 1510, dat is een kleine 8% van het totale aantal mannelijke leden. Dat cijfer krijgt iets meer reliëf door de vergelijking met de politieke participatie in dezelfde periode in een goed onderzochte stadswijk, met name de wijk rond de Sint-Michielskerk (1480-1520). Van alle mannelijke huiseigenaars en -bewoners was iets minder dan 20% minstens eenmaal actief in de stedelijke politiek, bij de huisbewoners bedroeg het percentage zelfs 25%. Het mag duidelijk zijn dat enkele straten uit deze wijk bijzonder rijk en prestigieus waren, wat de hoge participatiegraad verklaart¹¹⁶. Het percentage voor Mariën Theeren lijkt dus behoorlijk, maar zeker niet overweldigend. Dat idee wordt nog versterkt door de vaststelling dat voor of in 1484, het moment dat de eerste ledenlijst werd afgesloten, nog maar 4% van de mannelijke leden van de rederijderskamer een politiek mandaat had vervuld.

De Gentse schepenen oefenden in de vijftiende eeuw gemiddeld 3,3 schepenmandaten uit. Als we de volledige politieke carrières van de leden van Mariën Theeren bekijken komen we aan het lagere cijfer van 2,3 schepenfuncties. Toch moet hieraan niet zoveel belang worden gehecht, aangezien de politieke crisissen van het laatste kwart van de vijftiende eeuw, vooral dan in de jaren 1470 en 1480, zorgden voor een hoger mutatie ritme in de schepenbanken, met andere woorden: het was een tijd van komen en gaan van schepenen. Welke functie men in de schepenbanken bekleedde speelde wel een rol: een plaatsje in de meer honorifieke keure genoot meer prestige dan een zitje in de gedele en er was ook een rangorde in de banken zelf¹¹⁷. Bij de politiek actieve leden van Mariën Theeren was er een evenredige spreiding tussen de banken van de

¹¹⁵ Blockmans, 'Het wisselingsproces', pp. 76-77.

¹¹⁶ Derycke, *De Sint-Michielswijk*, p. 60.

¹¹⁷ Blockmans, 'Het wisselingsproces', pp. 78-88.

keure en van de gedele, maar het is wel opvallend dat er slechts een beperkt aantal hogere functies binnen de banken werd bekleed¹¹⁸.

Enkele Gentse politieke figuren, zoals Jan de Brauwere en Denijs vander Sare, genoten de status van erfachtig of geprivilegieerd lid. Of zij louter beschermheren waren of ook actief deelnamen aan de activiteiten is niet duidelijk. Het is wel significant dat geen enkele van de bekende bestuursleden van de kamer een politiek mandaat heeft uitgeoefend. Mariën Theeren had dus wel banden met de Gentse politieke wereld, maar kan niet worden gezien als louter een emanatie van de ambities van de lokale politieke elite¹¹⁹.

Pachters en leveranciers

De sociale achtergrond van de leden van Mariën Theeren kan nader bepaald worden door na te gaan in welke mate zij behoorden tot de economische elite van pachters-ontvangers van de inkomsten uit de indirecte belastingen en uit het stedelijke domein en van leveranciers van goederen aan de stad¹²⁰. Opnieuw moet worden opgemerkt dat de cijfers die hierna volgen maxima zijn.

Zestien leden kunnen worden geïdentificeerd als pachters of ontvangers, dat is 6% van de mannelijke leden¹²¹. 4% was voor of in 1484 actief als pachter. De meeste traden slechts een beperkt aantal keer als pachter op, slechts 3 personen (1/5) namen meer dan 3 pachtfuncties op zich¹²². Absolute uitschieter was Lievin vanden Bossche met een totaal pachtbedrag van 753524 gr., waarmee hij een plaatsje veroverde bij de beperkte elite onder de pachters zelf¹²³. Minder dan 20% van de pachters-ontvangers was ook politiek actief. Dat is beduidend lager dan de ruime 25% die Marc Boone berekende voor de totale

¹¹⁸ Twee tweede schepenen van de keure (volgend op de voorschepen en de eerste schepen) en een tweede schepen van gedele (volgend op de voorschepen en de eerste schepen).

¹¹⁹ In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Gentse Sint-Jorisgilde; Boone, *Gent*, pp. 114-18; Arnade, P., *Realms of Ritual. Burgundian Ceremony and Civic Life in Late Medieval Ghent*. Ithaca/London 1996, pp. 65-94.

¹²⁰ Boone, M., 'Triomferend privé-initiatief versus haperend overheidsop treden? Over pachters van indirecte belastingen in laatmiddeleeuwse steden', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 15 (1989), pp. 122 en 130-31.

¹²¹ Als men daar de groep bijtelt die enkel als insteller of verhoger van de pachtprijs optrad, komt men aan een totaal van 25 personen, of 10% van de mannelijke leden. Zie voor de ingewikkelde procedure van de verpachting: Boone, 'Triomferend privé-initiatief', pp. 117-22.

¹²² Lievin vanden Bossche (11 pachtfuncties, 1 pachtfunctie in regie), Jan vanden Kerchove (7 pachtfuncties) en Jan de Meyere (5 pachtfuncties). De echtgenoot van Jehanne tSchoemakers, Jan Cakaert, was 4 maal pachter.

¹²³ Boone, 'Triomferend privé-initiatief', p. 125 en 129.

groep ontvangers uit de eerste helft van de vijftiende eeuw¹²⁴. Vijfentwintig leden van Mariën Theeren waren ook actief als leverancier van goederen aan de stad, dat is 10% van alle mannen uit de kamer. 5% had ook al voor of in 1484 leveringen gedaan aan de stad. De meeste leverden slechts enkele malen. Uitzonderingen waren Joos vander Sare, die herhaaldelijk kalk leverde, en Willem vander Beke, die gedurende meer dan twintig jaar de stad van wieken voor kaarsen voorzag.

Een vijfde van de leveranciers was ook een of meerdere malen als pachter actief. Een derde nam een of meer schepenmandaten waar. In enkele gevallen kon een duidelijke relatie met de beroepsactiviteiten worden vastgesteld. De lijndraaier Jacob Heyns leverde basten en koorden, de boutmaker Jan Melis wapens en munitie en de kastelein van de keure Lievin Tijncke voorzag de schepenen van de nodige mondvoorraad. Een belangrijke vraag is ook of er een verband was tussen de leveringen aan de stad en de publieke rederijkersactiviteiten¹²⁵. De twee belangrijkste categorieën van geleverde goederen door de leden van Mariën Theeren waren enerzijds stoffen (vooral laken) en anderzijds wapens en munitie. Die laatste, weinig retorische categorie moet in verband worden gebracht met de voortdurende oorlogstoestand waarin de stad tijdens de opstanden tegen Maximiliaan van Oostenrijk verkeerde. In het geval van de stoffen ging het echter vooral om gekleurd laken, dat net zo goed voor feestelijke als voor militaire doeleinden kon worden gebruikt. Slechts een van de vijftien bekende bestuursleden van de kamer leverde goederen aan de stad (Jan van Laerbeke). In zijn geval ging het om een levering van metalen pannen voor een brug en bouwmaterialen, producten die los stonden van eventuele rederijkersactiviteiten.

4. Conclusie

De laatste jaren is heel wat onderzoek verricht naar de rederijkerscultuur in brede zin, dus niet enkel naar de bekende rederijkers van wie literair werk is overgeleverd maar ook naar de grote groep voor wie het lidmaatschap van een rederijkerskamer vaak niet meer betekende dan een zinvolle vrijetijdsbesteding of een investering (via de doodschuld) in het eigen zielenheil. In het geval van Mariën Theeren kan er niet aan getwijfeld worden dat slechts een

¹²⁴ Boone, 'Triomferend privé-initiatief', p. 127. Laurence Derycke kwam tot de vaststelling dat van de huisbewoners en -eigenaars van de wijk rond de Sint-Michielskerk (1480-1520) zo'n 8% als pachter-ontvanger actief was, maar dat meer dan de helft daarvan ook politiek actief was; Derycke, *De Sint-Michielswijk*, p. 71.

¹²⁵ In de eerste helft van de vijftiende eeuw investeerde de stad jaarlijks zo'n 10 à 15% van haar budget in feesten en processies; Boone, M. *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*. Gent 1990, pp. 94-95.

beperkt deel van de 285 leden die zich lieten inschrijven in de periode 1478-1484 een actieve rol gespeeld heeft als bestuurslid, factor of acteur. Toch is het belangrijk inzicht te krijgen in het sociale profiel van de brede groep waarbinnen een rederijderskamer in de late vijftiende eeuw rekruteerde. Dit kan het buitengewone succes van de rederijderscultuur in de vijftiende- en zestiende-eeuwse Nederlanden mee helpen verklaren. In geen enkele andere regio kenden literaire corporaties immers een dergelijk grote verspreiding¹²⁶.

Toch moeten enkele kanttekeningen worden geplaatst bij de mogelijkheden en beperkingen van prosopografisch onderzoek naar de ledenbestanden van vroegmiddeleeuwse en vroegmoderne vrijwillige verenigingen zoals religieuze broederschappen, schuttersgilden en rederijderskamers. Een optekening in het ledenboek kan niet zomaar gelijkgesteld worden met een actief lidmaatschap en dus met een volledige identificatie met de culturele doelstellingen van de vereniging in kwestie. Bovendien zijn de leden, vooral als ze niet tot de elites behoren, vaak moeilijk met zekerheid te identificeren in andere bronnen. Daarom is het noodzakelijk om in de eerste plaats de ledenlijsten zelf aan een kritische analyse te onderwerpen. In deze bijdrage was de ledenlijst van Mariën Theeren met betrekking tot de jaren 1478-1484 voorwerp van een dergelijke analyse. Enerzijds gaat het om een bijzondere bron omdat het de oudst overgeleverde ledenlijst van een rederijderskamer betreft. Anderzijds moet opgemerkt worden dat Mariën Theeren in alle opzichten een 'doorsnee' rederijderskamer was, die noch in cultureel noch in politiek opzicht een voortrekkersrol heeft gespeeld.

De leden van Mariën Theeren werden uit brede lagen van de Gentse bevolking gerekruteerd: het ging om mannen en vrouwen, leken en geestelijken. De onderlaag van de bevolking was niet vertegenwoordigd, maar Mariën Theeren was evenmin een verzamelplaats van de lokale politieke elite. Het merendeel van de leden behoorde tot de sociale middengroepen. De beperkte gegevens duiden aan dat het in socioprofessioneel opzicht vooral ging om mensen uit ambachtelijke sectoren als textiel, kleding, detailhandel en leder en pels. Zij konden zich vanuit hun professionele en intellectuele achtergrond goed vinden in de culturele praktijken van een rederijderskamer. De meest opvallende gemene deler was echter de Sint-Jacobsparochie. Mariën Theeren was gehuisvest in de Sint-Jacobskerk en dat was voor vele parochianen, die op zoek waren naar extra devotionele weldaden en misschien ook naar een eerbaar en stichtend tijdverdrijf, wellicht de voornaamste motivatie om zich te laten optekenen in het ledenboek van de kamer.

¹²⁶ Van Bruaene, A.-L., "A wonderfull tryumfe, for the wyning of a pryse": Guilds, Ritual, Theater, and the Urban Network in the Southern Low Countries, ca. 1450-1650", *Renaissance Quarterly*, 59 (2006), pp. 398-99.

Bijlage 1: de ledenlijst van Mariën Theeren (1478-1484)

bron: Archief Sint-Jacobskerk Gent, nr. 1472

ma= echtgenote van

f.= zoon van

*: is opgenomen in het prosopografische databestand

(*): gegevens over echtgenoot zijn opgenomen in het prosopografische databestand

Naam	Voornaam	Prefix	Alias	Suffix	Titel	Socioprofessionele status	Andere gegevens in bron	Folio	
Abeele	Augustijn	vanden						7r	
Ackere	Philips	vanden						29r	*
Asselt	Pieter	vander						29r	
Backere	Jacop	de				<i>coc van mijnen heere van Ravestein</i>		15v	*
Baers	Gheeraert							39r	*
Baert	Fransoys				<i>her</i>			38r	
Bake	Joos	de						15v	*
Balghere	Louis	de						20r	*
Bauwins	Jooris							15v	*
Beelinc	Lievin							20r	*
Beer	Jan	de			<i>her</i>	<i>presbiter</i>		15r	*
Beke	Joos	vander						15v	*
Beke	Willem	vander						36r	*
Bels	Jan	de		<i>f. Thomaes</i>				15v	
Berghe	Pieter	vanden				<i>haudcleedercoopere</i>		29r	*
Bernage	Jacop							15v	
Bier	Lievin							20r	*
Biestman	Anthonis							7r	*
Bijl	Jan				<i>her</i>			15r	*

Bloume	Jan						15r	*
Boelaer	Jan	van				<i>zwartledertauwere</i>	15r	*
Boele	Jacop					<i>cupere</i>	15v	*
Boene	Adriaen					<i>backere</i>	<i>ter doot</i>	7r
Bollaert	Andries							7r
Bossche	Lievin	vanden				<i>meerssenier</i>		20r *
Bost	Jan	van						15r
Brabant	Adriaen	van						7r
Braem	Lievin			<i>f. Daneels</i>				20r *
Brakelman	Pieter				<i>broeder</i>	<i>Religieus in St. Janshuus</i>		29r
Brauwere	Cornelis	de						10r
Brauwere	Jan	de					<i>eervachtig</i>	15r & 44r *
Brune	Lievin	de				<i>zwartledertauwere</i>		20r *
Bruusch	Lauwereyns							20r
Buc	Gillis	de				<i>sceppere</i>		39r *
Buerch	Gillis	vander				<i>temmerman</i>		39r *
Buerch	Pieter	vander				<i>barbiërs</i>		29r *
Caesman	Joos							15v *
Caneghem	Gheerolf	van				<i>meerssenier</i>		39r *
Cabraecx	Katheline		<i>ma Jooris Bauwins</i>					15v (*)
Clerc	Jan	de						15r *
Clerc	Pieter	de						29r *
Clerc	Segher	de						33r
Coc	Louis	de						20r
Coene	Willem	de				<i>spellemakere</i>		36r *
Colins	Lisbette			<i>ma heer van Weeres</i>	<i>mijn vrouwe</i>		<i>eervachtig</i>	44r *
Commere	Ghiselbrecht	de				<i>smet</i>		39r
Commere	Jan	de				<i>smet</i>		15r *
Coninc	Justaes	de						15v
Coolman	Willem			<i>f. Willems</i>		<i>temmerman</i>		36r *
Cop	Race	de						32r *

Coppinjans	Gheertruud							39r	
Criekenbuerch	Jan							15v	*
Crombrugge	Andries	van			<i>meester</i>			7r	*
Crooc	Pauwels	de			<i>her</i>			29r	*
Crop	Jan	de				<i>scrijwerckere</i>		15r	*
Crucen	Arent	vander						7r	*
Crucen	Gillis	vander						39r	*
Cupere	Jan	de						15r	*
Damme	Joos	vanden						15v	
Damme	Lievine	vanden		<i>ma Gheerolf van Caneghem</i>			20r	(*)	
Deckere	Jacop	de						15v	*
Denijs	Jan					<i>backere</i>		15r	
Dhooghe	Jan							15r	*
Dhooghe	Pieter				<i>meester</i>	<i>presbiter</i>		29r	
Diericx	Boudin							9r	*
Diericx	Philips							29r	*
Dijstat	Lievin	vander						20r	
Doosterlinc	Joos							15v	
Dorpe	Adriaen	vanden				<i>poortere</i>	<i>ter doot 10 s.gr.</i>	7r	
Dreelinc	Kerstiaen							19r	*
Drivere	Claeys	de						10r	*
Drivere	Pieter	de				<i>backere</i>	<i>ter doot 13 gr.</i>	29r	
Duerbrouc	Willem	van						36r	
Fierins	Lievin							20r	*
Fiers	Pieter						<i>ervachtig, heeft hem ghestelt ter doot te 3 s.gr. ende te zijnen beste habijte dat achter hem blijven zal</i>	44r	*
Gheerolf	Adriaen							7r	
Gheerolf	Joos				<i>her</i>			15r	*
Ghijs	Joos					<i>trompere</i>		15v	

Ghiselins	Heindric						26r	*	
Ghistele	Cornelis	van			<i>her</i>	<i>Religieus ende proost in 't clooster van Sente Nyclaeus bij Vuerne</i>	10r		
Ghoore	Lievin	vanden					20r	*	
Ghurtebeke	Gillis					<i>veeruwere</i>	<i>ter doot</i>	39r	*
Gillis	Beatrice				<i>ma Anthonis Biestmans</i>			9r	(*)
Goedinghen	Robbeert	van						32r	*
Goemans	Katheline				<i>ma Jacop Utenberghe</i>		<i>eervachtig</i>	44r	(*)
Goethals	Boudin							9r	*
Goutiers	Paesschier							29r	*
Grave	Jan	de				<i>brauwere</i>		15r	*
Groote	Jan	de					<i>eervachtig</i>	44r	*
Groote	Peter	de						29r	*
Haenbec	Jan				<i>her</i>			15r	
Haestrijcke	Roelant	van						32r	*
Haghen	Lievin	vander				<i>drapenier</i>		20r	*
Hamme	Pieter	vanden			<i>her</i>			29r	
Hauwe	Jan							15r	*
Hauweghem	Jan	van						15v	*
Hecke	Jan	vanden			<i>her</i>	<i>presbiter</i>		15v	*
Heeckelvelde	Lievin	van				<i>goudsmet</i>		20r	
Heghelsem	Jan	van						15r	
Helegheer	Lievin							20r	*
Hellin	Willem							36r	
Herde	Adriaen	d'				<i>scoemakere</i>		7r	
Hert	Lievin	de				<i>meerssenier</i>		20r	*
Hessche	Jan	vanden						15r	*
Heyden	Pieter	vander						29r	*
Heyden	Willem	vander			<i>her</i>	<i>presbiter</i>		36r	
Heylinc	Lievin				<i>her</i>		<i>ter doot</i>	20r	*

Heyns	Jacop					<i>lijndraeyere</i>		15v	*
Hueribloc	Jan					<i>keersghietere</i>		15r	*
Hueribloc	Pieter				<i>f. Raymonts</i>			29r	*
Hullebrouc	Lievine	van						20r	
Hulse	Lievin	van						20r	*
Hulze	Dieric	vanden						13r	*
Hulze	Lievin	vanden			<i>f. Jans</i>			20r	*
Huuchem	Adriaen	van						7r	*
Jacops	Jacop							15v	
Jans	Pieter					<i>meerssenier</i>		29r	*
Kerchove	Jan	vanden	<i>al. Ghenouchte</i>					15r	*
Ketele	Jacop							15r	*
Keteleere	Jan	de						15r	*
Kethulle	Joozijne	vanden			<i>ma Lievin Tijncx</i>			15v	*
Keystere	Lievin	de					<i>eervachtig</i>	20r & 44r	*
Knurre	Jan	de						15r	*
Knuts	Fransoys	de						38r	*
Knuts	Willem	de						36r	*
Laerbeke	Jan	van					<i>eervachtig</i>	15r & 44r	*
Landuut	Daneel	van			<i>f. Daneels</i>	<i>brauwere</i>		13r	*
Leeu	Pieter	de						29r	*
Leyen	Lievin	vander						20r	*
Leyen	Roegier	vander						32r	
Leyns	Jan	van						15r	*
Libbe	Pieter							29r	*
Liefghetal	Symon							33r	
Lievins	Cornelis						<i>eervachtig</i>	44r	*
Lievins	Jan				<i>her</i>	<i>presbiter</i>		15r	
Loeys	Jacop							15v	
Loo	Adriaen	van						7r	*
Loosvelt	Jan	van				<i>zwartledertauwere</i>		15r	*

Loosvelt	Lauwereyns	van					20r	*	
Loovaert	Kerstoffels						19r	*	
Looze	Loey	de					20r	*	
Luucx	Gheeraert						39r	*	
Maerscalc	Adriaen				<i>lammerwerckere</i>	<i>ter doot</i>	7r	*	
Maes	Joos						15v		
Man	Joos	de					15v		
Man	Olivier	de					27r	*	
Mannaert	Gillis					<i>eervachtig</i>	44r	*	
Martins	Margriete				<i>ma Willem de Coene</i>		36r	(*)	
Matte	Jan						15r	*	
Matthijs	Jacop						15r	*	
Meere	Jan	vander			<i>f. Andries</i>	<i>wullewevere</i>	15v	*	
Meere	Jan	vander					15r	*	
Meere	Kerstiaen	vander				<i>hooremakere</i>	19r	*	
Meersch	Margriete	vander					23r		
Melis	Jan						15r	*	
Melis	Willem						36r		
Mets	Cornelis	de				<i>plattijnmakere</i>	<i>ter doot 2 s.gr.</i>	10r	
Meyere	Jan	de				<i>tappijchier van onzen prinche</i>	15r	*	
Mielbeke	Jan	van					15r	*	
Mol	Jan	de					15r	*	
Mollins	Amelberghe					<i>grauwwerker</i>	7r		
Mossevelt	Jan	van				<i>wullewevere</i>	15r	*	
Muelebrouc	Lyoen	van				<i>droochscheerere</i>	20r		
Muelenbroec	Lievin	van					20r		
Muerinc	Gommaer						39r	*	
Neyts	Claeys						44r	*	
Nieulande	Heindric	vanden				<i>haudcleercoopere</i>	26r	*	
Nieulande	Philips	vanden			<i>meester</i>	<i>surgien</i>	<i>ter doot 4 s.gr.</i>	29r	*

Nieulande	Pieter	vanden		<i>meester</i>	<i>surgien</i>	<i>ter doot 5 s.gr.</i>	29r	*
Nokerstocke	Segher	vanden					33r	
Ongghena	Jan	<i>riemakere</i>					15r	*
Pauwels	Weyn						36r	
Pilaet	Willem				<i>cupere</i>		36r	*
Plancke	Jan	vander		<i>her</i>	<i>presbiter</i>		15r	*
Plucrooze	Gillis						39r	*
Poortier	Jan				<i>tappijchier van onzen prinche</i>		15r	*
Poucke	Cornelis	van			<i>wullenwevere</i>	<i>ter doot 2 s.gr.</i>	10r	
Poucstrate	Jan						15v	*
Prioor	Willem						36r	
Provijn	Virgilius				<i>barbier</i>		36r	
Puttem	Jan	van			<i>crudenier</i>		15r	*
Pyæt	Jooris						15v	
Ra	Clacys	vander					10r	*
Rabaut	Pieter				<i>eervachtig</i>		44r	*
Rabauts	Agneese				<i>draeysterigghe</i>		7r	
Raes	Pieter			<i>f. Jans</i>			29r	*
Rages	Olivier						27r	*
Rijckaertvoorde	Rufelaert	van					32r	*
Rogiers	Jan				<i>riemakere</i>		15r	*
Rommelins	Pieter			<i>her</i>	<i>canuenc en cantere van Zuburch</i>		29r	
Roothaze	Lievin			<i>meester</i>	<i>predicheere</i>	<i>zijn dootghelt betaelt: 2 s.gr.</i>	20r	
Roovere	Jacop	de					15v	*
Roovere	Joos	de					15v	
Rouc	Jan	de					15r	*
Sanders	Jacop			<i>f. Jacops</i>			15v	
Sanders	Joos			<i>f. Jacops</i>			15v	
Sare	Denijs	vander				<i>eervachtig</i>	44r	*
Sare	Joos	vander					15v	*

Scalin	Claeys							10r	
sCosters	Marie							23r	
sCosters	Marie				<i>de jonghe</i>			23r	
Screvele	Race	de						32r	
sDolen	Margriete							23r	
Seerscamp	Jan	van				<i>sceppere</i>	<i>ter doot</i>	15r	*
Serweytins	Jacop							15v	
Serweytins	Lievin							20r	
Seys	Augustijn					<i>sceppere</i>		7r	*
Seys	Augustijn					<i>scildere</i>		7r	
Seys	Jan				<i>f. Jooris</i>	<i>rootveerwre</i>	<i>ter doot</i>	15r	*
sGhiers	Jehanne				<i>ma Goossin vanden Vivere</i>			15v	(*)
Sluus	Jan	vander				<i>riemakere</i>		15r	*
Smet	Cornelis	de				<i>beeldesnidere</i>		10r	*
Sneevinc	Jacop							15v	
Sneevinc	Jan							15v	
Sneevinc	Loey							20r	
Soluwier	Jan							15r	*
Sowele	Pieter				<i>her</i>			29r	*
Sowele	Willem							36r	
Spieghelman	Jan							15r	*
Spiere	Barbele	vander						9r	
Spiere	Joos	vander				<i>clerc van den bloeden binnen Ghend</i>		15v	*
Spiere	Lievin	vander						20r	*
Spierinc	Jan					<i>verlichtere</i>		15r	*
Spigghe	Jan				<i>her</i>	<i>presbiter</i>		15v	*
Spigghe	Jooris							15v	*
Spoore	Jan	vander					<i>wonende tAndwerpen</i>	15v	
Stalins	Gillis					<i>scoemakere</i>		39r	*
Stalpaert	Willem							36r	

Steelant	Heleene	van		<i>ma Jacop Sanders</i>	<i>juffr.</i>			26r	
Steenhuuse	Gillis	van						39r	*
Steenwerpere	Joos	de			<i>her</i>			15r	*
Stichelen	Jan	vander						15v	*
Stoet	Cornelis	vander				<i>meerssenier</i>		10r	*
Stoet	Jan	vander				<i>plattijnmakere</i>		15v	*
Stoet	Margriete	vander			<i>juff.</i>	<i>religieuse in St. Janshuus</i>		23r	
Stoovere	Jan	de						15r	*
Stoovere	Lievin	de						20r	*
Streke	Jacop	vander						15v	
Stuvaert	Lievin					<i>archier van onzen prinche</i>		20r	
Tierins	Gillis							39r	
Tijncke	Lievin						<i>eervachtig</i>	20r & 44r	*
tSchoemakers	Jehanne			<i>ma Jan Cakaert</i>				15v	(*)
tsCosters	Jehanne							15v	
tSuttere	Lievin					<i>crudenier</i>		20r	*
Turcke	Lievin	van						20r	
Utenberghe	Jacop						<i>eervachtig</i>	44r	*
Valcke	Jan					<i>brauwere</i>		15r	*
Vallegate	Jan	vanden				<i>verlichtere ende boucscrivere</i>	<i>eervachtig</i>	15r	
Vetter	Lievin	de						20r	*
Vitse	Matthijs					<i>cooremeter</i>		23r	
Vivere	Lauwereyns	vanden						20r	*
Vlieghere	Jan	de						15r	
Vos	Willem	de				<i>scrijnwerckere</i>		36r	*
Vos	Willem	de				<i>voldere</i>		36r	*
Vrancx	Heindric							26r	*
Walcmán	Pieter							29r	
Walderman	Pieter					<i>voldere</i>		29r	
Wale	Willem	de				<i>blauwre</i>		36r	
Walle	Jacop	vanden			<i>her</i>			15r	

Wasselin	Jan						15r	*
Watermale	Claeys	van	<i>al. Zoetins</i>				10r	
Watermale	Pieter	van	<i>al. Zoetins</i>			<i>ter doot 2 s.gr.</i>	29r	
Wayenberghe	Pieter	van					29r	*
Webbegaerne	Jan						15r	
Weehaghen	Jan	vander					15r	
Weghe	Jan	vander					15r	*
Westrem	Lievin	van					20r	*
Willaert	Jan			<i>f. Pieters</i>		<i>ter doot</i>	15r	*
Witte	Pieter	de		<i>f. Jans</i>			29r	*
Wulf	Anthonis	de					7r	*
Wyts	Jan				<i>meerssenier</i>		15r	*
Yseghem	Race	van					32r	
Zaghere	Martin	de					23r	*
Zeelandere	Jan	de			<i>caescoopere</i>		15v	*
Zeghers	Gillis						39r	*
Zijpen	Willem	vander		<i>f. mer Gwijts, ruddere</i>	<i>poortere</i>		36r	*
	Adonct						7r	
	Margriete			<i>ma Symoen van Vlaendren</i>			23r	(*)
	Margriete			<i>ma Gommaer Muerinc</i>			39r	(*)
	Margriete					<i>eervachtig</i>	44r	
	Marie			<i>ma Kerstoffels Loovaert</i>			19r	(*)
	Martin						23r	
	Wouter				<i>meester</i>		36r	
				<i>ma Jan vander Weeghe</i>			15r	(*)
				<i>ma Gheerolf van Caneghem</i>			39r	(*)

Bijlage 2: prosopografisch databestand met betrekking tot de leden van Mariën Theeren (1478-1484)

Dit databestand dient te worden geraadpleegd in combinatie met de ledenlijst van Mariën Theeren (bijlage 1). In deze ledenlijst wordt in de meest rechtse kolom met een * aangegeven of er informatie over een bepaald lid te vinden is in onderstaand databestand. In het geval dat voor een vrouwelijk lid enkel informatie gevonden is over haar echtgenoot, wordt dit aangegeven met een (*). Indien de echtgenoot zelf lid was, wordt telkens naar zijn lemma verwezen, indien hij geen lid was is de informatie onder de naam van de vrouw zelf opgenomen.

De gegevens in dit databestand zijn gebaseerd op een aantal bestaande databestanden en uitgegeven bronnen met betrekking tot het laatmiddeleeuwse Gent. Enkel de informatie met betrekking tot de periode 1450-1510 werd in rekening genomen.

Indien de bijkomende informatie uit de ledenlijst (alias, suffix, titel, socio-professionele status) ook in de geraadpleegde databestanden en bronnen werd aangetroffen, wordt dat steeds aangegeven. Indien de schrijfwijze van de naam in de geraadpleegde databestanden aanzienlijk afwijkt van die in de ledenlijst, wordt dat eveneens aangegeven.

Geraadpleegde databestanden en uitgegeven bronnen (zie ook bijlage 3)

- Elektronisch databestand ambachten (1476-1485) (Inge Schoups): bontwerkers, brouwers, goud- en zilversmeden, houtbrekers, huidenvetters, meerseniers, metselaars, scheppers, schilders, smeden, tapijtwevers, tijkwevers, timmerlieden, tinnenpotgieters, vleeshouwers, volders, wijnmeters en witledertouwers
- Elektronisch databestand deelnemers krijgsexpeditie van de Vlamingen naar Pont d'Espierre (1477) (Inge Schoups): het gaat om de leden van de poorterij, de neringen en de weverij die teveel soldij hadden ontvangen en de leden van het weversambacht en de afhankelijke neringen die vergoed werden voor hun prestaties
- Elektronisch databestand politieke mandaten (1379-1510) (Machteld van den Noortgate en Inge Schoups): overdekens van de neringen en de weverij, schepenen van de keure en van gedele, stedekiezers en herenkiezers
- Elektronisch databestand leveranciers van goederen aan de stad (1460-1504) (Inge Schoups)
- Elektronisch databestand pachters van de indirecte belastingen, met aspirantpachters en vennoten (1380-1504) (Machteld van den Noortgate en Inge Schoups)
- Blockmans, W., 'De vermogensstructuur in de St.-Jakobsparochie te Gent in 1492-1494', in: W. Blockmans e.a., *Studiën betreffende de sociale*

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

structuren te Brugge, Gent en Kortrijk in de 14e en 15e eeuw. Standen en Landen 63. Kortrijk/Heule 1973, pp. 141-98.

- Boone, M., 'De Gentse verplichte lening van 1492-93', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 147 (1981), pp. 247-305.
- Boone, M., *Sociale structuren te Gent op het einde van de 15e eeuw*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent 1977.
- Derycke, L., *Reconstructie van de middeleeuwse sociale realiteit in een Gentse stadswijk: het gebied rond de Sint-Michielskerk begrensd door de Leie, de vroegere Houlei en de Sint-Michielsstraat, 1480-1520*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling. Deel 2, Gent 1998.
- Dumon, M., *Verkoop en berenting van huizen te Gent op basis van de schepenregisters van de keure, 1493-1503. Een bijdrage tot de kennis van de socio-economische structuren van de stad*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling. Deel 2, Gent 1978.
- Reusens, B., *Verkoop en berenting van huizen te Gent op basis van de schepenregisters, 1483-1493. Een bijdrage tot de kennis van de socio-economische structuren van de stad*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling. Deel 2, Gent 1977.

Ackere, Filips vanden

Leveringen aan de stad
1484: metalen pannen

Sint-Jacobsparochie 1492-1494
Huurt in Wolfsteeg, globaal belastbaar bezit: 288 gr.

Backere, Jacob de, kok van de heer van Ravestein

Sint-Jacobsparochie 1492-1494
Huurt in Nieuwpoort, globaal belastbaar bezit: 120 gr.

Baers, Geraard

Functie in Mariën Theeren
Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Socioprofessionele status
1485: meerseniër (*Wasse*)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491
Belasting: 480 gr. (HR 1632, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Bake, Joos de

- Socioprofessionele status*
- 1485: meerseniër (*Maert*)
 - Krijgsexpeditie 1477: lid van het weversambacht of afhankelijke nerin-

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

gen, wijk 'van der Gracht'

- 1479-1481: secretaris van gedele

Politieke mandaten

- 1478: 7^e schepen van gedele
- 1484: 8^e schepen van gedele
- 1487 (november): 7^e schepen van gedele
- f. Jacob, 1490: 9^e schepen van de keure

Leveringen aan de stad

- 1483: laken (wit snijlaken)
- 1490: laken (groen laken)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (HR 912, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Eigendom en renten in Sint-Katelijnestraat, leegstaand pand in Baudelostraat-Vest, globaal belastbaar bezit: 675 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Ottogracht/Vrijdagmarkt, 160 gr.

Balghere, Louis de

Leveringen aan de stad

- 1483: wapens en munitie (sulfer)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 240 gr. (H 264, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Bauwins, Joris (echtgenote Katheline Caubraecx was ook lid)

Socioprofessionele status

- 1493-1494: secretaris van gedele

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 336 gr. (HR 2208, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Sint-Michielswijk 1480-1520

f. meester Pieter, 1498-1503: eigenaar en misschien bewoner huis in Drabstraat

Beelinc, Lievin

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Nieuwpoort, globaal belastbaar bezit: 120 gr.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Beer, Jan de, heer, priester

Socioprofessionele status

1494, 1497, 1500: priester, transacties in de Onderstraat en aan 't Pas

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Heer, belasting: 0 gr. (H 360, opperkoningstavel Maerc de Smet)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Priester, huurt in Varkensmarkt, globaal belastbaar bezit: 312 gr.

Beke, Joos vander

Socioprofessionele status

- f. Gillis, 1466: brouwer, vrij meesterskind
- f.. Gillis, 1495: brouwer, koopt brouwerij bij Voldershuis, hoek Zakbroedersstraat
- 1500, 1501, 1503: brouwer, transacties in de Zakbroedersstraat en Contestast
- f. Reynout, 1485: meerseniër (*Maert*)¹
- 1481: gezworene barbiers
- 1484: gezworene barbiers
- 1486: barbier, transactie 'Over Schepenhuis van Gedele'
- 1494: barbier

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Koningstraat, enkel bij gezinsbelasting (betaalt niets)

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- Veldstraat/Bennesteeg, 60 gr. terugbetaald
- 80 gr.
- Burgstraat/Sanderswal, 80 gr., terugbetaald
- 120 gr.

Beke, Willem vander

Socioprofessionele status

- f. Johannes, 1466: brouwer, vrij meesterskind
- f. Willem, 1466: brouwer, vrij meesterskind
- f. Kristiaan, 1470: brouwer, vrij meesterskind
- f. Krispiaan, 1483: brouwer, vrij meester

¹ Zie ook Van der Hallen, E., 'Het Gentse meerseniërsambacht (1305-1540)', *HMGOG*, 31 (1977), p. 120.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

- 1486: brouwer, gezworene brouwers
- 1484, 1486, 1489, 1490, 1491: brouwer, transacties in Seymanstraat (brouwerij), Einde Schipgracht, Houtbriel en Schipgracht
- 1494, 1500, 1501, 1502: brouwer, transacties aan Rode Torre, Mude en Voorhoofde op Mude (brouwerij)

Leveringen aan de stad

1482, 1483, 1492, 1493, 1494, 1496, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1503, 1504: wicken (kaarsen)

Pachters

1493: pachter schroderij bij de Bijloke (domein)
1494: verhoger schroderij bij de Bijloke (domein)

Verplichte lening 1492-1493

Muide, 40 gr.

Berghe, Pieter vanden, oudkleerkoper

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (H 84, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Lijnwaadring, ondersteund door Heilige-Geesttafel, globaal belastbaar bezit: [60 gr.]

Forfaitaire belasting 1491-1492

Een Pieter vanden Beerghe was opperkoningstavel

Sint-Michielswijk 1480-1520

f. meester Lievin, 1502-1503: eigenaar en misschien bewoner huis op de Poel

f. meester Lievin, 1512-1518 (reeds overleden): eigenaar en misschien bewoner huis in Sint-Michielsstraat

Bier, Lievin

Socioprofessionele status

1468: metser, (vrij) ontfaen

1479: metser, gezworene metsers

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 480 gr. (H 240, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Biestman, Anthonis (echtgenote Beatrice Gillis was ook lid)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Onderstraat, globaal belastbaar bezit: [144 gr.]

Bijl, Jan, heer

Socioprofessionele status

1491: priester, transactie in Koestraat

Bloume, Jan

Socioprofessionele status

– 1474: schepper, meester

1476 (1 september): schepper, gezworene scheppers

1491: schepper, transactie in de Onderstraat

– Jan Blomme, 1499: schipman, gezworene nering schiplieden

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 720 gr. (HR 396, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten in Wandelstraat, globaal belastbaar bezit: [60 gr.]

Boelaer, Jan van, zwartledertouwer

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Kammerstraat, globaal belastbaar bezit: [420 gr.]

Boele, Jacob, kuiper

Socioprofessionele status

Jacob Boelin, 1500: kuiper, transactie in de Brabantdam

Pachters

1497: verhoger ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)

1500: insteller huisgeld in de Ramen (textiel)

Bossche, Lievin vanden, meerseniër

Socioprofessionele status

– 1478 (11 november): wijnambachtsman, opm.: meester

– f. Lieven, 1478 (11 november): wijnambachtsman, (vrij) ontfanen in het wijnambacht, opm.: vrij meesterskind

– 1485: meerseniër (*Maert*)

– 1486 en 1491: meerseniër, transacties in Langemunt

Politieke mandaten

1460: 9^e schepen van de keure

1463: 10^e schepen van de keure

1466: 11^e schepen van de keure

1477: restitutie van 3120 gr. pensioenen (voor 1460, 1463 en 1466)

1485: 7^e schepen van gedele

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Leveringen aan de stad

1460, 1463, 1466: wijn

1476: linnen (tool) en zijde (zijden fringen)

Pachters

1455: pachter en pachter in regie van de cueillote op het inbrouwen bier en het inbrouwen bier

1457: pachter van de cueillote op het [...]

1458: insteller cueillote op poorten en poorten-ongeld, verhoger en pachter cueillote op vlees

1459: insteller en verhoger van de cueillote op het inbrouwen bier en het inbrouwen bier

1460: verhoger en pachter Lieve en spui te Damme (tollen)

1463: insteller, verhoger en pachter cueillote op poorten en poorten-ongeld, pachter Lieve en spui te Damme (tollen)

1465: verhoger en pachter cueillote op het inbrouwen bier en het inbrouwen bier, pachter Lieve en spui te Damme (tollen), insteller cueillote op het vreemd bier en vreemd bier, insteller cueillote op turf en turf

1466: insteller en pachter kraan (domein), verhoger en pachter Lieve en spui te Damme (tollen), insteller cueillote op vlees, verhoger wolhuis (textiel)

1467: pachter Lieve en spui te Damme (tollen)

1468: insteller en verhoger cueillote op turf en turf, verhoger cueillote op vis

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 960 gr. (H 480, opperkoningstavel Maerc de Smet)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten en huurt in Langemunt, globaal belastbaar bezit: [1440 gr.]

Braem, Lievin, f. Daneel

Socioprofessionele status

– 1459: brouwer, vrij meesterskind

1481: brouwer, deken brouwers

1485, 1486, 1487, 1488, 1491: brouwer, transacties in Maagdestraat, Zandpoortstraat, Buiten Zandpoort, Holstraat

1495, 1500, 1502: brouwer, transacties aan Mudebrugskin, bij Belfort en Mueleneerstraat buiten Zandpoort

– 1478: huidenvetters

1488-1490: huidenvetter, transacties aan Sint-Lysbetdries

Politieke mandaten

1482: 9^e schepen van de keure

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Brouwer, 1488: 10^e schepen van de keure

Brouwer, 1501: 2^e schepen van de keure

Pachters

1495: verhoger zout

1496: verhoger en pachter slete van vis (vis)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Kammerstraat, globaal belastbaar bezit: [480 gr.]

Forfaitaire belasting 1491-1492

10,5 gr.

Verplichte lening 1492-1493

240 gr., terugbetaald

Brauwere, Jan de

Socioprofessionele status

f. Lancheloot, 1496, 1500, 1501: timmerman, transacties in Huckelram

Politieke mandaten

1478: 12^e schepen van de keure

1487: 12^e schepen van de keure

1503: 11^e schepen van de keure

Leveringen aan de stad

1503: laken (o.a. taneet)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 720 gr. (HR 1200, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

– Eigendom in de Krommewal, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

– Weduwe Jan de Brauwere, huurt in Nieuwpoort, globaal belastbaar bezit: 120 gr.

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Dagboek van Gent

1464: deelnemer aan kruisvaart tegen de Turken onder leiding van Hector Hughe, alias de Costere²

² Fris, V. (ed.), *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470, met een vervolg van 1477 tot 1515*. Gent 1901-04. Deel 2, p. 197.

Brune, Lievin de, zwartledertouwer

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (H 192, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Buc, Gillis de, schepper

Socioprofessionele status

- 1461: schepper, gezworene scheppers
- 1465: scheppers, deken scheppers, opm.: meester
- 1473: schepper, deken scheppers
- 1465: schepper, = de jonge Gilis

Pachters

Kruidenier, 1460: verhoger koren-ongeld (graan)

Verplichte lening 1492-1493

Burgstraat/Sanderswal, 40 gr., terugbetaald

Buerch, Gillis vander, timmerman

Socioprofessionele status

- 1461: gezworene timmerlieden
- f. Pieter, 1471: (vrij) ontfaen bij de timmerlieden
- f. Pieter, 1484 (1): timmerman, gezworene timmerlieden
- f. Pieter, 1484 (15 augustus): timmerman, gezworene timmerlieden
- f. Geerolf, 1482: houtbreker, (vrij) ontfaen bij koop bij de houtbrekers
- f. Geerolf, 1484 (2): timmerman, gezworene timmerlieden
- f. Geerolf, 1485 (9 juni): timmerman, gezworene timmerlieden

Buerch, Pieter vander, barbier

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

0 gr., Wal

Caesman, Joos

Socioprofessionele status

[...] Caesman, f. Joos, 1485: meerseniër (*Sceemakers*)

Caneghem, Gerolf van (twee echtgenotes zijn ook lid, waaronder Lievine vanden Damme)

Functie in Mariën Theeren

Deken in 1496-1497³

Socioprofessionele status

1485: meerseniër (*Sceemakers*)

³ Everaert, G., *Letterkundig leven te Gent in de vijftiende eeuw. De rederij-
kers*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent 1964, p. 111.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 300 gr. (HR 1440, opperkoningstavel Maerc de Smet)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten in de Langemunt (betaalt daar ook gezinsbelasting (40 gr.)), globaal belastbaar bezit: [360 gr.]

Verplichte lening 1492-1493

Langemunt/Vrijdagmarkt, 160 gr., terugbetaald

Caubraecx, Katheline, ma Joris Bauwins (zie: Joris Bauwins)

Clerc, Jan de

Socioprofessionele status

- 1458: (leder)touwer, gezworene ledertouwers
- f. Pieter, 1460: tijkwever, vrij meesterskind
1494, 1503: tijkwever, transacties 'in 't Berau' (Meerhem)
- f. Gillis, 1482: volder, (vrij) ontfaen bij de volders
1501, 1502: volder, transacties aan de Muide en buiten Grauwpoort
- f. Gillis, 1485 (4 september): schepper, niet vrij geboren kind
- 1492: roodverver, transactie 'Door Braampoort'
1497, 1499, 1501: roodverver, transacties aan de Muide, in de Brabantdam, bij Grauwpoort
- f. Gillis, 1500: smid, transactie op hoek Doornstraat

Politieke mandaten

1507: 11^e schepen van gedele

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 120 gr. (H 144, opperkoningstavel Diericx Rouse)
- Belasting: 240 gr. (HR 720, opperkoningstavel Willem Hutenhove)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Nieuwpoort, globaal belastbaar bezit: 156 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- Buiten Sint-Joris en Dendermondse Poort, 20 gr.
- 40 gr.
- Drabstaat/Breydelstraat, 60 gr.
- 80 gr., terugbetaald
- Veldstraat/Bennesteeg, 120 gr.
- Muide, 160 gr., terugbetaald
- 240 gr., terugbetaald

Clerc, Pieter de

Socioprofessionele status

- 1460: tijkwever, opm.: meester
- f. Jacob, 1501, 1502: roodverver, transacties in de Koutersteeg, bij Braempoor (hoek Ondadige Steeg)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (HR 96, opperkoningstavel Diericx Rouse)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Struvelstraat, ondersteund door Heilige-Geesttafel, globaal belastbaar bezit: 72 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- Drabstraat/Breydelstraat, 40 gr., terugbetaald
- 40 gr.

Coene, Willem de, speldenmaker (*echtgenote Margriete Martins was ook lid*)

Socioprofessionele status

- 1486: speldenmaker (ambacht riemmakers), transactie in de Baaisteeg
- 1498, 1501: smid, transacties in Nagelstraatje

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Varkensmarkt, globaal belastbaar bezit: 120 gr.

Colins, Lisbette, *mijn vrouwe, ma heer van Wiere*

Socioprofessionele status

Vader: Andrieu Colins was tot 1475 president van de Raad van Vlaanderen geweest. De familie Colins was afkomstig uit het Veurnse⁴
Echtgenoot: de jurist Jan van der Bouverie (+ 1493) was heer van Wiere, Longfossé, Bierbeek, Sint-Joris-Weert etc. Hij was vermoedelijk van Vlaamse afkomst (Rijsel), maar maakte eerst carrière in de Hollandse ambtenarij en daarna in de Grote Raad en het Parlement van Mechelen. In 1477 werd hij aangesteld als voorzitter van de Grote Raad, van 1481 tot 1483 was hij kanselier van Brabant. Hij werd tijdens de kapittelvergadering van het Gulden Vlies in 1478 door Maximiliaan van Oostenrijk tot ridder geslagen⁵

⁴ Dumolyn, J., *Het hogere personeel van de hertogen van Bourgondië in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*. 5 delen, onuitgegeven doctoraatverhandeling, Gent 2001, pp. 916-21.

⁵ Damen, M., *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)*. Hilversum 2000, pp. 382-89; Cools, H., *Mannen met macht. Edellieden en de Moderne Staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)*. Zutphen 2001, pp. 173-74.

Commere, Jan de, smid

Socioprofessionele status

1502: smid, transactie in Huckelram

Pachters

'tSente Baefs', 1475: verhoger en pachter beziengeld op de varkens (vlees)

1476: insteller kelsieden (domein)

'tSente Baefs', 1481: verhoger en pachter beziengeld op de varkens (vlees)

1482: verhoger vismarkt en vleeshuisongeld

1482: verhoger kraan (domein)

'tSente Baefs', 1492: verhoger beziengeld op de varkens (vlees)

1500: verhoger en pachter beziengeld op de varkens (vlees)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 960 gr. (HR 1920, opperkoningstavel Jan vander Eede (buiten Dendermondse poort))

Forfaitaire belasting 1491-1492

– 12 gr.

– 60 gr.

Coolman, Willem, f. Willem, timmerman

Socioprofessionele status

– 1463: timmerman, (vrij) ontfaen bij koop bij timmerlieden

1467: gezworene timmerlieden

1478: timmerman, gezworene timmerlieden

1478 (15 augustus): timmerman, gezworene timmerlieden

– de oude, 1484 (1), timmerman, gezworene timmerlieden

de oude, 1484 (15 augustus): timmerman, gezworene timmerlieden

– f. Willem, 1475: timmerman, (vrij) ontfaen bij koop bij timmerlieden

– 1487: timmerman

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 720 gr. (H 168, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Steendam, enkel bij gezinsbelasting (betaalt niets)

Cop, Race de

Socioprofessionele status

1461 (20 juli): leerknaap tinnenpotgieters

1496: tinnenpotgieter, transactie in Wandelstraat

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten in Wandelstraat (betaalt daar ook gezinsbelasting (40 gr.)), globaal belastbaar bezit: [608 gr.]

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 696 gr. (HR 1860, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Verplichte lening 1492-1493

Vlasmarkt/Kammerstraat, 80 gr.

Criekenbuerch, Jan

Socioprofessionele status

Eind 15^e, begin 16^e eeuw: kopiist en schilder, die onder andere voor Lodewijk van Gruuthuuse werkte⁶

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

Jan van Criekenborch, 0 gr., Drabstraat

Crombrughe, Andries van, meester

Socioprofessionele status

Meester, 1496: transactie tussen Turrepoort en Poortakker

Crooc, Pauwels de, heer

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heer, Steendam, enkel gezinsbelasting (betaalt niets)

Crop, Jan de, schrijnwerker

Socioprofessionele status

f. Jan, beeldsnijder, vrijmeester in 1490, waarschijnlijk reeds sinds 1476 meester in het schrijnwerkersambacht, beeldsnijwerk voor Sint-Sebastiaansgilde en schepenkamer van de keure⁷

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Crucen, Arend vander

Socioprofessionele status

1487: grauwwerker, transactie in Onderstraat, hoek Saaistraat

⁶ Bergmans, P., 'Kriekenborch (Jean van)', in: *Biographie Nationale*, 10 (1888-89), kol. 796-98; Dogaer, G., 'Kriekenborch (Criekenburch, Criekenbourg), Jan (Johannes) van, kopiist en schilder', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 2 (1966), kol. 410-12.

⁷ Cornelis, E., 'De kunstenaar in het Laat-Middeleeuwse Gent', *HMGOG*, 42 (1988), p. 118.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Pachters

1489: pachter zaamcooperie op het koren (graan), koren-ongeld (graan) en bodemgeld op de wijn (wijn), insteller bodemgeld op de wijn (wijn), turf en brandstof, verhoger bodemgeld op de wijn en koren-ongeld

Crucen, Gillis vander

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (*l*), opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Onderstraat, globaal belastbaar bezit: 120 gr.

Cupere, Jan de

Socioprofessionele status

- 1485: houtdraaijer, transactie Buiten Steenpoort
- 1500: houtdraaijer
- 1489: drapier, transactie in Koutersteeg
- Krijgsexpeditie 1477: lid van de neringen

Politieke mandaten

f. Jan, 1477: 12^e schepen van gedele

1479: 2^e schepen van de keure (overlijdt)

Leveringen aan de stad

1466: laken (wit maerclaken)

1504: laken (grauw laken)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Wolfsteeg, globaal belastbaar bezit: 336 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- 120 gr., terugbetaald
- Weduwe Jan de Cupere, Langemunt/Korenmarkt, 400 gr., terugbetaald

Damme, Lievine vanden, ma Gerolf van Caneghem (zie: Gerolf van Caneghem)

Deckere, Jacob de

Socioprofessionele status

Krijgsexpeditie 1477: lid van de weverij

Dhooghe, Jan

Socioprofessionele status

- f. Hendrik, 1478: huidenvetter
- 1497: huidenvetter, als gezworen gezelschap betrokken bij transactie

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

- ambacht (schorsmolen ten Vijf Windgaten)
1495, 1500: huidenvetter, transacties in Groenenbriel
- 1487: tinnenpotgieter, transactie over Meerbrug
1496, 1498: tinnenpotgieter, transacties in Saaistraat en in Nieuwstraat bij Nieuwbrug

Pachters

- f. Simoen, 1456: pachter en pachter in regie op cueillote op het inbrouwen bier en op het inbrouwen bier (bier)
- f. Lieven (Hoogpoort), 1502: verhoger en pachter koren-ongeld (graan)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (H 144, opperkoningstavel Diericx Rouse)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Saaisteeg, enkel bij gezinsbelasting (40 gr.)

Forfaitaire belasting 1491-1492

Een Jan de Hooghe was opperkoningstavel.

Verplichte lening 1492-1493

Langemunt/Vrijdagmarkt, 160 gr., terugbetaald

Diericx, Boudin

Socioprofessionele status

1481 (28 augustus): lammerwerker

1484: lammerwerker

1496: lammerwerker, transactie in de Oude Vest, einde Baudelostraat

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 960 gr. (HR 552, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Eigendom in Baudelostraat-Vest, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

Verplichte lening 1492-1493

48 gr., terugbetaald

Diericx, Filips

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Philips Deric, heeft eigendom en huurt in Lijnwaadring, globaal belastbaar bezit: [378 gr.]

Dreelinc, Christiaan (*echtgenote Margriete vander Vurst was ook lid*⁸)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 840 gr. (H 384, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt op Vrijdagmarkt, globaal belastbaar bezit: [480 gr.]

Drivere, Claas de

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

Meester, 0 gr., Onderbergen

Fierins, Lievin

Socioprofessionele status

- f. Jacob, 1466: brouwer, vrij meesterskind
- 1493: brouwer, transactie in Langekruisstraat
- 1485: messagier van Raad van Vlaanderen⁹

Pachters

1482: verhoger en pachter bier

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in Krommewal, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Sint-Niklaaskerk, 80 gr., terugbetaald

Fiers, Pieter

Socioprofessionele status

- 1475 (3 september): legwerker, (vrij ontfanen) bij de tapijtwevers
- 1481 (28 augustus): oudgrauwwerker

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (H 480, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Eigendom op Varkensmarkt, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

⁸ LL, 23r (latere hand).

⁹ Karagiannis, E., *De functionarissen bij de Raad van Vlaanderen (1477-1492). Een onderzoek naar de sociale invloeden bij de samenstelling van de Raad.* Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent 1992, p. 141.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Gheerolf Joos, heer

Socioprofessionele status

1497, 1499, 1501: priester (in 1499 ontvanger-cotidiaan van de Sint-Jacobskerk), transacties in de Kammerstraat en in de Drabstraat
Heer, 1501: ontvanger van de kapelrie in de Sint-Jacobskerk

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heer, Vrijdagmarkt, enkel bij gezinsbelasting (betaalt niets)

Ghiselins, Hendrik

Socioprofessionele status

f. Hendrik, 1479: volder, (vrij) ontfanen bij de volders

Ghoore, Lievin vanden

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (/, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Ghurttebeke, Gillis, (rood)verver

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (HR 336, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Gillis, Beatrice, ma Anthonis Biestman (zie: Anthonis Biestman)

Goedinghen, Robrecht van

Leveringen aan de stad

1486: laken (wit laken)

Goemans, Katheline, ma Jacob Utenberghe (zie: Jacob Utenberghe)

Goethals, Boudin

Politieke mandaten

'Op de mude', 1490: 11^e schepen van de keure

1504: 12^e schepen van de keure

1508: 10^e schepen van de keure

Leveringen aan de stad

1490: laken (zwart laken en groen laken)

Verplichte lening 1492-1493

– 48 gr.

– 48 gr., terugbetaald

Goutiers, Passchier

Socioprofessionele status

1473: tijkwever, meester

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 480 gr. (H 192, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Kerkhof, enkel bij gezinsbelasting (40 gr.)

Grave, Jan de, brouwer

Socioprofessionele status

- f. Jan, 1456: gezworene brouwers
- f. Jan, 1460: brouwer, vrij meesterskind
- f. Jan, 1472: brouwer, huismeester brouwers
- 1460: brouwer, gezworene brouwers
- 1464: brouwer, huismeester brouwers
- 1465: brouwer, gezworene brouwers
- 1470: brouwer, gezworene brouwers
- 1475: brouwer, huismeester brouwers
- 1476: brouwer, gezworene brouwers
- 1478: brouwer, deken brouwers
- 1479: brouwer, deken brouwers
- f. Jacob, 1478: brouwer, vrij meesterskind
- 1484: brouwer

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 120 gr. (HR 312, opperkoningstavel Willem Hutenhove)
- Belasting: 360 gr. (HR 1420, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))
- Belasting: 360 gr. (H 384, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

- Steendam, enkel bij gezinsbelasting (40 gr.)
- Kinderen Jan de Grave, leegstaand pand op de Varkensmarkt, globaal belastbaar bezit: [288 gr.]

Forfaitaire belasting 1491-1492

0 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- Groenen Briel, 120 gr.
- Ketelvest/Veldstraat, 1440 gr., terugbetaald
- Een Jan de Grave was opperkoningstavel voor de Groenen Briel

Groote, Jan de

Socioprofessionele status

1477 (11 november): wijnambachtsman, (vrij) ontfaen in wijnambacht, opm.: geen kinderen

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 60 gr. (H 87, opperkoningstavel Pieter Goutiers)
- Belasting: 120 gr. (H 84, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))
- Belasting: 720 gr. (H 192, opperkoningstavel Maerc de Smet)
- Weduwe, belasting: 120 gr. (HR 240, opperkoningstavel Jan vander Eede (buiten de Dendermondse poort))

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Eigendom in Baudelostaat, globaal belastbaar bezit: 120 gr.

Groote, Peter de

Functie in Mariën Theeren

Deken in 1484 (ASJ Gent, nr. 1472, 1r).

Socioprofessionele status

- 1486: wijnambachtsman, deken wijnambacht
- 1489: kaarsgieter, transactie in Nieuwstraat

Haestrijcke, Roeland van

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Roelant vanden Haesterwyc, huurt in de Langemunt ('in Pauwinnesteen'), globaal belastbaar bezit: [120 gr.]

Haghen, Lievin vander, drapier

Socioprofessionele status

1496: droogscheerder, transactie over de Schelde op de Brabantdam
1495, 1502: huismeester (1502: van het Voldershuis), transacties op de Guldenberg ten einde Berouw, in Abeelstraat
f. Govaert, 1495: ontvanger van de kapel van het Voldershuis

Politieke mandaten

Wolwever, 1489: 11^e schepen van gedele
Wolwever, 1500: 9^e schepen van gedele
(Wolwever), 1502: 7^e schepen van gedele
(Wolwever), 1505: 9^e schepen van de keure
1508: stedekiezer
1510: 7^e schepen van gedele

Verplichte lening 1492-1493

Langemunt/Korenmarkt, 220 gr., terugbetaald

Sint-Michielswijk 1480-1520

1493: erfgenaam van 2 huizen in de Drabstraat en Zeurzaksteeg, opm.: gehuwd met Lysbette de Steenwerpere, zuster van Jacop de Steenwerpere en priester Joos de Steenwerpere

Hauwe, Jan

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt op de Vrijdagmarkt (kelder onder 'Den Wulf'), globaal belastbaar bezit: [240 gr.]

Hauweghem, Jan van

Socioprofessionele status

f. Simon, 1476 (2): houtbreker, (vrij) ontfaen, opm.: 'vrij geboren kind'

Hecke, Jan vanden, heer, priester

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Heer, belasting: 0 gr. (H 72, opperkoningstavel Jacob de Steenwerpere)

Helegheer, Lievin

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (H 288, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Hert, Lievin de, meersenier

Socioprofessionele status

- 1485: meersenier (Koornaard)
- 1491: goudsmid, transactie in buurt van Augustijnen
- 1496, 1497, 1498, 1503: meersenier, transacties in Onderbergen, Muidepoort, Donkersteeg, Langemunt, Hoogstraat en Door Torrepoort

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt en heeft renten in de Steendam, globaal belastbaar bezit: [385 gr.]

Verplichte lening 1492-1493

Buiten Sint-Joris en Dendermondse poort, 80 gr., terugbetaald

Hessche, Jan vanden

Socioprofessionele status

- 1487, 1489: zwartledertouwer, transacties in Wolfstraat, Buiten Braampoort en Hoge Scheldestraat
- f. Heindric, 1497: zwartledertouwer, transactie buiten Brabantpoort
- 1491: geconfisqueerd voor 'cattaylen' uit zijn huis in de Wulfsteeg (192 gr.)¹⁰

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 60 gr. (H 72, opperkoningstavel Pieter Goutiers)
- Belasting: 360 gr. (H 240, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

¹⁰ Hancké, K., *Conflict & Confiscatie. Een Bijdrage tot de Kennis van de Sociale Structuren te Gent op het Einde van de XVde eeuw*. Onuitgegeven licentiaat-verhandeling, Gent 1995. Deel 2, p. 92.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

- Huurt op het Plaatsje, globaal belastbaar bezit: 60 gr., wordt ondersteund door de Heilige-Geestttafel
- Heeft eigendom in Wolfsteeg en huurt in Baudelostraat-Vest, globaal belastbaar bezit: 768 gr.

Heyden, Pieter vander

Socioprofessionele status

1470: schepper, gezworene scheppers

1472: schepper, meesterskind

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 60 gr. (H 60, opperkoningstavel Pieter Goutiers)
- Belasting: 312 gr. (H 480, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Heylinc, Lievin, heer

Socioprofessionele status

1497, 1501: priester, transacties aan Houtbriel en Weeshuis

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heer, Kerkhof, enkel bij gezinsbelasting (betaalt niets)

Heyns, Jacob, lijndraaier (echtgenote Lisbette Brunen was ook lid¹¹)

Socioprofessionele status

- 1485, 1488, 1489 en 1493: lijnmaker, transacties buiten Steenpoort, in Korte Steendam, Steendampoort en Sint-Pietersnieuwstraat
- 1495: lijnmaker, transactie aan Steenpoort bij Sint-Jacobskerk
- 1491: linnenwever, transactie in Korte Steendam

Leveringen aan de stad

Lijndraaier, 1483: basten en koorden

Pachters

1486: insteller kelsieden en kraan (domein)

1487: verhoger en pachter kraan (domein) en bodemgeld op wijn (wijn), verhoger kelsieden (domein)

1488: verhoger en pachter kelsieden (domein), verhoger bodemgeld op wijn (wijn)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Jacop Heyns, belasting: 480 gr. (H 240, opperkoningstavel Jan vander Eede)

¹¹ LL, 20r (latere hand).

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten op de Vrijdagmarkt, globaal belastbaar bezit: 1098 gr.

Hueribloc, Jan, kaarsgieter

Socioprofessionele status

- 1488-1489: samen met Philips Hueribloc geconfisqueerd voor hout (240 gr.)¹²
- 1486-1487: secretaris van de keure
1492-1495: secretaris van de keure
1494-1496: 2^e secretaris van de keure¹³

Politieke mandaten

- f. Pieter, 1486: herenkiezer
- 1493: stedekiezer

Hueribloc, Pieter, f. Raymond

Pachters

- 1457: pachter vis
- 1458: verhoger cueillote op de wijn en wijn
- 1460: ontvanger-boekhouder

Hulse, Lievin van

Socioprofessionele status

- 1471: brouwer, gezworene brouwers
- f. Luuc, 1460: brouwer, vrij meesterskind
- 1486: brouwer, transactie Buiten Grauwpoorten
1498, 1499, 1500, 1502: brouwer, transacties aan de Lieve en aan de Leie, in de Brabantstraat, Muide, Sint-Katelijnestraat

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 480 gr. (HR 840, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten in de Gracht, globaal belastbaar bezit: 1200 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Ottogracht/Vrijdagmarkt, 480 gr., terugbetaald

¹² Hancké, *Conflict & Confiscatie*, p. 98.

¹³ Blockmans, W. (ed.), *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen. Regeringen van Maria van Bourgondië en Filips de Schone (5 januari 1477 – 26 september 1506). Excerpten uit de rekeningen van de Vlaamse steden en kasselrijen en van de vorstelijke ambtenaren*. 2 delen, Brussel 1973, p. 681/13, 683/7, 701/14, 719/20.

Hulze, Dierik vanden

Socioprofessionele status

- 1486: brouwer, opm.: vrij meester

Hulze, Lievin vanden, f. Jan

Socioprofessionele status

- 1471: brouwer, gezworene brouwers
- f. Jan, 1477: brouwer, vrij meesterskind
- 1486: brouwer, transactie Buiten Grauwpoorten
- 1498, 1499, 1500, 1502: brouwer, transacties aan de Lieve en aan de Leie, in de Brabantstraat, Muide, Sint-Katelijnestraat

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 480 gr. (HR 840, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten in de Gracht, globaal belastbaar bezit: 1200 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Ottogracht/Vrijdagmarkt, 480 gr., terugbetaald

Huuchem, Adriaan van

Leveringen aan de stad

Adriaan van Huuche, 1490: laken (pye laken)

Jans, Pieter, meerseniër

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 240 gr. (H 240, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Kerchove, Jan vanden, al. Ghenouchte

Socioprofessionele status

- 1456: schepper, gezworene scheppers
- 1477 (19 februari): schepper, huismeester scheppers
- Jan van Genouchten, 1486: smid, transactie in Brabantdam
- krijgsexpeditie 1477: lid van het weversambacht of afhankelijke neringen, wijk 'vanden Inghellande'

Pachters

1472: verhoger en pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)

1474: verhoger en pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)

1479: insteller en verhoger turf, verhoger en pachter kelsieden (domein), verhoger en pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)

1480: verhoger en pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel), verhoger wolhuis (textiel), verhoger turf

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

- 1481: verhoger en pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)
1482: insteller wolhuis (textiel), verhoger inbrouwen bier, verhoger watermolen (domein)
1483: insteller inbrouwen bier
1485: verhoger inbrouwen bier
1486: insteller en verhoger ellen ter Vrijdagmarkt (textiel), verhoger turf, verhoger vismarkt en vleeshuisongeld
1487: insteller en verhoger wolhuis (textiel), insteller en verhoger ellen ter Vrijdagmarkt (textiel), insteller en verhoger turf
1488: verhoger ellen ter Vrijdagmarkt (textiel), verhoger inbrouwen bier, verhoger turf
1489: verhoger en pachter poorten-ongeld, insteller ellen ter Vrijdagmarkt (textiel), insteller koren-ongeld
1490: insteller wolhuis (textiel), insteller turf, insteller zaamcooperie op het koren (graan)
1492: verhoger zaamcooperie op het koren (graan), verhoger vismarkt en vleeshuisongeld, insteller en verhoger ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 60 gr. (H 72, opperkoningstavel Willem Hutenhove)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in de Nieuwpoort, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

Forfaitaire belasting 1491-1492

- 0 gr.
- 60 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- Sint-Michielskerk, 40 gr., terugbetaald
- Langemunt/Vrijdagmarkt, 120 gr., terugbetaald
- een Jan vanden Kerckhove was opperkoningstavel voor de wijk rond de Sint-Michielskerk

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

40 gr., Onderbergen

Ketele, Jacob

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 240 gr. (H 132, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Keteleere, Jan de

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (H 120, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Kethulle, Joozijne vanden, ma Lievin Tijncx (zie ook: Lievin Tijncke)

Socioprofessionele status

Bastaarddochter van meester Frans van de Kethulle, raadsheer in de Raad van Vlaanderen. Ze trad in bij de Rijke Klaren te Brugge en was er abdis in de periode 1508-1525¹⁴

Keystere, Lievin de

Functie in Mariën Theeren

Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Socioprofessionele status

- krijgsexpeditie 1477: lid van het weversambacht of afhankelijke neringen, wijk 'van der Muden'
- 1492: sergant van de stad Gent

Knurre, Jan de

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Jan Knorre, belasting: 360 gr. (H 240, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten Sint-Jorispoort))

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Jan de Cnorre, eigendom op de Varkensmarkt, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

Knuts, François de

Pachters

1493: insteller zout

Knuts, Willem de

Socioprofessionele status

1486: wijnambachtsman, (vrij) ontfaen bij koop in het wijnambacht, opm.: zijn zoon is niet vrij

Laerbeke, Jan van

Functie in Mariën Theeren

Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Socioprofessionele status

1480: smid, meester in het smedenambacht

1502: deken van Sint-Barbaragilde, transactie in Nieuwpoort

¹⁴ Dumolyn, *Het hogere personeel*, p. 1070.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Leveringen aan de stad

1487: metalen pannen

1498: bouwmaterialen

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten op de Vrijdagmarkt, globaal belastbaar bezit:
[852 gr.]

Landuut, Daneel van, f. Daneel, brouwer

Socioprofessionele status

f. Daneel, 1464: brouwer, vrij meesterskind

f. Daneel, 1464: brouwer, deken brouwers

f. Daneel, 1465: brouwer, deken brouwers

Politieke mandaten

f. Daneel, 1465: 9^e schepen van gedele

(f. Daneel), 1472: 4^e schepen van gedele

f. Daneel, 1477: restitutie van 720 gr. pensioenen (voor 1465)

Verplichte lening 1492-1493

Groenen Briel, 40 gr.

Leeu, Pieter de

Socioprofessionele status

1481 (28 augustus): oudgrauwwerker

1492: lammerwerker

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten in de Wandelstraat (betaalt daar ook gezinsbelasting (40 gr.))

Verplichte lening 1492-1493

Vlasmarkt/Kammerstraat, 120 gr., terugbetaald

Leyen, Lievin vander

Socioprofessionele status

f. Jan, 1462: tijdwever, meesterskind

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

– Heeft eigendom in de Nieuwpoort, globaal belastbaar bezit: 60 gr.,
wordt ondersteund door de Heilige-Geesttafel

– Vrijdagmarkt, enkel bij gezinsbelasting (40 gr.)

Verplichte lening 1492-1493

480 gr., terugbetaald

Leyns, Jan van

Socioprofessionele status

1497: lammerwerker, als gezworen gezelschap betrokken bij transactie van ambacht (mannenstoof naast Plaatsje achter Vrijdagmarkt)

1498, 1499: lammerwerker, transacties op de Vrijdagmarkt

Pachters

f. Jan, 1454: ontvanger

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Jan van Leys, Vrijdagmarkt, enkel bij gezinsbelasting (40 gr.)

Forfaitaire belasting 1491-1492

Jan van Leys, 90 gr.

Verplichte lening 1492-1493

– Jan van Leys, Vlasmarkt/Kammerstraat, 60 gr., terugbetaald

– Jan van Leys, 60 gr., terugbetaald

– Jan van Leys, Muide, 200 gr., terugbetaald

Libbe, Pieter

Functie in Mariën Theeren

Provisieerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (H 240, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Dagboek van Gent

1464: deelnemer aan kruisvaart tegen de Turken onder leiding van Hector Hughe, alias de Costere¹⁵

Lievins, Cornelis

Functie in Mariën Theeren

Provisieerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (H 96, opperkoningstavel Jacob de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten in de Gracht, globaal belastbaar bezit: 270 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Ottogracht/Vrijdagmarkt, 40 gr.

¹⁵ Fris, *Dagboek van Gent*. Deel 2, p. 197.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Loo, Adriaan van

Socioprofessionele status

f. François, 1480 (15 juli): vleeshouwer, (vrij) ontfæn

Politieke mandaten

1462: 12^e schepen van de keure

1466: 9^e schepen van de keure

1470: 6^e schepen van gedele

1473: 5^e schepen van de keure

1476: 5^e schepen van de keure

1477: restitutie van 2400 gr. pensioenen (voor 1462 en 1466)

Verplichte lening 1492-1493

Weduwe Adriaen van Loo, Sint-Michielskerk, 196 gr., terugbetaald

Sint-Michielswijk 1480-1520

Voor 1486 (reeds overleden): eigenaar en misschien bewoner huis in Drabstraat

1491: eigenaar en misschien bewoner huis op de Poel, vermeld als buurman (kan op dat moment reeds overleden zijn)

Opm.: echtgenote: Jehanne Minne; kinderen: Mergriete van Loo (echtgenote van Victor Deynoot), Franskin, Jan, Lievin (vleeshouwer en viskoper), Joos en Adriane van Loo

Loosvelt, Jan van, zwartledertouwer

Socioprofessionele status

1499, 1500: zwartledertouwer, transacties in Struvelstraat

Loosvelt, Laureins van

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in het Standveestraatje, globaal belastbaar bezit: 288 gr.

Loovaert, Christoffel (echtgenote Marie was ook lid)

Socioprofessionele status

1502: houtbreker, transactie in Kammerstraat

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom, leegstaand pand en renten op de Varkensmarkt, globaal belastbaar bezit: 1499 gr. 8 d.par.

Verplichte lening 1492-1493

Vlasmarkt/Kammerstraat, 480 gr., terugbetaald

Looze, Loey de

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in de Baudelostraat, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

Luucx, Geraard

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in de Guldenstraat, globaal belastbaar bezit: 192 gr.

Maerscalc, Adriaan, lammerwerker

Socioprofessionele status

1481 (28 augustus): lammerwerker

1494: deken lammerwerkers

1497, 1498: lammerwerker, transacties in Kleistraat te Sint-Pieters, Nieuwstraat op Koestraat

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten in de Gracht, globaal belastbaar bezit: 690 gr.

Verplichte lening 1492-1493

– Vlasmarkt/Kammerstraat, 80 gr.

– 240 gr.

Man, Olivier de

Pachters

1481: verhoger en pachter kelsieden (domein)

1482: verhoger en pachter kelsieden (domein), insteller koren-ongeld (graan), verhoger poorten-ongeld

1483: verhoger en pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel), verhoger kelsieden (domein), verhoger turf en brandstof

Mannaert, Gillis

Functie in Mariën Theeren

Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 720 gr. (H 288, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Martins, Margriete, ma Willem de Coene (zie: Willem de Coene)

Matte, Jan

Socioprofessionele status

Krijgsexpeditie 1477: lid van het weversambacht of afhankelijke neringen, wijk 'bachten Caerden'

Matthijs, Jacob

Functie in Mariën Theeren

Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Socioprofessionele status

- f. Jan, 1485: meerseniër (*Sceemakers*)
- 1486: gezworene barbiers
- 1491: barbier, transactie hoek Guldenstraat en Aan Sint-Jacobskerkhof
- 1498: barbier, transactie aan het Sint-Jacobskerkhof

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 384 gr. (H 432, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten op de Vrijdagmarkt (betaalt daar ook gezinsbelasting (40 gr.))

Meere, Jan vander

Socioprofessionele status

- f. Jacob, 1476: volder, (vrij) ontfaen
- f. Jacob, 1484: volder, (vrij) ontfaen
- f. Hendrik, 1483: volder, (vrij) ontfaen
- f. Hendrik, 1484: volder, (vrij) ontfaen
- 1476: volder, huismeester volders
- 1476: volder, gezworene volders
- 1493: volder
- 1497: huismeester van het Voldershuis, transactie in Veerstraat
- 1457: schilder, gezworene schilders
- 1473: schilder, deken schilders
- 1477: schilder, deken
- f. Jan, 1485 (4 september): schepper, meesterskind
- 1485 (4 september): schepper, meester
- 1493: schepper, transactie op hoek Penssteeg
- 1487: olieslager, koopt een halve molen
- 1496: kaaskoper, transactie in Abeelstraat
- 1502: ticheldekker, samen met Joes vander Meere transactie op de Leie aan Freremineuren
- 1501: legwerker, transactie op de Veste bij Walpoort
- 1500: molenaar, transactie op Zand tegenover de Sint-Katelijnekapel
- 1494, 1497: pijnder, transacties in Sanderswal en aan Korenlei
- 1467: sergant van de keure¹⁶

¹⁶ Blockmans, W. (ed.), *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1467 – 1477). Excerpten uit de rekeningen der steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren*. Brussel 1971, p. 28/16.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

- Jan van Meere, krijgsexpeditie 1477: lid van het weversambacht of afhankelijke neringen, 'de strijpscheerere'

Leveringen aan de stad

- 1473: laken (blauwe gestreepte laken)
- 1482: metalen pannen, klokspijzen

Pachters

- 1455: pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)
- 1459: insteller ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 360 gr. (H 192, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)
- Belasting: 240 gr. (H 36, opperkoningstavel Diericx Rouse)
- Belasting: 180 gr. (H 96, opperkoningstavel Diericx Rouse)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

- Guldenstraat, enkel vermeld bij gezinsbelasting (betaalt niets)
- Heeft eigendom in Gelukstraat, globaal belastbaar bezit: 180 gr.

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- 40 gr.
- Schenking van 18 gr.

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

40 gr., Terling en langs de Leie

Sint-Michielswijk 1480-1520

1497-1498: pijnder, bewoner huis op Korenlei

Dagboek van Gent

1464: deelnemer aan kruisvaart tegen de Turken onder leiding van Hector Hughe, alias de Costere¹⁷

Meere, Jan vander, f. Andries, wolwever

Socioprofessionele status

- 1467: sergant van de keure¹⁸

¹⁷ Fris, *Dagboek van Gent*. Deel 2, p. 197.

¹⁸ Blockmans, *Handelingen van de Leden* (1971), p. 28/16.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

- Jan van Meere, krijgsexpeditie 1477: lid van het weversambacht of afhankelijke neringen, 'de strijpscheerere'

Leveringen aan de stad

- 1473: laken (blauwe gestreepte laken)
- 1482: metalen pannen, klokspijzen

Pachters

- 1455: pachter ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)
- 1459: insteller ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 360 gr. (H 192, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)
- Belasting: 240 gr. (H 36, opperkoningstavel Diericx Rouse)
- Belasting: 180 gr. (H 96, opperkoningstavel Diericx Rouse)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

- Guldenstraat, enkel vermeld bij gezinsbelasting (betaalt niets)
- Heeft eigendom in Gelukstraat, globaal belastbaar bezit: 180 gr.

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- 40 gr.
- Schenking van 18 gr.

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

40 gr., Terling en langs de Leie

Sint-Michielswijk 1480-1520

1497-1498: pijnder, bewoner huis op Korenlei

Dagboek van Gent

1464: deelnemer aan kruisvaart tegen de Turken onder leiding van Hector Hughe, alias de Costere¹⁹

Meere, Christiaan vander, hoornmaker

Socioprofessionele status

Chrispiaan vander Meere, f. Jacob, 1495, 1497: hoornmaker (wapenmaker), transactie op de Muide en door de Grauwpoort tegenover de Zwane

¹⁹ Fris, *Dagboek van Gent*. Deel 2, p. 197.

Melis, Jan

Leveringen aan de stad

f. Pieter, boutmaker, 1477: wapens en munitie (handbooggeschut)

f. Pieter, 1479: wapens en munitie (handboog)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 60 gr. (H 60, opperkoningstavel Willem Hutenhove)

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

40 gr., Burgstraat

Meyere, Jan de, tappissier 'van onzen prinche'

Socioprofessionele status

1469-1492: messagier van de Raad van Vlaanderen²⁰

Leveringen aan de stad

1474: laken (groen gestreepte laken)

1477: laken (blauw gestreepte laken)

Steenhoudere te Nieuwenhove, 1489: bouwmaterialen

Pachters

1497: insteller poorten-ongeld, insteller en pachter bodemgeld op de wijn

1498: insteller en pachter beziengeld op de varkens (vlees)

1499: insteller en pachter slete van vis

1500: verhoger poorten-ongeld

1503: verhoger en pachter huisgeld in de ramen (textiel), insteller en verhoger slete van vis, verhoger Lieve (tollen)

1504: verhoger en pachter huisgeld in de ramen (textiel)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

– Belasting: 480 gr. (HR 624, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

– Belasting: 480 gr. (Reusens 1977, 1104, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom, leegstaand pand en renten in de Nieuwpoort, globaal belastbaar bezit: 336 gr.

²⁰ Karagiannis, *De functionarissen*, p. 146.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Verplichte lening 1492-1493

- 24 gr., terugbetaald
- 40 gr., terugbetaald
- Buiten Sint-Joris en Dendermondse poort, 40 gr., terugbetaald
- 60 gr.
- Burgstraat/Sanderswal, 80 gr.
- 120 gr.

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

0 gr., Wal

Mielbeke, Jan van

Socioprofessionele status

1487: grauwwerker, transactie in Sanderswal

Mol, Jan de

Socioprofessionele status

1491: bontwerker, transactie in Oudburg

Leveringen aan de stad

1487: wapens en munitie (handbooggeschut)

Pachters

1473: verhoger cueillote op turf en turf

Mossevelt, Jan van, wolwever

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 360 gr. (HR 600, opperkoningstavel Jan vander Eede (buiten de Dendermondse poort))
- Belasting: 720 gr. (HR 1560, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Muerinc, Gommaar (echtgenote Margriete was ook lid)

Socioprofessionele status

1481 (28 augustus): lammerwerker

1484: lammerwerker

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 720 gr. (H 360, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten op het Plaatsje, globaal belastbaar bezit: 588 gr.

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Neyts, Claas

Functie in Mariën Theeren

Provisieerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Socioprofessionele status

- Claey's Neyt, 1483: volder, deken volders
- Claey's Neyts: smid, deken smeden
- Claey's Neyts, 1484: deken smeden

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Claey's Neuts, belasting: 480 gr. (H 192, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Nieulande, Hendrik vanden, oudkleerkoper

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (/ , opperkoningstavel Maerc de Smet)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft renten op de Vrijdagmarkt (betaalt er ook gezinsbelasting (40 gr.), globaal belastbaar bezit: [75 gr.]

Verplichte lening 1492-1493

Langemunt/Vrijdagmarkt, 40 gr., terugbetaald

Nieulande, Filips vanden, meester, chirurgijn

Socioprofessionele status

1489: chirurgijn, transactie in de Langemunt

1498, 1501: chirurgijn, transactie in de Langemunt

1499, 1502: meester, transacties op Brabantdam (als voogd) en in Langemunt

Nieulande, Pieter vanden, meester, chirurgijn

Socioprofessionele status

1485: chirurgijn, transactie in de Veldstraat

Onghena, Jan, riemmaker

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Jan Onghenade, belasting: 360 gr. (HR 396, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Pilaet, Willem, kuiper

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

0 gr., Posteernestraat

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Plancke, Jan vander, heer, priester

Socioprofessionele status

1484: priester, transactie in Nieuwpoort-Koggestraat

Plucrooze, Gillis

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 240 gr. (H 144, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Poortier, Jan, tapissier 'van onzen prinche'

Verplichte lening 1492-1493

200 gr., terugbetaald

Poucstrate, Jan

Socioprofessionele status

f. Lieven, 1478: huidenvetter, opm.: 'doet de nering niet'

1497: huidenvetter, transactie (vetterij) in Vest einde Baudelostraat

Pachters

1452: ontvanger

Sint-Michielswijk 1480-1520

1491-1503: eigenaar en misschien bewoner huis op de Poel

1491-1513: eigenaar en misschien bewoner huis op de Poel

1491-1497: eigenaar en misschien bewoner huis in de Drabstraat

1503-1506: eigenaar en misschien bewoner huis in de Sint-Michielsstraat

opm.: echtgenotes: Margriete van Melle, f. Joos en Beatrijsse van Tempelberghe

Puttem, Jan van, kruidenier

Socioprofessionele status

1491 (3 augustus): kruidenier

f. meester Gillis, 1496, 1500, 1501, 1502: kruidenier, transacties in de Hoge Scheldestraat, in de Koestraat bij Kalandenberg, in de Huidenvettershoek en bij Vijf Windgaten

Ra, Claas vander

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten in Wandelstraat, globaal belastbaar bezit: [95 gr.]

Rabaut, Pieter

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt en heeft renten in de Steendam, globaal belastbaar bezit: 453 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Buiten Sint-Joris en Dendermondse poort, 80 gr., terugbetaald

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Raes, Pieter, f. Jan

Socioprofessionele status

1483: houtbreker, (vrij) ontfaen bij koop

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

0 gr., Onderbergen

Rages, Olivier

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Olivier Ragiërs, belasting: 480 gr. (H 192, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Olivier Ragiërs, eigendom in Standveestraatje, globaal belastbaar bezit: 180 gr.

Rijckaertvoorde, Rufelaart van

Socioprofessionele status

Krijgsexpeditie 1477: lid van de neringen

Rogiërs, Jan, riemmaker

Socioprofessionele status

1485: riemmaker, transactie in de Wijngaardstraat

Pachters

1473: verhoger beziengeld op varkens (vlees)

1479: insteller beziengeld op varkens (vlees)

1483: verhoger beziengeld op varkens (vlees)

1485: insteller koren-ongeld (graan)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

– Belasting: 120 gr. (H 96, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

– Belasting: 360 gr. (/, opperkoningstavel Maerc de Smet)

Verplichte lening 1492-1493

– Burgstraat/Sanderswal, 40 gr., terugbetaald

– 40 gr., terugbetaald

– Sint-Michielskerk, 304 gr.

– schenkt 40 gr.

Roovere, Jacob de

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (/, opperkoningstavel Maerc de Smet)

Rouc, Jan de

Socioprofessionele status

- 1466: schilder, meester
- 1482 (24 december): schilder, meester
- 1498, 1500: meerseniër, transacties in Koestraat
- 1499: brouwer, als gezworen gezelschapsgenoot brouwers betrokken bij een transactie in de Onderstraat

Politieke mandaten

1503: 12^e schepenen van de keure

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- Overschelde, 40 gr.
- 480 gr., terugbetaald

Sare, Denijs vander

Socioprofessionele status

- 1485 (2): meerseniër, deken meerseniërs
- 1485: meerseniër (*Maert*)
- 1486: meerseniër, deken meerseniërs

Politieke mandaten

- 1469: 10^e schepenen van gedele
- 1471: 6^e schepenen van gedele
- 1476: 8^e schepenen van de keure

Leveringen aan de stad

1483: kasseistenen

Pachters

1476: insteller cueillote turf, turf en visserijrechten aan de sluis bij de Braambrug (tollen)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Denijs vander Scaren, belasting: 696 gr. (HR 2400, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Dagboek van Gent

7 maart 1488: wordt met enkele anderen 's nachts terechtgesteld op bevel van Remeus Hubert²¹

²¹ Fris, *Daboek van Gent*. Deel 2, p. 265.

Sare, Joos vander

Socioprofessionele status

- [...] vander Saren, f. Joos, 1485: meersener (*Maert*)
- Joos Verssare, f. Denijs, 1480: houtbreker, (vrij) ontfaen bij koop

Politieke mandaten

- 1498: 10^e schepen van gedele
1500: herenkiezer

Leveringen aan de stad

1497-1504: levert herhaaldelijk kalk

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten in de Steendam (betaalt daar ook gezinsbelasting (40 gr.)), globaal belastbaar bezit: [704 gr.]

Verplichte lening 1492-1493

Buiten Sint-Joris en Dendermondse poort, 496 gr., terugbetaald

Seerscamp, Jan van, schepper

Verplichte lening 1492-1493

Drabstraat/Breydelstraat, 40 gr.

Seys, Augustijn, schepper

Socioprofessionele status

1464: schepper, meesterskind

Seys, Jan, f. Jooris, (rood)verver

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 240 gr. (H 96, opperkoningstavel Willem Hutenhove)
- Belasting: 480 gr. (H 264, opperkoningstavel Maerc de Smet)
- weduwe, belasting: 360 gr. (HR 864, opperkoningstavel Jan vander Eede (buiten de Dendermondse poort))

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Renten in de Wandelstraat (betaalt daar ook gezinsbelasting (40 gr.)), globaal belastbaar bezit: [80 gr.]

Verplichte lening 1492-1493

- Vlasmarkt/Kammerstraat, 60 gr., terugbetaald
- Veldstraat/Bennesteeg, 160 gr., terugbetaald

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

0 gr., buiten de Kuip tot houten brug bij Sint-Agneteklooster

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

sGhiers, Jehanne, ma Goossin vanden Vivere

Socioprofessionele status

Echtgenoot: Goossin vanden Vivere, 1478: huidenvetter

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Echtgenoot: Goesin vanden Vivere, belasting: 360 gr. (HR 984, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Sluus, Jan vander, riemmaker

Socioprofessionele status

1487, 1488, 1489, 1493: riemmaker, transacties in de Langemunt, Wijngaardstraat en Beneden Polder

f. Lieven, 1501: riemmaker, transactie in Vuulsteeg binnen Torrepoort

Forfaitaire belasting 1491-1492

5 - 5,5 gr.

Sint-Michielswijk 1480-1520

1469: eigenaar en misschien bewoner vrouwenstoof 'den bosch' in de Zeurzaksteeg

Smet, Cornelis de, beeldsnijder

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en huurt in de Langemunt, globaal belastbaar bezit: [1800 gr.]

Soluwier, Jan

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Jan Zolewe, belasting: 120 gr. (H 144, opperkoningstavel Jacob de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Jan Soluwe, huurt in de Baudelostraat, globaal belastbaar bezit: 96 gr.

Sowele, Pieter, heer

Socioprofessionele status

1503: priester, transactie aan Sint-Jacobskerkhof (ten noorden van de kerk)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Priester, heeft eigendom en huurt aan de Vrijdagsmarkt (Kerkhof), globaal belastbaar bezit: [240 gr.]

Spiegelman, Jan

Leveringen aan de stad

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

1485, 1486 en 1490: levert verschillende malen laken (grauw laken en pye laken)

Spiere, Joos vander, klerk van den bloede

Socioprofessionele status

1483-1484: klerk van den bloede

1485-1487: klerk van den bloede

1487-1491: klerk van den bloede²²

Spiere, Lievin vander

Socioprofessionele status

1481 (28 augustus): oudgrauwwerker

Spierinc, Jan, verlichter

Socioprofessionele status

f. Claeys, verlichter, vrijmeester in het Gentse schildersambacht in 1477, vrijmeester in het Brugse schildersambacht in 1477-1478, o.a. in Holland werkzaam²³

Spigghe, Jan, heer, priester

Socioprofessionele status

1485: priester, transactie in de Onderstraat

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heer, Steendam, enkel bij gezinsbelasting (betaalt niets)

Spigghe, Joris

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 240 gr. (H 48, opperkoningstavel Maerc de Smet)

Stalins, Gillis, schoenmaker

Politieke mandaten

f. Jan, 1502: 11e schepen van gedele

f. Jan, 1504: 4e schepen van gedele

Pachters

1494: verhoger zout

1496: verhoger zout

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Steendam, enkel bij gezinsbelasting (40 gr.)

²² Hancké, *Conflict & Confiscatie*, p. 172.

²³ Cornelis, 'De kunstenaar', p. 134.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Verplichte lening 1492-1493

- 60 gr., terugbetaald
- Buiten Sint-Joris en de Dendermondse Poort, terugbetaald

Steenhuuse, Gillis van

Socioprofessionele status

1476 (12 juli): beurzenmaker, (vrij) ontfaen in ambacht ledertouwers

Steenwerpere, Joos de, heer

Functie in Mariën Theeren

Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Socioprofessionele status

1484, 1487, 1488, 1493: priester, transacties in Drabstraat, Plaatsje buiten Zandpoort, Achter Krupelsteeg door Zandpoort, Galgenberg

Sint-Michielswijk 1480-1520

Priester, 1493: erfgenaam van 2 huizen in de Drabstraat en Zeurzaksteeg
opm.: broer: Jacop de Steenwerpere, zuster: Lysbette de Steenwerpere die
gehuwd is met Lievin vander Haghen, f. Michiels

Stichelen, Jan vander

Socioprofessionele status

f. Jacob, 1477 (15 augustus): tijkwever, meesterskind

Leveringen aan de stad

Boutmakere, 1477: wapens en munitie (handbooggeschut)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 240 gr. (H 120, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))
- Belasting: 960 gr. (HR 2280, opperkoningstavel Diericx Rouse)

Forfaitaire belasting 1491-1492

- 0 gr.
- 12 gr.
- Een Jan vander Stichelen was opperkoningstavel

Verplichte lening 1492-1493

- Burgstraat/Sanderswal, 80 gr.
- Een Jan vander Stichelen was opperkoningstavel

Stoct, Cornelis vander, meerseniër

Socioprofessionele status

- ... vander Stoct, f. Cornelis: meerseniër (*Wasse*)

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

- 1486-1487: secretaris van gedele
1487 (augustus-november): secretaris van de keure
- 1491: geconfisqueerd voor kledij en 'catteylen' die klaar stonden om per schip uit de stad gesmokkeld te worden (2400 gr.) en voor een deel van de erfenis van Jan vander Straten (1200 gr.)²⁴

Politieke mandaten

- 1485: 11^e schepen van gedele
- 1487: herenkiezer

Leveringen aan de stad

- 1486: kist
- 1487: was (kaarsen)

Stoet, Jan vander, pattijnmaker

Politieke mandaten

- 1453: 11^e schepen van de keure
- 1467: 5^e schepen van de keure
- 1470: 5^e schepen van de keure

Pachters

- 1454: pachter cueillote graan en koren-ongeld

Stoovere, Jan de

Socioprofessionele status

- f. Steven, 1457: tijkwever, meesterskind
- 1483: meerseniër, transactie in Langemunt
- 1485: meerseniër (*Maert*)²⁵
- 1485 (2): meerseniër, gezworene meerseniërs
- f. Lieven, 1485 (1): meerseniër, (vrij) ontfaen
- f. Jan, 1485 (2): meerseniër, (vrij) ontfaen
- schilder, deken van het schildersambacht in 1480-1481, 1481-1482, 1493-1494²⁶
- f. Jan, 1497: schilder, transactie in Langemunt

Stoovere, Lievin de

Functie in Mariën Theeren

- Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

²⁴ Hancké, *Conflict & Confiscatie*, p. 175.

²⁵ Van der Hallen, 'Het Gentse meerseniërsambacht', p. 128: broer van Lieven.

²⁶ Cornelis, 'De kunstenaar', p. 134.

ANNE-LAURE VAN BRUAENE

Socioprofessionele status

- 1485: meerseniër (*Maert*), 'gebroeders'²⁷
- schilder, decoratiewerk bij huwelijk Karel de Stoute in 1468, schilderen van beelden, heraldische stukken, lantaarnen en kruisen (laatste vermelding: 1490-1491)²⁸

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (H 600, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Tijncke, Lievin (*echtgenote Joozjne vanden Kethulle was ook lid*)

Socioprofessionele status

- 1486: wijnambachtsman, (vrij) ontfaen bij koop in wijnambacht, opm.: zoon niet vrij
- f. Lieven, 1486: wijnambacht, opm.: 'geen recht'
- 1484: deurwaarder van de Raad van Vlaanderen²⁹

Leveringen aan de stad

Kastelein van de keure, 1488, 1489, 1490: levert allerlei voedingswaren

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (HR 552, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Verplichte lening 1492-1493

80 gr.

tSchoemakers, Jehanne, *ma Jan Cakaert*

Socioprofessionele status

Echtgenoot: Jan Cakaert, f. Jan: in 1488-1489 geconfisqueerd voor de helft van de erfenis van zijn vader (918 gr.)³⁰

Leveringen aan de stad

Echtgenoot: Janne Cakaert, 'in 't Moermanshoofd' (Vrijdagmarkt), 1481: wijn uit Gascogne

Pachters

Echtgenoot Jan Cakaert:

1452: pachter visserijrechten op de vesten van de Waalpoort tot Ende Were (tollen)

1453: pachter visserijrechten op de vesten van de Waalpoort tot Ende Were (tollen)

²⁷ Van der Hallen, 'Het Gentse meerseniërsambacht', p. 128: broer van Jan.

²⁸ Cornelis, 'De kunstenaar', p. 134.

²⁹ Karagiannis, *De functionarissen*, p. 152.

³⁰ Hancké, *Conflict & Confiscatie*, p. 36.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

1454: pachter visserijrechten op de vesten van de Waalpoort tot Ende Were (tollen)

1457: pachter cueillote op vis

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Echtgenoot: Jan Kakaert, belasting: 384 gr. (HR 720, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Sint-Michielswijk 1480-1520

Echtgenoot: 1505: bewoner huis in Huurdochterstraat

Echtgenoot: 1507: Heilig-Geestmeester Sint-Michielskerk

tSuttere, Lievin

Dagboek van Gent

Lievin de Zuttere, 1464: deelnemer aan kruisvaart tegen de Turken onder leiding van Hector Hughe, alias de Costere³¹

Turcke, Lievin van

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 360 gr. (H 192, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Verplichte lening 1492-1493

Gravensteen, 60 gr., terugbetaald

Utenberghe, Jacob (echtgenote Katheline Goemans was ook lid)

Functie in Mariën Theeren

Deken in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in de Baudelostraat, globaal belastbaar bezit: 240 gr.

Valcke, Jan, brouwer

Socioprofessionele status

- f. Pieter, 1463: brouwer, vrij meesterskind
- f. Dieric, 1471: brouwer, vrij meesterskind
- f. Willem, 1484 (1): brouwer, vrij meesterskind
- 1475: brouwer, gezworene brouwers
- 1481: brouwer, gezworene brouwers
- Krijgsexpeditie 1477: lid van de neringen

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

³¹ Fris, *Dagboek van Gent*. Deel 2, p. 197.

Vetter, Lievin de

Socioprofessionele status

- 1490: deken volders³²
- 1502: olieslager, transactie buiten Sint-Lievenspoort (halve oliemolen)

Pachters

- 1485: verhoger turf en ellen ter Vrijdagmarkt (textiel)
- 1492: insteller huisgeld in de halle (textiel)

Verplichte lening 1492-1493

- Veldstraat/Bennesteeg, 120 gr., terugbetaald
- Schenkt 60 gr.

Vivere, Laureins vanden

Socioprofessionele status

- 1478: huidenvetter
- 1482: volder, gezworene volders
- 1484: volder, huismeester volders
- 1485: volder, huismeester volders
- 1501: huismeester Voldershuis

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 720 gr. (HR 960, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom en renten in de Steendam, globaal belastbaar bezit: 1442 gr.

Verplichte lening 1492-1493

- Kalvermarkt/Slachthuisbrug, 80 gr., terugbetaald
- Buiten Sint-Joris en Dendermondse poort, 120 gr., terugbetaald

Vos, Willem de, schrijnwerker

Socioprofessionele status

1485-1487: secretaris gedele

Politieke mandaten

1478: 6e schepen van gedele
1494: herenkiezer

Pachters

1496: verhoger visserijrechten (tollen)

³² Hancké, *Conflict & Confiscatie*, p. 195.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 60 gr. (H 96, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)
- Belasting: 360 gr. (HR 1920, opperkoningstavel Willem Hutenhove)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

- Huurt in de Waaistraat, globaal belastbaar bezit: 120 gr.
- Plaatsje, enkel bij gezinsbelasting (betaalt niets)

Vos, Willem de, volder

Socioprofessionele status

- 1482: volder, (vrij) ontfaen
- 1485-1487: secretaris gedele

Politieke mandaten

1478: 6^e schepen van gedele
1494: herenkiezer

Pachters

1496: verhoger visserijrechten (tollen)

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 60 gr. (H 96, opperkoningstavel Jacop de Steenwerpere)
- Belasting: 360 gr. (HR 1920, opperkoningstavel Willem Hutenhove)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

- Huurt in de Waaistraat, globaal belastbaar bezit: 120 gr.
- Plaatsje, enkel bij gezinsbelasting (betaalt niets)

Vrancx, Hendrik

Socioprofessionele status

1487: oudkleerkoper, transactie in Sanderswal

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Heenderic Vrans, belasting: 336 gr. (H 480, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt op de Vrijdagmarkt, globaal belastbaar bezit: 1524 gr.

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

0 gr., Lieve

Wasselin, Jan

Leveringen aan de stad

1480, 1487: laken (grauw laken, wit laken, blauw laken)

Wayenberghe, Pieter van

Socioprofessionele status

Kleerkoper Waeyenberghe, 1484: oudkleerkoper, koopt huis in Struvelstraat

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 240 gr. (HR 192, opperkoningstavel Pieter Goutiers)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Heeft eigendom in de Struvelstraat, globaal belastbaar bezit: 144 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Schenkt 40 gr.

Webbegaerne, Jan

Functie in Mariën Theeren

Proviseerder in 1478 (ASJ, nr. 1471/184)

Weghe, Jan vander (echtgenote was ook lid)

Socioprofessionele status

– 1486: kuiper, transactie op Kalandenberg

– 1491: kruidenier, transactie in Hoogpoort en Zandberg

Leveringen aan de stad

Goudmakere, 1481: [...]

Westrem, Lievin van

Socioprofessionele status

– Lieven van Westergthem, 1467: houtbreker, (vrij) ontfaen, opm.: vrij kind

– krijgsexpeditie 1477: lid van de neringen

Huisguldenbelasting Sint-Michielsparochie 1492-1494

Lieven van Westershem, 20 gr., Lieve

Willaert, Jan, f. Pieter

Socioprofessionele status

– 1485: meersener (Wasse)

1485: meersener (Wasse)

– 1491: kruidenier, transactie in Oudburg

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

Verplichte lening 1492-1493

Sluizeken, 40 gr., terugbetaald

Witte, Pieter de, f. Jan

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

- Belasting: 60 gr. (H 240, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))
- Belasting: 60 gr. (H 84, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))
- Belasting: 240 gr. (H 216, opperkoningstavel Willem Doedins (buiten de Sint-Jorispoort))

Wulf, Anthonis de

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (H 360, opperkoningstavel Jan vander Eede)

Wyts, Jan, meersenieer

Forfaitaire belasting 1491-1492

12 gr.

Verplichte lening 1492-1493

Burgstraat/Sanderswal, 24 gr., terugbetaald

Zaghere, Martin de

Kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491

Belasting: 120 gr. (/, opperkoningstavel Jacob de Steenwerpere)

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Huurt in de Gracht, globaal belastbaar bezit: 360 gr.

Zeelandere, Jan de, kaaskoper

Socioprofessionele status

- 1485: meersenieer (*Sceemakers*)
- 1489 (2 juni): deken kaaskopers
- 1488: ontvanger-boekhouder

Politieke mandaten

1489: 7^e schepen van de keure

Verplichte lening 1492-1493

Gravensteen, 160 gr., terugbetaald

Zeghers, Gillis

Socioprofessionele status

1457: tijkwever, meesterskind

1476 (1): tijkwever, gezworene tijkwevers

1484 (1): tijkwever, gezworene tijkwevers

Leveringen aan de stad

1476: wapens en munitie (peesgaren en schietlap)

Zijpen, Willem vander, f. mer Gwijts, poorter

Socioprofessionele status

– vader: ridder Guy vander Zype was vermoedelijk een verwante van de adellijke raadsheer in de Raad van Vlaanderen Wouter vander Zype³³

– 1491: geconfisqueerd voor huisraad (384 gr.)³⁴

– 1488-1489: baljuw van de kasselrij Kortrijk³⁵

Politieke mandaten

1490: 3^e schepen van gedele

1492: 2^e schepen van gedele

?, Margriete, ma Simon van Vlaenderen

Socioprofessionele status

Echtgenoot: Symoen Vlaenders, 1496: houtdraaijer, transactie in Sanderswal

Sint-Jacobsparochie 1492-1494

Echtgenoot: Symoen Vlaenders, Langemunt, enkel bij gezinsbelasting (40 gr.)

Verplichte lening 1492-1493

Echtgenoot: Symoen van Vlaenderen, Langemunt/Vrijdagmarkt, 40 gr., terugbetaald

?, Margriete, ma Gommaar Muerinc (zie: Gommaar Muerinc)

?, Marie, ma Christoffel Loovaert (zie: Christoffel Loovaert)

?, ma Jan vander Weeghe (zie: Jan vander Weghe)

?, ma Gerolf van Caneghem (zie: Gerolf van Caneghem)

³³ Dumolyn, *Het hogere personeel*, pp. 1339-40.

³⁴ Hancké, *Conflict & Confiscatie*, p. 219.

³⁵ Blockmans, *Handelingen van de Leden* (1973), p. 477/14.

Bijlage 3: nota bij de belastingslijst van de 'kosterie van Sint-Jacobs 1490-1491' (SAG, reeks 20 nr. 15)

De bijzonder woelige geschiedenis van het laat vijftiende-eeuwse Gent heeft er voor gezorgd dat heel wat uitzonderlijk, vooral fiscaal bronnenmateriaal is overgeleverd. De editie en analyse van dat materiaal hebben aanzienlijk bijgedragen tot de kennis van de politieke en sociaal-economische structuren van de stad in die periode¹. De precieze interpretatie van sommige bronnen is echter door de schaarse gegevens over de context niet altijd vanzelfsprekend. Dat geldt zeker voor het register met signatuur 20/15 van het Stadsarchief in Gent, dat bekend staat als het 'conestable bouc van 1493'. Marc Boone behandelde dit register in zijn licentiaatverhandeling samen met een aantal fiscale documenten uit dezelfde periode, waarvan het belangrijkste de verplichte lening uit 1492-1493 is². Bij de bespreking van het 'conestable bouc' plaatste Boone echter zelf vele vraagtekens: zowel de datering als de precieze interpretatie van de inhoud van het stuk bleek een probleem. Uiteindelijk formuleerde hij de hypothese dat het ging om een rechtstreekse evenredige belasting voor de inwoners van twee wijken buiten de stadspoorten (met name de wijk buiten de Dendermondse poort en de wijk buiten de Sint-Jorispoort) uit de periode 1492-1494, toen de stad na de vrede van Cadzand (29 juli 1492) een astronomisch hoge boete was opgelegd³. Toen ik de editie van de lijst doornam met het oog op de identificatie van de leden van rederijderskamer Mariën Theeren, zijn echter enkele vraagtekens gerezen bij deze interpretatie. Zo bleek dat er qua namenbestand opvallende overeenkomsten zijn tussen deze lijst en twee fiscale lijsten voor de Sint-Jacobsparochie uit respectievelijk ca. 1492 en 1494, die uitgegeven werden door Wim Blockmans⁴. Ik wil hier zowel de topografische omschrijving waar het document betrekking op heeft als de datering opnieuw evalueren.

De topografische omschrijving: de kosterie van Sint-Jacobs

Zoals ook Marc Boone aangaf bevat het document geen inleiding en biedt het zelf bijzonder weinig informatie. Toch kan die weinige informatie volgens mij tot een andere interpretatie leiden. Het papieren boek is ingebonden in een perkamenten band. Op de rug staat in een vijftiende-eeuwse hand genoteerd: 'Den bouc van der costerien van Sente Janshuus in Sente Jacobs prochie'. Een

¹ Zie onder andere de bibliografie bij bijlage 2.

² Boone, M., *Sociale structuren te Gent op het einde van de 15e eeuw*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling, Gent 1977. Deel 1, pp. 74-97 en deel 2, pp. 117-49; Boone, M. e.a., *Immobiëlenmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*. *Standen en Landen* 78. Kortrijk/Heule 1981, pp. 116-34.

³ Zie over de fiscale repressie in Gent na 1492, Boone e.a., *Immobiëlenmarkt*, pp. 36-42.

kosterie was een lagere juridische omschrijving, waarvan het ressort samen viel met de parochie waarnaar de naam verwees. Gent telde er zes: de kosterieën van Sint-Jacobs en Sint-Niklaas, de opper- en onderkosterie van Sint-Jans en de opper- en onderkosterie van Sint-Michiels. Binnen deze omschrijvingen waren vindere bevoegd voor kleinere vermogensdelicten. De vindere zetelden in gebouwen die deel uitmaakten van het stedelijk domein of door de stad werden gehoord⁵. De summere aanduiding op het register suggereert dat dit wat de kosterie van Sint-Jacobs betreft het godshuis van Sint-Jans-ten-Dullen was, inderdaad een stedelijke instelling⁶.

De beknopte nota op de band blijkt dus vrij duidelijke informatie te geven, maar de gegevens in de lijst zelf zijn misleidend. De lijst is ingedeeld volgens de opperkoningstavelrijen. Een opperkoningstavelrij was een verdere topografische indeling van de bevolking van een parochie voor fiscale en militaire doeleinden. De opperkoningstavelrij werd echter niet genoemd naar de omschrijving (een aantal straten), maar naar de opperkoningstavel, die waarschijnlijk telkens slechts voor een jaar werd aangesteld⁷. In het register wordt om de ca. 10 folio's een opperkoningstavel met naam genoemd, het gaat om acht opperkoningstavels in totaal. Slechts bij twee daarvan (de eerste en de vierde) volgt extra informatie: na de naam van de eerste opperkoningstavel (Jan vander Eede) staat 'Erst buten der Dendermonsche poerte', na de naam van de vierde (Willem Doedins) staat 'Buten Sente Joris poerte'. Daaruit heeft Marc Boone afgeleid dat het eerste deel van de lijst, dat de eerste drie opperkoningstavelrijen omvat, betrekking heeft op de wijk buiten de Dendermondse poort, en het tweede deel, dat de volgende vijf opperkoningstavelrijen omvat, op de wijk buiten de Sint-Jorispoort⁸. De inhoud van het register kwam dus volgens hem niet overeen met de titel op de band, de wijken binnen de stadsmuren ontbraken. Volgens mij is dat een verkeerde interpretatie. Het is veel aannemelijker dat enkel de eerste opperkoningstavel en de vierde opperkoningstavel bevoegd waren voor een wijk buiten de poorten, en dat de andere opperkoningstavels de wijken uit de Sint-Jacobskosterie binnen de stadspoorten voor hun rekening namen.

Mijn hypothese is dus dat het register de volledige kosterie van Sint-Jacobs beslaat, met name de Sint-Jacobsparochie binnen de muren en de twee wijken

⁴ Blockmans, W., 'De vermogensstructuur in de St.-Jakobsparochie te Gent in 1492-1494' en 'De belastingbetalers te Brugge (1488-1490) en te Gent (1492-1494). Register van persoonsnamen', in: W. Blockmans e.a., *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Gent en Kortrijk in de 14e en 15e eeuw*. Standen en Landen 63. Kortrijk/Heule 1973, resp. pp. 141-98 en 211-87.

⁵ Boone, M., *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 - ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*. Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jaargang 52 nr. 133. Gent 1990, pp. 124-27.

⁶ Boone, *Gent*, p. 143. Zelf legt Boone de institutionele link tussen de kosterie en het godshuis niet.

⁷ Boone e.a., *Immobilienmarkt*, pp. 97-102.

⁸ Dezelfde interpretatie ook al bij Blockmans, 'De belastingbetalers', p. 232.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

buiten de muren⁹. Daarmee wordt ook een ander probleem opgelost. De lijst bevat de namen van ca. 1550 gezinshoofden. Marc Boone merkte zelf terecht op dat dit aantal (het equivalent van een totale bevolking van meer dan 6000 mensen) wel erg veel lijkt voor twee wijken buiten de stadsmuren, terwijl er binnen de muren nog zoveel woonruimte was¹⁰. Als we enkel de eerste en de vierde opperkoningstavelrij gelijkstellen met de wijken buiten de poorten, komen we echter aan 131 gezinshoofden voor de wijk buiten de Sint-Jorispoort, 233 voor de wijk buiten de Dendermondse poort. Dat leidt tot een meer aanvaardbaar cijfer van 364 gezinshoofden of zo'n 1500 inwoners voor deze twee wijken. Voor de Sint-Jacobsparochie komen we zo aan 1186 gezinshoofden, wat dan weer opvallend overeenstemt met het cijfer van 1154 gezinshoofden dat Wim Blockmans vooropstelde voor de periode 1492-1494¹¹.

De lijsten die Blockmans uitgaf¹², geven ons ook de gelegenheid na te gaan of en in welke mate er overeenkomst is tussen zijn persoonsbestanden en deze die Boone samenstelde op basis van het 'bouc van der costerien'. Daarvoor nam ik enkele steekproeven, met name de letters D en M uit beide lijsten en de groep van de hoogst getaxeerde personen (1200 gr. of meer) uit het 'bouc van der costerien'. Wat de letters D en M betreft, blijkt dat respectievelijk 41 en 32% van de namen vermeld in de lijsten van bewoners van de Sint-Jacobsparochie die Blockmans uitgaf, ook voorkomen in het 'bouc van der costerien'. De hoogst getaxeerde personen uit het 'bouc van der costerien' werden iets nauwkeuriger bekeken¹³. Het betreft hier 36 personen, waarvan

⁹ Er is een beschrijving van de kosterie uit 1492 bewaard: 'Sente Jacops costerie, streckende tot an de Spittael poorte, Dendermontsche poorte tot up den houc van der veste an de Heernesse ende also commende de Nieupoort, Steendam, de gracht achter de Vrydachmaerct ende an de Minnebrugghetot alf der langher Munte ende emmer also verre als Sente Jacops costerie strect dat men heet Sente Jans huus...'; Gheldolf, E., *Coutumes des pays et comté de Flandre. Tome premier. Coutume de la ville de Gand*. Brussel 1868. Deel 1, p. 683.

¹⁰ Boone e.a., *Immobilienmarkt*, p. 119. Zie ook *Panoramisch gezicht op Gent in 1534. Met inleiding door Johan Decavele*. Brussel 1975, pp. 24-25.

¹¹ Hij kwam tot een totaal bevolkingscijfer van ca. 4700 inwoners; Blockmans, 'De belastingsbetalers', p. 248.

¹² Het gaat om een evenredige huizen- en rentenbelasting binnen de omschrijving van de Sint-Jacobsparochie uit ca. 1492 (SAG, reeks 20 nr. 18) en een huisguldenbelasting binnen dezelfde omschrijving uit 1494 (SAG, reeks 20 nr. 16). Men moet er wel rekening mee houden dat de eerste en belangrijkste lijst niet compleet is. Voor 9 van de 23 straten of stratengroepen zijn de gegevens onvolledig; Blockmans, 'De belastingsbetalers', p. 242.

¹³ Boone, *Sociale structuren*, Deel 2, 148-49. Hier speelt het niet zo'n rol dat de lijst van de evenredige belasting uit ca. 1492 niet compleet is, aangezien zij als welgestelde personen vrij wel zeker in de lijst van de forfaitaire gezinsbelasting uit 1494 zijn opgenomen, tenzij ze intussen verhuisd of overleden waren. Een groot deel van deze groep behoorde tot de politieke elite van de stad; vgl. Hancké, K., *Conflict & Confiscatie. Een Bijdrage tot de Kennis van de Sociale Structuren te Gent op het Einde van de XVde eeuw*. Onuitgegeven Licentiaatverhandeling, Gent 1995. Deel 2, passim.

27 volgens mijn interpretatie in de eigenlijke Sint-Jacobsparochie en 9 buiten de stadsmuren getaxeerd werden. 15 van de 27 zijn terug te vinden in de lijst van de evenredige belasting uit ca. 1492 (56%)¹⁴, 12 ook in de lijst van de forfaitaire gezinsbelasting uit 1494 (44%). Er is dus een opvallende overeenkomst, maar zeker geen volledige overlapping tussen de lijsten van Blockmans en Boone. Dat leidt ons tot het volgende probleem, dat van de datering van het 'bouc van der costerien'.

De datering: de laatste jaren van de opstand (ca. 1490-1491)

Marc Boone stelde als termini voor de lijst voor: de tweede helft van 1492 (na de vrede van Cadzand op 29 juli) en 1494. De argumenten zijn echter niet sluitend. Boone opteerde voor de vrede van Cadzand als *terminus post quem* omdat dat het moment zou zijn dat dergelijke belastingslijsten voor het eerst in Gent verschijnen. Dat is veeleer een cirkelredenering. In ieder geval eiste de oorlog ook voordien al handenvol geld op, zodat alle middelen goed waren (bijvoorbeeld confiscaties) om de oorlogskas te spijzen¹⁵. 1494 stelde Boone als einddatum voor omdat dat de uiterste datum was van de gelijkaardige bronnen uit de reeks 20 van het Stadsarchief. Ook de datum '1493' die de negentiende-eeuwse archivaris Victor Vander Haeghen zonder verdere uitleg op het document plakte, speelde in deze interpretatie een rol.

De lijst van hoogst getaxeerde personen biedt mogelijkheden voor een andere, vroegere datering. In de eerste plaats kan men vaststellen dat Claeys van der Velde, die in het 'bouc van der costerien' met 1200 gr. getaxeerd wordt, op het moment van de evenredige belasting van ca. 1492 niet langer in leven was. Het is zijn weduwe die dan in de Steendam wordt getaxeerd¹⁶. De meest intrigerende figuur in de lijst is echter 'mijn heere de presedent', die belast werd met 2400 gr. Het is zeer aannemelijk dat het hier om de president van de Raad van Vlaanderen gaat. Dan is veruit de meest plausibele identificatie, meester Filips Wielant, die het Braemsteen in de Onderstraat betrok en dus een inwoner van de Sint-Jacobsparochie was¹⁷. Wielant werd benoemd tot president van de Raad in mei 1488, nadat de in Brugge gevangen gezette Maximiliaan van Oostenrijk vrede had gesloten met de opstandige steden. De

¹⁴ In een geval gaat het om de weduwe.

¹⁵ Zie voor de confiscatiepolitiek van de stad in de periode 1488-1492: Hancké, *Conflict & Confiscatie*. Deel 1, pp. 77-118.

¹⁶ De Steendam is een van de straten waarover de gegevens onvolledig zijn. Haar globaal belastbaar bezit bedroeg minstens 552 gr.; Blockmans, 'De vermogensstructuur', p. 167.

¹⁷ Buntinx, J., 'Filips Wielant, rechtsgeleerde en hertogelijk ambtenaar', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 5 (1972), kol. 1009; Blockmans, 'De vermogensstructuur', p. 153; Monballyu, J. (ed.), *Filips Wielant. Verzameld werk. I. Corte instructie in materie criminele*. Brussel 1995, p. 10.

DE GILDENBROEDERS EN GILDENZUSTERS VAN MARIËN THEEREN

zetel van de Raad werd, samen met de Regentschapsraad voor Filips de Schone, opnieuw in Gent gevestigd. Nadat de vijandelikheden waren hervat, werd de Raad van Vlaanderen eind 1489 naar Dendermonde overgeplaatst en in januari 1490 werd Wielant ontzet uit zijn voorzitterschap¹⁸.

Wielant was dus officieel president van de Raad van Vlaanderen van mei 1488 tot januari 1490, maar wellicht bleef het opstandige Gent hem tot aan de vrede van Cadzand als zodanig erkennen. Ook de Regentschapsraad regeerde immers gewoon door zonder de toestemming van Maximiliaan¹⁹. Er is namelijk een andere aanwijzing dat de lijst na de officiële afzetting van Wielant in januari 1490 moet worden gedateerd. Een andere zwaar getaxeerde persoon is 'Vyleins weduwe' (1440 gr.). Zij kan geïdentificeerd worden als Maria van Cuinghiem, weduwe van Adriaan II Vilain van Gent, heer van Rassegem²⁰. Vilain had in de oorlogen tegen Maximiliaan steeds het kamp van de steden gekozen. Zijn uiteindelijke verzoening met de aartshertog moest hij met de dood bekopen. In juni 1490 werd hij vermoord in opdracht van Filips van Kleef, de aanvoerder van de opstandelingen²¹.

De hypothese dat de lijst in de laatste jaren van de opstand moet worden gesitueerd, wordt bevestigd door de achtergrond van de opperkoningstavels. Drie van de acht kunnen als politiek actieve figuren worden geïdentificeerd. Jan vander Eede was secretaris van de keure van augustus 1489 tot augustus 1490²². Willem Doedins was in 1491 tweede schepen van de keure, ter vervanging van Willem Pijpe die op 29 juni 1491 onthoofd werd²³. Meester Jacob de Steenwepere tenslotte was van november 1487 tot augustus 1491 pensionaris van gedele²⁴. Na de vrede van Cadzand waren zij niet langer politiek actief. Zij waren echter ook al niet meer actief na augustus 1491, toen in Gent de meest radicale opstandige partij aan de macht kwam²⁵.

We kunnen dus besluiten dat de taxatielijst zeker te dateren valt na juni 1490 en voor juli 1492, maar zeer waarschijnlijk voor de radicalisering in augustus 1491. De dode Willem Pijpe kan een laatste aanknopingspunt bieden. In de lijst van hoogst getaxeerde personen wordt een levende Willem Pijpe ver-

¹⁸ Blockmans, W., 'Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre, après des documents inédits, 1482-92', *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, 140 (1974), pp. 298-303; Monballyu, *Filips Wielant*, pp. 15-16.

¹⁹ Blockmans, 'Autocratie', p. 300.

²⁰ Cools, *Mannen met macht*, p. 300.

²¹ Fris, *Dagboek van Gent*. Deel 2, p. 260 en 266; Cools, *Mannen met macht*, p. 300.

²² Hancké, *Conflict & Confiscatie*. Deel 2, p. 90.

²³ Hancké, *Conflict & Confiscatie*. Deel 2, p. 58.

²⁴ Hancké, *Conflict & Confiscatie*. Deel 2, p. 174.

²⁵ Interessant is dat in de lijst zowel de naam van Jan vander Eede als Jacob de Steenwepere door een andere hand zijn doorstreept en vervangen door een andere naam.

noemd, die in de wijk buiten de Sint-Jorispoort getaxeerd werd met 1440 gr. Als hij kan geïdentificeerd worden als de op 29 juni 1491 terechtgestelde schepen, moet de lijst voor die datum gedateerd worden²⁶.

Conclusie

We kunnen dus besluiten dat het register met signatuur 20/15 betrekking heeft op de kosterie van Sint-Jacobs in de jaren 1490-1491. Alles wijst erop dat het 'bouc van der costerien' de neerslag is van een poging van het wanhopige Gent om via een zware belasting op de inwoners het hoofd boven water te houden en een laatste oorlogsinspanning te leveren. De gevraagde bedragen (minimum 60 gr.) lijken in vergelijking met de latere taxaties bijzonder hoog en ook het aantal vrijgestelden was gering²⁷. In welke mate de bedragen effectief werden geïnd is dan ook niet duidelijk²⁸. Tot slot, moet nog eens gewezen worden op de opvallende mobiliteit van de huisbewoners (huurders en eigenaars) van de Sint-Jacobsparochie voor en na het einde van de opstand. Het is een van de vele indicaties van de malaise waarin de stad in die jaren verkeerde²⁹.

²⁶ De identificatie is echter niet helemaal zeker, want in 1492 en 1494 woonde een Willem Pijpe met een globaal belastbaar bezit van 446 gr. VI. in de Gracht achter de Vrijdagmarkt (Blockmans, 'De vermogensstructuur', p. 188). In 1490 woonde een Willem Pippe, kruidenier, in de Langemunt (Reusens, B., *Verkoop en berenting van huizen te Gent op basis van de schepenregisters, 1483-1493. Een bijdrage tot de kennis van de socio-economische structuren van de stad*. Onuitgegeven licentiaatverhandeling. Gent 1977. Deel 2, p. 6). Toch denk ik dat de Willem Pijpe uit het 'bouc van der costerien' die een globaal belastbaar bezit van 3504 gr. VI. had en wellicht ook buiten de Sint-Jorispoort resideerde, eerder als de terechtgestelde schepen moet worden geïdentificeerd.

²⁷ Boone, *Sociale structuren*, pp. 118-19.

²⁸ Boone e.a., *Immobiënenmarkt*, p. 125.

²⁹ In de jaren 1490-1491 was er door demografische factoren als migratie en mortaliteit een relatief grote kapitaaloverdracht op de immobiënenmarkt. Voor de huurmarkt zijn geen cijfers bekend. Na het vredesbestand keerden in ieder geval vele plattelandsbewoners die tijdelijk hun toevlucht hadden genomen tot de stad terug; Boone e.a., *Immobiënenmarkt*, pp. 86-87.

VERZOENING EN HERSTEL VAN HET VORSTELIJK GEZAG De aartshertogen Albrecht en Isabella en de stad Gent (1598-1621)¹

Liesbeth De Frenne

Op 6 mei 1598 zette Filips II zijn handtekening onder de Akte van Afstand. Hiermee droeg de Spaanse koning de soevereiniteit over de Nederlanden over aan zijn dochter Isabella en haar toekomstige echtgenoot Albrecht, aartshertog van Oostenrijk en sinds 1596 landvoogd van de Nederlanden. De nieuwe vorsten werden geconfronteerd met een land dat uitgeput was door aanhoudend oorlogsgeweld, bestuurlijke wanorde, ineenstorting van de economie en massale emigratie. Er werd onmiddellijk begonnen met een systematische restauratiepolitiek, waarbij gezocht werd naar een nieuw machtsevenwicht en de traditionele elites verzoend werden met het nieuwe regime. Andere dan zuiver politieke middelen werden hiervoor aangewend: steun aan de katholieke Kerk, allerhande vormen van patronage en goed uitgekende imagebuilding moesten het staatsgezag en de relatie met de politiek mondige onderdanen herstellen.² Hierbij moest rekening gehouden worden met het stedelijk en gewestelijk particularisme in de Nederlanden. Grote en belangrijke steden in de Nederlanden hadden een aanzienlijke invloed, zowel op het lokale als op het provinciale niveau. Vaak waren de elites die in de provinciale Staten zetelden, leden van de stadsmagistraten van de belangrijkste steden in een gewest.³

¹ Gebruikte afkortingen: Aud.: Audiëntie; ARA: Algemeen Rijksarchief Brussel; BMGN: Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden; BN: Biographie Nationale; GR: Geheime Raad; GUB: Universiteitsbibliotheek Gent; HMGOG: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent; NAGN: (Nieuwe) Algemene Geschiedenis der Nederlanden; NBW: Nationaal Biografisch Woordenboek; RAG: Rijksarchief Gent; SAG: Stadsarchief Gent. Dit artikel is gebaseerd op mijn licentiaatsverhandeling: L. DE FRENNE, *Gent en de Aartshertogen (1598-1621)*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2003.

Ik dank René Vermeir en Anne-Laure Van Bruaene voor hun stimulerende opmerkingen.

² L. DUERLOO, "Pietas Albertina. Dynastieke vroomheid en herbouw van het vorstelijk gezag", in: *BMGN*, 112 (1997), pp. 1-18; E. PUT, "Les Archiducs et la réforme catholique: champs d'action et limites politiques", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella, 1598-1621. Essays*, Leuven, 1998, pp. 255-265; H. SOLY, "Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijd. Communicatie, propaganda, spektakel", in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), pp. 341-361.

³ K. VAN HONACKER, "The Archdukes and their subjects. The political culture of the citizens in the Netherlands", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella, 1598-1621. Essays*, Leuven, 1998, pp. 242-243.

In dit artikel wordt de restauratiepolitiek van de aartshertogen geanalyseerd binnen de stedelijke context, m.n. de stad Gent. Wij willen hier dieper ingaan op de vraag hoe de aartshertogen hun gezag in Gent trachtten te vestigen en de relatie met de stedelijke elites trachtten te herstellen. Drie aspecten van het aartshertogelijk beleid staan hierbij centraal. Het eerste aspect is de steun aan de katholieke Kerk. De regering van Albrecht en Isabella werd gekenmerkt door hun inzet om de contrareformatie in de Zuidelijke Nederlanden te bevorderen.⁴ Zij hadden hiervoor niet alleen religieuze motieven, de kerk was voor hen ook een middel om hun autoriteit te versterken. Concreet verleenden de aartshertogen financiële steun aan de heropbouw van kerken en kloosters, namen zij het initiatief om nieuwe kloosters te stichten en stimuleerden zij vroomheid en devotie bij de bevolking door het oprichten van broederschappen en het bevorderen van bedevaarten en processies. Grote zorg werd door de aartshertogen ook besteed aan de benoeming van bisschoppen en abten in de Nederlanden. Zij bevonden zich immers op het terrein en het was hun taak om toe te zien op de toepassing van de besluiten die tijdens het concilie van Trente (1545-1563) en tijdens de latere kerkvergaderingen genomen waren.⁵ Een tweede aspect van het beleid van de aartshertogen gericht op het herstel van hun gezag, is het principe van patronage. Zij benoemden hun vertrouwelingen in belangrijke functies die financieel interessant waren en vaak ook een zeker prestige met zich meebrachten. Door het creëren van afhankelijkheidsbanden konden de aartshertogen hun invloed uitbreiden zowel in de kerkelijke als in de wereldlijke instellingen. Op lokaal bestuurlijk vlak hadden de aartshertogen, in hun hoedanigheid van vorsten van de Nederlanden, het voorrecht om jaarlijks de stadsbesturen in hun gebieden te vernieuwen. In dit artikel wordt besproken hoe de aartshertogen handig gebruik maakten van dit privilege om hun greep op de lokale schepenbanken te verstevigen. Voorwerp van onderzoek is het Gentse stadsbestuur: de schepenbanken van de Keure en van Gedele en de stadsthesaurie. Aan de hand van een kwalitatieve en een kwantitatieve analyse zal onderzocht worden hoe en in welke mate de aartshertogen invloed konden uitoefenen op het bestuur van Gent. Een derde en laatste aspect is wat we imagebuilding kunnen noemen. Vanaf het begin van hun regering hebben de aartshertogen een waar charmeoffensief opgestart. Ze hebben alles ingezet om hun populariteit te vergroten. Zowel de Blijde Intrede in Gent als de latere bezoeken aan de stad gingen gepaard met veel machtsvertoon en spektakel. Hierdoor raakte de bevolking geïmponeerd en kreeg men nog meer ontzag voor de politieke machthebbers.

⁴ E. PUT geeft een overzicht van de aartshertogelijke religieuze politiek in zijn artikel: E. PUT, "Les Archiducs et la réforme catholique", pp. 255-265.

⁵ E. PUT, "Les Archiducs et la réforme catholique", p. 259.

Het binnenlands beleid van de aartshertogen

De aartshertogen blijven in de herinnering voortleven als populaire vorsten. Hoewel al snel na hun aantreden duidelijk werd dat er grenzen waren aan hun heerschappij⁶, werd hun soevereiniteit in de Zuidelijke Nederlanden nooit echt betwist.⁷ Hun binnenlandse macht was echter niet absoluut. In de Nederlanden leefde immers een sterk gewestelijk en stedelijk particularisme. De bevolking hield er nog steeds vast aan de talrijke privileges en voorrechten die zij bezat en die haar een zekere mate van inspraak in het bestuur garandeerde. Er was als het ware een machtsdeling tussen de centrale regering en de politiek mondige onderdanen.⁸ Voor het geheel van de Nederlandse gewesten werden de onderdanen vertegenwoordigd door de Staten-Generaal.⁹ Tijdens het aartshertogelijke bewind werden de Staten-Generaal slecht twee keer samengeroepen: in 1598 voor de wederzijdse eedaflegging met betrekking tot de afstand van de Nederlanden aan de aartshertogen, en in 1600 voor onderhandelingen over de bedes.¹⁰ Het buitenspel zetten van de Staten-Generaal betekende niet automatisch een toename van de absolutistische tendensen in de Nederlanden. De standenvertegenwoordiging werd zonder problemen overgenomen door de provinciale Staten, die erin geslaagd zijn zich tot het einde van het Ancien Régime te handhaven. De samenstelling, bevoegdheden, werking en invloed van de Staten verschilde naargelang het gewest. Albrecht en Isabella waren tijdens hun regering verplicht zich tot de Staten te wenden wanneer zij financiële middelen nodig hadden om hun beleid te kunnen voeren. Uit pragmatische overwegingen hebben de aartshertogen steeds het principe gerespecteerd dat de onderdanen van de Nederlanden niet konden belast worden zonder de voorafgaande goedkeuring van de Staten. De gewestelijke Staten hadden hun machtspositie dan ook vooral te danken aan het feit dat de centrale regering steeds met een nijpend geldgebrek te kampen had, zodat ze niet zonder de bedes van de provinciale

⁶ De vele restricties die in de Akte van Afstand opgenomen werden, betekenden een inperking van de aartshertogelijke soevereiniteit. Vooral wat de buitenlandse aangelegenheden betrof, was de Spaanse invloed op de besluitvorming in de Nederlanden groot. De interesse van Madrid voor de binnenlandse politiek was veel kleiner. (W. THOMAS, "Andromeda Unbound. The reign of Albert & Isabella in the Southern Netherlands, 1598-1621", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella (1598-1621). Essays*, pp. 2-7.)

⁷ K. VAN HONACKER, "The Archdukes and their subjects", p. 241.

⁸ V. BRANTS, *La Belgique au XVIIe siècle: Albert et Isabelle. Études d'histoire politique et sociale*, p. 29.

⁹ Slechts een beperkt aantal geprivilegieerde personen en groepen uit de Nederlandse samenleving zetelden in de representatieve organen.

¹⁰ H. DE SCHEPPER, "De katholieke Nederlanden van 1598 tot 1609", in: *NAGN*, 6, pp. 283-284.

colleges kon.¹¹ Grote en belangrijke steden in de Nederlanden hadden ook een aanzienlijke invloed, zowel op het lokaal als op het provinciaal niveau. Vaak waren de elites die in de provinciale Staten zetelden, leden van de stadsmagistraten van de belangrijkste steden in een gewest. In de Staten van Vlaanderen waren vóór 1597 enkel de “Vier Leden” vertegenwoordigd: de drie belangrijkste steden Gent, Brugge en Ieper en het plattelandsdistrict rond Brugge, het Brugse Vrije. Vanaf 1597 zetelde ook de Vlaamse clerus in de Staten. Op het lokale vlak waren grote steden dikwijls almachtig. De stedelijke magistraten hadden vaak virtuele autonomie over onder andere de lokale financiële en fiscale administratie, economische regelgeving en rechtspraak.¹²

Na hun komst naar de Nederlanden begonnen de aartshertogen onmiddellijk met een restauratiepolitiek, waarbij gezocht werd naar een nieuw machts-evenwicht en de traditionele elites verzoend werden met het nieuwe regime. Op centraal niveau werd de politieke inspraak van de elites grondig beknot: de Raad van State werd tijdens de regering van de aartshertogen nauwelijks geconsulteerd en de Staten-Generaal werden na 1600 niet meer samengeroepen. Op regionaal en lokaal niveau daarentegen versterkte de centrale overheid de greep van de politieke elites op het bestuur. Uit pragmatische overwegingen hebben de aartshertogen steeds een groot respect betoond voor de autonomie van bijvoorbeeld de provinciale raden. Wanneer ze immers niet tegemoet zouden komen aan bepaalde eisen van die gewestelijke colleges, was de kans groot dat deze de geldkraan zouden dichtdraaien en dat kon de centrale overheid zich niet permitteren.¹³

De verzoening van de vorst met de elites werd evenzeer gedragen door allereerste vormen van patronage. De aartshertogen namen bepaalde leden van de Zuid-Nederlandse elite in bescherming en bonden die zo aan zich. Deze vertrouwelingen werden benoemd in belangrijke functies die financieel interessant waren en ook een zeker prestige met zich mee brachten. Door het creëren van afhankelijkheidsbanden konden de aartshertogen hun invloed uitbreiden, zowel in de kerkelijke als in de wereldlijke instellingen. Als landsheren van de Nederlanden hadden de aartshertogen immers het recht de bisschoppen te benoemen, abbatiale waardigheden toe te kennen en andere kerkelijke beneficiën te bevestigen.¹⁴ Nogal wat jongere zonen van adel kwamen langs die weg aan een inkomen dat overeenkwam met hun stand. Hun oudere broers werden door de aartshertogen onderscheiden met ronkende titels of voorgedragen voor een van de prestigieuze ridderorden, zoals de Orde van het

¹¹ K. VAN HONACKER, “The Archdukes and their subjects”, pp. 241-242.

¹² *Idem*, pp. 242-243.

¹³ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2000, p. 198.

¹⁴ E. PUT, “Les Archiducs et la réforme catholique”, p. 259.

Gulden Vlies.¹⁵ Ook prestigieuze ambten aan het hof¹⁶, bevelhebbersposten in het leger en het gouverneurschap over een stad of provincie behoorden tot de instrumenten waarmee Albrecht en Isabella de elites aan hun zaak konden binden. Door deze vormen van patronage sloegen de aartshertogen in feite twee vliegen in één klap: ze konden de elites gunstig stemmen én ze beschikten over hun eigen vertrouwelingen op cruciale posten in de politieke en religieuze wereld.

De contrareformatie en de katholieke heropleving stonden in de Zuidelijke Nederlanden in nauwe relatie tot de politieke context van die tijd: Kerk en staat werkten nauw samen. De Kerk gaf het staatsgezag de nodige legitimering en stimuleerde daardoor de gezagsgetrouwheid van de onderdanen, terwijl de staat ervoor zorgde dat de Kerk haar apostolische taak kon vervullen, onder andere door haar de nodige materiële en juridische steun te verlenen. De steun van de aartshertogen aan de katholieke Kerk was een voorbeeld van de vermenging van oprechte godsdienstijver met politiek eigenbelang. Aan de vroomheid van Albrecht en Isabella valt inderdaad niet te twijfelen. Maar de samenwerking met de katholieke Kerk werd niet alleen ingegeven door religieuze motieven, de Kerk was voor hen ook een middel om hun autoriteit te versterken. Om de loyaliteit ten opzichte van de monarchie te herstellen, was het van het grootste belang dat de bevolking van de Nederlanden zich volledig onderwierp aan de leer van de katholieke Kerk. Het katholicisme werd beschouwd als unificerende factor in de maatschappij.¹⁷

De Blijde Intrede

Sinds de late middeleeuwen was het in de Nederlanden de gewoonte dat de nieuwe vorst in de gewesten en de steden van zijn land zijn Blijde Intrede deed. Dit gebruik had een zekere juridische betekenis. De nieuwe soeverein was immers verplicht te erkennen dat zijn macht beperkt was door bepaalde fundamentele rechten van zijn onderdanen, zoals de vrijheid en de onschendbaarheid van de menselijke persoon, het recht op eigendom, de vrijheid van het taalgebruik, het recht om in de eigen taal bestuurd te worden en het recht om niet door belastingen bezwaard te worden zonder instemming van de standenvertegenwoordiging. Nadat de vorst bij zijn aantreden in een gewest gezworen had deze basisrechten van de bevolking te zullen respecteren, ont-

¹⁵ L. VAN DER ESSEN, "Politieke geschiedenis van het Zuiden, 1585-1609", in: *AGN*, 5, p. 277.

¹⁶ D. LANOYE, "Structure and composition of the household of the Archdukes", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella, 1598-1621. Essays*, Leuven, 1998, pp. 107-119.

¹⁷ L. DUERLOO, "Pietas Albertina", p. 2.

ving hijzelf van de Staten een eed van trouw en gehoorzaamheid.¹⁸ Tijdens de late middeleeuwen groeiden de Blijde Intredes uit tot grootse gebeurtenissen waarbij in de straten van de stad allerhande versieringen werden aangebracht om de vorst te verwelkomen. Een dergelijk bezoek vormde één van de weinige ogenblikken waarop de vorst en de onderdanen met elkaar in direct contact konden treden. De onderdanen zagen hun vorst voor de eerste en soms zelfs enige keer in hun leven, terwijl de vorst zich rechtstreeks kon vergewissen van de lokale situatie en in dialoog kon treden met de plaatselijke leiders. De Blijde Intredes waren dus een uitgelezen gelegenheid voor beide partijen om wensen en grieven te uiten. De vorst deelde zijn visie op vorstelijke macht en soevereiniteit mee. Op hun beurt maakten zijn onderdanen hun verwachtingen en eisen kenbaar. Dit gebeurde met behulp van triomfbogen en "tableaux vivants" die langsheen het parcours waren opgesteld.¹⁹ In de loop van de zestiende eeuw kregen de Blijde Intredes steeds meer een elitair karakter, met taferelen uit de klassieke Oudheid en Latijnse opschriften en gedichten. De organisatie van de feestelijkheden werd aan een alsmaar kleiner wordende groep van kunstenaars en humanisten toevertrouwd, die het volste vertrouwen van de overheid genoten.²⁰ Tegelijkertijd gingen de Blijde Intredes steeds meer gepaard met uitzonderlijke pracht en praal, die de onderdanen moesten overdonderen en hen overtuigen van de vorstelijke macht.²¹

Van oudsher kwamen de nieuwe vorsten naar Gent, hoofdstad van het graafschap, om er de titel van graaf van Vlaanderen in ontvangst te nemen. In feite legde de soeverein te Gent een drievoudige eed af. Eerst moest de vorst in de Sint-Pietersabdij zweren dat hij de privileges, bezittingen en inwoners van de abdij zou respecteren. Een tweede eed werd afgelegd in de Sint-Janskerk, later de Sint-Baafskathedraal, voor de wereldlijke en geestelijke overheid. Daar ontving de vorst officieel de titel van graaf van Vlaanderen. Tenslotte werd de ceremonie nog eens herhaald op de Vrijdagmarkt, waar de vorst de eed aflegde voor de verzamelde Gentse bevolking, die op haar beurt ook de eed van trouw zwoer.²²

¹⁸ P. LENDERS, "De vorst", in: E. AERTS, M. BAELDE, e.a (red.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Brussel, 1994, pp. 50-52.

¹⁹ H. SOLY, "Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden", p. 342.

²⁰ *Idem*, pp. 356-357.

²¹ *Idem*, p. 361.

²² G. TEMMERMAN, *De feestcultuur te Gent in de periode 1515-1608*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 1981, pp. 4-5.

De aartshertogen werden op 28 januari 1600 in Gent verwelkomd met een uitgebreid feest- en versierprogramma.²³ De triomfbogen, "tableaux vivants" en beeldhouwwerken verwoordden de dubbele boodschap van vorst en onderdanen. Enerzijds stelden ze de aartshertogen voor als soevereine en legitieme vorsten van de Nederlanden, die het land zouden bevrijden van tweedracht en ketterij. Anderzijds drukten ze de zucht naar vrede en economische welvaart en de hoop op een nieuwe eenmaking van de Nederlanden uit, thema's die sterk leefden onder de bevolking.²⁴ De soevereiniteit van de aartshertogen werd tijdens de Blijde Intrede in Gent niet in vraag gesteld. Ze werden er beschouwd als rechtmatige vorsten, die geen leenhulde aan de Spaanse koning verplicht waren. Er werd ook nadruk gelegd op het feit dat door het aan de macht komen van de aartshertogen de dynastieke traditie van de Nederlanden voortgezet werd: Albrecht en Isabella werden beschouwd als de rechtmatige afstammelingen van de graven van Vlaanderen. Ook afbeeldingen van en teksten over Karel V en zelfs Filips II getuigen van de dynastieke continuïteit die aangewend werd in het belang van de aanvaarding van de vorsten.²⁵ Merkwaardig genoeg werd hiervoor teruggegrepen naar de "gouden tijd" onder het bewind van Karel V. De komst van de aartshertogen naar de stad viel immers samen met de honderdste verjaardag van de geboorte van Karel V in Gent. Het stadsbestuur maakte van de gelegenheid gebruik om hulde te brengen aan de grootvader van Isabella. Het hoogtepunt hiervan was de inhuldiging van het standbeeld van Karel V op de Vrijdagmarkt.²⁶ Dat de stad Gent 60 jaar voordien in een ernstig conflict verwickeld raakte met die-

²³ De intrede van de aartshertogen Albrecht en Isabella, op 28 januari 1600, heeft een bijzondere betekenis, in die zin dat ze de laatste persoonlijke intrede was van een soeverein in Gent. Nadien zou de vorst niet meer zelf naar Gent komen om zich te laten inhuldigen, maar zou hij zich laten vervangen door zijn gouverneur-generaal.

²⁴ Voor een volledige bespreking van de Blijde Intrede van de aartshertogen, zie: L. DE FRENNE, *Gent en de aartshertogen*, pp. 69-86

²⁵ Cf. R. VERMEIR, *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*, Maastricht, 2001, p. 317.

²⁶ De Antwerpse beeldhouwer Robert Collins de Nole kreeg van het Gentse stadsbestuur de opdracht de beeltenis van Karel V uit hout te snijden (SAG, reeks 111bis, register 2, f. LI v.). De sculptuur moest verguld worden en op een zuil van blauwe en witte arduinsteen prijken die de Brugse beeldhouwer Mathijs vander Haeghen met de wapens van de keizer zou versieren (SAG, reeks 111bis, register 2, f. XXII r. en f. LXIII r.). Het houten standbeeld was echter geen lang leven beschoren. Reeds in 1601 besloot men het te vervangen door een stenen exemplaar, waarvoor het materiaal geleverd werd door steenhouwer Arent van Loo (SAG, reeks 400, register 111, f. II^cLXXXVIII r.). Het is evenwel niet bekend aan welke beeldhouwer het werk werd toevertrouwd. Tijdens de zeventiende en achttiende eeuw werd de pilaar met het beeld meermaals afgebroken en hersteld. Uiteindelijk werd het standbeeld van Karel V op de Vrijdagmarkt in november 1792 door de Fransen verwoest. De volledige geschiedenis van het beeld is terug te vinden in: F. DE POTTER, *Gent, van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, VI, Gent, pp. 271-281.

zelfde Karel V en door hem op een vernederende manier op haar plaats werd gezet, lijkt in 1600 al vergeten, althans door de Gentse elite. De organisatie van de Blijde Intrede was immers in handen van het stadsbestuur en de triomfbogen, theaters en inscripties verkondigden de opinie van deze beperkte groep mensen.²⁷ Zij hadden er ook alle baat bij de nieuwe vorsten te verheerlijken en gunstig te stemmen. Het gewone volk mocht overdag kijken naar de pompeuze versieringen en 's avonds, wanneer de aartshertogen zich in het Hof van Sint-Baafs teruggetrokken hadden, mochten zij, met toestemming van de magistraat, feestvieren. De grote thema's die in de Blijde Intrede aan bod kwamen, zoals de vraag om vrede en economische welvaart, leefden uiteraard ook bij de gewone man in de straat. Toch schijnt een specifieke ordemaatregel die door het stadsbestuur uitgevaardigd werd om het beeld tegen vandalen te beschermen, erop te wijzen dat niet alle Gentenaars even enthousiast waren over het standbeeld van Karel V op de Vrijdagmarkt.²⁸

Tijdens de Blijde Intrede werd ook het katholieke geloof sterk beklemtoond. Er werd in Gent van de katholieke aartshertogen verwacht dat zij de ketterij en de goddeloosheid zouden bestrijden. Het calvinisme had in Gent geen politieke invloed meer; het stadbestuur schaarde zich volledig achter de religieuze politiek van de nieuwe vorsten. De banden met het stadsbestuur werden aangehaald door enkele verdienstelijke schepenen in de adelstand te verheffen. Op 30 januari 1600 werden Jean Bette, Philips Triest, Antheunis Triest en Ghysbrecht de Cortewille tijdens de festiviteiten op de Vrijdagmarkt tot ridder geslagen.²⁹

Op bezoek in Gent

De Blijde Intrede was aldus een eerste offensief van de nieuwe vorsten om hun gezag te herstellen en de onderdanen voor zich te winnen. De restauratiepolitiek van de aartshertogen zou tijdens hun regering nog verder uitgebouwd worden. Ook de evenementen waaraan zij deelnamen wanneer zij de stad nadien bezochten, waren niet lukraak gekozen, maar stonden duidelijk in het teken van het herstel van het vorstelijk gezag: het bezoek aan het begijn-

²⁷ Voor de organisatie van de Blijde Intrede werd een comité opgericht, bestaande uit de hoogbaljuw en de onderbaljuw, de 13 schepenen van de Keure, de drie stadspensionarissen en vijf secretarissen van de Keure, om de evolutie van de "*triumphale weercken*" te bespreken. (SAG, reeks 400, register 109, f. II^cL v.)

²⁸ "...wordt voorts wel ende expresselick verboden eenen yghelic van wat qualiteyt hij zij te schieten ofte steenen te weerpen naer de beelde vande keyser Carolus gherecht op de Vrijdag Maerct, op peyne vande gonen contrarie doende te verbeuren de boete van 5 ponden groten boven darbitraire correctie van scepenen ...". (SAG, reeks 93, register HH, f. 59 r.)

²⁹ ARA, Aud., 1191/22, z.f.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

hof en de eerstesteenlegging van de abdijkerk van Groenenbriel moesten de vroomheid van de vorsten benadrukken; door deel te nemen aan de konings-schieting van de Sint-Jorisgilde haalden zij vooral de banden met de stedelijke elite aan.

Bij een bezoek aan de stad Gent, op 12 september 1614, legde Albrecht, in aanwezigheid van de Gentse bisschop en verschillende leden van zijn hofhouding, de eerste steen van de nieuwe abdijkerk van Groenenbriel.³⁰ Voor de gelegenheid hadden de religieuzen een podium laten optrekken en werden er zangers uitgenodigd om de plechtigheid op te luisteren.³¹ De aartshertogen schonken een bedrag van 83 ponden ter financiering van de bouw van de abdijkerk.³² Ook Gilles du Faing³³, die de aartshertogen op hun reis naar Gent vergezelde, kende de abdij een gift van 33 ponden toe.³⁴

Albrecht en Isabella brachten ook nog een bezoek aan het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof. In de tweede helft van de vijftiende eeuw leefde in het begijnhof een arme en vrome begijn die Matteken of Mattia werd genoemd. Rond haar persoon is een legende ontstaan die in 1631 door Joseph van Rijckel, abt van de Leuvense Sint-Geertruiabdij, werd opgetekend. Op vastenavond rond het jaar 1470 waren Mattekens medebegijnen op een feestmaal. Matteken was echter door niemand uitgenodigd en ging haar leed klagen aan een Christusbeeld in de begijnhofkerk. Christus sprak haar toe vanop het kruis en droeg haar op naar de grootjuffrouw te gaan en te vragen dat ze zou mogen blijven eten. Opdat Matteken de grootjuffrouw zou kunnen doen geloven dat Christus haar stuurde, verklapte hij haar twee "geheimen". Hij vertelde dat de grootjuffrouw de rozenkrans nog niet gebeden had en dat Maria het nachtkleed van de grootjuffrouw met rode draad had hersteld. Toen Matteken de boodschap aan de grootjuffrouw meedeelde, stond deze versteld en nodigde haar onmiddellijk uit tot de maaltijd. Na de overvloedige maaltijd keerde Matteken terug naar de kerk om Christus te bedanken en stierf daar in aanbidding voor het kruis. Op dat moment begonnen de klokken vanzelf te luiden zodat de begijnen zich naar de kerk haastten. Daar vonden ze Matteken bij het Christusbeeld. Hoewel ze dood was, zat ze nog kaarsrecht op haar knieën.³⁵

³⁰ SAG, reeks 101, nr. 4, z.f.

³¹ RAG, Abdij van Groenenbriel, 72, f. 2 v.

³² RAG, Abdij van Groenenbriel, 71, z.f.

³³ Gilles du Faing (?-1633), raadsheer van de Raad van Oorlog en *gentilhomme de la bouche* van Albrecht vergezelde de aartshertogen op hun reis naar de Nederlanden en bleef nadien in hun dienst. Hij werd hoofdzakelijk met diplomatieke opdrachten belast. In 1617 werd hij benoemd tot soeverein-baljuw van Vlaanderen. (C. PIOT, "Du Faing (Gilles)", in: *BN*, VI, kol. 244-246)

³⁴ RAG, Abdij van Groenenbriel, 71, z.f.

³⁵ GUB, G 13220, *Afbeeldinghe des H. Cruys van 't welcke Christus eertijds heeft ghesproken tot een beghyntghen*, 1673, z.f.

LIESBETH DE FRENNE

Het kruis met de Christus waar Matteken ging bidden, werd een object van verering. Velen kwamen er bidden om van hun kwalen en ziekten genezen te worden. Albrecht en Isabella bezochten het Sint-Elisabethbegijnhof in september 1614.³⁶ Joseph van Rijckel schetst de gebeurtenissen in de kerk als volgt: "... *men heeft Albertus, ghecommen sijnde inde kerke hooren segghen: Waer is den ghecruysten Godt, die ghesproken heeft tot een beggyntghen? Ende soo hij hem ghe-toont wiert, viel hij met alle sijn hovelinghen up sijn kniens, hem aenbiddende met een groote devotie, tot stichtinghe van alle die dat saegen ...*"³⁷.

Onmiddellijk rijst de vraag naar de historische waarde van het feitenrelaas van Joseph van Rijckel, vooral omdat de auteur in hetzelfde werk sterk de miraculeuze toer opgaat. In de stadsrekeningen wordt het bezoek van Albrecht en Isabella aan het Sint-Elisabethbegijnhof wel vermeld.³⁸ Dat de aartshertogen graag kloosters, begijnhoven en bedevaartsplaatsen bezochten als veruitwending van de vorstelijke *pietas*, is voldoende bekend.³⁹ Het is dus niet ondenkbaar dat de aartshertogen speciaal voor de verering van Matteken naar het begijnhof gekomen zijn. Door het bezoeken van dergelijke plaatsen wensden zij vroomheid en devotie bij de bevolking te stimuleren. Het aartshertogelijk bezoek zal de verering van Matteken zeker bevorderd hebben. Algemeen wordt aangenomen dat de vroomheid van de aartshertogen, hoewel niet altijd belangeloos, toch oprecht was.⁴⁰ Het zou dan ook best kunnen dat, zoals Joseph van Rijckel het verhaalt, Albrecht samen met zijn hovelingen knielend het kruis vereerde.

In de zomer van het jaar 1618 werd de stad opnieuw vereerd met een vorstelijk bezoek. Op 5 augustus organiseerde de Sint-Jorisgilde, één van de vier hoofdgilden van de stad, op de Kouter een koningsschietsing, die door de aartshertogen werd bijgewoond.⁴¹ Als getuigenis van de gaaischietsing is een schilderij bewaard gebleven.⁴² Van dit anoniem werk werd tot nog toe geen spoor van bestelling, betaling, levering of schenking gevonden, noch in de rekenin-

³⁶ SAG, reeks 400, register 124, f. III^cv v.

³⁷ GUB, G 13220, *Afbeeldinghe des H. Cruys van 't welcke Christus eertijds heeft ghesproken tot een begghyntghen*, 1673, z.f.

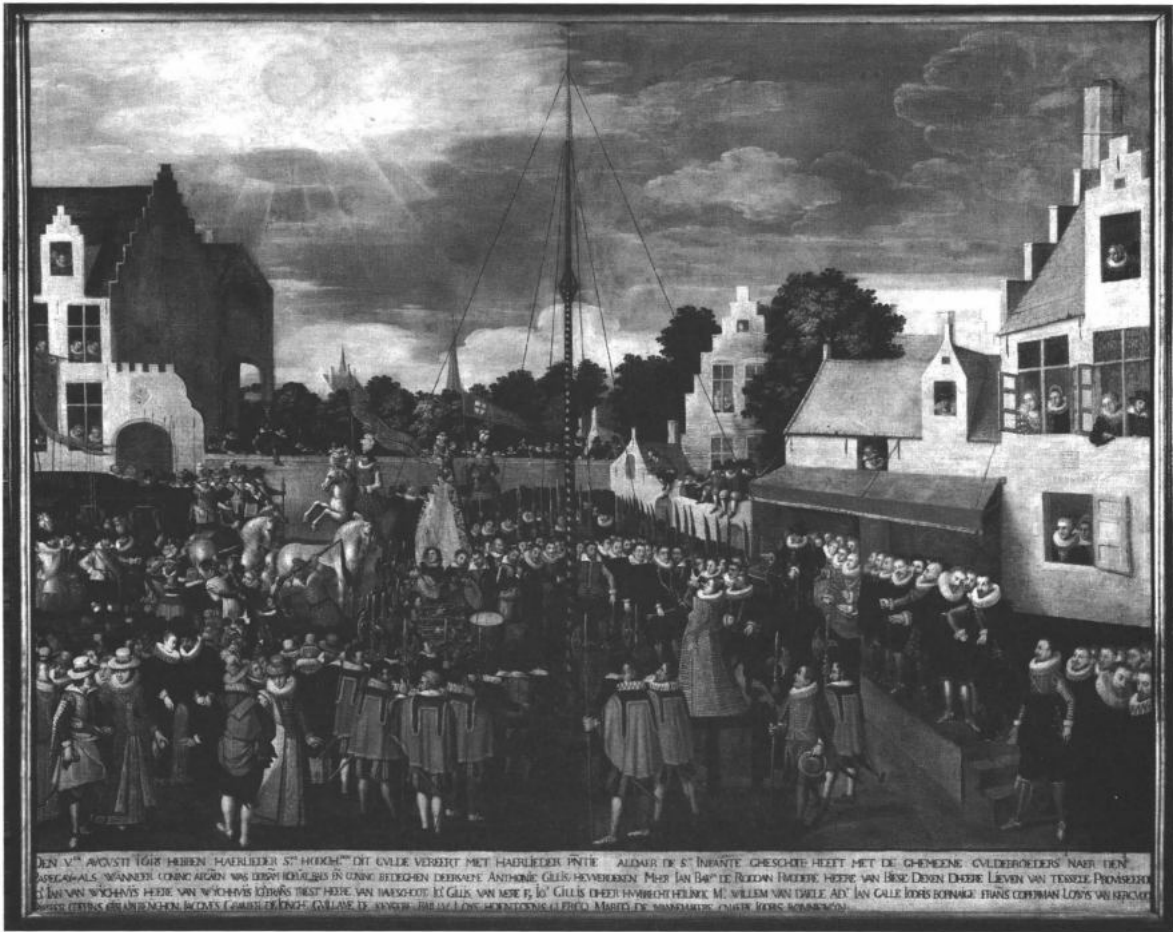
³⁸ Ter gelegenheid van de komst van de aartshertogen liet het stadsbestuur zelfs ter hoogte van het begijnhof een houten brug maken over de vaart, zodat de aartshertogen daarlangs het begijnhof zouden kunnen betreden. (SAG, reeks 400, register 124, f. III^cv v.)

³⁹ L. DUERLOO, "Pietas Albertina", pp. 17-18.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ SAG, reeks 400, register 128, f. II^cLXXIII v.

⁴² Dit schilderij maakt deel uit van de Bijlokecollectie van het Stadsmuseum Gent (inv. 732).

Aartshertogin Isabella op de schieting van het Sint-Jorisgilde te Gent in 1618
STAM Gent – Bijlokecollectie, inv. 732 (Foto: Studio Claerhout Gent)

LIESBETH DE FRENNE

gen van de aartshertogen⁴³, noch in die van de stad of de gilde.⁴⁴ De schilder van het kunstwerk is tot nog toe onbekend gebleven. Op basis van stilistische overeenkomsten schrijft J. Moulin-Coppens het werk toe aan Lucas Hoorenbault. Zij meent dat de hand van Hoorenbault terug te vinden is in de weergave van kant-, borduur- en edelsmeedwerk. Een ander argument dat pleit voor de toeschrijving van het schilderij aan Hoorenbault, is het feit dat de schilder lid was van de Sint-Jorisgilde.⁴⁵

Het schilderij toont de gezellige drukte die met een bezoek van de vorsten gepaard ging. Te midden van de in het zwart geklede leden van de Sint-Jorisgilde, de muzikanten en het vaandel van de gilde schiet de aartshertogin met de kruisboog naar de gaai. Hellebaardiers in blauwe mantels houden het doen en laten van de omstaanders in het oog en vormen een lijfwacht rondom de Infanta, zodat ze afgeschermd wordt van de omringende menigte. Tegen de huizenrij rechts staat een podium, waarop Albrecht heeft plaatsgenomen om toe te kijken. Boven het verhoog is een baldakijn aangebracht: het was een voorrecht van de vorst om daaronder paats te mogen nemen.⁴⁶ De eredames van de aartshertogin zitten achter Albrecht op het podium. Het mannelijk gevolg van de vorsten staat recht, evenals de stadsmagistraat. Achter Isabella bevinden zich de aftredende koning van de Sint-Jorisgilde, Roeland Baes, en naast hem waarschijnlijk de nieuwe koning, Anthonie Gillis, beiden met een koningsketen.⁴⁷ De andere leden van het gildebestuur zijn niet te identificeren omwille van het feit dat zij geen attributen bij zich hebben. Traditioneel wordt steeds de nadruk gelegd op het feit dat de aartshertogen door hun deelname

⁴³ M. DE MAEYER, *Albrecht en Isabella en de schilderkunst: bijdrage tot de geschiedenis van de XVIIIe-eeuwse schilderkunst in de Zuidelijke Nederlanden*, p. 342.

⁴⁴ J. MOULIN-COPPENS, *De geschiedenis van het oud Sint-Jorisgilde te Gent: vanaf de vroegste tijden tot 1887*, Gent, 1982, p. 174.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Deze symboliek werd ook gebruikt tijdens de Blijde Intrede. (I. VON ROEDER-BAUMBACH, *Versieringen bij Blijde Inkomsten gebruikt in de Zuidelijke Nederlanden gedurende 16de en 17de eeuw*, Antwerpen, 1943, p. 126.)

⁴⁷ Dankzij het onderschrift van het schilderij kunnen deze personen geïdentificeerd worden: "*Den Ve augusti 1618 hebben haerlieder serrennissime hoocheden dit gulde vereert met haerlieder presentie, aldaer de serrennissime infante ghescote heeft met de ghemene guldebroeders naer den papegay als wanneer de coninc afgaende was deersame Roelant Baes ende coninc bedeghen deersame Anthonie Gillis, heuverdeken mher Jan Baptista de Rodoan ruddere heere van Biese, deken dheere Lieven van Tessele, proviseerders J^o Jan van Wijchuis heere van Wijchuis, J^o Francois Triest heere van Raveschoot, J^o Gillis van Mere filius J^o Gillis, dheer Huubrecht Heilinck, mr. Willem van Daele advocaet, Jan Galle, Jooris Bornaige, François Coperman, Lowys van Kerckvoorde, Pieter Coppins, Gislain Benchon, Jacques Granier de jonghe, Guillame de Keysere, bauilliu Loys Hoetgens, clercq Marcq de Wannemakere, cnaepe Jooris Bonnewyn". (J. MOULIN-COPPENS, *De geschiedenis van het oud Sint-Jorisgilde te Gent*, pp. 174-175.)*

aan schuttersfeesten en het begunstigen van de schuttersgilden de sympathie van het volk trachtten te winnen. Dit schilderij laat echter een heel andere situatie uitschijnen. Er is immers een duidelijk scheiding tussen hof en stad merkbaar. Het schuttersfeest vindt plaats op de Kouter, op de achtergrond staat het hof van de Sint-Sebastiaansgilde met de ommuurde hovingen ernaast. De handboogschutters staan achter de muur van hun hovingen, terwijl de dames nieuwsgierig toekijken vanuit de vensters. Om goed te kunnen zien, zijn zelfs enige toeschouwers schrijlings op de muur naast het podium gaan zitten. Rechts en links op de voorgrond wandelen enkele voorname burgers van de stad. De toeschouwers kunnen echter niet tot bij de aartshertogen komen.⁴⁸

Bij de interpretatie van dit schilderij moet rekening gehouden worden met de veronderstelling dat het op vraag van de gilde gemaakt werd. Dit kan de voorstelling van de koningsschieting beïnvloed hebben. Vermoedelijk wilde de gilde met dit schilderij vooral haar exclusiviteit representeren. In die zin is dit schilderij ook een representatie van de sociale verschillen die ten tijde van de aartshertogen bestonden. Hoewel het schuttersfeest in Gent ongetwijfeld aanleiding heeft gegeven tot vreugde bij alle Gentenaren, zullen de aartshertogen weinig contact hebben gehad met de gewone stedelijke bevolking. Door de deelname aan de koningsschieting hebben zij vooral de banden met de leidende klassen in Gent willen aanhalen en de privileges van de elites willen benadrukken. Dit blijkt ook uit het geschenk dat de aartshertogen aan de Sint-Jorisgilde aanboden: een prachtige vergulde kop met deksel, versierd met hun wapens. De gildebroeders, ten zeerste verheugd en vereerd met dit geschenk en het bezoek, wensten de vorsten op hun beurt hun dank te betuigen door het aanbieden van een banket in het schepenhuis van de Keure.⁴⁹ Op 14 september werden Albrecht en Isabella zelfs lid van de Sint-Jorisgilde en schonken ze 600 carolusgulden.⁵⁰ Het lidmaatschap van de aartshertogen zal de Sint-Jorisgilde ongetwijfeld veel prestige verleend hebben.

Katholiek herstel met vorstelijke steun

Gedurende hun regering hebben de aartshertogen zich steeds ingezet om de katholieke restauratie te stimuleren, men zou zelfs kunnen stellen dat zij de contrareformatie in de Zuidelijke Nederlanden zelf mee vorm hebben gege-

⁴⁸ J. VERBERCKMOES, "Isabella op de schieting van het Gentse Sint-Jorisgilde", in: L. DUERLOO (red.), *Albrecht en Isabella, 1598-1621. Catalogus*, Leuven, 1998, pp. 208-209.

⁴⁹ J. MOULIN-COPPENS, *De geschiedenis van het oud Sint-Jorisgilde te Gent*, p. 177.

⁵⁰ *Idem*, p. 179.

ven.⁵¹ Door de benoeming van degelijke bisschoppen hebben zij de contrareformatie in Gent bevorderd. Het waren steeds ervaren clerici die op energieke wijze de bepalingen van Trente tot uitvoer trachtten te brengen. Via visitaties werd de bediening en de beleving van de sacramenten bij de gelovigen nagegaan, het seminarie werd uitgebouwd en de ketterij werd bestreden. De religieuzen die op de Gentse bisschopszetel plaats mochten nemen, behoorden tot die families waarvan de aartshertogen wisten dat ze loyaal waren aan het vorstelijk gezag. Karel Maes (1610-1612), Hendrik Frans van der Burch (1612-1616), Jacob Boonen (1616-1620) en Antoon Triest (1620-1657) hadden dezelfde sociale achtergrond: ze stamden uit families die vaak al generatieslang in vorstelijke dienst waren, op centraal, gewestelijk of lokaal niveau. Toch lieten de aartshertogen zich bij de bisschopsbenoeming niet alleen door afkomst leiden. De kandidaten moesten ook de geschikte capaciteiten bezitten om de contrareformatie in het bisdom Gent door te voeren. Alle Gentse bisschoppen hadden er reeds een carrière binnen de kerkelijke of wereldlijke instellingen in de Nederlanden opzitten en hadden zo bewezen wat ze waard waren.⁵²

De contacten die de aartshertogen met deze bisschoppen onderhielden, waren niet altijd van religieuze aard. De Gentse bisschoppen werden ook ingeschakeld in de ruimere binnenlandse politiek van de aartshertogen. Meermaals werd hun gevraagd om bij de Staten van Vlaanderen de zaak van de aartshertogen te bepleiten. In april 1611 verzochten de aartshertogen Karel Maes zijn invloed op de Vier Leden en de Geestelijkheid aan te wenden om op de volgende vergadering van de Staten van Vlaanderen een zo groot mogelijke buitengewone bede⁵³ te laten toekennen.⁵⁴ In de Staten werd op dat moment druk gediscussieerd over de betaling van 175 000 gulden. Eén van de bepalingen

⁵¹ M. CLOET meent zelfs dat het succes van de contrareformatie grotendeels te danken is aan de regeringspolitiek van de aartshertogen. (M. CLOET, "De gevolgen van de scheiding der Nederlanden op religieus, cultureel en mentaal gebied, van circa 1600 tot 1650", in: J. CRAEYBECKX, F. DAELEMANS en F.G. SCHEELINGS (red.), *1585: op gescheiden wegen. Handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden, gehouden op 22-23 november 1985, te Brussel*, Leuven, 1988, pp. 55-57.)

⁵² Voor een uitgebreide bespreking van deze Gentse bisschoppen, hun afkomst, studies, carrière en activiteiten als bisschop van Gent, raadpleeg: M.-J. MARINUS, "K. Maes, H.F. van der Burch en J. Boonen: drie bisschoppen tijdens het Twaalfjarig Bestand", in: M. CLOET, e.a., *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1992, pp. 58-65; M. CLOET, "Triest, Antonius", in: *NBW*, XV, kol. 721-732.

⁵³ Over de buitengewone bedes werd apart van de gewone bede onderhandeld. De gewone bede was in principe bestemd voor de financiering van de lopende uitgaven van de centrale overheid. De buitengewone bede werd steeds gevraagd voor een specifiek doel, meestal oorlog. (B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, p. 34.)

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

van het Twaalfjarig Bestand luidde immers dat de Staten van Vlaanderen en de Staten van Brabant samen 300 000 gulden dienden op te brengen om een oude schuld tegenover het Huis van Nassau te vereffenen. Beide gewesten moesten voor de helft van het bedrag instaan. De aartshertogen hoopten dat de eerste 75 000 gulden onmiddellijk na het sluiten van het Bestand ter beschikking zouden gesteld worden. De Staten van Vlaanderen weigerden dit echter en het duurde tot begin januari 1611 vooraleer de Geestelijkheid en de Vier Leden een eerste bedrag van 50 000 gulden toekenden. Albrecht en Isabella eisten dat het resterende bedrag zo vlug mogelijk ter beschikking zou zijn, maar de Staten bleven tegenstribbelen. In tegenstelling tot Brugge en de Geestelijkheid die het meest vrijgevig waren, was Gent het minst inschikkelijk.⁵⁵ De aartshertogen vroegen dan ook aan Maes al zijn invloed aan te wenden om de Staten, en in het bijzonder de Gentse stadsmagistraat, over de streep te trekken⁵⁶.

In 1618 werd Jacob Boonen door de centrale regering ingeschakeld om, als bisschop van Gent, het conflict binnen de Staten van Vlaanderen op te lossen. Samen met de bisschop van Brugge, de voorzitter van de Raad van Vlaanderen en de baron van Hoboken moest hij bemiddelen tussen de stad Ieper enerzijds en de overige Leden van de Staten anderzijds.⁵⁷ Het conflict betrof de belastingen die de Staten moesten opbrengen voor de aanleg van de Zuidleie, het kanaal dat Gent, Brugge en Oostende met elkaar zou verbinden. Vanaf het begin van de onderhandelingen tussen de Raad van Financiën en de Staten over de financiering van dit project kwam het tot een botsing tussen Ieper en de rest van de vergadering.⁵⁸ De Ieperlingen waren gekant tegen de aanleg van de Zuidleie omdat zij vreesden dat het handelsleven in Gent en Brugge hierdoor zou opbloeien, terwijl het economisch leven in hun eigen stad nog verder zou wegwijnen. Ieper meende dan ook dat Gent, Brugge en het Brugse Vrije zelf voor de kosten moesten instaan aangezien het kanaal een lokale aangelegenheid was. Tijdens de daarop volgende jaren bleef de aanleg van de Zuidleie een bron van ongenoegen voor de stad Ieper, die meermaals

⁵⁴ De aartshertogen aan K. Maes, 15 april 1611, ARA, Aud., 1944/3, z.f.

⁵⁵ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, pp. 168-170.

Karel Maes heeft evenwel nooit zelf deel uitgemaakt van de Staten van Vlaanderen. M. Vandekerckhove vermeldt hem niet als afgevaardigde voor de Geestelijkheid in de Staten van Vlaanderen. (M. VANDEKERCKHOVE, *De samenstelling van de Staten van Vlaanderen (1598-1648)*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, 2003.)

⁵⁶ De aartshertogen aan K. Maes, 15 april 1611, ARA, Aud., 1944/3, z.f.

⁵⁷ De aartshertogen aan J. Boonen, 29 november 1618, ARA, Aud., 1889/2, z.f.

⁵⁸ Het plan voor het graven van de Zuidleie werd in 1613 door de centrale regering aan de Staten voorgelegd.

weigerde haar medewerking te verlenen aan de financiering van het project.⁵⁹ In februari 1618 kwam het conflict tot een hoogtepunt, toen de Ieperlingen bekend maakten dat zij zich met hun klachten rechtstreeks tot de aartshertogen zouden richten. Bovendien dreigden zij bij de Geheime Raad een proces in te spannen tegen Gent, Brugge, het Brugse Vrije en de clerus.⁶⁰ Dit noopte de overige leden tot toegevingen, aangezien zij inmenging van de centrale regering in de werking van de Staten absoluut wilden vermijden. Ieper wees hun voorstel echter af, hetgeen de aartshertogen deed besluiten enkele bemiddelaars te sturen die beide partijen konden verzoenen. Albrecht en Isabella wilden het niet tot een proces laten komen.⁶¹ Aan Boonen werd dus gevraagd om, samen met bisschop Triest van Brugge, de voorzitter van de Raad van Vlaanderen en de baron van Hoboken te bemiddelen tussen de beide partijen en ze tot een vergelijk te laten komen.⁶² Op 21 april 1619 werd uiteindelijk een akkoord bereikt tussen Ieper en de overige leden van de Staten. Deze overeenkomst werd vastgelegd in een akte in de vorm van een decreet van de vorsten.⁶³ Zowel Jacob Boonen als zijn opvolger te Gent, Antoon Triest, zullen na de regering van de aartshertogen een niet onbelangrijke rol spelen in de politieke gebeurtenissen in de Zuidelijke Nederlanden. Beide clerici fungeerden als vertrouwenspersoon van de centrale regering die de koninklijke belangen verdedigde in de Statenvergaderingen.⁶⁴

Op financieel vlak hebben de aartshertogen de religieuze instellingen gesteund door geldelijke bijdragen enerzijds en het toekennen van opbrengsten van belastingen anderzijds. Zo verkregen de Gentse augustijnen in 1609 een octrooi dat aan het klooster de toestemming gaf een belasting van een stuiver te heffen op elke zak graan die naar de molen gebracht werd. De opbrengsten werden gebruikt voor de bouw van de kloosterkerk in Gent.⁶⁵

Met het herstel van de katholieke eredienst in Gent begon in 1584 ook de moeizame heropbouw van de vernielde parochiekerken.⁶⁶ Tijdens de tweede helft van de zestiende eeuw werd de stad Gent in feite geteisterd door twee iconoclastische golven: de eerste in augustus 1566, de tweede van mei tot

⁵⁹ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, pp. 109-119.

⁶⁰ De aartshertogen aan J. Boonen, 29 november 1618, ARA, Aud., 1889/2, z.f.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, p. 121.

⁶⁴ R. VERMEIR, *In staat van oorlog*, p. 212

⁶⁵ RAG, Augustijnen, 33, Octrooi, 18 maart 1615, z.f.

⁶⁶ De stad Gent was verdeeld in 8 parochies: Sint-Baafs, Sint-Niklaas, Sint-Veerle, Sint-Michiels, Sint-Martinus (Ekkergem), Sint-Jacobs, O.-L.-V. Sint-Pieters en Sint-Salvator (Heilig Kerst).

augustus 1578.⁶⁷ Van de Sint-Martinuskerk was niet veel meer over dan een ruïne. Tot 1607 bleef de kerk in zijn vervallen staat bestaan. In dat jaar werd Michiel de Zachmoorter aangesteld tot pastoor van de Sint-Martinuskerk. Deze energieke vertegenwoordiger van de contrareformatie zorgde voor de heropbouw van de kerk, een werk dat ettelijke jaren in beslag zou nemen.⁶⁸ Het is waarschijnlijk op zijn vraag dat de aartshertogen op 27 augustus 1616 aan de Sint-Martinuskerk een octrooi toekenden dat aan de kerk het recht gaf op de inkomsten van een taks "... *d'un demy patar sur chasque lot de vin qui se consomera es tavernes et se vendra en détail en la dicte ville de Gand et seigneurie de Saint-Pierre illecq, sans aulcune reserve et limitation des caves affranchies ...*"⁶⁹. Deze belasting, in de volksmond "*stuyverken ten tappe*" genoemd, bleek echter niet voldoende te zijn voor het bekostigen van alle herstellingswerken aan de kerk, zodat beroep moest gedaan worden op de vrijgevigheid van de parochianen. Dankzij de talrijke schenkingen, kon het schip van de kerk al in 1618 voltooid worden en nog datzelfde jaar ingehuldigd worden door bisschop Boonen.⁷⁰

Daarnaast uitte de steun van de aartshertogen zich ook in het aansporen van de Gentse stadsmagistraat om religieuze instellingen van fondsen te voorzien. In 1618 richtten de pastoors en de "*proviseurs*" van de armentafel van de Sint-Michielskerk zich tot de vorsten met een verzoekschrift. Men vroeg de aartshertogen dat zij de Gentse stadsmagistraat zouden verplichten de nodige financiële steun te verlenen voor de bouw van het koor van de Sint-Michielskerk.⁷¹ De aartshertogen gaven onmiddellijk gevolg aan het verzoekschrift. In een brief aan de Gentse stadsmagistraat droegen zij hen het volgende op: "... *nous aurons a gre que vous efforciez a les assister de quelque notable subside, et tel que les suppliants puissent au moyen d' icelluy veoir leur eglise remise en son premier estat et lustre ...*"⁷². Deze aansporing van hogerhand leidde tot een positief resultaat: op 17 oktober 1618 gaf de Gentse collatie toestemming aan de pastoors en de proviseurs van de armentafel van de Sint-Michielskerk om gedurende drie jaar de heffing van een stuiver op elke zak graan die in Gent verhandeld werd te gebruiken voor de heropbouw van het koor van hun kerk. Deze beslissing werd door de vorsten geofficialiseerd op 21 maart 1619.⁷³

⁶⁷ V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, 1930², pp. 207-208 en pp. 226-227.

⁶⁸ P. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Les églises de Gand*, II, Gent, 1860, p. 282.

⁶⁹ RAG, Sint-Maartenskerk, 24, z.f.

⁷⁰ P. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Les églises de Gand*, II, pp. 282-283.

⁷¹ Verzoekschrift van de pastoors en de proviseurs van de armentafel van de Sint-Michielskerk, 1618, ARA, Aud., 1947/2, z.f.

⁷² De aartshertogen aan de Gentse stadsmagistraat, 15 september 1618, ARA, Aud., 1947/2, z.f.

⁷³ RAG, Sint-Michielskerk, oorkonde 392, z.f.

Ook de Gentse jezuïeten hebben dankzij de aanmaningen van de aartshertogen aan het adres van de stadsmagistraat over voldoende financiële middelen kunnen beschikken.⁷⁴ Dankzij de financiële steun van het stadsbestuur konden de jezuïeten in 1592 te Gent hun college openen in de Voldersstraat. De schepenen hoopten dat deze elitetroepen van God de overblijvende protestanten zouden bekeren en de ketterij uitroeien. Bovendien hadden de jezuïeten al bewezen dat zij degelijk katholiek onderwijs verschaften, iets waar Gent op het einde van de zestiende eeuw zeker nood aan had.⁷⁵ De Latijnse school kende een zodanig succes dat de jezuïeten in de daarop volgende jaren de aanpalende panden in de Voldersstraat opkochten om hun college uit te breiden. In 1606 begon men met de bouw van een nieuwe kerk. Voor de financiering van hun kerk en college konden de jezuïeten rekenen op weldoeners, zoals de aartshertogen. Die schonken 4 400 florijnen "... *pour l'edification et construction de la nouvelle eglise ...*"⁷⁶. De jezuïeten deden ook een beroep op de Gentse magistraat, die de hen regelmatig van de nodige financiële middelen voorzag. In het begin van de zeventiende eeuw was het eerste enthousiasme van de stadsmagistraat echter al flink bekoeld. Het bleek immers dat de jezuïeten zo langzamerhand een financiële strop voor de stad waren geworden. Toen het stadsbestuur niet tijdig met de nodige fondsen over de brug kwam, aarzelden de jezuïeten geen moment om bij de aartshertogen hun nood te gaan klagen. In 1608 werd de stadsmagistraat door Albrecht aangeschreven met de waarschuwing dat het jezuïetencollege over te weinig financiële middelen beschikte. De aartshertog verzocht de schepenen de jezuïeten zo veel mogelijk te helpen.⁷⁷ Vermoedelijk heeft de stadsmagistraat hier geen gevolg aan gegeven, want een jaar later richtte Albrecht zich opnieuw tot de Gentse schepenen met het verzoek de jezuïeten van de nodige fondsen te voorzien voor de uitbouw van hun college⁷⁸. In zijn antwoord aan de vorsten betreurde het schepencollege dat zijn gedrag slecht geïnterpreteerd werd, want de stad kon niet meer doen dan ze deed voor de jezuïeten, die al zoveel ontvangen hadden⁷⁹. Aangespoord door de aartshertogen beslisten de schepenen in 1610 om ten voordele van de jezuïeten een belasting te heffen op het graan en de wijn die Gent binnenkwamen. Deze belasting mocht gedurende zes jaar

⁷⁴ Aartshertog Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 30 augustus 1608, ARA, Aud., 1930/3, z.f.; Aartshertog Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 10 september 1609, ARA, Aud., 1930/3, z.f.

⁷⁵ J. BROUWERS, *De Jezuiteten te Gent, 1585-1773 en 1823-heden*, Gent, 1980, pp. 37-39.

⁷⁶ RAG, *Jezuïeten*, 1, z.f.

⁷⁷ Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 30 augustus 1608, ARA, Aud., 1930/3, z.f.

⁷⁸ Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 10 september 1609, ARA, Aud., 1930/3, z.f.

⁷⁹ J. DE BLOCK (red.), *400 jaar jezuïetencollege te Gent*, Brussel, 1992, p. 34.

geïnd worden.⁸⁰ In 1616 werd dit octrooi door de Gentse schepenen voor drie jaar verlengd. Opnieuw waren zij daartoe aangemaand door de aartshertogen die hen gemeld hadden dat de jezuïeten weer met geldgebrek kampten.⁸¹

De wetsvernieuwing in Gent: historiek en procedure

Doordat de aartshertogen het recht hadden om jaarlijks de magistraat in Gent te benoemen, konden zij invloed uitoefenen op de samenstelling van het stadsbestuur. Gent werd vanaf 1301 bestuurd door twee schepenbanken van elk 13 leden: de schepenen van de Keure en de schepenen van Gedele. In 1540 werden door Karel V de voorschriften voor de vernieuwing en de samenstelling van de magistraat in de *Concessio Carolina* vastgelegd.⁸² De twee schepenbanken zouden jaarlijks op 10 mei door de commissarissen van de vorst worden vernieuwd (artikel 1). Om familiale machtsconcentratie tegen te gaan, mochten bloedverwanten (vaders, zonen, broers en neven) niet gelijktijdig in de schepenbanken zetelen (artikel 10). Voorschepenen moesten twee jaar wachten voordat zij opnieuw het ambt van voorschepenen mochten uitoefenen (artikel 11). Het was hun wel toegestaan om het volgende jaar als gewoon schepenen in één van de twee schepenbanken te zetelen. Dit gold ook voor alle andere schepenen. Indien een schepenen tijdens zijn mandaat overleed, moesten zijn collega's in samenspraak met de hoogbaljuw binnen de drie dagen een opvolger aanduiden (artikel 22).⁸³

Binnen het Gentse stadsbestuur bestond er een dubbele hiërarchie: de schepenbank van de Keure stond boven die van Gedele⁸⁴, maar ook binnen elke bank was er een rangorde met als topfunctie het ambt van voorschepenen. Beide schepenbanken werden voorgezeten door de voorschepenen. De voorschepenen

⁸⁰ Oorkonde van 16 november 1610, RAG, Jezuïeten, 29, z.f.

⁸¹ De aartshertogen aan de Gentse stadsmagistraat, 1 oktober 1616, ARA, Aud., 1931/1, z.f.

⁸² De volledige tekst van de *Concessio Carolina* is uitgegeven in: *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas*, 2e série, IV. Brussel, 1907, pp. 181-189.

Enkel tijdens de periode van de Calvinistische republiek (1578-1584) keerde de stad Gent terug naar de politieke toestand van voor 1540. De oude kiesprocedure van de stadsmagistraat was weer van kracht: de schepenen werden niet meer door commissarissen van de vorst aangesteld maar door een college van acht kiesmannen.

⁸³ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*, Gent, 2002, p. 530.

⁸⁴ Dit werd door de *Concessio Carolina* in artikel 2 vastgelegd: "... lesquels seront eschevins du haut bancq, que l' on nomme de la keure, et autre treize personnes de pareille et semblable condition, lesquels seront eschevins du bas bancq, appelé des parchons."

van de Keure presideerde tevens de vergaderingen van de volledige stadsmagistraat, leidde de stadsdelegaties en stelde ze ook veelal zelf samen.⁸⁵

De *Concessio Carolina* bepaalde ook dat tegelijk met de benoeming van 26 nieuwe schepenen jaarlijks drie nieuwe stadsontvangers moesten aangesteld worden (artikel 3). De eerste en belangrijkste was de ontvanger van de trezorie. Hij was de hoofdboekhouder van de stadskas en werd hierin bijgestaan door de ontvanger van de werken en de ontvanger van de issue⁸⁶. Omdat schepenen en stadsontvangers uit dezelfde families gerekruteerd werden, hebben wij ze in ons onderzoek samen behandeld.

Concreet verliep het proces van de benoeming van de schepenen en stadsontvangers als volgt: jaarlijks informeerde de vorst in de loop van april bij een viertal vooraanstaande personen die op de hoogte waren van het reilen en zeilen in de stad, welke Gentenaars geschikt waren om het ambt van schepenen of stadsontvanger uit te oefenen. Allicht moesten de kandidaten over de nodige capaciteiten en bekwaamheid beschikken om aan het bestuur van de stad deel te mogen nemen. Toch werden hun afkomst en hun loyauteit tegenover het centrale gezag minstens even belangrijk geacht. Daarnaast moesten ze ook van een onbesproken katholieke levenswandel getuigen.⁸⁷ Uit deze lijsten van kandidaten werden door de centrale regering 29 geschikte personen geselecteerd. De commissarissen van de wetsvernieuwing, in de regel vertrouwelingen van de vorst, werden op de hoogte gesteld van deze keuze en kregen de opdracht zich naar Gent te begeven. Op 10 mei werden tijdens een ceremonie in het schepenhuis van de Keure de namen van de nieuwe schepenen en stadsontvangers door de commissarissen bekend gemaakt. Deze legden in handen van de hoogbaljuw en in de tegenwoordigheid van de klerk van den bloede de eed af.⁸⁸

Jaarlijkse wetsvernieuwing?

Tijdens de regering van de aartshertogen verliep de wetsvernieuwing in Gent over het algemeen zoals hierboven beschreven. Jaarlijks werden rond half april vier personen aangeschreven met het verzoek een lijst met geschikte kandidaten voor het ambt van Gents schepenen of stadsontvanger naar de aarts-

⁸⁵ J. DECAVELE, "Bestuursinstellingen van de stad Gent (einde 11de eeuw-1795)", in: W. PREVENIER, B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, p. 285.

⁸⁶ De issue was een heffing op alle goed dat (door huwelijk, uitwijking, vererving, ...) uit de rechtsmacht van de schepenen verdween.

⁸⁷ J. DECAVELE, "Bestuursinstellingen van de stad Gent", pp. 284-285.

⁸⁸ M. HEINS, *Gand, sa vie et ses institutions*, I, Gent, 1921, pp. 308-309.

hertogen op te sturen. Het waren steeds mannen die geacht werden het politieke leven in Gent goed te kennen en van nabij te volgen. In de meeste gevallen waren dit de bisschop van Gent, de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, de hoogbaljuw van Gent en de gouverneur van het Spanjaardenkasteel. In 1610, toen de Gentse bisschopsstoel vacant was⁸⁹, stelde het vicariaat een lijst met kandidaten voor de Gentse magistratuur op.⁹⁰

Ook anderen maakten – al dan niet gevraagd – aan de aartshertogen de kandidaten die hun voorkeur genoten kenbaar. In april 1604 reisde Jean Richardot, hoofd-voorzitter van de Geheime Raad, in opdracht van de aartshertogen naar Duinkerken. In Gent, dat op zijn reisroute lag, had hij inlichtingen ingewonnen met betrekking tot de komende wetsvernieuwing. Hij raadde de aartshertogen aan dat: “*en ceste conjuncture ce seroit le service du nostre de continuer les deux premiers des deux bancqs*”⁹¹. Brussel besliste om dat jaar het mandaat van de volledige stadsmagistratuur met een jaar te verlengen.⁹² Vermoedelijk heeft, naast het advies van Richardot, ook de dreigende oorlogssituatie in het noorden van het graafschap meegespeeld in deze beslissing. Het beleg van Oostende was ondertussen al zo'n drie jaar aan de gang en ook elders werden Vlaamse steden bedreigd door het Staatse leger⁹³. In de Gentse schepenlijsten werd het volgende genoteerd: “... *wierd de weth gecontinueert bij brieven van gheel Vlaenderen bij den eertshertoghe hier uut Ghent van den XI meye 1604 om dat den viant lande in Casant om Oostende ontzet mede te doene dat nog belegert was by S. Hoogheyd*”⁹⁴.

Ondanks de bepaling in de *Concessio Carolina* dat de magistratuur jaarlijks vernieuwd moest worden, stellen we vast dat tijdens crisissituaties het mandaat van de beide schepencolleges en de stadsontvangers met een jaar of zelfs langer verlengd werd. Zo bleef de magistratuur die op 10 mei 1600 aangesteld werd, maar liefst drie jaar in functie. De oorlogsomstandigheden hebben hier-

⁸⁹ Pieter Damant stierf op 14 september 1609. Het duurde meer dan een jaar voordat er in Gent een nieuwe bisschop kwam: Karel Maes nam pas op 5 november 1610 bezit van de Gentse zetel.

⁹⁰ Vicaris-generaal Adrianus Vareus aan de audiëncier, 24 april 1610, ARA, Aud., 809/10, z.f.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² De aartshertogen aan de commissarissen van de wetsvernieuwing in Vlaanderen, 6 mei 1604, ARA, Aud., 1881.1, z.f.

⁹³ In een poging Oostende te ontzetten begon Maurits van Nassau eind april 1604 aan een opmars door het noorden van het graafschap Vlaanderen. In de daarop volgende maanden werden Cadzand, Aardenburg, IJzendijke en Sluis door de Staatse troepen veroverd. (R. VERMEIR, “De grens verlegd. Het Zuiden zonder Sluis tijdens de Tachtigjarige Oorlog, 1604-1648”, in: *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 2004, p. 51.)

⁹⁴ SAG, reeks 101, nr. 4, deel 3, z.f.

in een grote rol gespeeld. In 1601 werden de commissarissen van de wetsvernieuwing ervan op de hoogte gebracht dat, gezien de omstandigheden, de aartshertogen genoodzaakt waren de toenmalige stadsmagistraat nog een jaar te laten zetelen.⁹⁵ Ook het jaar nadien werden alle zetelende schepenen opnieuw benoemd.⁹⁶

Ook onder het bewind van Filips II werden de voorschriften van de *Concessio Carolina* niet altijd even strikt nagevolgd bij het vernieuwen van de stadsmagistraat. Naar aanleiding van de wetsvernieuwing van 1599 kaartte Jacob Liebaert, voorzitter van de Raad van Vlaanderen, dit probleem aan bij de nieuwe vorsten. Hij was van mening dat bij de wetsvernieuwing de *Concessio Carolina* strikt moest gerespecteerd worden. Bijgevolg was het uit den boze dat het mandaat van schepenen met een jaar verlengd werd of dat zelfs de gehele magistraat langer dan een jaar aanbleef. Liebaert meende dat er in Gent genoeg geschikte personen waren om de stad te besturen en dat zij allen een kans moesten krijgen om hun kwaliteiten te bewijzen. Daarnaast bracht hij in herinnering dat de *Concessio Carolina* door Karel V ingesteld was met het oog op "*la meillieure police et gouvernement d' icelle ville*". Hij wees de centrale regering ook op haar verantwoordelijkheid door te vermelden dat: "*non seulement chacun des eschevins à son election doit jurer l'observance mais aussy l'enthier corps d' icelle ville au nouvel advenement du prince*".⁹⁷

In 1615 werden de gebruikelijke adviseurs met betrekking tot de wetsvernieuwing in Gent niet aangeschreven. Zij werden wel mondeling geconsulteerd door Filips de Ayala⁹⁸, die op dat moment in Gent verbleef. Hij maakte daarna per brief de kandidaten van de bisschop, de grootbaljuw en de voorzitter van de Raad van Vlaanderen aan de audiëntier over.⁹⁹ In de daarop volgende jaren werden, naast de vier gebruikelijke 'adviseurs', ook anderen aangeschreven om enkele kandidaten naar voren te schuiven voor het ambt van Gents schepenen of stadsontvanger. Het ging hier steeds om leden van één van de centrale regeringsraden. In 1616 en 1617 waren dit de graaf van

⁹⁵ De aartshertogen aan de commissarissen van de wetsvernieuwing in Vlaanderen, 8 mei 1601, ARA, Aud., 809/10, z.f.

⁹⁶ "...wierd de weth gecontinueert bij brieven van de hertogen uyt Nieuwpoort van den 17 april 1602 wezende nog de stad Oostende bij hem belegert" (SAG, reeks 101, nr. 4, deel 3, z.f.)

⁹⁷ Jacob Liebaert aan de audiëntier, 25 april 1599, ARA, Aud., 809/10, z.f.

⁹⁸ Filips de Ayala (1557-1619) was de zoon van een Spaanse lakenkoopman die zich in de eerste helft van de zestiende eeuw in Antwerpen gevestigd had. Van 1586 tot 1594 oefende hij het ambt van pensionaris uit in Antwerpen. Een jaar later werd hij benoemd tot buitengewoon gecommiteerde in de Raad van Financiën. Vanaf 1601 was hij, als super-intendant van Vlaanderen, verantwoordelijk voor de controle van de rekeningen en bedevangsten van de steden. (I. GHYS, "Ayala, Filips de", in: *NBW, XIII*, kol. 58-60.)

⁹⁹ Filips de Ayala aan de audiëntier, 29 april 1615, ARA, Aud., 809/10, z.f.

Estaires¹⁰⁰, kanselier Petrus Peckius¹⁰¹ en Willem Gysperre¹⁰². In 1618 vinden we het advies terug van de baron van Hoboken¹⁰³.

De geschikte schepenen: katholiek, loyaal en “van goeden huize” afkomstig

De briefwisseling rond de jaarlijkse wetsvernieuwing laat ons toe vast te stellen aan welke eisen een kandidaat moest voldoen om kans te maken op een ambt als schepenen of stadsontvanger. De aartshertogen gaven zelf aan welke kwaliteiten een toekomstig lid van de stadsmagistraat moest bezitten: “*gens de bien catholiques et zeleux du service de Dieu et du nostre*”¹⁰⁴. In een tijd waarin het staatsgezag onlosmakelijk verbonden was met het katholieke geloof en de contrareformatie hoogtij vierde, was het niet meer dan logisch dat er van schepenen verwacht werd dat ze aanhangers waren van het katholieke geloof. De bisschop zag er dan ook nauwlettend op toe dat de stadsmagistraat bevolkt werd met trouwe gelovigen. Het spreekt voor zich dat de toekomstige schepenen daarnaast ook moesten getuigen van loyaleit tegenover het Habsburgs vorstelijk gezag. Er speelde echter nog een derde factor mee bij de keuze van de stadsmagistraat: afkomst. De schepenen en stadsontvangers

¹⁰⁰ Nicolas de Montmorency, ridder, graaf van Estaires en baron van Haveskerke, was raadsheer in de Raad van State en voorzitter van de Raad van Financiën. Hij was in 1616 ook commissaris van de wetsvernieuwing in Vlaanderen. (P. BERGMANS, “Montmorency (Nicolas de)”, in: *BN*, *XV*, kol. 198-203.)

¹⁰¹ Petrus Peckius (1562-1625) begon zijn carrière in 1601 in de Grote Raad van Mechelen. In 1607 werd hij naar Parijs gestuurd als ambassadeur van de aartshertogen. Bij zijn terugkeer naar de Nederlanden in 1610 werd hij benoemd tot raadsheer in de Geheime Raad, waarna hij voor de aartshertogen verschillende diplomatieke missies vervulde. In 1614 werd hij aangesteld als adjunct van kanselier Nicolas Damant, die hij opvolgde na diens dood in 1616. (V. BRANTS, “Peck (Pierre)”, in: *BN*, *XVI*, kol. 784-792.)

¹⁰² Willem Gysperre (1543-1622), ridder en jurist, werd na zijn rechtenstudies pensionaris van de stad Mechelen. In 1576 werd hij raadsheer in de Grote Raad van Mechelen, een functie die hij 22 jaar uitoefende. Op 13 oktober 1598 werd hij benoemd tot raadsheer van de Geheime Raad en in 1614 tot raadsheer in de Raad van State. (E. DE BORCHGRAVE, “Gysperre (Guillaume de)”, in: *BN*, *VIII*, kol. 390-391.)

¹⁰³ Conrard Schetz de Grobbendonck (later d’Ursel) (1553-1632) begon zijn carrière bij de Raad van Financiën, eerst als buitengewoon en later als gewoon raadsheer. Van 1605 tot 1609 was hij aartshertogelijk gezant aan het Britse hof van James I. Bij zijn terugkeer werd hij amman van Antwerpen. (J. VANHOUTTE, “‘Van Robins tot très grands nobles’. Carrièreplanning en huwelijksstrategie bij het geslacht Richardot in de Zuidelijke Nederlanden (1540-1701)”, in: G. MARNEF en R. VERMEIR (red.), *Adel en macht. Politiek, cultuur en economie*, Maastricht, 2004, pp. 17-51.)

¹⁰⁴ De audiëntier aan de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, de hoogbaljuw van Gent, de bisschop van Gent en de gouverneur van het Spanjaardenkasteel, 12 april 1600, ARA, Aud., 1877.2, z.f.

werden meestal gekozen uit een beperkt aantal Gentse families waarvan men wist dat ze de vorst toegewijd waren.¹⁰⁵

Dat de familiale situatie van een kandidaat-schepen belangrijk was voor zijn eventuele benoeming, blijkt uit de lijsten met kandidaten voor de stadsmagistraat die jaarlijks naar de aartshertogen opgestuurd werden. In de meeste gevallen werd niet alleen de naam van de kandidaat gegeven, maar ook de redenen waarom hij geschikt zou zijn. Een kandidaat kon aanbevolen worden omwille van zijn eigen eerdere verdiensten, maar vaak werd de kandidaat aangeraden omwille van de loyaliteit die zijn verwanten in het verleden aan de vorst betoond hadden¹⁰⁶.

Aan de hand van drie voorbeelden zullen wij het belang van familierelaties bij de wetsvernieuwing illustreren. De familie Van Havre was een Vlaams adellijk geslacht dat verwant was met de Gentse families Borluut en Van Steeland en dat onder haar leden verschillende personen telde die in dienst van de vorst werkten. Wij vonden in de archieven van de audiëntie het verslag van een onderzoek naar Jan van Havre en zijn familie, dat wellicht op vraag van de centrale regering was gevoerd.¹⁰⁷ In dit document wordt uitgelegd op welke manier Jan van Havre, heer van Walle, Venacker, etc. en zijn verwanten zich verdienstelijk gemaakt hebben tegenover de centrale regering. François van Havre, vader van Jan, was in 1540 door Karel V benoemd tot secretaris van de Gentse schepenbank van de Keure. Nadien oefende hij ook het ambt van griffier van de trezorie en dat van schepen van de Keure uit. In 1555 werd hij aangesteld tot ontvanger-generaal van de domeinen in Vlaanderen, een ambt dat hij 32 jaar lang zou uitoefenen. Tijdens de Opstand toonde hij zich een trouwe aanhanger van Filips II.¹⁰⁸ Toen landvoogd Requesens¹⁰⁹ in 1574 met geldnood te kampen had, kreeg François van Havre de opdracht delen van het vorstelijk domein te verkopen, een taak die hij met succes vervulde.¹¹⁰ De broer van Jan van Havre, Justin, diende 26 jaar lang in het leger als infanteriekapitein. Één van de neven van Jan had de wapens opgenomen en was omgekomen bij het beleg van Oostende. Jans zus Jossine was getrouwd met

¹⁰⁵ J. DECAVELE, "Bestuursinstellingen van de stad Gent", pp. 284-285.

¹⁰⁶ "... qui sont de bonne apparence et dont les parentz ont este employez au service d'icelle ville de sorte que Vostre Alteze ne peult faire que bon choix se servant d'iceulx...". (Bisschop Karel Maes aan de audiëntier, 28 april 1611, ARA, Aud., 809/10, z.f.)

¹⁰⁷ ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹⁰⁸ ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹⁰⁹ Don Luis de Requesens y Zuñiga (1528-1576), Spaans veldheer, aanvaardde na het ontslag van Alva in 1573 het bewind over de Nederlanden.

¹¹⁰ F. GOETHALS, *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du Royaume de Belgique*, Brussel, 1849, pp. 715-716.

Servaa van Steelant, hoogbaljuw van het Land van Waas.¹¹¹ Jan van Havre zelf had ook al bewezen wat hij waard was. Omwille van zijn trouw aan Filips II werd van Havre in 1580 samen met enkele andere Gentse katholieken door de calvinisten gevangengezet. Hij werd echter al snel vrijgelaten dankzij de interventie van enkele Franse edelen uit het gevolg van de hertog van Anjou¹¹². Nadien zetelde van Havre verschillende keren in de schepenbank van de Keure. Hij was zelfs al tweemaal voorschepen van Gedele geweest.¹¹³

Ook de Gentse familie Rym was de centrale regering lang niet onbekend. Herhaaldelijk werden Philibert Rym, zijn oom François Rym en diens zoon Philips aangeduid als geschikte kandidaten voor het ambt van schepen in Gent. Meer dan eens werd hierbij verwezen naar hun verwantschap met "*l'ambassadeur Charles Rym*"¹¹⁴. De carrière van deze Karel Rym (1533-1584) is op zijn minst indrukwekkend te noemen. Na zijn rechtenstudies werd hij advocaat in de Raad van Vlaanderen. Toen de opstand tegen Filips II losbarstte, koos Karel onvoorwaardelijk de zijde van de koning. In 1567 werd hij bevorderd tot raadsheer in de Raad van Luxemburg en vlak daarna werd hij commissaris van de Bloedraad. Twee jaar later kreeg Rym opnieuw promotie: keizer Maximiliaan II benoemde hem tot zijn ambassadeur in Istanboel. Dit betekende het hoogtepunt van zijn carrière. In 1575 keerde hij terug naar de Nederlanden waar hij een benoeming tot raadsheer in de Geheime Raad bemachtigde. In 1581 nam hij ontslag uit de Geheime Raad, onder andere omdat hij het er niet eens mee was dat de opstandelingen definitief de trouw aan Filips II opgaven. Rym was immers altijd trouw gebleven aan de oude religie en de Spaanse koning.¹¹⁵ We mogen ervan uitgaan dat de reputatie van

¹¹¹ Over Servaa van Steelant: R. JANSEN, *Servaa van Steelant, hoofdbaljuw van het land van Waas (1562-1604)*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven), 1974.

¹¹² Frans van Valois, hertog van Anjou (1556-1584), broer van de Franse koning Hendrik III. Nadat, op 26 juli 1581, Filips II door de Staten-Generaal als landsheer werd afgezworen in het *Placcaet van Verlatinghe*, werd de hertog van Anjou, onder impuls van Willem van Oranje, als soeverein binnengehaald. Over de interventie van de hertog van Anjou in de Nederlanden: F. DUQUENNE, *L'entreprise du duc d'Anjou aux Pays-Bas de 1580 à 1584. Les responsabilités d'un échec à partager*, Villeneuve d'Asq, 1998.

¹¹³ Hieruit kunnen wij afleiden dat het document, dat niet gedateerd is, moet geschreven zijn na 1612. Jan van Havre was immers voorschepen van Gedele in 1608 en 1612.

¹¹⁴ Bisschop Pieter Damant aan de audiëncier, 27 april 1604, ARA, Aud., 809/10, z.f.; Willem Coorenhuse aan de audiëncier, 24 april 1607, ARA, Aud., 809/10, z.f.; Marc de Hertoghe aan de audiëncier, 28 april 1618, ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹¹⁵ Over het leven en de carrière van Karel Rym zie: J. CHRISTIAENS, *De Vlaamse staatsman Karel Rym (1533-1584). Raadsheer in de Raad van Luxemburg, commissaris van de Bloedraad, ambassadeur in Istanboel, raadsheer in de Geheime Raad onder Don Juan en Matthias*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 1980.

Karel Rym een grote rol gespeeld heeft in het verloop van de carrière van zijn zoon Philibert (1567-1634). Tussen 1599 en 1621 zetelde de laatste twaalf keer in de Gentse stadsmagistraat. Ook zijn huwelijk met Anna de Hertoghe, dochter van Marc de Hertoghe, voorzitter van de Raad van Vlaanderen¹¹⁶, zou hem goed uitkomen. Vanaf 1605 werd De Hertoghe regelmatig door de aartshertogen ingeschakeld om de belangen van de centrale regering te verdedigen op de samenkomsten van de Staten van Vlaanderen. Na verloop van tijd groeide hij uit tot een vertrouwenspersoon van de aartshertogen.¹¹⁷ Toen De Hertoghe er in april 1621 in slaagde een akkoord te bereiken met de Staten van Vlaanderen omtrent de levering van een bedde van 60 000 gulden per maand, verzocht hij de aartshertogen om een wederdienst. Hij vroeg of het mogelijk was zijn schoonzoon Philibert Rym tijdens de volgende wetsvernieuwing te benoemen tot voorschepen van de Gentse schepenbank van Gedele. De Hertoghe voegde er wel aan toe dat Philibert reeds in de Gentse stadsmagistraat gezeteld had.¹¹⁸ Op 10 mei 1621 werd Philibert niet tot eerste, maar wel tot tweede schepen van Gedele benoemd. Het zou nog duren tot in 1623 vooraleer Philibert Rym het ambt van voorschepen van Gedele mocht uitoefenen. In datzelfde jaar werd hem ook de titel van ridder verleend.¹¹⁹ François Rym, broer van de eerder vermelde Karel Rym, werd in 1559 als advocaat bij de Raad van Vlaanderen aangenomen. Tijdens de Opstand stond François Rym, net als zijn broer Karel, bekend als koningsgezind. Om te ontsnappen aan de Gentse calvinisten, vluchtte hij naar Henegouwen.¹²⁰ Na de reconciliatie van Gent (1584) was François verschillende keren schepen. Tussen 1586 en 1615 zetelde hij 14 maal in de Gentse stadsmagistraat. In 1613 werd hij benoemd tot tweede schepen van de Keure. In datzelfde jaar kreeg ook zijn zoon Philips een plaats in de Gentse stadsmagistraat, als vijfde schepen van Gedele. Dit ging geheel in tegen de bepaling van de *Concessio Carolina* dat vader en zoon niet op hetzelfde moment in de Gentse stadsmagistraat mochten zetelen (artikel 10).

¹¹⁶ In 1595, het jaar waarin zijn dochter huwde, was Marc de Hertoghe raadsheer in de Raad van Vlaanderen. Zijn benoeming tot voorzitter gebeurde pas in 1617. Over Marc de Hertoghe, zie: C. VERHAEGHE, *De benoeming van de voorzitters en raadsheren van de Raad van Vlaanderen (1598-1633)*, Gent (onuitgegeven licentiatsverhandeling UGent), 2000, pp. 64-68.

¹¹⁷ C. VERHAEGHE, *De benoeming van de voorzitters en raadsheren van de Raad van Vlaanderen*, pp. 65-66.

¹¹⁸ Marc de Hertoghe aan de aartshertogen, 14 april 1621, ARA, Aud., 1921/2, z.f.

¹¹⁹ P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel van de 15de tot de 20ste eeuw*, deel 3, Brussel, 1992, p. 406.

¹²⁰ J. CHRISTIAENS, "Rym, Frans", in: *NBW*, X, kol. 552-555.

In 1616 adviseerde kanselier Peckius om Nicolas Triest, heer van Ouwegem, als voorschepen van de Keure te benoemen, omdat hij over de nodige capaciteiten beschikte en "... *qui sera fort agreable a la ville par ce que son pere a cydevant servy ladicte charge tres lovablement*"¹²¹. De vader van Nicolas was Philips Triest, heer van Ouwegem. Hij vervulde van 1584 tot zijn dood in 1601 maar liefst vijftien mandaten in de Gentse stadsmagistraat: twee keer als tweede schepen van de Keure, vier keer als voorschepen van de Keure en negen keer als voorschepen van Gedele.¹²² Tijdens de Blijde Intrede van de aartshertogen in januari 1600 werd hij tot ridder geslagen.¹²³ De familie Triest beschikte ook over de nodige invloed aan het hof van de aartshertogen. Antoon Triest, zoon van bovenstaande Philips en broer van Nicolas, was van 1606 tot 1610 kapelaan en aalmoezenier aan het hof te Brussel en kende de aartshertogen persoonlijk. In 1610 vertrok hij naar Brugge, waar de vorsten hem hadden benoemd tot deken van het Sint-Donaaskapittel. In 1616 werd hij tot bisschop van Brugge gepromoveerd. Vier jaar later werd hij aangesteld als bisschop van Gent.¹²⁴ Zijn broer Karel Triest werd in 1602 benoemd als buitengewoon raadsheer in de Raad van Vlaanderen. In 1610 werd hij gewoon raadsheer van de Raad van Vlaanderen. Tien jaar later verkreeg hij het ambt van luitenant-civiel van de indaginghe te Gent.¹²⁵ Op 3 april 1618 werd aan Karel de ridderslag verleend.¹²⁶ Omdat Jan van Havre in 1616 niet kon zeten als voorschepen van Gedele, waren de commissarissen van de wetsvernieuwing genoodzaakt een ander in zijn plaats te benoemen. De keuze viel op Joos Triest, ridder en heer van Ruddershove.¹²⁷ Zijn enige ervaring in de Gentse stadsmagistraat was in 1613, toen hij vierde schepen van de Keure was. De benoeming van Joos Triest was een tegemoetkoming aan zijn vader, Antheunis Triest, heer van Merelbeke. Deze laatste had tegenover de commissarissen van de wetsvernieuwing zijn ongenoegen geuit over het feit dat het al enkele jaren geleden was dat hij het ambt van voorschepen van Gedele

¹²¹ Kanselier Peckius aan de aartshertogen, 28 april 1616, ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹²² SAG, reeks 101, nr. 4, z.f.

¹²³ Op 30 maart 1617 werd ook Nicolas Triest tot ridder geslagen. Nicolas Triests heerlijkheid Ouwegem (Zingem) werd in 1628 verheven tot baronie. (P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel*, deel 3, p. 652.)

¹²⁴ M. CLOET, "Triest, Antonius", in: *NBW*, XV, kol. 721-732. Over de benoeming van Antoon Triest tot bisschop van Gent, zie supra.

¹²⁵ C. VERHAEGHE, *De benoeming van de voorzitters en raadsheren van de Raad van Vlaanderen*, pp. 105-109.

¹²⁶ P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel*, deel 3, p. 652.

¹²⁷ De aartshertogen verleenden Joos Triest de ridderstitel op 11 januari 1610. (P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel*, deel 3, p. 654.)

had mogen uitoefenen.¹²⁸ Een jaar nadien, in 1617 werd Antheunis Triest voor een laatste keer tot voorschepen van Gedele benoemd. Ook Antheunis werd door de Albrecht en Isabella geridderd tijdens hun Blijde Intrede in Gent. Drie telgen uit de familie Triest waren gedeputeerde in de Staten van Vlaanderen: Antheunis en Nicolas Triest vertegenwoordigen de stad Gent¹²⁹; Antoon Triest was, als deken van het Brugse Sint-Donaaskapittel, afgevaardigde voor de Geestelijkheid.¹³⁰

De proef op de som: kwantitatieve analyse van de samenstelling van de stadsmagistraat

Uit de studie van de briefwisseling met betrekking tot de jaarlijkse wetsvernieuwing in Gent is gebleken dat bij de benoeming van schepenen en stadsontvangers vooral gelet werd op afkomst en verwantschap. Betekent dit dat schepenen en stadsontvangers gekozen werden uit een beperkt aantal families die bijgevolg in Gent de macht in handen hadden? Was er in het begin van de zeventiende eeuw sprake van een oligarchisch bestuur in Gent, of niet? Wij zouden hier de proef op de som willen nemen en door middel van een – weliswaar beperkt – prosopografisch onderzoek een antwoord op deze vragen willen formuleren. In het kader van onze licentiaatsverhandeling – waarop dit artikel gebaseerd is – was een uitgebreid prosopografisch onderzoek niet mogelijk. Wij hebben ons dan ook beperkt tot de politieke carrière van de leden van de Gentse schepenbanken en de stadsontvangers. Onze aandacht is bovendien speciaal gegaan naar de belangrijkste mandatarissen en hun families. Andere elementen zoals bijvoorbeeld sociaal-economische en culturele gegevens werden buiten beschouwing gelaten.

De Gentse schepenbanken waren in het verleden al vaker het onderwerp van historisch onderzoek. Wim Blockmans en Marc Boone bestudeerden de

¹²⁸ Nicolas de Montmorency aan de aartshertogen, 2 mei 1616, ARA, Aud., 809/10, z.f.

Antheunis Triest zetelde tussen 1586 en 1612 zestien keer in de Gentse stadsmagistraat waarvan acht keer als voorschepen van de Keure en 4 keer als voorschepen van Gedele. Tusen 1612 en 1617 werd hij niet tot schepen benoemd. (SAG, reeks 101, nr. 4, z.f.)

¹²⁹ M. VANDEKERCKHOVE, *De samenstelling van de Staten van Vlaanderen*, p. 59 en p. 70.

¹³⁰ *Idem*, p. 40.

samenstelling van stadsmagistraat in de vijftiende eeuw¹³¹. Johan Dambruyne maakte een studie van de Gentse politieke instellingen in de zestiende eeuw.¹³² Een dergelijk onderzoek is voor de zeventiende eeuw niet voor handen.¹³³ Enkel wat het laatste kwart van de zeventiende eeuw betreft, kunnen we beschikken over de licentiaatsverhandeling van Véronique Verbrugge.¹³⁴ Een onderzoek naar de samenstelling van de Gentse stadsmagistraat tijdens de aartshertogelijke periode is hier zeker zinvol. De door ons gebruikte methode is gebaseerd op het onderzoek door Johan Dambruyne. Zijn studie liet ons ook toe de situatie tijdens de regering van de aartshertogen te vergelijken met de periode die eraan vooraf ging.

Een belangrijke bronnenreeks voor dit onderzoek zijn de schepenlijsten voor de periode 1599-1621, opgesteld naar aanleiding van de jaarlijkse vernieuwing van de stadsmagistraat. Omdat reeds uit vroeger onderzoek gebleken is dat de uitgave van deze lijsten onjuistheden bevat, hebben wij deze uitgave eerst vergeleken met een originele schepenlijst¹³⁵. Omdat het moeilijk was uit deze lijsten rechtstreeks conclusies te trekken over bijvoorbeeld familiebanden tussen verschillende schepenen, hebben wij deze gegevens samengebracht in een databestand. In totaal behelst ons databestand van de Gentse stadsmagistraat 182 records. Bij de verwerking van de gegevens werden wij evenwel geconfronteerd met enkele methodologische problemen. Zo was bijvoorbeeld een standaardisatie van voor- en familienamen nodig voor het opsporen van relaties. Bovendien kan men zonder uitgebreid genealogisch onderzoek in een grote stad als Gent niet altijd met zekerheid op basis van een

¹³¹ W.P. BLOCKMANS, "Het wisselingsproces van de Gentse schepenen tijdens de 15de eeuw", in: *HMGOG*, 41 (1987), pp. 75-96; W.P. BLOCKMANS, "Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens een periode van regimewisselingen: het laatste kwart van de vijftiende eeuw", in: *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België*, Brussel, 1976, pp. 92-103; M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een statsvormingsproces*, Brussel, 1990, pp. 33-93.

¹³² J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*, pp. 511-599.

¹³³ Marc Boone signaleert deze lacune in zijn artikel: M. BOONE, "Omzien met bewondering, vooruitblikken met verwachting. De Gentse geschiedenis van middeleeuwen en Ancien Régime", in: *HMGOG*, 47 (1993), p. 35.

¹³⁴ V. VERBRUGGE, *De politieke elite van Gent (1675-1700)*, 2 dl, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2004.

¹³⁵ De uitgave van de Gentse magistraatslijsten in: P.C. VAN DER MEERSCH (uitg.), *Memorieboek der stad Ghendt van 't jaer 1301 tot 1737*, 4 delen, 1852-1861. Er werd reeds gewezen op mogelijke onjuistheden in de uitgave door: W.P. BLOCKMANS, "Het wisselingsproces van de Gentse schepenen tijdens de 15de eeuw", in: *HMGOG*, 41 (1987), p. 75 en J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, p. 518. De originele schepenlijst die wij geconsulteerd hebben, is de volgende: SAG, reeks 101, nr. 4.

LIESBETH DE FRENNE

zelfde achternaam besluiten dat twee of meerdere personen verwant zijn. Toch zijn er op basis van titel of afstamming wel familiebanden vast te stellen. Dit is bijvoorbeeld het geval met de aloude Gentse patriciërsgezachten zoals Borluut, de Gruutere, Rym en Triest.

Tabel 1: Gemiddeld aantal mandaten van schepen en stadsontvanger per mandataris en per familie (1599-1621)

	Individueen	Families
Aantal mandatarissen/families	182	130
Aantal mandaten	667	667
Rekenkundig gemiddelde	3,7	5,1

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

Gedurende de regering van de aartshertogen werden in totaal 667 mandaten van schepen en stadsontvanger verdeeld over 182 personen. Dit betekent dat elke mandataris gemiddeld slechts 3,7 mandaten heeft uitgeoefend. Het gemiddeld aantal mandaten per familie bedroeg 5,1. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met deze uit de periode die eraan voorafging: tijdens de laatste vijftien jaar van de zestiende eeuw zetelde een schepen gemiddeld 3,5 keer in de Gentse schepenbank en bedroeg het gemiddeld aantal mandaten per familie 5,0.¹³⁶

Tabel 2: Verdeling van het aantal mandaten van schepen en stadsontvanger over de verschillende politieke families (1599-1621)

Aantal mandaten per familie	Aantal families	Procentueel aandeel	Aantal mandaten	Procentueel aandeel
1-5	89	68,46 %	227	34,03 %
6-10	24	18,46 %	170	25,49 %
11-20	14	10,77 %	193	28,94 %
21-30	2	1,54 %	45	6,75 %
31-40	1	0,77 %	32	4,80 %
Totaal	130	100,00 %	667	100,00 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

¹³⁶ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, p. 541.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

Tabel 2 toont dat het merendeel van de Gentse families dat in het stadsbestuur vertegenwoordigd was, dat maar heel kort was: 68,46 % van alle families vervulde hoogstens 5 mandaten, 86,92 % vervulde hoogstens 10 mandaten. Hiervan bekleedden 33 families – dat is 25 % – tijdens de aartshertogelijke periode slechts 1 mandaat in de stadsmagistraat. Daar tegenover staat wel dat drie families – dat is iets meer dan 2 procent van het totale aantal – meer dan twintig functies uitoefenden en daardoor beslag legden op meer dan 11 % van alle ambten. De situatie in de laatste 15 jaar van de zestiende eeuw was ook hier min of meer vergelijkbaar.¹³⁷

Tabel 3: De politieke families met het grootste aantal mandaten van schepen en stadsontvanger (1599-1621)

Families	Aantal leden	Totaal aantal mandaten	Procentueel aandeel
Triest	7	32	4,80 %
van Seclyn	4	24	3,60 %
Rym	3	21	3,15 %
de Gruutere	3	17	2,55 %
de Vos	3	17	2,55 %
van Wyckhuus	2	16	2,40 %
de Blasere	4	15	2,25 %
Borluut	3	15	2,25 %
van Havre	3	14	2,10 %
Hellin	2	14	2,10 %
van Laecke	2	14	2,10 %
Vilain	2	13	1,95 %
van der Camere	1	12	1,80 %
Damman	2	12	1,80 %
van der Sare	2	12	1,80 %
de Rodoan	1	11	1,65 %
Zaman	1	11	1,65 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

In tabel 3 hebben we de belangrijkste magistraatsfamilies bij elkaar gebracht. Wat het aantal uitgeoefende ambten betreft, stak de familie Triest, een oude Gentse patriciërsfamilie, met kop en schouders boven de anderen uit. Tijdens de regering van de aartshertogen zetelde 32 keer een telg van dit geslacht in de stadsmagistraat. Dit betekent dat het bijna constant een familielid in het

¹³⁷ *Idem*, p. 543.

LIESBETH DE FRENNE

stadsbestuur had.¹³⁸ Tien keer leverde deze familie zelfs twee schepenen voor dezelfde stadsmagistraat¹³⁹ en één keer, in 1607, zetelden maar liefst vier leden van de familie Triest in de magistraat.¹⁴⁰ De familie van Seclyn, eveneens een oud patriciërsgezicht, kwam met 24 mandaten in de Gentse magistraat op de tweede plaats. Ook deze familie zetelde bijna onafgebroken in het stadsbestuur, net als de familie Rym, die met 21 mandaten een derde plaats innam. De vierde plaats werd gedeeld door de geslachten de Gruutere en de Vos, die elk 17 mandaten hadden. Van de zestien families die tussen 1584 en 1600 het politieke toneel beheersten, maakte de helft tijdens de regering van de aartshertogen nog steeds deel uit van de groep families met het meeste mandaten in de Gentse stadsmagistraat, ook al hebben er zich binnen deze groep wel verschuivingen voorgedaan.¹⁴¹ De familie Triest was ook tijdens de periode 1584-1600 de "absolute koploper" wat het aantal mandaten in de stadsmagistraat betreft. De familie de Gruutere, die gedurende de jaren 1584-1600 de tweede plaats bekleedde, was onder de aartshertogen gezakt naar de vierde plaats. De familie de Vos moest één plaats prijsgeven. De geslachten van Seclyn en Rym, tijdens de regering van de aartshertogen respectievelijk op de tweede en derde plaats, maakten gedurende de periode 1584-1600 reeds deel uit van de Gentse topfamilies, maar hun invloed op de Gentse stadsmagistraat is nog toegenomen.¹⁴²

¹³⁸ Enkel in de jaren 1611, 1614, 1619 en 1621 werd er geen lid van het geslacht Triest tot schepen benoemd.

¹³⁹ In 1599 werd Philips Triest aangesteld als voorschepen van Gedele en zijn neef Antheunis Triest als tweede schepen van de Keure. In 1600 en 1601 zetelde Philips Triest als voorschepen in de schepenbank van de Keure terwijl zijn neef Antheunis voorschepen van Gedele was. In 1606 werd dezelfde Antheunis Triest benoemd tot voorschepen van de Keure, François Triest werd op dat moment aangesteld als zesde schepen van Gedele. In 1608 zetelden Nicolas Triest en François Triest samen in de schepenbank van Gedele. Antheunis Triest en Bussaert Triest werden in 1609 benoemd als schepen van de Keure. Het jaar nadien werden twee leden van de familie Triest als tweede schepen aangesteld: Nicolas in de schepenbank van de Keure, Adriaan in de schepenbank van Gedele. In 1613 zetelde Joos Triest in de schepenbank van de Keure, terwijl Adriaan Triest in de schepenbank van Gedele zetelde. In 1616 leverde de familie Triest beide voorschepenen: Nicolas en Joos. Het jaar nadien werden twee leden van de familie Triest tot schepen van de Keure benoemd: Antheunis tot voorschepen en François tot vierde schepen.

¹⁴⁰ In 1607 zaten vier leden van de familie Triest in de Gentse stadsmagistraat: Antheunis als voorschepen van Gedele, zijn zoon Adriaan als achtste schepen van de Keure, Nicolas Triest als vijfde schepen van de Keure en Bussaert Triest als achtste schepen van Gedele.

¹⁴¹ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, p. 544.

¹⁴² *Ibidem*.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

Tabel 4: De families die de voorschepenen van de Keure en van Gedele leverden (1599-1621)

Familie	Aantal leden	Aantal mandaten van voorschepenen	Procentueel aandeel
Triest	4	16	34,78 %
Hellin	1	7	15,22 %
de Vos	1	5	10,87 %
de Rodoan	1	4	8,70 %
van Havre	1	3	6,52 %
van Seclyn	1	3	6,52 %
de Blasere	2	2	4,35 %
van Steelandt	1	2	4,35 %
Bette	1	1	2,17 %
de Cortewille	1	1	2,17 %
de Gruutere	1	1	2,17 %
van Zillebeke	1	1	2,17 %
Totaal: 12 families	16	46	100,00 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

Aangezien het mandaat van voorschepenen het politiek belangrijkste en meest prestigieuze ambt was, is het interessant te onderzoeken uit welke families zij gekozen werden. Tabel 4 toont ons dat het ambt van voorschepenen binnen een beperkt aantal families bleef. Twaalf vooraanstaande Gentse geslachten verdeelden de 46 mandaten onder elkaar. Aan de familie Triest werden veruit de meeste mandaten verleend. Zij leverde meer dan een derde van alle voorschepenen die tijdens het bewind van de aartshertogen benoemd werden. In 1600, 1601 en 1616 waren zelfs beide voorschepenen afkomstig uit het geslacht Triest. De familie heeft in deze periode dan ook een aanzienlijke invloed uitgeoefend op het bestuur van de stad Gent. Op ruime afstand nam de familie Hellin, met zeven voorschepenen de tweede plaats in, gevolgd door de familie de Vos met vijf mandaten. Ook tijdens de periode 1584-1600 kon de familie Triest het meeste mandaten van voorschepenen in de wacht slepen: iets minder dan de helft van het totale aantal. Een kwart van de voorschepenen die tussen 1584 en 1600 benoemd werden, werd geleverd door de familie de Blasere. Dit geslacht mocht ook tijdens de regering van de aartshertogen enkele keren als voorschepenen zetelen, zij het minder dan voordien. Ook de familie Bette leverde in de eerste twee decennia van de zeventiende eeuw opvallend minder schepenen dan in de periode die eraan voorafging.¹⁴³

¹⁴³ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, pp. 804-807.

LIESBETH DE FRENNE

Tabel 5: De voorschepenen (1599-1621)

Mandataris	Voorschepen van de Keure	Voorschepen van Gedele	Aantal mandaten	Percentage
Antheunis Triest	1603-1604 1604-1605 1606-1607 1609-1610 1612-1613 1617-1618	1600-1601 1601-1602 1602-1603 1607-1608	10	21,74 %
Robert Hellin	1605-1606 1607-1608 1610-1611 1613-1614	1603-1604 1604-1605 1606-1607	7	15,22 %
Jan de Vos		1605-1606 1611-1612 1613-1614 1617-1618 1621-1622	5	10,87 %
Jan Baptiste de Rodoan	1608-1609 1611-1612 1614-1615	1620-1621	4	8,70 %
Jan van Havre	1619-1620	1608-1609 1612-1613	3	6,52 %
Philips van Seclyn	1615-1616 1621-1622	1609-1610	3	6,52 %
Philips Triest	1600-1601 1601-1602	1599-1600	3	6,52 %
Philips van Steelandt	1618-1619	1610-1611	2	4,35 %
Nicolas Triest	1616-1617 1620-1621		2	4,35 %
Jean Bette	1599-1600		1	2,17 %
Guillaume de Blasere		1618-1619	1	2,17 %
Loys II de Blasere ¹⁴⁴		1619-1620	1	2,17 %
Gyselbrecht de Cortewille	1602-1603		1	2,17 %
Charles de Gruutere		1615-1616	1	2,17 %
Joos Triest		1616-1617	1	2,17 %
Jacques van Zillebeke		1614-1615	1	2,17 %
16 personen	23	23	46	100,00 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

¹⁴⁴ Omdat er tijdens de regering van de aartshertogen twee personen met de naam "Loys de Blasere" schepen waren in Gent, werden ze genummerd. Het ging hier om vader Loys I en zoon Loys II.

In tabel 5 zijn alle voorschepenen die door de aartshertogen benoemd werden, opgenomen. Antheunis Triest spant hier de kroon. Tijdens de regering van de aartshertogen is hij maar liefst tien maal voorschepen geweest. Robert Hellin zetelde zeven keer als voorschepen en Jan de Vos bekleedde vijfmaal het hoge ambt. Het ambt van voorschepen werd zelfs meerdere jaren na elkaar door dezelfde persoon uitgeoefend. De *Concessio Carolina* is hier nochtans zeer duidelijk over: "*Que les premiers eschevins, apres avoir deservy leur année, ne pourront estre remis et choisis audit estat de premier eschevin que ne soyent deux ans apres revoluz, mais eux et aussi les autres eschevins pourront derechef estre remis en ladite loy en autre lieu que de premier eschevin*" (artikel 11). Van bij de aanvang van de regering van de aartshertogen werd met deze termijn weinig tot geen rekening gehouden bij de wetsvernieuwing. Zo was Antheunis Triest van 1600 tot 1605 onafgebroken voorschepen, eerst driemaal van de schepenbank van de Keure, dan tweemaal van de schepenbank van Gedele. Ook van 1606 tot 1608 was hij tweemaal voorschepen. Hetzelfde scenario zien we bij Robert Hellin: tussen 1603 en 1608 was hij permanent voorschepen, twee keer van de Keure en twee keer van Gedele. Vanaf 1608 werd de door de *Concessio Carolina* opgelegde termijn van twee jaar vóór een voorschepen opnieuw dat ambt mocht uitoefenen, meer gerespecteerd. Er kwam dan ook meer wisseling in het ambt van voorschepen. Waar tussen 1599 en 1608 zes personen (uit vijf verschillende families¹⁴⁵) de 18 voorschepenambten voor hun rekening namen, werden tussen 1608 en 1621 de overige 28 ambten door twaalf personen (uit negen verschillende families¹⁴⁶) uitgeoefend. We kunnen dus spreken van een grotere wisseling bij het ambt van voorschepen na 1608.

Oligarchisch bestuur?

Doordat de aartshertogen het recht hadden om jaarlijks de magistratuur in Gent aan te stellen, konden zij invloed uitoefenen op het bestuur van de stad. Bij de benoeming van schepenen blijkt vooral de afkomst van de kandidaten een belangrijke rol gespeeld te hebben. De politiek belangrijkste plaatsen in de Gentse stadsmagistratuur werden toevertrouwd aan een beperkt aantal families waarvan men wist dat zij de aartshertogen toegewijd waren. Vooral bij de aanvang van hun regering werden dikwijls dezelfde personen als voorschepen benoemd. Het ging hier vaak om personen die ook voordien de leiding over het Gentse stadsbestuur in handen hadden. Dit kan verklaard worden door de onzekere positie waarin Albrecht en Isabella aanvankelijk verkeerden. Als nieuwe vorsten moesten zij zich handhaven in een gebied dat in staat van oor-

¹⁴⁵ De families Bette, de Cortewille, van Havre, Hellin en Triest.

¹⁴⁶ De families de Blasere, de Gruutere, van Havre, Hellin, de Rodoan, van Steelandt, Triest, de Vos en van Zillebeke.

log verkeerde. Zij hadden daarbij de steun van de heersende lokale elites broodnodig en lieten hen daarom de leiding over het stadsbestuur in grote mate behouden. Bovendien had de stad Gent een stem in de Staten van Vlaanderen, de grootste geldschieter van de vorsten. Recent onderzoek heeft aangetoond dat het vaak de voorschepenen van de Keure waren die door Gent naar de Deputatie afgevaardigd werden en bijgevolg een grote invloed konden uitoefenen op de besluitvorming van de Staten van Vlaanderen.¹⁴⁷ Gezien het nijpend geldtekort waarmee de centrale regering in tijden van oorlog te kampen had, konden de aartshertogen het zich niet permitteren de politieke elites van Gent tegen zich in het harnas te jagen. Met de bedoeling zich te verzekeren van de loyauteit van de belangrijkste politieke families, werden tijdens de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in Gent enkele leden van de Gentse stadsmagistraat geridderd: Jean Bette, Philips Triest, Antheunis Triest en Ghysbrecht de Cortewille.¹⁴⁸ Zij zullen tijdens de regering van de aartshertogen nog meermaals op de zetel van de voorschepenen mogen plaatsnemen. Dankzij het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) kwam er een einde aan de oorlogstoestand en keerde de rust in de Nederlanden terug. We stellen vast dat de leiding over het Gentse stadsbestuur dan in handen gegeven werd van een iets groter aantal families; hun aantal was evenwel nog steeds beperkt. De verschillende mandatarissen wisselden elkaar ook vaker af, zodat er iets meer variatie in de samenstelling van de stadsmagistraat kwam. De voorschepenen werden nog steeds gerekruteerd uit de families waarvan bekend was dat het trouwe aanhangers waren van de vorst. Tevens kan vastgesteld worden dat de belangrijkste Gentse politieke families verwanten hadden die in andere instellingen op gewestelijk en centraal niveau zetelden, of een kerkelijk ambt bekleedden. Dat het Gentse stadsbestuur tijdens de aartshertogelijk periode niet oligarchisch mag genoemd worden, wordt aangetoond door de redelijk hoge mobiliteitsgraad bij de Gentse politieke families. Ruim 68 % van deze families vervulde hoogstens 5 mandaten. Deze snelle rotatie sloot echter niet uit dat bepaalde bestuursfamilies opvallend meer mandaten binnen de Gentse schepenenbank in de wacht konden slepen. Zo zetelden tijdens het bewind van de aartshertogen 3 families meer dan 20 keer in de stadsmagistraat en konden samen meer dan 10 % van de ambten uitoefenen. Het ging echter wel om een beperkte groep: ruim 2 % van de Gentse politieke families uit die periode. Opvallend is wel dat de machtsconcentratie bij de topfuncties iets groter was dan aan de basis. Slechts een beperkt aantal families slaagde erin om één of meerdere voorschepenenambten te bemachtigen. Hier springt de familie Triest in het oog: zij nam bijna de helft van deze gegeerde functie voor haar rekening. Het moet dan ook niet gezegd dat deze familie tijdens de regering van de aartshertogen opvallend veel invloed in de stadsmagistraat heeft gehad.

¹⁴⁷ M. VANDEKERCKHOVE, *De samenstelling*, p. 79.

¹⁴⁸ ARA, Aud., 1191/22, z.f.

Herstel van het vorstelijk gezag

Bij de aanvang van hun regeerperiode pakten de aartshertogen uit met een multimediaal offensief om de Gentse bevolking in het algemeen en de Gentse politieke en religieuze elite in het bijzonder voor zich te winnen: een Blijde Intrede, bezoeken aan religieuze instellingen, het bijwonen van een gaaischieting, adelsverheffingen, de wetsvernieuwing en benoemingen van bisschoppen en abten. Gent was hierin niet uniek, ook in andere steden pasten de aartshertogen dezelfde technieken toe. Zo vertoonden de Blijde Intredes in Antwerpen, Leuven en Rijsel opvallend veel gelijkenissen met de Intrede in Gent.¹⁴⁹ Hoewel iedere stad eigen accenten legde, kwamen in de “tableaux vivants”, schilderijen en triomfbogen steeds dezelfde thema’s terug: de onbetwiste soevereiniteit van de aartshertogen die gefundeerd was op dynastieke afstamming¹⁵⁰, het verzoek om vrede en welvaart en de bescherming door de vorsten tegen ketters. De Blijde Intrede was de ideale gelegenheid om de banden met de plaatselijk politieke en religieuze elites aan te halen. In elke stad gingen de aartshertogen ook over tot het verheffen in de adelstand van enkele vooraanstaande personen.¹⁵¹

De vraag moet ook gesteld worden of de door ons gedane vaststellingen over de restauratiepolitiek van de aartshertogen vergeleken kunnen worden met andere maatschappelijke situaties. Zo kunnen we bijvoorbeeld de vergelijking maken met andere regimewisselingen. Een interessante casus is de verovering van het westen van het toenmalige graafschap Vlaanderen door Lodewijk XIV midden de 17de eeuw, bestudeerd door A. Lottin¹⁵². Hoewel de regimewisseling van de Spaanse koning naar de aartshertogen in 1598 minder ingrijpend was dan de overgang van Spaans naar Frans bestuur, zien we toch gelijkenissen in het beleid wat betreft vestiging van het staatsgezag door het nieuwe regime. Frankrijk, met zijn absolute monarchie en zijn sterk gecentraliseerd bestuur, werd in Vlaanderen geconfronteerd met het stedelijk en gewestelijk

¹⁴⁹ De Blijde Intrede van de aartshertogen in Leuven en Antwerpen wordt besproken in: L. VAN DEN BROECK, *Het beeld van de vorst in de Zuidelijke Nederlanden bij de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in Leuven en Antwerpen*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven), 1987. De Blijde Intrede in Rijsel wordt kort behandeld in: T.H. GOETHALS, *Rijsel en de aartshertogen*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2006.

¹⁵⁰ M. THØFNER, “Domina & Princeps proprietaria. The ideal of sovereignty in the Joyous entries of the Archduke Albert and the Infanta Isabella”, in: W. THOMAS, L. DUERLOO (ed.), *Albert & Isabella (1598-1621). Essays*, Leuven, 1998, pp. 55-66.

¹⁵¹ Opvallend is het feit dat het hier telkens om vier personen gaat, zowel in Antwerpen, Gent, Leuven als Rijsel.

¹⁵² A. LOTTIN, “Louis XIV and Flanders”, in: M. GREENGRASS (ed.), *Conquest and coalescence. The shaping of the state in Early Modern Europe*, Londen, 1991, pp. 84-93.

particularisme van de plaatselijke bevolking. De stedelijke overheden waren er almachtig en hadden op lokaal en provinciaal vlak een groot deel van de macht in handen. De stadbesturen hadden bovendien een "rotatiesysteem" ontwikkeld waardoor ze de macht binnen een beperkt aantal families kon houden. De Franse koning en zijn raadgevers zagen al snel in dat het geen zin had een systeem te vernietigen dat hen verzekerde van de medewerking en de steun van lokale politieke elites.¹⁵³ Het feitelijk incorporeren van de nieuwe provincie in de Franse centrale administratie was dus geen plotse ommekeer, maar een proces dat decennia in beslag zou nemen. Aanvankelijk werden de plaatselijke structuren dus in stand gehouden en gerespecteerd. Bij de capitulatie van Rijsel reisde de Franse koning zelfs persoonlijk naar de stad af om er trouw te zweren aan de aloude privileges van de plaatselijke bevolking, alvorens de magistraat trouw zwoer aan hem.¹⁵⁴ Daarnaast startte Lodewijk XIV een waar charmeoffensief. Hij zette werkelijk alle middelen in om zijn populariteit te vergroten en voerde een actieve "aanwezigheidspolitiek" in Vlaanderen. Verschillende keren reisde de Franse koning af naar de nieuw veroverde gebieden voor officiële bezoeken aan de steden. Zo bezocht hij Rijsel, de hoofdstad, maar liefst zes keer.¹⁵⁵ Deze bezoeken gingen gepaard met veel machtsvertoon en spektakel en waren er duidelijk op gericht het volk te imponeren en het respect voor de Franse koning te vergroten.

Bestuurlijke continuïteit in de veroverde gebieden en een uitgekiende imagebuilding lieten Lodewijk XIV toe zijn gezag te vestigen in de door hem veroverde gebieden. Meer dan een halve eeuw voordien was dit ook voor Albrecht en Isabella een uitstekende politiek om het staatsgezag in de Zuidelijke Nederlanden te herstellen. Zij voegden er echter nog een belangrijke dimensie aan toe: religie. De samenwerking tussen Kerk en staat in die periode bleek voor beide partijen gunstig. De Kerk gaf het staatsgezag de nodige legitimering en stimuleerde daardoor de gezagsgetrouwheid van de onderdanen, terwijl de staat een juridisch kader creëerde waarbinnen de Kerk haar apostolische taak kon vervullen en de Kerk voorzag van financiële steun. De casus Gent, die wij in deze bijdrage uitgewerkt hebben, illustreert dit. Door de combinatie van steun aan de katholieke Kerk, een weloverwogen benoemingspolitiek in religieuze en wereldlijke instellingen en een uitgekiende imagebuilding konden Albrecht en Isabella zich verzoenen met de onderdanen en de vorstelijke autoriteit in de stad Gent herstellen.

¹⁵³ Ph. GUIGNET, *Le pouvoir dans la ville au XVIIIe siècle. Pratiques politiques, notabilité et éthique sociale de part et d' autre de la frontière franco-belge*, Parijs, 1990, pp. 97-98.

¹⁵⁴ *Idem*, p. 97.

¹⁵⁵ A. LOTTIN, "Louis XIV and Flanders", p. 87.

HET HUIS DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT IN GENT

Jelle Moens

*“En wij zouden hier te Gent onze schouders minachtend ophalen voor een zoo goed bewaarden romaanschen gevel als den Spijker in den Hooiaard, in een stad die bogen kan op een Gravensteen en een Sint-Baafsabdij?”*¹

Inleiding

Als eindverhandeling binnen de opleiding master in de Monumenten- en Landschapszorg (Hoger Instituut voor Architectuurwetenschappen Henry van de Velde, Antwerpen) schreef ik een bouwhistorische studie over het graan-stapelhuis de Spijker in Gent. Het pand behoort tot het selecte gezelschap van middeleeuwse stenen stadshuizen, de zogenaamde *Stenen*, die door de diensten Stadsarcheologie en Monumentenzorg van de Stad Gent de afgelopen decennia veelvuldig onder de aandacht werden gebracht. De Spijker aan de Pensmarkt (afd. 3, sectie C, percelen 15d, 17b, 18b, 19 en 22a) werd echter nog niet ten gronde onderzocht maar schrijft reeds eeuwen zijn hoofdstuk in de stadsgeschiedenis neer² (afb.1).

De ligging nabij de middeleeuwse Leihaven

De oorsprong van de middeleeuwse stad Gent is terug te voeren op een gebied van ruim zeven hectare dat gelegen was binnen een omwalling die aansloot op de Schelde³. Deze vroegste handelsplaats kon zich door zijn ligging aan de verbreding of vroegere bocht van de Schelde beroepen op een haven die bekend staat als *portus Ganda*. De havenactiviteiten zorgden naast een economische stimulans ook voor een demografische groei, wat resulteerde in het

¹ Artikel uit het *Volksbelang* (6 april 1904), IN: UGent, *Fonds Vliegende Bladen*, III S 29, Spijker Hooiaard.

² Zie M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent, periode 1000-1300: de kelders*, Brussel, 1991, p. 113 en K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht: de Graslei en de Koornlei te Gent van de Middeleeuwen tot vandaag*, Gent, 1976, p. 32.

³ M.C. LALEMAN, De eerste middeleeuwse stad, IN: *De Gentse portus aan de Reep: een historische verkenning*, (Uitgave Provincie Oost-Vlaanderen), Gent, 2004, p. 8-11.

overschrijden van de eerste omwalling in de loop van de tiende eeuw⁴. De handelsnederzetting strekte zich voortaan uit in westelijke richting tot aan en over de Leie, en besloeg een areaal van tachtig hectare, dat omstreeks 1100 werd besloten door een grachtengordel.

In de dertiende eeuw ontplooidde zich een binnenhaven aan de Leie (*Tusschen Brugghen*) waar de graanhandel tot volle bloei kwam. De havenactiviteiten weerspiegelden zich in de directe omgeving waar gildenhuisen, herbergen en handelshuisen werden ingericht. Vlak bij verwierf een open plein naam als Korenmarkt. In het tolhuisje controleerden de stapelheren of het privilege van de graanstapel correct werd nageleefd. Dit voorrecht leidde tot het inrichten van geschikte bergplaatsen waar het graan gedurende een welbepaalde periode kon worden bewaard. Een dergelijke berging waar het graan lag opgesteld was de Spijker aan de Hooiaard.

Pensmarkt of Hooiaard?

Tot in de negentiende eeuw werd de Spijker gesitueerd aan de Hooiaard. De vroegste vermelding van deze 'brede straat' gaat terug tot 1297-1300, al zal deze locatie reeds eerder bestaan hebben. In het toponiem Hooiaard duidt het suffix '-aard' op aanlegplaats. De plaats kan dus letterlijk geïnterpreteerd worden als een aanlegplaats voor schepen op de Leie, waar het hooi werd gelost dat daar op de markt werd gebracht.

Rond het midden van de negentiende eeuw vond het toponiem 'Pensmarkt' ingang, waarmee de verbindingsstraat tussen de Hooiaard en de Groentenmarkt en de verbindingsas tussen de Graslei en de Groentenmarkt thans wordt benoemd. De straatnaam verwijst naar de eertijds bloeiende handel in 'pens'. De beenhouwers gebruikten daartoe slachtafval als koemaag en koelongen die werden gekapt, gekookt en nadien in schoteltjes gegoten om te stollen⁵. Pens was, gezien de dure vleesprijzen, typische armemensenkost. Na de Tweede Wereldoorlog, ten gevolge van de opkomst van de bereide vleeswaren en de verhoging van de welstand, verdween de pens uit vele slagerijen.

⁴ M.C. LALEMAN, 2004., p. 8-11.

⁵ K. HAERENS, *Straatnamen van het Oude Gent*, Gent, 1981, p. 89.

Het Groot Vleeshuis en de penshuisjes

De handel in pens wijst indirect op de nabijheid van het vleeshuis, gelegen ten noorden van de Spijker⁶. De bouw van het huidige Groot Vleeshuis startte in 1407, toen de schepenen van de Keure instemden met de vraag van de vleeshouwers om een nieuw, voldoende groot pand op te trekken waarin naast een verkoopszaal ook een vergaderruimte en een eventuele kapel konden ondergebracht worden. De stedelijke opperbouwmeester Gillis de Sutter zorgde er op verzoek van de gildenlieden voor dat de vleesverkoop ongehinderd kon voortgaan door de oude, verwaarloosde vleeshalle geleidelijk aan af te breken en herop te bouwen. Het statige Groot Vleeshuis, met gevels in Lediaanse kalkzandsteen, werd opgeleverd in 1419. De nieuwbouw had als direct gevolg voor de Spijker dat de noordgevel niet langer vrij stond. Alle muuropeningen werden gedicht, een ingreep waarvan de sporen nog steeds duidelijk merkbaar zijn.

In 1543 werden tegen de zuidoostgevel van het Groot Vleeshuis zestien penshuisjes aangebouwd. In deze winkeltjes werden afvalproducten zoals ingewanden, darmvet en andere resten van slachtvee aan de man gebracht die binnen niet mochten verkocht worden. In 1785 werden er plannen gemaakt om de vervallen penshuisjes af te breken en te vervangen door zestien nieuwe huisjes in Lodewijk XVI-stijl, naar een ontwerp van J. d'Huyvetter, directeur van de Gentse Academie voor Schone Kunsten⁷. Dit sierlijke ontwerp werd echter nooit uitgevoerd. De teloorgang van de bouwvallige vleeshalle en de verhuis van de vleeshouwers naar de vismijn aan het Sint-Veerleplein in de loop van de negentiende eeuw, droegen bij tot het complete verval van de penshuisjes. Hun sloop in 1884 leek onafwendbaar gezien hun erbarmelijke toestand. In het vooruitzicht van de Wereldtentoonstelling van 1913 werd besloten het Groot Vleeshuis, penshuisjes inbegrepen, te restaureren en te reconstrueren naar hun toestand van voor 1744. De architect die zich tussen 1912 en 1914 over dit project ontfermde was Ernest Van Hamme, die in 1904 en 1911 ook de Spijker had gerestaureerd.⁸

⁶ Het 'Groot' Vleeshuis onderscheidt zich van het 'Klein' Vleeshuis dat zich achtereenvolgens bevond op de hoek van de Brabantdam en de Sint-Jansvest, op de hoek van de Vogelmarkt en de Kortedagsteeg en in de voormalige Wolweverskapel, eveneens in de Kortedagsteeg. UIT: Van alle markten thuis! Het Groot Vleeshuis en de Pensenmarkt, IN: *Ghendtsche Tydinghen*, 1989, 5, p. 266.

⁷ R. DE HERDT, De bouwgeschiedenis van een overdekte markt: het Groot Vleeshuis te Gent, IN: J. VAN DE WIELE, (e. a.), *De markt. Economisch forum en kloppend hart van agrarische, stedelijke en industriële maatschappijen*, Gent, 1988, p. 89.

⁸ R. DE HERDT, *De bouwgeschiedenis van het Groot Vleeshuis*, Gent, s. d. [Uitgave van de Gentse Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel], Van alle markten thuis! Het Groot Vleeshuis en de Pensenmarkt, IN: *Ghendtsche Tydinghen*, 1989, 5, pp. 266-271.

Het bijgebouwtje naast de Spijker

Aan de noordgevel van de Spijker staat een bijgebouwtje ter hoogte van de poort van het Groot Vleeshuis. Een omschrijving uit 1655 leert dat het gaat om *t cleen huysen daeranne ghemaect, wesende eene braderie, soo 't selve geghenwordich wort ghebruyct bij dhoirs van Adriaen Steemaere*⁹. De term *braderie* moet hier geïnterpreteerd worden als een verkoopsstalletje waar gebraden vlees werd verkocht¹⁰. De verwijzing naar het *cleen huysen* komt regelmatig terug. Zo ook in de stadsrekening van 1732 waarbij de erfgenamen van Jan van de Kerchove 2 schellingen 6 groten betalen voor *dhuere van een plaetse ande endeldeure van het groot vleeschuys ghenampt den Spycckere, daer oppe ghestaen heeft een hauten huysen ter conditie als bij een pachtynghe*¹¹. In 1744 richtte Joanne Lantheere, toenmalig herbergierster van 'Het Goude Mandeken', een brief aan de schepenen van de Keure met de vraag dat zij *den aftreck ten straeten comende tot aende eerste deure van tselve vleeschhuys tgone als ruine menacerende*¹², *is moeten afgebroken worden, geerne souden laeten herbouwen ten hoogde van eene stagie, ende ten grootte ghelyck als tselve is gheweest*¹³. De toestemming werd haar verleend, mits ze zich aan de gestelde voorwaarden hield. Enkele decennia later, in 1770, richtte de nieuwe eigenaar, Pieter Geeraerts, zich ook tot dezelfde schepenen. Hij had graag *het hauten huysen ofte logie afgebroken* gezien en wou het *laeten veranderen ende derigeren in steen volghens de annexe modelle*¹⁴ (afb. 2). De ontwerptekening toont de voorgevel van een huisje met één bouwlaag. Het bouwwerk zou opgetrokken worden in baksteen en een leien dak dragen. De deur met bovenlicht en het venster vormen een eenheid door het gebruik van een geriemde omlijsting. Een plattegrond toont dat rechtover de deuropening een haard voorzien was en dat in de linkse zijmuur nog een vensteropening zat. Het is niet bekend of dit plan werd gerealiseerd maar enkele decennia later behoorde het *vaute caemerken* bij de herberg 'Het Goude Mandeken', zoals mag blijken uit de boedelstaat van Joannes Franciscus Geeraerts¹⁵.

⁹ RAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuis (Cijnsboeken van gronden te Gent)*, nr. 184, f. 459r.

¹⁰ E. VERWIJS, J. VERDAM, *Middelnederlandsch woordenboek*, deel 1, p. 1412.

¹¹ SAG., Oud Archief, *Reeks 400 (Stadsrekeningen)*, nr. 299, Register 1732-1733, f. 23r.

¹² *Aftreck*= een bezitting die aan iemand toebehoort of aan iets verbonden is, UIT: E. VERWIJS, J. VERDAM, *Middelnederlandsch woordenboek*, deel 1, p. 286.

¹³ SAG., Oud Archief, *Reeks 535 (Huizen- Bouwaanvragen en veranderingswerken)*, nr. 231 (1) Pensmarkt.

¹⁴ SAG., Oud Archief, *Reeks 535 (Huizen- Bouwaanvragen en veranderingswerken)*, nr. 103 (7) Hooiaard.

¹⁵ SAG., Oud Archief, *Reeks 330 (Nieuwe register staeten van goeden)*, nr. 303, Register 3 september tot 29 december 1792.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

Op een foto die dateert van 1898 is te zien dat het huisje een blinde zijgevel heeft die, net zoals de voorgevel van de Spijker, bepleisterd is¹⁶ (afb. 3). Vermoedelijk vormde de restauratie van het Groot Vleeshuis in 1897 de aanleiding om het gebouwtje kort nadien van zijn pleisterlaag te ontdoen. Het bakstenen gebouwtje onderging een historiserende restauratie waarbij in de voorgevel twee kruisvensters kwamen te zitten. In de bovenlichten werden dievenstaven geplaatst, de benedenlichten werden afgesloten met luiken die waren opgehangen aan accoladevormige hengsels. Voor de monelen en lintelen werd een witte kalkzandsteen gebruikt. Onderaan de voorgevel werd een spaarboog ingemetseld om de fundering te beperken.

De Spijker en het stapelrecht

De benaming 'spijker' is afgeleid van het Latijnse *spicarium* wat zoveel betekent als een plaats waar *spicare* (aren) worden opgeborgen¹⁷. Deze connotatie is nog steeds merkbaar in het Duitse woord *Speicher* waarmee een pakhuis of magazijn in de betekenis van een (graan- of koren-) schuur wordt bedoeld. Het zelfstandig naamwoord 'spijker' is naar geslacht zowel mannelijk als onzijdig. Naar analogie met het bronnenmateriaal werd evenwel gekozen te schrijven over de Spijker.

Het gegeerde privilege van het stapelrecht lag aan de basis van het succesverhaal dat de graanhandel in de Gentse stadsgeschiedenis zou neerschrijven. Alle handelswaren uit het zuiden die bestemd waren voor het graafschap Vlaanderen of voor het hertogdom Brabant werden aangevoerd langs de Schelde of de Leie. Reeds op het einde van de twaalfde eeuw nam de aanvoer van Artesisch graan een hoge vlucht¹⁸, maar pas in de loop van de veertiende eeuw werden geleidelijk aan reglementen voor de graanmarkt en de stapel in een vaste vorm gegoten¹⁹. Wanneer het voorrecht ontstaan is, is niet bekend. Het privilege van het stapelrecht hield in dat alle schepen, beladen met graan, die Gent doorkruisten op weg naar hun bestemming of Gent zelf als eindpunt hadden, verplicht werden een welbepaalde hoeveelheid van hun vracht af te staan en te laten stapelen²⁰. In Gent gold het privilege enkel op de harde graansoorten, zoals tarwe en rogge.

¹⁶ SAG., *Reeks SCMS (Foto's)*, doos 165, Hooiaard, nr. 2395.

¹⁷ E. VERWIJS, J. VERDAM, *Middelnederlandsch woordenboek*, deel 7, p. 1730.

¹⁸ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent ...*, p. 224.

¹⁹ J. DECAVELE, R. DE HERDT, N. DECORTE, *Gent op de wateren en naar de zee*, p. 116.

²⁰ K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht ...*, p. 30.

Bij aankomst in de Leiehaven moest een met graan beladen schip verplicht aanmeren aan de huidige Graslei. Onmiddellijk werd melding gemaakt van de hoeveelheid aangevoerd graan en werd de naam van de koopman geregistreerd. Vervolgens kreeg de schipper de toestemming om een kwart van de lading, gemeten door de korenmeters, te laten lossen door de vrije pijnders die het stapelden *tusschen brugghen ende nievers elders*²¹. Deze nadrukkelijke beperking moet gezien worden als een beklemtoning van de nauwe relatie die de binnenhaven onderhield met de graanstapel. Het is echter bekend dat de inrichting van de stapelplaatsen niet beperkt bleef tot de beide Leie-oeveren. Eenmaal een vierde deel van de scheepsloading was afgemeten en gelost, mocht de schipper doorvaren of zijn resterende vracht in de stad verkopen. Langer halt houden in de haven was uit den boze: binnen de drie dagen na het lossen moesten de schepen de Leiehaven verlaten²².

De ambtenaren die bevoegd waren voor de correcte afhandeling van de transactie stonden bekend als de stapelheren of stapelhouders. Zij controleerden de werkzaamheden van de korenmeters en hielden nauwgezet de administratie bij in de zogenaamde stapelboeken om zo een overzicht te krijgen van de hoeveelheid gestapeld graan. Dat graan of onvrij koren bleef acht tot veertien dagen liggen op één van de talrijke zolders. Na het verlopen van deze periode werd het graan gelost en eerst, gedurende acht dagen, te koop aangeboden aan de handelaars van de stad. Nadien kregen de andere inwoners de kans om het vrijgeven graan op de Korenmarkt aan te kopen.

De pijnders, die de talloze zakken uitdroegen, hadden het geluk niet al te ver te moeten lopen. De bergplaatsen lagen om praktische redenen alle in de nabijheid van de haven en de Korenmarkt. Bepaalde huisnamen zoals Korenstapelhuis (Graslei) en Spijker (Pensmarkt) geven reeds een indicatie van de voormalige functie. Ook het huis *De Beerie* aan de Graslei was een stapelplaats, *beer* betekent namelijk zoveel als graan of zaad²³. De graanhandelaars werden daarom ook *beerielegghers* genoemd, hun magazijnen de *beeriën*. Het graan dat werd gestapeld in de huizen langs de Leie, kwam terecht in zogenaamde *herberghen ter Leye*²⁴. Het is echter verkeerd te denken dat het graan uitsluitend werd gestapeld in speciaal daartoe opgerichte panden. Heel wat particulieren die een stenen woning bezaten, speelden handig in op de vraag naar stapelruimten. De stevige constructie van hun *Stenen* liet toe de zolderruimten vol te stouwen met graan.

²¹ J. DECAVELE, R. DE HERDT, N. DECORTE, *Gent op de wateren en naar de zee*, p. 120.

²² J. DECAVELE, R. DE HERDT, N. DECORTE, *Gent op de wateren en naar de zee*, p. 122.

²³ K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht ...*, p. 32.

²⁴ J. DECAVELE, R. DE HERDT, N. DECORTE, *Gent op de wateren en naar de zee*, p. 123.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

Het spreekt voor zich dat dit privilege enkele voordelen met zich meebracht. De grote hoeveelheden graan, die regelmatig werden aangevuld en ververst, kwamen tegemoet aan de lokale vraag waardoor de graanprijs steeds laag kon gehouden worden. De lokale bevolking kon beroep doen op de graanreserve in tijden van misoogsten, oorlogen en sociale troebelen. Tevens lokte het stapelrecht heel wat handelaars naar de stad zodat ook de lokale handel er wel bij voer.

De relatie met de Gentse lazarij

De oudste vermelding van de Spijker werd teruggevonden in een oorkonde van het godshuis Sint-Jan en Sint-Pauwel uit 1396. Hierin werd een erfelijke rente vastgesteld *ghecocht ieghen tgasthuus ter lazerien binnen Ghend, besedt up den spijkere neffens tVleeschuus*²⁵. Het Gasthuis Onze-Lieve-Vrouw ter Lazarije, dat werd geticht omstreeks 1146, was een stedelijke instelling waarvan het hoogste gezag berustte bij de Gentse schepenen²⁶. De dagelijkse leiding was in handen van een meester of meesteres die aan het hoofd stond van de religieuze gemeenschap van broeders en zusters van het *gemene leven*²⁷. Ook al werd de christelijke caritas hoog in het vaandel gedragen, toch bleef de zorg voor de getroffen slachtoffers beperkt tot de poorters van de stad Gent.

Het Gasthuis kon zich beroepen op enkele voorrechten om zich van haar inkomsten in natura verzekerd te weten. De Gentse schepenen verschaften hen ondermeer het lepelrecht. Hierdoor kreeg de instelling van iedere zak graan *hetzij van taerwe, roghe, raepsaet en alle andere manieren van saden* die in Gent geleverd en gemeten werd met de *drooge mate* drie koperen lepels per mud toegevoegd²⁸. Daarnaast bezat de leprozerie ook het strekelrecht: al wat van de gevulde maat bij het effenstrijken met de strekel of strijkstok afviel, kwam ten goede aan het Gasthuis²⁹. Het is binnen deze context dat hun eigendom aan de Hooiaard moet gezien worden. In een schepenakte van 18 juni 1492 waarin de

²⁵ J. B. BETHUNE, A. VAN WERVEKE, *Het godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel te Gent, bijgenaamd de Leugemeete: Oorkonden, uitgegeven door Mr. J. B. Baron Bethune en A. Van Werveke*, Gent, 1902, p. 26.

²⁶ Ch. DE CONINCK, *Geschiedenis van de Gentse Leprozerie. Het Rijke Gasthuis. Vanaf de stichting tot circa 1370*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatverhandeling), 1965, p. 42.

²⁷ G. MARECHAL, *Lepa en leprozen*, IN: J. VAN KEYMEULEN, M. ADRIAEN, G. MARECHAL, *In der Sieker Dienste. Heruitgave van de oudste ambtelijke tekst in het Nederlands: de 'statuten van de leprozerie van Gent' (1236)*, (Uitgave Gent Cultuurstad), Gent, 2003, p. 41.

²⁸ Ch. DE CONINCK, *Geschiedenis van de Gentse Leprozerie. Het Rijke Gasthuis ...*, p. 218.

²⁹ Ch. DE CONINCK, *ibidem*.

verkoop van het aanpalende huis *De Croone* geregistreerd staat, wordt beschreven hoe de broeders het medegebruik hebben over een gang naast de Spijker: ... *lanx den ghanghe tot huerer kamere met eene deurkine duer den ghevele binnen den spijkere omme heurlieden graen dat zij ten haerde ende elder vergaderen te legghene ende logierene ...*³⁰. De broeders van het Gasthuis beheerden dus zelf meerdere stapelruimten, waaronder de Spijker aan de Hooiaard. In de Spijker was er bovendien een ruimte voorzien, een zogenaamde *kamere*, waar de broeders naar alle waarschijnlijkheid hun administratieve verplichtingen als beheerders van het graanstapelhuis vervulden.

De vraag stelt zich hoe de Spijker in het bezit kwam van het Gasthuis. Hierbij kunnen twee hypothesen vermeld worden: ofwel was het pand reeds van bij zijn oorsprong in het bezit van de leprozerie, ofwel werd het pand in een jongere fase verworven. In het eerste geval lijkt het niet ondenkbaar dat de instelling als bouwheer kon rekenen op de steun van het Gentse stadsbestuur en van enkele welgestelde poorters die hun zielenheil wensten veilig te stellen door te investeren in de bouw van een graanstapelhuis. Bij het tweede geval kan verwezen worden naar de analoge situatie van enkele stapelhuizen, waaronder het Korenstapelhuis en huis *De Beerie*, die aanvankelijk particulier bezit waren en pas in een jongere fase werden beheerd door een instelling³¹. Bij deze veronderstelling kon een eventuele transactie op twee manieren verlopen. Een eerste mogelijkheid bestaat erin dat een kapitaalkrachtige poorter getroffen werd door lepra en een onderkomen vond in de leprozerie. De leproos werd bij zijn intreden in het Gasthuis verplicht afstand te nemen van al zijn bezittingen, die hij niet meer weer kreeg wanneer hij langer dan één jaar en één dag in de leprozerie verbleef³². Indien de leproos ongehuwd was, ging heel zijn bezit naar het Gasthuis, zoniet mochten zijn vrouw en kinderen ook hun rechten laten gelden. Een tweede mogelijkheid gaat er van uit dat de relatie tussen het lepelrecht en het stapelrecht meer geïnstitutionaliseerd van aard was. Volgens een oorkonde van 31 juli 1478 zou het lepelrecht reeds van bij de stichting (omstreeks 1146) toevertrouwd zijn aan het Gasthuis³³. Het lijkt niet ondenkbaar dat het Gasthuis van meet af aan bewust stapelruimten verwierf zodat ze er zelf op kon toezien dat haar voorrechten correct werden nageleefd. Vermits het wereldlijke gezag dominant was binnen het bestuur van de instelling en de leden uit de drie bestuursniveaus (schepenen, voogden en meester(es)) uit goeude, zoniet adellijke milieus stamden, is het niet

³⁰ SAG., Oud Archief, *Reeks 301 (Jaarregisters van de Keure. Acten en contracten)*, nr. 61 (1490-1492), deel 1491-1492, f. 65 r.

³¹ M. C. LALEMAN, *De Gentse Stenen: getuigen van handel in laken, graan en bouwstenen (11de-14de eeuw)*, IN: *Rotterdam Papers*, 1992, nr. 7, p. 68.

³² Ch. DE CONINCK, W. BLOCKMANS, *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis*, 1967, V, p. 19.

³³ Ch. DE CONINCK, *Geschiedenis van de Gentse Leprozerie. Het Rijke Gasthuis ...*, p. 218.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

ondenkbaar dat sociale contacten aan de grondslag van een verkoop of een schenking van de Spijker lagen.

Het voorhuis van de Spijker

De oudste, nog aanwezige, bouwfase valt te situeren in het zogenaamde voorhuis van de Spijker dat zichtbaar is van aan de Pensmarkt. Deze rechthoekige structuur in Doornikse steen is 18 meter breed en 10 meter diep, en sluit naar constructieconcept aan bij de zaalstructuur die onder meer werd gebruikt bij middeleeuwse kerken, hallen en schuren. Het pand bestaat uit drie bouwlagen met een zolderverdieping onder het zadeldak. Hierbij dient opgemerkt dat het looppniveau van de begane grond aanzienlijk lager ligt dan het straatniveau. Onderzoek ter zake door de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent wees uit dat de archeologica in het ophogingspakket konden gedateerd worden in de late dertiende en het begin van de veertiende eeuw³⁴. De ophoging van de Hooiaard mag dus als een *terminus ante quem* beschouwd worden: de bouw van dit voorhuis gaat terug tot voor deze periode.

Over het bestaan van een kelder onder deze halfondergrondse verdieping zijn geen nadere gegevens bekend. Interessant te vermelden is dat bij het vernieuwen van de tegelvloer in café 'Het Spijker' (Pensmarkt 3-5) een knoppenkapiteel, vervaardigd uit Doornikse steen, werd aangetroffen dat evenwel zonder enige melding of wetenschappelijk onderzoek op de toog werd geplaatst als curiositeit. Vermits deze locatie in oorsprong een drassige oever was, lijkt een fundering met spaarbogen die eventueel in een jongere fase werd ingericht als kelderruimte niet onmogelijk.

Stenen doos, ...

Het zware bouwmetaal geeft aan de *Stenen* doorgaans een massief en gesloten karakter maar in het geval van het voorhuis wordt dit gecompenseerd door de talrijke doorbrekingen. Het muurwerk van de voor- en de achtergevel wordt geritmeerd door negen traveeën die per bouwlaag een doorbreking vertonen. In regel gaat het steeds om schouderboogvormige vensteropeningen, met uitzondering van de segmentboogvormige doorbrekingen op de begane grond en op de eerste verdieping in de voorgevel (afb. 4). De doorbrekingen in de eerste bouwlaag bleken alle in oorsprong gelijkgrondse toegangen te zijn³⁵. Bij het verwijderen van de pleisterlaag tijdens de restauratiewerken in

³⁴ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent ...*, p. 149.

³⁵ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent ...*, p. 113.

1904 stelde architect Ernest Van Hamme vast dat de doorbrekingen op de eerste verdieping, die tot dan als vensteropening waren ingevuld, in oorsprong eveneens deuropeningen waren³⁶.

In een jongere bouwfase werd een achterbouw tegen het voorhuis opgetrokken wat tot gevolg had dat de achtergevel een binnenmuur werd. De doorbrekingen werden opgevuld met baksteen- of breuksteenmetselwerk of waar nodig opengebrouwen om een doorgang te creëren tussen de beide structuren. Op de eerste verdieping bleef evenwel één vensteropening in haar oorspronkelijke toestand bewaard. In de dikte van het muurwerk, dat oploopt tot zo'n 79,5 centimeter, zit een schouderboogvormige vensteropening die aan de buitenzijde wordt afgeschermd door slanke smeedijzeren dievenstaven (afb. 5). In de beide dagkanten zitten telkens twee smeedijzeren duimen waarop luiken konden draaien. De vensteropeningen in de voormalige achtergevel dragen aan de bovenzijde een vlakke houten afdekking waarvoor een vlak gehouden latei in breuksteen werd geplaatst. Boven elke latei wordt de neerwaartse druk opgevangen door een ontlastingsboog in Doornikse steen.

In de zijgevels, die beide vier traveeën tellen, werd eveneens per travee en per bouwlaag in een doorbreking voorzien. In hun huidige staat gaat het om segmentboogvormige vensteropeningen maar het staat vast dat deze in oorsprong een schouderboogvormige afdekking hadden. Voor alle doorbrekingen in het voorhuis kan gesteld worden dat de overspanningen aan de binnenzijde worden opgevangen met een segmentboog.

Om de draagstructuur in het pand te integreren werden in de beide langgevels van het voorhuis kraagstenen ingewerkt. Deze omvangrijke steunelementen zijn vervaardigd uit Doornikse steen in een kwartbolprofiel. In de voorgevel zitten tweeëntwintig kraagstenen, terwijl er in de achtergevel een twaalfstal werden opgemerkt. In het vroegste stadium, toen er van een goot nog geen sprake was, lag er naar alle waarschijnlijkheid een overkragende stenen lijst op deze steunelementen die ervoor zorgde dat het regenwater op voldoende afstand van het muurvlak werd weggespoeld. In de achtergevel zitten boven de kraagstenen nog sporen van afgekapte platen in Doornikse steen.

... houten skelet

Om de gestrekte rechthoekige ruimte te overbruggen werden houten standvinken halverwege de diepte van het voorhuis geplaatst. Deze standvinken hebben

³⁶ Het valt nauwelijks te achterhalen of deze bevindingen gegrond waren aangezien er geen schriftelijke neerslag bewaard bleef van de concrete vaststellingen van de architect.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

een vierkante doorsnede met afgeschuinde hoeken en vertonen, in een wisselend aantal zijvlakken, over hun hele lengte gleuven die gemiddeld twee centimeter breed zijn. In sommige gevallen verbreden de gleuven tot rechthoekige uitgehouwen structuren (14 cm hoog x 4 cm breed x 8 cm diep) (afb. 6).

Deze standvinken dragen, samen met de houten strijkbalken aan de langsmuren, de vlakke balkenzoldering. Op de standvinken rust immers de samengestelde onderslagbalk waarop haaks, en vrij dicht bij elkaar, de dwarsbalken werden geplaatst (afb. 7). Aan de langsmuren worden de dwarsbalken opgevangen door de strijkbalken die op hun beurt rusten op een houten verdeelbalkje dat wordt ondersteund door twee kraagstenen. Aan de binnenzijde van de voormalige achtergevel (eerste verdieping) wordt elke doorbreking namelijk langs weerszijden geflankeerd door een kraagsteen met kwartbolprofiel in breuksteen.

De houten structuur in het voorhuis wordt bekroond door een sporenkap met keperspanten. Elk spant bestaat uit twee schuin opstaande spanten of sporen die met elkaar verbonden zijn door middel van een hanenbalk, en dit op twee niveaus. Onder elke hanenbalk ligt in de breedte van de constructie een onderslagbalk ter ondersteuning. De spanten zijn onderling niet verbonden, tenzij door de kepers, want er is geen nokbalk (afb. 8). De nokverbinding verschijnt pas op het einde van de veertiende eeuw³⁷, wat maakt dat deze kapconstructie als ouder te dateren valt (afb. 9).

Toen het voorhuis nog een commerciële functie bezat, in het bijzonder als graanstapelhuis, moet het zadeldak zeker en vast een waterdichte dakbedekking gedragen hebben die voorkwam dat het gestockeerde graan vochtig en dus waardeloos kon worden. Naar alle waarschijnlijkheid werden hiertoe gebakken daktegels gebruikt die tot een grotere belasting van de kapconstructie leidden. Om hieraan te verhelpen werden op de zoldervloer standvinken als centrale steun geplaatst.

Het gebruik als stapelhuis

Een sluitend antwoord formuleren op de vraag hoe de Spijker concreet functioneerde als stapelhuis is onmogelijk. Er bleef niet de minste beschrijving of vluchtige herinnering bewaard in de bronnen. Wat rest is een gebouw dat bewoners zag komen en gaan, dat werd aangekleed volgens de eigentijdse mode of werd verminkt volgens de persoonlijke smaak. Deze beperking indachtig is het niet mogelijk dé historische waarheid in al haar details neer te

³⁷ P. HOFFSUMMER, *Bouwhout en dakconstructies: de dendrochronologie ten dienste van de archeologie en de datering van monumenten*, Gent, 1997, s.p.

schrijven. Aan de hand van een analyse van de bouwsporen kan wel geprobeerd worden een samenhangend beeld te reconstrueren en bepaalde elementen betekenisvol te duiden.

Het streven naar een efficiënte werking vormde het centrale uitgangspunt bij de inrichting van het pand. Het basisvolume in Doornikse steen werd ingevuld met een houten structuur die was afgestemd op de eisen die aan het stapelhuis werden opgelegd. Het aangevoerde graan bleef doorgaans acht tot veertien dagen liggen waarna het op de markt werd gebracht. Vermits het tijdstip en de hoeveelheid graan gebonden waren aan de schepen die aanmeerden in de Leiehaven, zat er verloop op de activiteiten zodat de inrichting van het stapelhuis een zekere flexibiliteit diende te garanderen. Zo moeten de talrijke gleuven en uitgehouwen openingen in de standvinken en onderslagbalken bekeken worden in het licht van de compartimentering binnen het uitgestrekte rechthoekige grondplan. Hierin pasten vermoedelijk schotten, al dan niet vastgezet met een dwarsbalk waarvoor een uitsparing werd uitgehouwen, die toelieten een aangepaste ruimte af te scheiden. Mogelijk bestonden deze schotten uit houten planken die met een visbekprofiel in elkaar pasten opdat ze een verhoogde weerstand konden bieden aan het uitgestorte graan. Graan dat werd uitgestort op een plankenvloer, heeft immers geen puntgewicht maar verspreidt zich onmiddellijk over het hele vloeroppervlak. Met het volstouwen van de compartimenten was er dus niet alleen een neerwaartse krachtwerking gemoeid maar ook een zijdelingse druk. Het gebruik van muurankers, waarbij de veer trekt op een vernageling en op een bijkomende kram, mag als een technisch hulpmiddel beschouwd worden om aan deze zijwaartse krachten weerwerk te bieden. Ook de vloeren werden aan deze specifieke situatie aangepast. Zoals *in situ* vast te stellen is door de windscheuren in het plafond op de eerste verdieping (huidige Pensmarkt 7-9) liggen er twee plankenvloeren kruiselings over elkaar. Deze techniek liet toe dunne planken te gebruiken die, in geval er zich windscheuren zouden voordoen, konden garanderen dat er nog een intact vloerniveau behouden bleef dat de doorsijpeling kon verhinderen. Om het gewicht van heel de vloer te ondervangen, werden de dwarsbalken vrij dicht naast elkaar geplaatst zodat er telkens maar een kleine ruimte moest overbrugd worden.

Bij het toetsen van dit constructieconcept aan de situatie ter plaatse werd duidelijk dat een aantal standvinken ontbreekt. De uitgehakte, rechthoekige openingen aan de onderzijde van de onderslagbalken boden echter een aanwijzing voor hun thans verdwenen positie. Op de eerste verdieping stonden zeven standvinken, een reeks die vermoedelijk werd herhaald op de tweede verdieping maar die nu niet meer compleet is (afb. 10 en 11).

Zoals blijkt uit de illustraties, lagen er op de verdiepingen twee grote stapelruimtes achter elkaar die verder konden onderverdeeld worden in kleinere compartimenten. Met het oog op de circulatie kan op de eerste verdieping

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

gewezen worden op de vijfde travee, die mogelijk ook op de tweede verdieping werd benut als circulatieas, al werd hierover geen uitsluitsel verkregen. Vermoedelijk liep er op beide verdiepingen nog een gangpad parallel aan de achtergevel. Deze gang maakte het lossen en laden in de achterste compartimenten mogelijk en kon verlicht worden door middel van de vele doorbrekingen in de achtergevel, die desgewenst werden afgesloten met luiken.

In de Spijker werden de graanzakken denkkelijk binnengehaald doorheen de deuropeningen in de voorgevel. Om de zakken tot op de eerste verdieping te krijgen, kon mogelijk een beroep gedaan worden op meerdere hengsels. Met dit hijsstelsel kon men een vracht omhoog takelen, waarna het graan in het bestemde compartiment werd uitgestort. Waar precies de hijsbalken of -haken in het gevelvlak ingewerkt zaten, valt niet meer te achterhalen. Het dient opgemerkt dat het lossen van de graanzakken op de zolderverdieping met een dergelijk systeem niet mogelijk was. Hiervoor kan eerder gedacht worden aan een vorm van interne circulatie met behulp van een takel of aan een extern houten laad- en lossysteem aan de buitenzijde van de voorgevel.

Aanbouw van een bakstenen vierkantstructuur

Het voorhuis van de Spijker was initieel een zelfstandig bouwwerk dat geleidelijk aan werd omsloten met bebouwing tot het zijn huidige context bereikt had. Tegen de achtergevel van het voorhuis werd op een niet nader bekend ogenblik een bakstenen vierkantstructuur aangebouwd (afb. 12). Op de huidige plattegrond van de Spijker omvat de achterbouw in zijn totaliteit drie bouwvolumes, waarbij het meest zuidelijke volume als de vierkantstructuur kan geïnterpreteerd worden. Deze onderscheidt zich van de rest van de achterbouw door zijn opmerkelijke muurdikte, zowel wat betreft de huidige binnenmuur als de achtermuur. Ook het verschil in vensteropeningen op de eerste en tweede verdieping trekt de aandacht, al zijn deze bouwsporen sterker onderhevig aan eventuele verbouwingen.

Binnen deze vierkantstructuur werden diverse interieurelementen aangetroffen. Zo zit in de zuidelijke zijmuur op de begane grond een grote segmentboogvormige doorbreking waarbij in de diepte van het muurwerk twee verdiepte vensterbanken staan (afb. 13). Tussen beide banken, die volledig vervaardigd zijn in Doornikse steen, ligt een verdiept fragment van een tegelvloer. De roodgebakken tegels (21 x 21 cm) werden nagenoeg zonder enig voegwerk geplaatst.

In hetzelfde muurvlak zit naast de banken een nis in mijterboogvorm uitgespaard, die vlakbij wordt herhaald in de achtermuur. Een interpretatie als kaarsnis werpt de vraag op waarom elders geen soortgelijke nissen werden aangetroffen. Meer voor de hand ligt het vermoeden dat de nissen een vorm

van eigendomsaanduiding waren om betwisting bij gemene muren te voorkomen³⁸. Op de eerste verdieping zitten in de zuidelijke zijmuur twee dichtgemetselde vensteropeningen. Onder de vensteropening nabij de achtermuur werden eveneens twee verdiepte vensterbanken in Doornikse steen opgemerkt. Bij het in onbruik raken van de vensterbanken werd de beenruimte opgevuld met baksteenmetselwerk en werd er een breukstenen plaat op gelegd die parallel loopt met de afdekplaten van de zitbanken. In een jongere fase werd besloten de vensteropening te verkleinen waartoe een nieuwe, kleinere onderdorpel werd aangebracht boven de reeds aanwezige dorpel. Al deze elementen wijzen op een leef functie binnen dit woonvolume. De vraag of er aan de bakstenen vierkantstructuur een oudere, houten woontoren vooraf ging, kon niet beantwoord worden.

Het voltooiën van de achterbouw

Na het optrekken van de vierkantstructuur werden de overige twee volumes van de achterbouw tegen het voorhuis aangebouwd. Het feit dat alle muren in baksteen zijn opgetrokken, wijst op een volgende stap in de evolutie van het materiaalgebruik: het vertrouwen in de baksteen als een volwaardig bouw materiaal manifesteert zich. De doorbraak van de baksteenbouw in de stad Gent valt grosso modo te situeren in de veertiende eeuw³⁹. Deze datering wordt bevestigd door een bouwspoor in de noordelijke zijmuur van de achterbouw. Op de eerste verdieping werden immers twee vensteropeningen, voorzien van dievenstaven, luikduimen en opleggaten, dichtgemetst naar aanleiding van de bouw van het naastgelegen Groot Vleeshuis (1407-1419).

In de achterbouw werd evenwel nog beperkt gebruik gemaakt van Doornikse steen. In de nabijheid van de achtermuur werden breukstenen dorpels als verankering ingewerkt en ook de kraagstenen die deel uitmaken van de draagstructuur zijn vervaardigd uit Doornikse steen. Deze laatste zitten in de binnenmuren ingewerkt en dragen een uitkragende breukstenen lijst waarop een houten strijk balk rust, die op zijn beurt de zware dwarsbalken draagt (afb. 14). Aangezien hout niet goed bestand is tegen drukkracht vangt de stenen lijst de druk op. De strijk balk zorgt in dit geval voor de verdeling van de last zodat de stenen lijst meer gelijkmatig weerstand kan bieden.

Per verdieping staan alle ruimtes met elkaar in verbinding; alle doorgangen liggen op één lijn vlak naast de voormalige buitengevel van het voorhuis. Elke

³⁸ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent ...*, p. 166.

³⁹ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent ...*, p. 145.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

doorgang wordt afgedekt door een dubbele rollaag die een segmentboog omschrijft. De negblokken in Doornikse steen flankeren telkens één zijde van de doorgang.

Een analyse van de achterbouw

In de Steneninventaris staan onder het adres 'Pensmarkt 3-9' twee constructies vermeld⁴⁰. De eerste constructie (S 130) valt samen met het voorhuis van de huidige Spijker dat is opgetrokken in Doornikse steen. Een tweede constructie (S 131) ligt parallel aan de eerste in noordwestelijke richting op ruim 1,70 meter afstand. Van deze smalle constructie, die mogelijk even breed was als het voorhuis, bleef enkel de onderste bouwlaag in Doornikse steen onder het huidige vloerniveau bewaard⁴¹ (afb. 15). Bij een latere verbouwing in baksteen (26/28 x 13 x 5,5/6 cm) werd het volume verbonden met het voorhuis en vormde het vanaf dan één geheel⁴². De doorbrekingen in de noordelijke zijgevel werden weggewerkt met Doornikse steen, wat erop duidt dat deze gevel vrij stond voor de bouw van het Groot Vleeshuis. Deze bouwfase is dus ouder dan het begin van de vijftiende eeuw, hetgeen bevestigd wordt door het feit dat het dak van het Groot Vleeshuis op deze bakstenen constructie rust. In de Spijker is dit muurwerk niet zichtbaar vermits het onder een bepleistering zit.

Welke functie de achterliggende constructie in oorsprong vervulde, is niet bekend. Er zijn echter enkele vermoedens die in relatie tot de structuur S 131 kunnen geformuleerd worden. In welk materiaal de bovenliggende bouwlagen in oorsprong waren opgetrokken, is niet geweten maar gesteld dat louter de voeting van het gebouw in Doornikse steen was opgebouwd met daarboven een houten constructie, kan gedacht worden aan het vroegste Vleeshuis dat in een jongere fase werd verlaten voor een nieuw en bovenal ruimer gebouw dat ernaast werd opgetrokken. Een andere mogelijkheid luidt dat een eventuele houten constructie ter hoogte van S 131 kan geïdentificeerd worden als de houten spijker die eigendom was van het hospitaal Sint-Jan-ten-Dulle.

In de literatuur wordt soms verwezen naar de 'oude' spijker als voorloper van de Spijker op de Hooiaard⁴³, die volgens sommige auteurs in hout was opge-

⁴⁰ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent* ..., pp. 113-114.

⁴¹ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, Vondstenmelding Groentenmarkt, Vleeshuis, IN: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 1989, XIII, 4, p. 17.

⁴² P. RAVESCHOT, Vondstenmelding Graslei 1-3, Pensmarkt 3-9, IN: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 1992, XVI, 3, p. 40.

⁴³ F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tyd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, Gent, 1882-1901, volume 2.2., p. 464.

trokken⁴⁴. Deze constructie behoorde toe aan het hospitaal van Sint-Jan-ten-Dulle, een verzorgingstehuis voor geesteszieken gelegen aan de huidige Vlasmarkt⁴⁵. Frans De Potter meende in deze constructie een *eerste* spijker te herkennen, gelegen nabij de Veebrug⁴⁶. Volgens hem werd na de afbraak van de oude spijker in 1321-1322 een nieuwe, *tweede* spijker ingericht in het "nog bestaande oude gebouw". Een meer recente studie toont aan dat dit graanstapelhuis inderdaad kan gesitueerd worden nabij de Veebrug, meer bepaald aan de zijde van de Sint-Michielsbrug en dus ter hoogte van de huidige Graslei⁴⁷. Wanneer omstreeks 1321-1322 de stadsmagistraat besluit om op de desbetreffende plaats een aard of aanlegplaats te maken, werd de onteigening en de sloop van de oude spijker ingezet. In de stadsrekeningen werden de slopingskosten genoteerd *vanden ouden Tspikere te brekene*⁴⁸. Het hospitaal kreeg als vergoeding voor het geleden verlies de opbrengst van de sluizen aan het Paddegat, de Rode Torenbrug en de Torhoutbrug⁴⁹. Uit het voornoemde onderzoek bleek nergens een band te bestaan tussen de spijker van het voornoemde hospitaal en de Spijker aan de Pensmarkt. In het archiefonderzoek dat aan deze studie voorafging, werd evenmin een verwijzing naar het hospitaal van Sint-Jan-ten-Dulle of naar de oude spijker aangetroffen.

Een kritische opmerking die bij de voorgaande beschrijving kan gemaakt worden, is de vraag of de oude spijker en de houten spijker wel één en hetzelfde gebouw zijn. Het lijkt niet ondenkbaar dat er meer dan één stapelhuis op de Leie-oever stond. De eerste spijker stond tussen de Sint-Michielsbrug en de Veebrug, een tweede Spijker kan op de structuur S 131 geslaan hebben, waarbij de onderbouw in Doornikse steen verhinderde dat de bovenstaande houten constructie werd aangetast door opstijgend grondwater. Verder bouwend op deze hypothese, kan gesuggereerd worden dat het houten stapelhuis toebehoorde aan het Gasthuis Onze-Lieve-Vrouw ter Lazarije maar op een gegeven ogenblik niet langer meer geschikt werd bevonden en werd verlaten. De

⁴⁴ J. DECAVELE, De oude Leiehaven te Gent. Het romaans stapelhuis, IN: *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 1973, XXII, 4, p. 59, K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht ...*, p. 32, W. VLERICK, De nieuwe Leie, IN: *Langs de Gentse waterwegen*, Gent, 1973, pp. 4-6, Het Spijker ou l' Epier, IN: *Palmarès*, 1969, XI, 5, p. 7.

⁴⁵ L. ELAUT, *Het leven van de Gentse ziekenhuizen vanaf hun ontstaan tot op heden*, Gent, 1976, p. 31.

⁴⁶ F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tyd tot heden ...*, volume 2.2., p. 464.

⁴⁷ M. C. LALEMAN, D. LIEVOIS, De Grasbrug, IN: M. C. LALEMAN (red.), *7 bruggen. Historiek en restauratie van zeven Gentse Leiebruggen*, Gent, 1987, p. 62.

⁴⁸ J. VUYLSTEKE, *Gentsche stads- en baljuwsrekeningen, 1280-1336*, Gent, 1900, deel 1, p. 190.

⁴⁹ SAG., Oud Archief, *Reeks 93 (Cartulaire-Inventaires, Chartes-Plans)*, nr. 1, Register 1 (Ouden Gheluwen bouck), f. 120 v.

DE SPIJKER AAN DE PENSMAKT

graanstapel verhuisde vervolgens naar het grote, stenen gebouw dat zich voor de houten constructie uitstrekte.

Van stapelhuis tot woonhuis

In januari 1492 besloot het Gasthuis Onze-Lieve-Vrouw ter Lazarije af te zien van de Spijker⁵⁰. Voor de schepenen van de Keure werd een akte opgesteld waarin Barbele tSaeghers als meesteres van het Gasthuis, samen met de bevoegde voogden, de Spijker overdroeg aan priester Janne vander Meulene. Deze laatste maakte aanspraak op drie vieredelen terwijl het vierde deel toekwam aan zijn minderjarige nichtje Merkine vanden Zompele, over wie hij de voogdij waarnam. De koopsom bedroeg 16 ponden groten Vlaamse munt maar werd Janne vander Meulene kwijtgescholden door het Gasthuis. Op deze manier wist het Gasthuis zich nog van enige inspraak te verzekeren en kon ze de nieuwe eigenaar verbieden de Spijker te verkopen of over te laten aan een ander klooster, nering of gilde. De Spijker mocht evenmin in dode hand terecht komen. Dit zou immers betekenen dat het vermogen van Janne vander Meulene werd overgedragen aan een derde persoon die de zaken behartigde volgens de wens van de opdrachtgever en zo de rechtstreekse beschikkingsmacht van de familieleden, in het bijzonder van Merkine vanden Zompele, buitenspel kon zetten.

Twee decennia later was Margaretha vanden Zompele, zoals haar volwaardige naam luidde, gehuwd met Philips de Stoppelaere die als vroegste eigenaar van de Spijker voorkomt in de cijnsboeken van het Gasthuis Onze-Lieve-Vrouw ter Lazarije⁵¹. Jaarlijks betaalde hij op kerstavond 20 schelling groten, een gebruik dat door zijn nageslacht zou worden voortgezet. Het omvangrijke pand aan de Hooiaard was omstreeks 1570 onderverdeeld in diverse woningen⁵². Voor de Spijker had dit hergebruik gevolgen met het oog op de interne structuur. Om diverse woningen te integreren in het pand was er allereerst nood aan scheidingswanden tussen de wooneenheden. Over de precieze indeling, noch over de gebruikte materialen en technieken zijn gegevens bekend. Werd er gebruik gemaakt van de schotten van het stapelhuis? Of werd er, omwille van het brandgevaar inherent aan het houtgebruik, eerder de voorkeur gegeven aan bakstenen muren of aan opvullingen met vitswerk die werden bestreken met pleister? Hoe dan ook was er per woning normaliter een

⁵⁰ SAG., Oud Archief, *Reeks 301 (Jaarregisters van de Keure. Acten en contracten)*, nr. 62, Register 1492-1494, deel 1492-1493, f. 45 r.

⁵¹ RAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuis (Cijnsboeken van gronden te Gent)*, nr. 182 (1523-1602), f. 143 v.

⁵² SAG., Oud Archief, *Reeks 330 ((Oude) Staeten van goeden en "Acten en contracten")*, nr. 88 (MF 130), Register 1570-1571, f. 178 r.

haard voorzien als warmtebron en als kookgelegenheid zodat een minimum aan comfort gegarandeerd was.

In 1650 huurden Hendrick Ronse, Jooris van Haerde en de weduwe van Daniel den Panne een woning in de Spijker⁵³, die vijf jaar later nog steeds bekend stond als *een huuse, dry woonsteden wesende*⁵⁴. De discussie rond de erfenis van Philips de Stoppelaere zou deze situatie echter spoedig wijzigen. Nog in hetzelfde jaar 1655 werd de Spijker opgedeeld in twee kavels: kavel A was aan de straatzijde 21 voeten (5,78 meter) breed met 't *cleen huuseke daerranne ghemaect wesende eene braderie*, kavel B besloeg een breedte van 31 voeten (8,53 meter)⁵⁵ (afb. 16). Enkele decennia later slaagde Jan Baptist de Stoppelaere, heer van Portes, erin om de Spijker opnieuw in één hand te herenigen. Bij zijn overlijden erfde zijn douairière of adellijke weduwe, Helena Theresa van Nieuwmunster, alle *commeren ende baeten*, inclusief de Spijker. De weduwe overleefde eveneens haar tweede echtgenoot, Nicolaijs Caré, maar bleef niet bij de pakken zitten en huwde voor een derde maal, nu met Jan van de Kerchove, heer van Vau(l)x en oud-schepen van de Keure (1678) van de stad Gent.

De 18de eeuw: twee woningen, twee eigenaars

Bij aanvang van de achttiende eeuw waren in de Spijker twee woningen ingericht, die werden verhuurd aan Marcus Van Belle (woning aan de zijde van de Grasbrug) en aan een zekere N. Vermeulene (woning aan de zijde van het Groot Vleeshuis)⁵⁶. De echtelieden Van de Kerchove-van Nieuwmunster overleden kort na elkaar, waarop de erfgenamen van Helena Theresa van Nieuwmunster besloten de Spijker te verkopen⁵⁷. Op 15 oktober 1709 werd de verkoopsakte ondertekend voor de notarissen Serlippens en De Rynck⁵⁸: Pieter de Maeght, tavernier van beroep, verwierf het deel *op den candt naest het voornoemde vleeschuis van vooren ter straete tot vier veynsters daerinne*

⁵³ SAG., Oud Archief, *Reeks 153/2 (Quohieren van prijsijen van het huysgeld)*, nr. 99, Schatting van de wijk van kapitein Dormael, opgemaakt door Maximiliaen Reynacx, 1650, s.f., 'In den Hoyaert'.

⁵⁴ SAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuis (Cijnsboeken van gronden te Gent)*, nr. B 1319 (1698-1796), f. 458 r.

⁵⁵ RAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuis (Cijnsboeken van gronden te Gent)*, nr. 184 (1545-1695), f. 459 r.

⁵⁶ SAG., Oud Archief, *Reeks 153/1 (Registres intituls. Huisgeld)*, nr. 122 (MF 30), f. 49 r-v.

⁵⁷ Jan Van de Kerchove overleed kinderloos op 20 augustus 1706. Zijn echtgenote overleed in oktober 1708. UIT: M. DE VEGIANO, *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*, p. 1120.

⁵⁸ RAG., Oud Archief, *Notariaat (G. Serlippens)*, nr. 1 142 282 (MF), f. 309 r.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

begrepen de deure en Jan Lanneaux, een *meester chirurgien*, kocht de woning aan de zijde van de Graslei. De scheidingsmuur tussen de beide woningen stond en staat nog steeds in het midden van de penant tussen de vijfde en de zesde travee (afb. 17). Deze binnenmuur, die 22 centimeter dik was, werd op een rechte lijn doorgetrokken tot aan de binnenzijde van de voormalige achtergevel van het voorhuis⁵⁹. In de achterbouw sloot de nieuwe scheidingsmuur aan op de bestaande oude bakstenen muur. In het verkoopcontract werd Jan Lanneaux verantwoordelijk gesteld voor het onderhoud van de goot en de afvoerbuïs waarin het hemelwater van de beide woningen werd opgevangen.

Toen de verkoop werd afgesloten, huurde Guillaume Smeeckens nog een woning in het voorhuis van de Spijker⁶⁰. Zijn huur zou pas drie jaar later vervallen op 24 januari 1712. De nieuwe scheidingsmuur zou ook zijn woonruimte, die zich beperkte tot de begane grond en de eerste verdieping, doorsnijden. Er werd besloten het huurcontract niet te verbreken, zodat de scheidingsmuur pas na 1712 definitief in steen kon opgetrokken worden. Tot die tijd moest de scheiding op de eerste verdieping in hout worden uitgevoerd. Pieter de Maeght werd verplicht afstand te nemen van het venster op de begane grond in de zesde travee, in afwachting van het aflopen van het huurcontract.

De woning aan de zijde van de Grasbrug

Jan Lanneaux liet bij zijn overlijden de woning na aan zijn broer Laureyns, die ze op zijn beurt verhuurde aan Laureyns de Paepe⁶¹. Deze *meester chirurgien ende steensnyder* kocht de woning omstreeks 1750 van Lanneaux over en deelde het huis op in twee eenheden: hijzelf bewoonde de zijde aan de Grasbrug, Jacobus d'Huyvetter, een *collega-meester chirurgien ende accoucheur* (verloskundige), woonde in de andere zijde. In 1769 werden beide woningen eigendom van Jan Baptist de Smet, in wiens bezit ze bleven tot bij zijn overlijden in november 1777⁶². Een groot deel van het woonhuis werd verhuurd zodat de feitelijke eigenaar slechts over een klein woonhuis beschikte. Toen op 7 mei 1778 schatter Jan Baptist Teirlinck de inventaris van het sterfhuïs van Jan Baptist de Smet kwam optekenen, moest hij alleszins niet veel kamers doorlopen⁶³. Hij zakte van het *eerste opperste* (zolderverdieping)

⁵⁹ RAG., Oud Archief, *Notariaat (G. Serlippens)*, nr. 1 142 282 (MF), f. 309.

⁶⁰ RAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuïs (Cijnsboeken van gronden te Gent)*, nr. B 1319 (1698-1796), f. 458 bis v.

⁶¹ RAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuïs (Cijnsboeken van gronden te Gent)*, nr. B 1319 (1698-1796), losse aktes.

⁶² SAG., Oud Archief, *Reeks 332 (Minuten van Staten van Goed)*, nr. 764 (5), 3 ougste 1778-4 november 1778.

⁶³ SAG., Oud Archief, *Reeks 332 (Minuten van Staten van Goed)*, nr. 764 (5), 3 ougste 1778-4 november 1778.

af naar het *tweede opperste* (tweede verdieping) en liep vervolgens door naar de *voor caemere* (eerste verdieping). Op de begane grond lag achteraan een keuken en vooraan een winkelruimte, waarmee naar alle waarschijnlijkheid een herberg bedoeld werd aangezien er naast een toog ook enkele vaten bier en een vat jenever werden vermeld. In de Oostenrijkse registers van het huisgeld, die de periode van 1796 tot 1800 beslaan, staat de weduwe van Jan (Baptist) de Smet nog steeds als eigenares van het huis bekend, Jacobus d'Huyvetter nam als huurder de hele woning in gebruik⁶⁴.

De sporen van achttiende-eeuwse bouwactiviteiten zijn in deze woning eerder schaars. De haard in rode papensteen (17 x 8 x 4 cm) op de begane grond (achterhuis, Pensmarkt 3-5) werd vermoedelijk in de achttiende eeuw gebouwd ter vervanging van een bredere haard. De huidige haard wordt immers voorafgegaan door een ravelconstructie die op de strijkbalk verder reikt dan de haardboezem. Op de tweede verdieping (voorhuis, Pensmarkt 3-5) staat tegen de scheidingsmuur een trap met kwart die naar links draait en toegang verleent tot de zolderverdieping. De balusters bestaan uit slanke, gedraaide spijlen die onderaan verdikken in combinatie met blokjes ter hoogte van de leuning en de trapboom (afb. 18). De trappaal heeft een vierkante doorsnede en wordt bekroond door een afgeknotte peervorm met vier facetten.

In de tweede helft van de achttiende eeuw werd de blauw hardstenen toegangstrap tot de woning aan de zijde van de Grasbrug vernieuwd. In de onderste trede die naar de voordeur leidt, werd het steenhouwersmerk *NPN* aangetroffen. Deze lettercode verwijst naar de identiteit van meester-steenhouwer Nicolas Paternotte, die werkzaam was in de gemeente Arquennes (Henegouwen)⁶⁵.

De woning aan de zijde van het Groot Vleeshuis

In het voorjaar van 1726 kwam Pieter de Maeght te overlijden⁶⁶. Zijn weduwe, Anna Deijnoot, schonk het huis met de gehele inboedel als *donatio inter vivos* aan haar zoon Jacobus de Maeght die de zaak verder uitbaatte⁶⁷. Na het overlijden van Jacobus omstreeks 1741 stond zijn weduwe, tevens moeder van

⁶⁴ SAG., Oud Archief, *Reeks 153/1 (Registres Intitulés. Huisgeld)*, nr. 195, Index-Registre marqué "Q", f. 31 r.

⁶⁵ M. C. LALEMAN, Steenhouwer Nicolas Paternotte, IN: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 1989, XIII, 1, p. 44.

⁶⁶ RAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuis (Cijnsboeken van gronden te Gent)*, nr. B 1319 (1698-1796), f. 458 tris r.

⁶⁷ RAG., Oud Archief, *Notariaat (J. B. De Stobbeleer)*, nr. 1 140 065 (MF), f. 335 r.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

zes kinderen, er alleen voor in de herberg⁶⁸. Joanne Lantheere besloot de woning te verkopen en in maart 1766 stelde notaris Millecam een verkoopakte op waaruit blijkt dat Pieter Geeraerts voortaan de nieuwe eigenaar zou zijn⁶⁹. Ook Geeraerts hield de herbergtraditie in ere en liet bij zijn overlijden in 1784 de zaak over aan zijn oudste zoon en naamgenoot Pieter. De nieuwe zaakvoerder deelde de woning met zijn jongere broer Joannes Franciscus Geeraerts en diens gezin⁷⁰. Aldus bleef de woning tot het einde van de achttiende eeuw in bezit van de erfgenamen van Pieter Geeraerts (vader)⁷¹.

De achttiende-eeuwse verfraaiingscampagne werd vermoedelijk pas opgestart na het aflopen van het huurcontract van Guillaume Smeeckens in 1712. Eenmaal Pieter de Maeght over zijn volledige woonhuis kon beschikken, werden enkele ingrepen verricht volgens de toen heersende mode. Zo werd op de begane grond (voorhuis, Pensmarkt 7-9), in de hoek tussen de nieuwe scheidingmuur en de langse binnenmuur, een eikenhouten slingertrap geplaatst die doorliep tot op de zolderverdieping (afb. 19). De ingesneden leuning omschrijft een ovaalvormig schalmgat en wordt gedragen door slanke, gedraaide spijlen die getooid zijn met blokjes, vergelijkbaar met de balusters van de trap met kwart in de naastgelegen woning. De buitenboom van de trap werd op de eerste verdieping bepleisterd, zoals blijkt uit sporen van rinkelattjes. Deze ingreep droeg, naast het decoratieve karakter, bij aan de brandveiligheid.

Op de eerste verdieping werd in de voorkamer (voorhuis, Pensmarkt 7-9) tegen de noordelijke zijmuur een bakstenen haard (21/23 x 11/13 x 5,5/5 cm) geplaatst. De haardboezem en de haardmantel vertonen afgeschuinde zijden, een vormgeving die in gebruik was in de eerste helft van de achttiende eeuw. In de haardmond werden zowel de stookwand als de haardwangen bezet met vuurvaste steentjes. Eenzelfde vormgeving en bezetting met vuurvaste steentjes werd ook aangetroffen bij de bakstenen haard (17 x 9 x 4,5 cm) in de achterkamer (achterbouw, Pensmarkt 7-9), die centraal tegen de zijmuur staat. Beide haarden waren, volgens het gangbare gebruik, met stucwerk bepleisterd en beschilderd. Het gemetste haardgewelf dat de haarden voorafgaat, werd mee bepleisterd en vormde de overgang naar het stucwerkplafond. Op de tweede verdieping stond eveneens een haard in de voorkamer, al is daar op een roetspoor en enkele bakstenen na thans niets meer van te merken. In de

⁶⁸ RAG., Oud Archief, *Rijke Gasthuis (Cijnboeken van gronden te Gent)*, nr. B 1319 (1698-1796), f. 458 tris r.

⁶⁹ SAG., Oud Archief, *Reeks 332 (Minuten van Staten van Goed)*, nr. 800 (30), 28 april 1785-20 juni 1785.

⁷⁰ SAG., Oud Archief, *Reeks 332 (Minuten van Staten van Goed)*, nr. 303, 3 september tot 29 december 1792.

⁷¹ SAG., Oud Archief, *Reeks 153/1 (Registres Intitulés. Huisgeld)*, nr. 195, Index-Registre marqué "Q", f. 31 v.

JELLE MOENS

achterkamer (achterbouw, Pensmarkt 7-9) staat centraal tegen de zijmuur een haard met afgeschuinde zijden aan de boezem die eveneens met een stucwerkbepleistering was getooid. Aan de wanden zijn nog sporen van lijstwerk te zien die hoogstwaarschijnlijk een gestuct plafond omzoomden.

De toenmalige inrichting van de woning staat beschreven in de boedelstaat die werd opgemaakt naar aanleiding van het overlijden van Pieter Geeraerts⁷². Op 9 augustus 1784 betrad schatter Jacobus Vaerseele het woonhuis aan de Hooiaard. Enkele jaren later, meer bepaald op 30 [sic] februari 1792, stapte schatter Frans Paelinck dezelfde woning binnen om een inventaris van de huisraad op te maken vermits de inwonende broer van de herbergier bij zijn overlijden een minderjarige zoon naliet⁷³. Om een idee te krijgen van de nu verdwenen kamerindeling, kunnen de beschrijvingen naast elkaar geplaatst worden.

⁷² SAG., Oud Archief, *Reeks 332 (Minuten van Staten van Goed)*, nr. 800 (30), 28 april 1785-20 juni 1785.

⁷³ SAG., Oud Archief, *Reeks 332 (Minuten van Staten van Goed)*, nr. 303, Register 3 september tot 29 december 1792.

DE SPIJKER AAN DE PENSMAKT

	Pieter Geeraerts (9/08/1784)	Joannes Franciscus Geeraerts (30/02/1792)
Vlieringzolder	Op het opperste	Op het opperste
Zolderverdieping	Op de nieuwe kamer derde stacie	Op de middel solder
	Op het kleyn kammerken op den allée	
	Op den allée	
Tweede verdieping	Op de bovenkamers van de 3de stacie	Op de tweede boven voor caemer
	Op de boven achter kamer 2de stacie	Op de tweede boven achter caemer
	Op den allée	Op den trap
		Op den tweede stacie
Eerste verdieping	Op de kamer van het mijssen	Op de eerste achter caemer
	Op de boven voorkamer	Op de eerste boven voor caemer
		Op den trap
Begane grond	In de beneden eetplaetse	In de groote voorcaemer
	In het kleyn voorkammerken	In de cleyne voorcaemer
	In de keuken	In de keuken
	Op de achterplaetse	In de kock keuken ende achterploetse
	In het schotelhuys	Op't vaute caemerken
Kelders	In den bierkelder	In de bier en genevelkelder
	In het voorkelderken	Beneden in het wijnkelderken
	In het genever kelderken	
	In het kasken op den trap	

De 19de eeuw: de verdere opdeling van de Spijker

Omstreeks 1800 omvatte de Spijker drie woningen. De weduwe van Jan (Baptist) de Smet bezat de woningen met het Oostenrijkse huisnummers Q 121 en Q 122 en verhuurde ze allebei aan Jacobus d'Huyvetter. De naastgelegen herberg 'Het Goude Mandeken' (Q 123) was eigendom van de erfgenamen van Pieter Geeraerts (vader). Deze situatie bleef nog enkele jaren gehandhaafd met als enige wijzigingen dat weduwe de Smet zelf haar intrek nam in nummer Q 121 en dat de huishuur van d'Huyvetter ten einde liep, waarop Angele Bral zich als nieuwe huurder aandiende⁷⁴. In de Atlas Napoleon (1807) staan weduwe de Smet en Pieter Geeraerts (zoon) als eige-

⁷⁴ SAG., Modern Archief, *Reeks DD (Stukken betreffende het kadaster)*, nr. 1, Aanwijzende tabellen, 1802-1804, Bennesteeg-Zonnestraat, f. 31-33 (Q 121-Q 123).

naars en vruchtgebruikers van de woningen geregistreerd⁷⁵. Pieternelle Therese van Holle verhuurde dus niet langer haar tweede woning en had de beide woningen voortaan ingericht als winkel. Buurman Geeraerts baatte als *cabaretier* nog steeds de herberg *Le panier d'or* uit.

In juni 1831 werd architect Guislain gevraagd om de herberg 'Het Goude Mandeken' op te delen in twee woningen⁷⁶. De Spijker besloeg aldus vier perceelnummers in de kadastrale aanwijzende tabel van 1835⁷⁷. De perceelnummers 15 en 15 bis die overeenstemden met de voormalige herberg, behoorden toe aan Joseph Baptiste de Contreras uit Mariakerke. De twee andere percelen, de nummers 17 en 18, waren eigendom van en bewoond door Pharaïlde de Smet, de jongste dochter van Jan Baptist de Smet (afb. 20). Zij verkocht haar eigendom aan de Hooiaard op een niet nader bekend tijdstip, maar alleszins voor 1852⁷⁸, aan Benedict Fretin-Paquet⁷⁹. Deze koopman in lakens verhuurde de beide woningen tot hij ze in 1874 verkocht aan Alfons Derreveaux, zelf woonachtig aan de Goudenleeuwplein in Gent⁸⁰. Negen jaar later verwierf Derreveaux ook de twee aanpalende woningen van Therese Jacqueline Vercruysse, weduwe van de Contreras⁸¹. In 1894 werden de bezittingen van de handelaar herverdeeld: Jan Locks en Jean Verschaffelt werden de nieuwe eigenaars van de Spijker⁸². Twee jaar later, in 1896, verkochten ze de Spijker aan Omer Van der Stricht, een professor geneeskunde aan de Universiteit Gent⁸³.

De vier woningen werden op de begane grond ingericht als herbergen, op de verdiepingen was er woongelegenheden voorzien. De etablissementen droegen klinkende namen als 'In de stad Leuven' (perceel 18), 'Het Engelsch paard' (perceel 17), 'In den Pensmarkt' (perceel 15 bis) en 'Het Goude Mandeken' (perceel 15).

⁷⁵ UGent, Hs. 3066/I, *Plan cadastral de la ville de Gand (alias Atlas Napoleon 1807)*, Section du Centre, première partie, dite Section C, Ilot 1, f. 3 v.

⁷⁶ SAG., *Reeks SCMS (Nota's straten)*, doos 68, Pensmarkt. Het is niet duidelijk wie architect Guislain precies is. In de *Wegwijzer der stad Gent, 1828-1829* (p. 212) staan twee bouwmeesters Guislain vermeld: de ene was woonachtig in de Peperstraat, de andere in het Prinsenhof.

⁷⁷ AKG., *Oorspronkelijk aanwijzende tabel 208*, Gent, 3^e Afdeling, sectie C, 1^e blad, nrs. 15, 15 bis, 17 en 18.

⁷⁸ In 1852 vraagt Benedict Fretin-Paquet een bouwvergunning aan om werkzaamheden aan de achtergevel van de Spijker te laten uitvoeren. SAG., Modern Archief, *Reeks G 12 (Moderne bouwvergunningen)*, MF 444, 1850-M-7578.

⁷⁹ AKG., *Kadastrale legger 212*, Gent, artikels 421 en 689.

⁸⁰ AKG., *Kadastrale legger 212*, Gent, artikels 689 en 25.

⁸¹ AKG., *Kadastrale legger 212*, Gent, artikels 97 en 25.

⁸² AKG., *Kadastrale legger 212*, Gent, artikel 1103.

⁸³ AKG., *Kadastrale legger 212*, Gent, artikels 1103 en 1298.

Bouwen en verbouwen

Het voortdurend wisselen van eigenaars en huurders voor de verschillende woningen in de Spijker had tot gevolg dat aanzienlijke investeringen, op een gedeeltelijke restauratie van de voorgevel na, uitbleven. In het huidige interieur herinnert enkel een binnendeur op de eerste verdieping aan de negentiende-eeuwse inrichting. Het gaat om een deur met een drie-paneelverdeling (afb. 21), een ontwerp dat veelvuldig werd gebruikt in de empireperiode (eerste kwart van de negentiende eeuw). Vermoedelijk werd deze deur door Pieter Geeraerts aangekocht. De doorbraak van dit deurtype ging gepaard met het opkomen van een nieuw scharniertype, de speun⁸⁴ (afb. 22). De speunen zitten ingewerkt in de boven- en onderregel van de deur terwijl het vaste gedeelte, onder de vorm van een plaatje, zit ingewerkt in de bovenkant van het deurkader en onderaan in de vloerplanken. In de achterkamer wordt de deurvleugel gevat in een typische halfronde deurlijst. Andere bouwsporen of afwerkingslagen werden zorgvuldig verwijderd zodat het gissen blijft hoe het interieur van deze woningen er verder uitzag.

Over de werkzaamheden aan het exterieur van de Spijker bestaan gedetailleerde omschrijvingen onder de vorm van bouwaanvragen en tekeningen (afb. 23). In het woonhuis met het Franse huisnummer 28 (perceel 15) werd een tweede deur aangebracht in de achtergevel⁸⁵. Dit had tot gevolg dat in het interieur een gang werd afgescheiden opdat de andere kamers achterin zo weinig mogelijk hinder ondervonden van de circulatie. De tegelvloer (tegels van 25 x 25 cm) in deze gang werd vervaardigd uit de blauwe hardsteen Noir de Bassècle. Buurman-eigenaar Fretin Paquet richtte zich twee jaar later ook tot het stadsbestuur met een gelijkaardige vraag⁸⁶. Hij wenste eveneens een tweede deur aan te brengen in de achtergevel van het aanpalende woonvolume. De werken werden hem gegund in maart 1852 maar zijn vraag om latrines te mogen plaatsen op het achterliggende erf werd evenwel afgewezen. Ook hier werd in het verlengde van de deur een gang gevormd wat tot gevolg had dat de grote achttiende-eeuwse haard in papensteen niet langer meer gebruikt werd. De opgetrokken scheidingsmuur in baksteen werd gemetst in een halfsteens verband (23 x 5 cm) en had aan de zijde van het voorhuis initieel een deuropening die in een jongere fase werd dichtgemetseld.

⁸⁴ G. EVERAERT, De moderne deur, 19de eeuw, IN: G. VAN DOORNE (red.), *Deuren en poorten. Zeven eeuwen techniek en esthetiek*, Gent, 1995, p. 126.

⁸⁵ SAG., Modern Archief, *Reeks G 12 (Moderne bouwvergunningen)*, MF 444, 1850-M-7578.

⁸⁶ SAG., Modern Archief, *Reeks G 12 (Moderne bouwvergunningen)*, MF 444, 1852-M-7579.

In 1893 vroeg Alfons Derreveaux, toenmalig eigenaar van de gehele Spijker, de toestemming om een deel van de voorgevel te restaureren⁸⁷. De slechte staat van de breuksteen in de linker benedenhoek van de voorgevel leidde tot instortingsgevaar, waarop Derreveaux de vraag stelde of hij dit stuk mocht laten verwijderen en reconstrueren. Het plan werd goedgekeurd en de werken gingen van start in mei 1893. Tijdens de werken werd duidelijk dat het schadebeeld zich niet louter beperkte tot de begane grond en de eerste verdieping van de eerste travee en van de naastgelegen penant, ook de borstwering van de tweede verdieping werd aan een reconstructie onderworpen (afb. 24). De restauratie werd voltooid met het (her)bepleisteren en schilderen van de voorgevel, zoals te zien is op een foto van 1898⁸⁸.

De 20ste eeuw: een nieuwe eigenaar, een nieuwe visie: het jaar 1904

Sinds de laatste decennia van de negentiende eeuw vormde de restauratie van de gevels van particuliere woonhuizen in de Gentse binnenstad een bijzonder aandachtspunt op de agenda van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten. Op voorspraak van architect Joseph De Waele werd besloten een inventaris op te stellen van alle bouwwerken die, ongeacht hun stijlkenmerken, ook maar enige interesse naar behoud toe opwekten⁸⁹. Hiertoe werd een subcommissie samengesteld waarin naast architect De Waele ook Prosper Claeys en Charles Lacquet zetelden. Binnen de maand had de subcommissie, mits een gewijzigde samenstelling⁹⁰, een lijst opgesteld die echter vrij omvangrijk was. De leden van de Stedelijke Commissie stapten daarom het parcours af en passeerden onder meer aan de Pensmarkt waar de Spijker als *façades romans, modifiés dans leurs parties intérieures, XIIIe siècle* stond geregistreerd⁹¹. Toenmalig burgemeester Emile Braun werd overtuigd van de plannen en stelde de nodige financiële middelen ter beschikking⁹².

⁸⁷ SAG., Modern Archief, *Reeks G 12 (Moderne bouwvergunningen)*, MF 444, 1893-M-2.

⁸⁸ Het is niet ondenkbaar dat de voorgevel voordien reeds bepleisterd was. De vormgeving van de dakkapel, die een nauw verwantschap vertoont met de klokgevels, wijst op een mogelijk achttiende-eeuwse bepleistering.

⁸⁹ SAG., *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 89, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1887-1899, s.f. (1 juni 1893).

⁹⁰ Victor Van der Haeghen werd aangesteld ter vervanging van Prosper Claeys. IN: SAG, *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 89, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1887-1899, s.f. (22 juli 1893).

⁹¹ SAG, *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 89, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1887-1899, s.f. (25 oktober 1893).

⁹² SAG, *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 89, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1887-1899, s.f. (18 januari 1896).

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

In maart 1904 meldde Armand Heins dat de bepleistering aan de voorgevel van de Spijker loskwam⁹³. Dit leek het geschikte moment om de eigenaar voor te stellen de gevel te ontdoen van zijn bepleistering en hem zo in zijn volle glorie te herstellen. De subcommissie die zich met deze opdracht inliet bestond uit kanunnik Van Den Gheyn, Ernest Lacquet en Armand Heins. De toenmalige eigenaar was Omer Van der Stricht, een telg van de brouwersfamilie Van der Stricht-Gevaert (Brouwerij Excelsior) die carrière had gemaakt als professor in de geneeskunde aan de Universiteit Gent. Hij werd in eerste instantie vertegenwoordigd door zijn vrouw die het voorstel van de Stedelijke Commissie maar lauw onthaalde. Zij weigerde de kosten van het onderzoek aan de voorgevel te betalen maar had er niets op tegen indien de Stedelijke Commissie het project zelf financierde⁹⁴. Het uitzonderlijke belang van het pand liet de Stedelijke Commissie niet onverschillig en ook de Stad Gent werd bereid bevonden een bijdrage te leveren. De leiding over de werkzaamheden werd toevertrouwd aan architect Ernest Van Hamme, de uitvoering zou geschieden door aannemer Hoste⁹⁵. Naarmate de werken vorderden, betoonde mevrouw Van der Stricht geleidelijk aan meer interesse⁹⁶. Eenmaal de voorgevel was vrijgemaakt, bleken de ingrepen grootschaliger dan aanvankelijk gepland. Er diende meer metselwerk vervangen te worden en vele bogen boven de vensteropeningen waren aan vernieuwing toe⁹⁷. Dit alles leidde tot de vraag aan de stad om de subsidie op te trekken van 500 frank naar 1000 frank, een verzoek waarmee werd ingestemd gezien de oudheidkundige waarde van de Spijker⁹⁸. Bij het verwijderen van het pleisterwerk was daarenboven gebleken dat alle vensters op de begane grond in oorsprong gelijkgrondse toegangen waren. Architect Van Hamme opteerde ervoor om net als op de eerste verdieping ook op de begane grond de deurvensters te herstellen zodat het oorspronkelijk lagere straatniveau meer uitgesproken in het straatbeeld aanwezig was. De vier toegangsdeuren op de begane grond kregen langs weerszijden een ijzeren handgreep en aan de gerestaureerde voorgevel was geen plaats meer voor de bepleisterde dakkapel.

⁹³ SAG, *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 90, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1900-1904, f. 84 (11 maart 1904).

⁹⁴ SAG., *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 90, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1900-1904, f. 89 (26 maart 1904).

⁹⁵ SAG., Modern Archief, *Reeks VII (Kleine Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 11 april 1904.

⁹⁶ SAG., *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 90, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1900-1904, f. 91 (7 juli 1904).

⁹⁷ SAG., Modern Archief, *Reeks VII (Kleine Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 5 augustus 1904.

⁹⁸ SAG., *Reeks SCMS (Nota's straten)*, doos 22, Hooiaard, brief 25 oktober 1904.

Voor de werken van start gingen, heerste er nog twijfel over de kunsthistorische waarde van de Spijker⁹⁹, maar met de voltooiing van de restauratie werd alom de loftrumpet geblazen. De restauratie werd beschouwd als een goed geslaagde onderneming die zich tot voorbeeld mocht stellen voor vele andere eigenaars van oude panden¹⁰⁰ (afb. 25). In het jaarverslag van de Stedelijke Commissie kwam de restauratie van de voorgevel van de Spijker als volgt aan bod¹⁰¹: *De Commissie heeft zich bijzonderlijk bezig gehouden met de herstelling van verschillende voorgevels van bijzondere huizen. De onderhandelingen aangeknoopt voor de herstellingen van den Spijker, het belangrijkste stapelhuis (XIIe-XIIIe eeuw) gelegen aan de oever van de Lei, Hooiaard, en welke thans vier woonhuizen bevat, werden met welslagen bekroond. De Commissie was gelukkig in den heer Van der Stricht een eigenaar te vinden welke al het belang begreep van eene herstelling gedaan volgens de regelen der oudheidkunde. Het is een echt gedenk-gebouw dat het daglicht herziet, na zoolang misvormd geweest te zijn door menigvuldige lagen pleister. De Stad is tusschengekomen voor duizend frank in dit uitmuntend werk, dat in september 1904 voltooid werd, onder het bestuur van den heer bouwkundigen E. Van Hamme, bijgestaan door den afgevaardigde der Commissie, den heer Ernest Lacquet.*

Gelijktijdig met de restauratie van de voorgevel besloot Van der Stricht een perceelwijziging door te voeren¹⁰². De percelen 15 bis en 17, die zich op de begane grond beperkten tot het voorhuis, werden doorgetrokken in de achterbouw en in het achterliggende perceel (afb. 26).

De restauratie van de achtergevel en het optrekken van nieuwe bijgebouwen (1911)

Kort na de restauratie van de voorgevel vestigde de Stedelijke Commissie haar aandacht op de achtergevel van de Spijker¹⁰³. De beeldbepalende impact op het Groot Vleeshuis en op de zichtlijn tussen de Grasbrug en de Vleeshuisbrug, geeft aan deze achtergevel een niet te onderschatten waarde. De restauratie werd binnen de Stedelijke Commissie voorbereid door een sub-

⁹⁹ Artikel uit *Gazette van Gent* (3 augustus 1904), IN: SAG., *Nota's Vanderhaeghen*, S 1 (Spijker).

¹⁰⁰ Artikel uit *Flandre Liberale* (9 oktober 1904), IN: UGent, *Fonds Vliegende Bladen*, III S 29, Spijker Hooiaard, Artikel uit *Volksbelang* (s.d.), IN: UGent, *Fonds Vliegende Bladen*, II S 57 Spijker.

¹⁰¹ V. VAN DER HAEGHEN, *Rapport sur les Travaux de la Commission des Monuments de Gand en 1904*, Gand, 1905, p. 2.

¹⁰² AKG., *Mutatieschetsen 207*, Gent, 3^e Afdeling, sectie C, 1^e blad, nrs. 15, 15 bis, 17, 18, 1905.

¹⁰³ SAG., *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 93, Processen-verbaal (origineel) van de vergadering van de Commissie, 1909-1910, f. 102 (29 juli 1910).

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

commissie waarin ook architect Ernest Van Hamme zetelde die de plannen zou uittekenen¹⁰⁴. Aanvankelijk leek er binnen de Stedelijke Commissie enige twijfel te bestaan over de vormgeving van de trapegevels die Van Hamme voorstelde maar de plannen werden toch goedgekeurd en de architect beloofde eventuele ontdekkingen, die al dan niet tijdens de werken aan het licht zouden komen, te melden¹⁰⁵. In augustus 1911 startte aannemer Garré de werken, die ten einde liepen in november van datzelfde jaar¹⁰⁶. Het baksteenmetselwerk werd vervangen waar nodig en de spitse glasruitjes in de raamkozijnen werden ingeruild voor eenvoudige, moderne ruiten. Op de verdiepingen kregen alle doorbrekingen een schouderboogvormige afdekking die gevat zit tussen een onder- en bovendorpel. Om het geheel te vervolledigen, werden ook negblokken en ontlastingsbogen aangebracht.

De bouwvallige staat van de bijgebouwen achter de Spijker vormde echter een belemmering bij de uitvoering van de plannen. De Stedelijke Commissie wees Van der Stricht op de inspanningen die de Stad Gent zich had getroost om de Graslei en de nabije omgeving op te waarderen. Zijn bijgebouwen stonden in schril contrast tot dit pittoreske stadsgezicht¹⁰⁷. Volgens architect De Waele moesten de 'koterijen' afgebroken worden zodat de toekomstig gerestaureerde gevel in zijn volle glorie kon aanschouwd worden¹⁰⁸. Van der Stricht werd overtuigd, waarop architect Van Hamme een reconstructie van de bijgebouwen ontwierp dat harmonieerde met het restauratieplan van de achtergevel (afb. 27).

De erkenning als conventiegevel (1912)

Rond de eeuwwisseling onderging de visie op monumentenzorg een nieuwe wending; het principe om grote monumenten vrij te maken werd meer en meer in vraag gesteld terwijl de belangstelling voor de historisch gegroeide context toenam¹⁰⁹. De omgeving zoals deze zich doorheen de eeuwen rondom een monument had weten te ontwikkelen, werd als waardevol ingeschat en maakte het mogelijk de monumentale schaal in de juiste verhouding te

¹⁰⁴ SAG., *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 93, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1909-1910, f. 102 (29 juli 1910).

¹⁰⁵ SAG., *Reeks SCMS (Dossiers)*, nr. 94, Processen-verbaal (origineel) van de vergaderingen van de Commissie, 1910-1911, f. 2 (30 september 1910).

¹⁰⁶ SAG., *Reeks SCMS (Nota's Straten)*, doos 22, Hooiaard.

¹⁰⁷ SAG., Modern Archief, *Reeks VII (Openbare Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 23 november 1908.

¹⁰⁸ SAG., Modern Archief, *Reeks VII (Openbare Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 30 november 1908.

¹⁰⁹ H. STEYNEN, *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België, 1835-1940*, Brussel, 1998, p. 225.

bekijken. Indirect bracht dit nieuwe gedachtengoed ook een groeiende belangstelling teweeg voor privé-woningen, zogenaamde 'kleinere' monumenten en voor verbanden tussen gebouwen.

In Gent vormde de restauratie van het Gravensteen een eerste gelegenheid om deze visie aan de praktijk te toetsen. Na de ontbloting van de burcht wenste men de omliggende straten en het Sint-Veerleplein om te vormen tot een decor waarin het waardevolle, prestigieuze karakter van het Gravensteen beter tot zijn recht kwam. Voor de te restaureren gevels werd een speciale *akte van servituut ten voordele van het Gravensteen* afgesloten tussen de eigenaars in kwestie en de Stad Gent, waarbij de kosten werden gedragen door de stad en de staat als onderdeel van de Gravensteen-overeenkomst¹¹⁰.

Na de succesvolle 'herstellingen' rondom het Gravensteen, wou men ook andere vooraanstaande historische panden in de kijker plaatsen en hun bijzondere relatie met de Gentse stadsgeschiedenis beklemtonen. Om het bouwkundige karakter van de nabije omgeving te vrijwaren, en waar nodig te versterken, werd het principe van de conventiegevels ingevoerd. Een conventie is letterlijk een overeenkomst tussen twee of meer partijen omtrent wederzijds in acht te nemen regels. In een notariële akte werd vastgelegd dat de Stad Gent zich ertoe verbond de conventiegevels te restaureren en te onderhouden tot een diepte van 75 centimeter gerekend vanaf het parement. De kosten vielen ten laste van de stedelijke begroting en het contract werd opgesteld zonder opgave van einde van overeenkomst. Dit alles geschiedde met de uitdrukkelijke vermelding dat het contract van erfdiensbaarheid 'non-modificandi' was gevestigd. De eigenaars mochten met andere woorden onder geen beding wijzigingen aan de gevel aanbrengen als ze hiervoor geen toestemming van de Stad hadden verkregen. Zo bouwde de Stad Gent de garantie in als zouden de historische gevels ongeschonden bewaard blijven. In ruil betaalden de eigenaars aan de Stad een jaarlijkse cijnsbelasting die werd berekend volgens het aantal strekkende meter van de gevelbreedte.

Toen architect De Waele in juli 1910 voorstelde om de achtergevel van de Spijker te restaureren, stelde het College van Burgemeester en Schepenen zich de vraag of deze restauratie niet kon doorgaan in het kader van een erkenning als conventiegevel¹¹¹. De achtergevel bevond zich immers in het zicht van het Gravensteen, gezien van op de Grasbrug, en lag vlak naast het Groot Vleeshuis. Architect Van Hamme en Henry de Smet de Naeyer onderhandel- den als vertegenwoordigers van de Stad in deze zaak en kwamen tot een over-

¹¹⁰ A. CAPITEYN, *Gent in weelde herboren. Wereldtentoonstelling 1913*, Gent, 1988, p. 65.

¹¹¹ SAG., *Modern Archief, Reeks VII (Openbare Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 4 november 1910.

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

eenkomst met eigenaar. In januari 1911 meldde Van der Stricht dat hij akkoord ging met alle clausules die sloegen op een eventuele restauratie als conventiegevel¹¹². Voor de achtergevel leek de zaak beklonken maar over de voorgevel heerste enige verwarring. De Stad Gent had de restauratie gesubsidieerd wat maakte dat voor de voorgevel *une simple servitude de conservation dans l'état actuel* gold¹¹³. Dit hield in dat de werken door de Stedelijke Commissie waren goedgekeurd en dat de gevel in geen geval mocht gewijzigd worden¹¹⁴. Het College liet aan notaris Maeterlinck weten dat aan de akte van conventie voor de achtergevel nog een erkenning van de onderhoudsovereenkomst voor de voorgevel moest worden toegevoegd¹¹⁵. Eigenaar Van der Stricht verklaarde zich akkoord met de eisen van de stad en op 14 juni 1912 werd de akte van erfdiensbaarheid voor de Spijker ondertekend.

Besluit

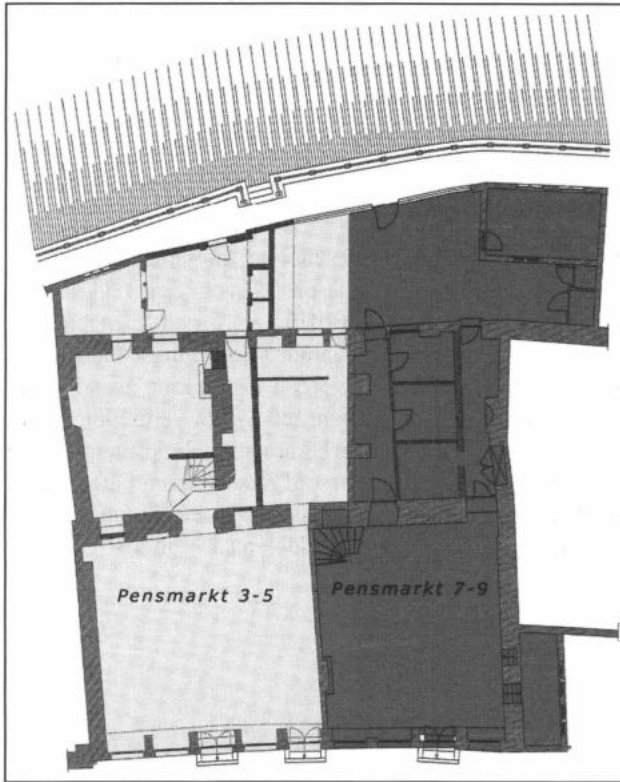
De erkenning van de Spijker als beschermd monument in 1952 blijkt ruim vijftig jaar na datum geen garantie te bieden voor een vakkundig onderhoud en een respectvol gebruik. Verwaarlozing en verval, dringende instandhoudingswerken aan de daken en zogenaamde verfraaiingscampagnes legden een zware hypotheek op dit schitterende *Steen*. De begane grond wordt thans ten dienste gesteld van twee horecazaken, terwijl de verdiepingen reeds enkele jaren leegstaan en geleidelijk aan verkommeren. Het principe van de conventiegevels is daarenboven voorbijgestreefd maar nog niet afgevoerd wat resulteert in een grauwe, verwaarloosde buitengevel die dit unieke stapelhuis een troosteloze aanblik biedt, waar menig Gentenaar of toerist geen acht op slaat.

¹¹² SAG., Modern Archief, *Reeks VII (Openbare Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 25 januari 1911.

¹¹³ SAG., Modern Archief, *Reeks VII (Openbare Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 7 februari 1912.

¹¹⁴ A. CAPITEYN, *Gent in weelde herboren. Wereldtentoonstelling 1913*, p. 57.

¹¹⁵ SAG., Modern Archief, *Reeks VII (Openbare Werken)*, nr. 4.020 (1994), Gevels conventie, o.a. Pensmarkt 3, 5, 7, 9, brief 8 maart 1912.

Afbeelding 1 De Spijker omvat de huisnummers 3 tot 9 aan de Pensmarkt en is thans eigendom van de Brouwerij Haacht; op de begane grond zijn twee horecazaken ondergebracht (naar plannen Studiebureau Arrow, Dossier de Spijker Pensmarkt, Plannen reconversie, opmeting begane grond, 2000)

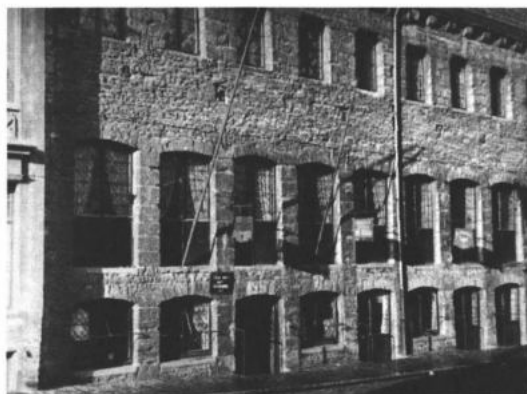
DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

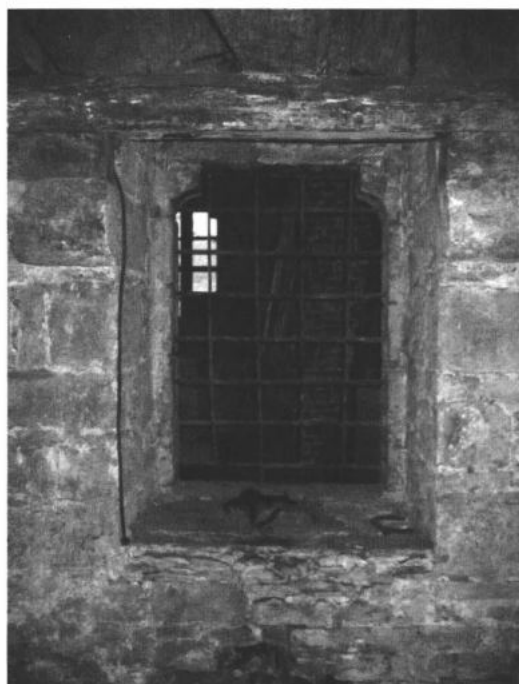
Afbeelding 2 Ontwerp voor het bijgebouwtje naast de Spijker, ingediend door Pieter de Maeght in oktober 1770. Op de bouwaanvraag staat de vermelding 'zwart' voor een vensteropening, terwijl 'groen' wijst op een leien dakbedekking (SAG., Oud Archief, Reeks 535, Huizen- Bouwaanvragen en veranderingswerken, nr. 103 (7), Hooiaard)

Afbeelding 3 Deze foto, die aan de hand van de namen van de uitbaters op de uithangborden kon gedateerd worden in 1898, biedt het oudste waarheidsgetrouwe beeld van de Spijker. De voorgevel draagt een eenheidsbepleistering en is getooid met een dakkapel die naar vormgeving een nauw verwantschap vertoont met de klokgevels. De verschillende vorm van de vensteropeningen valt samen met de opdeling van de Spijker in twee woningen omstreeks 1709 (SAG., Reeks SCMS, Foto's, doos 165, Hooiaard, nr. 2395)

Afbeelding 4 Op de begane grond hebben de doorbrekingen een segment-boogvormige afdekking die wordt herhaald op de eerste verdieping. Tijdens de restauratiewerken in 1904 stelde architect Ernest Van Hamme vast dat de doorbrekingen op de eerste verdieping, die tot dan toe als vensters waren ingevuld, in oorsprong deuropeningen waren (SAG., Reeks SCMS, Foto's, doos 165, Hooiaard, nr. 2390)

Afbeelding 5 In de voormalige achtergevel bleef een schouderboogvormige vensteropening in haar oorspronkelijke toestand bewaard. De opening wordt afgeschermd door smeedijzeren dievenstaven. Het traliewerk telt acht horizontale staven die door vier verticale staven schieten (Eigen foto, november 2005)

Afbeelding 6 Aan een variabel aantal zijden van de standvinken zitten gleuven die ruim twee centimeter breed zijn. In sommige gevallen, zoals te zien op de afbeelding, hebben de gleuven een verbreding tot een rechthoekige opening. Vermoedelijk werden in de gleuven schotten geschoven die, waar nodig, konden vastgezet worden met dwarsbalken, waarvoor in de standvinken openingen werden voorzien (Eigen foto, mei 2006)

Afbeelding 7 Haaks op de onderslagbalken rusten de dwarsbalken die vrij dicht bij elkaar werden geplaatst. De dwarsbalken dragen nog sporen van een witte bekalking en vertonen de kenmerkende afgeschuinde vorm aan de hoeken, zoals te zien is op de eerste verdieping in het voorhuis van de Spijker (Eigen foto, november 2005)

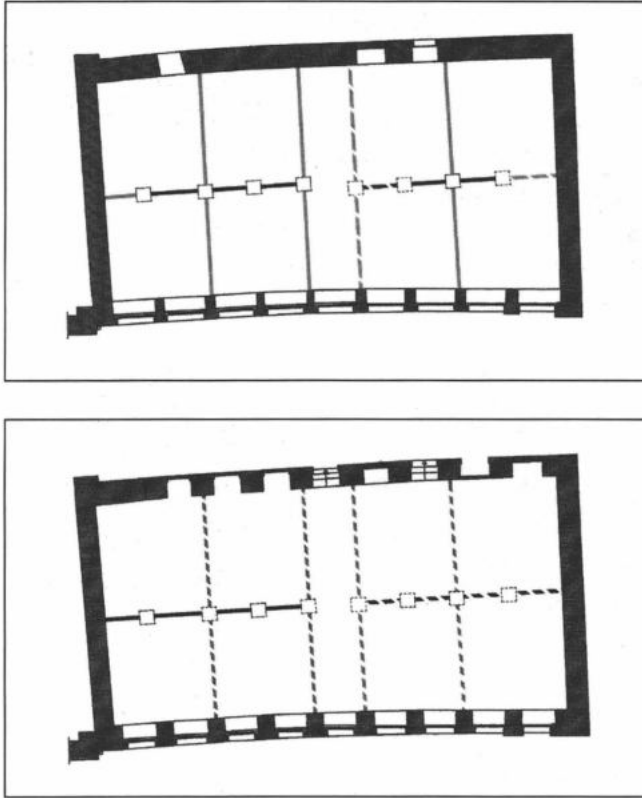

Afbeelding 8 De spantbenen van de sporenkap in het voorhuis van de Spijker zijn onderling niet met elkaar verbonden, tenzij door de hanenbalken, want er is geen nokverbinding (Eigen foto, mei 2006)

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

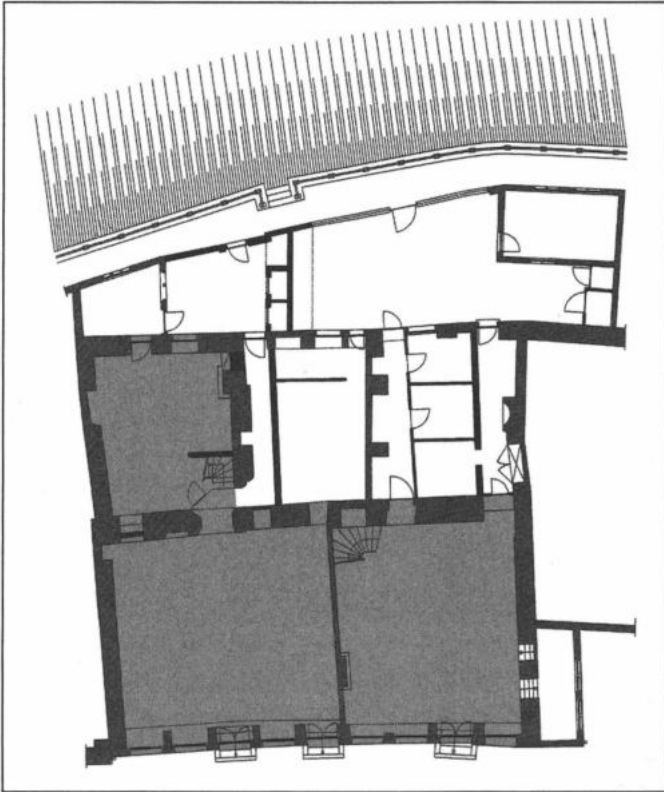

Afbeelding 9 Op de zoldervloer werden centrale standvinken met zijdelingse schoren geplaatst ter ondersteuning van de onderslagbalk. De zoldervloer werd recent verwijderd maar op de onderliggende balkenroosting zijn nog steeds drie oorspronkelijke standvinken bewaard gebleven (Eigen foto, mei 2006)

Afbeelding 10 en 11 Hypothetische reconstructie van de interne structuur op de eerste (boven) en tweede (onder) verdieping in het voorhuis van de Spijker. De donkere lijnen in de breedte van het pand duiden op de schotten die werden vastgezet met een dwarsbalk, de lichte lijnen in de diepte van het pand duiden de verplaatsbare schotten aan (naar plannen Studiebureau Arrow, Dossier de Spijker Pensmarkt, Plannen reconversie, opmeting verdieping 1 en verdieping 2, 2000)

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

Afbeelding 12 Situering van de vierkantstructuur ten opzichte van de recht-hoekige salastructuur van het voorhuis (naar plannen Studiebureau Arrow, Dossier de Spijker Pensmarkt, Plannen reconversie, opmeting begane grond, 2000)

Afbeelding 13 In de dikte van de zuidelijke zijmuur staan twee verdiepte vensterbanken die volledig uit breuksteen werden vervaardigd. Ze zijn respectievelijk 47 centimeter (vooraanzicht, links) en 54 centimeter (vooraanzicht, rechts) breed. De muurplint in breuksteen is 48 centimeter hoog en draagt een onderdorpel in breuksteen van gemiddeld 10 centimeter hoog (Eigen foto, maart 2006)

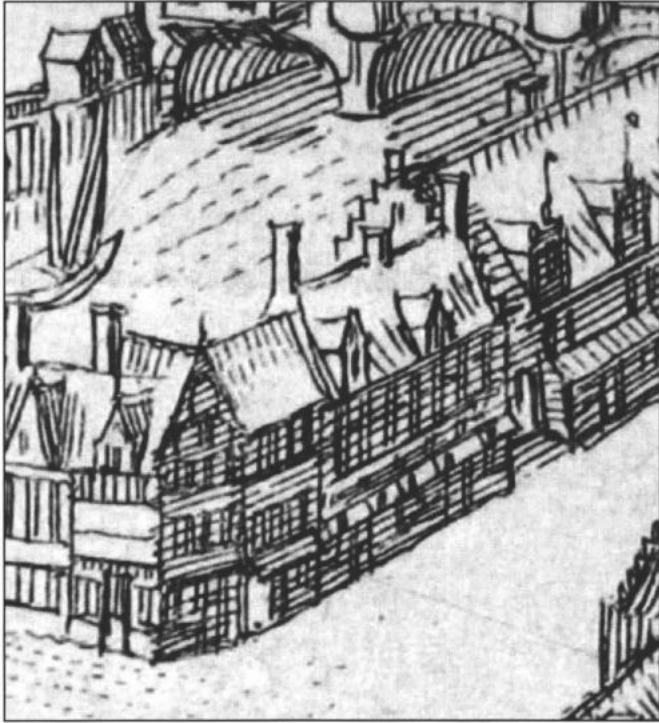
DE SPIJKER AAN DE PENSMAKKT

Afbeelding 14 De dwarsbalken die de kamers in de achterbouw overbruggen worden in de zijmuren ondersteund door een houten strijkbalk waaronder een uitkragende stenen lijst zit. Deze laatste wordt op zijn beurt ondervangen door kraagstenen die op een korte afstand van elkaar geplaatst werden opdat de overspanning voor de stenen lijst minimaal zou zijn (Eigen foto, maart 2006)

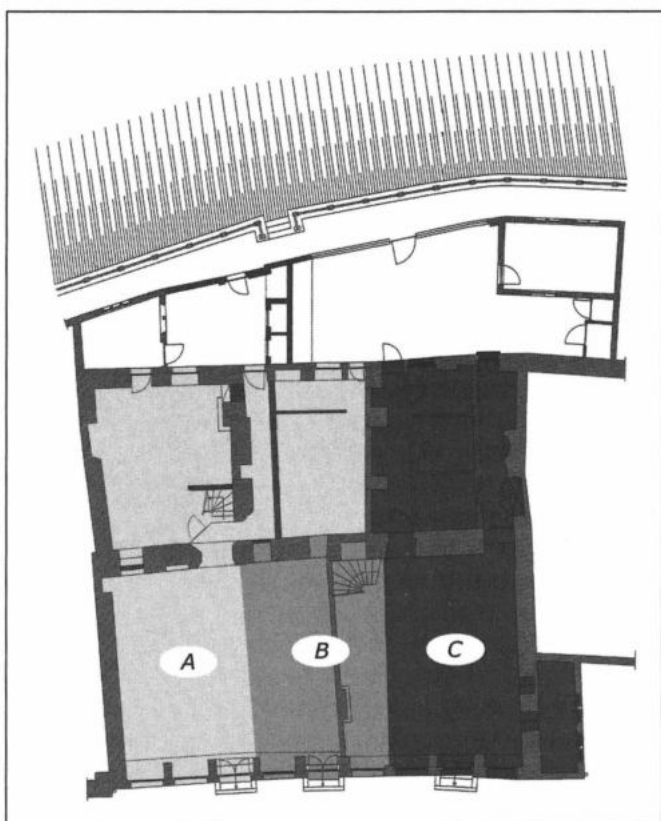

Afbeelding 15 Situering en grondplan van de constructie S 131 ten opzicht van het voorhuis van de Spijker (S 130) (uit: M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen te Gent, periode 1000-1300: De kelders*, Bijlage V)

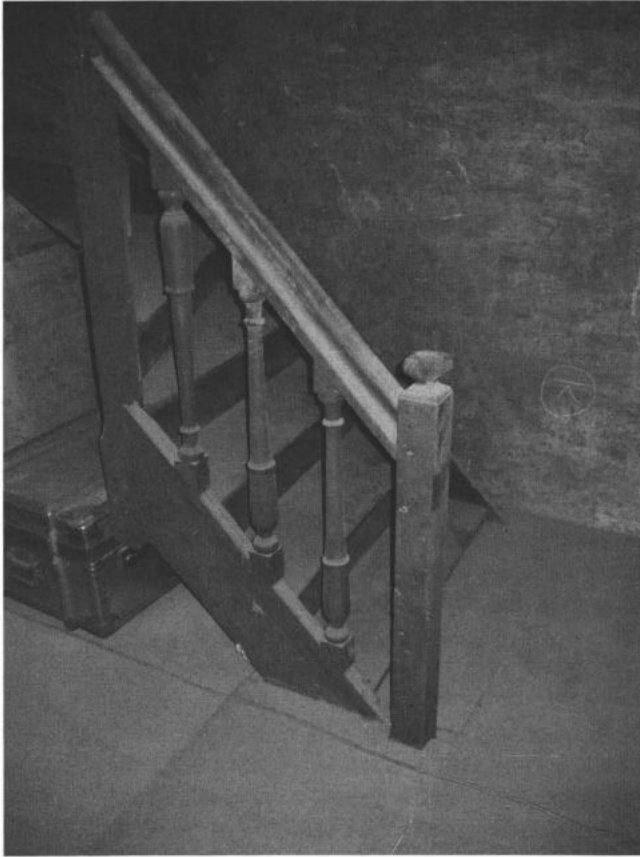

Afbeelding 16 De Spijker wordt weergegeven in vooraanzicht en draagt een zadeldak met twee schoorstenen op beide zijmuren en een schoorsteen centraal op de daknok. Enkel de noordelijke zijmuur heeft een trapgevel. Aan de straatzijde staan boven de daklijst twee dakkapellen (uit: A. SANDERUS, *Flandria Illustrata*. Amsterdam, 1640-1641, volume 1, p. 127, detail prent 'Ecclesia parochialis Sti. Nicolai uxta forum frumentarium Gandavi'.)

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

Afbeelding 17 Situering van de drie woningen in de Spijker tussen 1709 en 1712; A: woning aan de zijde van de Grasbrug (Jan Lanneaux), B: huurwoning van Guillaume Smeeckens, C: woning aan de zijde van het Groot Vleeshuis (Pieter de Maeght) (naar plannen van Studiebureau Arrow, Dossier de Spijker Pensmarkt, Plannen reconversie, opmeting begane grond, 2000)

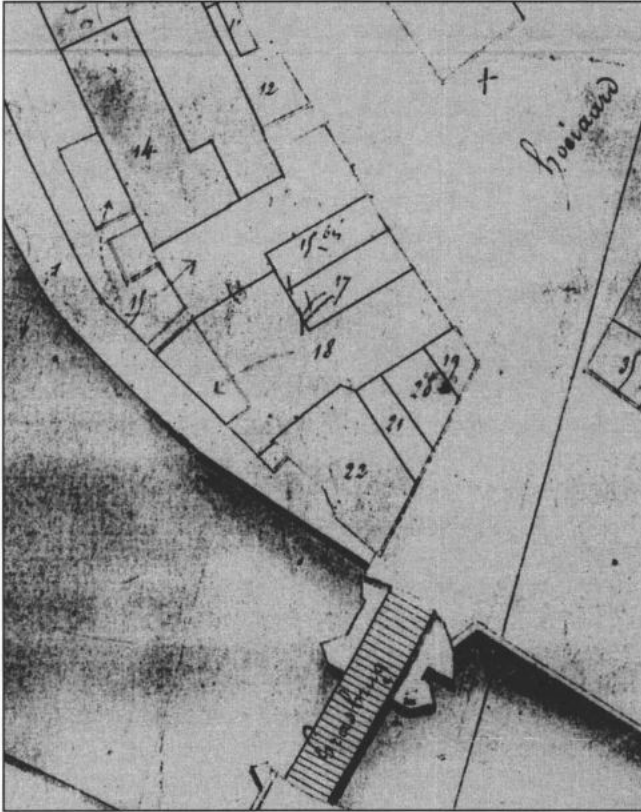

Afbeelding 18 Tegen de noordelijke scheidingsmuur op de tweede verdieping staat een trap met kwart die naar links draait. Deze achttiende-eeuwse trap heeft een trappaal met een vierkante doorsnede die wordt bekroond door een afgeknotte peervorm met vier facetten (Eigen foto, november 2005)

DE SPIJKER AAN DE PENSMAKT

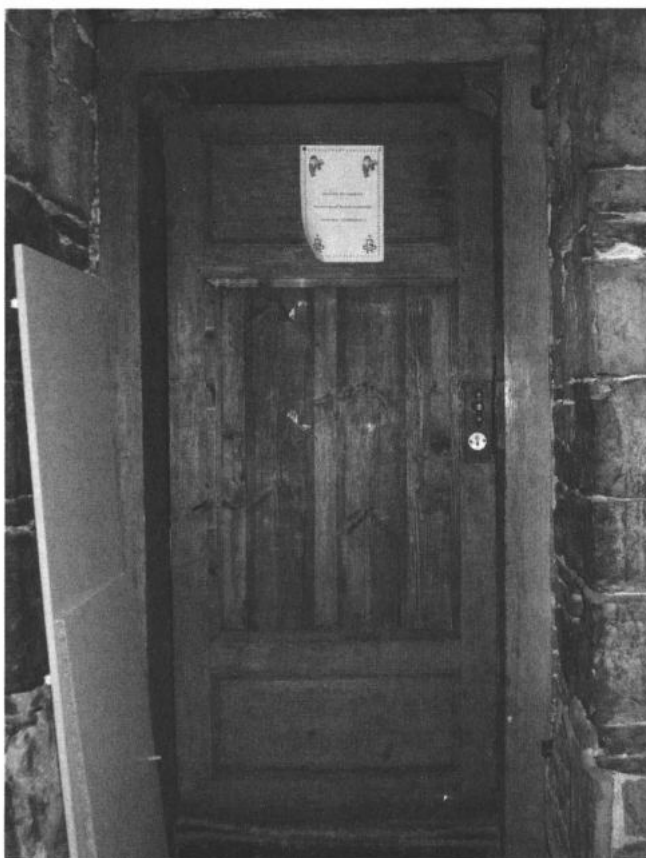

Afbeelding 19 De slingertrap verbindt de begane grond met de zolderverdieping. De vormgeving van de balusters kan naar typologie gedateerd worden tussen 1720/30 en 1775/80 (Eigen foto, februari 2006)

Afbeelding 20 Op het primitieve kadasterplan (circa 1835) beslaat de Spijker vier kadastrale percelen, te weten de nummers 15, 15 bis, 17 en 18. Het achtergelegen erf draagt het perceelsnummer 16 en sterkt zich uit tot achter het Groot Vleeshuis (AKG., Primitief kadasterplan, Gent, sectie C, blad 1)

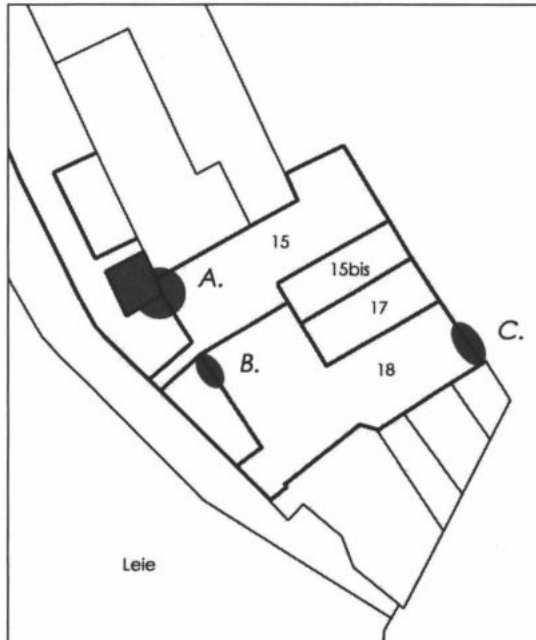
DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

Afbeelding 21 Deze deur met drie-paneelverdeling verbindt de voorkamer met de achterkamer op de eerste verdieping in de huidige Pensmarkt 7-9. Bij dit deurtype zit het grootste paneel steeds centraal ingewerkt (Eigen foto, maart 2006)

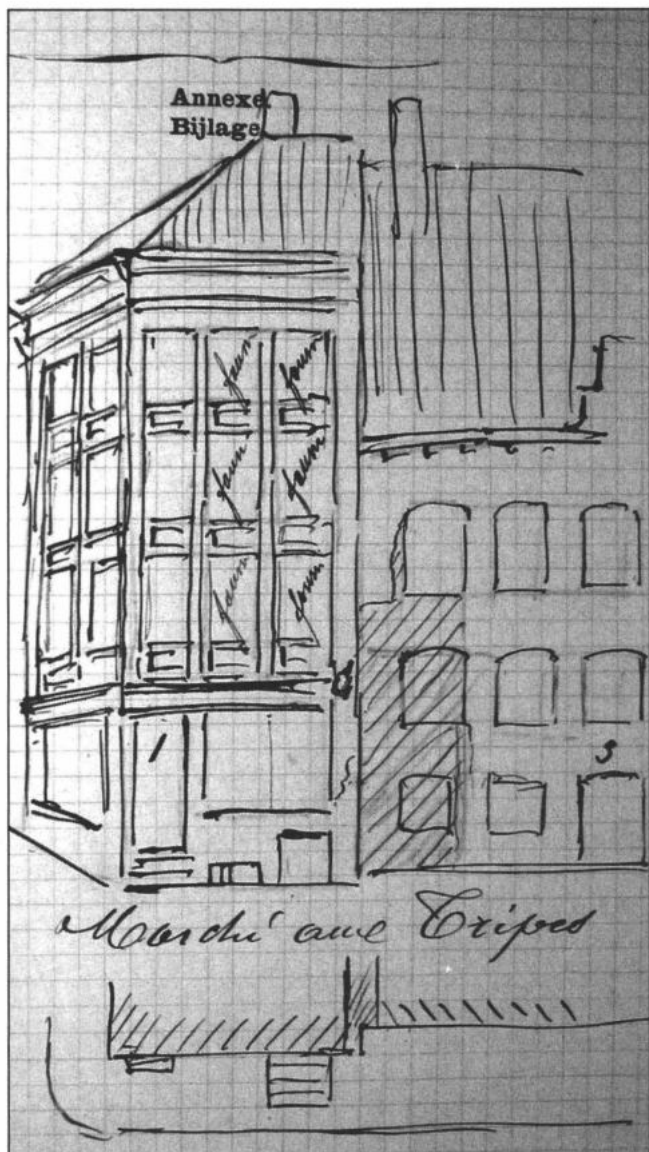

Afbeelding 22 In de empireperiode doet een nieuw scharniertype zijn intreden. Op deze afbeelding is de speun onderaan de deur te zien die met een vast plaatje zit ingewerkt in de vloerplanken. De regelschroef maakt het mogelijk om de deur, indien nodig, hoger op te schroeven (Eigen foto, maart 2006)

Afbeelding 23 Perceelsplan van de Spijker met situering van de ingrepen aan de achtergevel in 1850 (A) en 1852 (B) en aan de voorgevel in 1893 (C) waarvoor een bouwaanvraag werd ingediend (naar het primitief plan, AKG., Primitief kadasterplan, Gent, sectie C, blad 1)

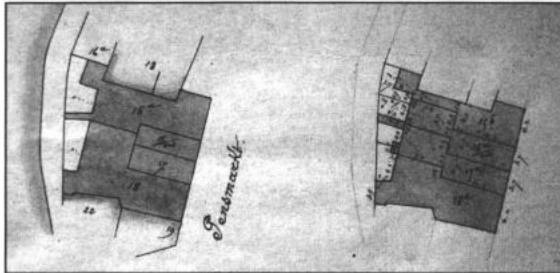
DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

Afbeelding 24 In eerste instantie beperkte het shadebeeld zich tot de begane grond en de eerste verdieping van de eerste travée en de naastgelegen penant. Tijdens de werkzaamheden werd echter besloten ook de borstwering van de tweede verdieping te vernieuwen (SAG., Modern Archief, Reeks G 12 (Moderne bouwvergunningen), 1893-M-2)

Afbeelding 25 In lokale dagbladen kon de restauratie van de voorgevel van de Spijker op veel bijval rekenen. De krant *Flandre liberale* (9 oktober 1904) meende dat de restauratie pas compleet zou zijn indien het voetpad aan de Hooiaard werd verlaagd: "On aurait de cette manière l'aspect complet du bâtiment tel qu'il était avant l'exhaussement du sol de la rue." (SAG., Reeks SCMS, Foto's, doos 165, Hooiaard, nr. 2389)

Afbeelding 26 De oude perceelsstructuur (links) werd in 1904 gewijzigd (rechts) zodat alle vier de percelen voortaan doorlopen van aan de straatzijde tot in het achtergelegen erf (AKG., Mutatieschetsen 207, Gent, 3e Afdeling, sectie C, 1e blad, nrs. 15, 15 bis, 17 e 18, 1905.)

DE SPIJKER AAN DE PENSMARKT

Afbeelding 27 Met de restauratie van de achtergevel werd de historische omgeving van het Groot Vleeshuis hersteld (KIK., Foto, objectnummer 123005, clichénummer B 48261)

CALQUES VAN DE MUURSCHILDERINGEN UIT DE LEUGEMEETE MET VOORSTELLING VAN DE STEDELIJKE MILITIES (1861-2004)

Jeannine Baldewijns en Lieve Watteeuw

In Gent bleven talrijke voorbeelden van monumentale middeleeuwse schilderkunst, meer specifiek muurschilderingen, bewaard. De relictten getuigen van de uitzonderlijke bloei en het artistieke peil dat deze vorm van decoratie in de 14de eeuw bereikte. Onze kennis over de oorsprong, de ontwikkeling, ons inzicht in het belang van de muurschilderkunst, de keuze van de onderwerpen en de uitwerking van de voorstellingen zou nochtans ruimer zijn mochten tal van middeleeuwse wandschilderingen in de loop van de 19de eeuw niet vernield of verloren geraakt zijn. Enkele ensembles van Gentse verdwenen muurschilderingen zijn echter dank zij 19de-eeuwse calques bekend en gedocumenteerd. In de Bijlokecollectie van het STAM Gent¹ wordt een unieke en omvangrijke collectie 19de-eeuwse calques en kopieën uitgevoerd in olieverf bewaard.² Dit stukje onbekend en zeer kwetsbaar patrimonium met grote historische waarde vormt een uitstekende bron voor de studie van de Gentse muurschilderkunst. Maximiliaan P.J. Martens, bracht met zijn doctoraatsproefschrift over de Gentse muurschilderkunst in 1989 de calques en kopieën uit de Bijlokecollectie opnieuw in de belangstelling. Zijn uitgebreide en grondige studie behandelde de Gentse monumentale schilderkunst voor de periode van de 12de tot de 16de eeuw.³ In zijn onderzoek betrok hij zowel de nog bewaarde als de verdwenen wandschilderingen. Deze laatste categorie

¹ Het STAM Gent staat voor Stads museum Gent. Het STAM wordt ingericht in de gebouwen van de Bijlokeabdij -klooster en zal in voorjaar 2009 openen. De verzamelingen van het Oudheidkundige Museum van de Bijloke, beter gekend als het Bijlokemuseum, zullen integraal deel uitmaken van het STAM. Voor meer informatie over het STAM verwijzen we naar de www.stamgent.be.

² De verzameling bevat calques en facsimile's van de muurschilderingen uit de Wolveverskapel in de Kortedagsteeg (8 calques) en uit de Leugemeete (21 calques). Daarnaast zijn er 19de-eeuwse kopieën van muurschilderingen uit de refter van de Sint-Baafsabdij, het Dominicanerklooster, het Geraard De Duivelsteen, de kapel van het Sint-Jacobsgodshuis gelegen aan het Godshuishammeke en van de muurschilderingen uit het Huis Spijkeboort aan de Geldmunt.

³ MARTENS, M.P.J., *De muurschilderkunst te Gent (12de tot 16de eeuw)*, Brussel, 1989. (*Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten*, 1989, jaargang 51, nr. 46). In 1985 publiceerde de auteur al een artikel over kopieën van muurschilderingen, zie MARTENS, M.P.J., *Enkele middeleeuwse muurschilderingen te Gent – I. Gegevens op basis van kopieën*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1985, deel XXXIX, p. 85-121.

vertegenwoordigde in zijn onderzoek 56 % van de geïnventariseerde muurschilderingen. Vaak zijn de calques hiervan de enige getuigen die nog resten.

De waarde van deze historische bron inzake middeleeuwse cultuurgeschiedenis werd in de tweede helft van de 19de eeuw hoog gewaardeerd bij archeologen, oudheidkundigen en decorateurs. Het vervaardigen van calques was in deze periode één van de meest gebruikte methodes voor het documenteren van historische picturale interieurscènes. Zowel vrijgelegde kerkbeschilderingen als profane afbeeldingen werden vastgelegd, in de groeiende stimulans voor het bijhouden van historische en artistieke documentatie. Deze reproductiemethode werd zowel door de Koninklijke Commissie voor Monumenten, als de Sint Lucasscholen gestimuleerd.⁴ Vaak zijn ze de enige bron van informatie over dit kleurrijke aspect van de middeleeuwen. De eerste generatie tekeningen van muurschilderingen en interieurs werd uitgevoerd op transparant gemaakte papiermaterialen. De doorschijnendheid van papier is afhankelijk van de afwezigheid van lichtreflecterende of lichtabsorberende facetten in of op de papiervezels. Drie methodes werden gedurende de 19de eeuw gebruikt voor het doorschijnend maken van papier: impregnatie, chemische en mechanische behandeling.⁵ In 1855 ontving de in Angoulême gevestigde papierfabrikant Laroche Frères zijn patent voor de productie van 'olie kalkpapier'.⁶ Het betrof hier nog losse vellen papier. Op rol vervaardigd transparant papier, bekomen door een chemische behandeling van de papiervezels, was pas beschikbaar in de handel omstreeks 1870.⁷ De recepten voor het transparant maken van papier voor graveurs, kunstenaars en architecten werd reeds in 1772 gepubliceerd in de *Encyclopedie Diderot en D'Alembert*.⁸ In het populaire *Nouveau manuel du*

⁴ BERGMANS, A., *Middeleeuwse muurschilderingen en de 19de eeuw. Studie en inventaris van de middeleeuwse muurschilderingen in Belgische kerken*, Leuven, 1998. Voor een overzicht van de in Gent vrijgelegde en gedocumenteerde muurschilderingen verwijzen we naar de inventaris die in dit naslagwerk is opgenomen: p. 309-313. Zie ook: STYNEN, H., *De onvoltooid verleden tijd. Een geschiedenis van de monumenten- en landschapszorg in België 1835-1940*, Brussel, 1998, p. 149-151.

⁵ LAROQUE, C., *History and analysis of transparent papers*, in: *The paper conservator*, 2004, vol. 28, p. 17-32.

⁶ LAROQUE, C., *O.c.*, p. 19, voetnoot 21.

⁷ HUNTER, D., *Papermaking, The History and Technique of an Ancient Craft*, New York, 1947, p. 564; FLIEDER, F., *Analysis and Restoration of Old Transparent Papers*, (Symposium 88 - Conservation of Historic and Artistic Works on Paper, Ottawa, Canadian Conservation Institute), Ottawa, 1994; YATES, S.A., *The conservation of Nineteenth Century tracing Paper*, in: *The Paper Conservator* 8, 1984, p. 20-39; FLAMM, V., HOFMANN, C., BANIK, G., *Conservation of Tracing Papers*, (ICOM Committee for Conservation 1990, Working Group 14, Graphic Documents); WÄCHTER, O., *Restaurierung und Erhaltung von Büchern, Archivalien and Graphiken*, Wien, 1975.

⁸ DIDEROT, D. & d'ALEMBERT, J.I.R., *Encyclopédie méthodique*, Paris, 1772, vol. 7, p. 880.

CALCQUES VAN DE MUURSCHILDINGEN UIT DE LEUGEMEETE

coloriste van Manuel Roret, uitgegeven in Parijs in 1841, werden recepten voor het transparant maken van papier met lijnolie, papaverolie, walnootolie, schellak, vernis en Venitiaans terpentijn beschreven.⁹

In de neogotische context was het kopiëren het medium bij uitstek voor het op 'wetenschappelijke' wijze vastleggen van historische artefacten. Een aantal afbeeldingen van Gentse muurschilderingen werd in 'facsimile' uitgevoerd op karton. Het zijn schilder Kunstige afbeeldingen, die geen calques zijn in de strikte zin. Mogelijk fungeerden transparante tekeningen als tussenstap bij het vervaardigen van de lithografische of chromolithografische afbeeldingen. De methode van het calqueren kreeg in het midden van de 19de eeuw toepassing in verschillende technische en artistieke domeinen. Zo werden omstreeks 1840 middeleeuwse miniaturen en teksten gecalqueerd voor studiedoeleinden en modellen.¹⁰ De meeste toepassingen enten zich in de architecturale ontwerpen en de technische tekeningen, in de zuiver utilitaire en industriële context. Vele 19de-eeuwse architectuur-, kunstenaars- en bedrijfsarchieven bevatten documenten met dit weinig bestudeerd materiaal als drager. Deze bijdrage over calques oriënteert zich op de zes calques van de Leugemeete, bewaard in het STAM, die een historische belangrijke rol innemen in de Gentse stadsgeschiedenis.

De equipe van baron Jean Baptiste Bethune (1821-1894), Adrien Hubert Bressers, Eugène Boulanger en Henri-Charles de Tracy, had omsteeks 1861 slechts prille ervaring met het 'wetenschappelijk' kopiëren van muurschilderingen. Onder het enthousiaste impuls van Bethune was in 1860 de samenwerking gestart met zijn leerling, de neogotische kunstenaar Adrien Hubert Bressers (1835-1898). Hij werd de vaste uitvoerder van zijn ontwerpen en was een getalenteerd decoratieschilder in de neogotische traditie. Vermoedelijk zijn de *Leugemeete calques* één van de eerste documentatieprojecten die het atelier Bressers-Blanchaert voor Bethune uitvoerde.¹¹ In 1855 waren in Gent al de muurschilderingen in het Groot Vleeshuis vrijgelegd en de vondsten in de kapel van het Bijlokehospitaal, de Sint-Leonardskapel, de kerk van de

⁹ RORET, M. & BLANCHARD, E.T., *Nouveau manuel complet du coloriste. Ou instruction simplifiée et élémentaire pour l'enluminure, le lavis et la retouche des gravures, images, lithographies, planches d'histoire naturelle, cartes géographiques, etc...*, contenant la description des instruments, le mélange et l'emploi des couleurs, (Réimpression en fac similé), Paris, 1841.

¹⁰ DE RYFFENBERG, F., *Annuaire de la Bibliothèque Royale*, 1841, nr. 2, p. 23.

¹¹ VERMEIREN, R., *Het archief van de ateliers Bressers en Blanchaert*, in: *Monumenten en Landschappen*, 2000, jaargang 19, nr. 6, p. 52-62; VERMEIREN, R. & BERGMANS, A., *Inventaris van het neogotische tekeningenarchief Bressers-Blanchaert (ca. 1860-1914)*, Leuven, 1993; Archiefdeel Maaltebrugge, ca. 5500 werktekeningen, zie: http://kadoc.kuleuven.be/nl/coll/coll_arte.php; Website geconsulteerd op 12 november 2006.

geschoeide karmelieten geciteerd in de archeologische bulletins.¹² In tegenstelling tot de quasi ontoegankelijkheid van de originele voorstellingen in de voormalige Sint-Jans en Sint-Pauluskapel werden de *afrekken* bewaard. Eerst in het eigen bezit van Jean Bethune, later in het *Musée Archéologique* aan de Lange Steenstraat. Daar werden ze vanaf 1890 op initiatief van conservator Hermann Van Duyse (1848-1899) tentoongesteld. Ze waren voor het museum aangekocht van Jean Bethune voor het toen aanzienlijk bedrag van 300 franc.¹³ De zorgwekkende achteruitgang van de fysische toestand van de calques werd vanaf deze periode geregistreerd door de commissieleden. De voorstellingen van de stedelijke milities op de calques waren immers een belangrijke bron in de hevige polemiek en de authenticiteitsdiscussie die oplaaid in het Gentse archeologische milieu op het einde van de 19de eeuw.

De calques van muurschilderingen uit het godshuis Sint-Jan en Sint-Pauwel te Gent

Het merendeel van de calques die in de Bijlokecollectie worden bewaard, zijn calques van de muurschilderingen uit de verdwenen kapel van het godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel, bekend als de Leugemeete.¹⁴ Het 14de-eeuwse godshuis was oorspronkelijk gelegen in de Brugsepoortstraat te Gent en is te onderscheiden op het 'Panoramisch gezicht op Gent' van 1534 ter hoogte van het Sint-Elisabetbegijnhof. Het schilderij, bewaard in het STAM, is voor het godshuis dan ook de oudste iconografische bron waarover we beschikken.

Voor de ontstaansgeschiedenis van het godshuis zijn we aangewezen op enkele 14de-eeuwse archiefdocumenten. Uit deze schaarse bronnen valt af te leiden dat het godshuis, een charitatieve instelling voor dames, onder patronaatschap van Sint-Jan de Evangelist en Sint-Paulus, in 1316 of kort ervoor op initiatief van een aantal burgers werd opgericht aan de Waelbrug, nabij de Brugse Poort. Dit gegeven vernemen we uit de akte van de schepenen van de Keure van 9 maart 1316 waarbij zij de stichting van het godshuis bevestigden

¹² Voor de gedetailleerde bibliografische referenties met betrekking tot de vondsten in Gentse kerkinterieurs, zie BERGMANS, A., *O.c.*, p 309-313.

¹³ Archief STAM, Bijlokecollectie, Musée Archéologique, aankoopregister, fol. 14.

¹⁴ Het godshuis, oorspronkelijk toegewijd aan Sint-Jan de Evangelist en Sint-Paulus, kreeg in de 17de eeuw de naam 'Leugemeete', volgens overlevering omwille van het uurwerk met klok dat sinds 1606 op de kapeltoren prijkte, maar dat steevast het verkeerde uur aangaf. We lezen bij Justus BILLET in zijn *Pollitije Bouch*, Gent, 1663, deel V, f° 151 het volgende: Daer zijn oock deser stede seven publycke slane orlogien als die van ... ende de sevenste ende leste horlogie is die van St Jan ende Pauwele geseit de leugenmete ande Brughese poorte.

en bekrachtigden.¹⁵ Vermoedelijk kende het godshuis een moeilijke beginperiode want in 1332 kwam er een herbevestiging van de oprichting door schepenen.¹⁶ Enkele jaren later, 1334, werd een vaste kapelaan aangesteld, die onder het patronaatschap van de pastoor van Ekkerghem stond.¹⁷ Een officiële stedelijke ondersteuning, in de vorm van een financiële toelage, is genoteerd vanaf 1346.¹⁸ Het beheer van het godshuis werd toevertrouwd aan voogden - hun aantal varieerde van 6 naar 4 naar 2 - aangesteld door de schepenen van de Keure, die op hun beurt een meesteres aanduiden voor het dagelijkse bestuur. Naast kamers voor arme, bejaarde dames bood het godshuis zoals gebruikelijk, en dit tot 1534-1535, ook onderdak voor de nacht aan pelgrims en andere gasten.

De exacte bouwgeschiedenis van het godshuis en de kapel reconstrueren is, zoals Van Werveke in zijn studie aanhaalt, onmogelijk gezien de rekeningen pas vanaf 1473-1474, en voor sommige jaren onvolledig, bewaard bleven. We beschikken voor de beginperiode dus niet over specifieke bronnen met bouwhistorische gegevens en zijn aangewezen op datgene wat uit de oorkonden en andere documenten blijkt.¹⁹ Eigenlijke informatie over de stoffering van de

¹⁵ Een afschrift van het originele document bevindt zich in het Stadsarchief Gent (verder SAG), Register LL, Reeks 93, fol. 285v-287r. Het is eveneens gepubliceerd in het werk van BETHUNE, J.B. & VAN WERVEKE, A., *Het godshuis Sint-Jan en Sint-Pauwel te Gent bijgenaamd De Leugemeete. Oorkonden*, Gent, 1902. (*Maatschappij der Vlaamse Bibliophilen*, 4de reeks, nr.13), p. 1-2. Al in 1884 had men binnen de Maatschappij der Vlaamse Bibliophilen de idee opgevat om de oorkonden betreffende het Godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel uit te geven. J.B. Bethune kreeg deze taak toebedeeld. Later opperde de maatschappij de idee om ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan een uitgave te voorzien van de calques van de Leugemeete, begeleid door een grondige studie van het gebouw en de voorstellingen. De vooropgestelde plannen en ideeën werden bijgestuurd en resulteerden uiteindelijk in twee basiswerken. Enerzijds de hiervoor vermelde publicatie van de voornaamste archiefdocumenten, begonnen door J.B. Bethune en voltooid door A. Van Werveke in 1902, en anderzijds de uitgebreide monografie van het godshuis, door A. Van Werveke in 1909 uitgegeven. Zie: VAN WERVEKE A., *Het Godshuis van Sint-Jan & Sint Pauwel te Gent bijgenaamd De Leugemeete. De kapel en haar muurschilderingen van ca 1346. Licht en steendrukplaten met toelichting*, Gent, 1909 (*Maatschappij der Vlaamse Bibliophilen*, 4de reeks, nr. 15). Deze publicatie verscheen op het ogenblik dat van de muurschilderingen nog sporen in situ te zien waren. Van Werveke voegde aan zijn studie eveneens een uitvoerige bibliografie toe.

¹⁶ BETHUNE, J.B. & VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1902, p. 3. en VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p.1.

¹⁷ BETHUNE, J.B. & VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1902, p. 7 en VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 3.

¹⁸ BETHUNE, J.B. & VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1902, p. 135-136 en VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 4.

¹⁹ Gegevens over de situering van het godshuis, de begrenzing ervan, de indeling, het aantal kamers, enz., zijn hieruit af te leiden. We verwijzen hiervoor naar VAN WERVEKE, A., *O.c.* 1909, p. 7-8.

kapel en dus ook over de uitvoering van de muurschilderingen ontbreekt. Over de bouwkundige ingrepen en aanpassingen aan het interieur van onder andere aan de kapel in de loop van de 16de, de 17de en de 18de eeuw zijn we beter geïnformeerd. Ingrijpende aanpassingswerken in de periode 1614-1616 en de 18de-eeuwse veranderingen, evenals uitrusting van de kapel, zijn gedocumenteerd maar rechtstreekse verwijzingen naar de muurschilderingen zijn, op één uitzondering na, nihil.²⁰ Dit zou er kunnen op wijzen dat de meeste muurschilderingen toen al onder kalklagen verborgen zaten.

Het godshuis bleef door de eeuwen heen actief en werd vanaf de oprichting van de Commissie van Burgerlijke Godshuizen tijdens het Franse bewind, dan ook onder het beheer van deze instelling geplaatst. Uiteindelijk zal de Commissie van Burgerlijke Godshuizen in 1844 na de verhuis van de prove-niersters, niet aarzelen om het complex integraal te verkopen aan de heer Karel Vanderhaeghen-Delbecq, eigenaar van de aanpalende woningen. Hij zou de gebouwen van het godshuis aanpassen en integreren in zijn brouwerij. De kapel deed vanaf dat ogenblik dienst als opslagplaats voor biervaten.²¹

Muurschilderingen in de kapel

Tijdens herinrichtingwerken in de kapel ontdekte de nieuwe eigenaar in 1845 onder de pleisterlagen sporen van authentieke 14de-eeuwse muurschilderingen. Hij nam contact met de Gentse schilder Felix De Vigne die, gefascineerd door de spectaculaire vondst, onmiddellijk begon met het vrijleggen van de fragmenten die voorstellingen van de stedelijke milities aan het licht brachten. Felix De Vigne, niet alleen schilder maar ook actief als historicus, kunstcriticus en archeoloog, was vooral geïnteresseerd in alles wat verband hield met de middeleeuwse corporaties. De opstappende militiegroepen, waaronder verschillende ambachtsgroepen, kregen dan ook zijn bijzondere aandacht. Hij maakte ter plaatse tekeningen naar de muurschilderingen en publiceerde deze in zijn boek

²⁰ Ingrijpende aanpassingswerken in de kapel situeren zich in de jaren 1614-1616. Balkenhouten zolderingen werden aangebracht en de arcades in de zuidmuur werden dichtgemetseld. Op dat ogenblik werd ook de schilder Lukas Floquet betaald voor het verlichten van de 'graven van Vlaanderen' en voor ander schilderwerk, en werd de kapel gewit. Dit is een van de zeldzame keren dat de muurschilderingen, meer bepaald de voorstelling van de graven van Vlaanderen, waarover later meer, vermeld zijn. Zie hiervoor BETHUNE, J.B. & VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1902, p. 192-193. Documenten betreffende het witten van de kapel werden eveneens gepubliceerd in BETHUNE, J.B. & VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1902, p. 200-201.

²¹ Zie BETHUNE, J.B. & VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1902, p.199.

CALCQUES VAN DE MUURSCILDERINGEN UIT DE LEUGEMEETE

Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs drapeaux, leurs armes, leurs blasons etc. ²²

Het unieke karakter van de voorstellingen, namelijk 14de-eeuwse profane taferelen in een middeleeuws religieus gebouw, en de zeldzaamheid van de voorstelling van de stedelijke militias, deed sommige twijfelen aan de echtheid van De Vigne's tekeningen naar oorspronkelijke muurschilderingen, en lokte kritische reacties uit. Als antwoord hierop liet De Vigne een proces-verbaal opstellen en ondertekenen door vooraanstaanden om zo de ontdekking en het bestaan van de muurschilderingen te attesteren.²³

Enkele decennia later, in juni 1861, komt op initiatief van baron Jean Baptiste Bethune de rest van de muurschilderingen, voor het merendeel religieuze taferelen, een uiterst merkwaardig geheel trouwens, aan het licht en werden alle vondsten, ook de militiegroepen, gecalcueerd door Adrien Bressers en zijn

²² In de handschriftenzaal van de Centrale Universiteitsbibliotheek worden acht bladen met tekeningen in potlood en aquarel van de F. De Vigne bewaard: *Peintures à fresque de la chapelle de SSIs. Jean et Paul, connue sous le nom de Leugemeete. Dessins faits d'après ces peintures, Gand, 1845*. Deze zijn gepubliceerd in DE VIGNE, F., *Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs drapeaux, leurs armes, leurs blasons etc.*, Gand, 1847.

²³ Het document opgesteld op 10 maart 1846 werd ondertekend door Ch. Vanderhaeghen, eigenaar van de kapel; H.G. Moke, hoogleraar aan de Universiteit Gent; H. Vanderhaert, directeur van de Academie van Gent; B. Verhelst, F. J. Goetghebuer, architect en A. Dillens, schilder. Zie DE VIGNE, F., o.c., 1847, p.18. Zie ook VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 25-29; MARTENS, M. J.P., *O.c.*, 1989, p. en BERGMANS, A., *O.c.*, 1998, p. 40. De Vigne had enkel belangstelling voor de voorstelling van de ambachtsgroepen en aarzelde niet om een overschildering aangebracht over de groep die de droogscheerders voorstelde, te verwijderen zonder zelfs een tekening ervan te maken. Zie VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 30-33. A.L. Van Hoorebeke was, na De Vigne, de eerste om de ontdekkingen van de muurschilderingen onder diverse kalklagen in de kapel van het godshuis Sint-Jan en Sint-Pauwel in zijn handschrift *Recueil des épitaphes tant anciennes que modernes des églises, couvents, monastères, cloîtres, hôpitaux et cimetières de la ville de Gand*, (1849, deel IV, p. 207-208) te vermelden. Tevens haalt hij de vondst van de terracotta stichtingsplaat van 1443 aan, die nu eveneens in de Bijlokecollectie wordt bewaard. De stichtingsplaat die zich in de oostelijke muur naast het altaar bevond, werd uitvoerig besproken in de *Inventaire archéologique de Gand*, nr. 295, van 10 april 1903 door A. VAN WERVEKE. Zie ook BETHUNE J.B. & VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1902, p. 9-10 en VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 35.

medewerkers.²⁴ Tegelijkertijd kreeg een andere medewerker van Bethune, architect August Van Assche, de opdracht de kapel geheel op te meten.²⁵

Na de registratie werden de originele muurschilderingen aan hun lot over gelaten.²⁶ Pas op het einde van de 19de eeuw kwamen de muurschilderingen opnieuw onder de aandacht en waren ze weerom het onderwerp van hevige discussies. Vooral de voorstellingen van de stedelijke milities en meer bepaald de afbeelding van de zogenoemde goedendag, gaf aanleiding tot een vinnige pennenstrijd. De betrokken auteurs, H. Van Duyse, J. Th. De Raadt en M. Van Malderghem, raakten het niet eens over welk wapen nu als 'goedendag' kon aangeduid worden. De Vigne gaf aan dat de stok met ijzeren pin waarmee de meeste van de afgebeelde krijgslieden gewapend waren, kon geïdentificeerd worden als de 'Goedendag'. Van Duyse deelde deze mening, terwijl Van Malderghem en De Raadt er een ander idee op na hielden. Vooral Van Malderghem trok andermaal de authenticiteit van de muurschilderingen in twijfel.²⁷ Heel deze controversie droeg zeker niet bij tot meer inzet voor het behoud van de muurschilderingen.

Achtereenvolgens organiseerden verschillende commissies op last van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent nieuwe plaatsbezoeken en rapporteringen over de materiele toestand van de oorspronkelijke muurdecoraties. L. Tytgat en J. De Waele leidde het onderzoek in 1894. In

²⁴ Het zijn die calques, in totaal 21, die nu in de museumcollectie worden bewaard. Ze zijn onder te verdelen in religieuze, profane en decoratieve tafereelen. De zes calques met de voorstellingen van de stedelijke milities werden op 31 december 1889 door het stadsbestuur voor het toenmalige Oudheidkundig Museum aangekocht van baron Bethune, zie hierover noot 13. De museumdirectie had de intentie om de calques met de voorstellingen van de militiegroepen te exposeren op dezelfde hoogte als de oorspronkelijke muurschilderingen in de kapel. Een pittig detail is dat de museumcollectie toen tentoongesteld was in de kerk van de geschoeide karmelieten aan de Langesteenstraat, waar in 1857 en 1864 eveneens muurschilderingen waren ontdekt maar die in 1884 voor de inrichting van het museum werden bedekt met een nieuwe kalklaag, zie hiervoor VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 43 en BERGMANS, A., *O.c.*, 1998, p. 310.

²⁵ VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 33.

²⁶ VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 44-45, geeft het artikel weer dat in de *Volksalmanak* van 1866 verscheen onder de titel *Eenige bijzonderheden nopens de Monumenten van Gent. Historische waarde. Huidige staat van bewaring*, uitgegeven door het Willemfonds. Hierin wordt de lamentabele bewaringstoestand van de muurschilderingen in de kapel aangeklaagd en de Commissie van Monumenten gehekelde. Enkele vermeldingen komen er de jaren nadien in de *Messenger* zoals bvb. het artikel van VARENBERGH, E., *Chapelle des SS Jean et Paul, à Gand* in: *Messenger de sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, 1868, p. 452-453.

²⁷ Zie hiervoor MARTENS, M.P.J., *O.c.*, 1989, 137-138, en VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 124-127.

1897-1898 werden architecten, kunsthistorici en een chemicus aangesteld voor grondig onderzoek van de muurschilderingen. In 1902 bestudeerden Joris Hulin en Victor Willem andermaal de wandschilderingen. Bij deze gelegenheid maakte Victor Willem fotografische opnames.²⁸ Het jaar nadien kwam, naar aanleiding van een ingediende bouwaanvraag, de Koninklijke Commissie voor Monumenten ter plaatse en werd een definitieve beslissing genomen. Men had geen bezwaar tegen de afbraak van de kapel gezien de fragmentarische bewaring van de originele muurschilderingen en gezien er calcques en foto's gemaakt waren van de wanddecoraties. De vernietiging van de originelen werd zo gelegitimeerd en de afbraak van de kapel, in het bijzijn van de leden van de Stedelijke Commissie van Monumenten, die toen een laatste onderzoek uitvoerde, gebeurde in 1911 (afb. 1).²⁹

Voorstellingen van de stedelijke milities in de kapel

De opmeettekeningen van August Van Assche tonen dat de kapel een één-beukig bakstenen gebouw van zeven traveeën met spitsboogvormig tongewelf was.³⁰ Om nauwkeurig alle teruggevonden fragmenten van muurschilderin-

²⁸ Discussies over de afgebeelde wapens en de datering van de muurschilderingen vingen aan in 1893. In 1894 meldden Tijtgat en De Waele in hun rapport dat het grootste deel van de muurschilderingen verdwenen was. Ten onrechte echter. Tijdens de plaatsbezoeken in 1897-1898 analyseerde men ook de fragmentjes van nog in situ bewaarde kalklagen. Men ontdekte 22 tot 23 lagen. Zie hierover MARTENS, M.P.J., *O.c.*, 1989, p. 135. Ook toen wezen de commissieleden erop dat er slechts enkele sporen bewaard bleven. Over het onderzoek van de muurschilderingen enerzijds en van de bouwfysische toestand van de kapel in 1902 anderzijds, in opdracht van de Stedelijke Commissie voor Monumenten omdat de kapel toen aan het stadsbestuur te koop werd aangeboden, verwijzen we naar het *Verslag over het bestuur en de toestand der stad Gent*, 1902, p. 540-542. Joris Hulin en Victor Willem onderwierpen de muurschilderingen aan een grondig onderzoek en gaven een uitvoerig verslag van hun bevindingen in de zitting van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Hun conclusie was dat er meer bewaard was dan aanvankelijk gedacht werd. Zie hiervoor VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 38 en MARTENS, M.P.J., *O.c.*, 1989, p. 135. Over het bezoek van de Koninklijke commissie voor Monumenten in 1903 zie BERGMANS, A., *O.c.*, 1998, p.157.

²⁹ Bij de afbraak van de kapel werden de hiervoor vermelde terracotta stichtingsplaat van 1443 en zes eikenhouten gewelfsleutels gerecupereerd door de toenmalige eigenaars. De terracottaplaat maakt nu deel uit van de Bijlokecollectie, inv. 3906. De gewelfsleutels, nog steeds in privé bezit, werden in 1975 tentoongesteld, zie hiervoor *Gent. Duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, deel I, p. 453. In de Bijlokecollectie bevinden zich zes afgietsels, inv.1804. Ze zijn versierd met menselijke hoofden waarbij we Christus, Sint-Jan de Evangelist, Sint-Paulus en een monnik kunnen identificeren.

³⁰ KOEHLIN, H., *Chapelle de la Leugemeete à Gand. Peintures Murales Militaires. Restitution*, Gand, 1936.

gen te kunnen aanduiden werden ook de oude bouwsporen zoals het spitsboogvenster en een nis in de oostelijke muur, de dichtgemetselde arcades in de zuidelijke muur en de gewijzigde doorbrekingen en toegangsdeur in de noordelijke muur aangegeven. De westelijke muur was in 1845-1846 door de eigenaar al vervangen door een nieuwe constructie (afb. 2-3).³¹ De optocht van de stedelijke krijgslieden, zoals we ze kennen door de calques van 1861, was aangebracht op de zuidelijke muur boven de spitsboogarcades. Op de noordelijke muur werd slechts één fragment teruggevonden.³² De meeste van de onderscheiden groepen, die richting altaar stappend zijn voorgesteld, kunnen door hun kledij, wapens of meegedragen banier geïdentificeerd worden.

De eerste groep (afb. 4) en dus ook de voorstellingen op de eerste calque, toont een ruiter te paard met een voetkruisboog in de hand, gevolgd door een groep krijgslieden gewapend met handbogen, stokken met ijzeren pin en zwaarden. Pijlen steken onder de gordel van hun wapenkled. Allen dragen ze een kap over het hoofd. Deze groep is door verschillende auteurs geïdentificeerd als de Witte Kaproenen, een erg gevreesde militie in dienst het stedelijke bestuur, die al te vaak hun bevoegdheden te buiten gingen.³³ Ze werden bij de Vrede van Cadzand in 1492 afgeschafte maar stonden al sinds de Vrede van Gavere in 1453 op non actief. Volgens Van Werveke zou de afgebeelde aanvoerder Boudewijn Wenemaer kunnen zijn. Hij had de leiding over de Witte

³¹ VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 10.

³² Van Werveke wijdde in zijn monografie eveneens een hoofdstuk aan de samenstelling van het stedelijke leger. VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 82-112. Zie hierover ook: DECAVELE, J. & VAN ACKER, D., *Gent, 1350 jaar Gentenaars en hun wapengekletter*, Zwolle, 1998, p. 110-111. Naast de afbeeldingen van de krijgslieden waren op de zuidmuur van de kapel onder de militiegroepen, van oost naar west, ook nog drie geknielde figuren, waarschijnlijk de Drie Koningen, en door Anna Bergmans geïdentificeerde tafereelen voorgesteld als Christus die zijn wonden toont aan God de Vader, afgebeeld als wereldrechter, en Daniël in de leeuwenkuil. Tussen de boogzwikken was een wierookzwaaiende engel afgebeeld. Op de noordelijke muur waren De Verrijzenis van Christus en het Leven van de H. Johannes de Evangelist in zestien tafereelen aangebracht. Daarnaast waren op de oostelijke muur, links van het altaar, de twee patroonheiligen in architecturale nissen voorgesteld en aan de rechterzijde een Boom van Jesse. Boven de nis was een grafelijke familie, geïdentificeerd als Lodewijk van Nevers, zijn zoon Lodewijk van Crécy en zijn echtgenote Margareta van Frankrijk afgebeeld. De afbeelding van de grafelijke familie is een van de referentiepunten voor de datering van de muurschilderingen. Voor de beschrijving van deze tafereelen zie MARTENS, M., *O.c.*, 1989, p.124-130 en BERGMANS, A., *O.c.*, 1998, p. 312.

³³ DE VIGNE, F., *O.c.*, 1847; VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 139-141; MARTENS, M.P.J., *O.c.*, 1989, p.120-121 en BERGMANS, A., *O.c.*, 1998, p. 312. In de studie van VANDERMAESEN, M., RYCKAERT, M. & COORNAERT, M., *De Witte Kaproenen. De Gentse Opstand (1379-1385) & De Geschiedenis van de Brugse Leie*, Gent, 1979, wordt hun rol in dit specifiek conflict uitvoerig toegelicht.

Kaproenen tussen 1334 tot 1347 en wordt in documenten beschreven als een bereiden kruisboogschutter.³⁴

Na deze eenheid volgt een banierdrager uitgerust met helm, maliënkolder, wapenkled en voorzien van een zwaard. Op de banier is een kruis afgebeeld. Hij gaat de bazuinspelers vooraf, waarna een groep kruisboogschutters, afgebeeld op de tweede calque (afb. 5), opstapt. Allen zijn gewapend met een voetkruisboog en zwaard, waardoor ze te identificeren zijn als de Sint-Jorisgilde.³⁵ De daaropvolgende groep, eveneens op de tweede calque, is op een identieke manier samengesteld (afb. 5). Achter de banierdrager treden de krijgslieden aan. Naast helm en maliënkolder dragen ze speren, gepinde stokken en schilden mee. Opvallend is de man achter de banierdrager, die een gestreepte doek over de schouder draagt. Deze groep is niet te identificeren. De Vigne dacht aan een voorstelling van de Sint-Sebastiaangilde. Mocht dit zo zijn, dan zou de groep zeker uitgerust zijn met handbogen. Het wapen op de banier stemt evenmin overeen met dit van de Sint-Sebastiaansgilde.³⁶

De vierde groep, afgebeeld op de derde en de vierde calque, is eveneens moeilijk te identificeren (afb. 6-7). Zoals bij de andere groepen bemerken we de banierdrager, waarna de bazuinsembler wordt gevolgd door de krijgslieden, gewapend met bijlen, gepinde stokken, lansen en de laatste figuur houdt een kromzwaard in de hand. De aanwezigheid van bijlen deed Van Werveke denken aan de houtbrekers, gezien deze immers een bijl in hun schild droegen.³⁷ Felix De Vigne identificeerde de groep als de vleeshouwers.³⁸ De fragmentarische bewaring laat geen definitieve identificatie toe.

³⁴ VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 139 en MARTENS, M.P.J., *O.c.*, 1989, p. 121.

³⁵ Het oudste document waarin de Sint-Jorisgilde wordt vermeld is een stadsrekening van 1314-1315, Zie BAILLIEUL, B., *De vier Gentse hoofdgilden, Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiels, Zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*, Gent 1994, p. 14 & p. 17.

³⁶ VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 143-144 en MARTENS, M.P.J., *O.c.*, 1989, p. 121 wijzen erop dat de Sint-Sebastiaansgilde pas in de stadsrekeningen van 1410-1414 voorkomt en dus pas vanaf dat tijdstip als gilde actief zijn. B. Baillieul toonde nochtans aan dat de Sint-Sebastiaansgilde over een reglement beschikt dat door graaf Lodewijk van Male werd opgelegd en dateert uit 1346-1379. Dit reglement verwijst bovendien naar een ouder reglement opgelegd door Lodewijk van Nevers, waardoor de auteur besluit dat de gilde al ca. 1322 zou actief geweest zijn.

³⁷ VAN WERVEKE, A., *O.c.*, 1909, p. 145-146.

³⁸ Hij baseerde zich op de volgorde die bij optochten van alle neringen bepaald was. Deze volgorde werd vanaf 1349 opgelegd. Voor de datering van de muurschilderingen hebben we de jaartallen 1316 (stichting) en 1334 (vaste kapelaandienst) waartussen zich de *terminus post quem* situeert en het jaartal 1346, overlijden van graaf Lodewijk van Nevers.

De vijfde groep, voorgesteld op de vierde calque, stelt mogelijk de visverkopers, voor zoals De Vigne en Van Werveke afleidden uit de voorstelling op de banier (afb. 7). Het gilde van de korenmeters op de vijfde calque vormen de zesde groep van de militias en zijn duidelijk te herkennen aan de afgebeelde graanschoppen die in hun wapenschild voorkomen. De laatste groep, op de vijfde calque, waarvan slechts enkele figuren bewaard waren toen de calques werden gemaakt, stellen de leden van brouwersgilde voor, te herkennen aan de afgebeelde roerstok op hun banier (afb. 8).³⁹

Vermoedelijk volgden hierop nog enkele groepen, maar er zijn geen sporen van teruggevonden. Wel werd in het midden van de tegenoverstaande muur nog een groep ontdekt, die aansluit bij de hiervoor vermelde voorstellingen. De schapenschaar in de banier laat toe deze zevende groep op de zesde calque te identificeren als het gilde van de droogscheerders. Ook hier zijn de krijgslieden voorafgegaan door drie bazuinspelers (afb. 9).

Jean Bethune, Adrien Bressers en de 19de-eeuwse werkwijze voor het vervaardigen van calques

In 1861 voltooide Jean Baptiste Bethune het werk dat Felix De Vigne in 1845 slechts gedeeltelijk had uitgevoerd. Het was een periode waar in België talrijke middeleeuwse muurschilderingen werden vrijgelegd naar aanleiding van onderhoud en restauratiewerkzaamheden. Het is één jaar voor de omzendbrief van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen met de richtlijnen voor beschermende maatregelen voor kerkinterieurs van 17 maart 1862.⁴⁰ Jean Bethune verklaarde kort na het ontstaan van de calques dat hij voor het vervaardigen van de tekeningen zo getrouw en minutieus mogelijk te werk was gegaan : *...apres avoir calquer ce peintures avec la plus scrupuleuse manière, de façon a n' altérer en rien, soit le sentiment de l' oeuvre soit sa valeur technique, on a reproduit également avec la même sévérité d' exactitude la valeur des tons de couleurs employés par l'auteur de cette oeuvre importante....*⁴¹

Hoe gebeurde het vervaardigen van een calques in de praktijk? Door de technische kenmerken van de tekening kunnen we de methode reconstrueren. Deze aspecten kwamen aan het licht tijdens de voorstudie en de planning van

³⁹ Erg gehavend, enkel een banierdrager en enkele mannen die hem volgen, door De Vigne en door Van Werveke geïdentificeerd als de brouwers, omwille van de voorstelling van een roerstok in de banier.

⁴⁰ BERGMANS, A., *O.c.*, p. 55 en 56.

⁴¹ *Peintures murales de la chapelle de Leugemeete à Gand, reproduite par J. Bethune*, in: *Journal des Beaux Arts*, 1862, vol. IV, p. 15.

de conservatiebehandeling in 2003.⁴² De dunne afzonderlijke vellen papier werden in het atelier van Adrien Bressers geprepareerd met olie om ze transparant te maken. Door het impregneren werden de papieren doorschijnend maar ook harder; ze werden opgerold en meegenomen naar de site. Voor het nemen van de calques werden de vellen papier afzonderlijk op de buitenste laag van de verticale muur gehecht, vermoedelijk met een rode zegellak. Druppels lak werden op de bovenste randen van het papier aangetroffen. Er werden ladders of stellingen gebruikt in de opslagplaats (kapel) van Van der Haegen; immers in de voorbereiding werden verschillende lagen *badigeon* of pleister verwijderd om de 14de-eeuwse laag van het muurschilderij vrij te leggen. Het muuropervlak moet zeer onregelmatig en poederig zijn geweest en zo goed als mogelijk werden de vellen met een minimale overlapping op de muur geplaatst. De eerste tekening gebeurde door het uitzetten van de contouren van de figuren in een dikke grafietlijn. Hierna werd de calque van de muur genomen en vlak gelegd. De contourlijnen werden in een dekkende zwarte olieverf uitgetekend, zonder de afzonderlijke vellen eerst aan elkaar te verlijmen. In deze fase van het werk konden verschillende details wijzigen en onnauwkeurigheden binnensluipen (afb. 10). Armand Heins - die de restanten van de originele muurschilderingen nog kon consulteren - merkte reeds in 1902 deze kleine verschillen op, bijvoorbeeld in de positie van de benen.⁴³ Bij de vergelijking van de calques uit 1861 met de foto's die in 1902 werden gemaakt door Victor Willems, merkt Maximiliaan Martens op dat verschillende details niet exact werden gevolgd en dat de lijnvoering van het origineel nerveuzer is.⁴⁴

Het horizontaal assembleren blijkt ook door het niet aansluiten van de figuren in de naad van de verschillende vellen. De kleurvlakken werden ter plaatse met transparante kleuren ingevuld (verf op waterbasis). De lacunes op het originele muurschilderij zijn met een stippellijn aangegeven en in sommige gevallen met een zeer doorschijnende grijze verf ingestreken. Met grafiet werden aanwijzingen met afkortingen aangegeven: 'W' (wit), R. (rood), G (geel). Deze gegevens verwijzen naar de minimale kleurrestanten die nog zichtbaar waren op het originele schilderij, maar niet op de calques werden ingekleurd. Deze technieken werden mogelijk nog in de kapel uitgetekend. In

⁴² Mijn dank aan Elke Van Herck, conservator-restaurator van papier, waarmee in 2003-2004 het conservatieprotocol en de behandeling werd uitgevoerd. De twee restauratie-ateliers voor de uitvoering bevonden zich in Kontich, (Doopput 12, Elke Van Herck) en Gent (Twaalfkameren 87, Lieve Watteuw). De volledige behandeling nam 24 maanden in beslag. Het volledige dossier met beschrijving van de technieken en de materialen, en de technische foto's tijdens de behandeling van de calques, worden bewaard in het archief van het STAM.

⁴³ HEINS, A., in: *Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, 1902, deel X, p. 286.

⁴⁴ MARTENS, M.P.J., *O.c.*, p. 134, voetnoot 48.

het atelier onder leiding van Bethune werd de montage uitgevoerd. Dit moment moet echter vrij snel gevolgd zijn na het vervaardigen van de calques. Het papier was na het afnemen van de tekening van de onregelmatige pleisterlaag vervormd met talrijke scheuren en vouwen. De vellen werden op een textiel doek (lijnwaad) gelijmd - wat gebruikelijk was - om het oprollen van grote formaten te vergemakkelijken. Er was echter van in de aanvang door Bethune een duidelijk plan voor de montage op zes houten kaders. De spanramen werden eenvormig op een gelijk formaat vervaardigd (met slechts zeer kleine afwijkingen). Door de uitzetting van het papier sluiten de lijnen van de figuren niet steeds aan. Direct hierna werd het doek op het houten chassis gespannen, verlijmd en genageld om het verder te drogen onder spanning. Zo werd een strak oppervlak bekomen.⁴⁵ Pas hierna werd de voorstelling vervolledigd. De onvolkomenheden in de contouren werden aangevuld in een tweede donkere verflijn. In deze fase werden de gezichten en de lijnen van de benen aangevuld of geaccentueerd. De afwerking voor de definitieve presentatie was subtiel: aan de boven- en de onderrand werd een gele, met zwart omlinjende boord aangebracht van ongeveer 35 mm. Een lanspunt werd op de bovenrand gemonteerd in een dikker karton.⁴⁶ Bij de aankoop van de calques door het *Musée Archéologique* in 1889 waren de tekeningen nog steeds 'gemaroufleerd' en op panelen gespannen.⁴⁷

De degradatie van de calques

In 1897 vermeldt de 'Comiteit van het Museum voor Oudheidkunde' de snelle degradatie van de tekeningen: *.....de ellendige toestand waarin zich heden de doortekeningen zich bevinden uitgevoerd op oliepapier en op weinig kloekke stof geplakt, zijn zij uiterst broos en het is te wensen dat er maatregelen worden genomen voor het onderhoud...*⁴⁸. Het duurde echter tot 1909 voor

⁴⁵ De lijmresten zijn op de achterzijde van het chassis nog steeds zichtbaar. Het textiel werd verzekerd met spijkers en afgesneden aan de inslagen.

⁴⁶ Aan de achterzijde zijn twee verschillende sporen van ophangsystemen.

⁴⁷ Archief STAM, Bijlokecollectie, Musée Archéologique, Aankoopregister, p. 14. Volgens de beschrijving in het aankoopregister zijn de zes panelen van de Leugemeete op linnen gespannen en op chassis geplaatst: *Marouflé sur toile et tendu sur panneaux*. De hierop volgende jaren wordt verschillende malen melding gemaakt in het verslag van de commissie over het vervaardigen van houten chassis voor de calques, waarbij het niet duidelijk is of deze chassis werden uitgevoerd en voor welke groep calques. Er werden immers een twintigtal calques verworven door het Oudheidkundige museum. De fysische structuur van het papier geeft geen aanwijzingen dat de calques ooit opgerold zouden bewaard zijn voor ze werden verworven door het Museum van Oudheidkunde.

⁴⁸ Gent, STAM, Bijlokecollectie, Dossier inv. 9555, Uitreksels van de verslagen over het bestuur en den toestand der stad Gent, 1897, p. 366.

deze restauratie met lijnwaad werd uitgevoerd door Paul Frédéricq.⁴⁹ Na dit onderzoek werden niet zoals aanvankelijk gepland, de originele gerestaureerde voorstellingen, maar kopieën van Frans Coppejans gebruikt ter versiering van de raadszaal in het Stadhuis.⁵⁰ De calques zelf werden in speciaal vervaardigde kaders achter glas in het Oudheidkundige Museum getoond.⁵¹ Aan het grote aantal overplakkingen en retouches aan de voor- en achterzijde, werd duidelijk tijdens de conservatie van 2003 dat de toestand van de panelen op het eind van de 19de eeuw bijzonder problematisch moet zijn geweest. Grote scheuren in het lijnwaad en lacunes in de tekening werden met stof en stroken papier aangevuld en eerder onzorgvuldig overschilderd met basiskleuren (afb. 11).⁵²

In 1936 schreef Henri Koechlin: ... *Ces relevés... exécuter en matériaux périssables, sont déjà et deviendront, de jour à jour, par leur dégradation inévitables, bien que sous verre, plus difficiles à consulter...* .⁵³ De wijze waarop de conditie van de calques was achteruitgegaan, was een langzaam maar continu proces onder invloed van chemische, mechanische en biologische factoren. De degradatiesymptomen waren het bros en hard worden van de papiervezels (cellulose) en de olie, met als gevolg breuken, craquelures en opstaande randen van losse schilfers. Ook de vulstoffen en bindmedia van de olieverf waren hard geworden. Schimmels groeiden op het lijnwaad en tastten het papier en de lijmstoffen aan.

In de oorspronkelijke conditie moet het papier veel lichter van kleur zijn geweest. De tekening in zwarte verf en de inkleuringen waren omstreeks 1861 helder en contrasterend, duidelijk verschillend van het actuele geelbruine oppervlak, kenmerk voor oud verzuurd papier. Op geen enkele plaats in de tekening is deze ori-

⁴⁹ Gent, STAM, Bijlokecollectie, Dossier inv. 9555, Uitreksels van de verslagen over het bestuur en den toestand der stad Gent, 1909, p. 596-598.

⁵⁰ Gent, STAM, Bijlokecollectie, Dossier inv. 9555, Uitreksels van de verslagen over het bestuur en den toestand der stad Gent, 1912, p. 730.

⁵¹ Het is niet duidelijk hoe lang de calques van de Leugemeete tentoongesteld bleven in de museumruimte na de opening van het Bijlokemuseum in 1928. Eén paneel werd in bruikleen gegeven voor de tentoonstelling *Roem van der Belgische gemeentes, Tentoonstelling naar aanleiding van de 100e verjaring der stichting van het Gemeentekrediet van België*, Paleis voor Schone Kunsten, Brussel, 15 oktober tot 15 december 1960, p. 539.

⁵² Op verschillende plaatsen werd door Paul Frédéricq ingegrepen om de fysieke integriteit van de stukken te vrijwaren. Zowel stukjes textiel als papier werden onder en/of op het papier aangebracht. Overschilderingen om de tekening te vervolledigen werden vrij onnauwkeurig uitgevoerd. De calques zijn vermoedelijk nooit van hun drager (doek) of spanraam verwijderd.

⁵³ KOECHLIN, H., *Essai de restitution polychrome des peintures de la chapelle de la Leugemeete a Gand*, Gand, 1936.

ginele tint bewaard gebleven; slechts één verwijzing naar de lichtere kleur is zichtbaar aan de randen van de tekening. Hoe kwam dit fenomeen tot stand? Het doek waarop de tekeningen werden gekleefd werd van in de aanvang opgespannen op een houten spanraam (*chassis*). Een scheikundig fenomeen is hier opgetreden: door de barrière die het houten spanraam vormde tussen lucht en papier, zijn lichtere gekleurde zones merkbaar. Hier is de fotochemische degradatie van het cellulosevezels vertraagd, en de kleur van het papier heeft hier meer zijn oorspronkelijke conditie behouden. Het papier op het linnen gekleefd - dat direct aan de lucht werd blootgesteld - is sneller gedegradéerd en is ten gevolge hiervan donkerder van kleur. Hier werkt de invloed van de atmosferische conditie op de chemische bouwstenen van het papier ingrijpend.

De conservatiebehandeling in 2003

Na de diagnose van de papierconditie van de calques, werd geopteerd om de behandeling te oriënteren op consolidatie, stabilisatie en preventie. De kritieke chemische degradatie van het papier was reeds ver gevorderd. Het urgentste was het verlies van het originele 19de-eeuwse materiaal te voorkomen en de tekening optimaal te behouden. Barsten, lacunes en opgestuwde zones werden gefixeerd op de originele drager en het lijnwaad werd verstevigd. De aanvullingen en overschilderingen van het begin van de 20ste eeuw werden gerespecteerd. Onherroepelijk waren de lijm en de verfstoffen verbonden met het fragiele 19de-eeuwse materiaal, waardoor ze volledig irreversibel werden. In het kader van deze bijdrage wordt een summier overzicht gegeven van het protocol van de behandelingen op twee calques met de voorstelling van de *Witte kaproenen* (inv. nr. 9555 6/6) en de *Sint Jorisgilde* (inv. nr. 9555 3/6).⁵⁴ Slechts de eerste twee van de zes voorstellingen werden geconserveerd in dit project; de vier overige werden preventief behandeld: gedesinfecteerd en in een stofwerend materiaal (TYVEC®) ingepakt.⁵⁵ Fotografie en documentatie

⁵⁴ De restauratie van één calque uit het Bressersarchief (Annunciatie, Sint Martinuskerk, Halle) werd uitgevoerd in 1998 in het kader van de campagne van de Koning Bouwdewijntichting: SOS Kunst op papier (1996). De conservatie werd in het atelier Duodecimo te Gent gerealiseerd: VINTS, L., *Bedreigd en gered, Middeleeuwse muurschildering op 19de-eeuws papier*, in: *Kadoc Nieuwsbrief*, Leuven, maart- april 2005, p. 10-14; PECKSTADT, A., *Conservering van een calque, genomen van een Middeleeuwse muurschildering (circa 1400)*, in: *Monumenten en Landschappen*, Brussel, 2000, p. 41-48.

⁵⁵ Van alle zes de calques werden fotografische opnames gemaakt voor de behandeling. Zowel de voor- als de achterzijde werd gefotografeerd. De schimmelsporen werden van alle panelen verwijderd en gedesinfecteerd met een verneveling alcohol/water. Iedere calque werd ingepakt in een op maat gemaakte stofzak in Tyvec®, het referentienummer werd aangebracht en een verticale stockering in een reserve van het STAM op de eerste verdieping werd voorzien. Door de verpakking wordt licht geëlimineerd, luchtstroom doorgelaten, en stofpartikels gefilterd.

CALCQUES VAN DE MUURSCHILDINGEN UIT DE LEUGEMEETE

van technieken en materialen werd een essentieel onderdeel in dit onderzoek, anticiperend op de moeilijke manipuleerbaarheid van de grote formaten en een accurate documentatie.

Tijdens de voorbereiding van de behandeling in het Bijlokemuseum (2003, STAM) werden de witte schimmelsporen (*aspergillus*) en het oppervlaktevuil van de achterzijde verwijderd. De schimmelvorming was veroorzaakt door een microklimaat ontstaan tijdens de lange bewaring in een te vochtige omgeving.⁵⁶ Wanneer dit probleem ontstond, is niet bekend maar de combinatie papier, lijm en textiel zijn uitstekende voedingsbodems voor het ontstaan van micro-organismen. Vermoedelijk situeert deze contaminatie zich in de periode 1980-2000. De witte schimmelsporen werden verwijderd met een zachte borstel en een katoenen doek, om iedere druk op het dunne papier te vermijden. Ook roetresten, identificeerbaar als kleine donkere stofdeeltjes die zich in de weefstructuur van het textiel hadden gefixeerd, werden met een fijne stofzuiger verwijderd. Een ontsmettende behandeling met een water-isopropyl-alcohol mengsel, in de verhouding 70/30, werd door verneveling aan de versozijde uitgevoerd.

Voor het transport naar het conservatieatelier werden honderden losliggende schilfers aan de voorzijde gefixeerd (afb. 12). Dit was een voorlopige hechting om verlies van materiaal te voorkomen. Deze consolidatie werd uitgevoerd met *Klucel G*[®] en carboxymethylcellulose (*Tylose*[®], CMC), lijmen met een flexibele filmvorming, opgelost in zeer lage concentraties in gedestilleerd water.⁵⁷ De reversibiliteit van alle toevoegingen werd getest en geëvalueerd. Een zeer dun strookje Japans papier met lange vezels (*Kozo* vezels, Japans papier met een gewicht van 9 tot 17 gram) werd aangebracht op de breukvlakken, maar niet aangedrukt om de fixatie slechts voorlopig te maken (afb. 13).⁵⁸

Om de hierop volgende behandelingen en manipulaties in het conservatieatelier te kunnen realiseren, was het nodig de calques horizontaal op een rigide transparante polyester drager te brengen. Zo kon het grote formaat op een lichttafel worden gemanipuleerd. De calques werden eerst aan de versozijde behandeld. De vier latten, toevoegingen van 1909 door Paul Frédéricq, wer-

⁵⁶ Tijdens de laatste decennia werden de calques bewaard in de reserves van het Bijlokemuseum.

⁵⁷ Verschillende oplossingen van beide lijmstoffen werden gebruikt, variërend van 1 tot 2,5 %.

⁵⁸ Zuurvrije en gebufferde Japanse papieren van NAO PAPER (4-37-28 HAKUSAN, BUSKYOKU, TOKYO, 112-0001, JAPAN) werden tijdens de conservatie gebruikt. Alle bevatten Ca(OH) 2 en natriumcarbonaat: RK 0, 5 gram; K 37, 19 gram; K 36, 25 gram; K 63, 40 gram. Importeur van het papier: Route du Papier, Mimosalaan 83, 1150 Brussel.

den verwijderd. Ook het buitenste doek, daterend uit deze periode, werd afgenomen. Opmerkelijk was dat de conditie van het eerste dragende lijnwaad waarop de calques waren gekleefd door Bethune/Bressers, op het eerste zicht in een aanzienlijk betere toestand verkeerde dan het buitenste doek van vijftig jaar later. De chemische reactie van olieverf en lijm was echter duidelijk zichtbaar aan de achterzijde. Echter ook de mechanische sterkte van dit oorspronkelijke linnen doek was nihil en talrijke scheuren en lacunes waren in 1909 overplakt met lapjes en stukken linnen. De zorgwekkende opmerking in het verslag over de toestand op het eind van de 19de eeuw werd dus bevestigd door de sporen op de achterzijde in 2003. De tectiele drager werd met een fijne stofzuiger onder zeer lage kracht gereinigd, waarbij bij calque inv. 9555/6 kleine schilfertjes loskwamen. Deze werden direct *in situ* geconsolideerd. Dit fenomeen was een aanwijzing dat de hechting of de verlijming tussen het calquepapier en het textiel lokaal bijzonder zwak was. De oude herstellingen werden gedeeltelijk verwijderd en vervangen door lokale double-ring in Japans papier.

Voor de calques werden omgedraaid en gemanipuleerd, was de structurele versteviging van het chassis essentieel. Er werden per calque twee nieuwe houten spanramen vervaardigd, die juist in de twee binnenste openingen van de 19de-eeuwse *chassis* pasten. Preventieve aspecten werden in acht genomen: het nieuwe dennenhout werd gestabiliseerd met een vernis *Paraloid B 72*®, dit om het textiel en het papieren document te beschermen tegen een mogelijke chemische reactie van de verzurende looistoffen in het hout bij veroudering.⁵⁹ Hierna werden de spanramen overtrokken met gewassen ongebleekt vlaslinnen.⁶⁰ Onder het document en de eerste textielen drager werd een polyestervlies aangebracht (*Hollytex*®), die de kleefstof tijdens de hierop volgende consolidatie moest opvangen.

Pas na deze stabilisering kon een aanvang worden genomen met de picturale zijde van de calques. De voorstelling werd plaatselijk gereinigd met een zeer fijn borsteltje en een droog katoenen wattenstaafje, waarbij de contouren en de kleurvelden werden gevolgd (afb. 14). Geen mechanische druk werd uitgeoefend. Iedere aanraking of druk kon potentieel een nieuwe barst veroorzaken. Op de wattenstaafjes werd een vuilresidu zichtbaar en het patina van de oppervlaktelaag wijzigde licht. Het effect op het verdonkerde papier bleef echter beperkt. De tijdelijke fixaties in Japans papier, werden tijdens deze

⁵⁹ Paraloid B-72 is een stabiele en niet vergelende ethyl methacrylaat co-polymeer.

⁶⁰ Tijdens iedere manipulatie en transport naar het restauratieatelier werden de twee calques ingepakt in een luchtdoorlatend synthetisch membraan TYVEC® en luchtkussenfilm. Het ongebleekte vlaslinnen werd geleverd door de firma Claessens in Roeselare.

lokale behandeling één voor één verwijderd door lichte bevochtiging met een wattenstaafje en het opnemen met een pincet. Na het verwijderen werd de papierschilder onmiddellijk terug gehecht op het linnen, met een kleine hoeveelheid oplossing van *Klucel G*® in alcohol/water. Deze verlijming werd aangebracht aan de recto- en de versozijde - dit betekent door het textiel heen -, gebruik makend van een naald, injectienaald of penseeltje. Om de indringing te verhogen werd in een aantal gevallen met een kleine ronde vacuümtafel (met een diameter van 60 mm) gewerkt, zodat de lijmstof door het textiel heen werd gezogen, zonder mechanische druk uit te oefenen. Dit werk werd systematisch en plaatselijk uitgevoerd. Een zo gelijkmatige hechting over het volledige oppervlak op het oorspronkelijke doek was het streefresultaat. Uiteindelijk was dit deel de meest tijdsintensieve fase van de behandeling. In de laatste fase werd voor het invullen van lacunes op voorhand getint Japans papier gebruikt om de integratie in het origineel te optimaliseren.⁶¹ Het licht gekleurde dunne papier werd aangebracht in lacune in één of twee lagen. Door het combineren van lagen en kleurtinten werden meerdere tussentonen bekomen (afb. 15).⁶² De vezels aan het uiteinde van de invulling liggen op het origineel, en zorgen daarbij voor een extra fixatie van het calquepapier. Zones waar het calquepapier de weerbarstige neiging bleef behouden om op te stuwten, werden met enkele vezels getint Japans papier, aangebracht als bruggetjes, gefixeerd.

Conclusie

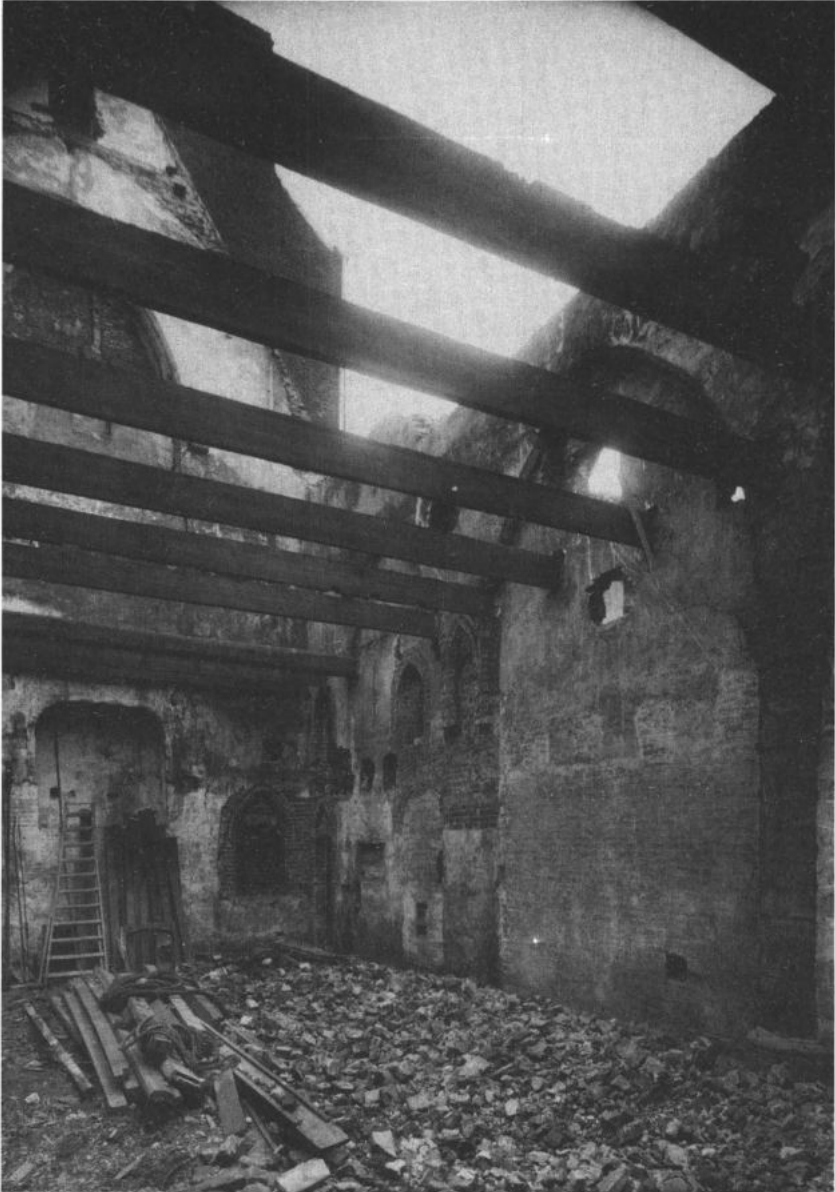
Door hun samenstelling en verouderingseigenschappen behoort kalkpapier tot één van de meest efemere materialen uit de 19de en de aanvang van de 20ste eeuw. De calques van de Leugemeete blijven ondanks de consolidatie en conservatie van 2003-2004 bijzonder kwetsbaar. Door de natuurlijke afbraak van de vulstoffen en cellulose is een bewaring voor de 'eeuwigheid' zeer relatief. Het behoud en de bewaring op de oorspronkelijke textiele drager en een conservatie *in-situ* waren de urgente maatregelen om de levensduur te verlengen (afb. 16). Uiteindelijk werd de mechanische draagkracht door deze conservatiebehandeling vermeerderd, niet de chemische samenstelling van het papier.

⁶¹ Met *Eukesolar*® werd het Japans papier getint. Verschillende concentraties werden gebruikt van de in de handel zuiver verkrijgbare tinten (gaande van geelbruin over bruin tot roodbruin, 5 tinten werden gebruikt). Bij een concentratie van 30 druppels in 100 ml water bleek het Japanse papier voldoende op toon gebracht. De papieren werden gedroogd op een Melinex drager.

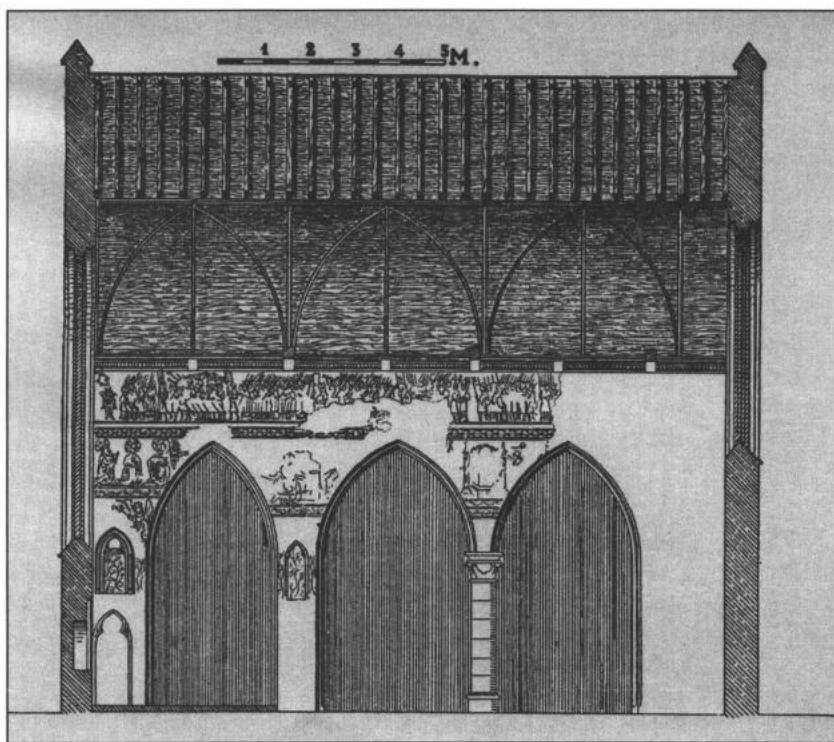
⁶² Voor de zwarte invullingen van de contourlijnen werd het Japans papier met aquarel op toon gebracht. De invullingen werden met *Klucel G*® gehecht. (hydroxypropylcellulose). Aan de randen van de calque was het textiel veelal verzwakt en gescheurd. Ongetinte Japans papier (RK1, Japans papier, Kozo, Nao Paper) werd in stroken aangebracht ter fixatie.

JEANNINE BALDEWIJNS EN LIEVE WATTEEUW

De calques blijven gevoelig voor licht, fysische spanning en schommelingen in de relatieve vochtigheid van de omgeving. Een stabiele bewaring van volledige collectiecalques in een geklimatiseerde ruimte met uiterst minimale belichting zijn factoren die dit deel van de 19de-eeuwse Gentse interieurgeschiedenis kunnen bewaren. Zoals het papier van kranten, pamfletten en tijdschriften uit deze periode, behoren deze calques tot het meest kwetsbare deel van het grafische erfgoed.

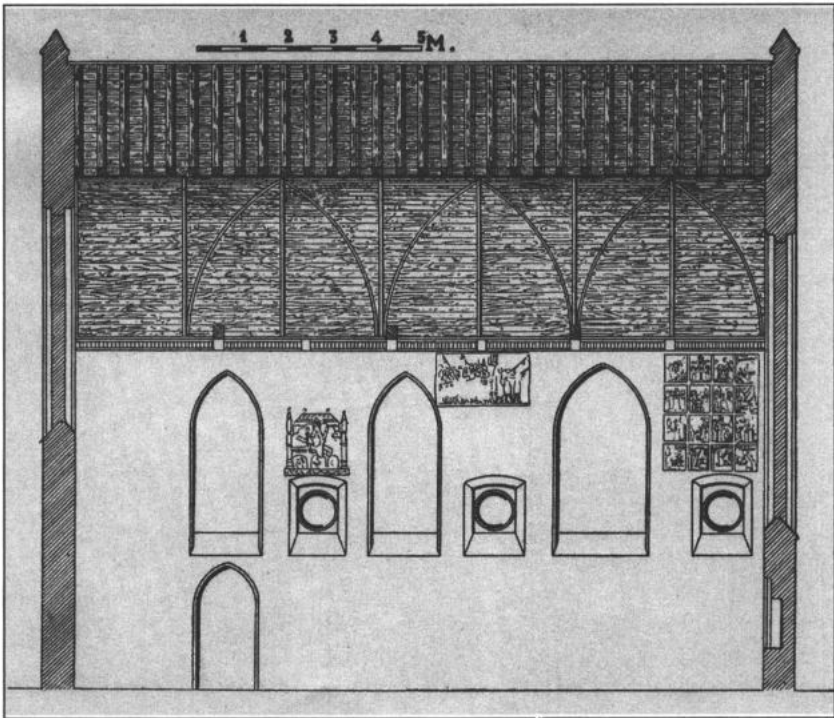

1. Interieur van de kapel tijdens de afbraakwerken in 1911, foto Sacré, (Stadsarchief Gent, Fototheek Stedelijke Commissie voor Monumenten en stadsgezichten)

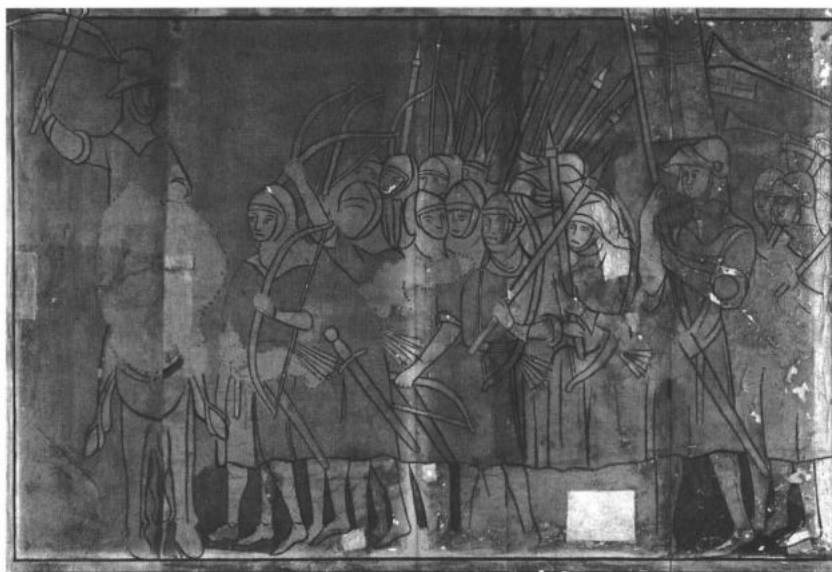

2. Opmeettekening van de zuidmuur van de kapel door August Van Assche met aanduiding van alle sporen van muurschilderingen, gepubliceerd door en overgenomen van H. Koechlin, 1936

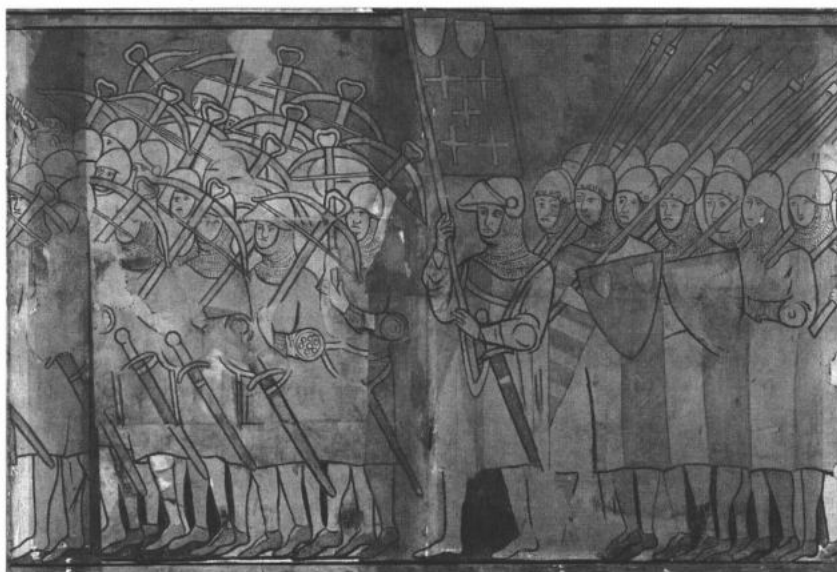
CALCQUES VAN DE MUURSCHILDINGEN UIT DE LEUGEMEETE

3. Opmeettekening van de noordmuur van de kapel door Auguste Van Assche , gepubliceerd door en overgenomen van H. Koechlin, 1936

4. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555, eerste calque met de afbeelding van de Witte Kaproenen en de banierdrager van de Sint-Jorispilde, 2004 (Foto Guido Suyckens)

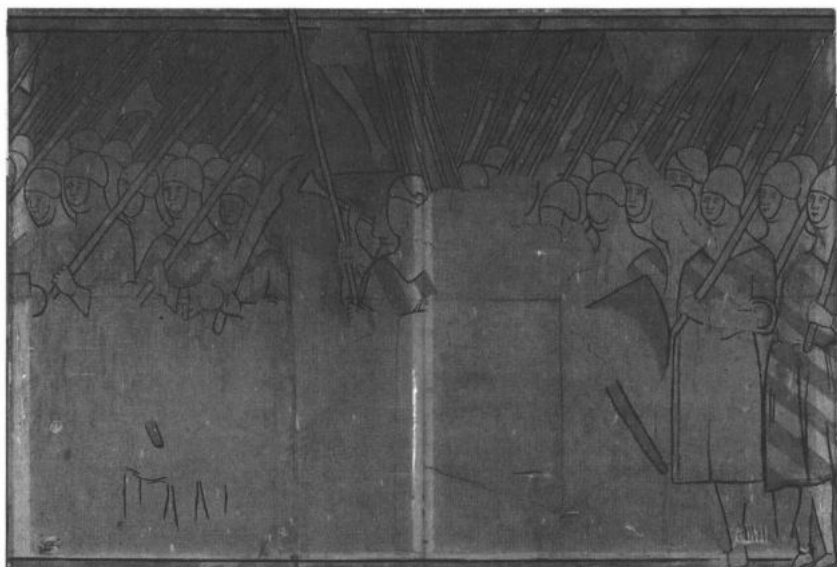

5. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555, tweede calque met voorstelling van de kruisboogschutters en een niet te identificeren groep, 2004 (Foto Guido Suyckens)

CALCQUES VAN DE MUURSCHILDINGEN UIT DE LEUGEMEETE

6. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555, derde calque met rechts de voorstelling van de houtbrekers, 2004 (Foto Guido Suyckens)

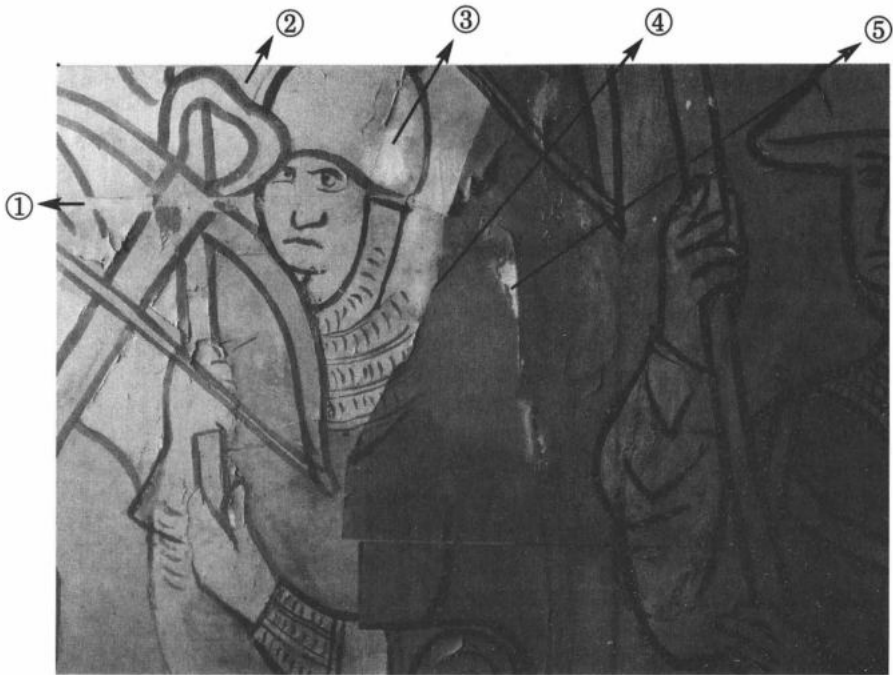
7. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555, vierde calque met voorstelling van de visverkopers 2004 (Foto Guido Suyckens)

8. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555, vijfde calque met voorstelling van korenmeters, 2004 (Foto Guido Suyckens)

9. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555, zesde calque met voorstelling van de droogscheeders, 2004 (Foto Guido Suyckens)

10. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555 3/6, detail:
oorspronkelijke montage van vier stukken calquepapier, ca. 400 x 300 mm,
2003 (Foto Guido Suyckens); (1) het niet aansluiten van de tekening
bij de montage, uitvoering door medewerkers van Bethune, ca. 1861;
(2) grafietlijn, de eerste contourtekening gemaakt verticaal aan de muur van
de kapel; (3) oude herstelling en overschildering in het Musée
Archéologique, ca. 1906; (4) onregelmatige vorm van de naad
calquespapier; (5) lacune met vrijliggend oorspronkelijk lijnwaad

11. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555 3/6, voorstelling van de Sint Jorispilde, detail: benen van de militieleden, verticale barst in het calquespapier langs de zwarte contourlijnen. Schade veroorzaakt door de krimp van de verf op het verzuurde papier, 2003 (Foto Van Herck-Watteeuw)

12. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555 3/6, detail, toestand van calcques tijdens de conservatie in 2003; om verlies te voorkomen tijdens transport en afname werden bruggetjes met Japans papier aangebracht, 2004
(Foto Van Herck-Watteeuw)

13. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555 3/6, detail: twee gezichten van gildeleden, uitvoering in potlood, zwarte verf en ophoging in rood; invulling van lacune met op tint gebracht Japans papier, 2004
(Foto Van Herck-Watteeuw)

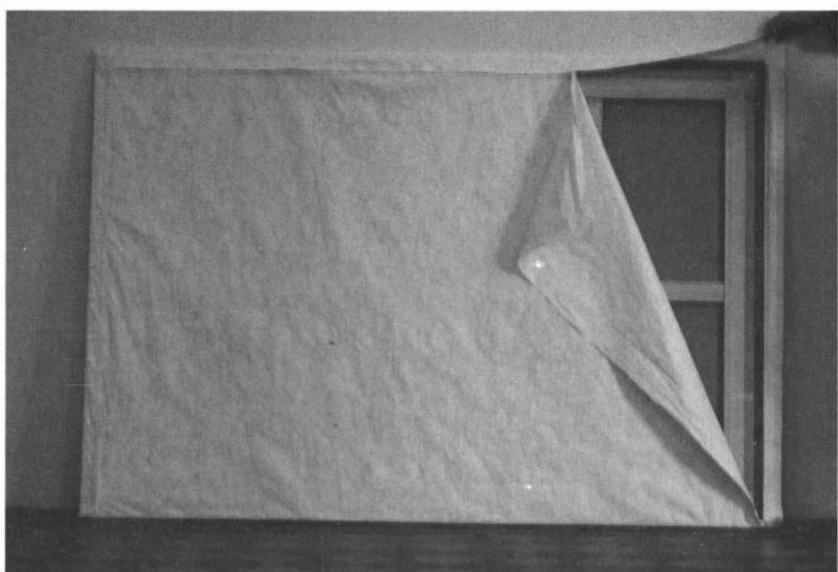

14. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555 3/6: opname tijdens de reiniging en de conservatiebehandeling op de lichttafel, 2004
(Foto Van Herck-Watteeuw)

CALCQUES VAN DE MUURSCHILDINGEN UIT DE LEUGEMEETE

15. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555 3/6: fixatie van de barsten aan de picturale zijde met op tint gebrachte vezels Japans papier, verlijming met Tylose, 2004 (Foto Van Herck-Watteeuw)

16. STAM, Gent, Bijlokecollectie, Inv. nr. 9555 3/6: Preventieve opberging van alle zes de calques in stofomslag Tyvec, 2004 (Foto Van Herck-Watteeuw)

“WIE ZIJT GIJ DIE LACHT MET DE TAAL UWER VAEDEREN?”

Eerbetoon aan de schilderijen van de Leugemeete in de Belfortstraat anno 1902

Elise Hooft

De tekeningen die de Gentse schilder Felix De Vigne (1806-1862) rond 1846 maakte van de net ontdekte muurschilderingen in de Leugemeete, ontlokten bij de toenmalige kenners een hevige polemiek¹. Gestart als een onenigheid over het juiste historische uitzicht van een goedendag, mondde de pennensrijd al gauw uit in een vijandig heen en weergeschrijf dat zelfs het bestaan van de schilderijen in twijfel trok. Ondertussen werden de prachtige 14de-eeuwse schilderijen aan hun lot overgelaten. Een onderzoekscommissie stelde eind jaren 1890 geschokt vast dat de schilderijen op een paar fragmenten na helemaal verdwenen waren². De discussie over de authenticiteit en het historische belang van de schilderijen laaide op als nooit tevoren. Wetenschappelijke rapporten stapelden zich op, vinnige artikels vulden de geschiedkundige tijdschriften, er werden zelfs foto's genomen. Dat het onderwerp ook kunstenaars en architecten raakte, kunnen we nu nog aanschouwen in de Gentse Belfortstraat. Bouwmeester Jacob Gustaaf Semey (1864-1935)³ bracht met een bouwproject uit 1902-1903 op de nieuwe stadskavels bij het stadhuis en het belfort, een subtiele hulde aan de schilderijen. Zijn vaste artistieke partner, de Gentse kunstenaar Domien van den Bossche (1854-1906), verwerkte fragmenten van de bekende figurengroepen van de stedelijke milities in de reliëfs van het hoekpand met de Hoogpoort, genaamd “*Hier is 't in Philips van Artevelde*” (afb. 1)⁴. Deze bijdrage wil een interpretatie geven van deze laagreliëfs, zowel tegen de achtergrond van de politieke over-

¹ Jeannine Baldewijns en Lieve Watteeuw, *Calques uit de “Leugemeete”*, Erfgoedmemo 17, Gent, 2005.

Maximiliaan P.J. Martens, *De muurschilderkunst te Gent (12de tot 16de eeuw)*, Verhandelings van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, 51, 46 (1989), p. 123, 138. Miek Goossens, ‘De middeleeuwse muurschilderkunst’, *Gent, duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, p. 39.

² Maximiliaan P.J. Martens, *O.c.*, p. 135.

³ Elise Hooft, *Jacob Gustaaf Semey (1864-1935). Bouwmeester in Gent. Biografie en kunsthistorisch onderzoek*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1997; Elise Hooft, ‘Semey, Jacob Gustaaf, bouwmeester’, *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel, 17, 2005, kol. 557-561.

⁴ Met dank aan Wout De Vuyst voor de verwijzing naar de archiefphoto's in de collectie van de Stedelijke Commissie van Monumenten en Stadsgezichten.

tuigingen van bouwmeester Jacob Gustaaf Semey, als binnen de standpunten die rond 1902 leefden omtrent de muurschilderingen.

“Hier is ‘t in Philips van Artevelde”, de bouwgeschiedenis

Semey was van 1887 tot 1912 actief als bouwmeester in Gent. Hij wordt daar beschouwd als één van de meest typische vertegenwoordigers van het eclecticisme⁵, een historiserende mengstijl waarin hij het grootste deel van zijn realisaties ontwierp. In de ontwerpen van Semey hebben de ornamenten uit de neo-Vlaamse renaissance de bovenhand, een neostijl die in Gent op het einde van de 19de eeuw een belangrijk symbool was van de groeiende macht van de liberale Nederlandstalige middenklasse tegenover de Franstalige hoge burgerij. Met deze stijl gaf de middenklasse uiting aan haar fierheid over de eigen Vlaamse geschiedenis en cultuur. Originele combinaties van opschriften en figuratief beeldhouwwerk rond een bepaald thema waren het handelsmerk van Semey. Kenmerkend is dat ze een stichtende en niet zelden ook een politieke boodschap vertolkten, in een beeldtaal die toen wellicht voor iedereen duidelijk was, maar nu niet meer aldus wordt geïnterpreteerd⁶. Hij werkte daarvoor vaak samen met beeldende kunstenaars. Een beeldhouwer die gekend is voor zijn blijvende samenwerking met Semey is Domien van den Bossche⁷. Hij was een gewaardeerde kunstenaar die vooral bedreven was in het vervaardigen van borstbeelden, medaillons, reliëfs en kleine groepsbeeldjes in terracotta⁸.

De intensieve bouwactiviteiten van Semey zijn te kaderen in de grondige stadssaneringen die in die tijd in de Belgische steden werden doorgevoerd. Onder impuls van haar liberale burgemeester en ingenieur-architect Emile Braun (1895-1920) had het Gentse stadsbestuur al het mogelijke gedaan om de stadskuip te saneren en te verfraaien. Braun wilde zijn megalomane urbanisatie- en restauratieplannen verwezenlijken tegen 1913, het jaar waarin de Wereldtentoonstelling in Gent zou plaatsvinden⁹. Hij besteedde vooral aandacht aan de grote historische monumenten, omdat zij de overlevende symbolen van de verloren grootheid van de stad waren. De saneringspolitiek die

⁵ Anne Van Loo (red.), *Repertorium van de Belgische architectuur in België van 1830 tot heden*, Antwerpen, 2003, p. 502.

⁶ Elise Hooft, 'Architectuur als propaganda. Bouwmeester Jacob Gustaaf Semey', *Oostvlaamse Zanten*, 73, 1 (1998), p. 30-45.

⁷ Frieda Van Tyghem, 'De Vlaamse Kaai te Gent: Een typisch voorbeeld van negentiende-eeuws eclecticisme', *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, 5 (1973), p. 290.

⁸ Dirk Laporte, *Architectuurgids Gent*, Gent, 1994, p. 192.

⁹ Johan Dambruyne e.a., *Een stad in opbouw, Gent van 1540 tot de Wereldtentoonstelling van 1913*, Tielt, 1992, p. 250.

EERBETOON AAN DE SCHILDERINGEN VAN DE LEUGEMEETE

op het principe “*een groot monument staat steeds alleen*” gebaseerd was, had bij de burgerij veel succes¹⁰. Het speelde in op de wens van de burgerij om de binnenstad om te vormen tot een symbool van hun rijkdom en macht. Door de ingrepen van de burgemeester konden alle wanorde en verstikking die naar het gevoel van de burgerij de stad overheersten met krachtige hand opgeruimd worden. Braun begon in 1897 met de sanering van de Sint-Jansstraat, de Regnessestraat, een gedeelte van de Cataloniëstraat en de Korte Ridderstraat, waardoor het Belfort, de Lakenhalle, de Sint-Niklaaskerk en de Sint-Baafskathedraal vrij kwamen te staan¹¹. Om een vrije verkeersas tussen belfort en Sint-Jacobskerk te realiseren, werden grootschalige sloopwerken uitgevoerd aan de Botermarkt die resulteerden in de aanleg van de rechte, brede Borluutstraat. De straat werd in de jaren 1970, na de fusie van Gent, tot Belfortstraat omgedoopt.

Semey profileerde zich op deze nieuwe stadsgronden als een belangrijke speculant. Hij slaagde erin om als aandeelhouder en architect van de Brusselse *Compagnie Belge d'Assurances Générales*¹² alle vrijgekomen gronden langs de Belfortstraat op te kopen. Hij bedong bij het stadsbestuur ook uitzonderlijk goede koopvoorwaarden. Deze stelden hem in staat zonder een toereikend kapitaal de gronden in hun totaliteit te verwerven en daarop imposante rijen burger- en winkelhuizen te bouwen. De bedoeling was om de gronden of de afgewerkte panden door te verkopen en met het geld daarvan de verschuldigde som aan de stad te betalen (afb. 2). De bouwmeester bood afgewerkte huizen aan, “sleutel op de deur” *avant la lettre*. De verkoop van de onroerende goederen vlotte echter niet zo goed als verwacht, waardoor Semey niet aan het nodige kapitaal geraakte om de intresten tijdig te betalen. De uitzonderlijke koopvoorwaarden lekten uit en er werd vriendjespolitiek vermoed. Er werden op 23 en 30 maart 1903 geheime gemeenteraadszittingen georganiseerd om een oplossing te zoeken. De besprekingen lekten uit en “de zaak Semey”, die al vlug als een schandaal de wereld inging, werd maandenlang druk in de pers behandeld¹³. Op de geheime zitting van 30 maart 1903 werd beslist de voorlopige toewijzing aan Semey van een groot aantal kavels in de Borluutstraat

¹⁰ Johan Dambruyn e.a., *O.c.*, p. 315.

¹¹ Bea Baillieul, *De stadsontwikkeling (19de eeuw - W.O. I), Gent, Duizend jaar kunst en cultuur*, Deel III, Gent, 1975, p. 106.

¹² De *Compagnie* was één van de belangrijkste privémaatschappijen die in de nasleep van de huisvestingswet van 9 augustus 1889 werden opgericht ter bevordering van de aankoop van woningen door de middenklasse.

¹³ Zie onder andere: *Le XXe Siècle*, 26 maart 1903; *Le Bien Public*, 27 maart 1903; *Le Bien Public*, 28 maart 1903; *La Flandre Libérale*, 29 maart 1903; *Le Bien Public*, 30 maart 1903; *Le XXe Siècle*, 30 maart 1903; *Le Bien Public*, 31 maart 1903; *Le Bien Public*, 1 april 1903; *Le XXe Siècle*, 27 mei 1903; *Le XXe Siècle*, 29 maart 1903; *Le XXe Siècle*, 3 juni 1903; *Le XXe Siècle*, 10 juni 1903.

niet goed te keuren¹⁴. Het kwam tot een rechtszaak die hem dwong zijn activiteiten rond de Vrijdagmarkt stil te leggen¹⁵.

Ondanks deze enorme tegenslag heeft Semey in de Belfortstraat een opmerkelijk stedenbouwkundig ensemble verwezenlijkt. Semey realiseerde een monumentaal eclectisch geheel van twee grote handelspanden op beide hoeken met de Hoogpoort, en twee grote winkel- en magazijncomplexen (afb. 3). Deze kavels waren omwille van hun ligging vlakbij en zelfs tegenover het stadhuis absolute toplocaties. De hoekpanden zijn symmetrisch tegenover elkaar ontworpen en zijn ook wat betreft hun benaming als elkaars tegenhangers geconcipieerd: aan de zijde van het stadhuis *Hier is 't in Philips van Artevelde* uit 1902¹⁶, aan de overkant *'t Huis genaamd Jakob van Artevelde*, dat van een jaar later dateert. Aansluitend bij dit pand, de gelijktijdig gebouwde handelscomplexen die eveneens refereren naar volksleiders en veldslagen uit de 14de-eeuwse geschiedenis van Vlaanderen. Zelf was hij in ieder geval van zijn prestaties in de Belfortstraat overtuigd, zoals wij kunnen lezen in een brief van 30 maart 1903 aan het stadsbestuur: *N'ai-je pas avancé assez rapidement ? L'ancienne Compagnie Immobilière (Zollikofer) ne faisait pas mieux que moi ni plus vite. Je pense même que tous les Architectes de la Ville quand vous leur aurez laissée le champ libre ne me dépasseront pas*¹⁷.

Gevels als pamfletten

Omdat de druk versierde façades met een combinatie van opschriften en architecturale sculptuur duidelijk in de smaak vielen bij zijn klanten uit de middenklasse, spon bouwmeester J.G. Semey voor het ensemble in de Belfortstraat verder op dit vaste stramien. Semey had er zijn architecturaal handelsmerk van gemaakt, en gaf er duidelijk uiting mee aan zijn uitgesproken pro-Vlaamse politieke overtuiging. Semey wijdde het ensemble in de Belfortstraat aan een schare 14de-eeuwse Gentse volksleiders, die tegen de Fransgezinde graven van Vlaanderen in opstand waren gekomen, en om die reden tijdens de 19de eeuw werden geromantiseerd tot symbolen van de glorieuze Vlaamse geschiedenis¹⁸. Kunstenaar Domien van den Bossche werkte rond dit thema een geheel uit van losstaande beeldhouwwerken, bustes en verhalende reliëfs. De toeschrijving aan deze kunstenaar baseren we niet alleen

¹⁴ SAG, *Gemeentebld Gent*, Geheime zitting van 30 maart 1903, p. 530-531.

¹⁵ Dossier van de rechtszaak in: SAG, Reeks G, nr. 654.

¹⁶ Uit de bouwaanvraag van *Hier in 't in Philips van Artevelde* blijkt dat een deel van het oorspronkelijke pand al kort na hun bouw werd afgebroken voor de realisatie van het art nouveau pand naar ontwerp van architect De Keyser.

¹⁷ Brief te vinden in SAG, Reeks G, nr. 670.

¹⁸ De gegevens over de historische figuren haalden wij uit: H. VOLMULLER, *Nijhoffs Geschiedenislexicon, Nederland en België*, 's Gravenhage, 1981.

EERBETOON AAN DE SCHILDERINGEN VAN DE LEUGEMEETE

op het artikel dat Frieda Van Tyghem schreef over het ensemble van de Vlaamse Kaai¹⁹. We konden haar bevindingen staven met gegevens uit de inventaris van de inboedel van Semeys voormalige woonhuis in de Wolfstraat, *'t Huis De Passer genaamd*²⁰. De inventaris vermeldt in de veranda *1 groot beeld van "Jacob van Artevelde" van Domien v.d. Bossche*. Hoewel het beeld niet meer in de woning aanwezig is, kunnen we toch met grote zekerheid zeggen dat het om een proefmodel of replica gaat van het beeld dat *'t Huis genaamd Jacob van Artevelde* in de Belfortstraat siert. We vonden in *'t Huis De Passer genaamd* namelijk ook kleimodellen terug van drie laagreliefs uit de Belfortstraat. Ze zijn als vaste ornamentiek op de veranda's van de verschillende bouwlagen aanwezig.

De afbeeldingen van de 14de-eeuwse historische figuren en hun belangrijkste wapenfeiten worden in een algemeen architecturaal kader geplaatst dat gekenmerkt wordt door duidelijke verwijzingen naar de middeleeuwse, meer bepaald de gotische architectuur. Letten wij bijvoorbeeld op de spitsboogvelden, de hogels die de dakkapellen bekronen en de neogotische traceringen die de borstweringen en andere muurvelden opvullen. De monumentale, historiserende en met druk beeldhouwwerk versierde stijl werd wellicht gekozen om aan te sluiten bij de architectuur van het Belfort en het Stadhuis, monumenten die toch de reden vormden om de brede nieuwe straat aan te leggen. De keuze voor natuurstenen façades is vermoedelijk ook zo te verklaren.

De protagonisten van het ensemble in de Belfortstraat zijn Jacob en Philips van Artevelde, allebei vereeuwigd met een groot, losstaand natuurstenen beeldhouwwerk op de hoek van de gelijknamige panden (afb. 4 en 5). Jacob van Artevelde (ca. 1290-1345) bepaalde mee het verloop van de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) die tussen Engeland en Frankrijk aansleepte. Hij werd tot opperhoofdman gekozen van de Vlaamse steden in de strijd tegen de Fransgezinde graaf Lodewijk II van Nevers (1322-1346), ook Lodewijk van Crécy genoemd. De weerstand tegen Lodewijk werd uiteindelijk zo groot dat hij in 1339 voorgoed zijn graafschap moest verlaten. In 1340 sloot Jacob van Artevelde een historisch verbond met Engeland tegen Frankrijk, na een overeenkomst tussen Vlaanderen, Brabant en Henegouwen te hebben tot stand gebracht. Jacob werd in Gent tijdens een weversopstand door Gerard de Nijs vermoord. In de 19de eeuw werd deze historische figuur uitverkoren om de grootsheid van Vlaanderen te promoten, getuige bijvoorbeeld het alom beken-

¹⁹ Frieda Van Tyghem, *O.c.*, p. 281-302.

²⁰ Privéarchief familie Semeij, Nederland, *Inventaris van 't Huis De Passer genaamd*, opgemaakt op 5 en 7 september 1942. Met dank aan A. De Decker voor de kopie. Voor een volledige beschrijving van de inventaris en het interieur van deze woning: Elise Hooft, "t Huis de Passer genaamd". De woning van bouwmeester Jacob Gustaaf Semeij (1864-1935) in de Wolfstraat in Gent, *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis*, Leuven, Peeters, 2006.

de standbeeld op de Vrijdagmarkt. Lodewijk II van Nevers werd opgevolgd door zijn zoon Lodewijk van Male (1346-1384). In 1379 brak in Gent een opstand uit, waarbij de Fransgezinde graaf van Male in het defensief werd gedrongen. Philips van Artevelde, de zoon van Jacob van Artevelde, werd tot opperhoofdman aangesteld om de leiding te nemen in de opstand tegen de graaf. Philips van Artevelde kon zegevieren bij de Slag op het Beverhoutsveld (3 mei 1382), waarna hij tot ruwaard van Vlaanderen werd uitgeroepen. Daarop riep Lodewijk van Male de hulp in van Philips de Stoute en de Franse koning. Samen konden zij de overwinning halen bij de Slag van Westrozebeke op 27 november 1382, waarbij Philips van Artevelde sneuvelde.

De magazijnen in de Belfortstraat dragen borstbeelden van Peter van den Bossche, Jan Yoens, Frans Ackerman en Thomas van Vaernewijck. Deze figuren zijn stuk voor stuk Gentse volksleiders die aan de kant van Jacob en Philips van Artevelde in opstand kwamen tegen de Fransgezinde graven Lodewijk van Nevers en Lodewijk van Male. De rode figuren werden in keramisch materiaal uitgewerkt, een handelsmerk van kunstenaar Domien Van Den Bossche. Hij heeft zich voor al deze portretten wellicht geïnspireerd op afbeeldingen op oude munten, medailles of gravures. Een munt met een sterk gelijkend portret van Jacob van Artevelde behoort tot de collectie van het Gruuthusemuseum in Brugge²¹.

De opschriften die in medaillons en cartouches over de gevels verspreid zijn, geven een overzicht van de plaatsen en de data van de belangrijkste veldslagen waarin de volksleiders ooit verwickeld waren: 11 juli 1302 is de door iedereen gekende datum van de Guldensporenslag, waarbij het opstandige Vlaanderen het Franse leger bij Kortrijk wist te verslaan. In 1288 behoorde de graaf van Vlaanderen tot de verliezende coalitie in de Slag bij Woeringen. De gevel gewijd aan Philips van Artevelde vermeldt zowel de datum van diens grote overwinning in de Slag op het Beverhoutsveld (3 mei 1382) als zijn nederlaag bij de Slag bij Westrozebeke op 27 november 1382, waarbij hij de dood vond. *Vlaanderen de leu* en *Hou ende trou* vormden oorspronkelijk strijdleuzen van de genoemde anti-Franse legers, die in de 19de eeuw werden geherinterpreteerd in het Vlaamse programma. Alle vermelde gebeurtenissen worden tevens met vijf grote en twee kleine verhalende laagreliefs uitgebeeld. Het grote tafereel op de gevel van het gelijknamige pand is daarbij het makkelijkst te identificeren als de tragische dood van Philips van Artevelde tijdens de Slag van Westrozebeke (afb. 6)²². Op de andere tafereelen kunnen we gedetailleerde weergaven aanschouwen van 14de-eeuwse militieën, processies en hevige gevechten, dit om een algemene sfeer van heldhaftigheid en moed te scheppen.

²¹ Karel Harens, *Gentse gevelbeelden*, Gent, 1984, p. 9-10.

²² Karel Harens, *O.c.*, p. 10.

Waar we voor een juiste interpretatie van deze architecturale ornamentiek als politiek getinte, anti-Franstalige propaganda, een grondige achtergrondkennis van de figuren en van bouwmeester Semey nodig hebben, zijn een aantal grote gevelopschriften duidelijker. Het opschrift dat wij op 't *Huis genaamd Jakob van Artevelde* lezen, zet de strijd voor de eigenheid van de middeleeuwse "middenklasse" in de verf: *Neringen en gilden streden voor taal en recht. Zij vonden wat zij wilden. Zij wilden wat was recht.* Op de gevel van *Hier in 't in Philips van Artevelde* volgt nog een duidelijker pleidooi voor de Nederlandse taal en geschiedenis: *Wie zijt gij die lacht met de taal uwer vaederen. Onkundige recter (sic) wie zijt gij die lacht? Is u wel eens 't wezen verbleekt bij 't doorblaederen der vloeiende schriften van 't vorig geslacht?*

Een erbetoon aan de inspiratiebron: de muurschilderingen van de Leugemeete

Het laatstgenoemde opschrift willen wij ook graag binnen een minder algemene politieke context uitleggen, en interpreteren als een subtiele, maar voor de goede verstaanders duidelijke stelling binnen de toen hoog oplopende discussie rond de 14de-eeuwse muurschilderingen in de Leugemeete. De kleine scènes met geharnaste, met speren, bazuinen en banieren uitgeruste militairen in de laagreliefs op de gevels van *Hier is 't in Philips van Artevelde* zijn namelijk gebaseerd op fragmenten van de beroemde optocht van de gildenmilities (afb. 7, 8, 9 en 10). Het tafereel aan de zijde van de Hoogpoort werd overgenomen uit de figurengroep die de gilde van de droogscheerders uitbeeldt; in de cartouche in de Belfortstraat zien we twee figuren terugkomen uit de niet nader geïdentificeerde "derde groep" van de optocht²³. Zoals in een andere bijdrage in deze publicatie uitvoerig besproken, werden de 14de-eeuwse muurschilderingen in de Leugemeete ontdekt in 1846. De eigenaar verwittigde De Vigne, die vanuit zijn persoonlijk onderzoek naar de Gentse gilden en ambachten enkel aan de vrijlegging van de voorstellingen van de gildenmilities werkte²⁴, er tekeningen van maakte en een boek over het onderwerp publiceerde. Pas in 1861 besteedde de 'neogoticus' Jean-Baptiste Bethune (1821-1894) aandacht aan de andere schilderingen, enkele religieuze taferelen en de gravenportretten van Lodewijk van Crécy, Lodewijk van Male en Margaretha van Frankrijk²⁵. Zijn atelier maakte eveneens een reeks calques van alle aangetroffen schilderingen.

²³ Door De Vigne nog als de Sint-Sebastiaansgilde geïdentificeerd, wat later weerlegd werd.

²⁴ Miek Goossens, *O.c.*, p. 37.

²⁵ Maximiliaan P.J. Martens, *O.c.*, p. 129.

Naar aanleiding van de reeksen tekeningen en calques met de voorstellingen van de gildenmilities, ontstond meteen een wetenschappelijke discussie over de historische juistheid van details uit de afgebeelde wapenuitrustingen. In de jaren 1890 was deze polemiek uitgemond in een vijandige pennenstrijd die ten top werd gedreven in een persoonlijk conflict tussen twee auteurs, H. Van Duyse en M. Van Malderghem²⁶. Deze laatste ging zelfs zo ver de authenticiteit van de schilderijen in twijfel te trekken en ze voor te stellen als verzinsels van Felix De Vigne²⁷. De beschuldigingen dwongen De Vigne ertoe het bestaan van de schilderijen officieel te laten attesteren. Uit de hele discussie straalt een mentaliteit van minachting en onverschilligheid voor de vondsten af, die achteraf gezien van onschatbare kunsthistorische waarde zijn geweest: ze kunnen worden gezien als één van de belangrijkste 14de-eeuwse getuigen van de Vlaamse kunst²⁸.

Onderzoek van de kenmerkende thematische architecturale ornamentiek binnen het oeuvre van J.G. Semey, van zijn biografie en zijn bibliotheek leert dat deze bouwmeester zeer betrokken was bij de historische, culturele en archeologische gebeurtenissen in zijn stad. Hij refereerde ernaar in de versiering van zijn belangrijkste gevels²⁹, engageerde zich in culturele en literaire kringen en bezat een uitgebreide collectie kunst en boeken over historische gebouwen en kunstgeschiedenis. Vanuit zijn politiek engagement binnen de Gentse Nederlandstalige liberalen, was hij uiterst gevoelig voor onderwerpen die de zogenaamde "Vlaamse" geschiedenis en kunst aanbelangden. Het is dus vrijwel zeker dat hij de discussie omtrent de muurschilderingen van de Leugemeete van nabij heeft gevolgd. Temeer daar de inventaris van zijn bibliotheek melding maakt van de boeken en tijdschriften waarin de belangrijkste auteurs hun bevindingen publiceerden, zoals *de volledige verzameling der uitgaven der Maatschappij van geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*.

Deze maatschappij gaf in 1894 de opdracht aan twee afgevaardigden om de materiële toestand van de schilderijen na te gaan. Ze meldden dat het grootste deel ervan was verdwenen, waarop in allerijl een commissie werd samengesteld om de schilderijen te onderzoeken. Uit de rapporten van 1897 blijkt dat op enkele resten na de schilderijen verdwenen waren. In 1902 ging men de schilderijen nog eens onderzoeken, waarbij men enkel nog de totale degeneratie door slechte bouwfysische omstandigheden en onoordeelkundige omgang met de schilderijen kon vaststellen. Van de gildenmilities waren

²⁶ Maximiliaan P.J. Martens, *O.c.*, p. 138.

²⁷ Van Malderghem J., *Les fresques de la Leugemeete – leur découverte en 1846 – leur authenticité*, *Annales de la Société Royale de l'Archéologie de Bruxelles*, XI, 1897, p. 209.

²⁸ Maximiliaan P.J. Martens, *O.c.*, p. 138.

²⁹ Elise Hooft, *O.c.*, 1998, p. 30-45.

EERBETOON AAN DE SCHILDERINGEN VAN DE LEUGEMEETE

enkel nog de voeten van de droogscheerders waar te nemen. Behalve een gedeeltelijke fotoreportage werd geen actie ondernomen³⁰. Net in datzelfde jaar 1902 maakten Semey en van den Bossche een vertaling van deze tafere-len in twee reliëfs voor het prestigieuze nieuwe bouwproject in de Belfortstraat. Semey moet waarde gehecht hebben aan deze figurengroepen, want hij liet de kleimodellen op de terrassen van zijn eigen woning aanbren-gen, waar ze nu nog steeds te bewonderen zijn (afb. 11 en 12).

De thematiek van de gildenmilities sluit naadloos aan bij het architecturale ensemble, dat de 14de-eeuwse politieke en militaire geschiedenis van Gent belicht, waarin gezien de Honderdjarige Oorlog toch een belangrijke rol is weggelegd voor de stedelijke milities. De keuze voor de tafere-len heeft vol-gens ons ook een andere dan de louter illustratieve en informatieve betekenis, te situeren in de kern van de polemiek over het onderwerp. Wij menen name-lijk in het opschrift dat de beeldhouwwerken begeleidt, een vurig betoog tegen de minachting voor deze schilderijen en de studie ervan te herkennen. Met de frase *Wie zijt gij die licht met de taal uwer vaederen. Onkundige rector (sic) wie zijt gij die licht? Is u wel eens 't wezen verbleekt bij 't doorblaede-ren der vloeiende schriften van 't vorig geslacht?* gaf Semey de volgens hem "onkundige rechter" Van Malderghem een stevige veeg uit de pan en toonde hij zich samen met Van Duyse een verdediger van Felix De Vigne en diens spontane bewondering voor de schilderijen. Pittig detail is de locatie van de bewuste laagreliëfs in de Belfortstraat, de brede nieuwe straat die in 1899 was getrokken om een vrij zicht op monumenten als het stadhuis en het belfort te creëren. Het belfort werd als vergelijking en symbool gebruikt in de pennens-trijd die Van Malderghem en Van Duyse in 1897 uitvochten. Van Malderghem vroeg zich cynisch af waarom men in Gent zo weinig aandacht had getoond voor deze zogenaamd authentieke 14de-eeuwse ontdekking, ter-wijl men in dezelfde jaren de aandacht voor het historische erfgoed had bewezen door de restauratie van het Gentse belfort³¹. Van Duyse repliceerde terecht dat dit een manke vergelijking was, omdat de restauratie van het bel-fort door het stadsbestuur als een prioritaire beleidspunt werd gezien en dus kosten noch moeite werden gespaard om dit project te promoten bij de bur-gers, terwijl ontdekkingen zoals muurschilderingen slechts een klein aantal mensen ter ore kwamen en interesseerden³². De aanwezigheid van de Leugemeetetaferelen op een toplocatie in de onmiddellijke nabijheid van dit belfort is een niet te misverstaan, vinnig statement van kunstenaar en bouw-meester.

³⁰ Maximiliaan P.J. Martens, *O.c.*, p. 135.

³¹ J. Van Malderghem, *O.c.*, p. 210.

³² H. Van Duyse, *Étude sur la Leugemeete, Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, V, 1897, p. 156.

In 1903 gaf de *Commission des Monuments* de toestemming aan de eigenaar van de Leugemeete om afbraakwerken uit te voeren. In 1911 werd de kapel afgebroken, waarbij ook de laatste restjes van de originele schilderingen verdwenen. Behalve de calques, in 1889 al aangekocht door het stadsbestuur voor het toenmalige Museum voor Oudheden³³, zijn ook de twee laagreliefs in de Belfortstraat een blijvende herinnering aan dit topwerk van middel-eeuwse schilderkunst.

De interpretatie van de calques in de laagreliefs

Domien van den Bossche moest zich baseren op de tekeningen van De Vigne en de calques van het atelier van Jean-Baptiste Bethune, aangezien de onderzoekscommissies in 1897 en 1902 de nagenoeg volledige verdwijning van de muurschildering rapporteerden. De vergelijking van de interpretatie van Domien van den Bossche met die tekeningen levert een aantal interessante conclusies op. Vooreerst kunnen we spreken van vrij getrouwe kopieën, ondanks het feit dat de tekeningen in licht verheven beeldhouwwerk werden omgezet en dit medium gebruik maakt van een totaal andere vormtaal. Van den Bossche gebruikte wellicht de calques van het atelier Bethune en niet de tekeningen van De Vigne. Zij sluiten door hun ton sur ton weergave en hun minder gedetailleerde lijnvoering al meteen nauw aan bij de beeldtaal van licht verheven beeldhouwwerk. Een bijkomend argument voor dit vermoeden is de kadering van de taferelen, die dezelfde is als op de calques van Bethune. Beide weergaves laten daarenboven de voeten van de personages buiten het kader gaan om een sterkere illusie van perspectief te creëren. Op de tekeningen van De Vigne wordt het kader dat de schilderingen omgeeft niet weergegeven. De kleimodellen in *Huis de Passer* zijn bijna identiek aan de reliëfs in de Belfortstraat. De scherpere details in de gezichten en de materiaalweergave zijn wellicht te wijten aan de betere beschutting tegen de weersomstandigheden.

Ondanks de sterke gelijkenissen kunnen we een aantal typerende verschillen tussen de taferelen op de calques en op de reliëfs aanduiden. Wat meteen opvalt, is dat Domien van den Bossche de lacunes die de calques vertonen nauwkeurig opvult met gegevens die hij uit andere delen van de voorstelling kopieert. De optocht van de milities wordt gekenmerkt door een uiterst schematische lijnvoering. De calques verhardden dit aspect nog, omdat enkel de contouren werden gekopieerd en elementen als draperingen en schaduwwerking volledig zijn weggelaten³⁴. In de reliëfs werd daar en tegen wel veel werk gemaakt van de natuurlijke draperingen en plooiën in de textiel. De sol-

³³ Jeannine Baldewijns en Lieve Watteeuw, *O.c.*

³⁴ Maximiliaan P.J. Martens, *O.c.*, p. 132.

EERBETOON AAN DE SCHILDERINGEN VAN DE LEUGEMEETE

daten zelf zijn ook minder houderig; de algemene houding en opstelling van de soldaten blijft behouden, maar ze worden door Domien van den Bossche in sierlijke, zelfs gemaniëreerde poses afgebeeld. Dat de speren over de rechter schouder worden gedragen en niet over de linker zoals op de calques, heeft eveneens de bedoeling een natuurlijker houding te creëren. De anatomische weergave die bij alle soldaten (op de voormannen na) door een te langwerpige hoofd en te korte benen niet volledig klopt³⁵, wordt door de beeldhouwer gecorrigeerd.

Een gedetailleerde vergelijking van de fragmenten onderstreept de algemene conclusies. Het tafereel aan de zijde van de Hoogpoort is een fragment uit de gilde van de droogscheerders. Op het laagrelief worden de drie bazuinspelers die de optocht leiden vergezeld door een banierdrager en twee achter elkaar staande soldaten met een schild (voor) en een speer (achter). Een bundel speren wekt de illusie van een groep net buiten het kader aanwezige soldaten. In vergelijking met de calque van Bethune is het perspectief veel beter uitgewerkt, vooral in de weergave van de vier uiterste figuren, die mekaar meer en op een realistischer manier overlappen. Een slechts fragmentarisch overgekalkte soldaat is door van den Bossche weggelaten; ontbrekende gelaatstreken, benen en kledijdetails fantaseert de beeldhouwer er nauwgezet bij. Een dergelijke vrije interpretatie zien we ook bij het wapen van de gilde: waar de calque de schapenschaar enkel op het banier weergeeft, versiert de beeldhouwer er ook het schild mee. De wapenbundel in de linkerbovenhoek is een samenvatting van het tafereel dat op de calque doorloopt. In de cartouche zijde Belfortstraat duiken de leidende banierdrager en twee soldaten op uit de niet nader geïdentificeerde "derde groep" van de optocht³⁶. De algemene opstelling van de drie figuren is erg getrouw aan de calques; er worden geen figuren weggelaten of bij gefantaseerd. Enkel het aantal speren is groter, wellicht opnieuw om een grote groep te verbeelden. Een aantal details is wel verschillend. De toen sterk gecontesteerde wapens van de gilde op banier en schild worden gekopieerd van de calque, maar het gestreepte doek over de schouders van de tweede soldaat wordt weggelaten. Het gezicht van de middelste soldaat is frontaal weergegeven, wat afwijkt van de muurschilderingen, waarop alle soldaten strak voor zich uitkijken en dus in profiel worden geschilderd. De soldaat die vanuit het reliëf het publiek recht aankijkt, maakt de voorstelling veel levendiger.

³⁵ Maximiliaan P.J. Martens, *O.c.*, pp. 131-132.

³⁶ Door De Vigne nog als de Sint-Sebastiaansgilde geïdentificeerd, wat later weerlegd werd.

Citaat als besluit

De pedante en onverschillige mentaliteit die rond 1902 heerste omtrent de muurschilderingen, wordt krachtig samengevat door De Potter in zijn boek *Gent van de oudste tijden tot heden*, een publicatie die Semey ongetwijfeld in zijn collectie had³⁷: *In de bescherming van het godshuis van St.-Jan en St.-Pauwel heeft de bevoegde overheid, volstrekt niet gedaan wat zij moest doen, en door haar onverschilligheid en nalatigheid draagt zij thans de schuld, dat één van de belangrijkste herinneringen, aan de vroegere macht en pracht van de zoo machtige gilden, en aan den kunstzin van vroeger, verdwenen is.* Het was een doelbewuste en politiek geïnspireerde keuze van Semey om naar deze muurschilderingen te refereren in zijn architectuur, die doorspekt is met subtiële propaganda voor de eigenheid van de Vlaamse kunst en geschiedenis.

³⁷ Deze lijst is niet volledig, want pas opgesteld zeven jaar na de dood van bouwmeester Semey door zijn zoon.

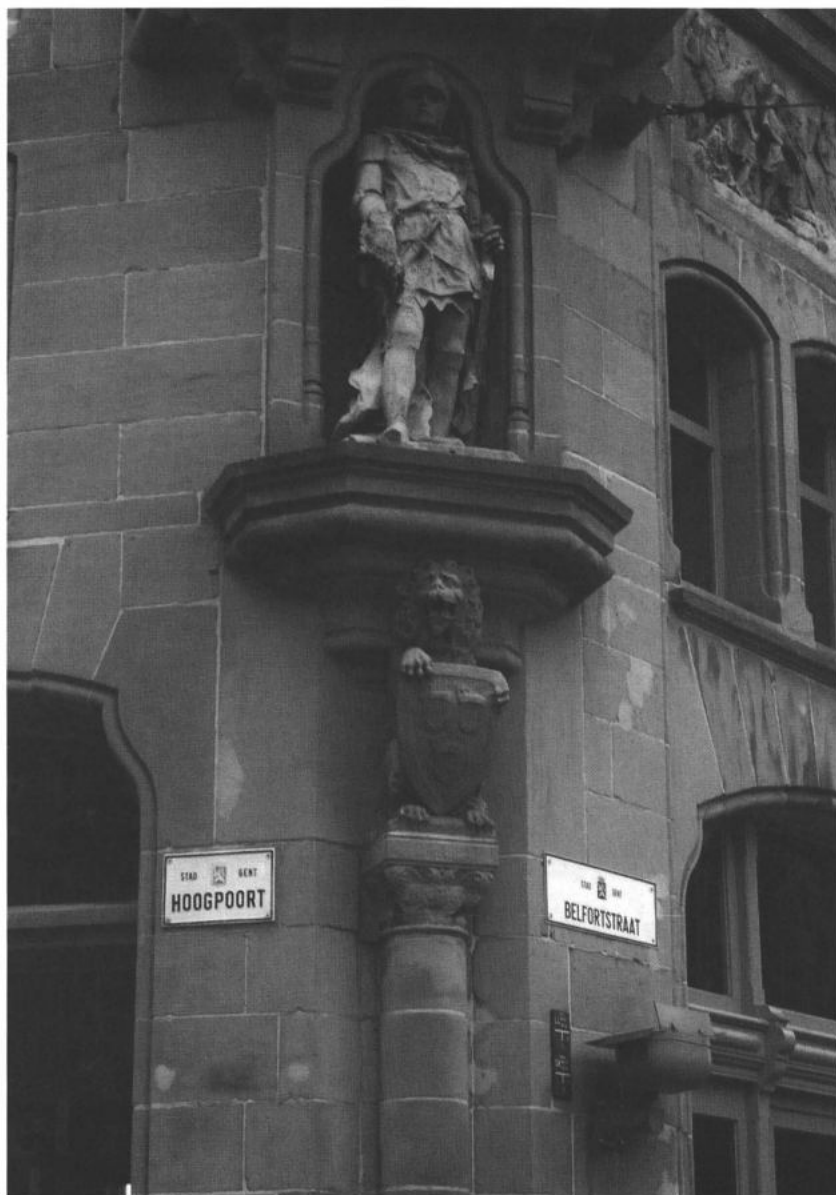
1. "Hier is 't in Philips van Artevelde", het pand op de hoek van de Belfortstraat en de Hoogpoort (huidig adres Hoogpoort nr. 63) op een foto van begin 20ste eeuw (Stadsarchief Gent, Fotoverzameling Stedelijke Commissie van Monumenten en Stadsgezichten, nr. 530)

2. Foto met zicht op de afbraakwerken voor de aanleg van de Belfortstraat tegen de achtergrond van het stadhuis. Op de voorgrond een niet nader bepaalde triomfboog of inhuldiging, op de achtergrond rechts een publicitaire schildering waarmee "J.G. SEM(EY)" de terreinen en kavels te koop aanbiedt. De foto is gedateerd 20 juli 1902 (Stadsarchief Gent, Fotoverzameling Stedelijke Commissie van Monumenten en Stadsgezichten, nr. 541)

3. "t Huis genaamd Jakob van Artevelde" met aansluitend de twee monumentale winkel- en magazijncomplexen die J.G. Semey realiseerde aan de Belfortstraat in 1902-1903. (Foto Elise Hooft, 2006)

4. Beeld van Philips van Artevelde op de hoek van het gelijknamige pand in de Belfortstraat. Beeldhouwer Domien van den Bossche, ca. 1902 (Foto Elise Hooft, 2006)

5. Beeld van Jacob van Artevelde op de hoek van het gelijknamige pand
in de Belfortstraat. Beeldhouwer Domien van den Bossche, ca. 1903
(Foto Elise Hooft, 2006)

6. Laagriëf van de Slag van Woeringen, waarbij Philips van Artevelde sneuvelt. Beeldhouwer Domien van den Bossche, ca. 1902
(Foto Elise Hooft, 2006)

7. Laagrelief van de militairen met de bazuinen in de gevel van "Hier is 't in Philips van Artevelde" in de Hoogpoort (huidig adres Hoogpoort nr. 63)
(Foto Elise Hooft, 2006)

8. Laagriëf van de militairen in de gevel van "Hier is 't in Philips van Artevelde" in de Belfortstraat (huidig adres Hoogpoort nr. 63)
(Foto Elise Hooft, 2006)

9. Een calque van een fragment van de middeleeuwse muurschilderingen van de Leugemeete waarop beeldhouwer Domien van den Bossche zich heeft geïnspireerd. Het gaat om een afbeelding van de droogscheeders (Kopie en bewerking naar Martens, afb. 65)

10. Een calque van een fragment van de middeleeuwse muurschilderingen van de Leugemeete waarop beeldhouwer Domien van den Bossche zich heeft geïnspireerd. Het gaat om een afbeelding van de niet nader geïdentificeerde derde groep (Kopie en bewerking naar Martens, afb. 60)

11. Kleimodel van het laagrelief met een fragment van de droogscheeders op een terras van "t Huis De Passer genaamd" (Foto Elise Hooft, 1998)

12. Kleimodel van het laagrelief met een fragment van de derde groep op een terras van "t Huis De Passer genaamd" (Foto Elise Hoofd, 1998)

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006¹

Leen Charles, Marie Christine Laleman en Valérie Meillander

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën (3096-3114), Archeologische kronieken (3115-3118), Algemeen (3119-3121), Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden (3122-3123), Middel-eeuwen (3124-3143), Moderne Tijden (3144-3155), Hedendaagse tijd (3156-3190), Industriële archeologie (3191-3192), Kerkgeschiedenis, kloosters (3193-3206), Gebouwen, monumenten, stadsbeeld (3207-3264), Kunst, cultuur (3265-3311), Materiële cultuur (3312-3317), Heemkunde, volkskunde, genealogie (3318-3359), Biografieën (3360-3376).

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën

3096. BOUCKAERT B. & E. VERCAMMEN eds., *Inventaris van de muziekcollectie van de Gentse Sint-Baafskathedraal, (Provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 2005, 132 blz. Resultaat van een samenwerkingsproject met de Alamire Foundation/Internationaal Centrum voor de studie van de muziek in de Lage Landen, de afdeling Musicologie van de Katholieke Universiteit Leuven en Resonant of het Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed. Voorwerp van de inventaris was de muziekcollectie van de Gentse Sint-Baafskathedraal met zowat 400 handschriften en vroege drukken uit de 17de, de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw. Daartoe behoren een belangrijk aantal autografe composities en unica. De verzameling is één van de rijkst bewaard gebleven muziekcollecties uit de Lage Landen. De inventaris werd opgedeeld in drie delen. In de eerste hoofdstukken werden de handschriften, respectievelijk de muziekdrukken opgenomen. De liturgische boeken vormen onderwerp van het derde deel. Elk item omvat ook een beknopte identificatie en beschrijving. Als bijlage vindt men de concordanties tussen de actuele inventarisnummers en oudere classificaties. Tot slot werd er een index opgenomen per *incipit*. Geïllustreerd.

3097. *Bronnen in Brood en Rozen*, (2005), nr. 3, p. 69-81. Over archieven neergelegd in het Amsab, van Germain Roels, Nadine Crappé, Freddy Willockx, Theo Daese, de archieven van de milieubeweging, van SoCAK en van de socialistische coöperatie in het Luikse.

¹ Deze bibliografie werd afgesloten per 31/8/2006. Ten einde een zo groot mogelijke volledigheid van de bijdragen te kunnen verwezenlijken, roepen we graag de auteurs op hun werk (of overdruk, of kopie) te bezorgen aan het Stadsarchief, De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge. Deze bijdragen worden dan in de bibliotheek van het Stadsarchief opgenomen.

3098. BRYSSÉ A., *Lastenkohieren als geschiedkundige bron*, in @rchieflink, 6, (2006), nr. 3, p. 4-5. Beknopt verhaal over het samenstellen van een databank van de gemeentelijke lastenkohieren voor de periode van 1866 en 1950, en wat dit de raadpleging ervan kan opleveren voor historisch onderzoek.

3099. CARNIER M., *Voorstelling van de inventaris van Sint-Baafs en bisdom Gent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 5-8.

3100. CHARLES L., M.C. LALEMAN & V. MEILLANDER, *Bibliografie van de geschiedenis van Gent 2004-2005*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, Gent, 2005, nr. LIX, p. 189-230.

3101. DAMBRUYNE J., *Het archief van Sint-Baafs en bisdom Gent. Ter inleiding*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 3-8.

3102. DE CONINCK R., M. VANDENBROECKE & S. VRIELYNCK, *Hoe het groeide: inventarissen van archieven van de milieubeweging*, (AMSAB), Gent, 2005, 119 blz. Publicatie door het Amsab van de inventarissen van de archieven van het Actiecomité Milieubescherming Merelbeke, van de vzw Voor Moeder Aarde van Guido Steenkiste, van Guido Van Steenberghe van het FMG en van de vzw Natuureservaten.

3103. DE NIL B., J. LAPLASSE & M. VANDENBROUCKE, *Inventaris van het archief van de Société Générale Coöperative/Algemene Coöperatieve Genootschap, later SGC-Coop Belgique/ACV-Coop België (1924-1992) en haar voorganger het Office Coopératif Belge (1909-1935)*, s.l., 2004, 634 blz.

3104. *Geluk in 't Werk (1880-1969). Inventaris van het archief (1880-1969)*, Gent, 2006, 56 blz. Inventaris van het archief van de Gentse Laurentkring, het liberale werklidengenootschap *Geluk in 't werk*, opgericht in 1880 en waarvan het archief verworven werd door het Liberaal Archief in 1882. Volgende hoofdrubrieken komen aan bod: statuten, bestuurswerking, leden, briefwisseling, financiën, activiteiten, afdelingen, lokaal, tijdschrift, persknipsels, iconografisch materiaal, voorwerpen en archief Lucien vande Putte. Bijlage op CD-rom: Inventaris van de briefwisseling. Bijlage bij de inventaris van het archief. Gent, 2006, 80 blz.

3105. *Henri Story (1897-1944). Inventaris van het archief (1937-1944)*, Gent, 2005, 20 blz. Het archief van Henri Story, dat bewaard wordt in het Liberaal Archief, beslaat slechts een korte periode uit de rijk gevulde en veelzijdige carrière. Het archief start bij zijn loopbaan als schepen om te vervolgen met zijn activiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een afzonderlijk deel han-

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

delt over de voorbereiding van de structuur en het programma van de naoorlogse Liberale Partij. Niet aanwezig zijn de documenten over zijn beroepsverleden of de periode als partijvoorzitter.

3106. KWANTEN G., *Een monument onthuld. Het historisch patrimonium van de Sint-Lucasschool Gent*, in *Nieuwsbrief Kadoc*, (2005), nr. 6, p. 6-10. De Gentse Sint-Lucasschool geldt in meerdere opzichten als een *monument* in de architectuurgeschiedenis van ons land. De activiteiten van de Gentse school resulteerden in een uiterst gevarieerd patrimonium dat terecht de aandacht geniet van de erfgoedzorgers. De verantwoordelijken kozen hierbij niet voor een bewaring in situ maar voor herbestemming, waarbij KADOC grote delen van het papieren patrimonium toevertrouwd kreeg, wat momenteel ontsloten wordt. In de bijdrage wordt een stand van zaken opgegeven.

3107. PUT E., *Een relatie van lange duur. Michel Cloet en het archief van het bisdom Gent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 17-22.

3108. THOEN E., *Het archief van de Gentse Sint-Baafsabdij en het werk van landschapshistoricus en agrarisch historicus Adriaan Verhulst*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 9-16.

3109. *Van Crombrughe's Genootschap (1857-...)*. *Inventaris van het archief-fonds (1857-2005)*. *Archief van het Van Crombrughe's genootschap en aanverwante archiefbestanden*, Gent, 2005, 102 blz. Archief van het genootschap, opgericht op voorstel van leerkrachten en oud-leerlingen van het Gentse stadsonderwijs: beschaving, vriendschap, verbroedering, ondersteuning, onderstand maar ook de lagere volksklassen inschakelen in de Vlaamse emancipatiestrijd behoorden tot de doelstellingen. Het archief omvat de stukken van het genootschap en van het Fonds, die instaan voor de programmatie van de vereniging, en van het Fonds dat instaat voor het beheer van het gebouw. Bijlage op cd-rom: *Inventaris van de briefwisseling in het archief van het Van Crombrughe's Genootschap (1857-1940)*, Gent, 2005, 252 blz.

3110. VAN DURME L., *Dr. Maurits Gysseling en het archief van Sint-Baafs en bisdom*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 23-29.

3111. VELDEMAN P., *Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Brussel. Fonds Burgerwacht. Voorlopige inventaris van het archief van het hoofdkwartier van de burgerwacht van Gent 1848-1898*, Brussel, 2006, 85 blz. Het Fonds Burgerwacht kwam tot stand kort na de Eerste Wereldoorlog, toen het Koninklijk Legermuseum op zoek ging naar voorwerpen en documenten die betrekking hadden op de pas ontbonden bur-

gerwacht. De naar omvang en inhoud belangrijkste archieven zijn deze van de twee hoofdkwartieren van de burgerwacht uit de periode 1897-1914. Ook andere archieven werden evenwel aangetroffen, waarvan de archiefvormer het hoofdkwartier van de burgerwacht van Gent bleek te zijn in de periode 1848-1898. Deze stukken vullen aldus het archief aan van de Burgerwacht, bewaard in het Stadsarchief van Gent.

3112. VERVAET B., *Archief van Sint-Baafs en Bisdom Gent tot eind 1801 ontsloten*, in *Heemkunde Oost-Vlaanderen*, 30, (2006), nr. 1, p. 18-20. Korte bijdrage over het verschijnen van de delen 6 tot 8 in de inventaris over het Bisdom Gent door M. CARNIER, als vervolg op het werk aangevat door M. GYSSELING.

3113. VERVAET B., *Archief van Sint-Baafs en Bisdom Gent tot eind 1801 ontsloten*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 178-181.

3114. VRIELYNCK S., *Inventaris van het archief van Romain Deconinck (1915-1994)*, Gent, 2005, 111 blz. Publicatie (archieffnummer 300) door het AMSAB van de inventaris van de goed bewaarde nalatenschap van Romain Deconinck die daar in 2001 door Yvonne Delcour werd neergelegd.

Archeologische kronieken

3115. ANTHEUNIS G., M.A. BRU, M.C. LALEMAN, G. STOOPS & G. VERMEIREN, *Archeologisch onderzoek in Gent (O.-Vl.)*, in *Archaeologia Mediaevalis. Kroniek Chronique* 29, Gent, 2006, p. 2-3. Overzicht van het in Gent uitgevoerde archeologisch onderzoek over 2005.

3116. LALEMAN M.C. & G. STOOPS, *Archeologisch onderzoek in de Bijlokesite te Gent (O.-Vl.)*, in *Archaeologia Mediaevalis Kroniek Chronique* 29, Gent, 2006, p. 63-65. Beknopt verslag van het in 2005 door de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent gerealiseerde onderzoek in de Bijlokesite.

3117. MEGANCK M., J. BOURGEOIS & J. SEMEY, *Gent. Luchtfotografie. Een belangrijke prospectiemethode*, (*Erfgoedmemo* 13), Gent, 2005, 4 blz.

3118. VAN ROYEN D. & J.L. PUTMAN, *Merelbeke 10 000 jaar lang door mensen bezocht: het verhaal van ArchEome*, in *Vobov-info*, (2005), nr. 62, p. 36-37. Eind 2002 werd ArchEome opgericht met als missie de zorg voor de inventarisatie, de studie en de bekendmaking van het archeologisch erfgoed van Groot-Merelbeke, met ontsluiting voor de lokale bevolking. ArchEome is als zelfstandige commissie ingebed in de werking van de Raad van Cultuur.

Algemeen

3119. BOURGEOIS J. & M. MEGANCK eds., *Aerial Photography and Archaeology. A Century of information*, (*Archaeological Reports Ghent University*, nr. 4), Gent, 2005.

3120. CHARLES L. & M.C. LALEMAN, *Het Gent boek*, (*Waanders*) Gent-Zwolle, 2006, 384 blz. Beknopt historisch overzicht van Gent aan de hand van een keuze van materiële bronnen en archiefdocumenten, ontstaan uit een samenwerkingsverband met het Stadsarchief en de Dienst Stadsarcheologie die gestalte geven aan het historisch kenniscentrum van de Stad Gent dat in De Zwarte Doos gevestigd is. Geïllustreerd.

3121. COMIJN J., S. STOOPS & A. VAN GYSEL, *De Zaak DNA. Onze genen vertellen hun verhaal*, (*VIB & Snoek*), Gent, 2006, 160 blz. De publicatie, ter gelegenheid van een gelijknamige tentoonstelling die in de Kunsthal Sint-Pietersabdij werd opgebouwd van 31 maart 2006 tot 18 maart 2007, introduceert in de wereld van de biotechnologie. Het werk schetst de ontwikkeling van geneesmiddelen om kanker en andere ziekten te bestrijden, geeft nieuwe perspectieven aan voor de evolutie van de geneeskunde, maar gaat ook in op vragen over de impact van de biotechnologie voor de eigentijdse mensen. Geïllustreerd.

Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden (-)

3122. DELRUE J., *De glasproductie in de Merovingische periode*, in *Vobov-info*, (2005), nr. 62, p. 2-10. Het gaat om een eerste bijdrage voor Oost-Vlaanderen, die resulteert uit een studieproject rond het Merovingische glaswerk in de verzamelingen van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis in Brussel. In dit artikel wordt de ontwikkeling van glas vanaf de oudheid tot de vroege middeleeuwen geschetst. De klemtoon ligt evenwel op de Merovingische periode (5de-7de eeuw) en de wegebbende Romeinse invloed in de luxeproducten die voornamelijk via opgravingen op grafvelden bekend zijn. Geïllustreerd.

3123. VAN KEYMEULEN J., *Bouwen als import: Romeinse leenwoorden in het Nederlands*, in BAILLIEUL B., *Import Export. Open Monumentendag 2006*, Gent, 2006, 52 blz. De auteur heeft het over geïmporteerde taal in het Nederlands die zoals elke taal erfwoorden en leenwoorden kent. Geïllustreerd.

Middeleeuwen

3124. BAUDUIN P., *Chefs normands et élites franques, fin IXe-début Xe siècle*, in : BAUDUIN, P. (dir.), *Les fondations scandinaves en occident et les*

débuts du duché de Normandie, (Colloque de Cérisy-la-Salle, 25-29, septembre, 2002), Caen, 2005, p. 181-194. De bijdrage onderzoekt hoe de Noormannen van Rouen zich in de Frankische wereld hebben weten te integreren. Dit onderstreept het belang van *amicitia* en verwantschap in de feodaliteit van de Karolingische adel. Met verwijzingen naar graaf Arnulf I van Vlaanderen.

3125. BLIECK G., *À propos du tombeau de Philippe Pot, capitaine du Château de Lille (1466-1477)*, in CAUCHIES J.M. & J. GUISSSET, *Du métier des armes à la vie de cour, de la forteresse au château de séjour XIVe-XVIe siècles*, Turnhout, 2005, p. 217-240. De ontleding van de epitaaf op het grafmonument dat zich in het Louvre bevindt, leidt naar de carrière die Philippe Pot, heer van La Roche (1428-1493), doorliep in dienst van Filips de Goede, Karel de Stoute en de Franse Koning Louis XI toen hij door hertogin Maria van Bourgondië ontheven werd uit zijn functie als kapitein van het kasteel van Rijsel (Lille). Als bijlage wordt het grafschrift in extenso weergegeven. Geïllustreerd.

3126. BOONE M., *Armes, courses, assemblees et commocions. Les gens de métiers et l'usage de la violence dans la société urbaine flamande à la fin du Moyen Âge*, in *Revue du Nord*, 87, (2005), nr. 1, p. 7-33. Het feit dat de ambachten zo een grote politieke rol hebben gespeeld in de Vlaamse steden, overtuigde de auteur ervan dat het gebruik van geweld niet alleen een middel was om macht te verwerven, maar eveneens een element was van politieke actie. Hij probeerde dan ook de aandacht te vestigen op drie elementen binnen het oude graafschap Vlaanderen: de manier waarop de ambachten de aandacht gevestigd hebben op hun gebruik van geweld, de rol die de ambachten gespeeld hebben in de aanwending van juridisch geweld en tenslotte de inmenging van de centrale overheid in het gebruik van geweld door de ambachten.

3127. BOONE M., *'In den beginne was het woord'*. *De vroege groei van 'parlementen' in de middeleeuwse vorstendommen der Nederlanden*, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 120, (2005), nr. 3, p. 338-361. Dit artikel wil een stand van zaken opmaken over de kennis van middeleeuwse parlementen in de Nederlanden. Representatieve politieke organen zijn het gevolg van een geleidelijke ontwikkeling en niet van een gepland initiatief. Deze groei werd voor de verschillende gewesten gekenmerkt door een divers chronologisch verloop waarbij de omvang en het politieke gewicht van de steden doorslaggevend zijn geweest. Aangezien in vele gevallen een duidelijk omlinjende start ontbreekt en zelfs de directe bronnen, moet een benadering noodzakelijkerwijze gebeuren via omwegen. De auteur nam dan zijn toevlucht tot indicatoren zoals, bijvoorbeeld, het vergaderritme en het profiel van de vertegenwoordigers.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3128. BUYLAERT F., *Gevaarlijke tijden. Een vergelijking van machtsverwerving en machtsbehoud bij stedelijke elites in laatmiddeleeuws Holland en Vlaanderen*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 119, (2006), nr. 3, p. 312-327. De auteur gaat dieper in op de vraag hoe het eigen karakter van de verschillende gewesten vorm gaf aan de sociaal-politieke uitgangspositie van de regionale elites van de Bourgondische Nederlanden. Hij maakt daartoe een vergelijking tussen de stedelijke elite van de graafschappen Holland en Vlaanderen. Hoewel beide gewesten behoorden tot het rijke, sterk verstedelijkte hart van de Nederlanden, hadden ze toch geheel eigen evoluties gekend die leidden tot een eigen karakter. Hij probeert dan ook te achterhalen in welke mate dit uitmondde in verschillende spelregels voor de leidende Vlaamse en Hollandse families in hun zoektocht naar rijkdom, macht en aanzien.

3129. COOLS H., *Florent d'Égmond et Adrien de Croij, les carrières exemplaires de deux chefs de guerre de Charles Quint*, in CAUCHIES J.M. & J. GUISSSET, *Du métier des armes à la vie de cour, de la forteresse au château de séjour XIVE-XVIe siècles*, Turnhout, 2005, p. 205-216. Aan de hand van de carrière van Van Buren (1469-1539) en Adrien de Croij, eerste graaf van Roeulx (ca. 1492-1553), belicht de auteur de organisatie en de leiding van het leger dat keizer Karel V kon inzetten om zijn politieke doelstellingen te bereiken. Adrien de Croij speelde ook een rol bij de gebeurtenissen in Gent in de periode 1539-1542.

3130. DE SMET M. & P. TRIO, *The involvement of the Late Medieval Urban Authorities in the Low Countries with regard to the Introduction of the Franciscan Observance*, in *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 101, (2006), nr. 1, p. 37-88. Over de impact van de stedelijke autoriteiten in het tot stand komen van de franciscaanse hervorming in de 14de en 15de eeuw. De stad speelde vooral een cruciale rol op het gebied van praktische elementen zoals bezittingen, terreinen en gebouwen.

3131. EICHBERGER D. (red.), *Dames met klasse. Margareta van York/Margareta van Oostenrijk, (Davidsfonds)*, Leuven, 2005, 367 blz. De catalogus van de gelijknamige tentoonstelling die van 17 september tot 18 december 2005 in Lamot te Mechelen werd opgebouwd, wordt omkaderd door een reeks bijdragen die Margareta van York (1446-1503) en Margareta van Oostenrijk (1480-1530) in een ruim perspectief voorstellen. De volgende themata komen er aan bod: Mechelen een stad in vrouwenhanden; familie, diplomatie en dynastieke banden; vrouwenzaken en rolmodellen; vrouwen, religie en geletterdheid; verzamelen als kunst en de wonderen van de wereld. Met medewerking van verscheidene auteurs, onder meer W. BLOCKMANS en W. PREVENIER. Met enkele verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

3132. HAECK A., *De monetaire politiek en de muntslag in Vlaanderen voor en na 1302 en de beïnvloeding ervan door de Franse koningen*, in *De Leiegouw*, 47, 2005, nr. 1, p. 75-91. De auteur beschouwt 1302 als een scharnierjaar op monetair vlak omdat de monetaire politiek van Vlaanderen zich vanaf dan volledig kon concentreren op de eigen economische belangen en van dan af geen rekening meer moest houden met die van de Franse koningen. Overzicht van de munten die geslagen werden vanaf het midden van de 13de eeuw tot omstreeks 1320. Geïllustreerd.

3133. HAEMERS J. & L. SICKING, *De Vlaamse opstand van Filips van Kleef en de Nederlandse Opstand van Willem van Oranje. Een vergelijking*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 119, (2006), nr. 3, p. 328-347. Ondanks de gelijkenissen tussen beide feiten heeft tot op heden geen enkele historicus zich gewaagd aan een comparatieve analyse van beide opstanden. Dit artikel stelt de vergelijking centraal tussen de relatief onbekende Vlaamse opstand (1488-1492) onder leiding van Filips van Kleef en de Nederlandse Opstand (1568-1584) onder leiding van Willem van Oranje, en beoogt een bijdrage te leveren aan de comparatieve geschiedenis in het algemeen en die in de Nederlanden in het bijzonder.

3134. HUTTON S., *Competing conceptualisations of women's economic activities in fourteenth-century Ghent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 43-69. Bij 27% van de schepenakten van de schepenen van de keure in de periode van 1339 tot 1360 die handelen over individuele economische en wettelijke daden, spelen vrouwen een actieve rol. De auteur plaatst dit gegeven tegenover het meer algemeen verspreide gebruik waar een vrouw bij dergelijke transacties vertegenwoordigd wordt door haar man of voogd. De Gentse gegevens worden in een ruimer Noordwest-Europees perspectief geëvalueerd, waaruit toch wel blijkt hoe bijzonder de rol was van het aantal 'actieve' vrouwen in Gent. De auteur staft de ontwikkeling van haar redenering met een hele reeks uit de schepenakten gedistilleerde voorbeelden.

3135. KOLDEWEIJ J., *Geloof en Geluk. Sieraad en devotie in Middeleeuws Vlaanderen*, Arnheim, 2006, 272 blz. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Bruggemuseum/Gruuthuse. Project waarbij de laatmiddeleeuwse mens in beeld gebracht wordt aan de hand van insignes en sieraden. Man en vrouw, rijk en arm, jong en oud hanteerden deze visuele beeldtaal die alle groepen weliswaar herkenden. Brugge en omgeving staan centraal, maar in een publicatie waarin de leefwereld binnen het graafschap Vlaanderen belicht wordt, kunnen verwijzingen naar Gent niet ontbreken. Geïllustreerd.

3136. LE BAILLY M.C., *Koning Croesus en de Gentse opstand van 1539-1540 door de ogen van een Brabantse Romein. Cornelius de Fine en zijn Ephemeredes Historicae* in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis*

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

en *Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 135-161. De *Ephemerides Historicae* of *Diarium Historicum* van de Brabantse auteur Cornelius de Fine verhalen de gebeurtenissen in Rome, Italië en Europa in de eerste helft van de 16de eeuw (1511-1548). De auteur ging nader in op de vraag waarom de uit Bergen-op-Zoom afkomstige auteur zoveel wist over de Gentse opstand van 1539 en de reis van keizer Karel V van Spanje naar de Nederlanden in 1539-1540. Het onderzoek naar deze vraagstelling wordt voorafgegaan door een biografische schets van Cornelius de Fine. Verder gaat de auteur in op het werk van De Fine en hoe dit tot stand kwam, onder meer op basis van eigentijdse nieuwsberichten. Dit wordt voorts in detail geïllustreerd aan de hand van Karel V's reis door Frankrijk in 1539-1540 en de Gentse opstand van 1539. In deze context ontleedt de auteur ook de associatie van De Fine tussen de term *creesers* en koning Croesus.

3137. LEBECQ S., *Les vikings en Frise: chronique d'un échec relatif*, in : BAUDUIN P. (dir.), *Les fondations scandinaves en occident et les débuts du duché de Normandie, (Colloque de Cérisy-la-Salle, 25-20 septembre 2002)*, Caen, 2005, p. 97-29. De auteur gaat dieper in op de vele contacten die de Friezen en de Denen onderhielden in de 7de-8ste eeuw. Hij onderzoekt verder hoe de handel vanuit het Friese gebied, en vooral vanuit de belangrijke havenstad Dorestad, de invallen van de noormannen hebben bevorderd. Bij de maatregelen die de Karolingische vorsten namen wordt er onder meer verwezen naar de oorlogsschepen die Karel de Grote na de raid van 810 in Boulogne en Gent liet maken, en die hij in 811 bezocht.

3138. LYON B., *The failed flemish campaign of Edward I in 1297. A case study of efficient logistics and inadequate military planning*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 31-42. De auteur focust op de mislukte campagne van de Engelse Edward I (1272-1307) in de herfst van 1297 tegen de Franse koning Philips II. De archiefbronnen over de periode 1295-1297 bieden een indringende kijk op de schitterende logistieke voorbereiding van een militaire opdracht die toch niet slaagde. De auteur onderzoekt welke de redenen waren van die mislukking. Hij situeert de gebeurtenis in een ruimere politieke ontwikkeling en de relaties tussen Vlaanderen met respectievelijk Frankrijk en Engeland aan het eind van de 13de eeuw. Bijzonder intrigerend is de lokalisatie van het militaire kampement buiten Gent, een vraag die nog onopgelost blijft.

3139. TRIO P. & M. DE SMET (ed.), *The use and abuse of sacred places in late medieval towns*, (Leuven University Press), Leuven, 2006, 247 blz. Het boek verzamelt een reeks opstellen over het 'niet religieuze' gebruik van kerkelijke gebouwen en kerkelijke plaatsen in de Lage Landen tijdens de late middeleeuwen. Diverse auteurs buigen zich over handelingen die vandaag als 'niet religieus' worden geïnterpreteerd, maar die in de laatmiddeleeuwse leefwereld een andere connotatie hadden. Tot de voorbeelden die in het werk aan

bod komen, zijn onder meer het gebruik van kerken als schuilplaats of voor verdediging als b.v. het belfort en de Sint-Niklaaskerk als ruimte voor wereldlijke ceremonie b.v. het kapittel van het Gulden Vlies of herinnering aan heerlijke weldoeners b.v. portretten van de graven van Vlaanderen. De auteurs focussen op de betekenis van kerken en kerkelijke ruimte als geïntegreerd in het dagelijkse stadsleven. Met verschillende verwijzingen naar Gent. Registers op plaatsnaam, persoonsnaam en geciteerde werken sluiten het boekwerk af.

3140. VAN DE LAAR P., P.J. MARGRY & C. SANTING (red.) *Een profane pelgrimage naar de Middeleeuwen. Opstellen van prof. Dr. Jan van Herwaarden over geloof en samenleving in de laatmiddeleeuwse Nederlanden*, Hilversum, 2005, 288 blz. Een heruitgave van een aantal artikelen van de Nederlandse mediëvist Jan van Herwaarden bij de beëindiging van zijn verbintenis met de Erasmus Universiteit. Bijdragen over aflaten, devotie en bedevaarten, over eucharistische devotie, over Sint-Sebastiaansverering en Jacobusverering en ten slotte over stedelijke rivaliteit in de middeleeuwen. Met verwijzingen naar Gent tijdens de periode van de Artevelde. Geïllustreerd.

3141. VAN HOOREBEECK C., *Les librairies des fonctionnaires bourguignons: le cas des livres de Martin Steenberch, secrétaire ducal (+1491)*, in CAUCHIES J.M. & J. GUISET, *Du métier des armes à la vie de cour, de la forteresse au château de séjour XIVE-XVIIe siècles*, Turnhout, 2005, p. 241-247. Met verwijzingen naar de boekenverzamelingen van de Bourgondische hertogen en andere functionarissen aan het Bourgondische hof.

3142. VERBRUGGEN R., *Geweld in Vlaanderen. Macht en onderdrukking in de Vlaamse steden tijdens de veertiende eeuw*, Brugge, 2005, 208 blz. Comparatieve studie voor de steden Gent, Brugge en Ieper voor de periode vanaf de Guldensporenslag tot aan de Gentse oorlog in 1385, meer bepaald met betrekking tot het collectieve geweld zoals belastingsrellen, gewelddadige stakingen, opstanden en revoluties waarbij verschillende conflictassen mogelijk zijn: tussen de verschillende steden, tussen de ambachten, tussen stad en vorst, tussen stad en platteland.

3143. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK M., *Daere nochtan den ghetrauden man niet emmer stonde te scheidene. Litigieuze boedelverdelingen voor de schepenen van de Keure van Gent 1439-1450*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 117-133. De auteur onderzocht hoe huwelijksgoederenrecht en erfrecht in de praktijk werden omgezet wanneer niet de dood maar wel een scheiding een huwelijk in de late middeleeuwen opschortte. Uit de onderzochte bronnen blijkt dat de Gentse schepenbank midden 15de eeuw niet positief stond ten opzichte van vrouwen die via een scheiding van tafel en bed handelsbevoegd-

heid wilden verwerven. De auteur toont aan de hand van voorbeelden aan hoe de schepenen dit probeerden ten opzichte van de kerkelijke officialiteiten die de scheidingen uitspraken, en in welke omstandigheden er kans op succes was.

Moderne Tijden

3144. ARNADE P., *Privileges and the Political Imagination in the Ghent Revolt of 1539*, in BOONE M. & M. DEMOOR (eds.), *Charles V in context: The Making of a European Identity*, Brussel, 2003, p. 103-124. De auteur probeert te achterhalen in welke mate vroegere revoltes tegen het centrale gezag het patroon mee bepaald hebben in de opstand tegen Karel V en meer bepaald hoe het mogelijk was dat een mythisch gegeven zoals het imaginaire bestaan van de 'Koop van Vlaanderen' zo een doorslaggevende rol kon spelen in de gebeurtenissen.

3145. CASSIMAN P., *Aankoop heerlijkheid Drongen en de familie Walckiers*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 59-69. Vertaling met bijkomende toelichtingen van de aankoopacte (opgesteld in het Frans) van de heerlijkheid Drongen, waarbij Adriaen Angelus Walckiers de heerlijkheid kocht van Louis Maccarini Mancini en diens vrouw.

3146. CASSIMAN P., *Het gaederinckboek van Baarle 1750*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 21-38. Register van de namen voorkomend in het 'gaederinckboek van Baarle, dat dateert van 1750 en berust in het Rijksarchief van Gent. Het bevat de lijst van de gebruikers van gronden te Baarle, deelgebied van Drongen.

3147. CHARLES L., *Op kamers in Gent anno 1791*, in *@rchieflink*, 6, (2006), nr. 2, p. 1-3. Bijdrage over logementshuizen te Gent, gebaseerd op een document uit 1791, bewaard in het Stadsarchief.

3148. DECAVELE J., *Gent. Niet de Lieve? Dan de Sasse Vaart*, in *Ruimschoots*, 6, (2006), nr. 2, p. 16-19. Over de noodzaak voor de handelsstad Gent van een verbinding met de zee, ook na de gestage daling in belang van de Lieve. Het lag voor de hand die verbinding in de 16de eeuw te zoeken in de richting van het nieuwe internationale handelscentrum van die tijd, de Westerschelde, die met Antwerpen en met de rede van Walcheren toen de voornaamste commerciële slagader van Europa geworden was.

3149. DEVRIESE L., *Gents erfrecht in een notedop*, in *@rchieflink*, 6, (2006), nr. 2, p. 4-7. Bijdrage over de ingewikkelde materie van het Gentse erfrecht, gebaseerd op het basiswerk van E.M. Meijers.

3150. DOBBELAERE M. & M. MAES, *Lijst van de burgerwacht in 1642*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 76-78.

3151. HUYS P., *Een Dronghense chirurgijn hanteert zijn scheers (1638)*, in *Dronghine Jaarboek 26*, 25, (2006), p. 39-40. Relas van een gevecht met dodelijke afloop in Dronghen in 1638, gebaseerd op bronnen van de Raad van Vlaanderen en van het Oud Archief Dronghen in het Rijksarchief.

3152. JANSSENS P. (dir.), *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik (1585-1715)*, (*Dexiabank & Snoeck*), Gent, 2006, deel I 296 blz. deel II 448 blz. Deze publicatie waaraan talrijke auteurs meewerkten, behandelt de Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik in de periode tussen de teruggave van de gebieden aan de Spaanse kroon in 1585 en de overdracht aan de Oostenrijkse Habsburgers in 1715. De politieke, economische, culturele en religieuze ontwikkelingen worden indringend behandeld. Het werk wordt afgesloten met een beredeneerde bibliografie en een register op naam. Geïllustreerd.

3153. LAMONT K., *Het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse Gentenaar Marcus van Vaernewijck*, (*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXX), Gent, 2005, 365 blz. Deze monografie probeert de denk- en leefwereld van de Gentse historiograaf en literator Marcus van Vaernewijck (1518-1569) in beeld te brengen. Dit geschiedt aan de hand van de bekende kroniek *Van die Beroerliche Tijden in die Nederlanden*, het verhaal van de dramatische gebeurtenissen die zich in Gent afspeelden van juni 1566 tot november 1568. De studie omvat voorts hoofdstukken gewijd aan Gent ten tijde van Van Vaernewijck, zijn leven met zijn functies en lidmaatschap van tal van genootschappen, het oeuvre en vooral dan de vermelde kroniek. Vanuit dit gegeven gaat de auteur dan dieper in op de kosmologische, religieuze en politiek-religieuze opvattingen van Van Vaernewijck. De publicatie wordt afgesloten met een index op persoon- en plaatsnamen. Geïllustreerd.

3154. TE BRAKE W., *Charles V and his Contentious Subjects*, in BOONE M. & M. DEMOOR (eds.), *Charles V in context: The Making of a European Identity*, Brussel, 2003, p. 125-145. De auteur ziet in de meeste revoltes een zelfde stramen met gelijkaardige componenten, de vorst, de stadsmagistraat en de bevolking. Steeds worden allianties gemaakt tussen twee partijen tegen de derde. De auteur toont aan de hand van een drietal voorbeelden aan dat deze constellaties in Gent vanaf de 13de eeuw zeer volatiel konden zijn en zeer snel wisselden. Verder analyseert hij de opstand tegen Karel V in Gent en de opstanden waarmee deze vorst ook in de andere landen rekening moest houden zoals Castilië

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3155. VAN DESSEL L., *Kronyke van Belgis*, Brecht, 2006, 289 blz. Heruitgave en transcriptie van *Die Historie van Belgis* door Marcus van Vaernewyck die de vroegste geschiedenis van onze streken schetst tegen de achtergrond van de West-Europese geschiedenis, vanaf de schepping tot in de 16de eeuw. Verschillende passages over Gent.

Hedendaagse tijd

3156. AMARA M., *L'exode de 14. La fuite des populations civiles face au tourbillon de l'invasion*, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15, (2005), nr. 1, p. 47-64. Zowel tijdens de Eerste als tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de invasies aanleiding tot een massale exodus van de bevolking. De gelijkenissen tussen de beide periodes zijn treffend. Hoewel de oorzaken gelijklopend waren, kende het verloop van de beide periodes een ander karakter. Het schetsen van deze verschillen en van deze gelijkenissen is het doel van dit artikel. Ook de situatie in Gent komt aan bod.

3157. ART J., B. DE NIL & M. JACOBS (red.), *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (1800-1940)*, (*Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen*, nr. 21). Tielt, 2005, 304 blz. De auteurs proberen elk vanuit een verschillend standpunt na te gaan of er zoiets als een arbeiderscultuur bestaan heeft. M. JACOBS gaat na hoe die vraag in de literatuur beantwoord werd, B. DE MUNCK wil aantonen dat ambachten niet noodzakelijk inerte en anachronistische organisaties waren, ook niet in cultureel opzicht; J. DE MAEYER wijst op het problematische karakter van onderzoek naar arbeiderscultuur tussen 1850 en 1940; R. RENSON onderzoekt hoe arbeiders omgingen met sportbeoefening terwijl R. DEVRIENDT dan weer nagaat hoe aan feestcultuur inhoud gegeven werd, vooral aan de hand van feestzaal Vooruit te Gent. B. DE NIL analyseert welke feuilletons aangeboden werden via de kranten Vooruit en Het Volk. H. MORTELMANS bekijkt het culturele discours van Hendrik De Man tijdens het Interbellum. M. DE GHENDT gaat op zoek naar de resultaten van de Centrale voor Arbeidersopvoeding terwijl T. EECKHOUT en H. MORTELMANS het hebben over Avant-garde en linkse stromingen in België.

3158. BALTHAZAR H., *Klauwen en tanden in de Minard. De vaderlandse ontstaansgeschiedenis van ons nationaal lied*, in *Brood en Rozen*, 2005, nr. 3, p. 49-55. Neerslag van de 11-julitoespraak die Herman Balthazar hield op 10 juli 2005 in opdracht van het Stadsbestuur van Gent. De auteur peilt naar de maatschappelijke context waarin het officiële volkslied van Vlaanderen op tekst van Hippoliet van Peene en op muziek van Karel Miry is kunnen ontstaan en vraagt zich af waarom boze burgers het zongen op zondag 27 februari 1848 als opwarmer voor politieke actie?

3159. BRYSSSE A., *Lastencohieren als geschiedkundige bron*, in *@rchieflink*, 6, (2006), nr. 3, p. 4-5. Over de lastencohieren als bron voor de anecdotische geschiedenis van Gent tussen 1866 en 1950.

3160. CASSIMAN P., *Verkopingen van zwart goed*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 109-116. Op grond van de decreten van 1789 en 1790 werden de goederen van abdijen, kloosters en kerkfabrieken genationaliseerd en werd een groot deel van de bezittingen verkocht.

3161. DEFOORT H., *Werklieden bemint uw profijt! De Belgische sociaal-democratie in Europa*, (Lannoo & AMSAB), Leuven-Gent, 2006, 556 blz. Studie naar de verhouding tussen socialisme en coöperatie. De auteur probeert te achterhalen of de Belgische socialistische beweging effectief een model functie vervult in een internationale context zoals in geschiedkundige overzichten doorgaans aangenomen wordt. Of ligt de originaliteit van het Belgische socialisme veeleer in het 'vreemdsoortige' karakter, namelijk het feit dat de rug-gengraat vooral uitgemaakt werd door de coöperatieve beweging? Geïllustreerd.

3162. DE KOK H., *27 oktober 1789. De slag van Turnhout*, in *De 25 dagen van Vlaanderen*, (Waanders Zwolle), (2005), nr. 14, p. 375-399. Situering van de slag bij Turnhout in de ruimere context van schermutselingen en ongeregelde heden tussen de Oostenrijkse en de Franse troepen in 1789 en met aandacht voor de gevolgen die dit voornamelijk voor Vlaanderen had. Het tweede gedeelte handelt over het aspect van de vondelingen en wezen. Met diverse verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

3163. DE SMIT K., *Hoe dol was Dolle Mina? Een geschiedenis van de Dolle Mina's in Vlaanderen*, (Rapporten van het Centrum voor Genderstudies UGent, nr. 4), Gent, 2006, 170 blz. Het onderzoek naar de Dolle-Mina-beweging heeft de bedoeling toe te lichten wat de beweging inhield en waarvoor ze stond. Het betreft dus de feitelijke geschiedenis van de beweging waarbij zo veel mogelijk kenmerken ervan worden toegelicht zoals ideologie en standpunten. Waar en wanneer is Dolle-Mina ontstaan en welke acties heeft ze gevoerd? Wie waren de leden van de beweging en wat was de samenstelling? Welke ideologie werd aangehangen? Welke stromingen hebben zich ontwikkeld binnen de beweging? Tenslotte rijst de vraag naar de effectieve verwezenlijkingen van Dolle Mina. Deze historische reconstructie gebeurde aan de hand van archiefmateriaal en interviews.

3164. DEVOS I., *Allemaal beestjes. Mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw*, Gent, 2006, 264 blz. Bijdrage in de reeks *Historische Economie en Ecologie*, voornamelijk opgebouwd rond de spectaculaire stijging van de levensverwachting tijdens de voorbije drie eeuwen. De auteur brengt een algemeen overzicht van de evolutie van de gezondheid vanaf de

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

18de eeuw en dit aan de hand van zowel onuitgegeven als uitgegeven materiaal. Ze test de belangrijkste verklaringsmodellen binnen het mortaliteitsonderzoek op hun waarde via de Belgische gegevens en biedt ten slotte nieuwe onderzoeksperspectieven die tot een beter inzicht kunnen leiden in de mechanismen van de historische sterftedaling.

3165. DE WAELE M., *175 ans de difficile voisinage: France et Belgique 1830-2005*, in *Septentrion*, XXXIV, (2005), nr. 3, 13-21. Over de ambiguïteit in de Frans-Belgische relaties waarbij enerzijds, zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog, het Belgische gezag vreesde voor inmenging, intimidatie en zelfs annexatie door de machtige buur, maar anderzijds België zeker deel uitmaakte van een Franse culturele invloedssfeer, een verschijnsel dat volgens de auteur duidelijk geïllustreerd wordt in het schilderij *De lezing* van Theo van Rijsselberghe uit het Museum voor Schone Kunsten van Gent.

3166. DE WEERDT D., *De Gentse Goede Tempeliers*, in *Brood en Rozen*, (2005), nr. 4, p. 23-55. Oppericht in 1912 waren de activiteiten van de loge der Goede Tempeliers tussen de jaren 1920 en 1940 vooral toegespitst op de bestrijding van alcoholmisbruik. Later werden ook tabaks- en drugsgebruik bestreden en werd vegetarisme gepromoot. In 1994 werden de boeken gesloten. Het archief belandde in het Stadsarchief. De auteur onderzoekt eveneens of er linken waren met de efemere groep 'Reiner Leven' (1905- 1910), jonge idealisten, voorstanders van een nieuwe seksuele moraal en die bovendien vegetariërs en onthouders waren. Geïllustreerd.

3167. DE WEERDT D., *Goede Tempeliers in Gent*, in *@rchieflink*, 5, (2005), nr. 4, p. 1-4. De auteur licht de in 1912 opgerichte groepering voor de bestrijding van het alcoholisme toe en situeert dit Gentse initiatief in ruimer historisch perspectief. Aanleiding tot deze bijdrage is de schenking van het verenigingsarchief aan het Gentse Stadsarchief.

3168. DHONDT P., *De verloren strijd voor één universiteit in België, 1814-1835*, in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 121, (2006) nr. 2, p. 197-221. Na de overwinning op de Napoleontische legers waren de instellingen voor hoger onderwijs bijna volledig verdwenen. Bij de heroprichting van de universiteit ontbrandde al gauw een strijd tussen de voorstanders van één gecentraliseerde instelling en de aanhangers van verschillende universiteiten in de eigen stad. Terwijl in 1816 werd besloten tot de oprichting van drie rijksuniversiteiten, ontbrandde de strijd opnieuw vanaf 1828 om in 1835 uit te monden in de oprichting van twee vrije universiteiten en twee rijksuniversiteiten. De auteur onderzoekt hoe andermaal de voorstanders van een gecentraliseerd financieel en intellectueel kapitaal het onderspit moesten delven.

3169. GULLENTOPS D. & H. VANDEVOORDE (red.), *Anarchisten rond Emile Verhaeren*, Brussel, 2005, 222 blz. Centraal in dit boek en de tentoonstelling waarvan het de catalogus vormt, zijn de netwerken die bestonden van anarchistische gezinde of met anarchisme sympathiserende kunstenaars, auteurs en denkers uit binnen- en buitenland, de zogenaamde affiniteitsgroepen. Ze vormden een nieuw proletariaat van geletterden, gecultiveerden en gestudeerden die gevoelig waren voor elke vorm van artistieke en ideologische vernieuwing. Dit intellectueel-artistieke anarchisme vormde een België in fel onderschatte macht in de samenleving.

3170. JOURNEE M., *Go West! Een verhaal van Vlaamse emigranten naar Canada*, (Snoeck), Gent, 2006, 160 blz. De auteur belicht de emigratie en integratie van Vlamingen naar Canada. Ze blijken ook vooral invloed te hebben gehad op de introductie van nieuwe land- en tuinbouwmethoden. De klemtoon ligt vooral op menselijke aspecten. Geïllustreerd.

3171. LAPLASSE J. & K. STEEN, *Het verzet gewogen. Een kwantitatieve analyse van politieke aanslagen en sabotages in België, 1940-1944*, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15, (2005), nr. 1, p. 227-260. De Tweede Wereldoorlog vormde binnen de Belgische geschiedenis van de 20ste eeuw de meest gewelddadige periode. Vanaf de jaren 1942-1943 namen in elk geval de door het verzet georganiseerde aanslagen en sabotageacties toe. De databankgegevens die in deze bijdrage worden geanalyseerd, laten voor het eerst toe zowel het chronologische patroon van de gewapende verzetsacties als hun markante regionale verschillen in kaart te brengen.

3172. LUYTEN D., *Stakingen in België en Nederland, 1940-1941*, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15, (2005), nr. 1, p. 149-175. Hoewel tot op heden reeds meerdere studies verschenen over stakingen, ontbrak een systematisch overzicht waarin de stakingen zelf centraal staan. Doel van dit artikel is het arbeidersprotest in kaart brengen, naar de oorzaken ervan peilen en na te gaan welke maatschappelijke en politieke effecten de stakingen hebben gehad. Ook de situatie in het Gentse wordt bekeken.

3173. MAES A., *Meer dan een naam: een laan voor Jozef Cardijn*, in *Heemkundig Nieuws*, 34 (2006), nr. 3, p. 2-5. Geïnspireerd door het sociaal gevoel van mensen als een Guido Gezelle, priester Daens en Frans Van Cauwelaert, kwam Jozef Cardijn, zelf een telg uit een arm arbeidersmilieu, op voor de ontvoogding van de Vlaamse volksmens. Hij was de grondlegger van de 'Katholieke Arbeidersjeugd', beter gekend als de Kajotters.

3174. *Een mens leeft niet van brood alleen. Bouwstenen voor een culturele arbeidersgeschiedenis (18de eeuw-1940)* (AMSAB), Gent, 2005, blz. Bundeling van de referaten van een internationaal colloquium rondom de vraag of er iets als specifieke arbeiderscultuur heeft bestaan. De publicatie

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

omvat theoretische beschouwingen en analyses over de arbeidersbewegingen als organisatoren van culturele en ontspannende activiteiten. Het werk gaat ook in op wat de arbeiders deden in het kader van die activiteiten.

3175. RENDERS H., L. KUITERT & E. BRUINSMA, *Inkpatronen. De Tweede Wereldoorlog en het boekbedrijf in Nederland en Vlaanderen, (De Bezige Bij)*, 2006, 432 blz. Zowel kwalitatief als kwantitatief zat het goed met de productie van Vlaamse literatuur in de periode van 1940 en 1945. Toch waren er fundamentele verschillen met de gelijktijdige publicatie van Nederlandse werken. Zo mengde het militaire bezettingsregime zich in Vlaanderen minder met de literaire zeden. In het werk wordt de Vlaamse Vereniging voor Letterkundigen als representatief orgaan beklemtoond, vereniging die op 17 juni 2006 na 99 jaar bestaan werd opgegeven. De Vlaamse literatuur in de oorlogstijd wordt tevens bekeken vanuit actoren, met naast de schrijvers, ook de uitgevers, de papierproductie en de papierhandel. Het werk bevat eveneens een inventaris van wat bijvoorbeeld uitgeverijen als Manteau en Lannoo in die periode realiseerden.

3176. STYNEN A., *Een geheugen in fragmenten. Heilige plaatsen van de Vlaamse beweging*, Tielt, 2005, 424 blz. De auteur begrijpt onder heilige plaatsen evengoed eenvoudige vlaktes, als kerkhoven of gebouwen. Wat maakt sommige plaatsen heilig? Wat houdt die sacraliteit in? Is die bijzondere status merkbaar, wat is het nut ervan? Stuk voor stuk vragen waarop Stynen een antwoord poogt te formuleren. Hij probeert evenzeer aandacht te hebben voor het symbolische aspect als voor het tastbaar materiële aspect van deze *lieux de mémoire*. Hij spitst het onderzoek toe op een viertal betekenisvolle plaatsen, de begraafplaatsen van het Campo Santo in Sint-Amandsberg en het Schoonselhof van Antwerpen, aangevuld met de Groeningekouter en de Alhambra, een Brusselse schouwburg. Geïllustreerd.

3177. THYS W., *Ein Landsturmmann im Himmel. Flandern und der Erste Weltkrieg in den Briefen von Herman Nohl an seine Frau*, Leipzig, 2005, 360 blz. Aan de hand van de briefwisseling die Herman Nohl aan zijn vrouw schreef gedurende zijn verblijf in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog, verkrijgt men heel wat informatie over het dagelijkse leven van de soldaten, de belevenissen en de verwachtingen.

3178. TOEBOSCH E., *Het parlement anders bekeken*, Gent, 2006, 382 blz. Over de 'petite histoire' binnen het 175-jarige bestaan van het parlement met thema's als vernederlandsing, oorlog, vervrouwelijking, sport, elektronisch stemmen, mobiliteit, kunst, incidenten, enz.

3179. VANACKER D., *Het 14-18 boek. De kleine Belgen in de Grote Oorlog*, Zwolle, 2006, 432 blz. In dit boek ligt de nadruk op de rol van België in de Grote Oorlog en dit aan de hand van een vierhonderd originele foto's.

Aandacht voor militaire gebeurtenissen maar ook voor het lot van de burgerlijke bevolking voor vluchtelingen en voor de nasleep van de oorlog. De auteur baseert de begeleidende teksten op de informatie die te vinden is op de foto's. Verschillende Gentse situaties. Geïllustreerd.

3180. VAN DEN BOSSCHE S., "Wonderbare frisch-jonge literaire krachten". *De instroom van 'het wonderjaar' van Gentse literaire normalisten in Vlaamsgezinde weekbladen, "Vlaamsch Leven" in het bijzonder (1914-1916)*, in *Wetenschappelijke tijdingen*, LXIV, (2005), nr. 3, p. 149-167. Over de artistieke sfeer die er heerste bij het begin van de 20ste eeuw in de Gentse Rijksnormaalschool. De jonge onderwijzers publiceerden in flamingantistische, socialistische en activistische bladen, maar vooral het sterk cultureel geïnspireerde weekblad *Vlaamsch Leven* wierp zich op als pleitbezorger van die generatie. Het blad speelde in op hun pedagogische bekommernis, op de liefde voor de literatuur, de liefde voor Gent, de persoonlijke geschiedenis.

3181. VAN DEN EECKHOUT P., *Van werkboekje tot arbeidscontract. De negentiende-eeuwse arbeidsrelaties 'revisited'*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXXV, (2005), nr. 2-3, p. 153-200. In België werd tot op heden relatief weinig gewerkt over de manier waarop industriële arbeid en arbeidsverhoudingen concreet werden georganiseerd en ervaren. Tijdgenoten maakten er inderdaad niet al te veel gewag van omdat de concrete werkorganisatie, het loonsysteem en de rechten en plichten van werkgever en werknemer een evidentie waren. In dit artikel wordt vooreerst een verkennend overzicht geboden van de als vanzelfsprekend aanvoelde geplogenheden die de industriële arbeidsrelaties in de 19de eeuw structureerden, met andere woorden het arbeidscontract. Vervolgens gaat de auteur na wat de betekenis is van het werkboekje. En ten slotte onderzoekt ze de implicaties die de loonsystemen mogelijk hadden op de relatieve vrijheid die loontrekkenden in een arbeidsrelatie konden ervaren.

3182. VAN DEN STEEN M., *Aimée Jacobs en Louise De Mey 'de twee dames van Vooruit'*, in *Brood en Rozen*, (2006), nr. 1, p. 7-19. In tegenstelling tot wat tot op heden gedacht werd, is het niet zo dat vrouwelijke journalisten van het Interbellum tot de jaren 1970, niet 'gehoord' werden. Het bleek integendeel een levendige periode waarin vrouwen weliswaar naar de achtergrond werden gebannen, maar toch een essentiële rol speelden. In archieven waren sporen van acht vrouwen terug te vinden, die toen deel uitmaakten van de redactie. In dit artikel komen twee vrouwen aan bod, twee vaste waarden op de redactie van Vooruit van de jaren 1930 tot 1970, Aimée Jacobs en Louise De Mey.

3183. VAN DE PUTTE B., *Partnerkeuze in de 19de eeuw. Klasse, geografische afkomst, romantiek en de vorming van sociale groepen op de huwelijksmarkt*, Leuven, 2005, 461 blz. De auteur wil een antwoord bieden op de vraag of er in de 19de-eeuwse vernieuwende samenleving omwille van de drie prin-

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

cipes van meritocratie, universalisme en gelijkheid tussen man en vrouw een evolutie heeft plaats gevonden naar meer maatschappelijke openheid. Aan de hand van het vergelijken van het partnerkeuzepatroon in drie 19de-eeuwse Vlaamse steden (Gent, Leuven en Aalst) onderzoekt de auteur de genoemde dimensies, namelijk partnerkeuze naar sociale origine, geografische origine en leeftijd. Hij gaat eerst na of de sociale grenzen gebaseerd op geografische en sociale origine al dan niet gemakkelijker te overschrijden zijn en ten tweede of de 19de-eeuwse ontwikkelingen gevolgen hadden voor de gelijkheid in de man-vrouwrelatie.

3184. VAN GINDERACHTER M., *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WOI*, (Lannoo-Amsab), Tielt, 2005, 494 blz. De auteur ontkracht twee hardnekkige, maar tegengestelde denkbeelden over de houding van de socialisten tegenover hun vaderland: enerzijds zouden ze internationalisten geweest zijn, anderzijds worden ze afgeschilderd als Fransgezinden of belgicisten omdat ze voortdurend overhoop lagen met de Vlaamse beweging. De auteur komt echter tot de vaststelling dat de literatuur de partijeenheid inzake nationale identiteit sterk heeft overschat. Zijn conclusie is dat de Belgische socialisten een hechte groep vormden *ondanks* de verschillende vaderlanden waarmee zij zich identificeerden. Veel verwijzingen naar de situatie in Gent.

3185. VAN HECKE A., *Werkmanswoningen in Gentbrugge*, in *Land van Rode*, 33, (2005), nr. 131, p. 83-100. Over de resultaten van een onderzoek dat in 1905 werd ingericht door het *Beschermkomiteit der Werkmanswoningen* omtrent de toestand van de arbeiderswoningen in Ledeberg en Gentbrugge. Na een onderzoek in Gent was het de beurt aan de gemeenten rond Gent. Daarbij werd aandacht geschonken aan het aantal gezinnen, de samenstelling van de gezinnen, de aard en de afmetingen van de slaappleaatsen van ouders en kinderen, en het geslacht en de ouderdom van de kinderen.

3186. VAN PETEGHEM S. & L. STYNEN, *Virginie Loveling. Oorlogsdagboeken 1914-1918*, Antwerpen-Amsterdam, 2005, 431 blz. Selectie van fragmenten uit het originele manuscript dat zich in de Gentse Universiteitsbibliotheek bevindt. Verbeterde, aangevulde en herwerkte versie van een al in 1999 verchenen teksteditie met de titel *In oorlogsnood*. Het huidige boek is een verkorte versie maar als primeur geldt hier dat de volledige integrale tekst raadpleegbaar is op internet. Voor de selectie van de leeseditie werd gekozen voor een aantal portretten zoals de leefwereld van Loveling, het dagelijkse leven te Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog en de literaire wereld van dat moment. Geïllustreerd

3187. VAN VELTHOVEN H., *De versnippering van het rode vaderland*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LXV, (2006), nr. 2, p. 122-133. Kritische analyse van het recente werk van M. VAN GINDERACHTER.

3188. VERSCHOORIS M., *Schrijven in de schaduw van de dood. Over thuis-komen, opduiken en achterblijven (1940-1955)*, Gent, 2005, 223 blz. De auteur belicht de repatriëring van een aantal oorlogsslachtoffers uit het Gentse, aan de hand van een aantal egodocumenten. Daartoe maakte hij een compilatie van de brieven die door een tiental overlevenden zijn geschreven in de periode 1945-1955. Geïllustreerd.

3189. VRINTS A., *Patronen van polarisatie. Homicide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 15, (2005), nr. 1, p. 177-204. Bij een overzicht van de evolutie van de Belgische homicidecijfers voor de periode 1900-1900 valt vooral de geringe mate van variabiliteit in het oog. Enkel tijdens de Tweede Wereldoorlog valt een aanzienlijke hausse op. In deze bijdrage wordt dieper op de omvang en de oorzaken van de ongekende hausse ingegaan. Hierbij worden niet enkel de ontwikkelingen op nationale schaal geschetst, maar wordt ook aandacht besteed aan mogelijke regionale verschillen. De empirische basis van deze bijdrage bestaat uit medische statistieken die opgemaakt werden door het Nationaal Instituut voor de Statistiek en zijn voorgangers. Ook cijfers uit het Gentse.

3190. WILS K., *De omweg van de wetenschap. Het positivisme en de Belgische en Nederlandse cultuur 1845-1914*, Amsterdam, 2005, 606 blz. Deze studie kadert in een vernieuwde belangstelling van cultuur- en literatuurhistorici voor de eigenheid van de 19de eeuw, de eeuw die het decor vormde waartegen de confrontatie zich afspeelde tussen traditie en moderniteit. De auteur stelt dat juist de verstrengeling tussen beide gegevens de eigenheid vormde van deze eeuw. Het positivisme speelt daarin een centrale rol. De auteur poogt een brede dwarsdoorsnede te bieden van de evoluerende intellectuele cultuur van de beide landen. Referenties naar Gent zoals de in Gent docerende F. Huet en de Gentse hoogleraar P. Fredericq. Uitgebreid kritisch apparaat.

Industriële archeologie

3191. DE GROOTE S., *1, 2, 3, 4, hoedje van... Kinderhoedjes uit de 19de en de 20ste eeuw*, Gent, 2006, 48 blz. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het MIAT in het kader van een project over hoeden georganiseerd in de vier textielmusea in Vlaanderen: de vervaardiging van hoeden, hedendaagse hoeden, textiele hoofddeksels, officiële hoeden en nu tenslotte in het MIAT de tentoonstelling over kinderhoeden. Geïllustreerd.

3192. DE HERDT R., *Reclame – Geluk. Vroeger en nu*, Gent, 2006, 48 blz. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het MIAT over non-verbale reclamebeelden. In het historische deel wordt aangegeven hoe reclame evolueerde en het geluksbeeld in haar beeldcultuur opnam. In het hedendaagse luik werden de gekozen reclamebeelden onderverdeeld op basis van een aantal

gelukswaarden, verzameld op basis van interviews en enquêtes die door het MIAT werden georganiseerd. Geïllustreerd.

Kerkgeschiedenis, kloosters

3193. BOSTEELS K., *De visitaties van de Gentse bisschop Triest aan de Sint-Machariusparochie van Laarne (1625-1654)*, in *Castellum*, XXIII, (2006), nr. 1, p. 5-38. Dit artikel kan beschouwd worden als een vervolg op de publicatie in 2003 van het visitatieverslag van bisschop Maes uit 1611. In de verslagen van de Gentse bisschop Triest worden de inwoners van Laarne met name genoemd, waardoor ook de geïnteresseerden in familiegeschiedenis aan bod komen.

3194. BOUCKAERT B., *De musici en de muziekcollectie in Sint-Baafs na 1536*, in *Musicerende engelen. Bijdragen over het muzikaal erfgoed van de Gentse Sint-Baafskathedraal*, (*Kleine cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen*). Gent, 2005, p. 47-56. De auteur belicht de organisatie van de muziekkuitvoering in de Sint-Baafskerk met onder meer het zangmeesterschap, de koralen of zangertjes en de *cotidiane*. In de bijdrage is een lijst opgenomen met namen van alle zangmeesters die in de Sint-Baafskathedraal tussen 1537 en 1793 als dusdanig werden aangesteld. Geïllustreerd.

3195. BYLS H., "*Blijft Vlaamsch in uwe spraak en Vlaamsch in uwe zeden.*" *Het werk der Vlamingen te Parijs (1862-1894)*, in *Trajecta*, 14, (2005), nr. 3, p. 309-332. De auteur belicht de geschiedenis van 'Het Werk der Vlamingen' tegen de achtergrond van de zich ontwikkelende grootstad Parijs, waar de talrijk aanwezige Vlamingen zich blijkbaar slecht gedroegen. De Oost-Vlaamse Liévin Beyaert werd door het Bisdom Gent aangesteld als aalmoezenier voor de Vlamingen in Parijs waar hij de pastorale zorg moest organiseren. De initiatiefnemers wilden een vrome, hechte en zichtbare Vlaamse katholieke gemeenschap om de landgenoten te beschermen tegen de gevaren van de verderfelijke stad. Met deze bijdrage probeert de auteur te achterhalen of de Vlaamse missie in haar opzet slaagde.

3196. CARNIER M., *De reguliere vrouwelijke derde orde in de Zuidelijke Nederlanden*, in *Trajecta*, 14, (2005), nr. 2, p. 205-220. De Zuidelijke Nederlanden kenden tijdens de middeleeuwen een belangrijke expansie van de franciscaanse derde orde. De beweging was echter zowel naar haar aard als naar haar geografie zeer divers. Deze diversiteit is er waarschijnlijk de oorzaak van dat deze materie tot op heden weinig aandacht kreeg in de geschiedschrijving. De auteur onderscheidt twee stromingen binnen de vrouwelijke reguliere derde orde: contemplatieve kloosters met een stevige materiële basis en de grauwezusters die kwantitatief belangrijker waren en meer heterogeen. Het waren kleinere armere instellingen die aan zieken- en armenzorg deden en veel meer dan hun contemplatieve zusters doordrongen bleven van een franciscaans armoede-ideaal.

3197. DUQUET F., *Het hof van de Aalmoesenijs van de Gentse Sint-Baafsabdij "Donckershof"*, in *Het Land van Rode*, 33, (2005), nr. 131, p. 105-107. De aalmoesenijs was een deel van de abdij die zoveel betekende als Heilige Geesttafel en in steunverlening aan behoeftigen voorzag.

3198. HAGGH B., *Het Gregoriaans in Sint-Baafs tijdens de Middeleeuwen, in Musicerende engelen. Bijdragen over het muzikaal erfgoed van de Gentse Sint-Baafskathedraal, (Kleine cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 2005, p. 17-28. Aan de hand van handschriften uit de Sint-Baafsabdij gaat de auteur na wat bekend is over muziektraditie en muziekpraktijk in de Sint-Baafsabdij, tussen de 9de en de afschaffing in de 16de eeuw. Er wordt ook ingegaan op de externe invloeden die daarbij een rol kunnen hebben gespeeld zoals de kathedraal van Laon en de abdij van Cluny. Geïllustreerd.

3199. HÖDL L., *Berthold von Saint-Denys (1207). Ein weltgeistlicher Anwalt der Mendikanten in der Auseinandersetzung mit Heinrich von Gent*, in *Festschrift für Franz-Jozef Schmale*, Bochum, 1989, p. 241-260. Twist over het recht van de bedelorden om biecht te horen; rechten van parochiepriesters.

3200. JAS E., *Jheronimus Vinders (fl. 1515-1545). Sancmeester in de Sint-Janskerk*, in *Musicerende engelen. Bijdragen over het muzikaal erfgoed van de Gentse Sint-Baafskathedraal, (Kleine cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 2005, p. 43-46. Over het leven en het musicale oeuvre van Jheronimus Vinders die in 1525 zangmeester werd bij de broederschap Onze-Lieve-Vrouw op de Rade in de Sint-Baafskerk en die verder vermoedelijk in de Lage Landen werkzaam was. Geïllustreerd.

3201. MANNAERTS P., *Beatus Confessor Allowinus. De Bavo-officies in Gentse bronnen*, in *Musicerende engelen. Bijdragen over het muzikaal erfgoed van de Gentse Sint-Baafskathedraal, (Kleine cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 2005, p. 29-42. Aan de hand van enkele bewaarde handschriften wil de auteur de evolutie van de Bavo-officies aantonen, van een monastieke traditie in de Sint-Baafsabdij die mogelijk tot de 10de-11de eeuw teruggaat naar de gebruiken in het kanunnikenkapittel van de Sint-Baafskathedraal naar de hervormingen van het Concilie van Trente. Geïllustreerd.

3202. ROELANTS N. & D. VANYSACKER, "Tightrope walkers on the border between religion and magic". *A study of the Attitudes of Catholic Clerics North of the Linguistic Frontier within the Southern Netherlands towards Superstition and the Crime of Witchcraft (1550-1650)* in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 100, (2005), nr. 3-4, p. 754-796. De auteurs komen tot de vaststelling dat tot op heden weinig onderzoek werd verricht naar de houding van de clerus ten opzichte van hekserij en magie. Bedoeling van deze bijdrage is dan ook te onderzoeken wat de theologische en theoretische achtergronden

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

zijn van deze materie. In een tweede instantie, het grootste deel van deze studie, wordt nagegaan hoe de clerus, van de laagste tot de hoogste rangen, omging met hekserij in de Zuidelijke Nederlanden, en dan vooral ten noorden van de taalgrens.

3203. SCHREURS E., *Loffelijk gezang der engelen. Kerkmuziek, uitvoeringspraktijk en akoestiek in Vlaanderen tijdens het ancien régime*, in *Musicerende engelen. Bijdragen over het muzikaal erfgoed van de Gentse Sint-Baafskathedraal, (Kleine cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 2005, p. 65-73. Bij het overzicht van de plaatsen waar de muziekpraktijk in een parochie- of kapittelkerk plaats vond, beklemtoont de auteur de betekenis van het koordoksaal. Met verwijzingen naar de Gentse Sint-Baafskathedraal. Geïllustreerd.

3204. SMET R., *De cellebroeders in Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 138-150.

3205. SOEN V., *De reconciliatie van "kettters" in de zestiende-eeuwse Nederlanden (1520 – 1590)*, in *Trajecta*, 14, (2005), nr. 4. p. 337-362. Het artikel belicht hoe de koning of de landvoogd door middel van een generaal pardon bekeringen tot het katholieke geloof wilde bevorderen. Hoewel de geschiedschrijving immers tot op heden steeds meer aandacht heeft gehad voor repressie, heeft baanbrekend onderzoek van G. MARNEF kunnen aantonen dat het 16de-eeuwse religieuze landschap bevolkt werd door religieus 'vlottende middengroepen' die, afhankelijk van de politiek-sociale omstandigheden, overhielden naar de katholieke of naar de protestantse zijde. Daarom voerden de vorsten ook een bekeringspolitiek in samenspraak met bisschoppen, inquisiteurs en zielzorgers.

3206. VAN DRIESSCHE R., *Het portret van Ghisleen de Temmerman abt van de Gentse Sint-Pietersabdij 1570-1581*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 235-247. De afbeelding van abt Ghislain de Temmerman op een schilderij in de Gentse Sint-Jacobskerk vormt de aanleiding voor enkele beschouwingen over de kromstaf die de opeenvolgende abten van Sint-Pieters voerden. Geïllustreerd.

Gebouwen, monumenten, stadsbeeld

3207. ANTHEUNIS G., *Gent. Bunker uit de Eerste Wereldoorlog, (Erfgoedmemo 15)*, Gent, 2005, 4 blz. Bouwgeschiedenis van een bunker aan het Zandeken, nabij Kluzen-Evergem, die behoorde tot de *Hollandstelling* uit de Eerste Wereldoorlog. Geïllustreerd.

3208. ANTHEUNIS G., *Openbare schuilplaatsen*, in *@rchieflink*, 6, (2006), nr. 3, p. 5-6. De auteur licht toe wat Reeks VI uit het Gentse Stadsarchief kan aanreiken bij de studie van het oorlogspatrimonium in Gent en wat de complementariteit is bij de archeologische inventarisatie van de materiële getuigen. Geïllustreerd.

3209. AUBRY F., J. EVRARD & C. BASTIN, *Horta. Architect van de Art Nouveau, (Ludion)*, Gent, 2005, 224 blz. De in Gent geboren architect Victor Horta (1861-1947) was één van de grondleggers van de architectuurvernieuwing omstreeks 1900. Dit overzichtswerk schetst de persoonlijke evolutie van een groot architect. Geïllustreerd.

3210. BAILLIEUL B. & S. DEROM, *22 & 29 mei 2005. Tuinenpad*, Gent, 2005, 55 blz. Brochure uitgegeven bij een wandeling georganiseerd door de Dienst Monumentenzorg doorheen een aantal Gentse openbare en private tuinen. Aangezien *Hout* het thema is van de Open Monumentendag 2005, gaat tijdens deze tocht de aandacht heel sterk uit naar bomen. Komen onder andere aan bod: het Citadelpark, de plantentuin van de Universiteit, het natuurreserveaat Bourgoyen-Ossemersens, Hortus Michel Thiery, de tuin van de Sint-Baafsabdij, de tuin van de augustijnen, de tuin van het bisschoppelijke seminarie en nog enkele kleinere private tuinen. Geïllustreerd.

3211. BAILLIEUL B. & L. MEGANCK, *Wandelen in de Sint-Paulusparochie*, Gent, 2006, 40 blz. Brochure over de stedenbouwkundige ingrepen, de architectuur, kunstenaars, ziekenzorg, ontspanning, onderwijs, bedrijven, beluiken, en het parochiale leven van de wijk Sint-Paulus. Geïllustreerd.

3212. BALDEWIJNS J. & L. WATTEEUW, *Gent. Calques uit de "Leugemeete"*, (*Erfgoedmemo* 17), Gent, 2005, 4 blz. De auteurs bespreken de restauratie van op calque geregistreerde tekeningen bij de ontdekking van wandschilderingen in 1861 uit de inmiddels verdwenen kapel van het laatmiddeleeuwse godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel, ook bekend als de Leugemeete (Brugsepoortstraat). De bijdrage handelt zowel over de wetenschappelijke betekenis van de registraties voor de bouwgeschiedenis van het godshuis en zijn interieur als over materieel-technische aspecten van 19de-eeuwse calques. Geïllustreerd.

3213. BEERNAERT B., e.a., *Gotiek-neogotiek. De bovenzaal van het Brugse Stadhuis 1905-2005*, Brugge, 2005, s.p. Beknopte catalogus bij een tentoonstelling over recente restauratiewerken in de zogenoemde gotische zaal van het Brugse Stadhuis. Voor de opdracht van stadsarchitect Louis Delacenserie (1832-1909) om de twee laatmiddeleeuwse schepenzalen tot één feestruimte om te vormen, voerden vooral de uit Gent afkomstige schilders Albrecht De Vriendt (1843-1900) en Juliaan De Vriendt (1842-1935) de wanddecoraties met historische thema's uit. Zowel bij de restauratiewerkzaamheden als bij het

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

daaruit voortvloeiende bouwhistorisch onderzoek kreeg het oeuvre van de broers De Vriendt veel aandacht.

3214. CALLEWAERT D., e.a., *De toren met boeken*, Gent, 2005. Uitgave in het kader van een studentenproject van de Vakgroep Architectuur & Stedenbouw van de Universiteit Gent en gerealiseerd samen met de erfgoedwerking, de v.z.w. Gent Cultuurstad. Het thema van de projectweek was de Universiteitsbibliotheek waarvoor architect Henry van de Velde (1863-1957) de opdracht kreeg. Het project kon ook gebruik maken van het architectuurarchief van Van de Velde dat de Antwerpse projectontwikkelaar André Singer kon verwerven en dat tevens de basis vormde voor een voorstudie in functie van een dringend geworden restauratie. Geïllustreerd.

3215. CASSIMAN P., *Van priesterage tot bibliotheek*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 79-84.

3216. CLAES B., *Gent. Versterkingstoren in Ten Hooie*, (*Erfgoedmemo* 14), Gent, 2005, 4 blz. Samenvatting van bodem- en bouwarcheologisch onderzoek dat in 2004 plaats vond in en om de versterkingstoren aan de zuidoostzijde van het Klein Begijnhof of Begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ten Hooie. De toren en de bijbehorende walmuur maakten deel uit van een stadsfortificatie uit het begin van de 14de eeuw. Geïllustreerd.

3217. CONSTANDT M., C. METDEPENNINGHEN & L. DAENENS, *Les Zephyrs in Westende-Bad: een late cottage van Oscar Van de Voorde met meubilair van Henry Van de Velde*, in *M & L. Monumenten, Landschappen en Archeologie*, 25, (2006), nr. 4, p. 27-53. De aanleg van de badplaats was een initiatief van de Brusselse senator en tramlijnbouwer Edouard Otlet (1842-1907), die in 1888 een 64 hectare duinengebied verwierf. Voor het aanlegplan deed hij een beroep op architect Octave Van Rysselberghe (1855-1927). In de aanleg werd de Engelse tuinwijkgedachte verwerkt. In 1902 diende een architectuurwedstrijd de tanende verkoop van de percelen opnieuw leven in te blazen. De uit Ledeberg afkomstige architect Achilles Van Hoecke-Dessel (1871-1918) won de wedstrijd en mocht de vrijstaande woning Stamrock Cottage realiseren. Na de destructies ingevolge de Eerste Wereldoorlog volgde de wederopbouw. Gentenaar Emile Coppieters (1849-1922) leidde als Hoog Commissaris de Dienst der Verwoeste Gewesten in de kuststreek. De ruïnes van het vroegere Stamrock Cottage werden gekocht door Henri Muyshondt (1872-1974), dermatoloog en hoofdchirurg van het Gentse militair hospitaal, en aan de Gentse Dierentuinlaan (nu Franklin Rooseveltlaan) buur van Coppieters. De bijdrage gaat verder in op hun relaties met de Gentse architecten Oscar Van de Voorde (1871-1938) en Frits Coppieters (1897-1988), die bijdroegen tot de realisatie van Muyshondt's nieuwe vakantiewoning *Les Zephyrs* en de plaats ervan in hun oeuvre. De analyse van het huis omvatte alle details van architectuur, interieur, inrichting en tuin. Bijzonder

belangrijk is het interieurenssemble dat in het atelier van Henry Van de Velde (1863-1957) werd vervaardigd. Dit ensemble wordt gesitueerd binnen het oeuvre van Van de Velde. Door de bescherming werd villa *Les Zéphyrs* gereed en kon ze gerestaureerd en herbestemd worden. Geïllustreerd.

3218. DAMBRUYNE J., *Gentse houtambachten betrokken bij het bouwvak tijdens het Ancien régime*, in *Hout. Grondstof tot nadenken*, (Open Monumentendag), Gent, 2005, p. 2-11. Negen van de zestig officiële ambachten in Gent hadden met hout te maken: de timmerlieden, de schrijnwerkers, de houtbrekers, de houtzagers, de houtdraaiers, de kuipers, de schipmakers, de wagenmakers en de beeldhouwers. Geïllustreerd.

3219. DE CLERCQ M., *Grootse plannen voor de Bijloke - vervolg*, in *G.O.V.-Heraut*, 14, (2006), nr. 1, p. 6-11. Weergave van een gesprek met Dr. Hendrik Defoort en Wout De Vuyst van de Gentse Erfgoedcel, ondergebracht in de v.z.w. Gent Cultuurstad, over het voorontwerp van het nieuwe stadsmuseum of STAM, de organisatie ervan in de Bijlokesite, de impact op het bestaande gebouwenpatrimonium en een visie op de inhoudelijke invulling van het museum. Geïllustreerd.

3220. DE CLERCQ M., *Grootse plannen voor de Bijloke-deel 3. Vroedkundige school en aanpalende terreinen*, in *G.O.V.-Heraut*, 14, (2006), nr. 2, p. 3-5. Aan de hand van een interview met architect Jan De Vijlder schetst de auteur de nieuwbouwplannen voor Het muziek Lod en Les Ballets C. de la B als onderdeel van de herwaardering in de Bijlokesite voor het gedeelte rondom de zogenoemde Materniteit of 19de-eeuwse school voor vroedkunde. Geïllustreerd.

3221. DE JODE M., *Eén van de zeven wonderen van Gent*, in *Clocke Roeland*, 9, (2005), p. 5. Over het behoud van de klank van Philips, de tweede zwaarste klok van het Belfort, na de beschadiging opgelopen tijdens de Brabantse Omwenteling. Ze werd meteen als één van de zeven wonderen van Gent aanzien.

3222. DE KEUKELEIRE, E., *Haalt de tunnel aan de Voskenslaan de honderd niet?*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 99-108. Overzicht van persknipsels uit de Gazette van Gent die te maken hebben met het Sint-Pietersstation over de periode tussen 1911 en 1931, met verwijzing naar een uitgave in eigen beheer *Station Gent-Sint-Pieters 1832-1840*, Gent, 2004, 344 blz.

3223. DE KEUKELEIRE E., *De monumentale groepen "het Ros Beyaert", "Kracht, schoonheid en wijsheid" en het "miljoenenkwartier"*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, 312-325. Bijdrage op basis van gegevens uit de Gazette van Gent.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3224. DE KEUKELEIRE E., *De verplaatsing van de kruidtuin. Deel I 1865-1897*. in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 6, 312-325. Gebaseerd op gegevens uit de Gazette van Gent.

3225. DE KEUKELEIRE E., *De verplaatsing van de Kruidtuin*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 42-50. In de periode 1898-1997 werd de kruidtuin van de Steendam/Bibliotheekstraat (voormalige Baudeloo-abdijs) overgeplaatst naar de Karel Lodewijk Ledeganckstraat waar de botanische tuin van de Gentse Universiteit zich nog steeds bevindt. In deze bijdrage, gebaseerd op excerpten uit de Gazette van Gent, komen ook de oprichting van gebouwen, broeikassen, de omheiningmuur evenals de tuinaanleg en beplantingen aan bod.

3226. DE KEUKELEIRE E., *Zelden 'Goe were' aan het Zuid. Weinig 'werk', veel 'wee' in en rond Gents eerste station*, in *Gendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 159-176. De auteur bracht een hele reeks notities samen uit gegevens die in de Gazette van Gent verschenen en betrekking hebben op het Zuidstation in de periode 1837-1904. Hij verwijst daarbij ook naar een werk dat hij in eigen beheer uitgaf met als titel *Station Gent-Zuid en het Gentse Zuidkwartier (1832-1910)*, Gent, 2004, 338 blz.

3227. DE KEUKELEIRE, E., *De Zuidstatie vertrekt... een park ontstaat. Deel I 1928-1931. Voor u verzameld uit 31600 edities van de "Gazette van Gent"*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 210-226. Aan de hand van krantenexcerpten wordt de ontwikkeling geschetst van het Gentse Zuid tussen het stilleggen van de stationactiviteiten en het ontstaan van het Koning Albertpark. De auteur verwijst ook naar zijn uitgave in eigen beheer: DE KEUKELEIRE, E., *Station Gent-Zuid en het Gentse Zuidkwartier*, 2004, deel 2 (1911-1940), 310 blz.

3228. DELAEY B. & O. SCHEIR, *De priorij van Waarschoot. Een verhaal van verleden, heden en toekomst*, (*Kleine Cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen*), Gent, 2006, 280 blz. Geïllustreerd. Een overzicht van de bewogen geschiedenis van het klooster sinds de oprichting ervan in 1444 door de Gentse patriciër Symon uten Hove tot de herwaardering van het gebouw vandaag de dag. Verwoesting, heropbouw, verval, verbeurdverklaring door de Franse bezetter zorgden ervoor dat van het gebouwencomplex enkel nog het priorhuis bewaard bleef in een lamenteuze toestand. De restauratiearchitect B. DELAEY brengt een verslag van de reconstructie van het historisch waardevolle gebouw.

3229. DE RYNCK P., red., *Hout in het interieur*, (*Borgerhoff & Lamberigts*), Brussel, 2005, 93 blz. Uitgave ter gelegenheid van Open Monumentendag Vlaanderen 2005 met een selectie van twaalf cases, verspreid over de Vlaamse provincies, de periodes van het verleden en interieurfuncties. Eén

van de geselecteerde onderwerpen is het Gentse Hotel d'Hane Steenhuyse (Veldstraat). Geïllustreerd.

3230. DEVRIESE L., *De lichtjes dubieuze herinneringen aan Marcus van Vaernewijck in het Gentse stadsbeeld*, in *GOV-Heraut*, 41, (2006), nr. 3, p. 3-12. Hoofdmoot van deze bijdrage vormt de zoektocht naar de woning van de bekende Gentse auteur met behulp van de Gentse methode van het huizenonderzoek.

3231. DEVRIESE L., *Nog eens Michiel Dhooghe*, in *G.O.V. Heraut*, 41, (2006), nr. 2, p. 18-19. Met betrekking tot de Heilig-Kerstkerk aan de Sleepstraat. Geïllustreerd.

3232. DEVRIESE L., *Van Crombrughe's Genootschap, alias het Huis Dhooghe aan de Huidevetterskaai*, in *GOV-Heraut*, 40, (2005), nr. 4, p. 3-6. Naar aanleiding van de recente restauratie (2004) van het beschermde monument, besteedt de auteur aandacht aan de voorgeschiedenis en de latere lotgevallen van het luxueuze 18de-eeuwse Hotel d'Hooghe aan de Huidevetterskaai. Ook de vroeg-industriële activiteit waarvan het complex getuigt, is voor de auteur een belangwekkend thema.

3233. DE VUYST W., J. DE ZUTTER, G. EVERAERT & D. LIEVOIS, *Ten huize van Valérie Van Pottelsberghe de la Potterie*, Gent, 2006, 56 blz. Brochure met de geschiedkundige achtergrond bij de historische evocatie van het leven in een herenhuis op het einde van de 19de eeuw, namelijk het Hotel d'Hane Steenhuyse georganiseerd door de Dienst Monumentenzorg. Geïllustreerd.

3234. EVERAERT G. & D. LIEVOIS, *Het houten hotel*, Gent, 2005, 55 blz. Wandeling doorheen het uitzonderlijke hotel van de familie d'Hane in het kader van de Open Monumentendag 2005 rond het thema *Hout*. Eveneens aandacht voor de gilden van het houtambacht en voor de houtterminologie. In deze woning werd hout niet alleen aangewend als constructie-element maar ook als esthetische inbreng en fungeerde het aldus vaak als drager van een imitatie hout - of marmerbeschildering. Geïllustreerd.

3235. HEYMANS V., *Een nieuw pak voor de oude hemdenwinkel Niguët*, in *M & L. Monumenten, Landschappen en Archeologie*, 25, (2006), nr. 4, p. 10-26. Verslag van de studie en restauratie van dit Brusselse pand aan de Koningstraat, een Art Nouveauconcept van architect Paul Hankar (1859-1901), die ook in Gent realisaties had. Geïllustreerd.

3236. HOOFT E., G. CALLAERT & P. SANTY, *Inventarisatie van landelijk bouwkundig erfgoed: de mogelijkheden van historisch kaartmateriaal en kadasteronderzoek voor het ommeland van Damme*, in *Monumenten*,

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

Landschappen & Archeologie, 25, (2006), nr. 2, p. 6-28. De case van het ommeland van Damme in West-Vlaanderen illustreert bijzonder goed een vorm van huizenonderzoek in landelijk milieu, die aansluit bij de onderzoeksmethode die in Gent werd uitgewerkt en nader op punt gesteld. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

3237. HOSTENS J., *De constructieve aspecten van houten dakkappen (1000-1800)*, in *Hout. Grondstof tot nadenken, (Open Monumentendag)*, Gent, 2005, p. 26-37. Toelichting aan de hand van enkele bewaarde historische dakconstructies in Gent. Geïllustreerd.

3238. HUYS J., *De Blijde intrede van Sint-Pieter*, in *G.O.V.-Heraut*, 14, (2006), nr. 1, p. 17. Duiding bij het nieuwe beeld dat in 2005 in een nis van de barokke westgevel van de Onze-Lieve-Vrouw Sint-Pieterskerk werd geplaatst. Het is een realisatie van steenhouwer Leopold Van den Vonder uit Herselt. Geïllustreerd.

3239. HUYS J., *Het Toreken en de oudste klok van Gent*, in *Clocke Roeland. Nieuws van de Gentse Beiaardkring*, 9, (2005), nr. 4, p. 8-10. Over de klok in het 15de-eeuwse gildehuis van de huidenvetters aan de Vrijdagmarkt. Geïllustreerd.

3240. IDELER A., *Gentse klokken buiten het Gentse Belfort*, in *Clocke Roeland*, 9, (2005), nr. 3, p. 3-4. Over de klok van de Sint-Pauluskerk.

3241. *Inventaire archeologique – fiche n° 131*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, p. 292-293. Heruitgave van een fiche, opgesteld door L. CLOQUET in de rubriek *Religieuze gebouwen – Burgerlijk Hospitaal, Kluykensstraat, nr. 2 – XIIIe eeuw* over de puntgevels van de middeleeuwse gebouwen van de Bijloke-abdij. Geïllustreerd.

3242. *Inventaire archeologique – fiche n° 140*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 150 - 151. Heruitgave van een fiche, opgesteld door L. STROOBANT in de rubriek *Burgerlijke Gebouwen – Coupure, nr. 229 – XVIIIe eeuw* over de gevangenis.

3243. *Inventaire archeologique – fiche n° 133*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 6, p. 359. Heruitgave van een fiche, opgesteld door A. HEINS in de rubriek *Beeldhouwwerken – Museum voor Stenen Voorwerpen in de ruïnes van de Sint-Baafsabdij – XIVe – XVe eeuw*. Het gaat over een stenen kraagsteen.

3244. *Inventaire archeologique – fiche n° 136*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 15. Heruitgave van een fiche, opgesteld door A. HEINS in de rubriek *Beeldhouwwerken – Museum van de ruïnes van de gewezen Sint-*

Baafsabdij – XVIe – XVIIe eeuw. Deze kroniekttekst handelt over een gebeeldhouwde leeuw als schildhouder.

3245. KLUYSKENS P., *De discalsen*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 228-234. Postume uitgave van een bijdrage die de auteur in 1968 schreef over het klooster van de ongeschoeide karmelieten aan de Burgstraat. Geïllustreerd.

3246. LALEMAN M.C., *Vergankelijk en duurzaam. Houtgebruik in Gent*, in *Hout grondstof, stof tot nadenken*, (Open Monumentendag), Gent, 2005, p. 12-25.

3247. LALEMAN M.C. & G. STOOPS, *Archeologisch onderzoek in de Gentse Bijloke*, in *Vobov-info* (2005), nr. 62, p. 38-45. Samenvatting van de bevindingen die opgravingen, bouwarcheologie en dakkaponderzoek opleverden voor de bouwhistorische ontwikkeling van de cisterciënzerinnenabdij vanaf 1229 tot de omvorming als oudheidkundig museum in het interbellum. Geïllustreerd.

3248. LAPORTE D. & D. LIEVOIS, *Gent, Sint-Niklaaskerk. Sint-Barbarakapel*, (Erfgoedmemo 18), Gent, 2005, 4 blz. Beknopte bouw- en interieurgeschiedenis van de Sint-Barbarakapel, gelegen aan de noordzijde van het koor in de Sint-Niklaaskerk. De bevindingen zijn gebaseerd op recent bouwarcheologisch en bouwhistorisch onderzoek, onder meer van het portiekaltaar. Geïllustreerd.

3249. LIEVOIS D., *Kapellen, huisjes, fruit en bloemen bij de westgevel van de Sint-Niklaaskerk in Gent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 71-115. Via geschreven bronnen ontdekte de auteur de materiële realiteit die de Korenmarkt tussen Sint-Niklaaskerk en Postgebouw in de late middeleeuwen kenmerkte, een beeld dat totaal afwijkt van de beschrijvingen in de Gentse historiografie, maar dat wel ondersteund wordt door het eigentijdse beeldmateriaal. Essentieel voor dit stadsbeeld waren het omheinde kerkhof van Sint-Niklaas met de winkeltjes, kramen en fruitverkopers aan de buitenzijde van die omheining. Bijzonder boeiend is tevens de aanwezigheid van twee vermoedelijk Romaanse of vroeggotische kapellen, respectievelijk gewijd aan Sint-Niklaas en Sint-Joris. De door de auteur weergegeven realiteit verdween uit het stadsbeeld ten gevolge van de beslissingen van het calvinistische stadsbestuur. De Korenmarkt zoals die zich thans nog in het stadscentrum als historische open ruimte aftekent, is niet ouder dan de 16de eeuw, maar verbergt wel een eeuwen oudere, grotendeels nog onbekende stadsgeschiedenis. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3250. MICHIELS M., *Beschermingen 2004. Monumenten, Stads- en Dorpsgezichten, Landschappen, (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap)*, Brussel, 2005, 68 blz. Met een beknopte kroniektekst voor de volgende gebouwen in Gent: de Academie voor Schone Kunsten (Academiestraat), het voormalige onder- en vormingsstation (Nieuwewandeling) en het Sint-Lucasinstituut (Zwartzustersstraat). Geïllustreerd.

3251. NUYTEN D., «*Un immense bâtiment d'aspect sinistre, posé au bord du canal*». *Het voormalige tuchthuis van Vilvoorde*, in *M & L Monumenten, Landschappen & Archeologie*, 25, (2006), nr. 1, p. 6-28. In 1773 won Laurent-Benoit Dewez (1731-1812), die ook verschillende opdrachten uitvoerde voor de Gentse Sint-Pietersabdij, een architectuurwedstrijd voor de oprichting van een correctie- of tuchthuis waartoe de Staten van Brabant op voorstel van keizerin Maria Theresia de opdracht gaven. Het werd de tweede "moderne" gevangenis in de Lage Landen, na het Rasphuis dat in Gent, aan Ekkerghem, werd opgetrokken. Het vernieuwende ontwerp, dat in Gent in 1772-1775 werd gerealiseerd op initiatief van burggraaf Jean Vilain XIII, inspireerde zich op Malmaison. De bijdrage over het tuchthuis van Vilvoorde gaat niet alleen dieper in op de architectuur en de renovatie, maar staat tevens stil bij het oeuvre van Dewez, zijn betekenis in de ontwikkeling van de classicistische architectuur in de Oostenrijkse Nederlanden en de evolutie van het gevangeniswezen, voornamelijk in de 18de eeuw. Geïllustreerd.

3252. PIETERS D., *Crépain Binst Architecture, (Lannoo)*, Tielt, 2005. Referentiecatalogus van architectuur naar aanleiding van de nieuwe associaties tussen de architectenbureaus van Jo Crépain en Luc Binst. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd aan de hand van foto's van T. GROBET.

3253. QUAGHEBEUR R., H. ROSSEAU & G. VAN DOORNE, *Muren over het waterzooien met een grens. Muurschilderingen van Jan Van Imschoot in de Brabantdam*, (Stad Gent), Gent, 2005, 16 blz. Duidingen en historische achtergronden bij de wandschilderingen die Jan Van Imschoot in 2005 realiseerde op kopgevels aan beide zijden van de Schelde, nabij de plaats waar van in de middeleeuwen tot eind 18de eeuw de Braem- of Brabantpoort stond. Geïllustreerd.

3254. REYNIERS G. & H. WEISSENBORN, *De sgraffitofries van het Museum voor Schone Kunsten te Gent*, in *M & L Monumenten, Landschappen en Archeologie*, 25, (2006), nr. 4, p. 54-76. Voorafgaand aan de restauratie werd de decoratieve fries op de buitengevels van het Museum voor Schone Kunsten grondig bestudeerd. De bijdrage geeft het relaas weer van die voorstudie en het technisch-materiële onderzoek. Het Museum werd gebouwd naar het ontwerp van stadsarchitect Charles Van Rysselberghe. Het ontwerp van de fries in sgraffitotechniek is van de hand van Jean Delvin (1853-1922). Na de uitbreiding van het museum voor de Wereldtentoonstelling van 1913

kregen ook de achtergevel aan de Hofbouwlaan en de twee zijgevels een gelijkaardige fries. In 1950 werden de beschadigde delen aangepakt en gereconstrueerd door Oscar Hoge (1884-1965) en Fabiola Hoge (1916-2004). De auteurs gaan niet alleen dieper in op de materieel-technische aspecten en de diagnose nodig voor restauratie, maar situeren deze fries binnen het overigens minder bekende oeuvre van Delvin en de Hoge's. De decoratie wordt aan de voorgevel aangevuld met allegorische reliëfs naar ontwerp van Louis Van Biesbroeck (1839-1919). De fries toont een overzicht van de westerse kunstgeschiedenis. De iconografie wordt nader toegelicht door D. LAPORTE. Geïllustreerd.

3255. SMET, R., *De Cellebroeders in Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 138-150. Beknopte bouwgeschiedenis van het cellebroeders- of alexianenklooster dat te localiseren is tussen het Ingelandgat en de Oude Houtlei. Geïllustreerd.

3256. VAN AALST P., *Sint-Michiels, brug en parochie*, Gent, 2005, 148 blz. Wandeling door de Sint-Michielsparochie alfabetisch opgebouwd op straatnaam. Zoektocht naar de oorsprong van de naam, beschrijving van de gebouwen en de eigenaars ervan, verhalen van auteurs die de wijk bewoonden, gebeurtenissen die zich afspeelden. Een tweede luik handelt over de middeleeuwse Gentse haven, *Tusschen Brugghen* genoemd en een derde deel verhaalt de geschiedenis van de Sint-Michielsbrug zelf. Geïllustreerd.

3257. VANDAMME G., *Trotse boom... Verdorven plant... Wortel van alle kwaad... Een handleiding bij de Gentse (kunst)geschiedenis*, (V.Z.W. De Trap), Gent, 2006, 266 blz. Chronologische schets van de geschiedenis van Gent tot aan de Wereldtentoonstelling van 1913. Geïllustreerd.

3258. VAN DOORNE G., *Hout als drager van illusies*, in *Hout. Grondstof tot nadenken*, (*Open Monumentendag*), Gent, 2005, p. 38-45. Het makkelijk te bewerken en te kleuren hout droeg in heel wat interieurs bij tot het creëren van illusies. Dit thema wordt voorgesteld aan de hand van een hele reeks Gentse voorbeelden. Geïllustreerd.

3259. VAN ELSLANDE R., *Van St-Jan de Deo-klooster tot behoedingshuis en De La Salle-instituut*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, p. 294-306; vervolg en slot in nr. 6, p.360-372.

3260. VANVOOREN G., *Sint-Bavo Vinderhoutse kerk en parochie*, Vinderhoutse, 2005. Gelegenheidspublicatie ter gelegenheid van het honderdvijftigjarige bestaan van deze kerk. Het driebeukige, neoclassicistische kerkgebouw werd in 1855-1856 opgetrokken naar ontwerp van de Gentenaar August Van Santen. Aan de interieuraankleding werkten onder meer Pieter De Vigne-Quyo (1812-1877) en zijn leerling Antoon van Eenaeme (1827-1873)

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

mee. De publicatie behandelt ook het mobiele kunstpatrimonium. In de Bijlokecollectie van het STAM bevindt zich een 14de-eeuws processiekrans dat uit de oude kerk van Vinderhoute afkomstig is.

3261. VAN WERVEKE, A., *Oudheidkundige kroniek. De Brandstraat*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 271-272. Kroniekje dat in 1921 verscheen in de *Gazette van Gent*. Geïllustreerd.

3262. VERMEIREN G., *Gent. Abtshuis en paleis, (Erfgoedmemo 16)*, Gent, 2005, 4 blz. Beknopt overzicht van de resultaten uit de opgravingen die in 2003 en 2004 op het Sint-Pietersplein plaatsvonden voor de kennis van de bouwgeschiedenis voor de opeenvolgende abtshuizen in de Sint-Pietersabdij. Geïllustreerd.

3263. VIAENE D., *Van Sint-Janskerk tot Sint-Baafskathedraal. De geschiedenis van de Gentse Sint-Baafs, 964-1795*, in *Musicerende engelen. Bijdragen over het muzikaal erfgoed van de Gentse Sint-Baafskathedraal, (Kleine cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 2005, p. 7-16. Beknopt historisch overzicht tot het eind van de 18de eeuw, met enkele duidingen over de organisatie en het personeel in de kerk, bijvoorbeeld voor de organisatie van kerkdiensten en door muziek opgeluisterde religieuze diensten. Geïllustreerd.

3264. WYLLEMAN L., P. ALLEGAERT & A. CAILLIAU, *Een geslaagde herbestemming voor hospitaal voor geesteszieken naar Museum Dr. Guislain in Gent*, in *M & L Monumenten, Landschappen & Archeologie*, 25, (2006), nr. 2, p. 29-57. Renovatie, restauratie en herbestemming vormen de aanleiding voor deze bijdrage van een uniek ziekenhuis voor geesteszieken dat in 1853-1876 tot stand kwam. De bijdrage focust eerst op de rol van arts Joseph Guislain (1879-1860) die onderzoek en studie verwoordde in een visie voor de behandeling van geesteszieken in een daarvoor aangepast milieu. Verder wordt er uitgebreid ingegaan op de manier waarop ingenieur-architect Adolphe Pauli (1820-1895) deze visie in architectuur omzette, hoe dit bij de bouw van het Guislaingesticht in plattegrond, buitenarchitectuur en interieur werd vertaald en welke plaats dit Guislaingesticht inneemt in het totale, bekende oeuvre van Pauli (voornamelijk Gent). Ten slotte worden herbestemming en renovatie toegelicht en worden de doelstellingen, de betekenis en de werking van het Museum Dr. Guislain toegelicht. Geïllustreerd.

Kunst, cultuur

3265. ALLEGAERT, P., e.a., *De speler en de strop. Tweehonderd jaar theater in Gent, (Uitgeverij Snoeck)*, Gent, 2006, 255 blz. Elf auteurs brengen in dit werk een vlot overzicht van de rijke Gentse theatergeschiedenis. Het boek belicht de rederijkers, operette en opera, evenals theatervormen, theaterverenigingen en theaterhuizen in al hun varianten. Deze publicatie wil de rijke

geschiedenis van de professionele podiumkunsten in Gent vanuit diverse invalshoeken benaderen: belangrijke historische evoluties, de specifieke eigenschappen van het Gentse theater, lokale en internationale inspiraties. Geïllustreerd.

3266. BARNARD B., P. DIRKX & W. LAMBERSY, *Ceci n'est pas une poésie*, (*Atlas*), Amsterdam-Antwerpen, 2005, 610 blz. Een tweetalige Belgisch-Franstalige bloemlezing van poëzie, onder meer met werk van de Gentenaar en Nobelprijswinnaar literatuur Maurice Maeterlinck.

3267. BERTRAND O., e.a., *Théo Van Rysselberghe*, (*Bozar*), Brussel, 2006, 257 blz. Uitgebreide monografie over het oeuvre en de betekenis van schilder Théo Van Rysselberghe als catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling die van 10 februari tot 21 mei 2006 in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten werd georganiseerd. Geïllustreerd.

3268. BOUCKAERT B., *Inleiding tot de oorsprong van de Gentse piano-bouw*, in *@rchieflink*, 6, (2006), nr. 1, p. 1-2. Vanaf eind 18de tot in de 20ste eeuw waren er in Gent belangrijke pianoconstructeurs werkzaam zoals Van Hyfte en Gevaert. Geïllustreerd.

3269. BRAEKMAN W.L., *Een onbekend zeventiende-eeuws bruiloftsspel uit Kalken*, in *Jaarboek 2005 van de Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van Rhetorica "De Fonteine" te Gent*, LV, (2005), Tweede Reeks, nr. 47, p. 145-155. Over een kort toneelstuk (17de eeuw), dat deel uitmaakt van een handschrift, bewaard in de Gentse Rijksuniversiteitsbibliotheek (hs. 1485). Er komen een aantal liederen, enkele berijmde spreuken en een paar korte teksten in voor. Alle komen voort van een zelfde hand, namelijk Denijs Bauwens, inwoner van het Oost-Vlaamse Kalken over wie verder niets bekend is. Het gaat om een zogenaamd bruiloftspel, behorend tot de groep der tafelspelen, een veelvuldig voorkomend genre bij de rederijkers.

3270. *De bronzen sculpturen van Jan Fabre*, (*Guy Pieters Galleries & Snoeck*), Gent, 2006, 344 blz. Het werk behandelt het monumentale oeuvre van de veelzijdige, plastische kunstenaar Jan Fabre (°1958). Daartoe behoort het werk *De man die de wolken meet* (1998) op het dak van het SMAK of Stedelijk Museum voor Actuele Kunst. Geïllustreerd. De volgende auteurs verleenden hun bijdrage aan dit collectieve werk: G. CELANT, M. ONFRAY, G. BANU, P. ARDENNE, H. PARRET, P. VAN CAUTEREN, S. VAN BELLINGEN, I. DE BAETS, F. MAES, G. VERZOTTI, H. BOUSSET, P. VERHELST, J. OLYSLAEGHERS en S. DE COSTER. Geïllustreerd.

3271. DEFOORT E., *Brieven van Carl Einstein aan Tony Simon-Wolfskehl in Document*, (*Studie- en documentatiecentrum voor Vlaamse Kunst 1800-1950, Museum voor Schone Kunsten Gent*), Gent, 2005, nr. 4, s.p. Uitgangspunt

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

voor deze bijdrage is een legaat van de kunstminnende, uit Frankfurt afkomstige Tony Simon-Wolfkehl (1893-1991), echtgenote van Roderick Lasnitski aan het Gentse Museum voor Schone Kunsten in 1991. Het legaat omvatte behalve werk van Duitse expressionisten ook geschreven bronnen en persoonlijke objecten. De schenking zag zij als een erkenning en dankbetuiging voor de stad waar ze tijdens de Tweede Wereldoorlog ondergedoken leefde. De brieven die in deze bijdrage kort worden toegelicht, houden verband met haar relatie, in de vroege jaren 1920, met Carl Einstein, een dichter, prozaschrijver en kunsthistoricus. Geïllustreerd.

3272. DE JODE M., *Wolfgang Amadeus Mozart in Gent*, in *Clocke Roeland*, 10, (2006), nr. 1, p. 4-5.

3273. DE SMET H., *De houten calvarie in de refter van de Sint-Baafsabdij*, in *Hout. Grondstof tot nadenken, (Open Monumentendag)*, Gent, 2005, p. 46-53. Het eikenhouten Christusbeeld is afkomstig van een calvariegroep die bisschop Carolus Maes in 1610 bij beeldhouwer Jean de la Porte bestelde voor het doksaal van de Sint-Baafskathedraal. Deze bijdrage gaat ook in op de diagnose van de bewaringstoestand en de behandeling die de sculptuur in 2004 onderging. Geïllustreerd.

3274. DE SMET J., e.a., *James Ensor*, in *Museumkrant, (De Vrienden van het Museum voor Schone Kunsten)*, 16, (2005), nr. 4, s.p. Bijdrage opgebouwd rondom de krijttekening *Christus aan het volk getoond*, die deel uitmaakt van de museumcollectie. Geïllustreerd.

3275. DE SMET, J., e.a., *Wilhelm Lehmbrück*, in *Museumkrant Museum voor Schone Kunsten*, 17, (2006), nr. 2, s.p. Een beeldhouwwerk van de Duitse expressionist Wilhelm Lehmbrück (1881-1919) kwam de Gentse museumcollectie aanvullen en draagt zo bij tot de verduidelijking van de internationale context waarin de geëxposeerde Vlaamse kunst te situeren is. Geïllustreerd.

3276. DEWILDE J. & T. JANSSENS, *Op zoek naar muzikaal erfgoed tussen Belfort en Sint-Baafs. De Gentse Conservatoriumbibliotheek: 10 componisten in profiel*, Mechelen, 2005. De tien hier verzamelde componisten moeten beschouwd worden als collectief cultuurgoed. Deze publicatie kadert dan ook in de inspanningen van het Festival van Vlaanderen Mechelen om het Vlaamse muzikale erfgoed te belichten. De auteurs zochten naar tien componisten die samen een gevarieerd beeld reconstrueren van een stuk Gentse, Vlaamse en Belgische muziekgeschiedenis. Allen werden geboren in Gent of de streek er rond, hebben aan het conservatorium gestudeerd of er les gegeven en hebben nadien op één of andere manier succes geboekt in het buitenland: M.J. Mengal, C.L. Hanssens jeune, A.M.G. baron de Nieuwenhove Limnander, K. Miry, A. Samuel, F.A. Gevaert, J.B. Van den Eeden, H. Waelput, E.L. Hullebroeck en R. Herberigs. Geïllustreerd.

3277. DE ZUTTER J., *Collega's van het wonderkind. Een bijzonder project naar aanleiding van het Mozartjaar 2006*, in @rchieflink, 6, (2006), nr. 1, p. 6-7. Van 4 tot 6 september 1765 verbleef de familie Mozart in Gent. Ze logeerde in het Hof van Sint-Sebastiaan aan de Kouter en bezocht de stad, terwijl Wolfgang Mozart het nieuwe orgel in de Baudelokerk uittestte. Dit gebeuren wordt in een ruimere Europese context gesitueerd.

3278. D'HAENE, A., *Kunst in de publieke ruimte, (Stad Gent, Dienst Kunsten)*, Gent, 2006, 24 blz. De Dienst Kunsten wil een bruggenbouwer zijn tussen Gentenaren, culturele actoren en kunstenaars. De brochure licht toe hoe de visie in de praktijk wordt gerealiseerd en duidt dit aan de hand van voorbeelden zoals de werken van Maria Roosen in het bibliotheekfiliaal Brugse Poort, van Jan van Imschoot aan de Brabantdam, van Loek Grootjans in de Sint-Michielsstraat en Emilio Lopez-Menchero aan de Trekweg in Mariakerke. Geïllustreerd.

3279. DUBOIS M., *Geo Henderick en François Garras*, in *Interbellum*, 26, (2006), nr. 2, p. 5-13. Artikel naar aanleiding van een tentoonstelling waarin een belangrijk deelaspect van het oeuvre van de Gentse bouwmeester Geo Henderick wordt geanalyseerd, namelijk de tekeningen. Het uitgangspunt is een onderzoek naar de invloedsferen en de inspiratiebronnen van zijn tekeningen. Uit deze tekeningen blijkt zijn voorliefde voor een monumentale, expressieve en utopische bouwkunst, architectuur van de emotie, de melancholie en de verbeelding die het zuiver rationele overstijgt. Veel tekeningen die Henderick maakte, zijn direct geïnspireerd op het werk van de Franse architect François Garas. Geïllustreerd.

3280. ELIAS W., *Aspecten van de Belgische kunst na '45. Deel I*, Gent, 2005, 280 blz. Dit boek is gegroeid uit een reeks artikelen die eerder verscheen in het maandblad *Arts Antiques Auctions* en is bedoeld om Belgische kunst na 1945 in vijftig hoofdstukjes op een bevattelijke en leesbare wijze, ook voor een niet gespecialiseerd publiek, te helpen appreciëren en begrijpen. Ieder hoofdstukje wordt vertegenwoordigd door één of meerdere kunstenaars waar onder een aantal Gentse. Geïllustreerd.

3281. FELTKAMP R., *Retrospectieve. Hoe Théo Van Rysselberghe beroemd werd*, in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 44, (2006), nr. 1, p. 12-15. Samenvattende bijdrage naar aanleiding van een tentoonstelling van de neo-impressionistische kunstenaar Theo Van Rysselberghe (1862-1926) in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel. Geïllustreerd.

3282. FELTKAMP R., *Theo Van Rysselberghe, (Lannoo)*, Tielt, 2005, 240 blz. Monografie over de meester van het neo-impressionisme en het pointillisme Theo Van Rysselberghe. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3283. HAGGH B., *Muziek in het archief. De schepenboeken van de Keure, een belangrijke bron voor een reconstructie van de gewijde muziek in het 15de-eeuwse Gent*, in *@rchieflink*, 6, (2006), nr. 1, p. 4-5. De registers van de Keure in het Gentse Stadsarchief zijn een uitstekende bron voor de kennis van de gewijde muziek in de stad tijdens de 15de eeuw, voornamelijk voor de stichting van religieuze kerkdiensten met gezongen muziek.

3284. HUFTIER A. & A. VERBRUGGHEN (ed.), *Jean Ray/John Flanders. Le Journal de Gand. Œuvres complètes – volume 4*, Kuurne, 2005, 496 blz. De overvloedige productie van de bijdragen die Raymond De Kremer leverde voor de *Journal de Gand* (periode van 28 juni 1920 tot 5 april 1923) wordt niet chronologisch uitgegeven maar wordt ondergebracht in een aantal grote thema's: novellen, lokale kronieken, wetenschappelijke kronieken, theatrale, literaire kronieken, en zo meer.

3285. HUYS J., *Nu hoor je het eens van een ander*, in *Clocke Roeland*, 10, (2006), nr. 1, p. 6-9. Kort verslag van de indrukken op het vlak van wat de Engelsman Charles Burney (1726-1814) muzikaal vermeldenswaard vond op zijn tocht door de Oostenrijkse en Staatse Nederlanden. Ook een verslag over Gent.

3286. *Inventaire archeologique – fiche n° 135*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 81 - 83. Heruitgave van een fiche, opgesteld door V. VAN DER HAEGHEN in de rubriek *Drukken – Bibliotheek van de Stad en van de Universiteit, Gentse Afdeling – XVIe eeuw*. Over drukken van Lambrecht.

3287. KLUYSKENS P., *Gaspard De Craeyer*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, 278-292.

3288. LEEN F., e.a., *Panamarenko. De retrospectieve, (Ludion)*, Gent, 2005, 240 blz. Overzichtswerk van kunstenaar Panamarenko (°1940) naar aanleiding van een retrospectieve die van 30 september 2005 tot 29 januari 2006 in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België werd opgebouwd. Ook het Gentse Stedelijk Museum voor Actuele Kunst of SMAK bezit belangrijk werk van deze kunstenaar. Geïllustreerd.

3289. MORTIER E., *Uit één vinger valt men niet, (De Bezige Bij)*, Amsterdam, 2005, 100 blz. Gedichtenbundel waarin onder meer de gedichten opgenomen zijn die de auteur voorstelde bij de opening van De Zwarte Doos op 14 mei 2005, voor de Stedelijke Openbare Bibliotheek op 18 juni 2005 en voor het Nieuwe Stadsmuseum op 15 oktober 2005. De dichtbundel is geïllustreerd met foto's van L. BLANCQUAERT, die opgenomen werden in het voormalige klooster van de minderbroeders aan de Holstraat.

3290. MORTIER E. & G. BEKAERT, *André Verroken, (Ludion)*, Gent, 2005, 208 blz. Eigenzinnige publicatie rondom het oeuvre van meubelmaker André Verroken (°1939) die de klemtoon legde op het sociale en esthetische aspect van het meubel en door zijn heel bijzondere visie ook invloed had op verscheidene generaties meubelmakers. Geïllustreerd.

3291. MORTIER K., *De verdwenen rechters. Analyse van een kunstroof*, Gent, 2005, 364 blz. Na een beknopt overzicht van de perikelen die het wereldberoemde retabel meemaakte vanaf zijn ontstaan tot aan de roof van de panelen van 'de rechtvaardige rechters' en van 'Sint Jan de Doper' in 1934 analyseert dit werk de omstandigheden, de personages en de beweegredenen omtrent deze kunstroof. Er is aandacht voor de persoonlijkheid van de vermeende dader en voor de maatschappelijke context van het Interbellum.

3292. NOEVER P., e.a. (ed.), *Yearning for beauty, (Bozar)*, Brussel-Wien, 2006. Verzamelwerk naar aanleiding van de tentoonstelling rond de Wiener Werkstätte en het Stoclethuis, dat het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten van 27 februari tot 28 mei 2006 organiseerde. Met verwijzingen naar Henry Van de Velde, Albert Van Huffel en George Minne.

3293 PAPIN C., *La chasse au trésor! Ligt het paneel van de rechtvaardige rechters van de gebroeders Van Eyck in Watou ?*, in *Heemkundig Tijdschrift voor Poperinge en omstreken*, 36, (2006), nr. 3, p. 74-79. Over een merkwaardige link met het poëziedorp Watou, die, in de complexe zaak van het gestolen paneel der Rechtvaardige Rechters, tot op heden nog niet grondig werd nagetrokken.

3294. PROOT H., *Geveldicht van Emile Verhaeren aan het Sint-Barbaracollege*, in *G.O.V.-Heraut*, 41, (2006), nr. 2, p. 13-14. Ter gelegenheid van de 150ste verjaardag van de geboortedag van dichter Emile Verhaeren (1855-1916) besloot de oudleerlingenbond van het Sint-Barbaracollege aan de gevel van de school in de Savaanstraat enkele verzen uit het gedicht *L'Escaut* ter herinnering op te hangen. Met publicatie van de verzen in het Frans, zoals oorspronkelijk gedicht, en in vertaling.

3295. RAU D., *Stief Desmet. Spel en verbeelding*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 44, (2006), nr. 3, p. 2-6. Kort overzicht van het oeuvre van beeldend kunstenaar Stief Desmet (°1973). Gentse stadsbeelden spelen een rol in zijn videowerk. Geïllustreerd.

3296. ROELOFS P. & R. DRÜCKERS (red.), *De gebroeders van Limburg, (Ludion)*, Gent, 2005, 368 blz. Catalogus over het oeuvre van de miniaturisten Paul, Herman en Johan van Limburg of de gebroeders van Limburg, naar aanleiding van de tentoonstelling die van 30 augustus tot 20 november 2005 in het Museum Valkhof te Nijmegen werd opgebouwd. Hun werk wordt

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

beschouwd als de top van de miniatuurkunst in het begin van de 15de eeuw. Omstreeks 1400 traden ze in dienst van de Bourgondische hertog Filips de Stoute. Wereldberoemd zijn de getijdenboeken die ze illustreerden voor zijn broer hertog Jean de Berry, een eminent kunstverzamelaar. Geïllustreerd.

3297. ROQUET F., *Jeanne Vignery en haar moeder Palmyre Buys, de muziekwereld van 2 generaties*, in *Heemkundig Nieuws*, 34, (2006), nr. 1, p. 7-8. Vertrekpunt voor deze bijdrage is de naam die een nieuwe straat kreeg in Sint-Amandsberg: de Jeanne Vignerystraat. De auteur werkt aan een naslagwerk over bekende en minder bekende Vlaamse componisten.

3298. RUYTERS M., *Roger Raveel, (Snoeck)*, Gent, 2006, 456 blz. Monografie over het leven en het oeuvre van plastisch kunstenaar Roger Raveel (°1921). De auteur baseert zijn werk onder meer aan de hand van getuigenissen van onder meer Roland Jooris, Hugo Claus en Jan Hoet. Uitvoerig geïllustreerd. Er werd ook een Frans versie uitgegeven.

3299. SCHEIRE O., *Roger Raveel. Het grafische oeuvre, (Ludion)*, Gent, 2005, 224 blz. Beredeneerde catalogus van kunstenaar Roger Raveel (° 1921), van wie ook werk in de Gentse musea is opgenomen. Geïllustreerd.

3300. SCHMIDT P., *Het Lam Gods*, Leuven, 2005, 143 blz. De auteur bespreekt de geschiedenis van het wereldberoemde retabel van het Lam Gods uit de Sint-Baafskathedraal en geeft de stedelijke context op en de laatmiddeleeuwse denkwereld waarin het tot stand kwam. Hij analyseert het theologische programma van het meesterwerk en biedt enkele originele stellingen in de interpretatie van het retabel. Ieder luik wordt bestudeerd en voorgesteld met zeer gedetailleerde opnames. Geïllustreerd.

3301. VAN BESIEN F., *De Fonteine in de eerste helft van de achttiende eeuw*, in *Jaarboek 2005 van de Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van Retorica "De Fonteine" te Gent*, LV, (2005), Tweede Reeks, nr. 47, p. 157-199. Overzicht van de geschiedenis van De Fonteine vanaf de heroprichting in het jaar 1700 tot het midden van de 18de eeuw. Actief als dichtgenootschap organiseerde ze tal van wedstrijden. Vanaf 1716 begonnen de toneelactiviteiten van De Fontein in de schouwburg het 'Gangskén'. Gebaseerd op archiefmateriaal uit de Gentse Universiteitsbibliotheek, het Gentse Stadsarchief en het Resolutieboek van De Fonteine zelf.

3302. VAN DER STRAETEN B., *Het volmaakte is nooit hier*, in *Ons Erfdeel*, 48, (2005), nr. 5, p. 659-672. Portret van de schrijver Stefan Hertmans en zijn oeuvre: romans, essaybundels, poëzie en toneelteksten.

3303. VANDEVOORDE H., *De spiegel van Achilleus Karel van de Woestijne en de allegorie, (Vantilt)*, Nijmegen, 2006, 640 blz. In een eerste deel behan-

delt de auteur de stijlfiguur allegorie in theoretisch en historisch perspectief. Het tweede gedeelte is op het oeuvre van schrijver Karel van de Woestijne (1878-1929) gericht, dat diepgaand wordt geanalyseerd.

3304. VAN GANSBEKE J., *Jean Bilquin en Henri Vandermoere, twee Drongense kunstschilders*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 99-107.

3305. VAN PARIJS J., *Frans Masereel: arbeid en cultuur verenigd*, (*Cahier Museum voor Schone Kunsten*), Gent, 2005, blz. De publicatie begeleidde de gelijknamige tentoonstelling die in het tijdelijke Museum paviljoen van de Leopoldskazerne werd opgebouwd en kon worden bezocht van 21 oktober 2005 tot 15 januari 2006. Aanleiding tot de tentoonstelling vormden de originele houtblokken van *Die Passion eines Menschen* en *Debout les morts*, die tot de meest geëngageerde werken van de kunstenaar behoren. Inmiddels kwam het AMSAB in het bezit van een 300 houtblokken van Frans Masereel (1889-1972), één van de beroemdste Belgische kunstenaars van de 20ste eeuw. Het Cahier bevat een biografie, bekroond met de Gouden Uil-prijs, een overzicht van de tentoongestelde stukken en een selectie van het meest treffende oeuvre. Geïllustreerd.

3306. VAN PARYS J. & H. OLLIVIER, *Frans Masereel*, Gent, 2005, 71 blz. Cahier uitgegeven bij de tentoonstelling *Masereel*, georganiseerd door het Museum voor Schone Kunsten Gent, het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis en de Provincie Oost-Vlaanderen. Korte biografie, situering van het werk van de kunstenaar in zijn tijd, het Interbellum, en catalogusgedeelte van de tentoongestelde houtsneden. Geïllustreerd.

3307. VAN WERVEKE A., *Het Heilig graf van Willem Hughe in Sint-Baafs te Gent. Een vergeten meesterwerk van de laat-gotische beeldhouwkunst in Vlaanderen*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 88-94. Postume bijdrage over een beeldengroep, door de Gentse beeldhouwer Willem Hughe die de graflegging van Christus voorstelt, in een kapel van de Sint-Baafskathedraal. Volgens de auteur is het beeldhouwwerk om meer dan één reden bijzonder: de juiste ouderdom is bepaald (15de eeuw) en de naam van de meester is bekend.

3308. VERROKEN E., *Saladin de Stoevere (ca. 1397-1474) een Gents schilder in Oudenaarde*, in *Handelingen van de Geschied-en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde van zijn Kastelnij en van de Lande tusschen Maercke en Ronne*, Oudenaarde, XLIII, (2006), p. 37-63. In de late middeleeuwen waren bijna alle schilders actief binnen een nering. In Gent vormden de schilders, beeldsnijders en glasraammakers één nering. Van bij de aanvang van de 15de eeuw waren in die gilde een aantal families sterk vertegenwoordigd, namelijk de families van Bassevelde en de Stoevere. Zo waren over een perio-

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

de van 150 jaar in totaal tien leden van de familie de Stoevere actief binnen het ambacht. In deze bijdrage gaat de aandacht uit naar Saladin, de enige schilder van deze Gentse familie die ook actief zou zijn geweest in Oudenaarde.

3309. VERROKEN E., *De verluchter Jacob de Tavernier*, in *Handelingen van de Geschied-en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde van zijn Kastelnij en van de Lande tusschen Maercke en Ronne*, Oudenaarde, XLIII, (2006), p. 65-124. De auteur vestigt eerst de aandacht op de afkomst van de miniaturist en toont aan dat de schilders Gillis en Geraerd broers waren en dat de bekende miniaturist, Jan de Tavernier, de zoon was van Jacob. Verder bespreekt hij de leercontracten, de werkopdrachten en de opdrachtgevers. Veel verwijzingen naar Gent.

3310. WUYTS E., "Kopstukken". *Portretmedailles van sociaal bewogen leiders*, in *De Draeke*, 29, (2005), nr. 1, p. 4-9. In deze bijdrage stelt de auteur een aantal portretmedailles van Robert Blansaer centraal waarin flaminganten, syndicalisten, geestelijken, politici aan bod komen, figuren die stuk voor stuk de strijd aanbonden tegen sociaal onrecht: Emiel Moyson, Edouard Anseele, Achille Delattere, Achille van Acker, Augustin Daens, George Rutten, Leo Cardijn.

3311. WUYTS E., "Kopstukken". *Portretmedailles van sociaal bewogen leiders*, in *De Draeke*, 29, (2005), nr. 2, p. 3-7. Vervolg op het artikel in nr. 1, waarin ditmaal Leo Cardijn, August Vermeylen, Camille Huysmans, Charles Wauters en Paul Henri Spaak aan bod komen.

Materiële cultuur

3312. BEECKMANS L. & F. DE BUYSER, *Muntdepots uit het laatste kwart van de 16de eeuw op de Zandberg te Heusden (Destelbergen, Oost-Vlaanderen)*, in *Vobov-info*, (2005), nr. 62, p. 17-35. De bijdrage biedt de volledige inventaris van twee muntdepots die afkomstig zijn van de Zandberg in Heusden en in het midden van de 20ste eeuw werden gerecupereerd. Beide depots vertonen opvallend veel gelijkenissen. Belangrijk in die vondstensembles zijn de kopermunten die in Gent in 1581-1582 werden geslagen. Dit is uitzonderlijk. De sluitmunten uit beide depots dagtekenen van 1582. Historisch gezien zijn deze vondsten te situeren in een brede munthorizon die zich ontwikkelde ten tijde van de Gentse Calvinistische stadsrepubliek (1577-1584). De muntdepots zijn wellicht te interpreteren als nooddepots waarbij in omloop zijnd geld snel of bij het vluchten aan de grond werd toevertrouwd en naderhand niet meer werd opgehaald. Geïllustreerd.

3313. BOMBAY J., *Uit onze verzamelingen... Fragmenten van een romaanse doopvont*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 123-126.

3314. DHAENE S., E. VERAVERBEKE & N. VAN UYTSEL, *De jaren 50, (Huis van Alijn & Lannoo)*, Tielt, 2006, 143 blz. Beeldrijke evocatie van het dagelijkse leven, gebundeld in een overzicht met themata zoals huiselijk geluk, kinderweelde, hygiëne, schoonmaak, keukencomfort, huiselijke gezelligheid, vakantie en zo meer. Het werk eindigt met een knipoog naar de Wereldtentoonstelling van 1958, die in Brussel plaats vond. Geïllustreerd.

3315. EVERAERT G., *Voor kok en schilder*, in *@rchieflink*, 5, (2005), nr. 4, p. 5-7. Een boedelinventaris van 9 november 1781, opgemaakt na het overlijden van Joannes van Bree, geeft de inhoud van een winkel in de Burgstraat waar zowel etenswaren als schildersbenodigdheden werden verkocht. De auteur gaat dieper in op de basisproducten die schilder en stukadoor in de late 18de eeuw dagelijks gebruikten.

3316. *Inventaire archeologique – fiche n° 144*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 227. Heruitgave van een fiche, opgesteld door E. LACQUET in de rubriek *Koperen voorwerpen – Oudheidkundig Museum, n1320 – XVIe eeuw*. De bijdrage handelt over een koperen luchter.

3317. TAYMANS H., *Spijbelaars aan de Gentse Academie voor Schone Kunsten*, in *@rchieflink*, 6, (2006), nr. 3, p. 1-3. Een reeks loden penningen in de Bijlokecollectie van het STAM zijn aanwezigheidspenningen van leerlingen aan de Gentse Academie, een gebruik dat ook in geschreven bronnen wordt toegelicht voor de periode van 1788 tot 1805. De auteur licht het functioneren van deze penningen toe en stipt aan dat dergelijke reeksen eerder zeldzaam zijn. Geïllustreerd.

Heemkunde, volkskunde, genealogie

3318. BOCKSTAEL P., *Gents commercieel briefpapier (1830-1930) uit de verzameling van Philippe Bockstael, Gentbrugge*, in *De Draeke*, 29, (2006), nr. 3, p. 3-6.

3319. BOMBAY J., *Obiits in de Drongense kerken*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), , p. 91-96.

3320. BOMBAY J., *Twee nieuwe straatnamen*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 127-130.

3321. BRACKE L., *100 jaar geleden. Wat gebeurde in Drongen in 1906*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 7-20.

3322. BRAEKMAN W.L., *Beklede devotieprent uit het penitentenklooster op Sint-Pieters bij Gent*, in *Van Mensen en Dingen. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen*, III, (2005), nr. 3, p. 351-358.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3323. BRAEKMAN W.L., *Een marktzanger over kindermisbruik in het Citadelpark en te Ledeborg*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, p. 307-310.

3324. BRAEKMAN, W.L., *De ramp op het Heirmisplein in september 1891*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 182-189. Bij een feest op een uitgestrekte weide op de Heirmis stortte een houten tribune in. Het ongeval, met één dode en veel gewonden, maakte veel ophef in het toenmalige Gent, wat blijkt uit de lokale persberichten. De auteur verwijst ook naar volksliederen die dit gebeuren in herinnering brengen.

3325. BUYSSE, A., *Feesten van Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 261-262. Overname van een kroniekje van 1848-1849 over feestelijkheden in Gent en gepubliceerd werd in de *Wegwijzer der Stad Gent* van 1850.

3326. CALLANT M. & M. VAN CAUWENBERGHE, *50 jaar van medisch-sociale dienstverlening naar welzijn op het werk. Naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de oprichting van het Adviescomité van de Medisch-Sociale Dienst*, Gent, 2006, 24 blz. De brochure schetst een beeld van de evolutie van een Gentse stadsdienst van 1954 tot 2006, waarbij geleidelijk de klemtoon werd verlegd van tbc, ondervoeding en slechte huisvesting naar vereenzaming en stress. Geïllustreerd.

3327. COLLUMBIEN H., *Gentse Memoriedagen: 25-26-27 juli*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, 340-348.

3328. COLLUMBIEN H., *Gentse Memoriedagen: 28-29- 30 juli*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 6, 386-396.

3329. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 31 juli-1-2 augustus*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 54-64. Met gegevens over de jaren 1537, 1781, 1786, 1795, 1805, 1814, 1819, 1824, 1828, 1849, 1889, 1856, 1884, 1886, 1893, 1895 en 1965.

3330. COLLUMBIEN, H., *Gentse memoriedagen: 3-4-5-6-7 augustus*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 11-121. Met gegevens voor de jaren 1202, 1428, 1442, 1444, 1479, 1508, 1529, 1584, 1608, 1677, 1787, 1795, 1797, 1799, 1807, 1814, 1819, 1832, 1838, 1842, 1846, 1849, 1872, 1875, 1882, 1905, 1912, 1922, 1942 en 1950.

3331. COLLUMBIEN, H., *Gentse memoriedagen: 8-9-10-11 augustus*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 190-202. Met gegevens voor de jaren 1467, 1543, 1556, 1559, 1584, 1774, 1782, 1789, 1807, 1808, 1820, 1826, 1843, 1847, 1889, 1893, 1896, 1909, 1911, 1913, 1920, 1924, 1978 en 1988.

3332. COLLUMBIEN, H., *Gentse memoriedagen: 12-13-14 augustus*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 251-261. Met gegevens over de jaren 1262, 1296, 1336, 1475, 1478, 1568, 1578, 1581, 1699, 1789, 1793, 1808, 1810, 1812, 1823, 1832, 1838, 1844, 1850, 1854, 1855, 1860, 1871, 1896, 1965 en 1976.

3333. COPPENS A., *Drongense sagen en legenden*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 133-155.

3334. DEBACKERE M., *Hundelgem, de Hundelgemse Steenweg en de Hundelgembrug*, in *Van mensen en dingen*, IV, (2006), nr. 2, 167-180. In een zoektocht naar een belangrijk historisch gebeuren, als thema bij de oprichting van een gedenkteken in Hundelgem, één van de fusiegemeenten die het huidige Zwalm uitmaken, gaat de auteur op zoek naar het belang van de Hundelgemsesteenweg die vertrekt uit Gent en eindigt in Hundelgem.

3335. DE CLERCQ R. & D. CHAMBRE, *Gentse honderdjarigen en vermeende honderdjarigen, overleden tussen 1674 en 1894*, in *Gentse Cadenas*, 24, (2005), nr. 4, p. 5-16.

3336. DE JODE M., *Een van de zeven wonderen van Gent*, in *Clocke Roeland. Nieuws van de Gentse Beiaardkring*, 9, (2005), nr. 4, p. 5. Over de schade die klok Philips in het Belfort opliep bij troebelen als gevolg van de Brabantse omwenteling eind 18de eeuw. Geïllustreerd.

3337. DE MEYER D., *Wat gebeurde in Drogen in 2005*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 161.

3338. DE POORTER A., *Belgische circussen, foortheaters van Blondin tot Ronaldo*, Tielt, 2005, 159 blz. Overzicht van alle Belgische circussen en foortheaters sinds 1810. De auteur geeft een overzicht van de verschillende soorten kermispektakels, van de circusgebouwen en van de circusuitbaters, waaronder een aantal Gentse, zoals John Massis, de gebroeders Semay. Geïllustreerd.

3339. DE SCHRIJVER X., *Naamsverwarring bij een onwettig kind*, in *Gentse Cadenas*, XXV, (2006), nr. 2, p. 8-11.

3340. DESMET G., *Als het kind maar een naam heeft*, in *Gentse Cadenas*, XXV, (2006), nr. 2, p. 6-7.

3341. DEVRIESE, L., *Hij head 't lapke*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 133-134. Herinnering uit 1925.

3342. DEVRIESE L., *Mestrapers van stiel*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, p. 338-339.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3343. DEVRIESE L., *De opstandige Gentenaars: eerst "Heren", pas later "Stroppen"*. Deel 1, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 2-14. Deel 2, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p.70-81. De auteur gaat op zoek naar de oorsprong van de bijnaam 'heren van Gent' voor de Gentenaars, die onder Keizer Karel de bijnaam 'stroppendragers' kregen. Beide spotnamen refereren in ieder geval aan het streven van de Gentenaars naar meer onafhankelijkheid ten opzichte van het centrale gezag.
3344. DEWAELE S., *400 jaar Dewaele*, Lochristi, 2006, 121 blz. Geïllustreerd. Genealogisch overzicht van de familie Dewaele.
3345. DUTRE F. & R. SMET, *Herinneringen van twee leerkrachten aan de jaren die ze doorbrachten aan de Nijverheidsschool te Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 16-29. Over de organisatie, het onderwijs en het schoolleven in de Nijverheidsschool, thans Koninklijk Technisch Atheneum, aan de Lindenlei in de jaren na de Tweede Wereldoorlog en onder het directeurschap van Francis Cocquyt (1898-1986).
3346. EVRARD A.K., *Over zin en/of onzin van straatnaamvertalingen*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 40-42.
3347. HUYS P., *Dertien in een dozijn: Gentse molenadvertenties (1837-1850)*, in *Molenecho's*, 33, (2005), nr. 4, p. 232-234. Over een aantal molenadvertenties, toevallig aangetroffen in een tweetal Gentse kranten uit jaren 1837 tot 1850. Het gaat telkens om openbare verkopeningen, overwegend van windmolens. Een vijftal advertenties betreffende Gentse molens.
3348. HUYS P., *"Fabel of Klugtig Gezang van de Ratten en een Meulenaer"*. Een marktlied van de 19e-eeuwse marktzanger J. Sadones, in *Molenecho's*, 34, (2006), nr. 1, p. 52-53. Over een molenaarslied dat zich in een bundel van 139 19de-eeuwse marktliederen bevindt in de Gentse Universiteit.
3349. HUYS P., *Nog over het zangkoor van Baarle*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 85-90.
3350. KEPPENS-DENTANDT M.J., *Van baardemaker tot barbier. Korte inhoud van het boek van licentiaat Marcel Daem*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 95-98. Samenvatting van een eerder verschenen werk.
3351. KLUYSKENS P., *Josse Delehaye*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 25, (2006), nr. 2, p. 83-88. Postume weergave van sprokkels over Gentenaar Josse Delehaye (1800-1888) die een politieke loopbaan kende en ook een tijdje burgemeester was.

3352. LUYSSAERT J., *Frederik De Pestel, martelaar, in Dronghine Jaarboek 2006*, (2006), nr. 25, p. 70-72. Over een slachtoffer van schoolstrijd die in alle hevigheid woedde in het landelijke Nevele.

3353. MAES D., *Van herberg De Engel tot Dienstencentrum Drongen, in Dronghine Jaarboek 2006*, 25, (2006), p. 117-122.

3354. MATTENS D., *Analyse van de 'Oorlogskranten' in Heemkundig Nieuws*, 34, (2006), nr. 1, p. 9-12. De auteur bekijkt welke artikels te maken hebben met het werkterrein van de Oost-Oudburg, in de heruitgave van de Oorlogskranten, de wekelijkse uitgave over de oorlogsgebeurtenissen.

3355. MICHIELS J., G. VAN ROEYEN & J. VAN VOOREN, *'Heel 't Prinsenhof, dat was eigenlijk een dorp op zijn eigen'. Herinneringen van buurtbewoners in beelden en verhalen*, Gent, 2003, 100 blz. Bedoeling van deze publicatie is het in beeld brengen van de manier waarop de mensen in deze buurt leefden en werkten tussen 1900 en 1960. De eindredacteuren maken gebruik van oral history om via interviews de vroegere tijdsgeest vast te leggen. De publicatie bevat aldus heel wat citaten van de vroegere bewoners en wordt geïllustreerd aan de hand van een honderdtal oude foto's.

3356. ÖDBERG F.O., *Enkele anekdotes in verband met het standbeeld van Albert I, in Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 122-123.

3357. OSSIEUR E., *Parentes in de parochieregisters zijn ouders of... aanverwanten, in @rchieflink*, 6, (2006), nr. 3, p. 7.

3358. PIETERAERENS M. & L. SNAUWAERT, *Doorleefd mysterie. Sacramenten en volksdevotie in Groot-Nevele, (Kleine Cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen)*, Gent, 2005, 152 blz. Studie over de volksculturele beleving van de richtlijnen van de katholieke kerk voor de zeven sacramenten aan de hand van voorbeelden uit de huidige fusiegemeente Nevele, maar met een draagwijdte die verder reikt. Geïllustreerd.

3359. PLATTEEUW E., *Gent een Franstalige stad?, in Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 51-52.

3360. STEEGHERS W., *Gentse buitenpoorters uit Zeeuws-Vlaanderen, in Vlaamse Stam*, 42, (2006), nr. 4, p. 334-347.

3351. TUYTSCHAEVER R., *Elf Gentse bakkers aan de eer tijdens een plechtige vergadering op het Stadhuis van Gent, in Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 109-111. Over de samenstelling en de kwaliteit van brood in 1944.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

3352. VAN BOCKSTAELE R., *Een betekenisvolle naam voor de nieuwe luidklok*, in *Clocke Roeland. Nieuws van de Gentse Beiaardkring*, 9, (2005), nr. 4, p. 3-4.

3353. VAN DURME L., *Het naamkaartje [van] Venus. Toponymische getuigenissen voor het Gentse Kwartier en Omgeving*, in *Laureaten van de Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs: Luc van Durme (2002), Leo Pée (2003)*. Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, Reeks I - Laureaten, nr. 1, (2005), p. 27-56.

3354. VANGANSBEKE J., *Drongense biljartspelers en -clubs*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, (2006), nr. 25, p. 41-57.

3355. VANGANSBEKE J., *Wereldbrand in een dorp*, in *Dronghine Jaarboek 2006*, (2006), nr. 25, p. 131-132.

3356. VAN GENT, G., *Mijn oom Emile*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 4, p. 247-251. Familiegetuigenis van Gentenaar Emile Hendricx (1866-1955) die gedurende 65 jaar werkzaam was bij het bedrijf Rysenaer aan de Burgstraat. Geïllustreerd.

3357. VERAVERBEKE E., *Voor u gekozen. De barbier in het huis van Alijn*, in *Van mensen en dingen*, III, (2005), nr. 4, p. 426 – 428. Beschrijving van een 19de-eeuws kapsalon, opgesteld in het Huis van Alijn in de afdeling 'Meesterschap en Handelsgeest'.

3358. VERLINDEN, R., *Als Gentenaars zingen*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 181-182.

3359. VERSCHOORE-SEVENS L., *Enkele herinneringen in verband met Jean Ray*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 6, 384-385.

Biografieën

3360. BALTHAZAR H., e.a., *Romain Deconinck (1915-1994)*, (Uitgeverij Snoeck), Gent, 2005, 160 blz. Indringend beeld van het leven en de carrière van de meester van het Gentse volkstoneel **Romain Deconinck** (1915-1994). De publicatie maakte deel uit van een veelzijdige huldiging die in verscheidene Gentse instellingen in de zomer van 2005 werd georganiseerd. Geïllustreerd. Met CD-rom.

3361. BOUCKAERT B. & M. CORNAZ, *Franciscus Krafft (1729-1795), Phonascus van de Sint-Baafskathedraal in de achttiende eeuw*, in *Musicerende engelen. Bijdragen over het muzikaal erfgoed van de Gentse Sint-Baafskathedraal*, (Kleine cultuurgidsen Provincie Oost-Vlaanderen),

Gent, 2005, p. 57-64. Een 130 vooral autografe composities van **Franciscus Krafft** (verm. 1729-1795) uit de verzameling van de Sint-Baafskathedraal vormen het uitgangspunt voor een zoektocht naar zijn leven en zijn musicale oeuvre. Ze leidden naar een van Duitse origine in Brussel terecht gekomen familie. Van 1769 tot 1793 was Franciscus Krafft zangmeester in de Sint-Baafskathedraal en vervulde zo als laatste deze kerkelijke functie die in 1537 werd gecreërd. Geïllustreerd.

3362. DAEMEN-DE GELDER K.A.L., *The letters of Adriaan Damman (+1605), Dutch ambassador of the court of James VI and I*, in *Lias*, 31, (2004), nr. 2, p. 239-248. **Adriaan Damman** was een politiek actief humanist die in zijn functie van ambassadeur van de Staten-Generaal in Schotland vaak rapporteerde aan zijn werkgevers. In de talrijke brieven, die tot op heden nooit uitgegeven en bestudeerd werden, hangt hij een persoonlijk gekleurd beeld op van Schotland. Geboren in Lembergen, verbleef hij sinds 1578 ook een aantal jaren in Gent, waar hij actief participeerde in de religieuze, politieke en opvoedkundige hervormingen van Willem van Oranje en François van der Kethulle.

3363. DE CLERCK K., *Prof. Fabrice Polderman. Ambitieux en mysterieus*, Gent, 2005, 80 blz. Over de doorslaggevende rol bij de oprichting van het Hoger Instituut voor Opvoedkunde van **Fabrice Polderman**, hoogleraar Duitse literatuur in de faculteit letteren en wijsbegeerte, maar in dezelfde periode ook kabinetschef van onderwijsminister Camille Huysmans. Geïllustreerd.

3364. DESMET G.& R. DE VRIENDT-MORES, *Jan Baptist Blommaert en zijn mystiek testament (vervolg en slot)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 5, p. 326-337. Over **Jan Baptist Blommaert**.

3365. GHEERARDIJN M., *Historische en numismatische studie over Filips van Chieti en Loreto "Filippo di Fiandria olim comes Theatinus et Laureti". Van schatrijke "Italiaanse" brutale veldheer tot arme Vlaamse vredesengel. Uitgebracht n.a.v. de 700^e verjaardag van het vredesverdrag van Athis-sur-Orge (d.d. 23 juni 1305)*, Brugge, 2006, 112 blz. Biografische gegevens van **Filips van Chieti** en gedetailleerd overzicht van zijn muntslag. Geïllustreerd.

3366. KLUYSKENS P., *Constant de Kerchove de Denterghem*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006) nr. 1, p. 31-34. Postume uitgave van een korte biografische schets over **Constant de Kerchove de Denterghem** (1790-?) die van 1842 tot 1854 burgemeester was van Gent.

3367. KLUYSKENS P., *Frans De Potter*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 3, p. 152-159. Postume uitgave van een biografische schets van **Frans De Potter** (1834-1903) die voor elke onderzoeker in Gent bekend is

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 2005-2006

door de uitgaven en vooral de vele encyclopedische kennis die hij in zijn acht-delige werk over Gent samenbracht. De auteur evalueert dit werk en zijn onvolkomenheden voor het Gentse historiografische onderzoek zoals dit ook door andere auteurs in recente tijd werd gedaan.

3368. KLUYSKENS P., *Gillis De Hase. Een Gentenaar in dienst van Venetië*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 34, (2005), nr. 6, p. 355-358. Postume kroniekteskt over **Gillis de Hase**.

3369. KLUYSKENS P., *Josse Delehay*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 2, p. 83 – 88. Over de omstandigheden waarin **Josse Delehay**, geboren in 1800 en burgemeester van Gent.

3370. LEKENS L., *Frans Masereel 1889-1972*, in *G.O.V.-Heraut*, 14, (2006), nr. 1, p. 3-5. Beknopte biografische schets van de geëngageerde kunstenaar **Frans Masereel** (1889-1972), wiens grafische werk onderwerp vormde van een overzichtstentoonstelling in het tijdelijke museum paviljoen van het Museum voor Schone Kunsten. Geïllustreerd.

3371. VAN CAENEGEM R., *In memoriam Prof. A. De Schryver (1924-2005)*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2005), nr. LIX, p. 1-2. In memoriam voor kunsthistoricus en hoogleraar aan de Gentse Universiteit **Antoine De Schryver** (1924-2005).

3372. VAN DRIESSCHE R.A.C., *Hommage aan schepen Napoleon De Pauw*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 35, (2006), nr. 1, p. 35-40. Korte levensschets van **Napoleon De Pauw** (1835-1859), advocaat, historicus en letterkundige, die van 1843 tot 1854 ook het ambt bekleedde van schepen van openbare werken bij de Stad Gent. In die functie nam hij een aantal beslissingen die een blijvende stempel hebben nagelaten in de stedenbouwkundige ontwikkeling van Gent. De auteur beklemtoont ook zijn rol bij het ontstaan en de bouwwerkzaamheden van de Sint-Annakerk.

3373. VAN HEES P., *Jan Derk Domela Nieuwenhuys Nyegaard (1870-1955)*, in *Wetenschappelijke tijdingen*, LXIV, (2005), nr. 4, p. 211-220. **Domela Nieuwenhuys** werd geboren in Amsterdam, werd predikant en was actief in België, waaronder een aantal jaren in Gent. De auteur probeert na te gaan wat deze rabiante maar charismatische anti-Belgicist betekent heeft of bereikt heeft voor Vlaanderen. Tevens bekijkt hij hoe andere figuren uit Vlaams-Nationalistische kringen over hem oordeelden.

3374. VAN LANDSCHOOT R., *Dom Arnoldus Smits (1914-2005). Historicus van de "Scheuring der Nederlanden" en biograaf van Modest Van Assche*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LXV, (2006), nr. 2, p. 83-121. Biografische nota bij het overlijden van de benedictijnenmonnik Dom

Arnoldus Smits (1914-2005), historicus en auteur van het werk 'Scheuring der Nederlanden'. In deze bijdrage gaat de grootste aandacht uit naar de voorbereiding, de uitgave en de reacties op dit vierdelige werk. Verder komen ook de Delftse jaren aan bod (1932-1934), de verkenningstocht in de Zuid-Afrikaanse problematiek en de ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog, gesitueerd binnen de muren van een algemeen erkende Vlaamsgezinde abdij.

3375. VERSTRAETE P.J., *Hendrik Jozef Elias. Biografie*. Boekdeel I: *Van historicus tot burgemeester 1902-1942*; Boekdeel II: *Van VNV-leider tot historicus 1942-1973*, Kortrijk, 2005, 1238 blz. Klassieke, breedvoerige biografie van de wieg tot het graf, in een logische chronologische levensbeschrijving. **Hendrik Jozef Elias** wordt zoveel mogelijk in het kader van zijn tijd geplaatst. Zo wordt bijvoorbeeld de periode van het Interbellum en van de collaboratie niet vanuit de kennis van vandaag bekeken. Het eerste boekdeel handelt vanaf het prille begin over zijn afgewezen kandidatuur als hoogleraar in Leuven tot zijn benoeming als oorlogsburgemeester van Gent. In het tweede deel volgt de auteur zijn levensgeschiedenis vanaf zijn aantreden als tweede leider van het VNV tot aan zijn overlijden in 1973. De biografie is in hoofdzaak gebaseerd op het omvangrijke archief van de VNV-leider, dat opgeslagen lag bij zijn vriend Frans van der Elst en vooral zeer veel herinneringen, anekdoten en portrettingen van tijdgenoten bevat. Uitgebreid kritisch apparaat.

3376. WILLEMOT J. & H., *La famille Fobe de Hamme*, Gent, 2005, 278 blz. Familieuitgave over de familie **Fobe** waarvan de oudst bekende gegevens in 1564 in Hamme werden gesitueerd, maar die ook in het Gentse tot de over meerdere generaties bekende families behoort

NAAMINDEX BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT

ALLEGAERT P.	3264, 3265	COMIJN J.	3121
AMARA M.	3156	CONSTANDT M.	3217
ANTHEUNIS G.	3115, 3207, 3208	COOLS H.	3129
ARDENNE P.	3270	COPPENS A.	3333
ARNADE P.	3144	CORNAZ M.	3361
ART J.	3157	DAEMEN-DE GELDER K.A.L.	3362
AUBRY F.	3209	DAENENS L.	3217
BAILLIEUL B.	3123, 3210, 3211	DAMBRYNE J.	3101, 3218
BALDEWIJNS J.	3212	DEBACKERE M.	3334
BALTHAZAR H.	3158, 3360	DE BAETS I.	3270
BANU G.	3270	DE BUYSER F.	3312
BARNARD B.	3266	DECAVELE J.	3148
BASTIN C.	3209	DE CLERCQ K.	3363
BAUDUIN P.	3134, 3137	DE CLERCQ M.	3219, 3220
BEECKMANS L.	3312	DE CLERCQ R.	3335
BEERNAERT B.	3213	DE CONINCK R.	3102
BEKAERT G.	3290	DE COSTER S.	3270
BERTRAND O.	3267	DEFOORT E.	3271
BLANCQUAERT L.	3289	DEFOORT H.	3161
BLIECK G.	3125	DE GHENDT M.	3157
BLOCKMANS W.	3131	DE GROOTE S.	3191
BOCKSTAEL P.	3318	DE HERDT R.	3192
BOONE M.	3126, 3127, 3144, 3154	DE JODE M.	3221, 3272, 3336
BOMBAY J.	3313, 3319, 3320	DE KEUKELEIRE E.	3222, 3223, 3224, 3225, 3226, 3227
BOSTEELS K.	3193	DE KOK H.	3162
BOUCKAERT B.	3096, 3194, 3268, 3361	DELAEY B.	3228
BOURGEOIS J.	3117, 3119	DEL RUE J.	3122
BOUSSET H.	2170	DE MAEYER J.	3157
BRACKE L.	3321	DE MEYER D.	3337
BRAEKMAN W.L.	3269, 3322, 3323, 3324	DEMOOR M.	3144, 3154
BRU M.A.	3115	DE MUNCK B.	3157
BRUINSMA E.	3175	DE NIL B.	3103, 3157
BRYSSSE A.	3098, 3159	DE POORTER A.	3338
BUYSSSE A.	3159, 3325	DEROM S.	3210
BUYLAERT F.	3128	DE RYNCK P.	3229
BYLS H.	3195	DE SCHRIJVER X.	3339
CAILLIAU	3264	DESMET G.	3340, 3364
CALLAERT G.	3236	DE SMET H.	3273
CALLANT M.	3326	DE SMET J.	3274, 3275
CALLEWAERT D.	3214	DE SMET M.	3130, 3139
CARNIER M.	3099, 3112, 3196	DE SMIT K.	3163
CASSIMAN P.	3145, 3146, 3160, 3215	DEVOS I.	3164
CAUCHIES J.M.	3125, 3129, 3141	DEVRIENDT R.	3157
CELANT G.	3270	DEVRIENDT-MORES R.	3364
CHAMBRE D.	3335	DEVRIESE L.	3149, 3230, 3231, 3232, 3341, 3342, 3343
CHARLES L.	3100, 3120, 3147	DE VUYST W.	3233
CLAES B.	3216	DE WAELE M.	3165
CLOQUET L.	3241	DEWAELE S.	3344
COLLUMBIEN H.	3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332		

NAAMINDEX

DE WEERDT D.	3166, 3167	LE BECQ S.	3137
DEWILDE J.	3276	LEEN F.	3288
DE ZUTTER J.	3233, 3277	LEKENS L.	3370
D'HAENE A.	3278	LIEVOIS D.	3233, 3234, 3248, 3249
D'HAENE S.	3314	LUYSSAERT J.	3352
DHONDT P.	3168	LUYTEN D.	3172
DIRKX P.	3266	LYON B.	3138
DOBBELAERE M.	3150	MAES A.	3173
DRÜCKERS R.	3296	MAES D.	3353
DUBOIS M.	3279	MAES F.	3270
DUQUET F.	3197	MAES M.	3150
DUTRE F.	3345	MANNAERTS P.	3201
EECKHOUT T.	3157	MARGRY P.J.	3140
EICHBERGER D.	3131	MATTENS D.	3354
ELIAS W.	3280	MEGANCK L.	3211
EVERAERT G.	3233, 3234, 3315	MEGANCK M.	3117, 3119
EVRARD A.K.	3346	MEILLANDER V.	3100
EVRARD J.	3209	METDEPENNINGHEN C.	3217
FELTKAMP R.	3281, 3282	MICHIELS J.	3355
GHEERARDIJN M.	3365	MICHIELS M.	3250
GROBET T.	3252	MORTELMANS H.	3157
GUISSET J.	3125, 3129, 3141	MORTIER E.	3289, 3290
GULLENTOPS D.	3169	MORTIER K.	3291
GYSELING M.	3112	NOEVER P.	3292
HAECK A.	3132	NUYTTEN D.	3251
HAEMERS J.	3133	ÖDBERG F.O.	3356
HAGGH B.	3198, 3283	OLLIVIER H.	3306
HEINS A.	3243, 3244	OLYSLAEGHERS J.	3270
HEYMANS V.	3235	ONFRAY M.	3270
HÖDL L.	3199	OSSIEUR E.	3357
HOOFT E.	3236	PAPIN C.	3293
HOSTENS J.	3237	PARRET H.	3270
HUFTIER A.	3284	PIETERAERENS M.	3358
HUTTON S.	3134	PIETERS D.	3252
HUYS J.	3238, 3239, 3285	PLATTEEUW E.	3359
HUYS P.	3151, 3347, 3348, 3349	PREVENIER W.	3131
IDELER A.	3240	PROOT H.	3294
JACOBS M.	3157	PUT E.	3107
JANSSSENS P.	3152	PUTMAN J.L.	3118
JANSSSENS T.	3276	QUAGHEBEUR R.	3253
JAS E.	3200	RAU D.	3295
JOURNEE M.	3170	RENDERS H.	3175
KEPPENS-DENTANDT M.J.	3350	RENSON R.	3157
KLUYSKENS P.	3245, 3287, 3351, 3366, 3367, 3368, 3369	REYNIERS G.	3254
KOLDEWEIJ J.	3135	ROELANDTS N.	3202
KUITERT L.	3175	ROELOFS P.	3296
KWANTEN G.	3106	ROQUET F.	3297
LACQUET E.	3316	ROSSEAU H.	3253
LALEMAN M.C.	3100, 3115, 3116, 3120, 3246, 3247	RUYTERS M.	3298
LAMBERSY W.	3266	SANTING C.	3140
LAMOUT K.	3153	SANTY P.	3236
LAPLASSE J.	3103, 3171	SCHEIR O.	3228
LAPORTE D.	3248	SCHEIRE O.	3299
LE BAILLY M.C.	3136	SCHMIDT P.	3300
		SCHREURS E.	3203
		SEMEY J.	3117

NAAMINDEX

SICKING L.	3133	VAN GENT G.	3356
SMET R.	3204, 3255, 3345	VAN GINDERACHTER M.	3184, 3187
SNAUWAERT L.	3358	VAN GYSEL A.	3121
SOEN V.	3205	VAN HECKE A.	3185
STEEGHERS W.	3360	VAN HEES P.	3373
STEEN K.	3171	VAN HOOREBEECK C.	3141
STOOPS G.	3115, 3116, 3247	VAN KEYMEULEN J.	3123
STOOPS S.	3121	VAN LANDSCHOOT R.	3374
STROOBANT L.	3242	VAN PARIJS J.	3305, 3306
STYNEN A.	3176	VAN PETEGHEM S.	3186
STYNEN L.	3186	VAN ROEYEN G.	3355
TAYMANS H.	3317	VAN ROYEN D.	3118
TE BRAKE W.	3154	VANYSACKER D.	3202
THOEN E.	3108	VAN UYTSEL N.	3314
THYS W.	3177	VAN VELTHOVEN H.	3187
TOEBOSCH E.	3178	VANVOOREN G.	3260
TRIO P.	3130, 3139	VAN VOOREN J.	3355
TUYTSCHAEVER R.	3351	VAN WERVEKE A.	3261, 3307
VAN AALST P.	3256	VELDEMAN P.	3111
VANACKER D.	3179	VERAVERBEKE E.	3314, 3357
VAN BELLINGEN S.	3270	VERBRUGGEN R.	3142
VAN BESIEN F.	3301	VERBRUGGHEN A.	3284
VAN BOCKSTAELE R.	3352	VERCAMMEN E	3096
VAN CAENEGEM R	3371	VERHELST P.	3270
VAN CAUTEREN P.	3270	VERLINDEN R.	3358
VAN CAUWENBERGHE M.	3326	VERMEIREN G.	3115, 3262
VAN DAMME G.	3257	VERROKEN E.	3308, 3309
VAN DE LAAR P.	3140	VERSCHOORE-SEVENS L.	3359
VAN DEN BOSSCHE S.	3180	VERSCHOORIS M.	3188
VANDENBROECKE M.	3102	VERSTRAETE PJ.	3375
VANDENBROUCKE M.	3103	VERVAET B.	3112, 3113
VAN DEN EECKHOUT P.	3181	VERZOTTI G.	3270
VAN DEN STEEN M.	3182	VIAENE D.	3263
VAN DE PUTTE B.	3183	VLEESHOUWERS-	
VAN DER HAEGHEN V.	3286	VAN MELKEBEEK M.	3143
VAN DER STRAETEN B.	3302	VRIELYNCK S.	3102, 3114
VAN DESSEL L.	3155	VRINTS A.	3189
VANDEVOORDE H.	3169, 3303	WATTEEUW L.	3212
VAN DOORNE G.	3253, 3258	WEISSENBORN H.	3254
VAN DRIESSCHE R.	3206, 3372	WILLEMOT, J.	3376
VAN DURME L.	3110, 3353	WILS K.	3190
VAN ELSLANDE R.	3259	WUYTS E.	3310, 3311
VAN GANSBEKE J.	3304, 3354, 3355	WYLLEMAN L.	3264

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

TE GENT

Publicaties

De volgende uitgaven van de Maatschappij zijn nog voorradig en kunnen besteld worden bij prof. dr. M. Boone, Blandijnberg 2, 9000 Gent.

HANDELINGEN, nieuwe reeks

I - 1944 tot en met LX - 2006
(onvolledig in de jaren 1950, 1960 en 1970)

VERHANDELINGEN

- H. PIRENNE, *Chronique rimée des troubles de Flandre 1379-1380* (1902) € 6,25.
- L. CLOQUET, *Les maisons anciennes en Belgique* (1907), € 6,25.
- H. KOECHLIN, *Chapelle de la Leugemeete* (1936), € 6,25.
- G. VAN DEN GHEYN, *L'Odyssee de l'Agneau Mystique pendant la guerre de 1940* (1945), € 6,25.
- *Handelingen van het 36e Congres van de Federatie der Historische Kringen van België* (1956), € 15.
- A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, 2 dln. (1958), samen € 15.
- C. FAIPOULT, *Mémoire statistique du département de l'Escaut* (1960), € 15.
- F. VANDENHOLE, *Inventaris van nieuws-, vak- en kiesbladen* (Publikatie in samenwerking met de Universiteitsbibliotheek te Gent) (1967), € 15.
- K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Korenlei te Gent van de middeleeuwen tot vandaag* (1976), € 15.
- J. ART, *Herders en parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent, 1830-1914* (1979), € 15.
- R. VAN DRIESSCHE, *De Sint-Pietersabdij te Gent* (1980), € 15.
- M. BOONE, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, (1990), € 15.
- P. TRIO, *De Gentse broederschappen (1182-1580)* (1990), € 15.
- M. CHERRETTÉ, *Instellingen Land van Aalst* (1992), € 8,75.
- M. BERCKMOES, M. STRUYFS, *Honderd jaar geschiedenis van de Maatschappij - Indices* (1993), € 15.
- V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders 1200-1500* (1993), € 15.
- K. DEVOLDER, *De Gentse gemeenteraad 1830-1914* (1994), € 22,50.
- H. CAILLIAU, *Het begijnhof OLV-Ter Hooie 1584-1792* (1995), € 15.
- A.L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken* (1997), € 17,50.
- H. BOUCKENOOGHE, *Meisjesopvoeding en sekse-ongelijkheid* (1998), € 15.
- L. DERYCKE, *De Sint-Michielswijk 1480-1520* (1999), € 15.
- K. MESTDACH, *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof* (2000), € 18,75.
- J. DAMBRUYNE, *Mensen en centen. Het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief* (2001), € 20.
- S. MEERSSEMAN, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Registers op het werk van F. De Potter* (2002), € 24.
- J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld* (2002), € 35.
- J. BACKS, *Mortaliteit in Gent (1830-1950)* (2003), € 20.
- K. LAMONT, *Het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse Gentenaar Marcus van Vaernewijck* (2005), € 20.

Een korting van 30 % wordt toegestaan aan leden en studenten.